НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Інститут біографічних досліджень

До 100-річчя Національної академії наук України

С. М. ЛЯШКО

АВТОБІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ (1918 – 1933) ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

КИЇВ 2018

УДК 001.32:[001.814:929]:94(477) «1918/1933»
ББК 72.4:63.2:63.3(4Укр)61-8
А 22

Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918-1933) Всеукраїнської академії наук / підготовка до видання документів, упорядкування, текстологія, наукові розділи, коментар, додатки С. М. Ляшко; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ; редкол. В. І. Попик (голова) [та ін.]. – Київ : [б. в.], 2018. – 532 с.

Представлена збірка автобіографічних документів є продовженням вивчення діяльності і досягнень Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, що діяла в складі Всеукраїнської академії наук в 1918–1933 роках. Автобіографії і відповіді на запитання анкет українських діячів кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст. цілеспрямовано накопичувалися в Біографічній комісії для отримання інформації з метою створення Біографічного словника українських діячів. В збірці представлено 143 документи різних за фахом відомих, маловідомих і зовсім незнаних осіб, що відрізняє її від відомих збірок «Самі про себе». Автобіографічні наративи як особлива форма характеристики людської діяльності сукупно складають відповідний соціальний і культурний контексти часу, в якій автор кожного документа вписав образ свого «Я». Значна частина документів публікується вперше.

Видання призначене для всіх, кого цікавить історія України кінця XIX ст. – першої третини XX ст. у її різноманітному персональному вимірі.

Редактори: С. В. Шевченко
Т. В. Котлярова

Рецензенти: Г. І. Шаповалов, доктор історичних наук, професор
М. Ю. Відейко, доктор історичних наук, професор

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ISBN 978-966-02-8563-7 (Print)
ISBN 978-966-02-8564-4 (On-line)

© НБУВ, 2018
© Ляшко Світлана, упорядкування,
текстологія, наукові розділи, додатки, 2018

ЗМІСТ

Український науково-культурний простір кінця XIX ст. – 1930-х рр.крізь призму автобіографічних документів ... 4

Формування корпусу документів про сучасників як один з напрямів науково-організаційної діяльності Біографічної комісії ВУАН 13

Автобіографічні документи співробітників Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України 26

Автобіографії українських діячів, що зберігаються в матеріалах Біографічної комісії ВУАН 100

Анкети Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України 384

Анкети Видавничого товариства «Час»..... 450

Історико-біографічний контекст джерелознавчої спадщини Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України 491

Додаток: Бібліографічний список автобіографічних документів, які опубліковані в виданнях або зберігаються в архівах 507

Список скорочень 516

Покажчик імен 518

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР КІНЦЯ XIX ст. – 1930-х рр. КРІЗЬ ПРИЗМУ АВТОБІОГРАФІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

«Самі про себе», або зібрання автобіографічних документів під однією обкладинкою, в українській історіографії в наш час набуває актуальності. Такою першою українською збіркою могла би стати колекція автобіографій М. А. Плевака для біобібліографічного довідника «Словник українських письменників», яку науковець збирав від 1922 і майже до 1934 р. Завдяки кропіткій і самовідданій праці М. А. Плеваку вдалося накопичити величезний документальний та біографічний матеріал переважно щодо письменницького кола кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст., що містив, у тому числі, автобіографічні документи (автобіографії, анкети, супровідні листи) сучасників. Частина цього матеріалу зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та інших установах. В часи незалежності України в журналі «Слово і час» (у 1995, 1996, 1997, 2000, 2010 рр.) були опубліковані деякі автобіографії з архіву М. А. Плевака[1]. Посилання на документи з його зібрання можна зустріти в багатьох працях сучасних науковців і публіцистів. Безсумнівно, цим позначилася еволюція вітчизняної історичної науки: від історії ідей – до історії людей, від історії подієвої – до історії людської.

Інші можливості мали наші співвітчизники за межами України. У Лондоні 1958 р. вийшла праця «Українські мистці в автобіографіях», яка містила життєписи Ксенофонта Сосенка, Олекси Новаківського, Василя Кричевського, Амвросія Ждахи, Охріма Судомора, Володимира Пеленського. Її уклав український мистецтвознавець Дам'ян Горняткевич (1892–1980)[2]. У передмові укладач зазначив, що в умовах еміграції для істориків

[1] Підготовку до друку здійснила Р. В. Мовчан, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

[2] Горняткевич Д. Українські мистці в автобіографіях. Лондон : Накл. Укр. Вид. Спілки, 1958. 79 с.

українського мистецтва були відсутні умови для всебічного опрацювання цієї теми. Але як фахівець він вирішив «заповнити прогалини в тогочасних підручниках історії українського мистецтва» і надати сучасникам «несфальшований більшовицькою „наукою" матеріал» для майбутніх дослідників.

Найбільш знаною серед покоління істориків другої половини XX ст. залишається автобіографічна збірка «Самі про себе» (Нью-Йорк, 1989), яку уклав Юрій Луцький. «Під суб'єктивним мірилом» упорядника до книжки увійшли автобіографії українських діячів XIX ст. – Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Софії Русової, Олександра Барвінського та ін., що загалом можна охарактеризувати як джерела української свідомості. У передмові до збірки Юрій Луцький зазначив: «Коли скажемо, що наші спомини – це дзеркало минулого, то чому так цікаво поглянути в це дзеркало? Чи не тому, що таким поглядом ми відкриваємо свої корені, знаходимо дорогу до самопізнання?»[1]

Добірка автобіографій письменників, літературознавців, художників у книжці «Самі про себе. Автобіографії українських митців 1920-х років», упорядкованій Раїсою Мовчан[2], концептуально продовжує видання Юрія Луцького і має таку саму назву. До збірки увійшло 105 автобіографій осіб, пов'язаних з культурним процесом в особливий період української історії, що називають «Розстріляним відродженням», «Червоним ренесансом». У книжці було використано переважно архівні матеріали з колекції М. А. Плевака, Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України тощо. Усі разом і кожний окремо зі знаних або менш відомих авторів автобіографій чи респондентів автобіографічних анкет, знаних або менш відомих, залишили важливий слід в історії української культури й гуманітаристики. Більшість автобіографічних документів були опубліковані вперше. У примітках і коментарях подано короткі біографічні довідки, характеристику особових фондів, у яких зберігаються документи, тощо.

---

[1] Самі про себе : автобіографії видатних українців XIX-го століття / ред. Ю. Луцький. Нью-Йорк : Вид. УВАН у США, 1989. С. 17.

[2] Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упоряд. Р. Мовчан. Київ : ТОВ «Вид-во «Кліо», 2015. 640 с.

Запропонована збірка «Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України[1] (1918–1933) Всеукраїнської академії наук» є цілісним зібранням документів, що накопичувалися цілеспрямовано в 1919–1932 рр. для інформаційного наповнення Біографічного словника українських діячів (далі – Біографічна комісія, Комісія) і зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ).

Особливістю збірки автобіографічних документів, що відрізняють її від попередніх суто тематичних видань (митців, письменників, учасників політичних рухів тощо), є різноманітний представницький за професійною ознакою діапазон двох поколінь осіб, які діяли на теренах України в зазначений період.

Звертаючись до сучасників, керманичі Біографічної комісії запитували відомості про дату народження, освіту, місце роботи, професійні досягнення, тобто інформації, що дозволяє написати об'єктивну біографічну довідку про особу з акцентом на її професійні здобутки для добра України. У збірці подано документи видатних, малознаних і зовсім невідомих на той час, але реальних осіб, які свідомо надіслали свої автобіографії або заповнені автобіографічні анкети. Автобіографічні документи маловідомих або зовсім невідомих осіб істотно підвищують інформативну цінність збірки. Чимало представлених документів містять широкий спектр інформації (відомості про родинні й комунікативні зв'язки між окремими особами і професійними співтовариствами, особами і владою, ідейні й політичні уподобання та настрої, життєвий досвід, способи й засоби самореалізації тощо), яка вписується в загальну тканину драматичної української історії кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст.

За своєю самодостатністю та інформаційною сутністю збірка являє собою цілісне історіографічне джерело доби і, на наш по-

[1] Комісія мала такі назви: Постійна Комісія Біографічного словника українських діячів історії, науки, письменства, мистецтва та громадського руху; Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України; Біографічна комісія; Постійна комісія Біографічного словника; Комісія біографічного словника; Комісія для видавання Біографічного словника; Постійна комісія для складання і видання Біографічного словника діячів України. На засіданні Постійної комісії 2 березня 1919 р. було постановлено вважати назвою «Постійна Комісія для складання Біографічного словника українських діячів». В офіційних документах того часу найчастіше використовували назву «Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України». Вона була зазначена і на грифі документів Комісії.

гляд, не потребує додаткового структурування матеріалу за тематичним або іншими ознаками.

Публікацією зібрання автобіографічних документів Біографічної комісії ми мали перед собою не одну мету, а щонайменше три:

1. Вивчаючи далі історію УАН – ВУАН і її структурних підрозділів[1], розглянути науково-організаційну діяльність Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України зі створення джерельної бази сучасників для підготовки біографічних статей.

2. Зробити доступними для науковців і широкого читацького загалу оригінальні джерела первинної біографічної інформації – автобіографічні документи (документи особового походження; его-документи)[2] українських діячів кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст. у зібранні Біографічної комісії. Автобіографічні наративи як особлива форма характеристики людської діяльності сукупно становлять відповідний соціальний і культурний контексти, в які автор кожного документа вписав образ свого «Я».

3. Звернути увагу дослідників на різні можливості використання сукупності автобіографічних документів (его-документів) в соціокультурних дослідженнях. У цьому контексті автобіографічні документи виступають як мета дослідження і як засіб пізнання історичного соціуму, який творився ними і включає їх самих.

У фонді X «Архів ВУАН» Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського компактно[3] зберігаються автобіографічні документи 121 особи, зібрані у 1919–1932 рр. співробітниками Біографічної комісії. Це 77 автобіографій, 22 відповіді на запитання анкети Біографічної комісії, 22 анкети видавничого товариства «Час», а також супровідні листи, списки друкованих праць (загалом 143 документа). З інших фондів

---

[1] Бібліографія досліджень різних аспектів діяльності Біографічної комісії наведено в наступній главі.

[2] У межах наукового вжитку є низка понять – «документи особового походження», «его-документи», «ego-документи», «его-тексти», «автокомукативні джерела» тощо, які позначають феномен опису автором власного життя, відображення власного «Я» (щоденники, мемуари, автобіографії, анкети, епістолярій). Поки в рамках історичної науки не сформувалося єдине мовне означення перелічених документів, які описують поняття «джерела особового походження», ми використовуємо як рівнозначні терміни «джерела особового походження» та «его-документи».

[3] Деякі документи, з різних причин, опинилися в колекціях інших фондів ІР НБУВ.

ІР НБУВ та деяких архівів додано ще 10 документів (Ю. І. Айхенвальд, Г. Л. Берло, В. Л. Модзалевський, М. П. Василенко, П. С. Єфименко, П. І. Зайцев, В. В. Міяковський та ін.).

Більшість документів надійшли до Комісії в 1919, 1924, 1929, 1931 рр. (від 6 до 12 документів за рік), за інші роки збереглося по 1–5 документів[1]. Деякі автобіографічні документи були подані авторами через кілька років після їх написання. Чимало матеріалів надійшло до Біографічної комісії в 1929–1932 рр., під час штучного загострення «класової боротьби». Але зміст надісланих до Комісії документів ще зберігає інерцію деяких позитивних процесів 1920-х рр., залишки відносного лібералізму в культурній політиці, великою мірою завдяки М. О. Скрипнику[2].

Комплекс документів представлений автобіографічними матеріалами двох поколінь українських діячів – осіб, які народилися в 1860–1880-ті рр., і народжених на межі століть. Автобіографічні документи, що надійшли до Комісії, можна умовно поділити на автобіографічні твори, службові автобіографії, автобіографічні анкети. За таким принципом вони поділені на чотири розділи.

Окремим розділом у книжці подаються автобіографічні документи співробітників Біографічної комісії (14 осіб). У культурно-історичному вимірі Комісія цікава насамперед як колектив професіоналів, що об'єдналися для виконання певного наукового і державного завдання, незважаючи на різні професійні інтереси, ідейні переконання та ситуаційні обставини[3]. Згадані автобіографічні документи в цілому дають змогу скласти уявлення про кадрові принципи формування підрозділів Української академії наук, якісні характеристики їх персонального складу. До другого розділу включені 63 автобіографії, що надійшли до Біографічної комісії з різних куточків України.

Відповіді на запитання анкет Біографічної комісії та видавничого товариства «Час» також представлені окремими розділами. На початку кожного з них вміщений зразок відповідної анкети. Анкетні автобіографії переважають серед документів

---

[1] Загальна кількість автобіографічних документів, що надійшли до Біографічної комісії за роки її існування, невідома, як і поки ще залишається нез'ясованою доля самого архіву.

[2] Дзюба І. Пастка: тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна. Київ : Криниця, 2003. С. 46–47.

[3] Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України : персонологічний вимір // Укр. біографістика : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 12. С. 42–81.

молодшого покоління авторів, як обов'язкові складники особової справи працівника, що включався в трудовий процес. Службові автобіографії, складені на замовлення в часи ідеологічних утисків, відрізняються схематичністю викладу. Вони втрачають самобутність і перетворюються на збіднілий жанр автобіографічного твору. Водночас у них часто вміщена інформація, не зафіксована жодним документом, відображені події, учасниками яких було обмежене коло осіб, або події, що набули значення згодом, тощо. Шлях отримання персональної інформації через анкетування викладений в наступному розділі.

Документи асиметричні за обсягом і змістом. Автобіографії побудовані з опорою на загальні статусні принципи – родина, освіта, професійні колективи, суспільства та ін., досягнення, визнання. Більш розлогими виявилися автобіографічні наративи й відповіді на запитання анкет представників старшої генерації. Нерідко автори висвітлювали ідейні, культурні впливи, комунікативні стосунки в професійно-корпоративному середовищі тощо (П. С. Єфименко, П. І. Зайцев, В. В. Міяковський, О. М. Александров, М. Г. Астряб, М. І. Гордієвський, Я. К. Імшенецький, Ю. Л. Крамаренко, В. К. Крамаренко, Н. М. Малеча, О. П. Новицький, В. І. Самійленко, А. І. Степович-Дудка, М. А. Трублаєвич та ін.).

У деяких випадках публікується кілька документів, складених особою в різні часи та за різних життєвих обставин. При цьому ми керувалися бажанням показати динаміку творчого зростання людини, родинні стосунки, акцентувати увагу на особливостях часу або подій і на ролі в них особи (М. М. Могилянський, Н. М. Малеча, батько і син М. Г. і О. М. Астряби, брати Л. І. і Ю. І. Айхенвальди, Л. А. Пахаревський, С. Д. Мстиславський, М. М. Павлов-Сільванський, А. І. Степович-Дудка, К. Р. Анищенко).

Публікуючи документи, ми зберігали оригінальну назву, що її дав автор: «автобіографія», «curriculum vitae»[1], «життєпис», «короткий життєпис», «короткі біографічні відомості», «автобіографічна записка», «автобіографічний нарис». В інших випадках вказувалася назва, яку документ отримав при комплектуванні архіву Біографічної комісії.

На багатьох документах, що збереглися в архіві, на першій сторінці в правому або лівому верхньому кутку є позначки (ре-

[1] Curriculum vitae, CV (лат. – «перебіг життя») – короткий опис життя та професійних діянь.

золюції) керівничого Комісії – дата отримання документа або запис: «На підставі цього матеріалу скласти біографію» (наприклад, автобіографія К. М. Антонович-Мельник). Ці помітки винесені в підрядкові посилання.

Аналізуючи автобіографічні документи, що містять бібліографію праць – окремо або в тексті (таких документів приблизно 50 %), ми вирішили подавати повний текст разом зі списком опублікованих праць і вважати їх за єдиний документ[1]. Головним аргументом залишається задуманий керманичами Біографічної комісії характер видання – біобібліографічний.

Традиційно в ті часи право на окреме видання біобібліографічного покажчика мали особи викладацького і наукового складу, стаж професійної діяльності яких становив від 30 років і більше (Д. В. Айналов, А. І. Степович-Дудка). Тому бібліографія праць осіб, що перебували лише на початку свого професійного шляху, набуває особливого пізнавального значення для науковців[2].

На початку XX ст. бібліографія стала невід'ємною складовою автобіографій, анкет, що подавалися під час оформлення на нову роботу. Для науковця – це характеристика й оцінка його попередньої праці, що розкриває динаміку творчого зростання особи, її творчі можливості. Для багатьох представників письменницького цеху коротенькі бібліографії – це ознака перших кроків у літературі, визнання читачів і критиків (бажаним було зазначення опублікованих рецензій). Інколи саме бібліографія, додана до короткого життєпису, залишалася єдиним джерелом, що зафіксувало досягнення особи на час написання автобіографічного документа. Особливого значення набувало те, що особа власноруч обирала праці, які вона вважала важливими для своєї презентації.

Так, у додатку до curriculum vitae М. П. Василенка, складеному на початку його викладання у Київському університеті в 1917 р.,

---

[1] Інколи при публікації автобіографій упорядники не включають бібліографію, а лише подають примітки: «Далі йде бібліографія творів», «Далі подаються бібліографічні відомості» тощо.

[2] Бібліографія може бути самостійним джерелом для написання бібліографічної біографії особи. За типологією біографічного жанру в історико-економічних дослідженнях (Дональд Уокер) виокремлюється бібліографічна біографія (аналіз праць науковця, історія їх створення, джерельна база, техніка і методологія дослідження, понятійний апарат, міждисциплінарні зв'язки). (Попова Т. Н. Персональная история VS интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия // Человек в истории и культуре. Одесса : СМИЛ, 2012. Вып. 2. С. 544.)

вміщений список праць з 57 позицій. У своїх спогадах 1947–1951 рр. про М. П. Василенка його дружина Н. П. Полонська-Василенко зазначала, що повної бібліографії праць Микола Прокопович не мав. В Україні бібліографія його праць з'явилася на початку 1990-х рр.[1]. У 2008 р. вона була уточнена, доповнена новими позиціями й видана Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України[2].

При публікації автобіографічних документів ми навмисно відмовилися від їх супроводу традиційними розширеними анотаціями і коментарями, бо вони не вносять нічого нового в суму історичного знання і в разі потреби читач може самостійно розшукати відповідну інформацію в мережі Internet. Автобіографічним документам передує коротка анотація, яка містить прізвище, ім'я та по батькові, інформацію щодо дат життя й дефініцію. Документ або декілька документів супроводжуються текстом від упорядника (подано курсивом), у якому ми намагалися зорієнтувати читача на окремих важливих моментах діяльності й долі людини в 1920–1930-х рр., або звертали увагу на особливості документа чи на обставини його написання, або на окремі факти біографії, творчі досягнення, або на спільну участь у подіях з іншими особами, чиї документи увійшли до збірки, тощо. У разі потреби в цій частині надавались також перехресні внутрішньотекстові посилання на інші документи, які доповнюють певний текст (*див. док. №*).

При публікації документів зберігалися мовно-стилістичні, граматичні особливості оригіналу, авторський варіант написання імен та прізвищ, граматичні помилки й описки, уживання великої літери в назвах періодичних видань, установ, інституцій, поділ текстів на абзаци, використання лапок, підкреслень. Бібліографія праць та бібліографічні посилання залишені без змін, тобто без опрацювання за сучасними правилами бібліографічного опису. Упорядником проведено археографічну обробку кожного документа.

При підготовці документів до друку слова і речення, написані нерозбірливо, бралися в круглі дужки (…). Встановлені ініціали,

---

[1] Микола Прокопович Василенко / вступ. ст. Ю. С. Шемшученка, І. Б. Усенка; упоряд. В. В. Вороненко. Київ : Наук. думка, 1990. 66 с. (Біобібліогр. вчених Укр. РСР).

[2] Василенко М. П. Вибрані твори: у 3 т. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; упоряд. І. Б. Усенко. Київ : Юрид. думка ; Видавн. Дім «Академперіодика», 2008. Т. 3. С. 703–716.

прізвища, відновлений текст, розшифровка абревіатур подавалися в квадратних дужках […].

Збірник документів супроводжується додатком – «Бібліографічний список автобіографічних документів, які опубліковані або зберігаються в архівах», іменним покажчиком та списком абревіатур і скорочень.

Ми сподіваємося, що представлені документи особового походження дадуть змогу дослідникам у деяких випадках по-іншому глянути на вже відому постать в українській історії, стануть джерелом для складання біографій, сприятимуть створенню біографічного силуету або профілю маловідомих осіб, написанню просопографічних праць, наповненню соціальної історії, історії культури персонологічним змістом.

За допомогу в підготовці видання щиро дякую колегам-історикам, які на різних етапах збирання й опрацювання документів протягом багатьох років надихали мене на завершення праці. На жаль, пішов з життя перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, доктор історичних наук В. С. Чишко, який мав безпосереднє відношення до вивчення багатогранної спадщини Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України й сприяв науковим зацікавленням співробітників Інституту в цьому. Висловлюємо глибоку вдячність за допомогу в збиранні документального матеріалу співробітникам Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, генеральному директору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, директору Інституту, доктору історичних наук, члену-кореспонденту НАН України В. І. Попику за цінні поради, співробітникам Інституту біографічних досліджень – кандидату історичних наук О. М. Яценку за фахову допомогу в оформленні бібліографічного сегменту видання, доктору історичних наук Л. І. Буряк за консультативне сприяння на завершальному етапі роботи, доктору історичних наук Т. І. Ківшар за творче спілкування, конструктивні рекомендації з підготовки видання й моральну підтримку, Ю. В. Вернік за комп'ютерний дизайн та верстку, а також кандидату історичних наук С. Г. Іваницькій (Запоріжжя) за професійну допомогу в пошуках маловідомої біографічної інформації, слушні поради, та всім колегам, причетним до виходу у світ видання. Сердечну вдячність засвідчую своїм вельмишановним рецензентам – докторам історичних наук М. Ю. Відейку (Київ) та Г. І. Шаповалову (Запоріжжя).

ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ ДОКУМЕНТІВ ПРО СУЧАСНИКІВ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ ВУАН

Праця «Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії наук» у контексті історії науки і культури України кінця XIX ст. – 1930-х рр. є продовженням вивчення діяльності Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України – установи гуманітарного спрямування у структурі УАН –ВУАН, що діяла в 1918–1933 рр. На сьогодні Біографічна комісія є одним із комплексно досліджених академічних структурних підрозділів. Починаючи з 1993 року дослідниками приділялася увага вивченню діяльності Комісії в контексті державного, суспільно-політичного та культурного будівництва країни, конкретизації її статусу в академічній структурі, завданням, що на неї покладалися, нормативно-розпорядчим документам, які визначали основні напрями її діяльності, характеристиці та методам виконання завдань, результатам праці тощо[1],[2],[3],[4],[5],[6],[7]. Була розглянута діяльність Комісії як осередку

---

[1] Варава Т. В. Діяльність Постійної комісії для складання біографічного словника в складі УАН–ВУАН (1918–1933) // Бібл. вісн. 2000. № 2. С. 51–54.

[2] Варава Т. В. Словникові комісії УАН–ВУАН (1918–1933) // Там само. № 3. С. 24–27.

[3] Варава Т. В. Структура, персональний склад і діяльність словникових комісій УАН–ВУАН (1918–1931) // Наук. пр. НБУВ. Київ, 2005. Вип. 14. С. 593–612.

[4] Варава Т. В. Основні етапи діяльності «Постійної комісії для складання словника українських діячів науки, історії, мистецтва та громадського руху» (1918–1933) // Рукописна та книжкова спадщина України : археограф. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів. Київ, 2000. Вип. 5. С. 130–138.

[5] Ляшко С. М. З досвіду анкетування Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України // Наук. пр. НБУВ. Київ, 2001. Вип. 7. С. 278–280.

[6] Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX – 40-і рр. XX ст.) : нариси історії. Запоріжжя : Дике поле, 2006. С. 16–40.

[7] Борчук С. Енциклопедичні проекти УАН–ВУАН. «Біографічний словник діячів України» // Схід. 2015. № 1. С. 65–69.

біографічних досліджень в контексті формування ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації[1].

За матеріалами документів та історіографічних праць з історії УАН – ВУАН – АН УРСР був встановлений персональний склад Біографічної комісії за роками[2], створений її колективний портрет з урахуванням кількісної та якісної характеристик персонального складу й оцінкою потенційних можливостей співробітників згуртувати**с**я навколо генеральної ідеї – укладання «Біографічного словника діячів України»[3]. Була відтворена біографія керівничого Комісії М. М. Могилянського[4].

У 2003 р. була видана збірка документів, матеріалів і досліджень Біографічної комісії – «Постійна комісія УАН – ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933»[5]. До неї увійшов опис документів Комісії, що компактно зберігаються в архіві ВУАН (фонд Х) ІР НБУВ, за рубриками, які, на думку упорядника, дають змогу якнайповніше розкрити діяльність наукової установи (с. 598–677 вказаного видання). Окремо подані нормативно-методичні документи, які були покладені в основу підготовки Біографічного словника (с. 37–69), «Список прізвищ українських діячів» на літеру «А», найбільш наближений до остаточного списку (с. 70–126), сучасна версія списку імен діячів України на літери «А»–«Я» – «Узагальнений список імен діячів України, які зустрічаються у матеріалах Біографічної ко-

---

[1] Ляшко С. М. Історичний досвід, теоретичні й науково-методичні проблеми розвитку сучасної української біографіки і формування ресурсів біографічної та біобіліографічної інформації // Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / керівник проекту В. І. Попик. Київ, 2016. С. 11–61.

[2] Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-уклад. С. М. Ляшко. Київ, 2003. С. 268–294.

[3] Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України: персонологічний вимір // Укр. біографістика : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 12. С. 42–81.

[4] Ляшко С. М. Керівничий Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України М. М. Могилянський: досвід просопографічного дослідження // Укр. біографістика : зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 6. С. 136–179; Пам'ятки України : до 140-річчя від дня народження Михайла Могилянського. 2013. № 9.

[5] Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-уклад. С. М. Ляшко. Київ, 2003. 686 с.

місії» (с. 297–597) тощо. У корпусі архівних документів окремий блок складають «Біографії, біографічні нариси, автобіографії, некрологи, відповіді на запитання анкет» (с. 613–661). Серед зазначених біографічних джерел автобіографії і відповіді на запитання анкет відносяться до першоджерел і становлять цікаве і важливе свідчення часу від першої особи.

У нормативно-методичних документах Біографічної комісії щодо підготовки сло́вника, складання карток і написання статей акцентується на «матеріялах друкованих». Використання «джерел першої руки» (архівних), на думку авторів рекомендацій – Д. І. Багалія і В. Л. Модзалевського, ускладнювалося станом архівів в Україні. Щодо осіб «середніх та дрібних, велика кількість яких досі майже невідома, але які у своїй масі утворювали місцеву історію та посували українську літературу, науку, мистецтво й взагалі культуру», то відшукування джерел в тодішніх умовах викликáло певні труднощі, і тому авторам статей рекомендувалося «вжити всіх заходів» для розшуку джерел і матеріалів щодо них. Ще одним чинником, який спонукав керманичів Біографічної комісії звернутися до збирання автобіографічних документів, стало рішення розміщати в Біографічному словнику «біографії всіх діячів, які померли до 1919 року». Оскільки до початку друку Біографічного словника могло пройти чимало часу, потрібно було регулярно накопичувати відомості про сучасних діячів з різних сфер діяльності. Трохи пізніше, із середини 1920-х рр., на перший план виходить державне замовлення – оспівування героїки всеросійських політичних рухів і революцій. Велике значення для збору матеріалу мав також біобібліографічний характер майбутнього Біографічного словника – у довідках про видатних діячів особливої ваги набирала бібліографія та критичні праці про особу.

На нашу думку, саме цими принципами, в сукупності з критеріями відбору персоналій, керувалися перші очільники Біографічної комісії Д. І. Багалій, В. Л. Модзалевський, П. Я. Стебницький, коли приймали рішення щодо збирання автобіографій і відповідей на запитання анкети. З часом особливу роль у майбутній долі Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України зіграв той факт, що нормативно-методичні документи розроблялися в 1919–1920 рр., в умовах державної незалежності України, і пізніше не переглядалися.

З традицією збирання автобіографічних документів з метою подальшого їх використання були пов’язані такі відомі проек-

ти кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст., як «Энциклопедический словарь в издании Брокгауза и Ефрона» (1890–1907), «Русский биографический словарь» (1896–1918), «Энциклопедический словарь» Російського бібліографічного інституту Гранат (1917–1939), «Критико-биографический словарь русских писателей и ученых» С. А. Венгерова, «Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира (1834–1884)» (1884), «Историко-филологический факультет за первые сто лет его существования (1805–1905)» (1908), біографічний словник В. Б. Антоновича, словники І. Ф. Павловського, І. О. Левицького, І. І. Огієнка, автобіографічні матеріали Істпарту ЦК КП(б)У. Майже до всіх цих проектів були дотичні (брали безпосередню участь, або були поєднані комунікативними зв'язками, або надали свої автобіографії) співробітники Біографічної комісії[1] та деякі автори автобіографічних документів з представленої збірки.

Спроби видати збірники автобіографій на теренах України в зазначений період не були реалізовані (В. Б. Антонович, І. І. Огієнко). Серед реальних причин ініціатори, вони ж і укладачі, проектів називають небажання своїх сучасників оприлюднювати власні життєписи. Так, М. М. Трегуб, автор передмови до сучасного видання словника І. О. Левицького, на основі вивчення величезного архіву зазначала, що особи, які присилали дані про себе, через деякий час зверталися з проханням не включати їхні біографії до словника[2]. Можливо, багатьом з них, хто отримав «лист-відозву», ім'я бібліографа було мало відомим і це стало причиною не написання відповіді на лист[3]. Окремі особи свою відмову пояснювали «відсутністю заслуг». У 1935 р., через довгий час після поразки Української революції, І. І. Огієнко повернувся до свого задуму щодо публікації зібраного автобіо-

[1] Ляшко С. М. Історичний досвід, теоретичні й науково-методичні проблеми розвитку сучасної української біографіки і формування ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації // Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / керівник проекту В. І. Попик. Київ, 2016. С. 11–61.

[2] Матеріали до біографічного словника І. О. Левицького : анот. покажч. арх. док. / упоряд., передм. та наук.-дов. апарат М. М. Трегуб ; вступ. ст., наук. ред. М. М. Романюка. Львів, 2012. Т. 1. С. 19.

[3] Дашкевич Я. Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури. 2-ге вид., випр. й допов. Львів : Піраміда, 2007. С. 282.

графічного матеріалу, але не багато авторів виявило бажання оприлюднити свої автобіографії[1].

В Росії видавництвом «Советская энциклопедия» 1989 р. був надрукований енциклопедичний довідник «Деятели СССР и революционного движения России»[2], до якого увійшли додатки до 40-го та 41-го томів «Энциклопедического словаря Гранат»: «Автобиографии революционных деятелей русского социалистического движения 1870–1880-х гг.» (289 автобіографій історичних осіб, які пов'язали себе з революційним рухом, Жовтневою революцією та будівництвом радянської держави) та «Свод автобиографий и авторизованных биографий деятелей СССР и Октябрьской революции» (245 біографій учасників Жовтневої революції і соціалістичного будівництва). На полях факсимільного видання подані біографічні відомості про долю осіб після 1929 р. та вміщені портрети. Обидва додатки були видані в 1926 р. до першого 10-ліття «Великого Октября» акціонерним товариством «Русский библиографический институт братьев А. и И. Гранат и К°», але наступні шість десятків років пролежали в спецхрані та не передруковувалися з цензурних міркувань.

У 2001–2010 рр. працівники Інституту російської літератури РАН, де зберігаються архів і бібліографічна картотека С. А. Венгерова, видали анотований покажчик автобіографій та біобібліографічних документів його зібрання[3]. Серед осіб, які свого часу відгукнулися на прохання С. А. Венгерова й надіслали йому матеріали про себе, були відомі українські діячі: етнограф І. С. Абрамов, лікар Л. І. Айхенвальд та літературознавець Ю. І. Айхенвальд, поет, перекладач М. А. Славинський, письменниця З. П. Тулуб, адвокат М. М. Могилянський, літературознавці М. І. Петров, М. Ф. Сумцов, В. М. Перетц, мистецтвознавець О. П. Новицький, історики В. В. Міяковський, В. І. Щербина, художник А. Г. Петрицький, мостобудівник Є. О. Патон, педагог С. О. Сірополко та ін. Автобіографії І. С. Абрамова, Ю. І. та Л. І. Айхенвальдів, М. М. Могилянського, О. П. Новицького, В. В. Міяковського, А. Г. Петрицького увійшли до покажчика.

---

[1] Ляхоцький В. Автобіографія як «джерело історії» в працях Івана Огієнка // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. Київ, 1999. Вип. 1. С. 160.

[2] Деятели СССР и революционного движения России: энцикл. слов. Гранат. Репринт. изд. Москва : Сов. энцикл., 1989. 832 с.

[3] Русская интеллигенция: автобиогр. док. в собрании С. А. Венгерова : аннот. указ. : в 2 т. СПб. : Наука, 2001–2010. Т. 1–2.

Збирання персонального матеріалу від респондентів через анкетування в довідковій біографістиці є найбільш швидким і гнучким засобом отримання поточної інформації про сучасників. Він дає змогу укладачам довідкових видань сформулювати питання відповідно до мети видання й отримати інформацію у досить формалізованому вигляді. Яскравий приклад співпраці з респондентами становлять текст звернення й «анкета-питальник» І. О. Левицького, підготовлені й розіслані ним під час роботи над виданням «Галицко-руская библіографія XIX столетія ...»[1].

Рішення збирати інформацію про сучасників через анкетування керівництво Комісії прийняло на початку її роботи. На засіданні Біографічної комісії 19 червня 1919 р. було вирішено звернутися до товариства «Час» з проханням передати Комісії заповнені анкети письменників (ф. X, спр. 5168), які товариство збирало з метою укладання «Словника українських письменників».

Видавниче товариство «Час» (1908–1920) було одним із найпотужніших, найбільших і найактивніших центрів українського книговидання та мало своїм призначенням видання, розповсюдження літератури та пропаганду освітніх, наукових й інших знань серед широких верств населення України. У доробку «Часу» були книжки українського і зарубіжного красного письменства – історичні повісті, романи, оповідання; мемуари, біографії видатних українських діячів культури й політики; наукова література; шкільні підручники; дитячі книжки; агітаційні брошури; аркушева продукція (листівки, портрети); календарі та власна періодика.

Про заплановане видання «Словника українських письменників» товариство «Час» оголосило на сторінках свого критико-біографічного місячника «Книгарь». У липневому номері журналу «Книгарь» за 1918 р. була подана коротка інформація про «намір уложити й видати, по можливості швидше, повний *Словник українських письменників*» та анкета щодо збору біографічного матеріалу до «Словника». В преамбулі до анкети, зокрема, зазначалася мета анкетування: «Бажаючи дати читачам як найдокладніші відомості про життя й працю наших письменників

[1] Матеріали до біографічного словника І. О. Левицького : анот. покажч. арх. док. / упоряд., передм. та наук.-дов. апарат М. М. Трегуб ; вступ. ст., наук. ред. М. М. Романюка. Львів, 2012. Т. 1. С. 243, 244.

(від Ів. Котляревського до останніх днів), прохаємо… дати… відповіді… на запитання»[1].

Запитання під номерами 4–7 стосувалися власне літературної творчості. Дев'ятий пункт було сформульовано наступним чином: «Ваші політичні переконання й участь в громадському житті під час 1-ої та після 2-ої революцій (по бажанню)». Трудно передбачити, як збиралися розпорядитися цією інформацією автори-укладачі майбутнього «Словника українських письменників», але в долі багатьох респондентів політичні переконання стали визначальними. Національно-демократичні ідеї, що панували в свідомості великої частини старшої генерації інтелігенції (більшість респондентів народилися між 1870 і 1882 р.), членство в політичних партіях всіх напрямів (у тому числі різного спрямування соціалістичних партіях) в другій половині 1920-х рр. поставили її в опозицію до більшовиків або спонукали до політичного нейтралітету, а владу – до репресій.

Після закриття видавничого товариства «Час» цей напрям діяльності припинився, а частина зібраного матеріалу потрапила до Біографічної комісії. В Інституті рукопису НБУВ у фонді Біографічної комісії зберігається близько трьох десятків заповнених анкет товариства «Час» (загальна кількість невідома), датованих 1918 роком, зокрема анкета керівничого Комісії у 1923–1933 рр. М. М. Могилянського (ф. Х, спр. 5807).

З цією ж метою – збирання біографічних відомостей від учасників історичних подій в Україні – керівники Біографічної комісії звернулися до досвіду укладання біографічних словників. На засіданні Комісії 31 червня 1919 р. було розглянуто питання про збір відповідних відомостей про сучасників через опитувальні анкети. Зокрема, П. Я. Стебницький повідомив присутніх про збирання біографічного матеріалу до «Словника українських письменників», яке у 1918 р. оголосило товариство «Час».

На цьому ж засіданні присутні звернули увагу на анкету, яку розробило «Бюро для учета и регистрации деятелей науки, литературы и общественности в России при Отделе Ученых Учреждений и Высших Учебных Заведений Комиссариата Народного Образования» (ф. Х, спр. 5171). Передбачалося, що реєстрація представників наукових, літературних, громадських

[1] [Товариство «Час» має намір уложити й видати …] // Книгарь. – 1918. – Ч 11 (липень). – Стп. 675. Текст звернення й анкета передують відповідям на запитання анкети.

кіл Росії здійснюється з метою обліку наукового потенціалу в різних галузях культурного і господарчого життя. Керівничому Комісії В. Л. Модзалевському було доручено підготувати проекти звернення й анкети на зразок російських або адаптувати їх. На наступному засіданні співробітникам і редакторам Комісії були представлені звернення та перекладена українською мовою анкета (ф. Х, спр. 5170, 5172)[1].

У біографічних даних мали подаватися відомості з історії роду, про здобуту освіту й виховання, початок фахової, наукової, громадської діяльності, належність до наукової, громадської школи, сучасні стан та посаду. Частина питань охоплювала фахові відомості. Третій розділ стосувався бібліографічної сторони діяльності. В ньому, окрім переліку публікацій, потрібно було вказати рецензії, огляди щодо наукових праць, переклади робіт іноземними мовами, назвати видання, де вміщені портрети. За змістом питань анкета була розрахована на вчених, письменників, інших творчих осіб. Отже, зазначені в анкеті запитання звужували можливість оприлюднити свої досягнення «по всіх обсягах людської діяльності» для «скромних діячів», не пов'язаних із творчою діяльністю.

Ймовірно, звернення і анкета були надруковані протягом 1919–1920 рр., коли академія мала назву «Українська академія наук», і надіслані респондентам. Частина анкетних бланків була надрукована російською пізніше (після червня 1921 р.) і мала назву: «Анкета ВУАН для био-библиографического сборника деятелей Украины». Анкета мала вигляд подвійного аркуша формату А4. Текст виконано типографським способом. На першій (лицевій) сторінці розміщено Звернення Української академії наук та Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України. Всередині на двох сторінках містилися запитання. Крім того, в № 6 часопису «Червоний шлях» за 1924 р. було подано звернення Комісії про надсилання на її адресу біографічного матеріалу про себе.

Одним зі шляхів отримання Біографічною комісією автобіографій був офіційний. Нова доба в історії України потребувала оновленої персональної інформації щодо майже всіх членів суспільства, які працювали в урядових структурах, наукових та державних установах тощо. Подання заповнених анкет, автобіографій, curriculum vitae при оформленні на роботу стало

[1] Тексти звернень й анкет передують відповідям на запитання.

суспільною потребою й адміністративною нормою. Наприклад, статут УАН містив вимогу подання кожним обраним академіком короткої автобіографії та списку основних праць (ф. 225, спр. 415, арк. 1, 1 зв.). Копії цих документів надходили до Біографічної комісії. Так копії 14 автобіографій надійшли до Комісії з різних підрозділів ВУАН.

Наведемо типове розпорядження, обов'язкове для виконання штатними співробітниками УАН – ВУАН, про подання «на підставі документальних даних відомостей про себе», яким керувалася адміністрація при найманні на роботу[1].

Українська Академія Наук
Постійна Комісія
Для складання Біографічного Словника діячів України
Лютого 16 дня 1920 року.
№ 16/424.
Київ В. Володимирська 54.

До члена редактора Постійної Комісії
для складання Біографічного Словника Українських діячів
П. Я. Стебницького
(Мала Благовіщенська, 46, кв. Чикаленка).

Прикладаючи до цього форму, оголошену у наказі Київського Губвійському від 5 лютого 1920 року ч. 799, прошу Вас, на підставі Циркуляра Неодмінного Секретаря Української Академії Наук з 13 лютого 1920 року ч. 347, НЕГАЙНО подати мені, на підставі ДОКУМЕНТАЛЬНИХ даних відомості про себе.

Зазначаю, що вся відповідальність за неточності, або неправдиві відомості спадає на Вас.

Підпис: Керівничий над працями Комісії В. Модзалевський.

Наведемо також один з зразків анкети, що поширювалася в установах ВУАН[2].

---

[1] ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5506.

[2] Зразок анкети зберігається в особовій справі Д. М. Щербаківського (1877–1927), члена Етнографічної комісії, заступника голови Всеукраїнського археологічного комітету ВУАН (1922). На анкеті від руки дописано: «В. Ш. Данилові Михайловичу Щербаківському» (НА ІА НАНУ, ф. 9, № Б–247).

Пролетарии всех стран, соединяйтесь. Товарищи, в ваших интересах давать, точные и ясные ответы.

АНКЕТА №

год *месяц* *число*

1. Фамилия, имя, отчество
2. Возраст
3. Пол
4. Национальность
5. Учебное заведение, факультет (отделение) и курс
6. Год поступления
7. Где жили ваши родители до октябр. революции
8. Источники существования ваших родителей до окт. револ.
9. Место вашего постоянного жительства (город, деревня)
10. Холост (если холост, то при ком живете), женат
11. Сколько у вас детей

Короткі автобіографії, що мали назву «Життєпис», публікувалися зі списками друкованих праць співробітників УАН в офіційних виданнях Академії. Так, у віснику «Перший піврік існування Української Академії Наук …» академічній спільноті були представлені життєписи співробітників Біографічної комісії – Ф. Л. Ернста, Н. Ю. Мірзи-Авакянц, В. О. Романовського, П. Я. Стебницького[1].

Деякі автобіографічні документи надійшли на прохання Біографічної комісії з інших установ. Зокрема, «автобіографічний нарис» був підготовлений М. М. Могилянським 1929 р. на прохання Інституту Леніна в Москві (1929)[2]. Автобіографія С. Д. Мстиславського написана на замовлення редакції журналу «Красный интернационал профсоюзов» (1924). Чотири короткі автобіографії (1919) надійшли з архіву Міністерства народної освіти (Д. І. Дорошенка, І. А. Любарського, Й. Ф. Оксіюка й О. В. Прахова).

[1] Перший піврік існування Української Академії Наук у Київі та начерк її праці до кінця 1919 року. Київ, 1919. С. 92–102.

[2] Іваницька С. Г., Ляшко С. М. Михайло Могилянський, Володимир Ленін та право націй на самовизначення (коментар до незавершеної дискусії) // Пам’ятки України. 2013. № 9. С. 46–49.

Комісія тісно співпрацювала й обмінювалася біографічною інформацією, починаючи із середини 1920-х рр., з республіканським і регіональними відділеннями Істпарту. Це було зумовлено необхідністю написання біографічних статей про революційних і партійних діячів. Істпарт ЦК ВКП(б) 1927 р. прийняв до виконання масштабний проект, пов'язаний зі святкуванням ювілею Жовтневої революції 1917 р. У проекті взяли участь республіканські відділення Істпарту. «Анкета участника Октябрьского переворота» являла собою брошуру, що містила передмову-звернення і складалася з кількох розділів. Характер запропонованих питань передбачав розширені спогади, зорієнтовані відповідним чином – акцентувати увагу на тих сторонах подій в житті людини, які викликали найбільший інтерес і відповідали меті видання[1]. Серед матеріалів Біографічної комісії збереглася біографія М. І. Арсеничева (ф. Х, спр. 4823), яку надіслали з Дніпропетровського відділення Істпарту 11.02.1930 р.

Частина автобіографічних документів надходила до Біографічної комісії від позаштатних співробітників, з біографічних осередків, до яких входили науковці, аматори регіональних наукових, культурних, освітніх установ і товариств. Так, на біографічних анкетах, надісланих А. Г. Петрицьким, В. Є. Варзаром, В. В. Марковичем, є примітка, що заповнено К. Анищенком.

Серед пропозицій, як активізувати збиральницьку працю, керівничий Біографічної комісії П. Я. Стебницький ще в 1919 р. висловив думку, що в багатьох випадках «безпосередні зносини дадуть кращий результат. Ці зносини… можна доручити всім співробітникам Словника, що працюють без фіксованої платні, і постачання такого біографічного матеріялу тимчасово оплачувати по-штучно» (ф. Х, спр. 5106, арк. 13 зв.). Більшість заповнених анкет потрапила до Біографічної комісії саме так. Головним фактором запрошення надіслати автобіографію або заповнити біографічну анкету були особисті стосунки, залучення осіб зі свого ближнього кола.

Щодо очікуваних результатів анкетування сучасників, то вони виявилися незадовільними. Вже через рік, 18 вересня 1920 р., П. Я. Стебницький констатував: «Анкета досі не дала ніякого біографічного матеріалу, – отже на розсилку анкет-

[1] Коровайников В. Ю. «Анкета участника Октябрьского переворота» как зеркало третьей Российской революции в Москве // Археограф. ежегодник за 1997 г. Москва : Наука, 1997. С. 154–158.

них листків не можна при сучасних умовах покладати великих надій» (ф. Х, спр. 5106, арк. 13, 13 зв.). Наступний керівничий, М. М. Могилянський, в листі до Істпарту ЦК КП(б)У від 16.07.1928 р. зазначав: «Досвід показав, що засіб збирання біобібліографічного матеріалу шляхом анкет малонадійнішій: на 100 посланих анкет поступає не більш 2–3 відповідів» (ф. Х, спр. 5484, арк. 3).

Загальна кількість автобіографічних документів, що надійшли до Біографічної комісії упродовж 15 років, невідома, як і подальша доля матеріалів Комісії після її ліквідації (а це 200 000 біобібліографічних карток, матеріали до біографій, біографії, перший том Біографічного словника на літеру «А» тощо).

Трагічний контекст епохи поставив людей перед необхідністю пошуку компромісу між минулим і сучасністю, що поширювалося на оприлюднення особистої інформації. Однією з можливих причин невдачі анкетування стали ідеологічні мотиви, зумовлені початком репресій проти інтелігенції (процес «Промпартії», «Шахтинська справа», справи «КОЦД», «СВУ» тощо).

Від 1928 р. радянський уряд розпочав активний наступ на керівництво Академії, її наукові кадри і програми. У ВУАН працювали комісії Наркомосвіти, Робітничо-селянської інспекції тощо. Їх метою був «…перегляд програм і персонального складу всіх науково-дослідних установ, щоб наблизити їх до завдань і потреб соціалістичних реконструкцій»[1]. У цьому контексті звернемо увагу на документ, складений за результатами обстеження комісією ВУАН архівів своїх установ, проведеного приблизно в серпні 1933 р. У ньому засвідчується наявність архіву автобіографічних документів у Біографічній комісії: «В Комісії біографічного словника… виявлено незаінвентарізований архматеріал діловодних фондів Комісії з 1919 р. по 1933 р. та наукові матеріали – автобіографії, біографії діячів України на літери А, Б, В, К, О, П, Р, С. Всі ці матеріали знайдено в жахливому неупорядкованому стані і їх само опечатано в окремій кімнаті»[2].

---

[1] З виступу комісара ВУАН М. Л. Левицького на нараді Київського окружкому КП(б) в листопаді 1929 р. (ЦДАВО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3032, арк. 6–9).

[2] Доповідна записка Комісії з обстеження архівів Академії вченому секретареві Президії ВУАН І. А. Адамовичу про стан наукового майна архівів і бібліотек історичних установ другого відділу [Історія Національної Академії наук України. 1929–1933 : документи і матеріали. Київ, 1998. С. 13, 190–193].

Очевидно, до повноважень комісії не входило ознайомлення зі змістом документів, що оглядалися. На той час в архіві зберігалися автобіографічні документи, автори яких на собі зазнали політико-ідеологічного тиску з боку радянської влади, перебували під наглядом спецслужб, проходили принизливу процедуру «чисток і каяття» (М. М. Могилянський), потрапляли під арешт (П. В. Клименко 1921 р. арештований органами ВНК за звинуваченням в участі у контрреволюційній петлюрівський організації), були репресовані або очікували вироку. Зазнали репресій 25 авторів і респондентів автобіографічних документів (з тої частини документів особового походження, що дійшла до наших часів) старшого покоління української інтелектуальної еліти (1938 р. засуджений і розстріляний 80-річний Я. К. Імшенецький) і представників нової генерації українців. У 1920–1930 рр., коли створювалися документи, ці особи були сповнені надій і творчих планів працювати для добра українського народу, що й віддзеркалилося в документах.

У підсумку зазначимо, що комплекс автобіографічних документів, зібраних Біографічною комісією в 1919–1932 рр., є важливим джерелом, у якому інформація, що подається «з перших рук», дає змогу вивчати її в трансдисциплінарному полі біографічних досліджень як версію життя, соціальну ідентичність авторів (соціокультурні процеси), текст (герменевтика). В еру електронної культури вони становлять вагомий ресурс біографічної інформації.

АВТОБІОГРАФІЧНІ ДОКУМЕНТИ СПІВРОБІТНИКІВ ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ

АНДРІЯШЕВ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ [20.08(01.09).1863, Чернігів – 08.02.1933, Київ] – історик, архівіст, археограф, джерелознавець.

№ 1

АВТОБІОГРАФІЯ
АНДРІЯШЕВА ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛОВИЧА

[не раніше 1930 р.][1]

Андріяшев Олександер Михайлович народився 20.08.1863 р. у м. Чернігові, в сім'ї службовця. Закінчив у 1882 р. Чернігівську класичну гімназію, а потім у грудні 1886-го року Київський університет по історичному відділу Іст[орично]-філ[ологічного] факультету з ступенем кандидата; тут був учнем проф. В. Б. Антоновича й за дисертацію на поставлену[2] їм тему «Очерк истории Волынской земли до конца XIV в.» одержав золоту медалю та премію імені Н. И. Пирогова[3]. З огляду на зв'язки з представниками революційного народничого руху він не зміг залишитись при Університеті як професорський стипендіят[4], як це пропонував факультет, не зміг також одержати яку небудь посаду на Україні. Примушений від'їхати на Північ, де йому пощастило дістати посаду і він служив у Ревелі та в Ризі, маючи в свойому завідуванню старі німецькі та шведські архіви колишніх до-Петрівських часів. Переїхавши потім до Петербургу, він прослухав у 1903–[19]05 рр. повний курс Археологічного інституту, який і закінчив зі званням Дійсного члена Інституту й тоді ж почав працювати при Петербургській Археологічній Комісії, працюючи головніше в галузі історії Великого Новгорода. В наслідок праці його в Комісії він надрукував перший том «Матеріялов по исторической географіи Новгородской земли» під заголовком «Шелонская пятина по писцевым книгам 1498–1576 г.г.» (Чтенія Об[щей] Исторіи и Древностей Рос[сии], т. 250 М. 1914 г. и Атлас in-fol. СПб. 1913 р. – и Окремо).

---

[1] Дату написання встановлено за текстом документа.

[2] Слово «поставлену» вставлено замість закресленого «подану».

[3] Далі закреслено речення «В(…)тившись до одного з політичних процесів того часу (Дегаєва)».

[4] Далі закреслено «не міг тако».

Другий том цієї праці, якого присвячено вивченню Деревської пятини, також закінчено, але поки лишається в рукопису. Також не надруковано ще й цілком закінченного «Покажчика» географічного та особового до перших шести томів Новгородських писцових книг. Археологічна Комісія командировала його в 1911 на XV археографічний[1] з'їзд у Новгороді, де він зробив доповідь про походження Новгородських п'ятин, а потім у 1913 р. на попередній XVI Археологічний з'їзд у Москву; нарешті йому доручено було видання VII-го тому «Новгородских Писцових книг». Видання було виготувано до друку й почасти й надруковано, але з приводу політичних подій того часу, припинилось й вийшло в світ лише в 1930 році. Крім того, він надрукував декілька дрібних статтів в різних історичних журналах.

Влітку 1917 р. він знову повернувся до Києва й працює тепер на посаді вченого архівіста в Київському Центральному Архіві Стародавніх Актів. Науково працює спеціально в галузях історії феодального періода України та архівознавства і праці свої друкує в виданнях ВУАН (Колонізація Київської землі; Сіверської землі; Переяславщини, Волині, Болоховське питання та ин.) та в «Архівній Справі». Нині він є дійсним членом Археографічних Комісій при Академії Наук СССР у Ленінграді і при ВУАН у Києві, Почесним членом «Новгородского общества любителей древности», членом-редактором Комісії Біографічного Словника й членом Історично-Географічної Комісії при ВУАН та ин.

Бібліографія[2]: 1. Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. К. 1887, (...) II+282+1 мапа (Рец.: «Киевлянин», 1887, № 8; «Киевские Университетские Известия», 1887, № 1; «Библиограф», 1887; «Русская Старина», 1887, № 10; «Киевская Старина», 1887, № 7; «Kwartalnik historyczny», 1887–1888).

Перший архівар брацлавського земського суду. «Архівна справа», 1928, № 7. с.15–18.

Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку XVI стор[іччя]. «Зап[иски] Іст[орично]-філ[ологічного] від[ділу] ВУАН», кн. XXVI. Нарис історії колонізації Київської землі до кінця XV віку. Київ та його околиці. 1926. с. 33–79.

Література: Венгеров С. А. Критико-биографический словарь [российских писателей и ученых. От начала русской образованности до наших дней], I, 565.

ІР НБУВ, ф. X, спр. 4807, арк. 1–2, 2 зв. Автограф.

---

[1] Мається на увазі археологічний з'їзд (XV Археологічний з'їзд відбувся у Новгороді в 1911 р.).

[2] Бібліографічна частина дописана на звороті сторінки олівцем іншою рукою.

О. М. Андріяшев – учень В. Б. Антоновича. Займався вивченням історії окремих земель Стародавньої Русі за матеріалами писцевих книг (Київська, Переяславська землі), розробив методику їх використання при реконструкції історичного процесу. У 1917 р. працював ученим-архівістом та завідуючим відділом у Центральному архіві давніх актів у Києві. У ВУАН – постійний штатний співробітник Археографічної комісії (1927), Комісії для складання історично-географічного словника української землі, виконуючий обов'язки керівника Комісії старої історії України (1928), редактор Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1928–1930).

АНТОНОВИЧ-МЕЛЬНИК КАТЕРИНА МИКОЛАЇВНА (19.12.1859, м. Хорол, нині Полтавської обл. – 12.01.1942, Київ) – археолог, історик, музейник, громадський діяч.

№ 2

АВТОБІОГРАФІЯ АНТОНОВИЧ-МЕЛЬНИК КАТЕРИНИ МИКОЛАЇВНИ[1]

[1915 р.; 1929 р. Київ][2]

Антонович-Мельник Катерина Миколаєвна. В 1902 р. – друга жінка проф[есора] В. Б. Антоновича[3].

Народилась 19.11.1859 в м. Хоролі на Полтавщині. Батько лікарь. Екстерничала за курс гімназичний у Полтаві в 1877 р. Вступила до Вищих жіночих курсів у Київі, спочатку на математичний факультет і в скорім часі перешла до історико-філологічного. Закінчила в 1883 р. Студіювала переважно історію під керівництвом проф[есора] В. Б. Антоновича. Записувала всі його лекції з історії до Монгольської Руси, Галичини, Казаччини та з курсу джерелознавства до історії України. Студіювала археологію в Музеї Древностів Київського Університету. В році 1879 склала й видала літографірованний курс лекцій проф. В. [Б.] Антоновича з історії давньої Руси (як підручник для вищої школи.)

В р[оці] 1880 видала літографірованний курс лекцій В. [Б.] Антоновича з історії Галиччини.

---

[1] У лівому кутку документа є резолюція М. М. Могилянського щодо використання цієї автобіографії для написання біографії К. М. Антонович-Мельник: «На підставі цього матеріалу скласти біографію».

[2] Дату останього доповнення тексту встановлено за змістом документа.

[3] В тексті документа після прізвища, ім'я та по батькові дописано М. М. Могилянським: «В 1902 р. – друга жінка проф. В. Б. Антоновича».

В р[оках] 1879–1880 брала участь в екскурсіях проф. В. [Б.] Антоновича по неолітичних стаціях в околицях Київа для збирання матеріялів для Університетського Музею.

В 1880 р. провадила розкопи слав'янського могильника на старому Київі. В р[оці] 1881 розкопувала три групи могил неолітичного та скифських часів в околицях Кременчука на Полтавщині.

В р[оці] 1881 брала участь в І-му Археологічному з'їзді у Тифлісі. В р[оках] 1882–1890 брала участь як помошник проф[есора] В. [Б.] Антоновича в його екскурсіях для дослідження дюнних стоянок в околицях Київа.

В р[оках] 1882–1886 працювала в Київському Центральному Архіві давніх актів, де розбирала стародавні судові справи і вибирала та виписувала документи з актових книжок.

В р[оці] 1882 видала літографірованний курс лекцій проф[есора] В. [Б.] Антоновича з історії козаччини, та курс джерелознавства до історії козаччини.

В р[оці] 1883 була командирована Московським Археологічним Товариством на археологічні екскурсії проф. В. [Б.] Антоновича як його асистент на Подільське-Подністров'є.

В р[оці] 1884 була командирована Моск[овським] Арх[еологічним] Товариством на північні повіти Херсонщини для досліджування мегалітів, могил та городищ.

В р[оці] 1884 брала участь в VI Археол[огічному] з'їзді в Одесі, де зачитала доклад: «Мегалітичні будівлі в південній Росії». Труды VI Арх[еологического] Съезда. Т. 1. стр. 103–134.

В р[оці] 1885 командирована від Моск[овського] Арх[еологічного] Т[оварист]ва як асістент проф[есора] В. [Б.] Антоновича в археологічну екскурсію на Київщину та Полтавщину.

В р[оках] 1883–1887 працювала в Музеї Університету Володимирського (у Київі) як помічник консерватора.

В р[оках] 1888–1913 виконувала обов'язки консерватора та лаборанта в тім-же самим Музею.

В р[оці] 1886 командирована за асистента в складі археологічної екскурсії проф[есора] В. [Б.] Антоновича на Волинь та Поділля.

В р[оці] 1888 командирована Моск[овськім] Арх[еологічним] Т[оварист]вом для археологічних дослідів на Дніпрові пороги.

В р[оці] 1890 брала участь в VIII Арх[еологічному] З'їзді, де зачитала доклад: «Типичная мастерская неолитической эпохи на Днепровских порогах».

В р[оці] 1890 командирована Археологічною комісією як асистент проф[есора] В. [Б.] Антоновича на археологічні досліди Скитських могил в Липовецькому та Житомирському повітах.

В р[оці] 1891 командирована Моск[овським] Археолог[ічним] Т[оварист]вом як асистент проф. В. [Б.] Антоновича на археологічні досліди на Київському та Волинському Поліссю.

В р[оці] 1892 з доручення Опекунського Управління по справам і майну А. Поля в Катеринославі систематизувала та описала колекції А. Поля. (зараз Музей ім. [О. М.] Поля в Катеринославі).

В р[оці] 1893 була командирована Археолог[ічною] Комісією в складі археолог[ічної] екскурсії проф[есора] В. [Б.] Антоновича в Могилевскую губ.

В р[оці] 1899 з доручення предварительного Комітета XI Археол[огічного] З'їзду у Київі улаштовувала виставку передісторичної старовини.

В р[оці] 1893 брала участь на IX Арх[еологічному] З'їзді в Вільні, де зачитала доклад: «Характеристика неолитической культуры в стоянках и мастерских среднего басейна Дніпра».

1894 [р.] з доручення Московськ[ого] Археолог[ічного] Т[оварист]ва провадила розкопи могил в Лубенському повіті на Полтавщині.

1897–1898 рр. була командирована Моськовськ[им] Арх[еологічним] Т[овариств]ом для археологічних дослідів на Волині.

1899 р. командирована від Археол[огічного] Музею Київського У[ніверсите]ту для участи в розкопах В. [В.] Хвойки в околицях Трипілля.

В р[оці] 1899 брала участь в працях XI Археол[огічного] З'їзду як член-організатор.

В р[оках] 1900–1901 командирована Моск[овським] Арх[еологічним] Т[оварист]вом для археологічних дослідів на Харківщині.

В р[оці] 1904 командирована Моск[овським] Арх[еологічним] Т[оварист]вом для археологічних дослідів на Херсонщині та Катеринославщині.

В р[оці] 1905 брала участь як член-депутат на XIII Арх[еологічному] З'їзді в Катеринославі, де прочитала доклад: «Характеристика майданных городищ и курганов в Южной России».

В р[оці] 1908 брала участь на XIV Археолог[ічному] З'їзді в Чернигові як член-депутат від Українського Науков[ого] Т[оварист]ва.

В р[оці] 1910 командирована Укр[аїнським] Науков[им] Т[овариств]ом для участія в раскопках В. [В.] Хвойки в Білгородці.

1925 р. за дорученням ВУАКу керувала археолог[ічними] раскопками в садибі Соф[ійського] Собору у Київі. Того ж року провадила археол[огічні] розкопи та розшуки на Кременчужчині.

В р[оці] 1926 провадила археол[огічні] досліди на Кременчужчині.

В р[оці] 1927 провадила археол[огічні] досліди на Золотоношчині.

В р[оці] 1928 улаштувала виставку «Памяти В. Б. Антоновича» при Істор[ичній] Секції У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

З 1929 [року] готує до друку й редагує твори для повного видання праць проф. В. [Б.] Антоновича.

З 1919 р. завідує бібліотекою І відділу У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

З 1919 р. – Член-співробітник постійної Комісії для складання істор[ично]-географ[ічного] словника України.

З 1919 р. – Член-співробітник постійної Комісії для складання біограф[ічного] Словника діячів України.

З 1920 р. Редактор Комітету для видання творів [В. Б.] Антоновича.

З 1921 р. головний редактор того ж комітету. Заступник голови Археологічної секції бувш[ого] Наукового Т[оварист]ва у Києві, прилученого нині до У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

З 1924 р. Заступник голови Археологічного відділу Всеукр[аїнського] Археолог[ічного] Комітету при У[країнської] А[кадемії] Н[аук].

Надруковано такі праці:

1) Рецензія на І т. праці гр. А. С. Уварова: «Археология России. Каменный век». Газета «Труд» (Київ) 1881 г.

2) Гетман Иван Выговский.

3) Гетман Павел Тетеря.

4) Гетман Демъян Многогрешный «Исторические деятели Юго-Западн[ой] России». Кіев. 1883 г. с. 36–64.

5) «Следы мегалитических сооружений в Южной России» в Трудах VI Археолог[ического] Съезда в Одессе. [т.] І. 1886 г. с. 103–134.

6) «Путевыя очерки Подолии» За підписю «К. М.». Журн[ал] Киевск[ая] Стар[ина]. 1884 г., 5. [с.] 1–32; 7. [с.] 359–391; 9. [с.] 53–81; 10. [с.] 254–275; 1885: 2. [с.] 465–489; 1885 г.: 12. [с.] 654–683.

7) «На Днестровском Побережье», Журн[ал] Киевск[ая] Стар[ина] 1887 г. 8. [с.] 638–675.

8) «Следи мегалитичных будовель на Украине» в виданні «Галицко Русской матицы во Львове». Вып. II за 1886 р. Львів. 1887.

9) «Каталог Коллекций А. Н. Поля в Екатеринославе». Вып. І, Кіев. 1893 г.

10) «Сведения о походе в Крым Михаила Дорошенка». Киев[ская] Стар[ина] 1896 г. № 11. [с.] 274–286.

11) «Каталог выставки XI Арх[еологического] Съезда в Киеве». К. 1899 г. Отдел первобытных древностей. с. 3–192.

12) «Раскопки в земле Лугане». Труды XI Арх[еологического] Съезда в Киеве. т. І, с. 479–576.

13) «Раскопки курганов в Харьковской губ. 1900–1901 г. г.»: Труды XII Арх[еологического] Съезда в Харькове т. I, М. 1905 г. с. 673–743.

14) Розвідка: «Майданові городища на Україні». Записки Украін[ського] Наук[ового] Т[оварист]ва в Київі. Кіев 1909. Rнига III. с. 9–97.

15) Каталог Ахеологічного відділу XII Арх[еологічного] З'їзду. Дивись: «Каталог выставки XII Арх[еологического] Съезда в Харькове. Отд[ел] древностей добытых из раскопок и случайных находок». Харьков. 1902.

16) «Характеристика неолитической культуры в стоянках и мастерских среднего басейна Дніпра». Труды девятого археологич[еского] съезда в Вильне. 1893 г. Т. II. Протоколы. с. 98.

17) «Археологічні досліди на Кременчужчині». Коротке звідомлення за археологічні досліди 1925 р. Всеукраїнского Археол[огічного] Комитету. К. 1926 р. с. 81–86.

18) «До археологічної статистики степової Полтавщини». Ювілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського. К. 1928. с. 57–60.

Найголовніші переклади з ріжних літератур:

1) «Очерк истории Юго-Западной Руси». Виїмки в перекладі з монографіі Стеф. Качала: «Polityka polakow wzglendem Rusi». Львов 1879 г. Киев[ская]. Стар[ина]. 1885 г. I. [с.] 19–56; II. [с.] 282–307; III. [с.] 437–464; IV. [с.] 678–716; V. [с.] 21–43; VI. [с.] 205–218.

2) «Мемуары относящиеся к истории Южной Руси». Вып. I. XVI стол[етие]. Киев 1890.

3) «Відьма». Переклад етнографічного оповідання. E. Orzeszko. «Dziurdziowie» в жур[нале] Киевск[ая] Стар[ина]. 1886 г. II. с. 280–328; IV. [с.] 278–326; V. [с.] 79–107; VI. [с.] 490–519; VIII. [с.] 693–726; IX. [с.] 81–102.

4) «Тарас из Ворохты». Переклад з польскої журн[ал] Киевск[ая] Стар[ина]. 1888. т. XXIII с. 326–363 и 493–542.

5) «На рубеже». Переклад історичного оповідання «Przeglad Tygodniowy» за 1886 г. надруковано в журн[але] Киев[ская] Стар[ина]. 1888 р. т. XX с. 180–243; т. XXI с. 64–99; с. 209–234; с. 365–388; т. XXII с. 315–348 и с. 523–566.

6) «Сельския недоразумения» З. Петкевича. Переклад з польского. Газета «Glas» 1888 г. Киев[ская] Старина. 1889. т. XXIV. с. 155–186 и с. 643–664.

7) «Нечистая сила». Переклад з польского. Надруковано в журн[але] Киевск[ая] Стар[ина]. 1890 р. т. XXV. с.152–173 и с. 507–534; т. XXVI с. 188–220 и с. 491–514.

Література: Имп[ераторское] Московск[ое] Арх[еологическое]

Общ[еств]во в первое пятидесятилетие его существования (1864–1914 гг.) т. II. с. 225–226.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4817, арк. 1–7. Автограф.

К. М. Антонович-Мельник – друга дружина В. Б. Антоновича (з 1902). Дослідниця стародавньої історії України, активістка українського суспільного життя другої половини 1880-х – 1900-х рр. Катерина Миколаївна була людиною «нового часу»: пропагувала рівність між чоловіками і жінками, право жінки на розлучення та цивільний шлюб. Побудувала успішну кар'єру професійного археолога та науковця. Після отримання членства в Московському археологічному товаристві (1883) стала повноправним членом археологічної наукової спільноти і змогла реалізувати себе як професійний археолог нарівні з чоловіками. В Україні вона стала першою жінкою, яка була обрана членом Історичного товариства Нестора-літописця, та другою жінкою (після графині П. С. Уварової) – членом Одеського товариства історії та старожитностей (1900). Багато зусиль доклала до збереження наукової спадщини В. Б. Антоновича.

В установах УАН – ВУАН працювала на посаді позаштатного постійного співробітника в Постійній комісії для складання Біографічного словника діячів України (03.02.1919 – 1930), завідувала бібліотекою І відділу ВУАН, була редактором Комітету для видання творів В. Б. Антоновича (з 1920), працювала в Комісії для складання історично-географічного словника української землі (член-співробітник, 1919–1930), Археологічній секції (заступник голови, з 1921), Комісії для дослідження нової української історіографії (1929). Автобіографія датована 1915 р., але бібліографічна частина була доповнена працями 1926 та 1928 рр. і подана до Біографічної комісії після 1928 р.

БЕРЛО ГАННА ЛЬВІВНА (05.10.1859, с. Вороньків Переяславського пов. Полтавської губ., нині Бориспільського р-ну Київської обл. – 1942, Київ) – історик, педагог.

№ 3

АВТОБІОГРАФІЯ БЕРЛО ГАННИ ЛЬВІВНИ

[не раніше 1930 р. Київ][1]

Берло Ганна Львівна народилася на Полтавщині в містечку Вороньковi, Переяславського повіту, 5 вересня (ст. ст.) 1859 р. Батько її був службовець, мати –київська шляхтянка з роду Янішевських. Походженням

[1] Дату встановлено за змістом документа.

Берли з стародавнього українського роду. Предок, про якого залишились історичні відомості, Іван Берло був спочатку сотником вороньківським, потім суддею полковим Переяславським. Одружений він був з дочкою наказного гетьмана Лівобережної України Якима Сомка, що його московська влада скарала у Борзні 1663 р. за доносом Бруховецького, Парасковією Якимовною – і був свояком гетьмана Богдана Хмельницького, перша жінка якого Ганна Сомко, мати Тимоша і Юрія Хмельницьких, була рідна сестра Якима Сомка. Від одного з синів Івана Берло по прямій лінії й походив мій батько.

Освіту я здобула в Київський дівочий, так званій Міністерській, згодом Ольгінскій гімназії, яку я скінчила з золотою медалею в 1876 році, і того ж року в тій же гімназії вступила на службу і працювала там, як учителька російської мови, а з 1917-го року до 1919 р. й української мови, коли через хворобу зовсім залишила педагогічну працю. Не маючи змоги через службу в гімназії вступити на Вищі жіночі курси, що тоді було засновано в Києві; я вступила на курси при університеті для приватних осіб і прослухала у проф[есора] Мик[оли] Павл[овича] Дашкевича курси історії французької, німецької й англійської літератури, у проф[есора] Вас[иля] Мик[олайовича] Малініна – курс історії російської мови і літератури, у проф[есора] Вол[одимира] Бон[іфатійовича] Антоновича курс історії України (козаччини), який він читав для окремого гуртка.

Рано втерявши батьків (батько помер, коли мене було років п’ять, а мати – коли я була в останній клясі гімназії), я мусила заробляти собі на життя власною працею, викладала російську мову, крім Ольгінської гімназії, ще в приватній гімназії Ващенко-Захарченко (потім Дучинської), давала приватні лекції. Щоб полегшити моїм ученицям засвоєння російської мови, я склала 1903 року підручник – етимологію рос[ійської] мови, а потім – синтаксис рос[ійської] мови, брала участь у комісії по виробленню програм по російській літературі, улаштовувала літературні ранки тощо. З 1917 року в гімназіях, крім російської мови, я почала викладати українську мову в перших 4-х клясах гімназії і, щоб полегшити моїм ученицям вивчення мови, склала підручник – граматику української мови, яку 1919 р. видало товариство «Сіяч» у Черкасах. – Поруч із педагогічною працею я весь час брала участь в українських літературних і наукових товариствах та гуртках; була членом кол[ишнього] Українського Наукового Товариства в Києві, членом «Просвіти», брала участь в організації літературного видавництва «Вік» і працювала в ньому, працювала в комісії по виробленню української термінології і виконувала ті обов’язки, які на мене покладались. 1900 року під керівництвом В. Б. Антоновича утворився гурток для складання біогра-

фічного словника діячів України, в якому я брала участь і написала для словника кілька біографій. 1919 р. мене було обрано штатною науковою співробітницею до Комісії Біографічного Словника діячів України при Українській Академії Наук, і я, залишивши педагогічну працю, до 1930 року працювала в тій комісії, складаючи біографії та підготовляючи матеріяли до біографій. Крім того, працювала як перекладачка в Історичній секції при ВУАН і переклала чимало статтів наукового змісту[1].

Г. Берло

ЦДАМЛМ України, ф. 271, оп. 1, од. зб. 27, арк. 1–2. Автограф.

Г. Л. Берло походила зі старовинного українського роду Берлів. Це була високоосвічена жінка, зі знанням п'ятьох іноземних мов. У своїх спогадах Г. Л. Берло написала, що її життя йшло двома лініями. Перша, зовнішня, – це лінія життя відомої в Києві вихователька, вчительки російської, а пізніше української мов, автора «Учебника русской грамматики» (1-ша і 2-га частини цього підручника для середніх навчальних закладів до 1917 р. витримали 10 і 5 перевидань відповідно), підручника з української мови для молодших класів гімназій (1919). Друга, внутрішня, лінія – це лінія життя українки, яка гаряче любила свою країну і в міру сил таємно трудилася для неї в гуртках Старої громади, зокрема в біографічному гуртку В. Б. Антоновича. Третя лінія життя – це праця в структурах ВУАН. Г. Л. Берло була однією зі «старожилів» Біографічної комісії (02.03.1919 – 1931), крім того, співробітницею Комісії для складання історично-географічного словника української землі, Комісії Лівобережжя й Слобідської України (1927), Комісії порайонованого дослідження Північної України. Свої історичні, філологічні знання і практичний досвід успішно втілювала в роботу Біографічної комісії.

ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ПРОКОПОВИЧ [02(14).02.1866, с. Есмань Глухівського пов. Чернігівської губ., нині с. Червоне Глухівського р-ну Сумської обл. – 03.10.1935, Київ] – державний, громадський, освітній діяч, історик, правознавець, педагог, публіцист, редактор.

№ 4

CURRICULUM VITAE[2]

ВАСИЛЕНКО НИКОЛАЯ ПРОКОФЬЕВИЧА

14 декабря 1917 г. Киев

Магистрант русской истории, выдержавший, с дипломом первой степени испытание в Государственной Юридической Комиссии, Нико-

[1] До автобіографії додано бібліографію творів Г. Л. Берло.

[2] «Curriculum vitae» дописано від руки.

лай Прокофьевич Василенко родился 2 февраля 1866 г. в селе Есмани Глуховского уезда Черниговской губернии.

По окончании, с наградой, в 1883 году Глуховской шестиклассной прогимназии, Василенко поступил в VII класс Полтавской Гражданской Гимназии, где и получил аттестат зрелости.

В осеннем семестре того же 1885 года он был зачислен в число студентов медицинского факультета Дерптского (теперь Юрьевкого) университета, но в следующем году перешел на историко-филологический факультет того же университета по отделу русской истории. В университете Василенко работал под руководством проф[ессора] А. Г. Брикнера, его ближайшего учителя, и в то же время посещал лекции и практические занятия по истории русского права И. Е. Энгельманна.

Университет Василенко окончил в июне 1890 года со степенью кандидата истории. Кандидатской работой его был «Критический обзор литературы по истории земских соборов», предложенный к напечатанию и переданный для переработки, согласно замечаниям проф[ессора] Брикнера, но оставшийся в рукописи, впоследствие выхода в отставку и вскоре затем последовавшей смерти проф[ессора] Брикнера.

В год окончания университета Василенко переехал в Киев. Здесь некоторое время он посещал лекции профессоров В. Б. Антоновича и М. Ф. Владимирского-Буданова и принимал участие в практических занятиях последнего по договорам русских с греками и по Русской правде.

В это время он стал близко к редакции журнала, посвященного изучению истории Украины и принимал в нем довольно деятельное участие. Тогда же начинал он и архивные занятия, которым посвятил около трех лет, собирая материалы по истории Левобережной Украины (по терминологии А. М. Лазаревского Старой Малороссии). Его интересовали главным образом, формы землевладения, виды его, а также интересы администрации и суда. Кроме Киевского Центрального Архива и архивов некоторых киевских монастырей и Лавры, Василенко работал в частных архивах (А. М. Лазаревского в Киеве, И. М. Судьенка в Новгород-Сиверском), в Черниговском и Полтавском Архивах Окружного Суда и Казенной палаты, в Харьковском Историческом Архиве[1]. Собранный материал остался пока не использованным. Часть его предоставлена другим исследователям. (См. примечания к статьям В. А. Мякотина в «Рус[ском] Богатстве» от 1912 г.). Некоторые из этих Архивов, по инициативе Василенко, поступили потом в Киевский Централный Архив (архив Судьенка, монастырские документы из Черниговской Казенной палаты, документы из Полтавской Казенной палаты).

[1] Наступне речення додано над рядком.

С 1893 года Василенко начал преподавательскую деятельность в средних учебных заведениях гор[ода] Киева. Преподавал он русский язык и историю в частной женской гимназии Бейтель, затем в Киевской Фундуклеевской гимназии и в Кадетском Корпусе. С начала 1903 года он, однако, оставил преподавательскую деятельность и перешел на службу к тогдашнему киевскому губернатору Ф. Ф. Трепову непременным членом губернского комитета попечительства о народной трезвости и секретарем губернского статистического комитета. Заведуя всеми учреждениями попечительства о народной трезвости в губернии, Василенко мог ближе познакомиться с губернией, и увидеть недостатки изучения в историческом, этнографическом и статистическом отношениях. Это дало ему основание преобразовать «Памятную Книжку Киевской губернии». Преобразование было встречено сочувственно Ф. Ф. Треповым, но зато повело к конфликту с управляющим губерний, после назначения Ф. Ф. Трепова сенатором, бароном Штакельбергом, который в печатании этнографических материалов видел «украинофильство». При губернаторе [П. С.] Саввиче, который разделял точку зрения бар[она] Штакельберга, Василенко в марте 1905 года оставил должность секретаря губернского статистического комитета, успев в преобразованном виде, под своей редакцией, выпустить две «Памятные книжки» Киевской губернии за 1904 и за 1905 годы. Непременным членом Попечительства о народной трезвости Василенко оставался до конца года, когда вышел в отставку, не согласившись с мнением губернатора [П. С.] Саввича и большинством Комитета Попечительства по вопросу об издании на средства Попечительства официозной газеты («Правдивое слово») для борьбы с революцией. Василенко доказывал, что правительство бессильно бороться с революцией печатным словом: ему никто не поверит. Вся затея приведет только к краху Попечительства. Так оно и случилось. Газета просуществовала два или три месяца и закрылась, оставив крупный дефицит.

Оставив официяльную службу, Василенко имел неосторожность вместе с проф[ессором] В. Я. Железновым подписывать в течение 10 дней издававшуюся тогда кружком интеллигенции в Киеве газету «Киевские отклики». Газета была закрыта в административном порядке, а Василенко был привлечен по 129 ст. Угол[овного] Улож[ения] и приговорен к году крепости.

В промежутке между закрытием газеты и отбыванием наказания Василенко выдержал экзамен в Юридической Испытательной Комиссии, под председательством проф[ессора] Загоровского, при Новороссийском университете и после представления сочинения об улиточной записи (рецензент проф. Загоровский) удостоен диплома 1-й степени (Это

было в декабре 1907 года). Тогда же Василенко был зачислен Помощником Присяжного Поверенного у Т. О. Куликовского в Одессе.

В течение 9 месяцев с 11 октября 1908 по 8 июля 1909 года Василенко отбывал наказание в «Крестах» в С[анкт]-Петербурге. Это время он употребил на подготовление к экзамену на степень магистра русской истории. Экзамен этот он выдержал осенью 1910 года и по прочтении двух лекций, был принят и утвержден приват-доцентом на историко-филологическом факультете университета св. Владимира.

Летом 1911 года Василенко читал краткий курс истории Украины на курсах для учителей в Полтаве, а еще раньше такой же курс читал на Высших женских курсах А. В. Жекулиной.

В 1912 году Василенко был принят в число присяжных поверенных округа Одесской Судебной палаты, проведя около 150 дел за пять лет. С открытием Совета присяжных поверенных в Киеве был перечислен в присяжные поверенные округа киевской судебной палаты. С назначением на должность Попечителя Киевского Учебного Округа Василенко вышел, согласно закону, из сословия поверенных.

С апреля 1912 года Василенко состоит Председателем правления Киевского Учетно-Ссудного Общества Взаимного Кредита. 27 марта 1917 года по предложению министра народного просвещения А. А. Мануилова, занял пост Попечителя Киевского Учебного Округа, а 19 августа, по приглашению министра народного просвещения С. Ф. Ольденбурга, был назначен товарищем министра народного просвещения, в каковой должности числится и до сих пор.

Василенко состоит членом Исторического общества летописца Нестора в Киеве, Киевского юридического общества и Полтавской Архивной Комиссии, состоял также до войны членом Наукового Товариства імени Шевченка у Львові.

Из этих обществ сообщения делались Василенко в Историческом Обществе летописца Нестора и в Украинском Науковом Товариществе в Киеве.

В первом Василенко сделаны следующие сообщения: Киевское генеральное следствие о маетностях (1893), памяти И. И. Дитятина (1894). О скупке земель в Малороссии и ее причинах, О происхождении группы капиталистов в Малороссии (1895), Протоколы Верховного Тайного Совета, как материал для истории Малороссии XVIII века. Разбор статьи В. А. Мякотина «Крестьянское землевладение в Полтавском уезде в 1767 году» (1896), Отношение правительства к монастырскому землевладению в Малороссии в XVII и в первой половине XVIII (1899). О книге Рожкова «Сельское хозяйство в Московской Руси в XVI в.» (1900). Первые шаги по введению положения 19 февраля 1861 года в Черни-

говской губ. (1901). Памяти А. М. Лазаревского (1902). Памяти Евгения Болховитинова (1913).

В Украинском научном Обществе сделаны сообщения: Кріпацтво і реформа 19 лютого на лівобережній Україні. До історії скасування монастирського землеволодіння на Україні. Записка Теплова про непорядки Малороссії і значення її для лівобережної України (з приводу Акцесса і «Суд и расправа в правах малороссийских Я. Чуйкевича»). З приводу «Генерального следствия Стародубского полка». Про скасування Литовського Статута в Лівобережній Україні в XIX ст.

Список печатных трудов Н. П. Василенка прилагается.

Ник. Василенко[1]

З орігіналом згідно

СПИСОК (НЕПОЛНЫЙ) НАУЧНЫХ РАБОТ Н. П. ВАСИЛЕНКО
ДОДАТОК 2

В журнале «Киевская старина»

1. К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя. 1894 г. №№ XI–XII.
2. Первые шаги по введению положений 19 февраля 1861 года в Черниговской губ. 1901 г. кн. III, IV, XI (отдельный оттиск прилагается).
3. И. М. Бодянский и его заслуги по изучению Малороссии. 1903 г. кн. I, III, V, X, XI, XII (отдельный оттиск прилагается).
4. К биографии Котляревского. 1902, IV. Там же помещен в разное время ряд мелких заметок и библиографических отзывов. Из последних наиболее обширны:
5. Рецензии на книги «Чтений в Обществе летописца Нестора» 1891 г., X. 1896 г. V, 1899, III, 1903, III.
6. Рецензия на книгу проф. Загоскина «Наука истории русского права» 1891, III.
7. Рецензия на книгу проф. Загоскина «Очерк смертной казни в России». Казань, 1892 г. IV.
8. Рецензия на книгу В. И. Сергеевича «Русские юридические древности», Т. I и II. 1895, II.
9. Рецензия на «Сборник Русского Исторического Об-ва» (Протоколы Верховного Тайного Совета), 1900, IX. В энциклопедическом словаре Брокгауз – Ефрон (1-е издание), кроме ряда мелких заметок и статей, часто подписанных, помещены статьи:
10. Духовенство пол[утом] XI, [с.] 253–265.

[1] Особистий підпис.

11. Казанское царство п[олутом] XXVI, [с.] 907–910.
12. Калачов Н. В. [Т.] XXVII, [с.] 7–8.
13. Князь, [Т.] XXIX, [с.] 474–478.
14. Комиссии для составления нового уложения [Т.] XXX, [с.] 866–869.
15. Бар[он] Корф [Т.] XXXI, [с.] 355–356.
16. Юрий Крыжанич [Т.] XXXII, [с.] 861–862.
17. Литовско-Русское государство [Т.] XXXIV, [с.] 818–827.
18. Граф Миних [Т.] XXXVII, [с.] 368–369.
19. Митрополиты русские и в юго-западной Руси [Т.] XXXVII, [с.] 464–471.
20. Монастырские вотчины и доходы [Т.] XXXVIII, [с.] 703–708.
21. Московское княжество [Т.] XXXIX, [с.] 6–11.
22. Опричнина [Т.] XLIII, [с.] 45–46.
23. Патриарщество в России, патриаршие приказы и вотчины [Т.] XLV, [с.] 29–36.
24. Подушная подать в России [Т.] XLVII, [с.] 123–128.
25. Поземельная община в Древней Руси и Великороссии [Т.] XLVII [с.] 202–211.
26. Право магдебурское [Т.] XLVIII, [с.] 890–896.
27. Приказы в Москве [Т.] XLXIX, [с.] 186–196.
28. Раскол в России [Т.] L, [с.] 284–303.
29. Малороссия [Т.] LV, [с.] 490–509.
30. Старшина в Малороссии [Т.] LXI, [с.] 476–470.
31. Тарговицкая конференция [Т.] LXIV, [с.] 634–636.
32. Турецкие войны в России [Т.] LXVII, [с.] 122–138.
33. Удельная система [Т.] LXVIII, [с.] 590–594.
34. Уния и униатская церковь в Польше и России [Т.] LXVIII, [с.] 821–831.
35. Ханство крымское [Т.] LXXIII, [с.] 45–52.
36. Хмельницкие Богдан и Юрий [Т.] LXXIII, [с.] 456–464. В новом энциклопедическом словаре Брокгауз – Ефрон:
37. Казаки Т. XX, [с.] 352–356. В сборнике «Великая реформа». Юбилейное издание Сытина (1861–1911 г.):
38. Прикрепление крестьян к Малороссии Т. 1, [с.] 108–127.
39. Крестьянский вопрос в юго-западном и северо-западном крае при Николае I и введение инвентарей Т. 4, [с.] 94–110.

В сборнике «Отечественая война» Юбилейное издание Сытина (1812–1912):

40. Россия перед столкновением с Францией: Отношения между Россией и Францией до французской революции Т. 1, [с.] 20–26.

41. Рост французского влияния в России до французской революции Т. 1, [с.] 20–26. (Оттиск двух последних статей прилагается). В иллюстрированном роскошном издании Брокгауза – Ефрона, Пфлуг-Гартунга «Всемирная история» (СПб. 1911) под ред. Н. И. Кареева и С. Г. Лозинского заново написаны очерки:

42. Очерк русской истории (главным образом политической, согласно характеру издания) с 1505 по 1650 г. (сюда входит и история Украины за это время) Т. 5, [с.] 227–68.

43. Очерк русской истории с 1650 по 1815 год. Т. 4, [с.] 48–642.

44. Памяти почетного члена Общества Нестора летописца А. М. Лазаревского в «Чтениях Общества» (оттиск прилагается).

45. З історії устрою Гетьманщини. Критичні замітки (по поводу книги Слабченка «Малорусский полк» (Зап. Наукового тов. ім. Шевченка у Львові) Т. CVIII, [с.] 10–105.

46. Критическая заметка о книге Слабченка «Опыты по истории права Малороссии XVII и XVIII в.в.» Одесса, 1911 г. Зап. Наукового тов. ім. Шевченка Т. CXIII Бібліолог. [с.] 193–196.

47. О. М. Бодянський і його поетична творчисть. Україна 1914 г. IV, [с.] 25–41.

В последнее время рецензии на книги научного содержания Н. П. Василенко помещал в журналах «Вестник Европы», «Голос минувшего», Україна и в газетах «Киевская мысль».

48. Генеральное следствие о маетностях Гадяцкого полка (1729–1730), издание Полтавского Губернского Статистического комитета. Полтава, 1893.

Материалы для истории экономического, юридического и общественного быта Старой Малороссии, издаваемые под редакцией Н. П. Василенка: следующие материалы:

49. Выпуск I. Генеральное следствии о маетностях Нежинского полка 1729–1730. Г. Чернигов 1901.

50. Выпуск II. Экстракт из указов, инструкций и учреждений 1786 г. Чернигов 1902.

51. Выпуск III. Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка. Чернигов 1909 г. (прилагается).

Начато печатание: IV выпуск материалов (Издание Кієвського Українського Наукового Товариства), содержащие в себе Генеральное Следствие Стародубского полка. Благодаря дороговизне, печатание остановилось на 5 листе (4-е отпечатанные листы прилагаются).

52. Отрывки из Генерального Следствия Киевского полка напечатаны Н. П. Василенком в VII книге «Чтений в О[бщест]ве Нестора летописца».

53. Записка Теплова о непорядках Малороссии в IX кн. Записок Укр. Науч[ного] О[бщест]ва (прилагается).

Отдельно вышли следующие книги и брошюры Н. П. Василенка:

54. Исторические сведения о роде дворян Рахманиновых. К. 1893 г.

55. Сервитуты и сервитутный вопрос в юго-западном крае. К. 1895 г.

56. Исторические сведения о кабардинском народе. Издание В. Н. Кудашева (без имени автора, так как издатель захотел приурочить издание к 300-летию дома Романовых). К. 1913 г. (прилагается).

57. Очерки по истории Западной Руси и Украины. К. 1916 года (прилагается).

Под редакцией и с предисловием Н. П. Василенка издано сочинение А. М. Лазаревского «Малороссийские посполитые крестьяне (1648–1783)». К. 1908 стр. X–108.

Исторические статьи и заметки Н. П. Василенко часто помещал в местной киевской прессе в «Жизни и искусстве», «Киевском слове», в «Киевских откликах» с 1903 г., а после их закрытия в 1906 г. в ряде газет их заменявших в последнее время (до начала войны) в «Киевской мысли».

Ник. Василенко

ІР НБУВ, ф. 40, № 1241, арк. 1–2, 2 зв. (Curriculum vitae); арк. 3–7 (Список друкованих праць). Машинопис. Копія.

«В його [М. П. Василенка] науковій, громадській та політичній діяльності в гармонійне ціле об'єдналися щира любов до України, глибоке знання її минулого, розуміння історичного процесу України та її сучасного стану», – так скромно й об'ємно визначила місце М. П. Василенка в історії України Н. Д. Полонська-Василенко.

Міністр народної освіти, міністр закордонних справ Української держави (1918), активний діяч на терені просвіти й організації науки, він доклав багато зусиль до створення Української Академії наук, національної бібліотеки Української держави, українських університетів у Києві й Кам'янці-Подільському тощо. Основоположник української історико-правової науки, дійсний член УАН – ВУАН (1920), третій президент Всеукраїнської Академії наук (17.10.1921 – 27.02.1922), дійсний член Історичного товариства Нестора-літописця, УНТ в Києві, НТШ у Львові та інших громадських, наукових і культурних товариств.

В особовому фонді М. П. Василенка (ф. 40) в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються чотири автобіографії, датовані 14.12.1917 р. (№ 1241), 24.01.1921 р. (№ 1242), 05.03.1922 р. (№ 1243), 1920–1930-ми рр. (№ 1251).

Для публікації ми обрали варіант 1917 р. Цього року М. П. Василенко отримав дозвіл викладати у високих школах Києва, його було обрано

професором по кафедрі історії українського права Київського університету. Ця автобіографія найбільше насичена фактичним матеріалом, містить список друкованих праць (57 позицій).

Наступні автобіографії (1921 і 1922 р.) написані українською. У всіх цих текстах є розбіжності щодо опису і трактування окремих подій. Наприклад, події, пов'язані з редакторством М. П. Василенка в газеті ліберально-демократичного спрямування «Киевские отклики», детальніше викладені в автобіографії 1917 р. Що стояло за цими подіями? М. П. Василенко був заарештований за збір пожертвувань на користь політичних в'язнів, страйкуючих робітників Києва і Петербурга, учасників повстання в Києві в грудні 1905 р (див. док.№32) і публікацію статей антиурядового змісту. Був засуджений Київської судовою палатою до одного року ув'язнення. Покарання відбував у петербурзьких «Хрестах» 11.10.1908 – 08.07.1909. В наступних за хронологією автобіографіях подано скорочений варіант цих подій і вказано, відповідно, дати: зима 1907–1908 рр.; січень 1906 р.; засуджений у 1905 р.

В автобіографії 1922 р. зазначено рік обрання М. П. Василенка академіком ВУАН («а в 1921 р. Спільне зібрання два рази обрало Василенка на Голову-Президента Всеукраїнської Академії наук»). У ній також зазначається керівництво Постійною комісією для складання Біографічного словника діячів України (25.02.1920 – липень 1923 р.), редакторство у відділі гетьманської доби (25.02.1920 – лютий 1924 р.) та у відділі історії Комісії для складання енциклопедичного словника.

М. М. Могилянський, який добре знав М. П. Василенка в різні періоди, неодноразово згадував його в своєму щоденнику. Наведемо лише один з його висловів: «Наряду с исследовательской работой, Николая Прокофьевича привлекала популяризация знаний и преподавательская деятельность. Он был ученым того типа, для которого научное творчество и исследовательская работа… просто невозможны в той обстановке, в которой знание не проникает в широкие массы, от этих масс не получают идейного импульса к работе. Отсюда его постоянное стремление к популяризации научных знаний в форме ли публичных лекций различного типа, популярных научных статей и т. п.… Сотни больших и маленьких статей и заметок написал Н. П. для энциклопедических словарей не только для заработка, но и для удовлетворения своей потребности в популяризации научных знаний».

Спогади про визначну особу залишила його дружина – Н. Д. Полонська-Василенко. В Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України у фонді М. П. Василенка зберігається кілька варіантів нарисів його біографії, написаних Наталією Полонською-Василенко.

ЕРНСТ ФЕДІР ЛЮДВІГОВИЧ [28.10(09.11).1891, Київ – 28.10.1941] – мистецтвознавець, історик, музеєзнавець, пам'яткоохоронець.

№ 5

ЖИТТЄПИС І РЕЄСТР НАУКОВИХ ПРАЦЬ Ф. Л. ЕРНСТА

[1919 р.][1]

Федір Людвигович Ернст родився 28-го жовтня ст. ст. 1891 року у Київі, середню освіту одержав у м. Глухові, де у 1909 році скінчив міську гімназію з срібляною медалею. Після короткого перебування у Петербурзі, поступив на філософський факультет Берлінського Університету, де й студіював у 1909–1910 рр. всесвітню історію й історію мистецтв під керівництвом таких відомих вчених, як Едуард Мейер т. и. Тоді ж почав співробітництво в періодичній пресі («Споръ о Флоре Леонардо да Винчи» и. т.). Літом 1910 року об'їхав багато місцевостей Німеччини та Австрії, де цікавився переважно німецьким будівництвом романських, готицьких та ренесансових часів. В осені 1910 року перейшов у Київський університет, де й остаточно присвятив свої студії історії мистецтв. Починаючи з 1912 року більш 2-х років працював над дослідом «Київська архітектура XVII–XVIII в.в.» за яку й одержав у січні 1914-го року від Університету св. Володимира нагороду золотою медалею. Ця праця мусила вийти у 1-му числі «Известій Отдела Стараго Кіева при Кіевскомъ Городскомъ Музее», але війна припинила її вихід. У 1913 р. став співробітником журналу «Искусство Южной России», у 1914-ому р. журналу «Україна». З серпня 1914-го р. по квітень 1917 р. був примушений кинути наукову працю, позаяк був сосланий у Сибір як німецький підданий. У 1918–1919 рр. співробітничав в журналах «Шлях», «Наше Минуле», «Куранты», «Книгарь» т. инш.

Виступав з лекціями та рефератами в наукових товариствах – «Историч[еском] О[бщест]ве Нестора Летописца», «Обществе Изследованія Искусствъ», «Историко-этнографическомъ кружке», «З'їзді діячів Українського Плястичного мистецтва», серії лекцій «Искусство и древности Кієва», на інструкторських курсах для підготовки керовників екскурсій по Київу і т. и.

В цей час лічиться стіпендіятом Університету св. Володимира по катедрі історії мистецтв; займає посаду завідуючого Бібліотекою і галереєю Картин Державної Академії Мистецтв. Дійсний член Наукового т-ва імені Шевченка, Центрального Комітету Охорони Пам'ятників Старовини й Мистецтва на Україні, д[ійсний] чл[ен] і член Ради «О[бщест]ва Изслѣдованія Искусствъ», «О[бщест]ва Нестора Летописца», «О[бщест]

[1] Дату встановлено за текстом документа.

ва Охраны Памятниковъ Старины и Искусства», «Т[оварист]ва Діячів Українського Плястичного Мистецтва», «Українського Т[оварист]ва Архітекторів» т. и. 8-го березня ц[ього] 1919 року Спільним Зібранням Української Академії Наук затверджений як редактор Відділу Мистецтв при Постійній Комісії для складання біографічного Словника Українських Діячів.

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Разобранная церковь села Новые Петровцы «Искусство Ю[жной] Россіи». 1913 г. № 9–10.

2. Рецензія на: Культурн[ые] Сокровища Россіи. Вып. II. З. Шамурина – Кіев. М. 1912 (Рецензія в ж[урнале] «Україна» 1914 кн. 1).

3. Рецензія на: Горностаев. Дворцы и церкви Юга. М. 1914 (Рецензія в ж[урнале] «Україна» 1914 кн. 1).

4. Рецензія на: Шумицький. Український архітектурний стиль. (Рецензія в ж[урнале] «Искусство» 1914 № 5–6).

5. К раскопкамъ у памятника св. Ирины. Архивныя данныя из исторіи развалинъ церкви. «Юбилейный сборник Ист[орико]-этногр[афіческого] Кружка» К. 1914 і окремо.

6. Рецензія на: Отчет о состояніи коллекцій института кн. Безбородко. Нежин 1917 (Рецензія в ж[урнале] «Шлях», 1918, № 1).

7. Иван Григоровичъ-Барскій, кіевскій архитекторъ XVIII века. Ж[урнал] «Куранты», 1918, № 3.

8. Київські архітекти XVIII віку. Журн[ал] «Наше минуле», 1918, № 1.

9. Художественныя сокровища Кіева, пострад[авшие] в 1918 году. Ж[урнал] «Куранты», 1918, № 7, і окремо.

10. Товариство Студіювання Мистецтв у Київі. «Наше Минуле», 1918, № 3.

11. Сучасний стан Звіринецьких печер у Київі. «Наше Минуле», 1918, № 3.

12. До питання про реставрацію св. Софії. «Наше Минуле», 1918, № 3.

13. Лекція проф. Шміта про Український архитектурний стиль. «Наше Минуле» 1918 № 3.

14. Рецензія на: М. Г. Астрябъ. Лубенський, Мгарський Преображ[енский] м[онасты]ри Полт[авы]. 1915. «Наше Минуле» 1918.

15. Рецензія на: А. Л. Иконникова. Кіевъ, мать городовъ русскихъ. Кіевъ 1915. «Наше Минуле», 1918, № 3.

16. Рецензія на: М. А. Крылова. Старый Кіевъ. М. 1916 (там-же).

17. Рецензія на: Е. Нелидова. Кіевъ. Русь в ея столицах. Петрогр[ад]. 1915. (там-же).

18. Рецензія на: В. О-скій. Золотыя ворота в г. Кіеве. К. 1915 (Рецензія).

19. Рецензія на: Українське мистецтво. Серії листівок під ред. К. В. Широцького. (там-же).

20. Рецензія на: Виньола Де Пош. Памятка для артистів-архітекторів. Київ, 1918 «Книгар», 1919, № 21.

Готуються до друку:

«Київська архитектура XVII–XVIII віків».

«Кенісьберський богослов і чернигівський архитект Адам Церникау».

«В справі наукової клясіфікації типів деревляних українських церков».

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5130, арк. 1–1зв. Машинопис. Копія.

Ф. Л. Ернст – один з найбільш глибоких дослідників мистецтва свого часу, людина непереборної творчої енергії. Все своє життя він присвятив «глибинному студіюванню українського мистецтва і культури». Напрями його наукової діяльності були визначені й закріплені науковими посадами в Українській Академії наук, Українській державній академії мистецтв, Київському археологічному інституті, Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка. Україна має завдячувати йому врятуванням сотень культових споруд. Серед пам'яткоохоронних проектів, розроблених Ф. Л. Ернстом разом з однодумцями наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., одним з найграндіозніших був план створення заповідника «Київський Акрополь», який мав на меті об'єднати охорону визначних пам'яток культової архітектури древньої частини міста.

Життєпис Ф. Л. Ернста (1919) був поданий до Спільного зібрання Української Академії наук з нагоди обрання його 2 березня 1919 р. на посаду редактора відділу діячів мистецтва. Вперше був надрукований у додатках до звіту «Перший піврік існування ...». Під час роботи в Біографічній комісії (1919–1932) ним був складений список джерел, з яких збиралася інформація про діячів мистецтва України (ІР НБУВ, ф. Х, № 46271, арк. 1–1 зв.; або: ІР НБУВ, ф. Х, № 5137–5138), розроблена структура збору матеріалу за напрямами: 1) архітекти, 2) іконописці, мозаїчисти й малярі, 3) скульптори, 4) сніцарі, 5) ювеліри, 6) гравери або штихарі, 7) діячі інших галузей прикладного мистецтва (меблі, порцеляни та ін.), 8) діячі музики, 9) діячі театру й балету і 10) дослідники й історики мистецтва та наук археологічних (ІМФЕ, ф. 13–5, од. зб. 411, арк. 11). На 10 листопада 1928 р. Ф. Л. Ернст занотував біля 4000 імен архітекторів, малярів, скульпторів, графіків, музичних діячів, меценатів тощо. У подальшому він додав ще понад 1000 карток (ІР

НБУВ, ф. Х, № 5157, арк. 1; ІМФЕ, ф. 13–1, од. зб. 2, арк. 8; ІМФЕ, ф. 13–1, од. зб. 2, арк. 19).

Другу автобіографію (ІМФЕ, ф. 13–1, од. зб. 2, арк. 11–13) мистецтвознавець писав під час бурхливих трагічних подій радянського терору в Україні в 1930-х рр. Публікацію, контекстний аналіз, коментарі до документа здійснив С. І. Білокінь.

ЗАЙЦЕВ ПАВЛО ІВАНОВИЧ (23.09.1886, Суми – 02.09.1965, Мюнхен, Німеччина) – громадський і культурний діяч, літературознавець.

№ 6

АВТОБІОГРАФІЯ ПРОФ[ЕСОРА] ПАВЛА ЗАЙЦЕВА

[між 23.03.1959 і 1965 рр.]

Народився я 1886 р. 23-го вересня (за новим стилем) в м. Сумах на Слобожанщині.

Рід тих Зайцевих, до якого я належу, з давніх давен сидів на сіверських і в'ятицьких землях, де князьки й бояри не хотіли визнавати влади великих князів [1]і царів, московських, а воліли служити великим князям литовським. Предок мій боярин Левко Зайцев втік на Донець, бо з наказу царя Івана Грозного «имелъ быть многими батоги». На пустих тоді, родючих[2] наддонецьких землях Зайцеви ще перед зколонізуванням[3] тих земель українськими переселенцями з західних земель (переважно з Волині[4], а частково навіть з Галичини й Буковини) зайняли були (звідси слово «заїмка», «заїмочне право») широкі простори, а коли прийшла та колонізація, то внуки Левка поженилися з козачками, а внучки повиходили заміж за козаків, і так рід Зайцевих зукраїнізувався[5], Дід мій Арсен Зайцев переїхав з Наддонеччини до Сумського повіту, де оженився з Анастасією Алфьоровою (Оліферинківною). Предки мої по[6] цій бабі Анастасії[7] – Алфьорови – це один з найзаможніших Слобідських українських родів. Полковник Петро Алфьоров був осадчим сумського полку (маєток-заїмка – с. Бездрик під Сумами). Прабаба моя Ганна Алфьорова

---

[1] Наступне слово закреслено і над рядком дописано сполучник «і».

[2] Слово «родючих» написано замист «багатих».

[3] Слово «зколонізуванням» написано замист «колонізаією».

[4] Заміст сполучника «і» додано над рядком «а частково навіть».

[5] Уточнення додано внизу сторінки: «Ще за часів першої української колонізації 1638 р., проведеної гетьманом Остряницею».

[6] Далі додано над рядком займенник «цій».

[7] Закреслено три останні літери і виправлено чорнилом закінчення «-сії».

з роду фон-Читлер[1], була великою приятелькою Івана Котляревського, який з нею листувався і в Бездрику[2], а перед тим в маєтку її батьків Читлерівці не раз гостював. В нашому архіві зберігались і його листи до прабаби, в яких я в свій час[3] не встиг[4] опублікувати.

Батька мого Івана Арсеновича Зайцева, який рано осиротів, опікуни віддали до Дворянського Сирітського Інституту в Гатчині під Петербургом. В середині 70-х років минулого століття він, щоб не йти до війська, пішов учителювати і деякий час (1877–80) працював у сільських школах сумського повіту разом з Борисом Грінченком. Перенявшись народницькими ідеями збирав різні фольклорні матеріяли і мав бібліотеку, де було все, що, почавши від «Енеїди» Котляревського, вийшло було у світ українською мовою. Покинувши вчителювання на селі, з початку 80-х рр. викладав каліграфію й рисунки[5] і був учителем гімнастики в сумський гімназії, а згодом – помічником класних господарів там же. Батько знав дуже добро класичні мови, добре говорив по-французьки і був різносторонньо освіченою людиною. Був він знавцем місцевої старовини і помагав проф. Багалієві і проф. Сумцову збирати різні археологічні предмети на нашій Сумщині.

Мама моя походила (по мамі) з[6] зубожілого роду князів Бурих (уділ Буринъ під Путивлем). До Путивля їздили ми нераз на літнище. Так моя рання юність минала[7] то на козацьких валах Сумської[8] козацької фортеці, над Пслом[9], то на горах над Сеймом[10] у романтичному княжому місті[11], де на «Заборолі» (нині Городок) тужила колись за чоловіком, князем Ігорем Ярославна (нині путівельський музей – один з найцікавіших регіональних музеїв України).

Батько прищепив мені любов до поезії і народної творчості[12], зокрема до класичного світу. Ще бувші учнем IV кляси Сумської класичної гімназії, де я вчився, почав я не тільки записувати різні фольклорні матеріли з народних уст[13] по сусідніх селах, але також і вивчати місцеві дія-

---

1 Слова «з роду фон-Читлер» додано над рядком.
2 Після коми речення дописано: «а перед тим в маєтку її батьків Читлерівці».
3 Слова «в свій час» вставлено над рядком.
4 Остання літера «х» в слові виправлена на «г».
5 Після слова «рисунки» закреслено кому і вставлено від руки сполучник «і».
6 Наступне слово закреслено.
7 Далі додано прийменник «то».
8 Далі додано слово «козацької».
9 Далі закреслено сполучник «що», замість нього вставлено «то».
10 Прийменник «в» виправлено на «у».
11 В слові «місті» літеру «ц» замінено на літеру «т»..
12 Далі додано над рядком від руки фразу «зокрема до класичного світу».
13 Далі додано над рядком: «по сусідніх селах».

лекти. Діялектичні записки мої батько пересилав до Києва К. Михальчукові, визначному українському діялектологові.

Вчився я добре і мав з усіх предметів «відмінно» – крім математики, якої не любив. Ще на шкільній лаві почав я літературні вправи. Писав сатири й епіграми на своїх учителів і навіть написав був поему в 12 піснях – «Шкарпіяди», героєм якої був наш учитель грецької мови Н. П. Безсонов.

В 1904-му році скінчив гімназію і вступив до Петербурзького Університету – на факультет права. Мати хотіла, щоб я студіював право, хоча я мав нахил до філологічних наук. Я піддався її намовлянням, але в 1909 р., скінчивши право, вступив таки на іст[торико]-філологічний факультет, який скінчив у 1913 році (відділ слов'янської філології).

Ще бувши студентом 2-го курсу я приступив (1910) до праці над конкурсовою дисертацією «Jan Paweł Woronicz. Zyciei obieĩa», яку закінчив і здав 10-го вересня 1911 р. Цією датою датую я початок своєї наукової діяльності, хоча фактично її розпочав ще в 1909 р., почавши працювати над вивченням творчості Шевченка і його доби. Як лявреат Університету був я залишений при Катедрі слов'янознавства для підготови до професорської діяльності. Бувши студентом, був я одним із діяльних слухачів і улюблених учнів [О. О.] Шахматова, а також користувався симпатією таких видатних учених, як проф[есор] [І. О.] Бодуєн де Куртене і Т. [Ф.] Зелінський. Всі троє відвідували мене ще в моєму скромному студентському помешканні. Вступив я на філологічний факультет бувши добре підготовлений до студій, бо вже перед вступом у[1] (…) опанував багато філологічних дисциплін.

Відразу по вступу до Університету я почав відвідувати Збори Української Студентської Громади, яка в пору т. зв. «революційного академізму» була залеґалізована як «Гурток Українознавства», опікуном якого згодився бути О. Шахматов, а заступником його був литвин доц[ент] Вольтерс. В 1904–1905 р. я зустрічався на тих зборах з Ісааком Мазепою і Дм. Донцовим, який тоді належав[2] до укр. соц[іал]-демократичної партії. Почавши від 1909 р., я став особливо діяльним членом «Гуртка Українознавства», де перед вели я, мовознавець Гр. Голоскевич та історик мистецтва[3] К. Широцький. З ними обома мене згодом зв'язали узи нерозривної приязні і братньої любові. Ми часто виступали там з рефератами та й по скінченні університету не

[1] Між прийменником «у» і словом «опанував» залишено місце, ймовірно, для назви закладу.

[2] Наступна сторінка № 4 (номер зазначено в правому верхньому кутку) розпочинається припискою від руки: «Закінчення того, що я дав перед тим».

[3] Слово «мистецтва» додано над рядком від руки.

поривали з цією організацією зв'язків. З гуртка цього вийшли чимало майбутніх наших науковців, як от антропологи[1]: Носів, передчасно згаслий Алешо, Єфименко – син, Л. Чикаленко, історик театру[2] Ол. Кисіль, історик[3] Ол. Шульгин, історик літератури Щаля, економіст Вал. Садовський[4], мовознавці Г. Голоскевич, В. Ярошенко[5], Вс. Ганцов і багато, багато інших[6]. З видатніших громадських та політичних діячів та діячок наших, що належали тоді до студентських гуртків у різних вищих школах Петербургу, годиться згадати (крім уже згаданих Шульгина і В. Садовського), Дм. Андрієвського, Семена Підгірського, Мих. Корчинського, Павла Балицького, Ганну й Лідію Струтинських.

Архів Українського Вільного університету, ф. 8, спр. 151, арк. 1–4. Машинопис. Копія. Оригінал. Рукопис.

[7]Я вступив до Петербурзького університету в 1904 році на факультет права. Зробив я це не з власної волі, а на наполегливо висловлювані побажання моєї матері. Юридична кар'єра мене не вабила, я хотів вступити до Петербурзького Історико-Філологічного Інституту, де і наука була безплатною і де студенти мали повне безплатне утримання в інтернаті. Але ці матеріяльні люменти, як я думав, лише поможуть мені дістати від батьків[8] (…) на мій вибір, що його я зробив був згідно з моїми нахилами й зацікавленнями. З самого раннього дитинства я не переставав цікавитися словесними науками, робив у них великі успіхи в школі, а вдома самотужки надолужував те, чого мені не могла дати школа і в чому мені допомагав батько. В старших клясах гімназії я знав уже латину і грецьку краще, ніж мої вчителі, а мавши 12 років я вже описав говірку сел Баранівка й Луки під Сумами, де я вродився і вчився. Два мої, на два роки за мене старше товариші В. Липенський і В. Щербаненко, що вчилися в І[сторико]-Ф[ілологічному] Інституті, приїжджаючи додому на вакації, оповідали мені про своїх великих учителів Тадея [Ф.] Зелінського і М. І Ростовцева, привозили їх блискучі наукові твори, які я залюбки

---

1 Слово «антропологи» підкреслено.

2 Те саме.

3 Те саме.

4 Вставлено над рядком «економіст Вал. Садовський».

5 Прізвище «В. Ярошенко» додано над рядком від руки.

6 Далі машинописний текст змінюється рукописним.

7 Наступні дві сторінки (від «Я вступив до Петербурзького…» до «…Морскому Міністерстві. Симакин (…)») не мають нумерації і є, очевидно, чернеткою. При формуванні архіву П. І. Зайцева вони були додані до справи 152 і передують сторінкам з основним текстом, які мають номери 1–19.

8 Далі закреслено: «у тому згоду на».

читав і якими захоплювався. До того ж В. Щербаненко оповідав мені і про студентську українську громаду Петербурзького Університету, на збори яких (…) і студенти вище названого Інституту, що й містився в університетському подвіррі.

Але несподівано на поміч моїй мамі прийшла тітка Людмила, що жила в Петербурзі. Чоловік її дійсний статський радник М. А. Симакин був директором департаменту в Морскому Міністерстві. Симакин (…).

Закінчив[1] університетські студії в 1913 р. 1906–1914 рр. були період розквіту науки в університетах, а Петербург[ський] Університет особливо вирізнявся серед інших тим, що в ньому[2] було дуже багато видатних учених світової слави. Досить ствердити, що в ньому викладали десятки членів Академії Наук. Відрізнявся він ще й тим, що в ньому, як ні в одному з інших університетів, більшість професорів були не росіяни (поляки, німці, українці, жиди, естонці, латинці, кавказці).

По скінченні 2-го факультету, я був залишений при університеті для підготови до професорської діяльності. За спеціальність я вибрав був собі історію польської літератури, але водночас студіював і літературу українську. Своїми працями я звернув на себе увагу кількох своїх професорів і ще в 1912 р. (рік перед закінченням університету) я дістав величезну суму)[3] від 1-го відділу Академії Наук на наукову подорож до Львова, Кракова й Праги Чеської, де все літо пропрацював в бібліотеках та архівах. Тоді я мав нагоду познайомитися з Вол. Дорошенком (тоді бібліотекарем НТШ у Львові) і він згодом притягнув мене до співпраці (в 1913 р.) і в 1913 р. мене вибрала своїм членом Бібліограф[ічна] комісія НТШ. Отже тісний зв'язок мій з цією нашою Академією триває вже 48 років. Про тодішні праці мої на полі історичної польськ[ої] літератури є мій автореферат, вдрукований в справозданні Рог(…) Академії Наук за 1913 р.

Ставши професорським стипендіатом, я водночас почав викладати в середніх школах Петербургу. До викладів рос[ійської] мови і літератури мене не допущено з політичних причин («за сепаратизм», як сказав мені куратор Шкільної Округи проф[есор] Кульчицький). Головною причиною (крім нотованої політ[ичною] поліцією участі в укр[аїнських] студ[ентських] організаціях) була ота моя подорож за кордон, що її я відбув у 1912 році. Тоді в Празі відбувся перший з'їзд слов'янських жур-

---

[1] Сторінка має у правому верхньому кутку цифру 1. З цієї сторінки продовжується опис життєвих подій автора документа після 1913 р. Наступні сторінки справи мають безперервну нумерацію.

[2] Наступне слово «викладали» закреслено.

[3] Запис-коментар в авторському підстрочнику не читається з технічних причин.

налістів, на якому я один репрезентував всю наддніпрянську українську пресу, бо в Києві якось цей з'їзд пере(…), а я мав уже візу і, коли переїздив через Київ, достав від наших редакцій уповноваження їх репрезентувати. Тоді ж відбувався в Празі всеслов'янський сокольський зльот. Я сконтактувався з галицькими укр[аїнськими] соколами (провідником їх був Лонгин Цегельський), скрізь виступав (…) демонстративно з жовто-блакитним шарфом через плече під фраком і т. і. На мене напали були тоді соколи-москвофіли, які не були офіц[іальною] групою серед інших груп. Один з них в кав'ярні на вул. Налі(…)сті голосно запитав мене скільки австріяцьких крон дістав я за те, що ношу ж[овто]-блакитний шарф. Обурені молоді словацькі журналісти піднесли стільці і виштовхали москвофілів. На другій день віце-президент м. Праги ранком зробив мені візиту, висловлюючи жаль, що мене спіткала така образа. Все це було занотоване пресою, і рос[ійська] політ[ична] Поліція теж усе це занотувала.

Роблю тут маленьку ди(…) і згадаю, що в пресі я почав працювати в грудні 1905 р. під час другого загального страйку, ставши кореспондентом харківських газет. Суми, звідки я висилав кореспонденції до «Утра» (потім «Волна» і (…) назва «Дев'ятий Вал») були центром селянського революційного руху. За ці кореспонденції мене (…)[1] – засланих до Вятки, а потім – на Сибір, аж на Єнисей. Вислав мене туди тимчасовий[2] сумський ген[ерал]-губернатор ген[ерал]-майор Тодорович (що в 1917 р. став командиром Київської військової округи). З заслання мене невдовзі випущено, але «позиція» ця залишилася в моїй картотеці в петерб[урзькій] Охранці.

Учителюючи в Петербурзі, я водночас віддавався громадський і політичній діяльності. Вже в 1913 р. мене (разом з Голоскевичем і М. Корчинським) вибрано членом старшин петербурзького українського клюбу «Громада». Тоді ж в моєму помешканні відбулися перші збори «Молодого Тупу» (К. Широцький[3], Вол. Коваль, Мих. Корчинський, Гр. Голоскевич, Артюх та інші – всіх не пригадаю). (…) клюбу ми використовували для наших цілей – для ширення націон[альної] пропаганди серед українців, що жили та вчилися в Петербурзі. Молоді й енергійні, ми так пожвавили наше національне життя, що в стінах клюбу було як в уліку і бувало так, що й половина тих, що бажала, не могла в тісних його залах уміститися. Там же знайшла собі притулок і «Наша школа» – перші

[1] Чотири наступні слова не читаються з технічних причин.

[2] Слово «тимчасовий» написано над рядком.

[3] Закреслено прізвище «М. Корчинський», замість нього зверху написано «К. Широцький».

українські таємні[1] університетські курси. Про це я писав у (…)мберзькому «Укр[аїнському] слові» (1949 р.) (…) (…) «Наша школа». Не лише на цих курсах, а й на зборах клюбу я виступав з лекціями й рефератами.

В 1915 р. проф. Нечаєв (психолог) передав мені свої виклади на курсах нових мов пані Лохвицької-Скалон, як одному зі своїх найкращих учнів (теорія й історія педагогіки й експеримент[альної] психології).

В травні 1916 р. я здав магістерські іспити[2]. Коли прийшла березнева[3] революція 1917 р. мене возили по казармах і на різні мітинги, що їх улаштовувала наша студентська молодь. Був я тоді і членом укр[аїнського] нац[іонального] Комітету в Петербурзі[4].

В кінці квітня я поїхав до Києва на Всеукр[аїнський] Національний Конгрес як делегат мною заснованої в м. Лебедині на Харківщині «Просвіти», і мене вибрано членом Центр[альної] Ради. Тоді ж відбулися в Києві (…) збори партії ес.-ер[ів], на яких мене вибрано заступником члена ЦК (згодом я став членом, після 1-го з'їзду партії).

Я збирався перенестися до Києва, де мав працювати в 2-й Київської[5] (…) мене упросили В. Винниченко й Дм. Дорошенко виїхати хоч на короткий час до Галичини, де я став комісаром Київського повіту (Гуцульщина). Пробув я там лише 2 ½ місяці. Моїм ближчим шефом був Ол. Гн. Лотоцький, губ[ернський] комісар Буковини й Покуття. Своєю рішучою поставою супроти всього, що ще було залишком режиму гр[афа] Бобринського – з одного боку, а з другого – супроти польського елементу в утому краю, я придбав собі величезну популярність серед гуцульського населення. Сам ген[ерал] Корнилов обіцяв мені, що мене повісять (по телефону, правда). По евакуації Покуття російським військом, я повернувся до Києва і в серпні т[ого ж] р[оку] став директором Канцелярії Генер[ального] Секретаріату Освіти, а згодом (від кінця жовтня) – Директором Департаменту Загальних справ у Міністерстві[6] Освіти. Брав участь у сесіях Центр[альної] Ради і Малій Раді. Про працю свою в Міністерстві я чимало оповів у своїх спогадах про Винниченка (Літер[атурна] газета, Мюнхен). Приймав діяльну участь в засіданнях ЦК партії Ес-Ер[ів]. Водночас діяльно співпрацював в періодичній пресі в Києві. Писав у «Вільній Школі», у «Книгарі», «Робітн[ичій] газеті» і т. і. Бувши співвласником видавництва «Друкар» (разом з П. Балицьким,

---

[1] Слово «таємні» підкреслено двічі.

[2] Речення дописано вздовж довгої сторони зліва.

[3] Слово «березнева» додано над рядком.

[4] Частина речення «укр[аїнського] нац[іонального] Комітету в Петербурзі» дописано вздовж довгої сторони сторінки справа.

[5] Наступний рядок не читається з технічних причин.

[6] Підкреслення автора документа.

Голоскевичем і М. Корчинським), де був гол[овним] редактором, в 1918 р. я почав видавати історичний український квартальник «Наше Минуле», навколо якого пощастило мене об'єднати всіх наших істориків, істориків культури і літератури і т. і. Тоді ж я затіснив свою стару, ще з Петербургу, приязнь з нашим великим мистцем-графіком Юрієм Нарбутом, що з осені 1917 р. став професором, а згодом і ректором Української Академії Мистецтв. В 1917–1920 р. до самої передчасної смерті цього мого друга, я разом з ним, був одним з творців «Грабуздіяді», про яку найяскравіші спогади й згадки можна знайти в спогадах про Нарбута Миколи Зерова й у монографії про Нарбута Ф. Ернста. Салон Нарбута став тоді Центром повних гумору й дотепу разом (…)[1] інтелектуальної[2]. Не знаю як ми знаходили час для цих розваг, бо ж усі, як воли в ярмі, тяжко працювали. Взяти б за приклад хоч би і мене: був я членом Управи Всеукр[аїнської] Учительської спілки, членом Управи Т[оварист] ва Шкільної Освіти, одним з[3] директорів і редактором Видавництва «Друкар», професором Вищих Жіночих курсів Жекуліної (викладав там укр[аїнську] мову й історію укр[аїнської] літератури), учителем (…)рії, діяльним членом партії, працював у Міністерстві і т. д., я якось знаходив час на те, щоб і розважитися, і інших посмішити. Восени 1918 р. я, на просьбу П. Я. Дорошенка й міністра М. Василенка, став заступником Головноуправляючого (Sic!) Справами Мистецтв і Націон[альної] культури. Коли прийшов Денікін, то ½ урядовців Міністерства Освіти перейшли на Іринінську вулицю, де в домі Учит[ельської] Спілки почало діяти Товариство Шкільної Освіти, яке фактично перебрало на себе керування всіма українськими школами.

Мені дісталися Мистецькі школи. Тоді мене Рада Професорів Академій вибрала членом Ради Мистецтв, оцінюючи мої заслуги в підтриманні всіх мистецьких починань в 1917–18 р.

А вже від початку 1919 р. я почав працювати в УАН, як перший редактор видань 1-го (іст[орико]-філ[ологічного]) відділу, як член археогр[афічної] Комісії при Академії, як член Комісії для видання укр[аїнських] класиків, як член Комісії Біографічного Словника діячів України (голова – П. Стебницький) і редактор біографій письменників України. Був я теж протокулянтом засідань І-го Відділу (Голова – С. Єфремов, члени Дм. Багалій, Агат. Кримський і М. Ів. Петров).

За Денікіна я став членом редакції «Нової Ради», яка тоді виходила п. (…) «Промінь» і був її фейлетоністом. Редакція взяла тоді протиросійський курс. Одним з його виявів був мій фейлетон п. н. «Велика Федора,

---

[1] Слово не читається з технічних причин.

[2] Наступне слово «розваги» закреслено.

[3] Слова «одним з» написано над рядком.

та дура» (…) якого вже в ротаційній машині сплющив молотком денікинський цензор полк[овник] Лебединцев, син Феофана Лебединцева.

(…) 1918–20 рр. в Києві, мушу тут зазначити, що мені і всім тим моїм старшим і молодшим друзям, з якими я тісно співпрацював на полі культурної, громадської й політичної діяльності, доводилося при кожній зміні влади в Києві тікати й ховатися. І я мав тут завжди щастя. Але раз таки попав у гетьмансько-добровольчеську буцегарню і просидів 3 доби в зловонній камері Подільського Участку, арештований за ордером п[ана] Столичного Отамана Акермана, що перед тим був віцедиректором чи навіть директором Департаменту Поліції в Петербурзі. М. П. Василенко й В. П. Науменко з тої (…) визволили. А звичайно ми (я, [А. В.] Ніковський, [П. Я.] Стебницький, [Г. К.] Голоскевич, С. [О.] Єфремов) ховалися на далекій Пріорці на хуторі Чорного Мини. Там постав був тоді й український (без будь якого еротизму!) декамерон «Вечори на хуторі Чорного Мини».

Остатній раз мені пощастило уникнути арештування в кінці квітня 1920 р. (…)[1] попереджений преддомкомом про небезпеку, я пішов ночувати до Дейнара (артиста опери), якому ніщо не загрожувало. Чекісти зробили тоді страшний погром в моєму помешканні, позабиравши сотні цінних манускриптів в тому числі на чисто переписану мою велику дисертацію (до 1000 стор. друку) – «Історія укр[аїнського] романтизму в літературі й побуті» – працю, написану на підставі джерел, з яких уже тоді багато загинуло по родинних архівах. Забрали тоді у мене також і <u>дві тисячі</u>[2] карток з прізвищами письменників України (серед них близько 300 розкритих псевдонімів і літючих[3] скорочень). Коли я згодом побачив вчинений мені погром, я ридав, як дитина. Забігаючи вперед, згадаю тут теж що гітлерівці в 1944 р. 13 серпня спалили хату, де я жив у Варшаві, де серед інших рукописів були 10 грубих[4] папок з матеріалами для многотомного видання «Calendarium Шевченкового життя».

Це були дві найбільші трагедії в моєму житті, згадуючи які я донині трачу (…)[5].

В травні 1920 р. мене тимчасово призначено Комісаром Мистецтв і Націон[альної] Культури Київської губернії (уряд був у Вінниці). Поховавши Нарбута в 20 числах травня я виїхав із Києва до Вінниці і вже ніколи назад не вернувся.

---

1 Наступний рядок не читається з технічних причин.
2 Слова «дві тисячі» підкреслено двома рисками.
3 Слово «літючих» написано над рядком.
4 Слово «грубих» написано над рядком.
5 Наступний рядок не читається з технічних причин.

У Вінниці я обняв становище Головного Управляющего Справами Мистецтв (з правами[1] Товариша Міністра Освіти). З Проскурова ще відбув не одну подорож по фронті разом з Гол[овним] Отаманом Петлюрою, а згодом, на його бажання і за згодою Прем'єра В. К. Прокоповича взяв на себе обов'язки Начальника Культурно-Освітньої Управи Дієвої Армії ДНР. Мав я тоді фронтову друкарню (в вагонах), фронтову театральну трупу, фронтовий[2] часопис «Україна», що виходив у Станиславові. Працював на цьому становищі до 15 вересня 1920 р., коли мене Рада Міністрів вислала до Варшави для переговорів і підписання договору з Російським Комітетом Бориса Савинкова. Більше двох місяців попрацювала укр[аїнська] делегація в Варшаві, договір був (…)[3] редакції, але коли військо, що ним (…)конував Савінков (армія ген. Перемикіна й козацькі відділи осаула Яковлева) прибула вже на Поділля, сталася Ялтушківська катастрофа.

1921 р. (до серпня) перебув я в Тарнові, виїхавши лише на один місяць (у лютому) до Відня разом з Ніковським і Саліковським.

В серпні 1921 р. на бажання і настирливе наполягання Отамана, я переїхав до Варшави і став там членом редакції щоденника «Укр[аїнська] Трибуна» (вів культ. (…) відділ і був фейлетоністом), а також членом-секретарем Центр[ального] Комітету Укр[аїнської] еміграції в Польщі. Праця на цьому становищі була для мене невимовно тяжкою. Обороняти належно інтереси еміграції в умовах Польської політичної дійсності – не зумів би й найдосвітченіший дипломат. Зв'язків політичних ми майже не мали в Варшаві, а після Різького Трактату становище наше стало трагічним. Усугубляли його безперестанні зміни урядів – (…)[4] .

Проте дещо мені особисто пощастило все ж таки зробити. Собі завдячував я нав'язати тісних стосунків з дипломатичними представительствами різних держав і я <u>сам</u>[5] (ніякої УНР) або IR-а тоді не було) здобув[6] близько 7.000 віз на виїзд наших емігрантів до різних європ[ейських] і заокеанських держав. Пощастило теж нав'язати[7] стосунки з деякими високими урядовцями польськ[их] міністерств. З вдячністю тут згадую світлі постаті міністра здоров'я Ходзька і директора департаменту в Міністерстві праць й сусп[ільної] опіки Шубартовича. Алея Руж (наш осідок у Варшаві) буквально голодувала, але праці ми не припиняли.

---

1 Слова «з правами» написано над рядком.
2 Слово «фронтовий» написано над рядком.
3 Наступні два рядка не читаються з технічних причин.
4 Наступний рядок не читається з технічних причин.
5 Слово «сам» підкреслено.
6 Наступну частину слова «кол» закреслено.
7 Наступне слово «добрі» закреслено.

Деякою потіхою[1] і розвагою для мене було те, що мої фейлетони в «Укр[аїнській] Трибуні» тішилися великим успіхом серед нашої міграції й у Галичині. В 1922 р. восени «Укр[аїнська] Трибуна» вмерла. Тоді ми почали видавати місячник «Трибуна України» де я теж діяльно (…)[2]

В 1922 р. (десь у листопаді?) перед першими виборами до польськ[ого] Сойму бльок меншин (українці, білоруси, німці, жиди й (…) росіяне) почав видавати свою передвиборчу газету «Варшавское Эхо» (рос. мовою, яка тоді була ще всім доступна). На просьбу наших майбутніх послів у Сойми, я[3], Саліковський і Садовський (останній жив тоді у Львові) згодилися взяти на себе редагувати цього часопису. Вона відіграла тоді колосальну ролю в здобутті величезного успіху, що його здобув тоді Блок. І я, і Саліковський діяли конспіративно, і польська влада аж згодом довідалася, хто то вів цю газету. Всіх чисел «Эха» вийшло щось близько 40. Мало не в кожному був мій віршований фейлетон. Ці фейлетони й донині[4] – предмет моєї журналістської гордості. Саліковський писав різко й сміливо, підписуючись Ольга Потоцька, а я – Сисой Ясновидящий.

В січні 1924 р. мені довелося покинути становище члена-секретаря ЦК (я пережив тоді несамовиту просто родинну трагедію). Просидівши невинно 9 місяців у польській тюрмі я «у свинячий голос» регабілітований, дістав дозвіл на викладання в середніх і вищих школах Польщі і три роки (1925–1927) учителював в провінційних польських гімназіях, викладаючи латину. Восени 1927 р. несподівано для мене Варш[авський] Університет запросив мене викладати укр[аїнську] мову на Відділі Правосл[авної] Теольогії, а згодом я почав викладати й на філософ[ському] відділі (згадаю тут, що ще в 1921–1922 рр. я був лектором укр[аїнської] мови в цьому ж Університеті). В 1927 р. восени я перенісся до Варшави, де працював в Університеті й як вихователь в Інтернаті для Правосл[авних] Богословів.

В 1934 році Укр[аїнський] Наук[овий] Інститут у Варшаві доручив мені редагування Повного Видання Творів Т. Шевченка, план якого був мною ж тоді опрацьований.

На той час припадає теж моя діяльна участь в органах укр[аїнської] наукової й період[ичної] преси («Назустріч», «Діло», «Жінка», «Життя і Знання», «Сьогочасне й Минуле», «Ми» і т. і.). Писав я також і в польській пресі («Pion», «Biuletyn Polsko- Ukraiński»). При цій нагоді наповнюю дані про мою журналістську працю ще в Росії, бо на відповідному

---

1 Слово «потіхою» дописано над рядком.
2 Наступний рядок не читається з технічних причин.
3 Займенник «я» підкреслено.
4 Наступне слово «становлять» закреслено.

місці я про це забув згадати. В 1912–1914 рр. я дуже діяльно працював в органах петерб[узької] і московської преси. Писав на літерат[урні] теми в газетах «Речь», «Современное Слово», «День», «Биржевые Ведомости», в журналах «Нива», «Вестник Европы», «Русский Библиофил» і в великій газеті, що почала виходить в Петербурзі про революцію (ніби то під ферулою М. Горького), назву якої я забув. В березні – квітні 1917 р. умістив в фінляндських шведомовних часописах багато статей на укр[аїнські] теми.

Війна, що почалася 1 вересня 1939 р. перервала мою літературну й наукову діяльність. В серпні 1941 р. я опинився в Берлині, де пережив усі жахіття безконечних бомбардувань. В тих укр[аїнських] часописах, що виходили в Німеччині, я писав теж («На дозвілля», «Голос» тощо) – писав на літературні і культ[урно]-національні теми.

Втікши з Берліна на захід, я пройшов аж через 13 таборів для ДП!!! Останнім був табір під Ганновером (Бухгольц). 1945–1957 роки – це для мене пропащий час. Найменшої змоги науково[1] працювати я не міг і жив в умовах крайньої нужди. 13 років пропащих!

Як видно з того, що я хаотично й нашвидку написав, політичні події кидали у вир політичного життя, або просто унеможливлювали будь-яку продукційну діяльність.

Останні 4 роки (1957–1961) живу в Мюнхені в більш людських умовах, але фізичні сили мої вже ослабли та й енергія інтелектуальна теж уже мене зраджує, покидає. Охоче пишу лише спогади зі свого бурхливого життя.

Додам, що я тепер – професор УВУ, дійсний член НТШ, дійсний член УВАН, дійсн[ий] член Міжнародної Академії Наук у Парижі.

Був я членом Бібліолог[ічного] Т[оварист]ва в Петербурзі, членом нео-філол[огічного] Т[оварист]ва при Петерб[урзькому] Університеті, членом-кореспондентом Рос[ійського] Геогр[афічного] Т[оварист]ва, членом і членом Ради Укр[аїнського] Наук[ового] Т[оварист]ва в Києві і т. і.

Архів Українського Вільного університету, ф. 8, спр., арк. 1–19. Автограф.

Автобіографія П. І. Зайцева була написана у Мюнхені після 1961 р., за кілька років до смерті. Історик української літератури, художньо обдарована людина, тонкий цінитель мистецтва у всіх його проявах. П. І. Зайцев входив до першого складу Біографічної комісії, де очолював

[1] Слово «науково» дописано над рядком.

історико-літературний відділ (1919–1920). Це був період найбільш активного творчого життя, що проходило у високому науковому, духовному, моральному, ідейному оточенні (М. Ф. Біляшівський, Д. М. Щербаківський, О. Я. Шульгин, В. М. Ганцов, Л. Є. і Є. Х. Чикаленки, Д. І. Дорошенко, П. Я. Стебницький, О. Г. Лотоцький, Г. К. Голоскевич та ін.). В 1909 р. П. І. Зайцев блискуче започаткував нову епоху в шевченкознавстві у двох синтетичних напрямах – монографічного розкриття феномену Шевченка як поета і як людини. Шевченкознавчі розвідки проводилися П. І. Зайцевим на дуже яскравому суспільному тлі діяльності української громади в Петербурзі та наукового і культурного життя в Києві. Перебування в еміграції вимагало постійної боротьби за власне виживання. Він зумів на чужині не лише творчо працювати, а й продовжувати справу всього життя – духовне сходження до Т. Г. Шевченка. Автобіографія пронизана трагізмом долі.

МІРЗА-АВАКЯНЦ НАТАЛІЯ ЮСТІВНА (11.10.1888, м. Бориспіль Полтавської губ., нині Київської обл. – 1940?) – історик, педагог.

№ 7

ЖИТТЄПИС І РЕЄСТР НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Н. І. МІРЗИ-АВАК'ЯНЦ[1]

[не раніше 1919 р.]

Мірза-Авак'янц Наталія Іустівна (по батькові Дворянська) народилася 11 жовтня 1889 р. В 1907 р. скінчила київську гімназію Св. Ольги та вступила до Київських Вищих Жіночих Курсів на історичний відділ історично-філологічного факультету. В 1913 р. склала державні іспити при Московському Державному Університеті та вступила до Московських однорічних педагогічних курсів. З осені 1913 р. була учителькою середніх шкіл; раніше в Москві в гімназії (Останкіно-Марьинського т[оварист]ва середньої школи), потім у Київі (в Комерційній жіночій школі т[оварист]ва учителів та зразковій школі при педагогічних курсах А. Жекуліної). З літку 1917 р. працювала на курсах для учителів, як лектор по історії України та методиці історії: в Київі, Полтаві, Кременчуці, Ромнах та ин. В осені 1918 р. була обрана лектором історії України в Полтавськім Учительськім Інституті та історіографії Вкраїни – на історично-філологічнім факультеті Полтавського університету.

[1] Життєпис і реєстр наукових праць Н. І. Мірзи-Авак'янц // Перший піврік існування Української Академії Наук у Київі та начерк її праці до кінця 1919 року. Київ, 1919. С. 93–94.

Науково-літературну працю почала з 1914 р. в журналі «Украинская жизнь».

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ

I. Статті

Москвофильская утопия и объективная действительность («Укр. Жизнь», 1916, № 1; за підписом: Н. Ядій).

Поетичний елемент при навчанні історії («Вільна Укр. Школа»), 1917, № III–IV.

Твори Шевченка як матеріял при навчанні історії (там-же, 1918, № VII).

Історичні екскурсії (там-же, 1918–19, № III).

Побутовий елемент в історії («Нова школа», Полтава, 1916 р., № IX–X).

З побуту української старшини кін. XVII в. (Збірник Полтавськ. т-ва студ. та мистецтва).

Хрестоматія по історії України (друкується).

II. Рецензії

Л. Бурчакъ – ея прошлое и настоящее; В. Дружковскій, Современная Галиція; И. Муриновъ, Прошлое и настоящее Галиц. княжества («Укр. Жизнь», 1914, XI–XII).

Н. Лаговъ, Галичина, ея історія, природа, населеніе; А. Белгородській, Галіція – исконное достояніе Россіи; В. Зубковскій, Галиція; Л. Кусницкій, Червоная Русь («Укр. Жизнь», 1915, I).

В. Уланов, Галиция; Его-же. Галиція въ ея прошломъ и настоящемъ («Укр. Жизнь», 1915, V–VI).

А. Яриновичъ, Галичина въ ея прошломъ и настоящемъ («Укр. Жизнь», 1915, VII).

I. Лысогорскій, Галицкая Русь («Укр. Жизнь», 1915, VIII–IX).

Н. Ю. Мірза-Авакянц входила до першого складу Біографічної комісії. На початку роботи Комісії вона працювала на історико-філологічному факультеті Харківського університету, який постав у Полтаві восени 1918 р. і в якому вона, за висловлюванням Д. І. Багалія, була «душею факультету». Сфера наукових зацікавлень Наталії Мірзи-Авакянц була різноманітна і широка, але неодмінно пов'язана з історією України: соціально-економічна історія, історія селян, соціальна історія, історія повсякденності, краєзнавство, історія права, історія жінок, методика викладання історії тощо. В другій половині 1919 р. вона повернулася з Києва до Полтави.

Як історик, педагог, методист у 1920–1930-х рр. Н. Ю. Мірза-Авакянц успішно працювала в Полтавському, Харківському, Донецькому (в Луганську) Інститутах народної освіти. Стрімкий зліт наукової активності історика був перерваний із утвердженням радянської ідеології і протягом тривалого часу ім'я Н. Ю. Мірзи-Авакянц було викресленим із українського історичного дискурсу.

МІЯКОВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ВАРЛАМОВИЧ [06(18).07.1888, м. Ковель, нині Волинської обл. – 22.03.1972, Нью-Йорк, США] – архівознавець, літературознавець, історіограф, джерелознавець.

№ 8

7 травня 1965 р. Нью-Йорк

Дорогий Павле Івановичу![1]

Дякую сердешно за листа з дня 27 квітня. Я дуже зрадів, коли мене його передали, бо то був перший лист від Тебе, після довгої перерви. Пропозиція Володимира Михайловича К. мене теж зворушила і тому не відкладаючи на довший час, подаю Тобі потрібні відомості.

Отже, народився я 6/18 липня 1888 р., а це значить, що моє 75-ти річчя минуло в 1963 році. На цей самий рік припало і 50-річчя моєї діяльності (перша публікація про Радіщева і кінець університетських студій). Народився я в Ковлі на Волині, в родині мирового посередника, начальником якого був Петро Антонович Косач, звідки у нас пішла близість до цієї родини, що збереглася і до сьогодні в особі наймолодшої представниці її Ізідори, мого однолітка.

Мої університетські студії Тобі відомі. Починав я в Києві на юридичному факультеті, по закінченні 1-ї Київської гімназії в 1906 році. В 1907 році перейшов на юридичний же факультет Петербурзького університету, а в 1908 знов перейшов на історико-філологічний факультет того ж університету. На юридичному слухав М. Туган-Барановського і брав участь в його семінарі, Л. Петражицького, який дав мені багато для загального розвитку так само як багато дав мені вже на істор[ико]-філол[огічному] факультеті Ол. Ів. Введеньський своїми курсами філософських дисциплін. Почав спеціяльно працювати над історією російської літератури 18 віку, інтерес до якої прищепив мені ще мій учитель 1-ї гімназії Лаврентій Федорович Батуєв, який в останньому класі підготовляв нас до наукової праці. Один раз, прийшовши до кляси він приніс с десяток відбиток спеціальних літературних студій і роздав нам

[1] Лист до П. І. Зайцева.

для зреферування. Мені дісталася праця про Ф. Єміна, що належала перу А. Лященка, пізнішого директора слов'янського відділу бібліотеки Ак[адемії] Наук в Петербурзі, з яким я познайомився уже в студентські роки. Перебуваючи на іст[орико]-філ[ологічному] факультеті, я захоплювався природознавством, слухав лекції з ентомології у Римського-Корсакова, постійно одвідував зоологічний музей, але виключення з університету після Толстовської демонстрації в січні 1911 р. примусило мене повернутися до філологічних наук, до підготовки до державних іспитів, які я здав разом з Тобою в 1913 році. Перебування цілий рік поза університетом використано було мною для написання першої друкованої праці: «Песнь историческая» Радищева і «Considérations[1]» Монтескье. Цей рік я перебував почасти в Полтаві, де на сільськогосподарській станції під керівництвом Мих. Вас. Курдюмова досліджував шкідника пшениці (isosoma tritici L.[2]), а весною 1911 р. зробив з ним експедицію до Криму для збирання зараженою паразитами гусені непарного шовкопряду, який пересилався до Америки з метою підсилення боротьби з цим шкідником плодових дерев. Літо перевів на кондиціях в одній інтелігентній поміщицькій родині на Полтавщині, де знайшов старе видання творів Монтескьє, яке дало мені матеріял для порівняльної студії. (Надрукована була Є. Радловим в Жур[налі] Мин[істерства] Нар[одної] Освіти в 1914 р.). Моя дипломова праця «Годы ученія А. Радищева», в якій я використав новий матеріал, була надрукована В. Ів. Семевським в «Голосі Минувшого». Мої статті про Радіщева в «Научном Историческом Журнале» Н. Кареєва и «Русском Библиофиле» Н. Соловйова, нарешті видання Е. А. Ляцкой, книжки моєї про Радіщева (1918 р.) – закріпили мій інтерес до цього письменника і я готував про нього монографію, яка лишилася не скінченою, бо мої заняття в «Государственном Архіве» над справою Радіщева були перервані історичними подіями. Ліквідація міністерства привела мене до праці над прийманням і описом цензурного архіву Управління по делам печати. Цю роботу провадив я в товаристві[3] В. Є. Максимова-Євгеньєва, Ю. Г. Оксмана, Переселенкова[4] і Бонді. Вона дала мені знайомство з літературними українськими матеріялами, які я потім використав у Твоєму «Нашому минулому». В цей період (1913–1918) у мене появилася ще одна ділянка моїх спеціальних інтересів – це російська література 60-х років і спеціально – поет Мих. Л. Михайлов. В «Голосі Минувшого» я дав кілька публікацій про нього

[1] Назву праці написано від руки.

[2] Назву комахи подано латиницею від руки.

[3] Далі закреслена літера «з».

[4] У прізвищі «Переселенкова» літеру «к» було пропущено й додано від руки.

(на підставі арх[івних] матеріялів з Горного Депортамента), про минуле М. В. Шелгунова. Мені приємно згадати ще мою полеміку з В. Семенніковим з приводу початків літературної діяльності Радіщева, Семенніков рішуче приписував Р[адіще]ву участь в Новиковському «Живописці», що я в своїх рецензіях на публікації Семеннікова заперечував. Приємно це згадати, бо ця полеміка мала далеко йдучий резонанс, аж до останніх років. В літературі про Радіщева хвилями йшло то признання слушності Семеннікову, то підтримка моїх заперечень, при чим цитувалися мої статті і називалося моє імення (в совєтських журналах 50-х років), а Гуковський в своїй історії літератури XVIII в. присвятив цій полеміці не одну сторінку дуже рішуче заявивши, що «совєтське радіщезнавство» визнає Радіщева автором статті «Путешествіє в И**Т**»[1] в «Живописці». Потім в інших статтях це знову заперечувалося і мені признавалась слушність.

В цей час (1913–1918) я широко працював, крім педагогічної праці, – в періодичній пресі. Крім «Голоса Минувшого», де після смерти В. І. Семевського разом з Тобою став членом петербурзької редакції цього журналу (а може мені тепер зраджує пам'ять і з Тобою я працював в редакції петербурзької «Задруги» – ще В. Каррік, В. Є. Максимов і К. Тіяндер. А в «Гол[осе] Минувшого» були В. Є. Максимов, Осман, Переселенков і я, – здається так).

Рецензію на «Вишневий цвіт» Хр. О. Алчевської надрукував С. В. Петлюра в «Украинской Жизни» (1913).

Отже крім «Голоса Минувшого» і названих вже Р[усского] Бібліофіла та «научно-исторического журнала» (куди мене ввів Сергій Мик. Чернов) я давав рецензії на літературні книжки в понеділковому числі газети «День» (ред. М. Глаголев), Педагогічному журналі – «Летопись средней школы» (забув ім'я редактора) і в Бібліографічному журналі «Что и как читать детям» (ред. Євг. Єлачич); активно працював в «Істор[ико]-літературному товаристві» при Петербурзькому Університеті, в Комісії для рецензування дитячих книжок при «Обществе распространения технических знаний» в Соляном городке (був секретарем комісії – головою був Ник. Піксанов). Щодо діяльності в петербурзькому періоді хочу відмітити мою працю в студентському гуртку, організованому М. С. Грушевським для копіювання (для нього) польських актів у рукописному відділі Публічної Бібліотеки (1912–13 р.) – керівником був сибіряк-поляк Гінтовт, з яким я познайомився в Бібліографічному гуртку при університеті, що працював під проводом Э. Вольтера. Крім того – увесь час я був бібліотекарем в Кабінеті для читання при іст[орико]-

[1] Після літер «И» і «Т» зверху проставлено по дві зірочки.

філол[огічному] фак[ультеті] в Jen de Po(…)[1]. Там зблизився з П. О. Галицьким – бібліотекарем Історичного товариства і Г. К. Голоскевичем, А. Л. Бемом і С. Н. Валком, що стали моїми близькими друзями. Бем по закінченні університета (теж в 1913 р.) організував іст[оричний] літературний студійний гурток (А. Долинин[2], А. Н. Краснов, Валк, я), де прочитав свої глибокі студії о повторах [3] у Лермонтова, про одну казку Л. Толстого, тощо.

Ну годі про цей період, – так розворушилися спогади про часи, що багато обіцяли і несподівано урвалися.

Київ[4]. Я з Іною Леонтієвною виїхав до Києва на різдвяні канікули в грудні 1917 р., і події захопили нас і залишили там на постійно. Знову таки моя праця йде близько з твоєю в Академії Наук, в Друкарні, «Книгарі», в «Нашому Минулому». Милі серцю постаті В. Л. Модзалевського, Г. Нарбута, петербурзьких знайомих і друзів, що теж опинилися в Києві, як це недавно було і як безповоротно зникло. Хочу тут без зайвих сентиментів перерахувати етапи своєї праці. Ти пам'ятаєш, як я опинившись у Києві в травні 1918 р. першим чином прийшов до Тебе шукати праці. Ти був директором Депортамента Мін[істерства] Освіти і спрямував мене до Вадима Львовича [Модзалевського]. Так почалася моя праця в Архівно-бібліотечному відділі на посаді роз'їздного інструктора, потім в 1919 р. помішника В. Л. [Модзалевського] і керівника описового Відділу, а ще потім, по смерті В. Л. [Модзалевського] (1920) довелося мені прийняти від нього архівну булаву, яку я тримав до 1929 р. як керівник архівного управління і Директор Київського Центрального істор[ичного] Архіву імені В. Б. Антоновича. До праці в Академії мене запросив Д. І. Багалій (думаю за рекомендацією Вад. Л. [Модзалевського]) в 1919 р., надавши мені спеціяльного доручення по розшуку матеріялів до історії громадських течій 40–60 років XIX віку. Це доручення перетворилося згодом в Комісію для дослідів над іст[орією] гром[адських] течій ВУАН під головуванням С. О. Єфремова (ще П. Я. Стебницький, О. Ю. Гермайзе, О. О. Тулуб, С. Буда, я – секретарем). Приміщення Комісії було в тій самий кімнаті, де працювала Комісія біограф[ічного] Словника (В. Модзалевський, а потім П. Я. Стебницький, а ще пізніше Мик. Василенко) тому вийшло природно, що по тобі я став редактором іст[орико]-літ[ературної] частини Біогр[афічного] Словника. В Академії я був дуже активний: був членом Комісії Новітнього письменства (голо-

[1] Назву написано від руки, остання літера нерозбірлива.
[2] Останню літеру «н» додано від руки.
[3] Слово «поворотах» виправлено на слово «повторах».
[4] Підкреслено автором документа.

ва С. О. Єфремов). Першою наміченою працею було видання Котляревського: С. О. [Єфремов] мав готувати текст, Ти – вступну статтю, я – бібліографію. Це не здійснилося. Здійснилося видання III і IV томів повної збірки творів Шевченка (листування і щоденник) мені припала участь в коментарях спеціяльно на польські теми. Пригадую собі таки еляборати там: в III т. І. Д. Красовський, Марко Андрієвський, Опанас Маркович, в IV т. Броніслав Залєський, Кароль Лібельт, Міхал Грабовський, Зигм. Сєраковський[1], Е. Желіґовський. У мене була чудово підібрана польська бібліотека (історія, історія літератури, мемуари), тому міг на ті теми писати «не виходячи з хати».

Інші академічні комісії, в яких я брав участь такі: Археографічна комісія, був дійсн[им] членом; Археологічний Комітет – був дійсн[им] Членом, Книгознавча комісія – просто членом. Брав участь у Науково-Дослідчому Інституті Книгознавства (у Меженка Юр. Ол.). Був дійсним членом Інститута Шевченкознавства в Києві (відав там Кабінетом біографії і рукописним відділом, а потім (з 1926 р.) Музеєм-Будинком Шевченка на Козиному Болоті). Для Музея повизбирував з усіх усюд матеріяли з експозиції в 5-х кімнатах будинку. В цей період був співробітником «Літерат[урно]-Наукового Вістника», «Нашого Минулого», «Книгаря», «України» Грушевського, збірників «Шевченко», «За сто літ», «Бібліологічних Вістей»[2] ([Ю. О.] Меженка), «Голосу Друку» (Харків), «Червоного Шляху», «Життя і Революції» (О. [К.] Дорошкевича), «Мистецтва» (Харків), «Вільної Української Школи» ([О. К.] Дорошкевич), «Архівної Справи» (Харків). Видав окремою брошурою «Революційні відозви до українського народу» (1920). Окремими відбитками вийшли «Декабристи на Україні», зі збірника праць, що видав Багалій в Наукових Записках Харківської Катедри та інші статті з України і Бібліологічних Вістей. Разом з С. [О.] Єфремовим зредагував два томи публікацій і «Декабристи на Україні» як видання комісії для дослідів гром[адських] течій. Перший том вийшов з нашими іменами, як редакторів, а другий, що був уже в друку під час арешту Єфремова і мого – вийшов під іменем Д. Багалія як редактора. Останньою моєю публікацією було видання з рамени Інституту Шевченкознавства – «Москалева криниця» – обидві редакції з моєю вступною статтею.

Під час німецької окупації Києва (1941–1943) пробував разом з іншим і співробітниками Академії відновити діяльність її: старий Марковський взяв на себе організацію літературної секції, а я – секції Шевченкознав-

[1] У прізвищі «Сєраковський» другу літеру «і» було виправлено на літеру «є».

[2] Тут і далі в назвах часописів закінчення називного відмінника було виправлено від руки на закінчення родового відміника.

ства – збиралися по четвергах – читали доповіді, плянували видати коментований Кобзар. Це тривало не довго. Далі робота моя йшла в Науковому осередку (П. Ковалів – голова) при Будинку Наукових Робітників. Період 1929–1933 я перебував на засланні в Карелії, а повертаючись я відновив свої зв'язки з Петербургом (Н. С. Державин, Вл. Є. Максимов, Н. К. Піксанов, Ю. Г. Оксман). Від Оксмана дістав доручення на письмі від Інституту Літератури (Пушкінський дім) – дати коментарі до IV тому творів Добролюбова. Це помогло мені затриматись у Києві. Коментарі ці я поробив і вони таки надруковані в IV томі під літерами В. М. Крім того для видання, що його редагував Оксман, а видавало Т[оварист] во Політкаторжан в Москві, я подав великі уступи з ще недрукованого Щоденника Пелагії Росцішевської про її знайомство з декабристами (С. Муравйов-Апостол і М. Бестужев-Рюмін), але Оксман попав теж під репресію і праця моя (вступна стаття і обширний коментар тоді надрукована не була, а появилася в значно скороченому вигляді в I томі «Annals of the Ukrainian Akademy of Arts and Sciences» (New York 1951)[1].

Еміграція[2]: у Львові співробітничав у наших днях (1943) – статті про руйнацію Михайлівського монастиря у Києві, про Драй-Хмару, про Ю. С. Михайлова, про О. М. Сімзена-Сичевського, дрібни замітки про Шевченка (1943–1944). Мав договір с Краківським В[идавницт]вом на складання «Провідника по новій укр[аїнській] літературі», для якого за короткий час цілком виготовив і здав частину на літеру «А».

В Авсбургу – видав на підставі власних копій з трьох оригіналів «Книги Битія Укр[аїнського] Народу» (1947) «Автограф Т. Шевченка 1857 р.» з вступною статтею (1948). Подав ідею організації Вільної Академії Наук і був одним з її організаторів, секретарем Президії, редактором Бюлетеней УВАН, літопису УВАН та інш. В журналі «Сьогочасне і Минуле» надрукував статтю про УВАН (1948). Був обраний на дійсного члена НТШ в червні 1947 р., на дійсного члена УВАН – в лютому 1948 р. Організував і провадив Музей-Архів ВУАН.

Америка[3]: з 1950 р. керівник Музею-Архіву ВУАН, секретар ВУАН (1950–1952), член історичної, літературознавчої, книгознавчої секцій, комісій по історії еміграції до США, жидівсько-укр[аїнських] стосунків. В Анналах ВУАН вмістив статтю про Декабристів у щоденнику Росцішевської і кілька рецензій. Заініціював видання річників «Шевченко», які редагував разом з В. [В.] Дорошенком, Д. [А.] Горняткевичем Д. [І.] Чижевським. Останнє видання – англомовний збірник Т. Шевченко за

[1] Назву праці написано від руки.
[2] Підкреслено автором документа.
[3] Те саме.

редакцією Ю. В. Тевельова і моєю, де вміщено мою статтю про Шевченка в колі кирило-методіївців. Для наукового видавництва «Research Programm of the USSR» (New York)[1] написав кілька більших критичних розвідок історіографічного характеру «Радіщев і Новиков у совєтській інтерпретації», «Совєтська література про декабристів», «Бакунін і якобінці в совєтському освітленні», «Народництво в совєтській історичній літературі». Всі праці були перекладені на анг[лийську] мову, але надрукована лише про Бакуніна в збірнику під ред[акцією] проф[есора] E. Black[2].

Це покищо все. Посилаю Тобі, як відповідь на Твого листа і орієнтування[3]. Ближчими днями пришлю Тобі список важливіших праць й короткий життєпис. Згадуючи давнє минуле, Інна Леонт'євна і Оксана разом з моїми трьома внуками, відомим Тобі Богданом – тепер студентом й невідомими Тобі Володимиром і Ігорем – шлют Тобі найсердечніше привіти. Будь здоровий. Твій Волод[имир].

Архів Українського Вільного університету, ф. 8, спр. 495 (лист до Зайцева П. І.), арк. 1–4.

В. В. Міяковський належить до вчених, які все своє професійне життя присвятили українській науці. Він працював в установах Української Академії наук (Комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства, Археографічній комісії, Постійній комісії для складання Біографічного словника діячів України), був активним членом Комітету для заснування Всенародної (національної) бібліотеки України. В українському архівному світі 1920-х рр. немає постаті, більшої за В. В. Міяковського. Він брав участь у розбудові українських архівних інституцій, очолював Київський центральний історичний архів ім. В. Антоновича (1922–1929). Йому належить помітний внесок у роботу Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМИС), Книгознавчої комісії, Науково-дослідного інституту книгознавства та ін. Організатор і директор першого в Україні державного літературного меморіального музею Т. Шевченка (нині Музей-будинок Т. Г. Шевченка в Києві на пров. Шевченка).

Після 1944 р. жив в еміграції. У 1940–1980-ті рр. постать В. В. Міяковського поєднувала два українознавчі осередки ВУАН і закордонні українські інституції. Він створив перше архівосховище повоєнної еміграції – Музей-Архів при ВУАН (Аугсбург, Баварія, згодом – Архів-Музей

[1] Назву видавництва і місце видання написано від руки.
[2] Прізвище написано від руки.
[3] Наступні речення дописано від руки.

УВАН у США ім. Д. Антоновича). Завдяки його турботам були зібрані документи установ, організацій, особисті архіви письменників, композиторів, учених, політичних і громадських діячів (В. Барки, Д. К. Гуменної, Є. Ф. Маланюка, В. В. Дорошенка, Н. Д. Полонської-Василенко, В. К. Винниченка та ін.).

В. В. Міяковський заступив на посаду редактора історико-літературного відділу Біографічної комісії з 20.09.1920 замість П. І. Зайцева і працював на цій посаді до 1929 р.

Автобіографія написана в 1965 р. на прохання П. І. Зайцева, з яким його звела доля в Петербурзькому університеті в 1908 р. Теплі стосунки вони пронесли крізь вир часу. У своїх спогадах про П. І. Зайцева В. В. Міяковський пише так:

«Якими близькими не були б мої відносини з Павлом Івановичем Зайцевим у студентські й поуніверситетські роки початків нашої з ним наукової і педагогічної роботи, безпосередні стосунки наші займають з цілого протягу часу понад півсторіччя – лише якихось десять років, поділених до того ж певними павзами: один раз – Першою світовою війною, а вдруге еміграцією Павла Івановича в 1920 році з Києва.

Поза тим десятком років близькості решту часу, особливо ж 25-річчя 1920–1945, часи найбільш активного і творчого життя, кожний з нас пробув у цілком відмінному духовному, моральному та ідейному оточенні, зберігаючи все ж недоторканою світлу пам'ять про ті давні дні. В листі до мене 26-го квітня 1947 року Павло Іванович писав: „Наша спайка 1909–1917 і 1917–1920 років – така міцна, що її ніякі сили диявольські не зламають. В нашій добі приязнь щира, правдива – за золото дорожча"».

МОГИЛЯНСЬКИЙ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ [22.11(04.12).1873, Чернігів – 22.03.1942, с. Велика Мурта Красноярського краю, РФ] – юрист, критик, публіцист, літературознавець, письменник.

№ 9

ВІДПОВІДЬ НА АНКЕТУ [ВИДАВНИЦТВА «ЧАС»] МОГИЛЯНСЬКОГО МИХАЙЛА МИХАЙЛОВИЧА.

6 серпня 1918 р. Чернігів[1]

1) Народився в Чернігові 22 листопаду 1873 року.

2) Батько був членом, потім товаришем предсідателя Чернігівськ[ого] Окружного Суду.

[1] Дату встановлено за записом на конверті. Відповідь на анкету видавництва «Час» надіслано з Чернігова на адресу: Київ, вул. Володимирська, 42.

3) Скінчив Чернігівську гімназію та правничий факультет Петроградського університету.

4) Українською мовою вперше почав писати під псевдонімом «Мих. Андрійко» у галицьких часописах «Народ» (здається, у 1895 р.) та «Житє і слово» (здається у 1896).

5) З 1912 р. друкувався під власним прізвищем[1] у «Раді», «Літературно-науковому Вістнику», «Українській хаті», «Проміні»[2] («Новій Раді», «Чернігівськ[ій] Земськ[ій] газеті»), російською мовою по українському питанню: «Украинская жизнь», «Речь», «День».

6) Окремо вийшли книжки: 1) «Художник Слова» (Пам'яти Коцюбинського), Петроград, 1915 р., 2) «Оповідання», Петрогр[ад], 1916 р., 3) «О культурном творчестве» (Украинская проблема), Петроград, 1916, 4) «Шевченкові роковини 1916 року», Чернігів, 1916 р.

Готується до друку друге доповнене видання «Оповідання» в[идавни]цтвом «Криниця».

7) На життя заробляв російською журналістикою, працею присяжного повіреного, потім службою.

8) До травня 1917 р. був у загальноросійській партії к[а]д[етів]. Вийшов з партії після з'їзду партії (у Петрограді – травень 1917 р.) через незгоду в українськім питанні.

9) Брав участь у загальноросійському визвольному русі, кілька разів сидів у тюрьмі. В роках 1915–1916 кілька разів виступав з відчитами у «Петроградській Громаді».

Додаток[3]

З 1904 р. Гласний Городнянського (Черніг[івського]) земства, у листопаді 1913 р. обраний земськ[ими] сборами на посаду Мирового судді. В червні 1914 р. засуджений Петроградським окружним судом на 6 міс[яців] тюрьми (Справа петроградських адвокатов з приводу діла Бейлиса). Як осудженого до тюрьми Сенатом скинуто з посади Мирового судді у Городні. В червні 1917 р. повернувся до Городні на посаду судді, в серпні того-ж року призначений на товариша предсідателя Чернігівськ[ого] окр[ужного] Суду (Адміністрац[ійного] Відділу).

В травні 1918 р. обраний на голову Чернігівського українського видавництва «Сіверянська Думка».

Мих. Могилянський.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5807, арк. 1–3. Автограф.

---

[1] Слова «під власним прізвищем» додано над рядком.

[2] Над рядком додано: «Проміні» («Новій Раді», «Чернігівськ[ій] Земськ[ій] газеті»).

[3] Підкреслено автором документа.

№ 10
ЧЕРНЕТКА АВТОБІОГРАФІЧНОГО НАРИСУ, НАДІСЛАНОГО ДО ІНСТИТУТУ ЛЕНІНА В МОСКВІ[1]

21 февраля 1929 г. Киев

Могилянский[2], Михаил Михайлович родился 22 ноября (4 дек[абря]) 1873 г. в Чернигове, где в 1892 окончил классическую гимназию, после чего поступил на юридический факультет Петербургского ун-та.

Литературную работу начал корреспонденциями из Чернигова в «Русские ведомости» в начале [18]93 г. и публицистическими статьями в галицких радикальных изданиях «Народ», «Життя і слово» (псевдоним Мих. Андрійко); также инициалы М. А. Больше всего в жизни написал «корреспонденций» (несколько тысяч) и «рецензий» (много сотен). От «драгомановства», усвоенного еще на гимназической скамье, в студенческие годы перешел к марксизму, принимая близкое участие в марксистских кружках, а в 1897–99 гг. и в делах Петербургского «Союза за освобождение рабочего класса». В конце 90-х годов принимал также ближайшее участие в делах политического «Красного креста». Арестованный в марте 1899 г., выслан после 3½ месячного заключения на родину, где потом отбыл трехлетний гласный надзор полиции. О студенческих годах написал воспоминания «В 90-е годы» («Былое», №№ 23, 24). В 90-х же годах издал (под инициалами М. М.) несколько брошюр[3], бывших одними из первых ласточек так называемого «легального марксизма» (в том числе «три стихотворения в прозе», [18]95; «Поэзия Надсона», 18[97]; «Критические наброски», [18]98 г.).

В начале 1900-х г. получил разрешение Д[епартамен]та полиции приехать в Петербург для сдачи экзамена по богословию, которого не хватало для зачетного свидетельства о прослушании 8 семестров…

Проездом в Петербург по «проходному свидетельству» в Пскове навестил приятеля Н. Н. Лохова (Ольхина) и там близко познакомился с

---

[1] Заголовок документа встановлено за припискою М. М. Могилянського вгорі сторінки над текстом: «Чернетка автобіографічного нарису, надісланого до Інституту Леніна в Москві на його прохання. Використано для 17 та 16 тт. «Полного собрания сочинений», 2-ге вид.». Інститут Леніна був створений 31.03.1923 р. і 02.09.1923 р. підпорядкований ЦК РКП(б) на правах відділу. 31.05.1924 р. XIII з'їзд РКП(б) оголосив про відкриття Інституту Леніна. 20.08.1928 р. постановою ЦК ВКП(б) Інститут Леніна було злито з Істпартом і у листопаді 1931 р. об'єднано з Інститутом К. Маркса і Ф. Енгельса в Інститут Маркса – Енгельса – Леніна при ЦК ВКП(б).

[2] Тут і далі підкреслено автором документа.

[3] Закреслено: «на литературные темы, в которых впервые в легальной литературе».

В. И. Лениным. На обратном пути уклонился от маршрута «проходного свидетельства» и заехал в Полтаву с письмами и словесными поручениями В[ладимира] И[льи]ча к проживавшим тогда в Полтаве В. П. Ногину и Ю. Мартову. Уклонение от «маршрута» повлекло за собой новый арест (в Чернигове) и привлечение к новому «делу»…

Весной 1903 г. сдал государственные экзамены при Одесском ун[иверсите]те и поступил в пом[ощники] прис[яжного] пов[еренного] при Черниговском окружном суде, но вскоре под давлением администрации вынужден был переехать в Киев. Весной 1906 г. переехал в Петербург, где с 1906-го по 1909 состоял редактором книгоиздательства М. В. Пирожкова. Как адвокат выступал на крупных процессах аграрных (в Киеве, Виннице, Глухове, Чернигове) и политических (Чернигов, Киев, Петербург) защитником обвиняемых и защитником интересов потерпевших в процессах погромных (Кишинев)[1].

Перед выборами в первую государственную Думу вступил в Конст[итуционно]-демократическую (к-д) партию, из состава которой вышел вскоре после февральской революции, о чем тогда же опубликовал в наиболее распространенных газетах.

В 1904–1917 гг. работал, как гласный в Городнянском земстве (Черниговск[ая] губ[ерния]). В конце 1913 г. избран там мировым судьей[2] и с 1914 г. вступил в должность, но вскоре устранен Дисциплинарным присутствием Сената, как привлеченный к суду по 279 ст[атье] улож[ения] о нак[азаниях], за участие в протесте Петербургских присяж[ных] по делу Бейлиса. В июне 1914 г. осужден Петербургским окружным судом на ½ года тюремного заключения. На приговор принесена была апелляционная жалоба, вследствие начавшейся войны отложенная рассмотрением до истечения 3-х месяцев по приведению армии на мирное положение… 27 февраля [19]17 г. все делопроизводство по делу сгорело в Петербургской судебной палате…

Отдельными книгами издал: 1) «Мираж». Драма. Петербург, 1902 г.; 2) «Усталые». Драма. Изд-во Пирожкова, П[етербург], 1906 г.; 3) «Первая Госуд[арственная] Дума». Изд-во Пирожкова, П[етербург], 1907 г.; 4) «Историческое освещение финляндского вопроса» (псевдоним М. Руссобтовский). П[етербург], 1910 г.; 2-ое изд[ание] (Т-во О. П. Поповой). П[етербург], 1912 г.; 5) «О культурном творчестве (украинская поблема)», Петроград, 1916 г. На украинском языке: 1) «Художник слова» (М. М. Коцюбинский), Петроград, 1915 г.; 2) «Шевченкові роковини 1916 р.». Чернігів, 1916 р.; 3) «Оповідання». Петроград, 1916 г.;

---

[1] Речення додано внизу сторінки під текстом.

[2] Далі додано: «и с 1914 г. вступил в должность».

4)«І. Франко». Чернігів, 1919 г.; 5) «М. Коцюбинский». Черн[игов], 1919 г. Псевдонимы, кроме названных, – А. Лебединский, Валер'ян Чубинський, Петро Чубський, Т. Максимович.

После революции 1917 г. вернулся в июне на должность Городнянского мирового судьи, а в августе назначен тов[арищем] Председателя Черниг[овского] окружного суда (по административному отделению). В 1919 состоял секретарем кооперативного отдела Черниговского Совнархоза и председателем литературного к[омите]та Черниговского отдела народного образования. В 1920 работал в Киеве в сельскохозяйственной кооперации. В [19]21 г. переехал в Петроград, сотрудничал в изданиях Гиза, потом служил в разных отделах Петроградского Гиза, а с лета 1923 года переехал в Киев – на должность заведующего работами Постоянной комиссии по составлению Биографического словаря деятелей Украины при Всеукр[аинской] Академии наук.

Эпизод резкой полемики В. И. Ленина[1] по поводу одной из моих корреспонденций из Львова 1913 г. связан с некоторым недоразумением. В корреспонденции, вызвавшей полемическое нападение В. И. Ленина, я не касался вовсе общей принципиальной постановки национального вопроса вообще и украинского в частности, для чего «Речь» и не дала бы мне места, так как я, и состоя членом К[онституционно]-Д[емократической] партии никогда не отказывался от федерализма, усвоенного от Драгоманова. Я только критиковал шовинистическое выступление Донцова с лозунгом «самостийной» Украины, причем[2] критиковал с точки зрения федерализма, но не мог этого сказать вполне ясно, а это вызвало недоразумение. Я никогда не отрицал права наций на самоопределение[3], права на отделение, но это не лишало меня права на критику шовинистических лозунгов «отделения». Ленин в позднейших статьях подчеркнул, между прочим: «г. Могилянский троекратно заявляет, что «критика рецептов г. Донцова «ничего общего не имеет с отрицанием права наций на самоопределение», но считал это «либеральной уверткой» от ответа на вопрос, признаю ли я право на политическое самоопределение, т. е. на отделение?

На страницах «Речи» мне просто не дали бы места для ответа на этот вопрос, т. к. я мог отвечать на него только положительно, что и делал неоднократно в статьях по национальному вопросу, к которому в своей публицистической работе обращался не раз и раньше того и позже. В конкретном случае полемики с Донцовым меня, действительно, не

---

1 Далі закреслено: «против меня».
2 Далі закреслено: «моя критика исходила».
3 Далі закреслено: «хотя это и не налагало на меня».

интересовал общий принципиальный вопрос о праве на самоопределение, т. е. и на отделение, а лишь вопрос о целесообразном (с моей точки зрения, как украинца-демократа) решении украинского вопроса. А так как Ленин признавал «азбукой» положение, что «право на самоопределение – одно дело, а целесообразность самоопределения, отделения той или иной нации в том или ином случае – другое дело», то мне и не о чем было с ним спорить: мне было ясно, что по существу у нас разногласий нет. Оттого-то я отвечал Донцову и не отвечал ему, что он тоже отметил во 2-й статье. Я ни на минуту не отрицал права на отделение, но в полемике с Донцовым у меня была иная задача – не проповедь этого права, особенно, по мнению Ленина, обязательная для «великорусского» демократа, но я никогда не был демократом великорусским, – а критика целесообразности шовинистических лозунгов Донцова. Ленин заклеймил мою критику, как неприлично бранчливую. Но если вспомнить, мои квалификации («политический бред», «авантюризм») направлялись не на принцип права на политическое самоопределение, а на конкретную нецелесообразность выводов, сделанных во имя этого права Донцовым, то в моих квалификациях можно найти не сколько брань, сколько элементы прогноза.

По-существу, в тогдашних лозунгах Донцова были уже все элементы его теперешних фашистских позиций. И мне было ясно, что по-существу, Ленин к содержанию этих лозунгов не может отнестись иначе, как и я… Кстати сказать, и к Донцовской критике Драгомановского федерализма, главным аргументом в которой была ссылка на фразу доктора Штокмана, что всякая идея, которой исполнилось уже 20 лет, тем самым негодна, трудно было отнестись, иначе, как к бреду…

Я не отвечал на полемические нападки Ленина, потому что принципиальных разногласий у нас, по моему глубокому убеждению, не было, а личные вопросы в полемике для меня никогда не существовали. Распутать «недоразумение» я представил времени и знакомству с моими действительными взглядами на национальный вопрос, развивать которые и после того не упускал случая. Для полной ясности скажу, что государственный строй Союза Советских республик решил национальный вопрос вообще и украинскую проблему в частности в аспекте тех федералистических идей, которых я придерживаюсь от дней моей юности.

Мих. Могилянский

ІР НБУВ, ф. І, д. 2399, арк. 1–8. Автограф.

№ 11

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРИС[1]
МОГИЛЯНСЬКОГО МИХАЙЛА МИХАЙЛОВИЧА

25 січня 1930 р. Київ

Могилянський[2], Михайло Михайлович – народ[ився] 22 листопаду (4 грудня) 1873 (Батько член, потім товариш голови Черніг[івського] окружного суду – карного відділу) у Чернігові, де року 1892 скінчив класичну гімназію, після чого поступив на юридичний факультет Петербурзького ун-ту. Від драгоманівства, засвоєного ще під час навчання у гімназії, за студентських років перейшов до марксизму, приймаючи близьку участь у марксистських гуртках 90-х років та в справах Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робочої кляси». Наприкінці років 90-х брав також найближчу участь у «Червоному хресті» (т-во допомоги політичним в'язням та засланцям). Арештований р. 1899 до 3½ місяца ув'язнення висланий був до Чернігова, де потім відбув 3-хрічний догляд поліції. Про студентські роки написав спомини «В девяностые годы» («Былое», №№ 23, 24).

В початку 1900 р. дістав дозвіл Д[епортамен]та Поліції прибути до Петербургу – скласти іспит з богослов'я, що його бракувало для одержання посвідчення про прослухання 8 семестрів правничого факультету. Ідучи до Петербургу з «проходным свидетельством» у Пскові одвідав приятеля М. М. Лохова (Ольхина) і там близько познайомився з В. І. Леніним. Вертаючись до Чернігова, відхилився від маршруту «проходного свидетельства» та заїхав до Полтави з листами та дорученнями на словах від Леніна – Ю. Мартову та В. П. Ногину, що тоді проживали в Полтаві. Відхилення від «маршруту» скінчилось новим арештом (у Чернігові) та притягненням до нової жандармської справи.

На весні 1903 р. склав державні іспити в Одеському ун[іверсите]ті й поступив у помішники прис[яжного] повіреного при Чернігівському окружному суді[3], але під тиском адміністративних переслідувань вимушений був приїхати до Петербургу, де з 1906 до 1909 р. був за редактора у видавництві М. В. Пирожкова.

---

[1] Заголовок «Автобіографічний нарис» належить автору документа. Написано у верхньому лівому кутку першої сторінки. В верхньому правому кутку вказана адреса, де на той час проживав М. М. Могилянський : «Київ, вул. Ворошилова, 36, п[омешкання] 8».

[2] Тут і далі підкреслено автором документа.

[3] Дописано над рядком.

[1]Як адвокат виступав оборонцем на аграрних[2] (Київ, Глухів, Чернігів, Вінниця) та політичних (Київ, Чернігів, Петербург) процесах та оборонцем інтересів покривджених в процесах погромних (Кишинів).

Перед виборами до Першої Державної Думи вступив до к[онституційно]-д[емократичної] партії, з якої вийшов скоро по лютневій революції 1917 р.; про що тоді-ж опублікував у поширених часописях. З того часу позапартійний. За років 1904–1917 працював, як гласний у Городянському (Черніг[івська] губ.) земстві. Наприкінці р[оку] 1913 обраний там за мирового суддю, але швидко усунений був з посади мирового судді – Дисциплінарною Установою Сенату, як притягнений до права за ст[атею] 279 карного кодексу за участь в протесті Петербурзьких адвокатів в справі Бейліса. В червні 1914 р. вироком Петербурзького суду засуджений до ½ року ув'язнення. Вирок був оскаржений в апеляційному порядку, але з початком війни справу було припинено до часу переведення армії до мирного стану. 27 лютого 1917 р. «справа» згоріла в будинку Петроградських судових установ. По революції повернувся на посаду Городянського мирового суді, а в серпі 1917 р. був призначений на товариша Голови Черн[ігівського] окр[ужного] суду (адміністративного відділу). Р[оку] 1919-го був за секретаря кооперативного відділу Черніг[івського] Совнархозу, потім за голову літературного комітету при Черніг[івській] наросвіти.

Р[оку] [19]20-го працював в Києві в сільськогосп[одарській] кооперації. Р[оку] [19]21 переїхав до Петрограду, де співробітничав[3] у виданнях Державного Вид[авницт]ва й працював в різних відділах того В[идавницт]ва, а влітку р[оку] 1923 повернувся до Києва на посаду Керівничого над працями Комісії ВУАН для складання Біографічного Словника діячів України.

Літературну працю почав дописами (кореспонденціями) з Чернігова до Московської газети «Русские ведомости» р[оку] 1893-го, некрологом Л. І. Глібова в газеті «Русская жизнь» (Петербург) та публіцистично-критичними статтями в галицьких радікальних виданнях – «Народ», «Життя і слово» (псевдонім Мих. Андрійко та ініціали М. А.). Р[оку] 1895 видав (у Берні чи Парижі) оповідання «Анархіст» (російською мовою) на користь фонду допомоги[4] жертвам політичної боротьби

---

[1] Текст абзаца винесено на попередню зворотню сторінку (арк. 1) з приміткою: NB! до стор. 2.

[2] Наступне слово «процесах» закреслено.

[3] Слово «співробітничав» написано замість слова «працював», яке було закреслено.

[4] Наступне слово «політичним» закреслено.

(Тих. Андрійко). Найбільше написав за життя[1] кореспонденцій[2] (кілька тисяч) та рецензій (кілька сотень). Співробітничав у багатьох періодичних (щомісячних, щотижневих та щоденних) виданнях. Спис тих видань можу подати мабуть, близький до вичерпуючої повноти[3]: «Русские ведомости» (Москва), с 1893 р., «Русская жизнь» (Петербург), «Жизнь и искусство» (Київ), «Народ» (Галичина), «Життя і слово» (Галичина), «Северный курьер» (Петербург), «Новости» (Петерб[ург]), «Киевская газета», «Киевские отклики», «Южные записки» (Одесса), «Земский сборник Черниг[овской] губ[ернии]», «Свобода и право» (Киев, 1906), «Десна» (Чернігів, 1906), «Утренняя заря» (Черніг[ів], 1906), «Волинь» (Житомир), «Речь» (Петербург, Петроград), «Дума» (Петерб[ург]), «Южное слово» (Кременчуг, 1905), «Свобода и культура» (Петербург), «Украинский вестник» (Петербург), «Вестник партии народной свободы» (Петерб[ург]), «Новь» (Москва, 1907), «Думские известия» (Петерб[ург]), «Право» (Петерб[ург]), «Слово» (Петерб[ург]), «Литературно-науковий вістник» (Київ), «Рада» (Київ), «Финляндия» (Петербург), «Городское дело» (Петерб[ург]), «Земское дело» (Петерб[ург]), «Русская мысль» (Москва), «Известия Волынского земства», «Запросы жизни» (Петерб[ург]), «День» (Петерб[ург]), «Современник» (Петерб[ург]), «Заветы» (Петерб[ург]), «Черниговская земская неделя» (Черн[игов]), «Крестьянское земледелие» (Петроград), «Жизнь для всех» (Петерб[ург]), «В мире искусств» (Київ), «Петербургская новая газета» (Петерб[ург], 1913), «Петроградский курьер» (Петр[оград]), «Промінь» (Москва), «Украинская жизнь» (Москва), «Оборона» (Екатеринослав, Петроград), «Биржевые ведомости» (Петроград), «Известия Городнянского Исполнительного к[омите]та» (Городня, Черниг[овской] губ.), «Черниговский край», «Чернігівщина» (Чернігів), «Боротьба» (Чернігів), «Просвещение» (Чернігів), «Книгарь» (Київ), «Летопись Дома Литераторов» (Петроград), «Новая книга» (Петроград), «Ежемесячный журнал» (Петроград, 1917), «Северные записки» Петроград), «Литературные записки» (Петроград), «Книга и революция» (Петроград), «Нова громада» (Київ), «Былое» (Петроград), «Червоний шлях» (Харків), «Селянське життя» (Чернігів), «Життя і революція» (Київ), «Записки Історично-філол[огічного] Відділу ВУАН» (Київ).

В 90-х роках 19 в. видав[4] за ініціалами М. М. у Петербурзі кілька брошур («Поэзия Надсона», «Критические наброски», «Три стихотво-

---

[1] Слова «за життя» дописано над рядком.

[2] Попереднє слово «рецензій» закреслено.

[3] Далі в тексті всі назви видань підкреслено автором. Нами підкреслення знято.

[4] Над словом «видав» додано: «за ініціалами М. М.»

рения в прозе»), що були одним з перших ластівок так званого «легального марксизму». Окремими книжками вийшли також: «Мираж»[1] – драма (Петерб[ург], 1902), «Усталые», драма (Петерб[ург], 1906), «Первая Гос[ударственная] Дума» (Петерб[ург], 1907), «Историческое освещение финляндского вопроса» (превдонім – М. Руссобтовский), Петербург, 1910 г. (2-е видання, Петербург, 1912), «О культурном творчестве» (Петроград, 1916).

Українською мовою: «Художник слова» (Пам'яті М. М. Коцюбинського)[2], Петрогр[ад], 1915, «Оповідання», Петр[оград], 1916, «Шевченкові роковини 1916 р.», Черн[ігів], 1916, «М. Коцюбинський», Черніг[ів], [19]19 р., «І. Франко», Черніг[ів], 1919 р.

Псевдоніми: Мих. Андрійко[3], М. Руссобтовський, А. Лебединський, Валер'ян Чубинський, Петро Чубський, Т. Максимович, М. Гуща, Б. Грищенко. Багато писав під ініціалами: М., М. М., М. А.

Повної бібліографії своїх писань подати не можу, бо ніколи не займався реєструванням своїх праць та збиранням їх, більшості своїх писань і не маю в себе.

Ще менш можу подати бібліографію писань про себе, бо завжди мало цікавився тим, що про мене пишуть, а тому й не мав побуду реєструвати писання про мене, або з приводу моїх писань.

Полемізував часто, але часто й утримувався від полеміки, головним чином згадуючи пораду: «не оспаривай глупца». Проте часто утримувався від полеміки й з інших причин: напр[иклад], коли в основі полеміки лежало ясне непорозуміння, або коли вона позбавлена була принципових моментів, врешті, коли згоджувався з полемістом хоч би в головному. Ніколи не реєстрував полемічних випадів проти себе, в цілому й тут дотримуючись поетичної поради – огиду й наклеп приймати байдуже… До похвал-же був завжди ще більш (коли це можливо) байдужий…

Мих. Могилянський

ІР НБУВ, ф. XXVII, спр. 983, арк. 1–7. Автограф.

Михайло Михайлович Могилянський – знакова постать в організації діяльності Біографічної комісії в 1923–1933 рр. В липні 1923 р. після смерті П. Я. Стебницького він був запрошений на посаду керівничого Комісії, але роль М. М. Могилянського у ній була набагато більшою. Він

[1] Тут і далі всі назви праць підкреслено автором. Нами підкреслення знято.

[2] Те саме.

[3] Усі псевдоніми підкреслено.

був душею біографічної справи. Н. Д. Полонська-Василенко, згадуючи період спільної праці в Академії, писала: «Жити спокійно Могилянський не міг. Він завжди хвилювався, «горів» і вносив у дискусії свій палкий темперамент. Ставши керівничим комісії, він переніс до ВУАН всю свою душу». Завдяки працездатності, авторитету, ерудиції, особистій відповідальності, мужності М. М. Могилянського Біографічна комісія плідно працювала в найтяжчі роки існування Академії наук. «У комісії «Миха» (М. М. Могилянський підписував свої статті «Мих». – С. Л.) завжди бився живчик життя ВУАН. Академія стала його родиною… Його кабінет став тим місцем, де сходилися щодня десятки співробітників; одні були зв'язані з працею комісії, а інші приходили, щоб довідатися про останні події літературного, громадського та політичного життя. Там можна було зустріти не тільки всіх співробітників ВУАН, але й професорів київських високих шкіл, літераторів, співробітників газет, приїжджих з інших міст…» (Н. Д. Полонська-Василенко).

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються три автобіографічні документи, написані М. М. Могилянським з різних приводів в різні періоди життя. Ці автобіографічні тексти створені, так би мовити, «на замовлення», в конкретних історичних ситуаціях. Перший і третій документи є відповідями на запитання анкет, тому значною мірою мають формалізований характер, розкривають «зовнішні» аспекти біографії. В них відсутні автобіографічний наратив, рефлексія, роздуми, відомості щодо родинного, дружнього, академічного оточення. В текстах переважають описи окремих, зумовлених характером анкети сторін діяльності автора та його участі в тих чи інших подіях.

Перший документ, датований 6 серпня 1918 р., є відповіддю на анкету видавництва «Час». Як свідчать анкетні відомості, в дожовтневий період (1904 р. – листопад 1917 р.) М. М. Могилянський був гласним Городянського повітового земського зібрання, мировим суддею у Городні, присяжним повіреним, товаришем голови Чернігівського окружного суду. В 1918–1920 рр. жив і працював у Чернігові, обіймав посади секретаря кооперативного відділу раднаргоспу, голови літературного комітету відділу народної освіти та голови Чернігівського українського видавництва «Сіверянська думка». Брав участь у роботі Чернігівської губернської вченої архівної комісії.

Привертає увагу час розміщення анкети на сторінках журналу (серпневий номер) і дата відповіді на анкету (6 серпня 1918 р.). Вірогідно, заповнена анкета була надіслана до редакції раніше, ніж вийшов номер журналу (або одночасно з його виходом). Цей факт можна пояснити обізнаністю М. М. Могилянського з планами редколегії, до якої

він надсилав критично-біографічні матеріали, рецензії, інформацію про культурне і літературне життя Чернігівщини, підтримував тісні стосунки з її співробітниками (В. К. Королівом-Старим, М. К. Зеровим, Д. І. Дорошенком, А. М. Лободою, В. Л. Модзалевським та ін.).

Другим документом за датою написання (21 лютого 1929 р.) є чернетка автобіографічного нарису, надісланого М. М. Могилянським на прохання Інституту В. І. Леніна в Москві у зв'язку з підготовкою довідкових томів (зокрема, «Покажчика імен») другого видання повного зібрання творів В. І. Леніна. Текст в оригіналі подано російською мовою.

На той час М. М. Могилянський шостий рік керував у ВУАН Постійною комісією для складання Біографічного словника діячів України. Політичні процеси в країні суттєво впливали на роботу установ ВУАН та долі їх співробітників. Не оминула політичної критики й Біографічна комісія. Партійно-політичні звинувачення її діяльності були спрямовані проти М. М. Могилянського як «колишнього кадета», «прихильника неокласиків», «ідеологічного ворога радянської влади», «буржуазного націоналіста». Підставою для критики, в основному, було колишнє членство М. М. Могилянського у загальноросійській партії кадетів та її платформа з національного питання. Свого часу В. І. Ленін засуджував М. М. Могилянського за погляди щодо національного питання, висловлені ним у статті «Всеукраинский съезд студенчества» (газета «Речь», № 174 від 29.06.1913). У статті «Кадеты об украинском вопросе» В. І. Ленін піддав критиці антисепаратистський, на його погляд, виступ «кадетського публіциста Могилянського». В ній він писав: «…г. Могилянский указывает на факт выступления некоторых украинских социал-демократов против лозунга политически независимой Украины на всеукраинском съезде студенчества во Львове летом 1913 г.». Цей епізод зі свого політичного життя М. М. Могилянський докладно виклав у автобіографічному нарисі. За обсягом відповідний фрагмент тексту займає більш ніж половину нарису.

Другий автобіографічний нарис, підготовлений М. М. Могилянським майже через рік від попереднього (25 січня 1930 р.), був призначений для першого національного біобібліографічного «Словника українських письменників», що готував М. А. Плевако. Словник, за задумом укладача, мав відтворити реальну картину історичного розвитку української літератури, дати по змозі «всі характерні для даної епохи й для даної групи письменників» твори. Кожен письменник мав постати перед читачем «з усіма своїми особливостями й класово-ідеологічними рисами», незалежно від того, хто він за своїм соціальним становищем та ідейними переконаннями. В основу майбутнього «Словника» були покладені біобібліографічні матеріали і картотека, підготовлені М. А. Плеваком

для двох випусків «Хрестоматії нової української літератури». Для збору матеріалу було розіслано близько 3000 анкет і одержано велику кількість власноручних відповідей від літераторів.

Нарис був підготовлений М М. Могилянським відповідно до пунктів анкети. У ньому він акцентував (переліком назв творів) на літературній, літературознавчій, публіцистичній, критичній та бібліографічній діяльності. Саме в цьому документі М. М. Могилянський подає найбільш повний перелік своїх творів, вказує близько 70 видань, де друкувалися його статті, кореспонденції, рецензії тощо («Спис тих видань можу подати мабуть, близький до вичерпуючої повноти», – пише він), та їх приблизний обсяг («Найбільше написав кореспонденцій (кілька тисяч) та рецензій (кілька сотень)»). Окремими абзацами подано списки праць, що вийшли російською та українською мовами, список псевдонімів та криптонімів. Нарис завершується абзацом, в якому М. М. Могилянський в загальних рисах, обережно висловлює ставлення до своєї участі в політичній полеміці 1913–1914 рр.

МОДЗАЛЕВСЬКИЙ ВАДИМ ЛЬВОВИЧ (28.03.1882, Тифліс, нині Тбілісі – 03.09.1920, Київ) – історик, археограф, архівіст, генеалог.

№ 12

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС [1]
МОДЗАЛЕВСЬКОГО ВАДИМА ЛЬВОВИЧА

26 января 1911 г. [Чернигов]

Родился[2] 28 марта 1882 року. Потомственный дворянин Петербургской губернии. Образование получил в Первом Кадетском корпусе и в Николаевском Инженерном училище, оттуда вышел в 1902 г.[3] на службу в 14 Саперный батальон. Занимал должность батальонного казначея в течение трех лет. С конца 1906 г. состою офицером-воспитателем[4] и помощником (…) Музеем корпуса в чине капитана.

С ранней юности занимаюсь[5] историей Малороссии;[6] и напечатано следующие исторические[7] работы:

---

[1] Заголовок документа подано В. Л. Модзалевським.

[2] Закреслено прийменник «в». Замість нього над рядком додано «28 марта».

[3] Дату дописано над рядком.

[4] Далі закреслено «в настоящее время имею».

[5] В слові «занималось» закреслено «-лось» і замість нього вставлено закінчення «-юсь»..

[6] Далі закреслено «до настоящего момента мною здано».

[7] Слово «исторические» написано на полях документа.

1) Павел Леонтьевич Полуботок. Биографический очерк (из «Русского Биографического Словаря»). С.-Пб. 1903.

2) Генеральный судья Иван Черныш и его род. Оттиск издания журнала «Киевская Старина» 1904 г.

3) Слухи о назначении Кантакузина гетьманом Малороссии (1718), Оттиск оттуда же за 1904 г.

4) Матерьялы для истории Покровского полка, вып. I, Оттиск из Трудов Пол[тавской] Ученой Ахивной Комиссии, вып. I, 1905 г.

5) Лукьян Свечка в роли похитителя церковных денег в Пирятинской церкви (нач. XVIII в.). Оттиск из «Киевской Старины» 1905 г.

6) Митерьялы для истории Покровского полка, вып. 2, Оттиск из Трудов Пол[тавской] Уч[еной] Арх[ивной] Комиссии, вып. 2-й, 1905 г.

7) Полтавская интрига 1714 года. Оттиск из «Киевской Старины». 1906.

8) К истории «Современника» (письма В. А. Жуковского к С. С. Уварову). Оттиск из издания Императорской Академии (…) «Пушкин и его современники», вып. IV, 1906.

9) Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чорнуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда. Оттиск из «Лохвицкого исторического сборника», 1906.

10) Опись лесов и пущь, находившихся в Черниговском полку в 1752 году. Оттиск из «Чтений в Истор[ическом] Общ[естве] Нестора-Летописца».

11) «Малороссийский родословник», т. I. Киев, 1908. т. II, Киев, 1910; т. III – готовится к печати.

12) Кроме того[1] много биографий боярей Малороссии помещено в Русском Биографическом Словаре, издающемся Импер[аторским] Русск[им] Историч[еским] обществом.

В VIII выпуске Трудов Черниг[овской] Уч[еной] Арх[ивной] Комиссии вскоре[2] появятся[3] «Отрывки из Стародубской ратушной книги за 1660-е годы».

ІР НБУВ, ф. 12, № 640. Чернетка. Рукопис.

В. Л. Модзалевський прожив коротке й блискуче життя. Життєпис був написаний ним в чернігівський період у зв'язку з поданням

---

[1] Слово «много» додано над рядком. Викреслено «мелких статей, педставляющих собой».

[2] Слово «вскоре» додано над рядком.

[3] Далі закреслено «приготовленные мною к печати».

заяви до Чернігівської земської управи про призначення його на посаду директора Музею українських старожитностей В. В. Тарновського (1911–1912 рр. – директор музею). Саме в Чернігові В. Л. Модзалевський пройшов шлях від аматора до професійного науковця. У 1903 р. він став членом Чернігівської губернської вченої архівної комісії, у 1911–1918 рр. був керуючим її справами, секретарем Чернігівського дворянського зібрання. У Чернігові В. Л. Модзалевський підготував до друку 3-й і 4-й томи «Малороссийского родословника», які були видані в Києві у 1912 та 1914 рр.

У 1918 р. В. Л. Модзалевський переїхав до Києва, де розгорнув надзвичайно активну громадську та наукову діяльність, зокрема щодо масштабних проектів українських архівних, музейних, бібліотечних, наукових установ, у тому числі Академії наук. В. Л. Модзалевський став першим керівничим Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України та редактором відділу діячів гетьманської доби (до середини XVIII ст.). Він є автором перших методичних і організаційних документів Біографічної комісії, які стали дороговказом для дій комісії на роки вперед, зокрема «Докладної записки про програм та порядок видання Біографічного словника Українських діячів науки, літератури, історії, мистецтва та громадського Руху» (10.12.1918), «Інструкції для співробітників Постійної Комісії для складання Біографічного словника українських діячів при Українській Академії Наук». При створенні документів В. Л. Модзалевський спирався на власну ерудицію та організаційний досвід у підготовці реформування архівної справи (затвердження державної власності на архівні документи, створення Національного архіву Української держави), розпочатого урядом Української держави Павла Скоропадського. Але В. Л. Модзалевському не судилося взяти участь у втіленні цих планів у життя.

РОМАНОВСЬКИЙ ВІКТОР ОЛЕКСАНДРОВИЧ [04(18).01.1890, м. Глухів, нині Сумської обл. – 16.02.1971, м. Караганда, Казахстан] – історик, архівіст, археограф, джерелознавець, історіограф, педагог.

№ 13

АВТОБІОГРАФІЯ
РОМАНОВСЬКОГО ВІКТОРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА

[не раніше 1918 р. Київ][1]

Я, Віктор Олександрович Романовський, народився в м. Глухові на Чернігівщині в 1890 році 4 січня. Скінчив середню освіту в Глуховській

[1] Дату встановлено за текстом документа.

гімназії в 1909 році і тоді ж вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. Під час перебування в Університеті почав працювати над історією України. Результатом цих праць була робота над економічним становищем Чернігівщини в XVII–XVIII віках, за котру історично-філологічний факультет присудив мені золоту медаль, а працю постановлено було видрукувати в Університетських Ізвестіях. Тоді ж мною було уміщено розвідку над економічним станом монастирських посполітих в Любецькій сотні Чернігівського полку (див. Сборникъ историчнo-этнографич[еского] Кружка при Университете св. Володимира. Кіевъ 1914).

По скінченню історико-філологічного факультету в 1914 році, мене було залишено при катедрі руської історії для підготовки до професорської діяльності.

В 1915 році я віддав до редакції «Чтеній въ историческомъ Обществе Нестора літописца» дві статті, для вміщення в 25 книзі згаданних «Чтеній». Статті під такими тітлами: «Любеч і его Округ въ XVII–XVIII в.в.» і «Къ вопросу объ административномъ деленіи Украины після повстання Б. Хмельницького».

25-та книжка «Чтеній» друкується.

Крім згаданих праць я вміщав в ріжних періодичних виданнях наукові рецензії.

Згадаю книжки «України» за 1914 р. кн.2, «Наше Минуле» за 1918 р. кн. 2 и 3 й инші.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6349, арк. 1. Копія. Машинопис.

В. О. Романовський, за визначенням І. Б. Матяш, класик українського архівознавства. Автор першого національного підручника з архівознавства («Нариси з архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах», Харків, 1927). У 1921–1931 рр – директор Центрального архіву давніх актів у м. Києві. Він доклав чимало зусиль до формування централізованої системи архівних установ України та оформлення архівознавства в самостійну галузь знань. У ці ж роки (02.03.1919 – 1930) працював редактором відділу польсько-литовської доби у Біографічній комісії.

За часів незалежності України ім'я Віктора Олександровича Романовського було повернуто українській науці й по праву посіло чільне місце в історії вітчизняної архівістики.

СТЕБНИЦЬКИЙ ПЕТРО ЯНУАРІЙОВИЧ (25.11.1862, с. Гореничі Київської губ., нині Києво-Святошинського р-ну Київської обл. – 14.03.1923, Київ) – громадський, політичний, культурний діяч, публіцист, письменник, журналіст, перекладач, видавець, редактор.

№ 14

CURRICULUM VITAE РЕДАКТОРА ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО [1]

30 травня 1919 р.

Стебницький Петро Януарович народився 25 листопада 1862 р. в с. Гореничах Київського повіту, де його батько був священником.

Вчився з 1872 по 1881 р. в 1-й Київській гімназії, яку скінчив з срібною медаллю. Вищу освіту одержав на фізіко-математичнім факультеті університету св. Володимира, який скінчив в 1888 р. кандідатом математичних наук. Того-ж року переїхав до Петербургу, де спочатку давав приватні лекції, а потім вступив на державну службу.

Служив попереду, з березоля 1889 р., в головнім управлінні пошт і телеграфів. Під час цієї служби студіював телеграфну техніку та містив в «Почтово-телеграфном журнале» переклади з закордонної спеціяльної преси по питанням телеграфної справи. Поруч з цим цікавився економічними питаннями і з 1893 р. почав працювати в редакції «Вестника Финансов, Промышленности и Торговли».

В квітні 1894 р. зовсім перейшов на службу до цеї редакції, де був управителем канцелярії і співробітником, а тимчасово виконував обов'язки редактора. Кілька разів був у службових командіровках: в східних губерніях з приводу заведення там горілчаної монополії та попечительств народної тверезости; в Нижньому-Новгороді під час торгово-промислової і художньої виставки 1896 р. Писав статті і обробляв редакційний матеріял по ріжним питанням економічного життя – для «Вестника Финансов, Промышленности и Торговли», «Торгово-промышленной Газеты» і «Русскаго Экономического Обозрения». Спеціяльно завідував довший час відділами робітничого ринку, хлібного торгу, горілчаної реформи, але поруч з тим інтересувався иншими відділами і студіював фінансові питання. 13 липня 1901 р., за підпис під протестом «Союза писателей» проти насильств над маніфестантами 4 березоля був увільнений з дер-

[1] Перша сторінка документа-рукопису (ф. X, спр. 6424) має допис: «На запитання від 14 сього місяця № 918/136 маю за честь представити при сім на увагу Постійної Комісії для складання біографічного словника українських діячів моє curriculum vitae і список моїх літературних праць. Редактор Постійної Комісії. 30 травня 1919 р. П. Стебницький».

жавної служби, але фактично зостався при тих самих обов'язках – по вільному найму.

З 1904 р. був призначений за керовничого в Комерційнім Відділі «Торгово-телеграфного агентства», що потім було переіменоване в «Петербургське» та «Петроградське» телеграфне агенство. Тут служив до 31 серпня 1917 р., – коли, по представленню Української Центральної Ради був призначений за комісара по справах України при Тимчасовім Російськім Уряді. По жовтневій революції 1917 р. склав з себе обов'язки Комісара, в зв'язку з скасованням цеї посади генеральним секретаріятом України.

Весь час перебування в Петербурзі, поруч з службовими обов'язками, брав участь в громадських справах, як член Вільного Економічного Товариства, «Кассы взаимопомощи литераторов и учених», «Союза писателей», «Общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования недостаточным уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях Санкт-Петербурга», «Благотворительнаго Общества издания общеполезных и дешевых книг», «Українського політичного клубу», клубу «Громада» і инших. З українських товариств особливо близьку участь брав в «Благотворительном обществе издания общеполезных и дешевых книг» («Благодійнім видавничім товаристві»), від самого його заснування і майже до від'їзду з Петрограду, виконуючи обов'язки секретаря, скарбника і нарешті голови товариства.

Працював по питанням, зв'язаним з біжучими українськими справами, при 2-м відділі Академії Наук а саме – в комісіях по складанню записки про знесення цензурних заборон 1876 р., по обміркуванню основ українського правопису і перекладу св. Письма на українську мову.

Був членом петербурзької Української громади, а по революції 1917 р. членом президії українського національного комітету в Петербурзі. Виступав як публіцист, по питанням українського національного життя, в російській і українській пресі, друкував також в українських виданнях беллетристичні твори.

В червні 1918 р. повернувся до Київа. З 16 липня того-ж року був призначений сенатором адміністраційного генерального суду Державного Сенату. З 9 серпня по 7 жовтня був заступником Голови української Мирової Делегації в справі Мирових переговорів з Росією. З 24 жовтня по 14 листопаду був Міністром народньої освіти та мистецтва Української Держави. З 11 січня [19]19 р. був призначений надвищим суддею Української Народньої Республіки і виконував ці обов'язки до скасування надвищого суду совітською владою в лютім того ж року.

З 8 березня 1919 р. обраний на редактора Постійної Комісії Української Академії Наук для складання біографічного словника українських

діячів. Поруч з тим, з осені 1918 р. виконую обов'язки голови товариства «Просвіта» в Київі.

П. Я. Стебницький.

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ [П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО][1]

А. В російській пресі

І. Статті та матеріали загально-економічного змісту.

1. Промышленность и торговля Самаркандской Области в 1892 г. («Вестник Финансов, Промышленности и Торговли», 1893, № 44, без підпису[2]).

2. Положение табаководства и пивоварения в Германии в 1892/3 г. (там-же, 1893, № 49, без підп[ису]).

3. Казенное лесное хозяйство в 1892 г. (там-же, 1893, № 50, без підп[ису]).

4. Сахарное производство в Германии в 1892/3 г. (ibid, без підпису).

5. Русская транзитная торговля в 1892 г. (ibid., 1893, № 51, без підп[ису]).

6. Внешняя торговля России по азиатской границе в 1892 г. (ibid., 1894, № 1, без підп[ису]).

7. Шелководство в Туркестанском крае (ibid., 1894, № 6, без підп[ису]).

8. Промышленность и торговля Херсонской губернии (ibid., без підп[ису]).

9. Перепись скота в Германии в 1892 и 1893 г.г. (ibid., 1894, № 9, без підп[ису]).

10. Эмиграция в Германии (ibid., 1894, № 10, без підп[ису]).

11. Внешняя торговля в Германии в 1893 г. (ibid., 1894, № 15, без підп[ису]).

12. Свеклосахарное производство в компанию 1893/4 г. (ibid., 1894, № 18, без підп[ису]).

13. Ирбитская ярмарка в 1894 г. (ibid., 1894, № 19, без підп[ису]).

14. Внешняя торговля Европейской России в 1893 г. (ibid, 1894, № 22, без підп[ису]).

15. Меры к урегулированию золотопромышленности в России (ibid., 1894, № 23, без підп[ису]).

---

[1] «Список друкованих праць», що супроводжує curriculum vitae (ф. Х, спр. 6424, арк. 1–11 та спр. 6425, арк. 1–9), ідентичні, складені П. Я. Стебницьким. Список, вміщений у «Вибраних працях» П. Я. Стебницького (2009), більш повний і містить 168 позицій. Він був доповнений після 1919 р. О. Г. Кисілем. Зокрема, до списку додано №№ 99–120, 133–146, 159, 167, 168.

[2] За тодішніми вимогами авторські праці в періодичних виданнях Міністерства фінансів не мали підпису.

16. Пароходы русского торгового флота (ibid., 1894, № 26, без підп[ису]).

17. Всероссийская промышленная и художественная выставка в Нижнем Новгороде, отдел IX – производства фабрично-заводские (ibid., 1896, № 36, без підп[ису]).

18. Теж – отдел фабрично-ремесленный (ibid., 1896, № 37, без підп[ису]).

19. Теж – отдел X, художественно-промышленный (ibid., 1896, № 40, без підп[ису]).

20. Теж – отдел XII – машины, аппараты и машиностроение (ibid., 1896, № 45, без підп[ису]).

II. Огляди і рецензії

21. В 1894–1895 р.р. регулярні огляди робітничого ринку в «Вестн[ике] фин[ансов], пром[ышленности] и торговли» (без підп[ису]).

22. В 1899–1903 р.р. тижневі і річні огляди хлібного ринку в «Вестн[ике] Фин[ансов], пром[ышленности] и торг[овли]» та в «Торгово-Промышленной газете» (без підп[ису]).

23. За тіж роки щорічні статистично-економічні розсліди під заголовком «Вероятные условия хлебного снабжения» (в «Вестн[ике] фин[ансов], пром[ышленности] и торг[овли]», без підп[ису]).

24. Рецензия на: «Труды опытных полей, организованных в некоторых частных хозяйствах черноземной полосы России». Отчет за 1892 г. проф. А. Е. Зайкевича. Харьков, 1893 («Вестн[ик] фин[ансов], пром[ышленности] и торг[овли]», 1893, № 48, без підп[ису]).

25. Огляди економічних статей в періодичних виданнях («Русское Экон[омическое Обозр[ение]», 1902, №№ 6–7, підп[ис] «П. Стебницкій»).

26. Рецензія на: «Der argentinische Weizen in Weltmarkte, eine volks – und weltwirtschaftliche Studie von d-r Max Becker, Jena 1903». («Русс[кое] Экон[омическое] Обозр[ение]», 1903, № 10, підп[ис] «П. Стебницкій»).

27. Рецензия на: «Статистический ежегодник Финляндии. Гельсингфорс, 1903» («Русск[ое] Экон[омическое] Обозр[ение]», 1903, № 11).

28. Чимало інших дрібніших рецензій в «Вестн[ике] Фин[ансов], Пром[ышленности] и Торг[овли]» (без підп[ису]) і «Русск[ом] Экон[омическом] Обозр[ении]» (підп[ис] «С. П.»).

III. Статті про справи українського життя

29. К полемике о малороссийском языке («СПБ. Ведом[ости]». 1898, 19. II. Підп[ис] «Малороссіянинъ).

30. К Пушкинскому юбилею («СПБ. Вед[омости]», 1899, 25. V, підп[ис] «А. Ирпенский»).

31. По поводу Киевского съезда («СПБ Вед[омости]», 1899, VIII, підп[ис] «Малоросс»).

32. Язык и школа (частина колективної статті – «СПБ. Вед[омости]», 1902, 14, VIII, підп[ис] «С. Л.»).

33. Полтавский праздник («Бирж[евые] Вед[омости]», 1903, 30. VIII, підп[ис] «А. Ирпенскій»).

34. Открытие памятника Котляревскому в Полтаве («Областное обозрение в Вестнике козачьих войск», 1903, 31. VIII, підп[ис] «С…ій»).

35. Литовский алфавит и малорусская литература («Южные записки», 1904, № 35, підп[ис] «А. Ирпенскій»).

36. Один из открытых вопросов («Южные записки», 1905, № 40, підп[ис] «А. Ирпенскій»).

37. М. П. Драгоманов («Сын Отеч[ества]», 1905, 9. VI, підп[ис] «А. Ирпенскій»).

38. Рецензия на: «Украинский народ в его прошлом и настоящем», т. I, СПБ. 1914 («Вестн[ик] Европы», 1914, № 5, підп[ис] «П. С-ъ»).

39. На новом пути («День», 1914, 8. VIII, підп[ис] «С-ій»).

40. Рецензия на: «Украинский народ в его прошлом и настоящем», т. II, СПБ. 1916 («Вестн[ик] Европы», 1916, № , підп[ис] «П. Стебницкій»).

41. На старых путях («Речь», 1916, 3. VIII, підп[ис] «С-ъ»).

42. Рецензия на книгу: «Сергей Ефремов, Історія українського письменства. Вид. 3-те, Київ.1917» («Голос Минувшего», 1918, № 1–3, підп[ис] «П. Стебницкій»).

43. Украина в экономике России («Торгово-Промышленная Газета», 1918, №№ 31, 34 і 35 та окремі відбитки, підп[ис] «П. Стебницкій»).

Б. В українській пресі

І. Статті, огляди, дописи й фелєтони

44. Празднество 8 сентября в Холме («Киев[ская] Старина», 1900, IX, підп[ис] «А. Ирпенскій»).

45. Малороссы в Петербурге («Киев[ская] Старина», 1903, VI, підп[ис] «А. Ирпенскій»).

46. Огляди української преси («Украин[ский] Вестник», 1906, №№ 1, 9, 12, підп[ис] «П. С.»).

47. Тарифное недоумение («Укр[аинский] Вестник», 1906, № 4, підп[ис] «П. С.»).

48. Новые произведения Шевченка («Укр[аинский] Вестник», 1906, № 5, підп[ис] «П. С.»).

49. Украинская пресса («Украин[ская] Жизнь», 1912, II, підп[ис] «П. Смутокъ»).

50. Перспективы русско-украинских отношений («Украин[ская] Жизнь», 1913, III, підп[ис] «П. Смутокъ»).

51. Петербургская «Просвіта» («Укр[аинская] Жизнь», 1913, V, підп[ис] «П. Стебницкій»).

52. Австрийское наследство («Укр[аинская] Жизнь», 1914, VIII–X, підп[ис] «П. Смутокъ»).

53. Язык цифр в школьном деле («Укр[аинская] Жизнь», 1915, II, підп[ис] «П. Смутокъ»).

54. Ф. Е. Корш и украинское евангелие («Укр[аинская] Жизнь», 1915, III–IV, підп[ис] «П. Стебницкій»).

55. У истоков славянства («Укр[аинская] Жизнь», 1915, VIII–IX, підп[ис] «П. С»).

56. Докладная записка министру внутренних дел (там-же, без підп[ису]).

57. Докладная записка министру народного просвещения (там-же, без підп[ису]).

58. Памяти Русова («Укр[аинская] Жизнь», 1915, X, підп[ис] «П. Смутокъ»).

59. М. М. Ковалевский и украинство («Укр[аинская] Жизнь», 1916, IV–V, підп[ис] «П. Смутокъ»).

60. Драгоманов и мировая война («Укр[аинская] Жизнь», 1916, VII–VIII, підп[ис] «П. Смутокъ»).

61. В родственных объятиях («Укр[аинская] Жизнь», 1917, I, підп[ис] «П. Смутокъ»).

62. Логика жизни («Укр[аинская] Жизнь. Сборник первый. Кіев», підп[ис] «П. Стебницкій».

63. Работа «Украинской Жизни» за 1912–1917 г.г. (там-же, підп[ис] «П. Смутокъ»).

64. Краєва автономія України («Вільна Україна», 1906, I, підп[ис] «Павло Смуток»).

65. Під стелями Думи (серія політичних фельєтонів в «Рідній справі», 1907, підп[ис] «Павло Смуток»).

66. З архіва Д. Л. Мордовцева («Україна», 1907, IX, підп[ис] «П. Стебницький»).

67. «Північні негативи» і инші політичні фельєтони під ріжними заголовками («Рада», 1908–1909 р.р., підписи «Павло Смуток» і «П. Смуток»).

68. З російсько-українського життя (політичні огляди. – «Літер[атурно]-Наук[овий] Вістник», 1909–1910 р.р., підп[ис] П. Смуток).

69. Вісти з столиці (серія дописів – «Село», 1909–1911 р.р. і «Засів», 1911–1912 р.р.).

70. З біжучих вражінь (серія статей на теми політичного життя, «Рада», 1910–1914 р.р., підп[ис] «П. Смуток»).

71. Повний «Кобзарь» в Росії («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістник», 1914, II, підп[ис] «П. Стебницький»).

72. В столітні роковини Словацького (вступна стаття до перекладу «Ангеллі», «Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1909, VII–VIII, підп[ис] «П. Стебницький»).

73. Петроградський клопіт («Промінь», 1916, № 2–4, підпис «П. Смуток»).

74. Різдвяні мотиви («Промінь», 1916, № , підп[ис] «П. Смуток»).

75. Горе пана Шпаченка («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1917, I, підп[ис] «П. Смуток»).

76. Ріг Вернигори («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1917, X, підп[ис] «П. Смуток»).

77.Мозок Росії («Нова Рада», 1917, № , підп[ис] «П. Стебницький»).

78. Російський сфінкс («Нова Рада», 1917, № 146, підп[ис] «П. Смуток»).

79. Немезида («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1918, I, підп[ис] «П. Смуток»).

80. Серед здобутків революції («Нова Рада», 1918, №№ 67, 68, 70, 71, підп[ис] «П. Смуток»).

81. На пожарині («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1918, IV–VI, підп[ис] «П. Смуток»).

82. Проф. Хв. К. Вовк («Книгарь», 1918, № 11, підп[ис] «П Стебницький»).

83. Спомини про Хв. К. Вовка («Наше Минуле», 1918, II, підп[ис] «П. Стебницький»).

84. Справа державної мови («Закон і право», 1918, № 1, підп[ис] «П. Стебницький»).

85. До біографії І. П. Котляревського («Наше Минуле», 1918, II, підп[ис] «П. Стебницький»).

86. В ніякому царстві («Нова Рада», 1918, № 148, підп[ис] «П. Смуток»).

87. В справі Академії Наук («Нова Рада», 1918, № 149, підп[ис] «П. Стебницький»).

88. Державна мова («Нова Рада», 1918, № 169, підп[ис] «П. Стебницький»).

89. Нові перспективи («Нова Рада», 1918, № 228, підп[ис] «П. Стебницький»).

90. Союзні держави і Україна («Нова Рада», 1918, №№ 229–232, підп[ис] «П. Стебницький»).

91. Роковини («Нова Рада», 1918, № 242, підп[ис] «П. Стебницький»).

92. Жертви облуди («Нова Рада», 1919, № 5, підп[ис] «П. Стебницький»).

93. Іржава зброя («Нова Рада», 1919, № 7, підп[ис] «П. Стебницький»).

94. 20 літ культурної праці («Нова Рада», 1919, № 10, підп[ис] «П. Стебницький»).

95. Ліс рубають («Трибуна», 1919, № 30, підп[ис] «П. Смуток»).

96. Нові видання творів Драгоманова («Книгарь», 1912, № 20, підп[ис] «П. Стебницький»).

97. В пазурях доктринерства («Книгарь», 1919, № 21, підп[ис] «П. Стебницький»).

98. До історії українського руху («Наше Минуле», 1918, III, підп[ис] «П. Стебницький»).

II. Рецензії

99. «Записки декабриста Горбачевского» («Укр[аинская] Жизнь», 1916, VII–VIII, підп[ис] «П. С.»).

100. «Хижняков. Воспоминания земского деятеля». («Украин[ская] Жизнь», 1916, IX, підп[ис] «П. С.»).

101. «Українська соціял-демократична робітнича партія. В. Степанюк, Я. Довбищенко, З історії українського соціял-демократичного руху 1900–1918 р.р. Харк[ів] 1918» («Книгарь», 1916, № 16, підп[ис] «П. Стебницький»).

102. «Д-р Дмитро Донцов, Культура примітивізму. Головні підстави російської культури. Черк[аси], 1918» («Книгарь», 1919, № 17 і «Наше Минуле», III, підп[ис] «П. Стебницький»).

103. «Гр. Коваленко, Оповідання з української історії для початкових шкіл. Вид. 4-те. Черк[аси] – Київ. 1918». («Книгарь», 1919, № 18, підп[ис] «П. Стебницький»).

104. «І. Фещенко-Чопівський. Природні багацтва України, част. І. Матеріяльні багацтва та велика промисловість України. Київ. 1918» (там-же, підп[ис] той самий).

105. «Світова бібліотека. № 1. Дж. Льондон, Залізна п'ята, № 2. Роні-Старший, По огонь. Перек. Ост. Нитка. Київ, 1918» («Книгарь», 1919, № 18, підп[ис] «П. Стебницький»).

106. «В. Чеховський, Боротьба чехів за волю й правду в часи Івана Гуса. Черк[аси] 1918» («Книгарь», 1919, № 19, підп[ис] той самий).

107. «Олександер Шульгин, Політика. Державне будівництво України і міжнародні справи. Статті, документи, промови. Київ, 1918» (там-же, підп[ис] той самий).

108. «Карл Каутський, Клясові інтереси, клясові ідеали та громадський поступ. Київ 1919» («Книгарь», 1919, № 21, підп[ис] той самий).

109. «Осип Маковей, Ярошенко. Історична повість. Київ, 1919» (тамже, підп[ис] «П. Смуток»).

110. «Юліян Охримович, Короткий нарис розвитку української національно-політичної думки в XIX столітті. Част[ина] I. Київ, 1918» («Наше Минуле», 1918, II, підп[ис] «П. Стебницький»).

В. В збірниках та колективних працях

111. Очерк развития действующего цензурного режима в отношении малорусской письменности (Прилож[ение] к записке Имп[ераторской] Академии Наук «Об отмене стеснений малорусского печатного слова» СПБ. 1905, підп[ис] «П. Стебницькій»).

112. Украинский вопрос. Составлено сотрудником журнала «Украинская Жизнь» (окремі глави, без підп[ису]).

113. Галичина, Буковина и Угорская Русь. Составлено сотрудником журнала «Украинская Жизнь» (окремі глави, без підп[ису]).

114. Десять літ (Отчет «Благотворительное общество издания общеполезных и дешевых книг» за 1908 р., підп[ис] «П. Стебницький»).

115. Останні місяці В. Доманицького (збірник «Чистому серцем» Киев 1912, підп[ис] «П. Смуток»).

116. Як дійшло до всесвітньої війни (календар «Благодійного Товариства» на 1917 р., підп[ис] «П. Смуток»).

117. Некрологи Хв. К. Вовка, В. Ф. Федоровського, С. С. Караскевич (календар «Благод[ійного] Т[оварист]ва» на 1919 р., підп[ис] «П. Стебницький»).

118. До біографії проф. Хв. К. Вовка (Збірник природничої секції Українського Наукового Т[оварист]ва, присвячений памяти Вовка, підп[ис] «П. Стебницький»).

Г. В окремих виданнях

119. Під стелями Думи. Нариси Павла Смутка. СПб. 1907.

120. П. Я. Стебницкій, Украина и украинцы. Петрогр[ад], 1917.

121. П. Я. Стебницький (П. Смуток), Українська справа. Петроград, 1917.

122. Петро Стебницький (П. Смуток), Поміж двох революцій. Нариси політичного життя за р.р. 1907–1918. Киев, 1918.

Д. Беллетристика, поезія, переклади

123. Марійка (Літературн. збірник на спомин Кониського, Київ, 1903, підп[ис] «П. Смуток»).

124. Не по-людськи (збірник «На вічну память Котляревському» Киев, 1904, підп[ис] «Павло Смуток»).

125. Битий шлях («Нова Громада», 1906, V, підп[ис] «П. Смуток»).

126. Самсон («Рада», 1908 р., підп[ис] «Павло Смуток»).

127. За водою («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістн[ик]», 1910, V–VI, підп[ис] «П. Смуток»).

128. Осінь («Літер[атурно]-Наук[овий] Вістник», 1917, XI–XII, підп[ис] «П. Смуток»).

129. Ангеллі, поема Словацького (переклад. – «Літерат[урно]-Наук[овий] Вістник», 1909, VII–VIII).

П. Стебницький

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6424, арк. 1–11. Автограф.

П. Я. Стебницький належить до когорти діячів доби модерного націєтворення (один з керівників Петербурзької громади, провідний діяч Товариства українських поступовців та Української партії соціалістів-федералістів тощо). Більшу частину свого життя П. Я. Стебницький прожив у Петербурзі, але це не завадило йому зробити для України надзвичайно багато. Як міністр народної освіти та мистецтва Української держави в уряді Федора Лизогуба (24 жовтня – 14 листопада 1918 р.) він благословив власним підписом створення Української Академії наук.

У 1919 р. він спрямував свою діяльність на наукову та бібліотечну сфери в Українській Академії наук: працював керівничим Біографічної комісії та редактором відділу діячів науки, освіти, культури і мистецтва від другої половини XVIII ст., головуючи одночасно в Комісії для складання енциклопедичного словника. В тимчасовому комітеті Української національної бібліотеки на посаді завідуючого відділом україніки він був автором планів-проспектів видань «Український рух в начерках і біографіях».

Праця П. Я. Стебницького в Академії наук не обмежувалася лише офіційними посадами. С. О. Єфремов писав: «…до його як до справдешнього „мужа совіту і розуму” доходили всі питання нашого академічного життя. І майже не було такої в йому справи, на найвищих, принципіальної ваги кінчаючи, яка б обминула цього скромного керівничого однієї з академічних комісій. З ним радились, його думки засягали всі й у всяких справах. З нею рахувалися, і керівничий комісії офіціально-неофіціяльно не мало вкладав своєї творчої думки й величезного досвіду в загальне будування тієї грандіозної будівлі, що зветься Академія наук»[1].

[1] Цитується за: Стебницький П. Вибрані твори / упоряд. та вступ. ст. І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2009. С. 24.

Curriculum vitae, що подає П. Я. Стебницький до Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, – практично єдиний відомий його життєпис (датований 30.05.1919). Він же був опублікований повністю в збірці «Перший піврік існування Української Академії Наук у Київі та начерк її праць до кінця 1919 року». Як зазначає А. А. Болабольченко, «за цим сухим офіційним переліком посад стоїть не лише доля П. Стебницького як урядовця, а й важкі змагання за українську державність, великі людські надії, радість здобутків та гіркота поразок, низка особистих випробувань – від голоду та побутової невлаштованості до неминучої старості і хвороби, що захопила зненацька та внесла суттєві корективи в життя»[1].

ТУЛУБ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ [07(19).10.1866, м. Кам'янець-Подільський – 11.11.1939, Київ] – історик, літературознавець, юрист.

№ 15

ЖИТТЄПИС ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ТУЛУБА

[не раніше 1929 р. Київ][2]

Я – син Кирило-Методієвського братчика 1847 року – Олександра Даниловича Тулуба (з козаків Золотоношського повіту на Полтавщині), потім учителя Київських гімназій.

Народився я в Кам'янці-Подільському 7 жовтня 1869 року. Вчився і скінчив 2[-гу] Київську гімназію, потім Київський Університет по правничому відділу, але одночасово прослухав багато лекцій ріжних професорів на історико-філологічному відділі. Після скінчення університету весь час служив по Міністерству по судових справах і одночасово читав лекції в «Комерційному Училищі» – Політичну Економію та Законовідення. Остання служба моя у Київі з 1916 по 1920 р. – Мировий Суддя 6[-го] уч[астка].

Ще з студентських часів, коли був членом «Молодої Громади» у Київі разом з Ів. Стешенко та инш., я брав участь в галицькій пресі, друкуючи там статті наукового і літературного змісту під псевдонімом «Ол. Тишко» і без підпису в місячнику «Правда», «Дзвінок» і «Історична Бібліотека» та видаючи з однодумцями популярні книжки («Мати», «Найкраща спілка – чоловік та жінка» та инш.).

З заснування в 1918 року «Української Академії Наук» я зразу працював в 2 комісіях – «Звичаєвого Права» та «Живої Мови», але під

[1] Болабольченко А. Три долі : біогр. нарис. Київ : Літопис, 1999. С. 37–72.

[2] Дату встановлено за текстом документа.

час голоду мусив часово іти на службу (Юрисконсульт Госконтроля та инш.), а з 1922 року без перерви працюю тільки в Академії Наук, яко постійний нештатний співробітник двох Комісій – «Комісії Словника діячів України» і «Комісії по дослідженню громадських рухів на Україні». Крім праці в цих Комісіях по розробці матеріалів та бібліографії, я зачитав чимало доповідів по різних Комісіях ВУАН, частина яких вже надрукована, а решта ще в рукописах (див. рєєстр друкованих праць і недрукованих окремо).

Добра обізнанность моя в бібліографії видна з двох праць: «Матеріали до словника псевдонімів українських письменників» («Записки Істор[ично]-Філол[огічного] Відділу» ВУАН – 1928 р. ч. 16) та «Київ та його давня давнина в творах народніх» (книжка на 8 друк[ованих] аркушів фолькльорного змісту – в рукопису). Року 1923 я прослухав лекції й брав участь в практичних вправах і в колєквіумі на «Курсах архівознавства» при Київськім Централ[ьнім] Істор[ичнім] Архіві. (Див. посвідчення за № 896).

ІР НБУВ, ф. 209, № 8, арк. 1. Копія. Машинопис.

№ 16
СПИСОК ДРУКОВАНИХ І НЕДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ О. О. ТУЛУБА

[не раніше 1929 р. Київ]

Моя праця в «Комісії словника діячів України» окрім постійної праці по виборці з ріжних матеріалів бібліографічних з ріжних джерел (по картках) виявилася ще в таких роботах:

А. Друкованих:

1. В. Боржківський (біографія). Україна 1925 р., ч. 1 [с. 176–178].
2. Невідомий автобіографічний лист Члена Старої Громади – К. Михальчука (Доповідь в Комісії). Україна 1927 р., ч. 5.
3. Матеріали до життєпису Вол. Самійленка (Доповідь в Комісії) – ЗбірникУАН «За сто літ» 1928 р., кн. 3.
4. Словник псевдонімів укр[аїнських] письменників[1]. Зап[иски] Істор[ико-філологічного] Від[ділу ВУАН] 1928 р., кн. 16.
5. Іван Стешенко (повна біографія). Україна, 1929 р., кн. 7.
6. А. К. Тарковський та його «Начерк історії революційного руху в Єлисаветі» (Доповідь в Комісії). Збірник «За сто літ». 1929 р., кн. 5.

[1] Праця О. О. Тулуба має назву: «Словник псевдонімів українських письменників (матеріали)».

7. Михайло Старицький в боротьбі з цензурою 80-х років. Збірник «За сто літ» 1929 р., кн. IV.

8. Листи М. Лисенка до Ів. Стешенка. Збірник ВУАН пам'яти М. Лисенка.

В. Недруковані:

1. Митрофан Александрович (повна біографія). Призначена для друку в І т. Комісії.

2. До біографії Кирило-Метод[іївського] Братчика Ол[ександра] Дан[иловича] Тулуба (Доповідь в Комісії).

3. Оп. Ів. Михалевич (Член Старої Громади) – Біографія.

4. Проф. Афіноген Як. Антонович (біографія для І т. Вид[ання] Комісії).

3. З листування Ганни Барвінок з Н. Шугуровим.

4. Велика робота на основі архівного матеріалу – «Матеріали до історії цензури на Україні» (треба ще тільки доповнити даними Ленінградського архіву).

5. Микола Лисенко та цензура (по архівним матеріалам).

6. Лев Толстой та Київська цензура (по арх[івних] матер[іалах]) та інши.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6454, арк. 1. Копія. Машинопис.

№ 17

БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРІВ ОЛ[ЕКСАНДРА] ТУЛУБА

[не раніше 1928 р. Київ][1]

Товариш (переказ). «Дзвінок». Львів. 1892 р. ч. 10 (псевд. О. Тишко).

З України (духовне життя на Україні). Діяльність О. Максимовичевої. Оцінка щирої праці для народу). Місячник «Правда». – Л[ьвів], 1893 р. ч. II, стор. 628–634.

З Херсонщини (25-літній ювілей Херсонського земства). Місячник «Правда». – Л[ьвів], 1894 р., ч. 4, стор. 248–253.

Мали сусіді людей. Після проф. М. Богданова подав Ол. Тишко. «Дзвінок», Л[ьвів], 1896 р., ч. 6 (стор. 90–94), ч. 8 (стор. 121–123), ч. 9 (стор. 141–143).

Листи академіка А. А. Шахматова до І. М. Стешенка. К. «Україна» (журнал) – 1924 р. ч. 1–2.

Невідомий твір Лесі Українки «Пізно» – Збірник перший «Література» ВУАН – К., 1928 р., стор. 187.

«Мальований стовп», байка Л. Глібова (згадка). Збірник [Історично-філологічного відділу] ВУАН – «Література» – К., 1928, [ч. І], [№ 82], стор. 152.

[1] Дату встановлено за текстом документа.

Неприємний документ 1792 р. – «Україна», 1928, кн. 4.

ІР НБУВ, ф. 209, № 8, арк. 5. Копія. Машинопис.

№ 18

ПИСАННЯ ОЛ. ТИШКО[1]

1. Еліас Гоу (Як вигадано кравецьку машинку). Компіляц[ія]. «Дзвінок» – 1893 р. ч. 8 (стор. 60–62).

2. Материне серце (переказ). «Дзвінок», 1893. ч. II, стор. 88.

3. Миша (переказ оповідання М. Богданова). О. Тишко. «Дзвінок», 1896 р., № 6 (90–94), № 8 (стор. 121–123), № 9 (стор. 141–143).

4. Іван Самойлович (Історична монографія М. Костомарова). Львів, 1896 р. Історична бібліотека під ред. Ол. Барвінського. Переказ разом з Ол. Кониським, мій від 1[-ї] до 100 включно сторінок.

5. Мати. Збірничок. Склав Ол. Тишко. Київ. 1894 р. 32 стор.

6. Найкраща спілка – чоловік та жінка (Збірничок: Чуле серце (переробка оповідання В. Коріна) – Не до пари – оповідання М. Вовчка і Вечір (Вірш – Т. Шевченко). Цей збірничок дозволено цензурою 12 листопаду 1895 року, а надруковано коштом книгаря Т. А. Губанова у Київі 1896 р. на сторінках 57–127, яко додаток до книжки під заголовком – «Бова Королевич» в українському переказі.

7. Допис з України (про смерть учительки Максимович – дочки проф. М. Максимовича). «Правда». 189(…) р., № (…), ч. (…).

ІР НБУВ, ф. 209, № 8, арк. 7. Копія. Машинопис.

О. О. Тулуб у ВУАН працював у Комісії для виучування звичаєвого права, Комісії словника української живої мови (з 1919), Комісії з дослідження громадських рухів в Україні (1924–1928). Був постійним позаштатним співробітником Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (21.11.1922 – 1929), у роботу якої успішно втілював свій науковий і практичний досвід.

Брав участь у нелегальній Молодій громаді разом з І. М. Стешенком, Лесею Українкою, В. І. Самійленком, М. П. Косачем, Л. М. Старицькою-Черняхівською, Б. Д. Грінченком. Літературознавча праця О. О. Тулуба «Словник псевдонімів українських письменників» (1928) стала першою спробою створити подібний словник (представлено близько 1340 псевдонімів). У передмові автор зазначив, що у XIX ст. з'явилось надто багато псевдонімів українських письменників під впливом «російських драконівських законів та цензурних утисків».

Рідний дядько письменниці Зінаїди Павлівни Тулуб (1890–1964).

[1] Псевдонім О. О. Тулуба з 1893 р.

ХАРЛАМПОВИЧ КОСТЯНТИН ВАСИЛЬОВИЧ [18(30).07.1870, с. Рогач Брестського пов. Гродненської губ., нині Білорусь – 21.03.1932, Київ] – історик.

№ 19

АВТОБІОГРАФІЯ
ХАРЛАМПОВИЧА КОСТЯНТИНА ВАСИЛЬОВИЧА

12 квітня 1929 р.
До неодмінного секретаря
У[країнської] А[кадемії] Н[аук]
[академіка О. В. Корчак-Чепурківського]

Маючи бажання взяти участь в конкурсі на вакантну посаду співробітника Педагогічної Комісії, прохаю Вас дати хід моїй заяви, до якої подаю відомості про себе.

Уродженець с. Рогач Берестейського повіту Городенської губернії. Я народився в сім'ї священика 18/VIII р. 1870; учився в духовних школах. Вищу освіту одержав в С.-Петербурзькій дух[овній] Академії, яку скінчив р[оку] 1894. Потім був за навчителя латинської мови й «громадської» історії в Казанській семінарії (до 1909 р.) і одночасно, з 1900 р. за приват-доцента церковної історії в Казанському університеті. Р[оку] 1909 одержав посаду вик[онуючого] обов['язки] екстра орд[инарного] професора, а р[оку] 1914 – ординарного. Займав цю кафедру до початку р[оку] 1922, коли її скасовано в зв'язку [з] ліквідацією історико-філологічного факультету. Р[оками] 1921–22 викладав математику в Казанській військовій школі, а 1921–1924 рр. – латинську мову в фармацевтичному технікумі. Р[оками] 1925–1927 був за рахівника в Тургайському повітовому виконкомі. [З] 31/V.1928 в і[сторико]-ф[ілологічному] відділі ВУАН на посаді керівничого секції Науково-Педагогічної Комісії УАН [Посвідчення 2/V.1928 № 4002].

В грудні 1916 р. обрано за члена-кореспондента Рос[ійської] Акад[емії] Наук, 1919 – за дійсного академіка УАН. Обрано в члени (дійсні, почесні або кореспонденти) різних наукових товариств: Общества арх[еологии], ист[ории] и этн[ографии] при Каз[анском] ун[иверси]тете (1899), Общ[ества] ист[ории] и древ[ностей] (1913), Общества люб[ителей] др[евней] письм[енности] (1914), Росс[ийской] уч[еной] ар[хивной] ком[иссии] (1914), Моск[овского] архивн[ого] инст[итута] (1918), Мос[ковского] Арх[еологического] Общ[ества] (1920), Общ[ества] изуч[ения] местного края Чув[ашской] Авт[ономной] обл[асти] (1922), Центр[ального] бюро краеведения (1923).

По українському читаю й пишу. Знаю класичні, французьку, німецьку, польську, білоруську, російську.

Спис педагогічних праць, зокрема з історії освіти, переважно української, прикладаю. Примірників їх не маю. Важні інші роботи, дві дисертації, розійшлися. Але, вважаю, що в Укр[аїнській] Ак[адемії] Наук їх знайти можна. Останні мої історичні роботи, не менш ста, для вирішення питання про мою значність, мабуть, для даної посади не мають значення, тому й не перелічую їх. Можу додати, що за порозумінням з Науково-Педагогічною Комісією, якій надіслав програму моїх занять з історії укр[аїнської] освіти за XVII–XVIII ст., я вже почав збирати матеріяли на цю тему, а також про Грецьку школу в Ніжині в XVII–XVIII ст.

Філія Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. Р-6214, оп.1, спр. 1, арк. 112–113.

К. В. Харлампович – дослідник церковної старовини, культури та освіти в Україні XVII–XIX ст. У червні 1919 р. за пропозицією Д. І. Багалія його обрано академіком УАН по Кафедрі історії української церкви. Лише в 1928 р. К. В. Харламповичу вдалося переїхати з Казані в Україну й оселитися у Ніжині. Через драматичні обставини життя багато задумів ученого залишилися нереалізованими (головна його праця – відтворення історії Ніжинського грецького братства – залишилася незавершеною). Ім'я К. В. Харламповича та його науковий доробок вписані в українську історіографію, а його дослідження з історії Західноруської церкви та шкільної освіти на теренах України та Білорусі XVI–XVIII ст. і досі не втратили своєї вагомості та актуальності.

У 1929 р. К. В. Харлампович отримав від М. М. Могилянського запрошення до співпраці і став позаштатним співробітником Біографічної комісії. Завдяки високому професіоналізму в обраній ним ділянці (історія церкви та шкільництва), особистому баченню створення Біографічного словника йому вдалося за два роки співпраці в Комісії внести корективи в методику підготовки видання та залишити конкретний практичний доробок (200 біографічних довідок). Про це свідчать листи К. В. Харламповича до керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського (ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5442–5448, 6475–6491).

АВТОБІОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ В МАТЕРІАЛАХ БІОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ ВУАН

АБРАМОВ ІВАН СПИРИДОНОВИЧ (20.07.1874, м-ко Вороніж Глухівського пов. Чернігівської губ., нині смт Шосткінського р-ну Сумської обл. – 03.05.1960, там само) – збирач фольклору, дослідник побуту і звичаїв російського і українського народів, краєзнавець, археолог, вчитель.

№ 20

CURRICULUM VITAE АБРАМОВА ИВАНА СПИРИДОНОВИЧА

26 ноября 1925 г. Ленинград

Родился 20 июня 1874 г. в местечке Воронеже Черниговской губ. (Глуховского окр.) в рабочей семье. Отец − маляр и кровельщик, мать коренная местная жительница из семьи крепостного крестьянина, украинка. Фамилия − Абрамов дана деду Егору Абрамовичу во время его 25-летней военной службы в Шостке на Пороховом заводе, где он исполнял обязанности бондаря, а также − каменщика.

Первоначальное образование получил в Воронежском начальном народном училище, которое окончил в 1885 г. Два года выполнял домашние крестьянские работы, а затем по конкурсному экзамену был принят в сельскохозяйственную школу Н. Н. Неплюева в хуторе Воздвиженске Чернигов[ской] г[убернии], при т. н. «Первом трудовом братстве». Окончив школу, был учителем в той же школе, но через год ушел из братства и с 1894 по 1895 г. был сельским учителем в с. Студенке Глуховского уезда.

В 1889 г. окончил Учительский институт в г. Глухове Черниговск[ой] г[убернии] и был назначен учителем на Волынь в г. Ровно.

В 1903 г. окончил С[анкт]-Петербургский Археологический институт и состоял слушателем С[анкт]-Петербургского университета с 1904 г. в течении 3-х лет.

Состоял ряд лет[1] преподавателем и впоследствии заведующим т. н.[2] «Высшим начальным училищем» в Петербурге (Новоисаакиевская ул., д. № 20).

---

[1] «Ряд лет» дописано над рядком.

[2] «т. н.» дописано над рядком.

В 1906 г. избран членом-сотрудником Русского Географического Общества, а Действительным членом − с 1914 г. С 1909 г. состоял членом-сотрудником Русского[1] Археологического О[бщест]ва. С 1911г. − Действ[ительным] членом Черниговской ученой Архивной Комиссии; с 1912 г. − Действ[ительный] член Саратовской ученой Архив[ной] Комиссии. За статьи и поездки получил в 1907 г. от Русского Географ[ического] о[бщест]ва серебряную медаль.

Для приобретения этнографических[2] коллекций и для изучения народного быта совершал поездки в Курскую[3] губ. (уезды: Курский, Обоянский, Корочанский, Белогородский, Старо-Оскольский, Ново-Оскольский), в Волынскую (уезды: Ковельский, Владимиро-Волынский, Кременецкий и Ровенский); Могилевскую и Черниговскую; в упомянутых местах собрал для Петербургского русского музея свыше 700 предметов.

По поручению Русского Археологического общества производил археологические раскопки курганов и городищ в губерниях: Смоленской, Ковенской, Ярославской, Владимирской, Черниговской. По поручению Предварительного Комитета по устройству Археологического съезда в г. Чернигове в 1908 г. производил раскопки курганов в Глуховском и Кролевецком уездах. Участвовал в раскопках профессора Н. И. Веселовского в Кубанской обл. и А. А. Миллера в станице Елисаветинской в Донской обл. Отчеты о раскопках доложены в заседаниях отд[еления] Русской и слав[янской] археологии Русского Археологического О[бщест]ва, о чем сведения содержатся в «Записках Русского Археологического общества» и «Известиях» Археологической комиссии.

1924 г. 21/XI избран действительным членом Общ[ест]ва исследователей украинской истории, литературы и языка.

Работал главным образом в области этнографии и состою научным сотрудником Русского Географического о[общества] этнографического отделения.

БИБЛИОГРАФИЯ ПЕЧАТНЫХ РАБОТ

Книги и брошюры:

1. «В культурном скиту». С. 1−127. СПб, 1902 г. Предварительно печаталась в журнале «Русское Богатство» в октябрьской книжке 1899 г. и мартовской 1900 г.

Второе издание этой книги вышло в 1914 г. в издательстве «Жизнь и Знания». СПб, 1914 г. С. 1–100.

---

[1] Після слова «Русского» було дописано і закреслено слово «Географ».

[2] Слово «этнографических» дописано над рядком.

[3] Тут і далі підкреслено автором документа.

2. «Что говорят забытые могилы». − Книгоизд[ательств]во «Жизнь и знания». Под редакцией и предисловием М. В. Новорусского. СПб, 1912 г. С. 1−175. Книга содержит популярные очерки по доисторической культуре (отзывы печати приводятся ниже) с 67 рисунками в тексте.

3. «Под родным солнцем». Экскурсии по России с 57 рисунками в тексте. СПб, 1914 г. С. 1−293.

4. «Познание местного края». Объем, содержание и приемы ведения краеведческой работы и организации местного музея. Планы работ и краткие программы для изучения своего края». Книга написана в сотрудничестве с проф. А. И. Дзенс-Литовским. Вступительная статья Председателя Центрального Бюро Краеведения акад. С. Ф. Ольденбурга. Ленинград. Изд[ательство] «Колос». 1925 г. С. 1−180.

Брошюри

5. «Царь-Максимилиан» (Святочная комедия). СПб, 1904 г. стр. 1–33. (печаталась в «Известиях отд[еления] Русск[ого] языка и словесности Академии Наук». Т. IX, 1904 г. Кн. 3. С. 266−298).

6. «Черниговские малоруссы». Быт и песни населения Глуховского уезда. СПб, 1905 г. стр. 1–41.

7. «Старообрядцы на Вятке». СПб, 1907 г. стр. 1–34. Из журнала «Живая Старина», вып. III, 1907 г.

8. «О курских Саянах». Этнографический очерк. СПб, 1907 г. стр. 1–18. Из журнала «Живая Старина». Вип. III, 1906.

9. «Поездка в Стародубье». СПб, 1910 г. стр. 1−16. Оттиск из III вып. «Материалов к истории и изучению русск[их] сектантов и старообрядцев».

10. «О рыболовных командах в Низовьях реки Дона». Из журнала «Русское судоходство»; около 36 стр[ани]ц.

В 1907 г. редактировал журнал «Учитель» (вышло №№ 1−9) и поместил в нем ряд статей. Статьи помещал также в газетах «Волынь», «Новости», «Наши дни» и др.[1]

Рецензии на мои работы были, между прочим, помещены в нижеследующих изданиях:

На книгу: «Что говорят забытые могилы» − «Нов[ое] время», 20.11.1912; «Современный мир» (ноябрь, 1912 г.); «Русская старина» (1912 г. декабрь); «Бюллетень Харьк[овского] О[бщест]ва Любителей Природы». − 1912−13 г. «Русская школа» (1913 г. март); «Новая детская лит[ература] (1912 г. № 4)»; «Что и как читать детям» (1912−13 г. январь); «Светоч» (1912, кн. II) и т. д.

[1] Внизу сторінки додано: «Подробную библиографию имею в виду прислать дополнительно».

На книгу «Под родным солнцем» − «Русск[ая] школа». 1914 г. февраль; «Историч[еский] вестник» (январь, 1914 г.); «Совр[еменный] мир» (№ 4, 1914 г.), «Вестн[ик] Европы» (1914 г. № 4); «День». 1914 г. № 8-й); «Учитель и школа», (апрель, 1914, № 7); «Черниговская земская неделя». 1916 г.; «Вятская Речь». 1914 г. № 4 и др.

По поводу[1] книги «В культурном скиту» − в свое время возникла значительная литература. Укажу на следующ[ие] статьи:

«Педагогическое декадентство» «Вий» (А. Яблоновский) «Сын Отеч[ества]», 1899 г. № 298; «Отклики» М. И. Меньшикова «Неделя», 1899 г.; « В чем братство?» его же, «Неделя», 1900 г. № 1, 2, 3; «Еще о школах Неплюева» − «Сын Отеч[ества]», 1899 г.[2] № 331. А. Яблоновского. «О школах Неплюева» А. Лютецкого. «Неделя», № 47. 1899 г.; «В защиту братства». Статья Н. Н. Неплюева. − «Неделя», № 51; «Русская мысль», май, 1900 г.; «Новости», № № 270, 284. 1902 г.; «Ша(…)[3] жизни» А. М. Скабичевского; «Московские ведомости», 1902, № 150 и 154; «Самарская газета», 1902 г. № 193; «Сибирская жизнь», № 55 1902 г.; «Донская речь», 1902 г. № 50 − Фельетон «Заметки читателя» − разбор книги «В культурном скиту»; «Живоп[исная] Россия», № 58, 1902 г.; «Приднепровский край», № 1446, 1902 г. Заметки по поводу книги «Барская затея» М. Славинского, «С.- Петербургские Ведомости», № 233, 1902 г.; фельетон И. Порошина, посвященный моей книге «В культурном скиту» под заглавием «Культурная Неплюевщина». «Северный край». 1902 г. № 60 − рецензия; «Самообразование», 1902 г. № 29; «Образование», 1902 г. № 5−6; «Исторический вестник», 1902 г., июнь; «Курьер», 1903 г. № 86 − фельетон «Неунывающие неплюевцы» И. Порошина; «Образование», 1902, февраль − в отделе «Журнальное обозрение» − «Неплюевщина» − около 6−7 страниц.

О 2-ом изд[ании] «В культурном скиту» находим отзывы в «Ежемесячном журн[але]» В. С. Миролюбова, № 3. 1914 г.; газ. «Россия» СПб. 1914 г. № 2570; «Бюллетень литературы и жизни», 1914 г. № 13 − статья «В культурном скиту» − 6−7 страниц посвящено разбору книги. В недавно выпущен[ном] изд-вом «Атеней» книге «Письма Чехова» (1925) в примечаниях Беляев дает подробные сведения о моих статьях, помещенных в «Рус[ском] Богатыре», 1899 и 1900 г. о неплюевском братстве по поводу переписки М. Меньшикова с А. П. Чеховым.

И. С. Абрамов

ІР НБУВ, ф Х, спр. 4749, арк. 1−6. Автограф.

---

[1] Слово «поводу» дописано над рядком.

[2] Дату «1899 г.» дописано над рядком.

[3] Можливо, слід читати як «Шаржи жизни».

№ 21
ЛИСТ І. С. АБРАМОВА ДО КЕРІВНИЧОГО БІОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ М. М. МОГИЛЯНСЬКОГО

9 декабря 1925 г. Ленинград[1]

Глубокоуважаемый Михаил Михайлович,

Вероятно, Вы уже получили мою биографическую заметку. Между прочим, я забыл упомянуть там о следующем обстоятельстве: По приезде моем в Петербург из провинции, два человека имели решительное влияние на характер моих последующих работ: В. Г. Короленко и Ник[олай] Мих[айлович] Могилянский[2]. С В. Г. Короленко я встречался в 1899 г. и состоял с ним в переписке. Он дал место в «Русском Богатстве» моей первой статье (1899, октябрь № 7 (10) – «Неплюевская школа». В дальнейшем он не отказывал в руководстве и советах (у меня сохранилось около дюжины писем Влад[имира] Галактионовича).

Н. М. Могилянский, будучи хранителем этнографического отдела Русск[ого] музея в 1903 г. во время совместной экскурсии по Калужской и Тульской г[уберниям], давал практические указания по собиранию предметов материальной культуры.

С этих пор я много лет подряд занимался собиранием этногр[афических] коллекций для Русского Музея, так и для других учреждений и полюбил длительные поездки по Украине и Великороссии. Во время поездок я имел возможность знакомиться с бытом населения и собирать материал для печатных работ, помещаемых как в специальных этнографических изданиях, так и в общей печати.

Что касается реестра всего написанного, то я не приводил газетных статей и заметок. Из рецензий привел некоторые, дошедшие до меня. Для образца рецензий прилагаю небольшую, сохранившуюся у меня перепечатку (изд. «Жизнь и Знания»). Излишний материал прошу выбросить и извинить меня, если не совсем правильно выполнил Ваше задание.

С искр[енним] уважен[ием] И. Абрамов.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4748, арк. 1, 1 зв. Автограф.

Земляк П. О. Куліша. Наукова спадщина І. С. Абрамова репрезентує його фольклорно-етнографічні та краєзнавчі зацікавлення, а також багаторічну педагогічну діяльність. Своїми працями, зокрема публікацією

---

[1] В листі вказано адресу: «Ленинград, просп. Маклина, д. 3».

[2] Микола Михайлович Могилянський – рідний брат керівничого Біографічної комісії Михайла Михайловича Могилянського.

«Черниговские малороссы» (1905), І. С. Абрамов показав багатство і красу народної творчості Глухівщини, максимально повно відобразив фольклор, побут, історію культури однієї окремо взятої місцевості. Автобіографію І. С. Абрамов надіслав до Біографічної комісії 1925 р. під час своєї роботи в Ленінграді в Центральному бюро краєзнавства (шкільно-педагогічна комісія) і активної співпраці з журналом «Краеведение».

Лист до керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського є суттєвим доповненням до автобіографії науковця.

АДЕШЕЛІДЗЕ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ (31.03.1895, м. Хорол Полтавської губ., нині Полтавської обл. – після 1941) – математик, метеоролог, педагог.

№ 22

АВТОБІОГРАФІЯ АДЕШЕЛІДЗЕ ЮРІЯ ЮРІЙОВИЧА

3 вересня1931р.

Юрій Юрієвич Адешелідзе народився у м. Хоролі на Полтавщині 31.03.1895 р. 1905 р. вступив до Лубенської гімназії та закінчив її 1914 р. 1914 р. вступив до Київського університету на фіз[ико]-мат[ематичний] фак[ультет]; 1915 р. перейшов до Харківського університету і скінчив його 1918 р.

1918−1919 викладав фізику та математику у Лубенській гімназії.

1920−1922 − у Червоній Армії викладач математики 52[1] Командних курсів; одночасно викладав у низці шкіл м. Кремінчука (Реальна школа, соц[іально]-економічна школа, індустріальний єврейський технікум і т. і.). 1923−1924 викладаю фізику та математику у низці шкіл м. Кремінчука (Головні І курси готування до ВНШ'ів, вечірні курси Харчосмаку, Центральний фізкабінет, Кременчуцький Педтехнікум − там же заведую учбовою частиною − т. інші учбові заклади профосвіти).

1924 переїхав до Київа.

1924−1927 заведую музеєм Української Метеорологічної Служби; 1927−1928 інженер мереж сітки Союзцукру (там же). 1929−1930 − старший фахівець та завідувач бюра обслуговування Союзцукру при Укрметі. 1930−1931 − старший метеоролог української дощомірної сітки у Гідрометкомітеті; зараз 31.09.1931 − старший метеоролог Київського Гідрометбюра; там же член редколегії журнала «Погода і Життя» з 1929 р.

Одночасно: з 1925 р. штатний навчитель ІІ категорії Київського Сільсько-господарського інституту. З 1928 р. шт[атний] навчитель І категорії.

[1] «52» дописано над рядком.

З 1930 р. − штатний доцент метеорології Київського Сільськогосподарського інст[итуту] Цукрової промисловості та позаштатний доцент Лісо-Технічного та Інженерно-Меліоративного інституту.

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ

1. Дрібні замітки, рецензії на фахову літературу та статті у журналі Української Метеорологічної Служби (зараз Гідрометкомітет) «Погода й життя» за 1924−1931 рр. − у загальній кількості біля 50 заміток − розміром від кількох рядків до ½ друк[ованого] арк[уша].

2. Матеріали спостережень Метеобсерваторії Київського сільськогосподарського інституту за 1926 р. – Записки КСГІ, т. І та ІІ, розмір бл. 2 арк[ушів].

3. Метеорологічна характеристика районів Опитних полей Союзсахара за 1928−1929 г. ½ друк[ованого] арк[уша].

4. Теж за 1929−1930 рр. − ½ арк[уша].

5. Температура воздуха и осадки за 5 лет по Правобережным опытным полям Союзсахара − 2 арк[уші].

Теж – для Левобережья − 2 арк[уші].

Работі виконано для «Трудов сети Опытных полей», прийняті до друку, але ще ж не надруковані.

Адешелідзе

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4757, арк. 1–2. Автограф.

Ю. Ю. Адешелідзе пов'язав свою діяльність з українською метеорологічною службою (Укрмет) і викладанням – підготовкою фахівців для цієї галузі. Укрмет виник 1921 р. на базі Метеорологічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України Наркомзему УСРР. Першим керівником Укрмету був професор М. І. Данилевський. Наприкінці 1923 р. у відомстві Укрмету було створено Метеорологічний музей (керівник В. Синиченко), в якому працював Ю. Ю. Адешелідзе. У 1921–1927 рр. Управління Укрмету й Музей розташовувалися в Києві за адресою: вулиця Софіївська, 18 (на першому й другому поверхах).

Мережа метеорологічних станцій підпорядковувалася різним організаціям і відомствам – Укрмету, Народному комісаріату освіти, Досвідній сільськогосподарській організації Наркомзему, Цукротресту та ін., що відображено в автобіографії Ю. Ю. Адешелідзе. На початку 1930-х рр. Укрмет був перетворений у Гідрометеорологічну службу України. Тоді ж була заснована система вищої гідрометеорологічної освіти в СРСР та відкриті навчальні заклади в Москві, Києві, Харкові.

Щодо останніх років життя Ю. Ю. Адешелідзе є згадка в монографії «Гидрометеорологическая служба Украины за 50 лет Советской

власти» (1970, с. 40): «загинув від рук фашистів у роки війни». У 1930-ті рр. в мережі Укрмету Південної України працював М. М. Акимович (*див. док. № 30, 86*).

АЙЗЕНШТОК ІЄРЕМІЯ ЯКОВИЧ [20.02 (04.03).1900, м. Єлісаветград, нині Кропивницький − 07.06.1980, Ленінград, РФ] − український і російський філолог, літературознавець.

№ 23

АВТОБІОГРАФІЯ АЙЗЕНШТОКА ІЄРЕМІЇ ЯКОВИЧА

10 листопада1931 р.

Айзеншток[1] Ієремія Якович, народ[ився] 20.02.(ст.ст.). 1900 в м. Єлісаветі кол[ишньої] Херсонської губ[ернії]. Батько − фармацевт, службовець. Року 1916 закінчив реальну школу в Харкові (т. зв. «Реальне училище учр[ежденное] проф[есором] Г. Ф. Бураковим») і вступив на юридичний факультет Харківського ун[іверсите]ту, але р[оку] 1917, за порадами проф[есора] М. Сумцова та О. Білецького перейшов на філологічний фак[ультет], який і закінчив р[оку] 1921. 1922 − аспірант н[ауково]-д[ослідної] катедри європейської культури. 1925 − науковий співробітник тиєї ж таки катедри. 1926−1929 − науковий співробітник н[ауково]-д[ослідної] катедри літературознавства (до кінця 1928 р. і секретар її). Наприкінці 1925 р. був обраний до складу Оргбюра по заснуванню в Харкові Інституту Т. Шевченка, був секретарем Оргбюра, а від березня 1926 до квітня 1931 був Вченим Секретарем Інституту.

До літературної роботи почав був готуватися ще з дитинства, мабуть в силу родинних традицій. В рр. 1913−1916 надрукував по газетах та дитячих журналах кілька статтів та віршів; в цей же час захоплювався бібліографією. Систематичну наукову роботу розпочав наприкінці р[оку] 1926; друкуватися − з р[оку] 1917.

В університеті спеціялизувався з російської літератури (писав навіть медальну роботу про М. Щербіну), працюючи в О. І. Білецького. Зацікавившись українською літературою, жодного керівництва ні від кого не мав – нажаль; деякими порадами на початку своєї українознавчої роботи завдячую Г. Хоткевичу (він же був і моїм першим українізатором щодо мови).

В р[оках] 1925−1926 їздив за кордон (відрядження Н[аукового] К[омісаріату] О[світи]); починаючі від р. 1923 що-року мав відрядження до Києва, Чернігова, Москви, Ленінграду, Н[нижнього] Новгорода тощо. В 1925 р[оку], за видання Шевченкового «Дневника» дістав од ВУКСВ премію.

[1] Тут і далі підкреслення автора документа.

[БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ І. Я. АЙЗЕНШТОКА]

Головні праці:

1. Материалы к биографии проф. В. М. Черняева. − Бюллетень Харьковского общества Любителей Природы. 1917, № 1. − С. 1−11.

2. Замітки про Г. Ф. Квітку. І−ІІІ. − Наше минуле. 1918, − кн. 2. ст. 40−49.

3. Доповнення до покащика літератури про Г. Х. Квітку та його твори. − Зап[иски] Іст[орико]-філол[огічного] Відділу УАН, кн. І, 1919, ст. 138−144.

4. а) Раніші творі Я. І. Щоголева. б) Уваги до поезії Я. І. Щеголева. − Я. І. Щоголев. Твори. Повний збірник. Харків, 1919. ст. 260−279.

5. О. О. Потебня та українська література. − Шляхи Мистецтва, кн. 2, 1921, ст. 94−101.

6. Habent. Sna fata (…) – Голос друку, 1922, № 1, ст. 50–59. – Окр[емий] відб[иток] Харків, 1922, 12 ст.

7. К биографии А. А. Потебни. − Бюлетень Редакційного Комітету для видання творів О. О. Потебні. ч. 1. Харків, 1922, ст. 70−75.

8. Еще о Ягиче и Потебне. − [там саме] ст. 76−79.

9. Описание рукописей А. А. Потебни [там саме], ст. 86−92.

10. До тексту Шевченкових творів. − Шляхи Мистецтва, 1922. ч. 2 − ст. 47−54. Окр[емий] відб[иток] [п. н.] «Шевченкознавство» − сучасна проблема. І. До тексту Шевченкових творів. Харків. 1922, 23 ст.

11. Акад[емик] Н. Ф. Сумцов (1854−1922) − Путь просвещения, 1922, № 5, ст. 308−309.

12. Изучение новой украинской литературы. − Путь просвещения, 1922, № 6, ст. 135−162.

13. (…) Указатель работ по поэтике на русском языке (вышедших с 1900 по 1922 г.). − Р. Мюллер-Фрейемфельс. Поэтика. Харьков, 1923, ст. 201−213. – отд. оттиск «Указатель литературы по поэтике. 1900−1922». Харьков, 1923, 15 ст.

14. Микола Хведорович Сумцов (1854−1922) [Некролог]. − Червоний шлях, 1923, № 1, ст. 201−211.

15. К вопросу о литературных влияниях (Г. Ф. Квитка и Н. В. Гоголь). Изв[естия] Отд[еления] русского языка и словесности Рос[сийской] Академии наук. Т. XXIV, 1919, № 1, ст. 28−42 (вышел в 1923).

16. Українська журнальна бібліографія − Книга, 1923, № 3, ст. 7−9.

17. Замітки й матеріали про Шевченка. І−ІІІ. − Черв[оний] шлях, 1923, № 8, ст. 227−240.

18. Рецензия на книгу Т. Райнов Александр Афанасьевич Потебня [Ленинград : Колос] 1924, [110 ст.]. − Червоний шлях, 1924, № 8−9, ст. 340−345.

19. Т. Шевченко. Дневник. Редакция, вступительная статья и примечания И. Я. А[йзеншто]ка. Изд-во «Пролетарий», [Харків], 1925. [Т.] XXXI − 279 ст.

20. Літературні і громадські погляди Я. І. Щоголева. До столітніх роковин його народж[ення]. 1824−1924. (За невиданими матеріялами). − Червоний шлях, 1925, № 1−2, ст. 298−308.

21. Т. Шевченко. Поезії: «Кобзар». Зредагували та примітки видали І. Айзеншток та М. Плевако. − ДВУ, 1925; 2-ге вид. − 1927; 3-е вид. −1930; 4-е вид. −1930; 5-е вид. − 1931.

22. Перша дисертація Костомарова (Нові матеріали про (…)лення його дисертації в 1842 р.). – Україна, 1925, Кн. 3. − ст. 21−27.

23. Тургенєв і Шевченко. (Вплив поеми «Сон» Шевченка на поему «Призраки» Тургенєва) − Червоний шлях, 1926, № 2, ст. 138−148.

24. Невідома комедія К. Ф. Квітки. − Україна, 1926, Кн. 1, ст. 65−66.

25. З нової літератури про Шевченка. − Червоний шлях, 1926. −№ 4, ст. 239−242.

26. Ів. Франко як історик письменства. − Червоний шлях, 1926, № −6, ст. 205−217.

27. П. Гулак-Артемовський. Твори. Редакція, вступна стаття та примітки. − ДВУ, 1927. − 283 с.; 2-е вид. − 1928; 3-е вид. − 1930.

28. Потебня і ми. − Життя й революція. − 1926, № 12, с. 25−36.

29. Листи Порфирія Коренецького. − Наук[овий] зб[ірник] за рік 1926. − ДВУ, 1926. − ст. 157−163.

30. Видання українських класиків. − Шлях освіти, 1926, № 11, ст. 214−219.

31. Десять років «Опоязу». − Вапліте, 1927, № 1, ст. 102−108.

32. До історії видань творів Г. Ф. Квітки. − Бібліологічні вісті, 1926, № 4, ст. 35−47 – окр[мий] відб[иток], Київ, 1927, 65 с.

33. Студії над текстами [І.] Котляревського, І−ІІ. − Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН, Кн. Х, 1927, ст. 75−98.

34. «Кобзарева» повість. − Черв[оний] шлях, 1927, № 4, ст. 217−249.

35. З листування О. О. Потебні (До 35-ої річниці його смерті). − Україна, 1927, Кн. 1−2, ст. 164−182.

36. Рік роботи Інституту Тараса Шевченка. − Черв[оний] шлях, 1927, № 5, ст. 194−195.

37. І. Котляревський і українська література (Кілька загальних уваг) − Наукові Записки Н[ауково]-Д[ослідної] Катедри Історії укр[аїнської] Культури. № 6, 1927, ст. 285−289.

38. О. Паліцин. Студія з культурного минулого Слобожанщини. − Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН. кн. XIII−XIV, 1927, ст. 57−69.

39. Організація шевченкознавства – Шевченко. Річник перший. [Харків], ДВУ, 1928, ст. 213−232 – Окр[емий] відб[иток]. ДВУ, 1928. − ст. 20.

40. І. Котляревський. Енеїда. Редакція і стаття І. Айзенштока. [Київ], «Книгоспилка», 1928, XLVI + 254 стор.; 2-е вид. − Київ, 1931, XXXVI + 299 ст.

41. Безсоновщина (З матеріалів до біографії О. О. Потебні). − Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН, кн. XVI, 1928, ст. 146−188.

42. Націоналістичне Шевченкознавство. − Критика. 1928. № 3. ст. 14−19.

43. Шляхи засвоєння Сходу в українській літературі. − Схід[ний] Світ, 1928, № 2. − ст. 193−204.

44. Академічний Шевченко. − Черв[оний] Шлях. 1928, № 4. ст. 110−117.

45. Г. Ф. Квітка і М. П. Погодін (До історії літературних відносин). − За сто літ, кн. II. Київ, 1928, ст. 12−32.

46. Еволюція письменника. Творчий путь Івана Микитенка. − Черв[оний] Шлях, 1928, № 5−6, ст. 71−78.

47. Поетична творчість Ів[ана] Манжури (до 35-річчя смерті). − Путь, 1928, № 5−6, ст. 71−79.

48. М. Горький та М. Коцюбинський. Спомини, листи. ДВУ. 1928. − 61 стор.

49. Український Прометей. Том 1. Котляревщина. ДВУ, 1928, 457 стор.

50. Рецензія на книгу Василя Сиповського. Україна в російському письменстві, ч.1. − Критика, 1928, № 8. [ст.] 147−151.

51. Проти традицій (Новий Квітка). − Критика, 1928, № 10, ст. 29−50.

52. Иван Микитенко (Критическая заметка). − Красное слово, 1928, № 8, ст. 156−164.

53. До соціології повістей Квітчиних (На 150 роковин народження письменника), Червоний шлях, 1928. − № 12, ст. 133−149.

54. Рец[ензія] на книгу А.Н. Багрий «К рукописной традиции распространения «Кобзаря» Т.Г. Шевченко. − Украина, 1928, кн. 6, ст. 163−165.

55. Квитка и крестьянство. − Красное Слово, 1929, № 3, ст. 76−92.

56. Рец[ензія] на книгу А. Лейтес і М. Яшек «Десять років української літератури» − т. І – Критика, 1929, № 3, ст. 126−129.

57. І. Манжура і О. Потебня (Біографічний етюд) − Записки Іст[орико]-Філол[огічного] Відділу ВУАН. кн. XXI−XXII, 1929, ст. 149−160.

58. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. Твори. Редакция, всупні статті і примітки І. А-ка. т. І. ДВУ, 1929, 519 ст.; т. ІІ, ДВУ, 1929. − 419 ст.; т. ІІІ, ДВУ, 1928, XLVII + 378 ст.; т. VII, ДВУ, 1931, 828 ст.; т. ІХ, ДВУ, 1930, 403 ст.

59. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко Пан Халявський. Редакция и вступитнльная статья И. А-ка. ГНУ, 1928, LI+ 332 ст.

60. З юнацьких літ М. Драгоманова. − Україна, 1929, березень-квітень, ст. 61−65.

61. До характеристики Мих[айла] Маркевича. − Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського, т. ІІ. Київ, 1928. ст. 268−276.

62. До етнографічних планів 1840-х рр. − За сто літ, кн.IV, ДВУ, 1929, ст. 12−24.

63. До організації українського літературознавства. − Радянська освіта, 1929, № 6, ст. 13− 16 – Нові шляхи (Лівів), 1929, № 3, ст. 133−137.

64. До генези українських повістей Квітчиних. − Квітка-Основ'яненко. Збірник на 150-річчя народження 1878−1929. Харків, 1929, ст. 65−77.

65. Рец[ензія] на кн[игу] С. Балухатий Теория литературы − Черв[оний] Шлях, 1929, № 12, ст. 244−249.

66. Г. Ф. Квітка і П. О. Плетньов. − За сто літ, кн. V. ДВУ, 1930, ст. 22−120.

67. І. Манжура. Поезії. Вступна стаття І. А-ка. ДВУ, Харків, 1930, XXXVI+277 ст.

68. Листи П. Куліша до Ізм. Срезневського. − Літер[атурний] Архів, 1930, кн. І−ІІ, ст. 196−221.

69. Листи М. Костомарова до А. Краєвського. − За сто літ, кн. VI, ДВУ, 1930, ст. 115−121.

70. З історико-літературних матріалів. І−V. − Літер[атурний] Архів, 1930, кн. ІІІ−VI, ст. 221−235.

71. Рец[ензія] на кн[игу] Твори П. Куліша, т.І. − Літерат[урний] Архів, 1930, кн. ІІІ−VI, ст. 347−351.

72. Рец[ензія] на книгу Харківська школа романтиков, т. І−ІІ. − Черв[оний] шлях, 1931, №1−2. ст. 171−176.

73. Рец[ензія] на книгу «Харківська школа романтиков», Літ[ературний] Архів, 1931, кн. І–ІІ, ст. 195−203.

74. Василь Наріжний − (…) Наріжний. Гаркуша, український розбійник. Рух, 1931, ст. 203−220.

75. Замітки про Г. Квітку, Н. Костомарова, І. Котляревського в – «Литер[атурной] Энцик[лопедии]», т. V, ст. 166−169, 514−516, 519−521.

Крім того, багато дрібніших статтів, рецензій тощо в газетах «Комуніст», «Вісті»; журналах – «Путь Просвещения» («Шлях Освіти»),

«Черв[оний] шлях» та багато інших − за власним прізвищем та різними псевдонімами (Ю. Кондратенко, Ю. Якович тощо).

І. Айзеншток

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4761, арк. 1−4. Автограф.

У 1920–1930-ті рр. І. Я. Айзеншток брав активну участь у літературному й науковому житті України. Один з фундаторів Інституту Тараса Шевченка. У галузі шевченкознавства предметом його наукових інтересів були біографія поета, його творча лабораторія, текстологія, зв'язки з російською літературою. Він підготував перше повне коментоване видання «Щоденника» Т. Г. Шевченка («Дневник», 1925), кілька видань творів поета в російських перекладах. Його наукова й організаційна робота залишили помітний слід в історії українського літературознавства першої половини XX ст.

Автобіографія І. Я. Айзенштока, що публікується, написана 1931 р. на прохання керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського для Біографічного словника діячів України. У ній подаються відомості про співпрацю з Науково-дослідною кафедрою літературознавства, перелік найважливіших публікацій І. Я. Айзенштока на той час.

Відома інша автобіографія, написана науковцем 1946 р. на прохання українського літературознавця, університетського викладача, керівника його промоційної роботи та давнього друга, майбутнього академіка АН УРСР О. І. Білецького у зв'язку з можливим працевлаштуванням до Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (ВР ІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 162, од. зб. 4142; містить додаткові відомості про студентські роки І. Я. Айзенштока). У цій автобіографії є інформація про його батьків.

Відомі й відповіді науковця на біографічну анкету Відділу біобібліографічних словників і хронології історії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (1949; ВР ІЛ, ф. 75, оп. 2: Автобіографії письменників. – Од. зб. 2). У 2003 р. опублікована автобіографія, написана в 1974–1975 рр. Вона зберігається у фонді особового походження ВР ІЛ (ф. 182) І. Я. Айзенштока. Про родовід за материнською лінією можна дізнатися з книг спогадів його родича, російського письменника В. Б. Шкловського «Сентиментальное путешествие» (М., 1929) та «Еще ничего не кончилось...» (М., 2002).

АЙНАЛОВ ДМИТРО ВЛАСОВИЧ [08(20).02.1862, м. Маріуполь Катеринославської губ., нині Донецької обл. − 12.12.1939, Ленінград, нині Санкт-Петербург, РФ] – російський і український мистецтвознавець, спеціаліст з ранньохристиянського, візантійського та давньоруського мистецтва, доктор історії та теорії мистецтва, професор, член-кореспондент Російської академії наук (з 1914).

№ 24

АВТОБИОГРАФИЯ ПРОФ[ЕССОРА] АЙНАЛОВА Д[МИТРИЯ] В[ЛАСЬЕВИЧА]

7 июня 1930 г. Ленинград[1]

Родился в 1862 году в Мариуполе Екатеринославской губ. По окончании гимназии в 1884 г. поступил в Новороссийский ун[иверсит]ет на филологический фак[ульте]т для занятий по истории искусства под руководством проф[ессора] Н. П. Кондакова. Представил работу на тему: «Живопись Киево-Софийского собора», для чего был в 1887 году командирован в Киев от Петербургского Арх[еологического] О[бщест]ва и получил за нее золотую медаль. В 1888 году по окончании университета был прикомандирован к Ленинградскому университету на два года со стипендией для усовершенствования в науках. Напечатал 1889 году свою работу о живописи Софийского собора совместно с ученым другом моим Е. К. Рединым. В 1890 году избран сотрудником Археологического общества в Ленинграде и был командирован в Киев и Херсонес для изучения древних памятников и составления карты монетных и вещественных кладов Киева.

В 1890 году был назначен приват-доцентом Казанского Университета по кафедре истории и теории искусства и получил командировку на два года за границу, для углубления своих знаний. В этом же году избран действительным членом Казанского Общества истории и этнографии. Командировка за границу продолжена была до 15 августа 1893 года, вследствие нахождения много новых, неизвестных ранее, иллюстрированных рукописей, памятников резной слоновой кости и изготовлений мною копий в красках с мозаичных картин IV в. «I. Maria Magyiore». Работал в музеях и библиотеках Рима, Флоренции, Милана, Турина, Неаполя, изучал памятники Рима, Равенны, Сицилии и Калабрии и специально штудировал памятники Геркуланума и Помпеи. Затем переехал в Париж, где работал в Национальной Библиотеке, в Лувре, Клюни и в окрестных музеях Сен-Жермен-Ле-пре и других. Из Франции предпринял поездку в Испанию для изучения мавритано-испанского пе-

[1] В листі вказано адресу автора: Ленинград, Фонтанка 34, кв. 21.

риода искусства и испанской живописи. Работал в Мадриде и, особенно, в знаменитой библиотеке Саламанки.

В заграничной командировке написал первую диссертацию на тему: «Мозаики IV и V веков». Работал по искусству Возрождения в Академии искусств в Париже, разрешил вопрос о влиянии на искусство Рафаэля древних римских мозаик и получил одобрение известного исследователя искусства Е. Мюнца. Исследование о росписи рафаэлевской галереи в Ватикане напечатано мною лишь в 1908 г. с аналитическими таблицами моих собственных рисунков.

По возвращении из заграничной командировки напечатал книгу: «Мозаики IV−V веков», представил ее на соискание[1] степени магистра в Ленинградском университете 1895 году и получил ее со значительным одобрением факультета и научной прессы.

В 1894 году был командирован от Казанского университета в Москву на первый съезд художников, на котором сделал сообщение о древнерусской живописи.

В 1895 году предпринял поездку в Грецию и Константинополь. Работал в Афинах, Дельфах, Дафни, Патрасе, а в Константинополе находился при Русском Археологическом Институте где работал над византийскими древностями.

В 1896 году командирован Казанским университетом на Старый Афон, для исследования древних памятников искусства. Посетил 11 монастырей, канал Ксеркса и открыл несколько неизвестных памятников древнего искусства и одну иллюстрированную рукопись IX в. Плодом этой командировки явился отчет о ней и монография «Византийские памятники Афона» (1899), в которой опубликованы важнейшие открытия мною сделанные.

В 1896 году избран действительным членом Одесского Общества Истории и Древностей. В 1898 году был командирован за границу с ученой целью. Работал во многих городах Италии: в Риме, Флоренции, Равенне, Венеции, Пизе, а затем в Германии, где изучал древне-романское искусство и подготовил свою докторскую диссертацию «Эллинистические основы византийского искусства», работал в разных библиотеках Германии, Италии и Австрии.

В 1902 году был командирован в Харьков на Археологический областной съезд, на котором сделал два сообщения: 1) «Поездка Ольги в Царьград и древняя цареградская жизнь», 2) «Мраморы и инкрустации Киево-Софийского собора». До 1903 года заведывал музеем Искусств и Древностей при Казанском университете. Снабдил его снимками

[1] Слово «соискание» дописано над рядком.

античных скульптур, увеличил библиотеку музея до 10000 томов и образовал при нем отдел египетских древностей, микенского и русского прикладного искусства.

В 1902 году назначен ординарным профессором Казанского Университета и в этом звании был по конкурсу избран на кафедру Ленинградского Университета в этом же 1903 году 11 июля.

В 1903 году читал в Ленинградском Университете актовую речь на тему: «Летопись о начальной поре русского искусства». Напечатана в виде монографии в 1904 году.

В 1905 году командирован заграницу в Австрию, Германию, Францию и Италию на летние вакации. Работал в Венском Альбертинуме и в Венском музее, в музеях Берлина, Парижа, Рима и объехал всю южную Францию для изучения романо-готического искусства. Результатом явились лекции по средневековому искусству, изданные студентами в 1909 году «Средневековое искусство» (первая часть).

В 1907 году вновь был командирован в Италию, Германию, Францию, Бельгию. Напечатал статью «Этюды по истории искусства Возрождения. К истории мозаик I Maria Magyiore» и «Живопись в нижней церкви Фрациска Ассизского».

С 1906 года заведовал Музеем Искусств и Древностей при Ленинградском университете, образовал при нем отдел античных древностей, слепков с рельефов церквей города Владимира, приобрел для него воспроизведения живописи эпохи Возрождения и расширил библиотеку изданиями по средневековому искусству, русскому и эпохи Возрождения, которые ранее в библиотеку не поступали вследствие чисто классического направления преподавания.

В 1909 году получил командировку заграницу. Работал в Вене, Риме, Флоренции, особенно в Ассизи. Результатом явилась работа по искусству высокого Возрождения «К вопросу о росписи потолка» Staseza Eliodoro» в Ватикане (1912).

По приглашению Московского археологического общества два раза в 1904 и 1905 годах был командирован в Херсонес для изучения его древних развалин и мраморов. Открыл три греческие надписи, из которых одна в 41 строку, представляет замечательный Херсонесский декрет IV столетия. Все надписи изданы академиком В. В. Латышевым в его издании «Inseriptiones Ponti Euxini». Открыл византийские и античные памятники древнего Херсонеса, частью изданные академиком Н. П. Кондаковым, частью мною и составил описание мраморов Херсонеса до сих пор неизданные. Из числа работ, сделанных в Херсонесе, опубликована только одна: «Развалины храмов Херсонеса» (1905). Обширный же научно обработанный каталог мраморов, готовый к печати, находится в моем портфеле.

В 1911 г. был командирован заграницу с научной целью на каникулярное время. Работал в Италии, Франции, Германии, особенно в Париже и Страсбурге, изучая живопись Леонардо да Винчи. Результат работы выразился в напечатании первой трети исследованного большого труда «Живописная манера Леонардо да Винчи» (изд. Г.А.И.М.К.Т.У.) и в монографии об эрмитажных копиях ангела и Тайной вечери, приготовленных к печати. Остальная часть работы, в которой рассмотрены и изучены Веймарские и Стасбургские рисунки Леонардо, не могла быть до сих пор напечатана и находится в моем портфеле.

В 1911 и 1912 годах я предпринял со своими слушателями Университета, при живом содействии факультета, исследование искусства древнего Новгорода. Несколько экспедиций на средства ассигнованные факультетом, привели к тому, что история новгородского искусства была поставлена на новую научную почву. Были сделаны до 1000 фотографий, много акварельных рисунков и стали появляться монографии слушателей и мои исследования. Эти исследования легли в основу современного изучения искусства древней Новгородской республики. Л. А. Мазулевич издал живопись Волотова, а я в моей книге «Византийская живопись XIV[1] столетия» сделал[2] обзор всей известной живописи Новгорода и поставил ее в связь с возрождением византийского искусства в XIV столетии.

В 1914 г. я последний раз был командирован заграницу с талантливым учеником моим В.К. Мясоедовым. Результаты этой командировки еще не все напечатаны. Мною изучена была старо-немецкая живопись и исследованы древности и искусство городов ганзейского союза.

В течение 40 лет научной деятельности мною написаны работы, перечисленные в двух печатных списках, сделаны моими учениками, которые прилагаются к настоящей биографии и на отдельном листке. Из них видно только, что работы эти посвящены русскому искусству, искусству средних веков, эпохи Возрождения и византийскому искусству, родоначальнику русского в такой же мере, как и искусства запада, и искусства первобытного человека. Эти работы были основаны на вновь открытых мною материалах, касались не только памятников русских городов, но и русских музеев.

Был членом многих ученых обществ столичных и Археологических комиссий провинциальных. Состоял членом Cercle historique в Париже и действительным членом Болгарского общества Археологии и искусства.

---

[1] Замість слова «века» (закреслено) написано слово «столетия».

[2] Замість слова «обозрение» (закреслено) написано слово «обзор».

В настоящее время выходит в свет большая моя работа «История русского искусства», печатаемая в Берлине в издательстве de Gruyter'а на немецком языке «Geschichte der rusischen Kunst».

Читал лекции в университете, на петербургских[1] Высших женских курсах, в институте Истории искусств, в Психо-неврологическом институте, в Рабочем Университете в 1905 году и в Рабочем университете Государственного Эрмитажа в 1928 году. Многие из моих учеников занимают ответственные места в различных музеях.

Д. Айналов

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4763, арк. 1−11. Автограф.

Російського історика мистецтва, візантієзнавця Д. В. Айналова у незалежній Україні визнано українським мистецтвознавцем за місцем народження (Маріуполь; хоча існують відомості про інші місця народження – Полтава, Кострома), освітою (Новоросійський університет в Одесі), високою оцінкою в Україні його першої праці про Софійський собор (разом із Є. К. Редіним; 1889), дослідженнями Софії Київської, пам'яток Херсонеса, Керчі, Криму та іншими «українськими сюжетами» періоду Київської Русі в творчості (наприклад, щодо діяльності князя Володимира, «Слова о полку Ігоревім» українською мовою тощо), викладацькою роботою в Таврійському університеті в Сімферополі (1919–1921), співробітництвом з Візантологічною комісією ВУАН.

Чи підпадав Д. В. Айналов, згідно з методичними документами Біографічної комісії, під визначення «український діяч»? Відповідь – позитивна. Ще 1921 р. науковець на запрошення Ф. Л. Ернста, а пізніше М. М. Могилянського, погодився взяти участь у підготовці статей для Біографічного словника. Прохання надіслати автобіографію для Біографічного словника українських діячів науки, літератури, історії, мистецтва та громадського руху Д. В. Айналов дістав 1930 р. від керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського. Хоча в автобіографії українські сюжети не акцентуються, позитивна відповідь на запрошення свідчить про його ідентифікацію з українськими діячами. За припущенням В. І. Ульяновського, сам Д. В. Айналов сприймав ідею Словника «більш через свою творчість і дослідницьку діяльність, жодним чином не реагуючи на саму суть проекту про «діячів України», не роздумував про це в принципі і про своє місце серед цих діячів зокрема» (Ульяновский В. Украинские сюжеты в творчестве Дмитрия Власьевича Айналова, 2012).

[1] Слово «петербургских» дописано над рядком.

До автобіографії додається брошура «Дополнение к списку трудов профессора Д. В. Айналова к 35-летию ученой деятельности. 29.12.1913–11.01.1924» (Пг., 1924) та рукописний перелік 15 праць науковця, які вийшли після 1924 р.

Автобіографія була надрукована 2012 р. в збірнику «Софія Київська: Візантія. Русь. Україна», присвяченому 150-річчю від дня народження Дмитра Власовича Айналова (1862–1939). З відомих автобіографій науковця це найбільш повна. Решта автобіографій зберігається в Росії (филиал Архива РАН (СПб.), ф. 2, оп. 1–1928, д. 96, л. 151–157; ИИМК РАН (СПб.). ОР, ф. 2, оп. 3, ед. 9, л. 13–14).

АЙХЕНВАЛЬД ЛЕВ ІСАЙОВИЧ (02.11.1873, м. Балта, Поділля, нині Одеської обл. – 14.02.1954, Одеса) – врач-психіатр, педагог.

№ 25

АВТОБІОГРАФІЯ АЙХЕНВАЛЬДА ЛЬВА ІСАЙОВИЧА[1]

15 вересня 1931 р. Одеса

Лев Ісаієвич Айхенвальд, проф[есор] кримінальної психопатології, директор Одеської Психіатричної лікарні з 1921 р., народився 2.11.1873 на Подолі.

Після закінчення в 1898 р. мед[ичного] ф-ту (Дерпт–Юр'їв) присвячує себе вивченню психіатрії та займає посаду ординатора міської псих[іатричної] лікарні в м. Одесі, а потім в м. Уфа.

З 1925 р. читає курс судової психопатології в Одеськ[ому] Мед[ичному] Інституті та клін[ичному] Інституті удосконалення лікарів. В 1930 р. його обирають на члена психоневрологіч[ної] секції Вчен[ої] Мед[ичної] Наради при НКОЗУ, а в 1931 р. – на голову психо-неврологічної секції Одеськ[ого] Наук[ового] Мед[ичного] Тов[ариства].

Громадська діяльність Л.І. А[йхенваль]да відбивається в роботі в низці установ та організацій (Міська Рада, Бюро лікар[ської] секції спилки «Медсантруд», Т[оварист]во боротьби з алкоголізмом та інши).

Л. І. А[йхенваль]д має 57 друкованих робіт, між іншим: «Статистические итоги переписи душевно-больных Уфимской губернии» (под ред. Л. И. Айхенвальда. Уфа, 1913), «Статистика алкоголизма», «О децентрализации психиатрической помощи», «Туберкулез и психика», «Уход за душевно-больными. Руководство» (Одесса, 1927), «Материалы к судебно-психиатрической экспертизе» (ж. «Современная психиатрия», № 1, 1926), «Право душевно-больного» (приложение к ж. «Современная

[1] Автобіографії передує звернення: «ВУАН, До комісії для складання біографічного словника діячів України».

психиатрия», № 14, 1927), «Криминальная психопатология» (Ленинград, 1928), «Симуляция психотических состояний» (Одесса, 1929).

Айхенвальд

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4766, арк. 1, 1 зв. Автограф.

№ 26

ДОПОВНЕННЯ ДО [СПИСКУ] ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ[1]

28 листопада 1931 р. [Одеса.]

1. Итоги переписи душевнобольных Уфимской губернии, под ред. Л. И. Айхенвальда. Уфа, 1913. Изд. Уфим[ского] губ[ернского] земства.

2. Материалы к судебно-психиатр[ической] экспертизе. Журн[ал] «Соврем[енная] псих[иатрия]». № 1. 1926.

3. Уход за душевно-больными. Руководство. 1927. Изд. Одесс[кого] Дома Сан[итарного] Просв[ещения].

4. Душевная болезнь как причина расторжения брака. Ж[урнал] Соврем[енная] психоневрол[огия]. Т.III. № 6. 1927.

5. К статистике заболеваемости профессиональным параличем. Казан[ский] Мед[ицинский] ж[урнал]. № 12. 1926.

6. Право душевно-больного. Прилож[ение]. к ж[урналу] «Соврем[енная] псих[оневрология]», № 14. 1927.

7. К итогам криминально-психиатрической экспертизы. Суд[ебно]-Мед[ицинская] Экспертиза. Сб[орник] V. М[осква].

8. Криминальная психопатология. Ленинград. 1928

9. Принудительное лечение социально опасных алкоголиков. Вест[ник] Сов[етской] Юст[ициии]. 1928. № 6.

10. Симуляция психотических состояний. 1929. Одесса.

11. Туберкулез и психика. «Одесск[ий] Мед[ицинский] ж[урнал]. 1929. № 2/4.

12. К казуистике современной преступности. Ж[урнал] «Суд[ебно]-мед[едицинская] экспертиза». 1929. № 11.

13. К вопросу о травматизме персонала психиатрических больниц. Одес[ский] мед[ицинский] журнал. 1928. № 5.

14. Влияние лишения свободы на психически неустойчивых и неполноценных. Сб. «Изучение преступности и пенитенциарная практика». Одесса. 1928.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4767, арк. 1. Автограф.

[1] Список супроводжується записом: «При цьому надсилаються бібліографічні відомості про деякі друковані праці. 28.11.1931».

Л. І. Айхенвальд – відомий одеський психіатр. Від 1921 р. і до кінця життя працював головним лікарем Одеської обласної психіатричної лікарні. Практичну діяльність успішно поєднував з науковою. За спогадами колег і пацієнтів, мав глибокі професійні знання й багатий практичний досвід. На надгробку Л. І. Айхенвальда зроблено такий напис: «Старейшему руководителю Одесской психиатрической больницы Л. И. Айхенвальду, посвятившему всю свою жизнь страждущему человеку».

Рідний брат Ю. І. Айхенвальда (*див. док. № 27, 28, 29*).

АЙХЕНВАЛЬД ЮЛІЙ ІСАЙОВИЧ [12(24).01.1872, м. Балта, Поділля, нині Одеської обл. – 17.01.1928, Берлін, Німеччина) – російський літратурознавець, критик, перекладач, философ, педагог.

№ 27

АВТОБИОГРАФИЯ АЙХЕНВАЛЬДА ЮЛИЯ ИСАЕВИЧА[1]

26 января 1903 р.

Айхенвальд, Юлий Исаевич. Род[ился] 12 января 1872 г. в г. Балте, в еврейской семье. Учился в г. Одессе, сначала в Ришельевской гимназии, а потом в Новороссийском университете, по историко-филологическому факультету. Кончил курс в 1894 г. с дипломом 1-й степени. Во время прохождения университетского курса получил золотую медаль за сочинение «Эмпиризм Локка и рационализм Лейбница».

В 1895 г. в «Пантеон Литературы» поместил перевод с латинск[ой] сказки Апулея «Амур и Психея», за подписью «Ю. А-дт».

С 1899 г. выходит в «переводе и под редакцией Ю. И. Айхенвальда» полное собрание сочинений Шопенгауера.

Статьи: «Шопенгауер о детях». – Вестн[ик] Воспитания, 1898, III.

«Виктор Гюго, как поэт семьи и детей» – Вестн[ик] Воспит[ания] 1898, (эта статья поступила в том же году в продажу отд[ельным] оттиск[ом], ц. 20 к[оп.]).

«Пушкин как воспитатель» – Вестн[ик] Воспитания, 1899, IX (отзывы об этой статье в Русск[их] Ведом[остях] и в обзоре юбилейной пушкинской литературы Сиповского).

«Очерк педагогических воззрений И. Г. Фихте» – Вестн[ик] Воспит[ания]. 1900, VIII.

«Несколько слов о поэзии А. К. Толстого». 1901, I.

[1] Автобіографія надіслана на прохання С. О. Венгерова. Надрукована в «Критико-биографическом словаре» (Т. 6, 1904).

«Памяти К. Д. Ушинского». – Вестн[ик] Воспит[ания] 1901, III.

«Нравственная и умственная индивидуальность ученика» – Вестник Воспитания 1900.

«Классические и новые языки в средней школе» – Вестн[ик] Воспит[ания], 1899–1900 г.

«О воспитании Д. С. Милля» – Вестник Воспитания 1902, II.

«Очерк этических воззрений Н. Я. Грота» – Вопросы философии и Психологии, 1900, I (№ 51).

«Несколько слов памяти И. А. Гончарова» (за подписью Ю. Альд.) – Русская мысль 1901, X.

С 1902 г. в журнале «Русская мысль» в отделе «Современное искусство» за подписью Ю. А. – обзор драматического театра в Москве.

С 1903 г. за подписью А. там-же обзоры текущей журнальной беллетристики.

Целый ряд рецензий и заметок в «Русских ведомостях», «Русской мысли», «Вопросах философии и психологии», «Вестнике воспитания». Предметом рецензий служили книги философского и литературного характера. Наиболее систематично вел философскую библиографию в «Русских Ведомостях», за подписью Ю. А.–д (годы 1895 – 1902. Ряд статей в Словаре Гранат.

За подписью Ю. Альд были напечатаны в газете «Курьер» фельетоны о Тютчеве (1898 или 1899 гг.), о пушкинской юбилейной выставке, о сочинениях Ожешковой.

Под редакцией Айхенвальда скоро появится перевод английской книги Роджерса «Краткое введение в историю новой философии» (в издании «Библиотеки для самообразования»).

№ 28
КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС АЙХЕНВАЛЬДА ЮЛІЯ ІСАЙОВИЧА[1]

[після 1928 р.]

Айхенвальд Юлий Исаевич, родился в 1872 г. в Одессе. Сын раввина. В 1894 г. окончил там же Новороссийский университет с кандидатской работой «Эмпиризм Локка и рационализм Лейбница», за которую получил золотую медаль. Напечатал в Одесских газетах несколько рецензий и полу-рецензию, полу-фельетон об опере «Фауст», где касался, преимущественно, театра, а не музыкальной ее стороны. В дальнейшем, почти вся деятельность Ю. И. как литератора так и лектора протекала почти исключительно в Москве, где он сотрудничал во многих журна-

[1] Короткий життєпис (біографія) Ю. І. Айхенвальда зберігається серед матеріалів Біографічної комісії. Автор невідомий.

лах и газетах. Был одно время секретарем редакции «Вопросов философии и психиатрии» и редакции «Русской Мысли». В 1906 г. вышел первый выпуск его «Силуэтов русских писателей, который создал ему известность. Впоследствии, «Силуэты» уже в 3-х выпусках, переиздавались несколько раз, и к ним добавились новые сборники критических статей. Ю.И. Айхенвальд, вплоть до 1922 г., когда он был, наряду с другими, выслан за границу. Там он сотрудничал в белой прессе и умер в Берлине, в декабре 1928 году, случайной смертью.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4768, арк. 1. Автограф.

№ 29

БІОГРАФІЯ АЙХЕНВАЛЬДА ЮЛІЯ ІСАЙОВИЧА[1]

Айхенвальд Юлий Исаевич – талантливый литературный критик; родился в 1872 г. в Одессе в интеллигентной еврейской семье. Отец его общественный раввин. Среднее образование получил в гимназии родного города. В 1894 г. кончил курс в Новороссийском университете по историко-филологическому факультету, награжденный золотой медалью за сочинение «Эмпиризм Локка и рационализм Лейбница». Айхенвальд занимался исключительно философией, потом перешел к истории литературы и критике; помещал статьи и критические заметки в журнале «Вопросы философии и психиатрии», «Вестнике воспитания».

Поселившись в Москве, он был секретарем философского общества и редакции «Вопросов философии и психиатрии», читал лекции по истории русской литературы на Московских женских педагогических курсах, в Университете им. Шанявского и на высших женских курсах Герье. Его публичные лекции в Москве и других городах пользуются громадным успехом.

С 1895 г. А. печатал ряд статей и рецензий в «Научном Слове», в Петербургском «слове» (критические фельетоны), энциклопедии Граната, в «Критических альманахах», в «Истории русской литературы XIX в.» Овсяника-Куликовского, в собрании сочинений Пушкина под редакцией Венасрода и др. Особенно деятельное участие А. принимал в «Русских ведомостях», где он с 1895–1902 гг. вел философскую библиографию, и в «Русской Мысли», где с 1902 г. давал обзор драматического театра в Москве.

[1] Біографія Ю. І. Айхенвальда написана доктором С. А. Скомаровським.

«Литературные характеристики» А. вышли отдельным изданием под заглавием «Силуэты русских писателей» в 3-х выпусках (1906, 1908, 1910); педагогические и философские статьи А. выпущены особым изданием под названием «Отдельные страницы» (1910). Отдельно вышла также книжка «Пушкин» (М., 1908) и брошюра «Валериан Брюсов» (1910). Первые два выпуска «Силуэтов русских писателей» удостоены Академией Наук в 1909 г. почетного отзыва.

Как литературный критик, А. употребляет во всех своих трудах эстетико-психологический метод. Под редакцией А. переведено на русский язык полное собрание сочинений Шопенгауэра и др.

Д-р С. А. Скомаровский

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6385, арк. 1–2. Автограф.

Автобіографія Ю. І. Айхенвальда, написана на прохання С. О. Венгерова для використання її в «Критико-биографическом словаре», була отримана 26.01.1903 р. й надрукована в шостому томі видання (1904). Бібліографічну інформацію доповнено 15 січня 1910 р. та 16 лютого 1913 р. У листі від 20 лютого 1913 р. Ю. І. Айхенвальд повідомляє С. О. Венгерова, що відмовляється написати автобіографію за новою пропонованою укладачем КБС програмою, пояснюючи це «нескромністю».

Біографічні довідки Ю. І. Айхенвальда вміщено з двох причин. По-перше, Ю. І. Айхенвальд – старший брат лікаря-психіатра, педагога, професора Л. І. Айхенвальда, життєвий шлях якого в Україні був досить благополучним. Довідка містить певну додаткову інформацію щодо родини Айхенвальдів. По-друге, в біографічній довідці Ю. І. Айхенвальда (довідка не має дати і не зазначає автора) міститься інформація щодо його висилки з Росії 1922 р. на «філософському пароплаві». Причина висилки Ю. І. Айхенвальда відома: він не сприйняв Жовтневого перевороту 1917 р., про що написав у книжці «Наша революция» (1918). Офіційна влада неприхильно ставилася до його пореволюційної творчості – «Лев Толстой» (1920), «Похвала праздности» (1922), «Поэты и поэтессы» (1922). У 1922 р. Ю. І. Айхенвальд відгукнувся статтею на розстріл М. С. Гумільова. Цього було достатньо для депортації письменника-інакодумця. Друга довідка написана доктором С. А. Скомаровським після 1928 р. і, очевидно, надійшла до комісії з Одеського наукового біографічного осередку. Як збиралися розпорядитися цими матеріалами в Біографічній комісії – невідомо.

Рідний брат Л. І. Айхенвальда (*див. док. № 25, 26*).

АКИМОВИЧ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ (26.05.1889, Одеса – після 1950) – математик, геофізик, педагог.

№ 30

АВТОБІОГРАФІЯ АКИМОВИЧА МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА

20 лютого 1930 р.

Микола Миколаєвич народився в Одесі 26 травня 1889 року. Початкову освіту він одержав дома. 1898 року М. А. поступив до школи: «Елисаветградское Земское Реальное Училище» а в 1903 року він, з переїздом батьків до Одеси, перейшов до Одеської 1-ої гімназії, яку й закінчив 1908 року. Того ж року він поступив до фізико-математичного відділу фізико-математичного факультета Новоросійського університету; 1912 року за твір, який він сдав до факультету, одержав медаль. 1913 року М. А. склав іспити в Державній іспитовій комісії.

22 березня 1914 року М. А. було запрошено на консерватора геофізичного кабінету Університета, а після скасування цієї посади − на асистента з геофізики. 1919 року М. А. перейшов на службу до К[иївської] Магнето-метеорологічної Обсерваторії, за спостережника, а з 1922 року М. А. – геофізик тої ж Обсерваторії (нині Обсерваторія зветься Геофізичною).

За часи з 1913 року до 1929 року М. А. був за викладача з фізико-математичних наук в місцевих учбових як середніх, так і вищих установах.

Зараз, крім посади геофізика в Геофізічній Обсерваторії, М.А. обіймає посаду завідувача Надчорноморської філії Укрмету.

Акимович

ДРУКОВАНІ ПРАЦІ М. М. АКИМОВИЧА

6 березня 1930 р.[1]

1. Определение высоты университетской астрономической обсерватории над уровнем моря. Зап[иски] физ[ико]-мат[ематического] ф[акульте]та Новороссийского ун[иверсите]та, в. IV, 1914.

2. Наблюдения метеорологических элементов во время солнечного затмения 8/12 августа 1914 г. Зап. физ[ико]-мат[ематического] фак[ультета] Новор[оссийского] ун[иверсите]та, в. X, 1916.

3. Материалы по гидрогеологии Одесского залива; наблюдения 1917 г. Одесса, 1919 (отдельной книжкой).

[1] Список друкованих праць додано на окремому аркуші, приклеєному до аркуша з текстом автобіографії (арк. 1-а).

4. Материалы по гидрогеологии Одесского залива. Зап[иски] Од[есского] Об[щест]ва Естествоиспытателей. Т. XLIII, 1927.
5. Незвичайні зливи та град в Одесі. Бюлетень ОДГО, № 6, 1926.
6. Ожеледь та її передбачення. «Погода і життя», ч.1, 1928.
7. О службе погоды. За оборону СССР, 1927.
8. Опади Надчорноморського Краю за березень – червень 1929 року. Степовий дослідник, ч.3, 1929.
9. 35 років Одеської Геофізичної Обсерваторії. «Погода і життя», ч.4, 1929.
10. Огляд погоди степового Надчорноморського Краю за четверту чверть 1925 року. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю. Т.I, № 5, 1925.
11. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю за першу чверть 1926 року. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю. Т.II, № 1, 1926.
12. Огляд погоди Ст[епового] Надч[орноморського] Краю за другу чверть 1926 року. Огляд погоди степового Надчорноморського Краю. Т.II, № 2, 1926.

Акимович

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4770, арк. 1, 1 зв. Автограф.

М. М. Акимович народився в сім'ї математика, професора Новоросійського університету Миколи Васильовича Акимовича (15.01.1862 – поч. 1942). Його становлення як фахівця в галузі метеорології припало на 1920–1930-ті рр. Восени 1930 р. він підвищував свою кваліфікацію на курсах Т. Бержерона в Москві, де свого часу було вироблено стратегію розвитку служби погоди в СРСР. Згодом брав участь у підготовці кліматологічного довідника по Україні і Молдавії, п'ятитомного видання з питань аналізу та систематизації спостережень за температурою води й опадами по всій мережі станцій України і Молдавії, та був автором кількох науково-дослідних робіт (1950-ті рр.). Дружина – Т. І. Акимович (у дівоцтві Точидловська; 1898–1965), професор, директор Одеського гідрометеорологічного інституту. У 1930-ті рр. в мережі Союзцукру при Укрметі працював Ю. Ю. Адешелідзе, Срезневський Б. І. (*див.док. № 22, 86*).

АЛЕКСАНДРОВ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ (1868, ст. Костянтинівська, Кубанської обл. Російської імперії – 1937, Харків, за ін. даними, травень 1921, Берлін) – адвокат, громадсько-політичний діяч, член конституційно-демократичної партії, депутат IV Державної думи.

№ 31

АВТОБІОГРАФІЯ АЛЕКСАНДРОВА
ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛОВИЧА

12 квітня 1929 р.[1]

Александров Александр Михайлович, юрист, б[ывший] присяжный поверенный, родился 1868 г. в станице Константиновской Кубанской области. В раннем детстве семья его переехала в Тверскую область и первоначальное образование А. М. получил в Пятигорской гимназии, где учился до четвертого класса. Пятигорская гимназия представляла довольно оригинальное учебное заведение: оно было создано преимущественно для казаков и горцев, при чем разрешалось в приготовительном классе поступать без ограничения возраста и наряду с девятилетними и десятилетними ребятами в приготовительном классе учились шестнадцатилетние и даже восемнадцатилетние парни из окрестных аулов; некоторые приезжали в гимназию на коне и вооруженные кинжалами и даже шашками. В этой среде и протекали первые годы учения А. М. Из пятигорской гимназии А. М. перешел в Екатеринославскую, по окончании которой поступил в Московский университет по юридическому факультету.

Настроение студенчества в это время было довольно пестрое: одна часть его увлекалась учением Толстого, другая, более активная − только что зарождающимся в России марксизмом. Из основоположников первых марксистских кружков этого времени в Московском университете нужно упомянуть председателя Верховного Суда СССР Александра Николаевича Винокурова. В университете А. М. дважды подвергался репрессиям за участие в т. н. студенческих беспорядках, причем раз дело ограничилось кратковременной отсидкой, во второй раз уже на четвертом курсе А. М. подвергся исключению из университета, тюремному заключению и административной высылке из Москвы. Любимыми профессорами студенчества этого времени, читавшими в переполненных аудиториях, был профессор финансового права И. И. Янжул и, в особенности, профессор политической экономии и статистики А. И. Чупров.

[1] Дата реєстрації документа в Біографічній комісії.

После исключения и высылки, через год или полтора, по ходатайству студентов, А. М. снова был принят в Московский университет, по окончании которого он записался в Москве помощником присяженного поверенного.

В Москве, совместно с Маклаковым, Муравьевым, Тесленко, Малянтовичем и др. принял активное участие в первой организации политических защит. В последствие такого рода организация появилась в Петербурге (Н. Д. Соколов, Эристов, Андронников, Переверзев и др.) и в других крупных провинциальных городах. Таким образом, первые забастовочные процессы центрального промышленного района проходили с его участием. Но вскоре эта деятельность прервалась, так как во время коронации Николая II А. М. вместе с Тесленко, Малянтовичем и, кажется, Муравьевым, был выслан по распоряжению охранного отделения из Москвы в места прежнего жительства. А. М. как екатеринославец, очутился в Екатеринославе, где и приписался в помощники присяжного поверенного. Здесь он снова принялся за защиту в уголовных и рабочих процессах того времени, и скоро приобрел довольно крупное имя в адвокатуре.

Одновременно он занялся общественной работой в городском и земском самоуправлении и в общественно-культурных организациях г. Екатеринослава, был уездным и губернским гласным Екатеринославского земства, гласным городской думы, а также принимал участие в качестве сотрудника местных газет «Южная Заря» и «Приднепровский край».

Очень часто в этот период А. М. выступал с докладами на литературные и общественные темы в местном Научном Обществе при Екатеринославском Горном Институте и Комиссии Народных Чтений. Из литературных работ отметим его напечатанные работы о Герцене, о М. Горьком, о Куприне и др.

Работа его, как политического защитника продолжала территориально расширяться и на Украине того времени почти не было ни одного процесса, в котором А. М. не принимал бы участия. Из процессов того времени отметим два больших процесса рабочих Брянского завода, Каменского, заводов Никополь-Мариупольского Общества и завода Провиданс, знаменитый Керченский процесс и многие другие.

Так продолжалось до русско-японской войны на Дальнем Востоке, как известно, совпало с революционным подъемом середины девяностых годов, который захватил все классы тогдашнего русского общества. В Москве, как известно, был созван Всероссийский съезд земств и городов и на этом съезде А. М. присутствовал в качестве делегата о города Екатеринослава. Живое и активное участие А. М. принимал в революции 1905 г. Но за революцией быстро последовала контрреволюция и

А. М. пришлось уехать из Екатеринослава. В это время он был назначен, в числе прочих известных адвокатов защищать лейтенанта Шмидта и через Севастополь он отбыл в Очаков и совместно с присяжными поверенными Зарудным и Врублевским принял участие в процессе Шмидта. Как известно, процесс Шмидта приобрел мировое значение, а вместе с ним приобрели известность и имена защитников Шмидта. После процесса Шмидта А. М. выставлен был кандидатом в члены Государственной Думы от Екатеринославской губернии, совместно с профессором Новгородцевым и другими. Но А. М. Александров проходил по городу Екатеринославу, где реакционные элементы были достаточно сильны и благодаря подтасовке и фальсификации выборов был одним или двумя голосами побежден кандидатом правых. При выборах во вторую Государственную Думу А. М. снова была предложена кандидатура, но он отклонил ее и от Екатеринослава был избран А. А. Караваев, впоследствии убитый. При выборах в третью Государственную Думу кандидатура А. М. снова была выдвинута, но Екатеринославский Губернатор в буквальном смысле терроризировал избирателей и в Государственную Думу прошел кандидат правых − председатель Союза Русского народа Образцов. При выборах в четвертую Государственную Думу снова была выдвинута кандидатура А. М. от демократической курии Екатеринослава и огромным подавляющим большинством А. М. был избран в четвертую Государственную Думу. Одно время с ним от рабочей курии Екатеринославской губернии был избран Г. И. Петровский, ныне здравствующий председатель ВУЦИКа.

В период времени от первой Государственной Думы до четвертой А. М. исключительно был занят защитой в политических процессах, и почти нет ни одного города, в котором он не выступал бы в этот период. Он выступал в Петербурге, Москве, Варшаве, Вильно, Люблине, Гродно, Туле, Одессе, Саратове, Самаре, Тамбове, Сумах, Новочеркасске, Киеве, во всех городах Черноморского побережья, начиная от Сухума до Одессы, в Ростове, Екатеринодаре, Херсоне и во многих других городах.

В этот период А. М. выступал во всех военно-окружных судах, и во всех, кроме Сибирского − Судебных Палатах. Из наиболее крупных процессов этого времени назовем процесс первой Государственной Думы, где он выступал защитником трудовиков и социал-демократов, процесс петербургского Совета Рабочих Депутатов, при первом слушании (Троцкий, Авксентьев и др.), дела о Новороссийской республике, о Пятигорской республике, о Лубенской республике, Люботинское восстание, восстание на Екатериненской жел[езной] дор[оге], восстание в Таганроге, восстание в Грозненском участке Владикавказской жел[езной] дор[оги]. Этот последний процесс особенно памятен тем, что

на процесс прибыли в город чеченцы из аулов и парализовали действие войск, призванных в город Грозный для репрессивных действий против населения. Среди двенадцати подсудимых на этом процессе, которым угрожала смертная казнь и которые были оправданы, был и ныне здравствующий член харьковской коллегии защитников К. С. Цагарелли. Из процессов этого времени нужно отметить также защиту лидера бундистов известного Медема в Варшавской Судебной Палате и защиту присяжного поверенного Гиллерсона, совместно с О. О. Грузенбергом в заседании Виленской Судебной Палаты.

В Государственной Думе А. М. числился беспартийным прогрессистом и состоял членом следующих комиссий: бюджетной, законодательных предположений, судебной, личного состава. Но особенно интенсивной деятельность А. М. была в комиссии по запросам правительству. Членами этой же комиссии состояли от социал-демократов меньшевиков Чхеидзе, от большевицкой фракции Г. И. Петровский. В пленарных заседаниях Государственной Думы А. М. выступал преимущественно по смете министерства юстиции и по запросам. Из речей по запросам необходимо отметить нашумевшую в свое время речь по запросу министру внутренних дел [Н. А.] Маклакову по поводу обыска в квартире Г И. Петровского.

По закрытии Государственной Думы А. М. состоял членом предпарламента. При выборах в Учредительное собрание кандидатура А. М. выставлена была в трех избирательных округах, если не ошибаемся, он прошел в Учредительное собрание от Самарской губернии.

В настоящее время А. М. состоит в коллегии защитников и в течение последних двух-трех лет выступал в целом ряде процессов, из которых назовем дело судебных работников города Харькова, известное дело Кочетовой, Махова и многие другие.

Выступает А. М. иногда с докладами на литературные темы о Пушкине, Достоевском.

При старом режиме А. М. трижды привлекался к судебной ответственности по политическим делам. В первый раз по 102 ст. Уг[оловного] Улож[ения], за участие в Центральном Комитете Всероссийского Союза Адвокатов, во второй раз за оскорбление жандармского полковника Загоскина во время допроса его в качестве свидетеля по известному Тихорецкому делу, после того как было установлено, что Загоскин был инициатором расстрела рабочих и, наконец, в третий раз перед самой войною за напечатание статьи в Харьковской газете «Утро», направленной против действий одного из министров старого режима.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4774, арк. 1–4. Копія. Машинопис.

Серед відомих юристів, громадських діячів початку XX ст. почесне місце по праву належить Олександрові Михайловичу Александрову. Він мав неабиякий авторитет у демократичних колах Росії, передусім як судовий захисник «Червоного адмірала» – лейтенанта П. П. Шмідта і повсталих матросів крейсера «Очаків» та як учасник інших судових процесів початку XX ст. У роки своєї успішної адвокатської практики, як гласний Катеринославської міської думи і Катеринославського повітового і губернського земства (до 1906 р.), багато уваги приділяв земським, культурним, освітнім проблемам Катеринославській губернії, зокрема поширенню правових знань серед населення.

Важливим етапом у житті й політичній кар'єрі О. М. Александрова стала діяльність у IV Думі (1912–1917), до якої його обрали від міських виборців Катеринослава – торговців і підприємців середньої руки та інтелігенції. Як парламентарій він вирізнявся активністю й ефективністю роботи в комісіях, на сесійних засіданнях, де гідно представляв свій край.

О. М. Александров залишився в пам'яті сучасників як державний і громадський діяч ліберального спрямування, юрист, талановитий оратор, який у своїй діяльності суворо дотримувався принципів забезпечення прав людини в кримінальному та цивільному судочинстві.

М. М. Могилянський за своєю адвокатською практикою був добре знайомий із О. М. Александровим і в «Щоденнику» згадував останнього 22 січня 1937 р. в зв'язку зі звісткою про смерть адвоката. Наводить кілька яскравих справ за участю О. М. Александрова (промова в Держдумі з приводу 100 днів оборони Вердена; виступ на одному з перших робітничих процесів на підставі закону про новий Карний статут). Згадує його як людину обдаровану: «взагалі стояв багато вище загального рівня й часто чарував оригінальністю душевної вдачі... Ораторським талантом володів виключним, вмів вдарити по серцях з „неведомою силою"».

АЛЕКСЄЄВ ФЕДІР ПЕТРОВИЧ (1879, Київ – після 1931) – учасник революційних подій 1905 р. в Києві.

№ 32

АВТОБІОГРАФІЯ АЛЕКСЄЄВА ФЕДОРА ПЕТРОВИЧА

4 июня 1931. Киев

Родился в 1879 году в г. Киеве, в рабочей семье. Отец был рабочим газового завода; учился в церковно-приходской Мариинско-Благовещенской [школе], окончил ее в 1893 году. В этом же году стал работать на металлоткацкой фабрике Рудольфа Миллера на Жилянской ул[ице], потом пошел работать по мелким мастерским, обучался слесар-

ному делу, в 1898 году поступил работать слесарем в фабрику Гинзбурга. Тогда работало от 75 до 100 чел[овек], где случайно столкнулся уже с революционной литературой, которая там распространялась. Первую книжку я прочел «Что нужно знать и помнить каждому рабочему», немедленно познакомился с революционными товарищами того времени: тт. Калюжным, Шеляженко, Апраксиным и Марьяном Гурским [интеллигентом]. Был организован кружок, который собирался у меня на квартире на Шулявке в заводском районе, где работа велась среди рабочих заводов Гретера, Криванека, Графа (…) Унгерман и Малашевского, а также среди рабочих главных железнодорожных мастерских: читали «Искру» и «Рабочее дело», были споры о переходе с экономической борьбы на политическую и весной 1901 года подготовились и участвовали в демонстрации первой в Киеве политической с участием рабочих масс 11 марта; затем в 1902 году тоже 2 и 3 февраля политической демонстрации. И, наконец, весной 1903 года при подготовке к майской демонстрации были произведены аресты среди Киевского комитета и среди членов заводского комитета. Я тоже был арестован благодаря провокации рабочего Захария Круца, – но после трех месяцев освобожден.

По заданию комитета я поступил в главные железнодорожные мастерские, где после весенних арестов чувствовался провал в работе. Поступив в мастерские, где рабочие меня знали, т. е. революционная часть, а посему работа была очень успешна. Члены партии быстро пополнялись и раны, нанесенные предателем, быстро залечились. На место десятков арестованных товарищей вступили сотни новых и работа оживилась.

Назревали события. В Баку разразилась забастовка, перекидывалась дальше на другие города, приближалась к Киеву. На собрании заводского и городского комитета было решено объявить забастовку солидарности и протеста против насилий над рабочими Баку и других городов. Было решено, чтобы главные мастерские начали и дали гудок и к нему уже присоединятся рабочие г. Киева. На собрании рабочих гл[авных] мастерских 19 июля было решено начать 21-го утром забастовку. Что и было сделано, два дня рабочие во дворе мастерских слушали речи своих ораторов, а на третий их не впустили в завод и они вышли на пути, где у депо 23 числа их атаковали казаки и войска пехоты дали три залпа, были убитые и раненые.

Первый тяжелый урок был дан 29 августа. Арестовали многих рабочих мастерских, в том числе и меня. За участие в забастовке и за невежливый разговор с губернатором я был выслан в Восточную Сибирь в г. Вилюйск, Якутской обл[асти] сроком на пять лет.

Пробыть все пять лет в ссылке мне не удалось. События быстро развивались: началась Японская война, наше поражение. Затем был убит

мин[истр] внутр[енних] дел фон Плеве [В. К.] и заступивший [на] его место князь [П. Д.] Святополк-Мирский повел новую политику «весны» и часть ссыльных смогла вернуться на родину, в том числе и я приехал в г. Киев 2 января 1905 года.

Началось движение в Петербурге 9 января и после расстрела по всей России забастовали и киевские рабочие. Я поступил во второй половине января на завод Гретера и Криванека [и К^0] на ночную смену. Работа уже шла более открыто, чем раньше. С новыми силами и энергией шла пропаганда и агитация, бояться-то ведь было нечего. «Дальше Сибири уже не пошлют, а там совсем не опасно», а даже очень полезно, так как там выковывалось твердое убеждение о классовой борьбе.

Началась культурная борьба за распространение газет. «Киевлянин» давал 50 №№ газет ежедневно для чтения. Пришлось пойти в редакцию «Киевских откликов» либеральной газеты и дать 400 человек подписчиков рабочих завода, по 30 копеек в месяц с доставкой в завод и «Киевлянин» был изгнан из завода. Затем в заводе во время обеда шло чтение газет громкогласное и затем комментировали прочитанное и начинался форменный митинг с газетой в руках. Это проходило вне явочным порядком. Началось общественное движение, лекции либеральных профессоров, публика шла массами на все лекции, полиция металась из стороны в сторону, но поделать ничего не могла.

Наступили октябрьские события. Понятно, в Киеве как и всюду, рабочие первые бросались на борьбу и вели всех за собою. Забастовавшие рабочие Гретера и Криванека захватили Политехнический институт, объявили там генеральный штаб и там был организован по примеру Питера Совет Рабочих Депутатов г. Киева. Председателем его был выбран я, так как меня знали почти все рабочие заводов г. Киева, да к тому, хотя подъем был и велик у рабочих, но не всякий хотел быть верным кандидатом в тюрьму.

События быстро разворачивались. 18 ноября выступили саперы и прошли военной демонстрацией по городу Киеву и на Евбазе были рассеяны, после того как был ранен т. [Б.] Жадановский. На другой день было объявлено военное положение. Началась реакция, и после того как Московское вооруженное восстание было подавлено, все пошло на убыль. Работать уже было невозможно, начались аресты и я уехал с большими трудностями из Киева в г. Саратов, где 16-го января 1906 года был арестован и привезли в Киев, где дело передано было в Киевский военный окружной суд, где по окончанию следствия был судим и осужден на 4 года крепости с лишением прав. Срок свой я закончил в Седиецкой тюрьме, прошедши через города Орел, Смоленск, Минск и Брест. По выходе на свободу и приезде в Киев выяснилось, что жить

в губернских городах нельзя. До отбытия гласного надзора пришлось перейти на нелегальное существование.

После нескольких дней я уехал на юг в г. Александровск, Екатеринослав и Бердянск. В последнем опять был арестован в 1911 г. и по истечении трех месяцев был освобожден. Во время допросов выяснилось, что Киевский военный суд опять разыскивает меня, в виду открывшихся новых обстоятельств. По освобождении я уехал в г. Киев и отсюда, после совета представителями защиты – было мне предложено оставить Россию. При помощи организации я уехал заграницу, где в Подволочиске был арестован и отправлен в Берлин. Оттуда, благодаря вмешательству [покойника] Бебеля, меня освободили и отправили в Цюрих (Швейцария); оттуда − в Париж, где после 2 месяцев жизни пришлось уехать в Америку, где прожил 16 лет, работая на разных заводах и железных дорогах и в 1928 году вернулся в С.С.С.Р., в г. Киев, где находится и сейчас.

Федор Алексеев

ІР НБУВ, ф. Х спр. 4786, арк.1–3. Автограф.

АЛЕКСЄЄВА ГАННА СОФРОНІВНА (дівоче – Пасічник; 02.10.1883, Київ – після 1932) – учасниця революційних подій у Києві 1905 р., політкаторжанка.

№ 33

КОРОТКА АВТОБІОГРАФІЯ
АЛЕКСЄЄВОЇ ГАННИ СОФРОНІВНИ

17 апреля1932 г. Москва

Родилась я в 1883 г. 2 сентября в г. Киеве.

Отец мой бывший крестьянин Каменец-Подольской губ. отдан был в солдаты за сына помещика. Неграмотным. Прослужил 15 лет на военной службе (повторной) и после окончания войны с Турцией вышел в запас в г. Киеве, где остался жить. 3 года был курьером во дворце княгини Александры Петровны, 3 года был жандармом железнодорожной окраины, а потом извозчиком до 1924 г. С 1924 г. жил у меня на иждивении в Москве до дня смерти 1928 г. сентября (жизнь кончил самоубийством на 82 году жизни). Мать моя, дочь николаевского солдата, умерла молодой, когда мне было 12 лет.

Окончила я церковно-приходскую школу. Один класс в Киеве на Шулявке. Жила при отце до 18 лет с перерывами. Убегала жить к бабушке. Жила в Нежине в ученицах портновскому ремеслу. Детство мое проходило в угнетенной обстановке. Отец у меня был большой деспот,

патриот своего отечества, малограмотный человек старых укладов жизни. Гнет и избиение, другого от него не видели мы (я и брат) в детстве.

Влияние на меня большое имела бабушка (мать моей матери), бывшая крепостная крестьянка, пережившая все ужасы крепостного крестьянского права в России, сколесившая всю Россию, Бессарабию и Кавказ со своими помещиками (сын помещика был полковник) в качестве прислуги домашней, отмеченной им как хорошей и здоровой работницы у отца. Бабушка-то и знакомила меня со всеми ужасами крепостного права, ребенком еще. Все, что слышала я о нем, глубоко ложилось в моей памяти и отлагалось где-то глубоко в душе, вырабатывая глубокую ненависть к тому, что так ярко и красочно передавала старушка мне, рисуя тяжелый гнет, пытки и издевательства над крестьянами помещичьим классом, а также ужасы усмирения крестьян за попытки протеста и б(…)та. Хотя бабушка была неграмотной, но на все мои вопросы и возмущения, она давала подробные и верные объяснения. Я росла протестанткой против гнета помещиков, против царской власти. Была полна желания мстить за все ужасы, пережитые крестьянами от своих «благодетелей» помещиков и Царя.

Глубокий толчок был в моей жизни. Это студенческая демонстрация (панихида по Ветровой) по поводу самосожжения Ветровой в крепости.

Разгон демонстрации, избиение демонстрантов, аресты – все это мне объясняла бабушка: что курсистка пошла против царя и его опричников, за что ее арестовали, издевались над ней в тюрьме и она себя сожгла, не будучи в силах переносить моральных мук, какие ей устраивали палачи. Я тогда была 14-ти лет; дала слово, что буду и я бороться, как эта курсистка, против царя и его душителей рабочих и крестьян.

16 лет я поступила в корсетную фабрику «Дитула» в Киеве, откуда через год с лишним была уволена за разного рода выступления протеста, по поводу издевательств над рабочими. Выступления мои были единичные, никем не поддерживались; работницы были неразвиты, угнетены, зависели от заработка на существование, все почти семейные, запуганные тем режимом и порядками, которые царили на фабрике. Фабрикант был француз и ловко проводил эксплуатацию труда на все 100%, дав лишь прекрасное помещение для труда, но брал непосильные штрафы за все где можно было и где нельзя. Для него не было законами фабричные правила.

16,5 лет я поступила в корсетную мастерскую на Пушкинской улице «Франсуа». Здесь я встретилась с Антониной Конопко; она-то меня ввела в революционную среду. Я стала посещать марксистский кружок, который всегда был в квартире Анны Романовны на Смоленке. С этого момента началось мое партийное крещение. Я посещала кружки, распро-

страняла литературу, участвовала в проведении массовок летом за городом в Голосеевском лесу, вела агитационную работу и заводила связи с Табачной фабрикой Соломона Ко(…)на (фабрика была против нашей мастерской). Плохо разбираясь в теории, я рвалась к практической работе. Меня не интересовали книги, а действительная жизнь. А поэтому с меня не выработался оратор. Я была всегда техническим работником в партии. В это же приблизительно время я встретилась с Федором Петровичем Алексеевым, он был очень религиозный патриот и готов был выдать всех революционеров для расправы с ними кому следует.

Не мало приходилось с ним говорить мне, а также товарищу Давиду, чтобы сделался Алексеев идейным революционным передовым авангардом рабочих Шулявского района завода Гретер и Криванек и железнодорожных мастерских г. Киева. Впоследствии был председателем Совета Рабочих Депутатов (это был мой первый муж, за которого я вышла замуж в 1901 г. в 18 лет). Вместе с ним мы проводили работу в партии: я − техническую и организационную, он − агитаторско-пропагандистскую до конца 1905 г.

После ареста Киевского Совета рабочих депутатов и вообще наступившей реакции, мне пришлось по поручению Киевского Совета через Александра Рериха организовать столовку для безработных Шулявского района, которая являлась явочной квартирой для связи с рабочими, работающими и безработными, где я была вскоре арестована в феврале 1906 г. (столовая осталась существовать; в ней работала Антонина Корват после моего ареста, моя помощница во всех делах). Больной просидела 3 месяца в Лукьяновской тюрьме и была освобождена без права жительства в Киеве и Киевском уезде. Я избрала место жительства г. Васильков, но сейчас же перешла на нелегальное положение и стала работать в Военной организации в качестве технического секретаря и техника по доставке и снабжению всех районов Киева нелегальной литературой военных частей. Работала я вместе с Яковом Сурец (теперь полпред в Турции), братья Гопенберги, Николай Генн и другие имели связь через Гриню Полонувскую с техни(…) комитета партии г. Киева.

Арестована была 29 ноября 1906 г. на конференции военных организаций в Киеве на Крещатике в помещении книжного склада «Донской Речи» вместе с Сурцом, Азарх, Гейне и другими.

В мае 1907 г. получила административную ссылку в Архангельскую губ., куда прибыла в конце июня. Прожила до 16 августа 1907 г. в Онеге Архангельской губ. и бежала в Екатеринослав, где работала до 20 декабря 1907 г. в качестве ответственного техника Екатеринославского Партийного Комитета социал-демократов. Секретарем Комитета тогда был в Екатеринославе Борис Футарян (теперь председатель автогенного трес-

та) (…). 20 декабря 1907 г. была арестована (во дворе, где была типография комитета ВКП(б), арестованная накануне ночью) в Екатеринославе.

Привлекалась по 102 статье в принадлежности к социал-демократическому Комитету г. Екатеринослава. Просидела 1 год 5 месяцев под следствием. Судилась выездным Одесским военным судом в Екатеринославе. Получила 4 года каторги. Отбыла таковую в трех тюрьмах Екатеринослава, Луганска; всего два месяца в Вильне последних. В ноябре 25-го 1912 г. ушла в Сибирь на поселение в Иркутскую губернию Верхнеленский уезд Коссостенскую волость. В Коссостенской Степи прожила 6 месяцев. Переехала на Ленский тракт в Хагот. Прожила один год и переехала в Иркутск. В Иркутске прожила 2 года легально, а последнее время жила нелегально, т. к. должна была выехать из Иркутска (по распоряжению жандармского отделения негласному) по предписанию губернатора, как неисправимый элемент, имеющий связь с подпольем и тюрьмой. В конце 1915 г. у меня был обыск в Иркутске, ничего найдено не было, но лишена была права жительства в Иркутске и отправлена в Верхоянский уезд.

1917 г. революция застала меня в Иркутске на нелегальном положении. В апреле 20-го я выехала в г. Киев, где прожила до 1920 г. − ухода поляков из Киева.

По приезде в Киев 1917 г. я работала в партии социал-демократических меньшевиков до Октябрьской революции, потов вышла из партии, т. к. развал организаций Шулявского района сразу наступил с победой Октябрьской революции. Я не вошла, или вернее, не примкнула тогда к большевикам, ибо не была согласна с тактикой действий, особенно проведении в партии железной дисциплины, чему потом очень пожалела. Ибо сама я была хорошо дисциплинированным человеком и никогда не нарушала дисциплину партии, будучи вне рядов партии.

С 1920 г. я живу в Москве. Член Общества политкаторжан со дня его организации. Кандидат ВКП(б). Сейчас в стадии оформления перехода в члены партии.

А. С. Алексеева

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4788, арк. 1−3. Автограф.

Автобіографії Ф. П. Алексєєва і Г. С. Алексєєвої надійшли до Біографічної комісії з архіву Істпарту в 1931 та 1932 рр., коли виникла потреба додати до Біографічного словника статті про сучасників, насамперед учасників політичних рухів, партійних діячів, ударників праці, винахідників тощо. Наприкінці 1929 р. Біографічний словник активно поповнювався інформацією про «революційних діячів», до яких віднесено й подружжя Алексєєвих.

Події, покладені в основу двох автобіографій – Ф. П. Алексєєва та його першої дружини Г. С. Алексєєвої, розгортаються в Києві в листопаді – грудні 1905 р. на фабрично-заводській околиці міста – Шулявці та Київському чавуноливарному і механічному заводі Я. Гретера і О. Криванека (згодом – завод «Більшовик»). Робітники цього підприємства страйком виявляли солідарність із пролетаріатом, що повстав у Москві й Петербурзі, та визнали Раду робітничих депутатів єдиним органом влади.

Заводського слюсаря Ф. П. Алексєєва, який співчував більшовикам, 6 листопада 1905 р. на другому пленумі Київської Ради робітничих депутатів обрали головою Ради. 20 листопада в Києві було введено воєнний стан. Почалися репресії проти революційно настроєних робітників і солдатів, Київської Ради робітничих депутатів. Рада мусила піти в підпілля й облаштувалася на Шулявці. Свої засідання Рада проводила під охороною озброєних бойових дружин, якими керував голова Ради Ф. П. Алексєєв. 16–17(29–30).12.1905 р. урядові війська розгромили «Шулявську республіку». В автобіографії міститься цікава інформація про договір з редакцією газети «Киевские отклики» (редактор М. П. Василенко) на розповсюдження газети за передплатою серед робітників.

Автобіографію Ф. П. Алексєєв написав після повернення до Києва з вимушеного перебування за кордоном. Колишня дружина революціонера Г. С. Алексєєва на той час мешкала в Москві. Після 1933 р. вона вступила до ВКП(б). Ім'я Г. С. Алексєєвої увійшло до біографічних довідників «Общества политкаторжан и ссыльно-поселенцев» (*1929, 1934*). *Товариство надавало своїм членам матеріальну допомогу, організовувало лекції та доповіді, збирало, зберігало та вивчало історичні матеріали. В автобіографії Г. С. Алексєєвої містяться деякі «цікаві» подробиці подій 1905 р. – свідчення того, що до автобіографій і спогадів старих революціонерів і більшовиків слід ставитися з певною засторогою.*

АЛЕШО ОЛЕКСАНДР ГАВРИЛОВИЧ [09.11(28.10).1890, с. Грушки Балтського пов. на Поділлі, нині Одеської обл. – 04.04.1922, Київ] – антрополог, етнолог, етнограф, музейний діяч.

№ 34

ЖИТТЄПИС АЛЕШО ОЛЕКСАНДРА ГАВРИЛОВИЧА

[не раніше 1919 р.][1]

Народився на Поділлю в Балтському повіті на сухарному заводі «Грушки» 9 лютого 1890 року. Середню освіту одержав в Уманській

[1] Дата встановлена за текстом документу.

класичній гімназії. Вищу освіту спочатку в Київському, а далі в Петербурзькому університеті по групі географія та етнографія природничого розряду фізико-математичного факультету. Під час свого перебування в Петербурзькому Університеті слухав лекції з антропології та етнографії, проф[есора] Хв. К. Вовка, а також за його керівництвом провадив практичні студії в цих науках над матеріялами, що в кабінеті Географії й Антропології та Етнографічному відділі «Русскаго Музея Олександра III». Крім того відбував наукові подорожі, з командировками ріжних наукових установ та товариств, з метою наукових студій та збирання нового матеріялу. Таким чином відбув подорожі: 1) В літку 1911 року на Київщину від «Русскаго Антропологического Общества» при СПБ університеті для антропологічних та етнографічних студій; 2) Весною та літом 1912 р. з тою ж метою на Уралі в Пермській, Уфимській та Оренбурзькій губерніях; 3) В літку 1913 та 1914 років на Херсонщину для збирання етнографічних колекцій та антропологічних помірів від «Этнограф[ического] Отд[еления] Русск[ого] Музея Александра IIII» і «Русского Географического Общества» в СПБ.

Весною і літом 1916 року приймав участь як спеціялист-антрополог та етнограф, яко член в експедиції від «Русского Музея Олександра III» в Малу Азію на озері Ван та його околиці для студій над місцевим населенням.

Наслідком цих всіх наукових студій є наукові матеріяли, що почасти опрацьовані і надруковані, а почасти лише опрацьовані або в стадії оброблення, етнографічні клекції що зібрано, передані до етнографічного відділу «Русского Музея Олександра III».

Після Ванської експедиції був запроханий на посаду наукового співробітника «Русского Музея Олександра III» в етнографічний відділ, де працював до моменту виїзда з Петрограду, до 1918 року. Крім того працював в спеціяльних комісіях по розробленню анкети з етнографії населення України в Этнографическом Отделении «Русского Географического Общества», а також складанню карт. Зараз Алешо є дійсним членом «Русского Географического Общества», «Комиссии по изучению племенного состава России» при Російської Академії наук, «Русского Антропологического Общества» при СПБ університеті, дійсним членом і секретарем «Українського Наукового Товариства» у Києві, членом Сільсько-Господарського Наукового Комітету та завідуючим Секцією Сільсько-Господарського Народнього Побуту, Головою Етнографічної секції Губкопмису, редактором Крайвидату по Антропології, Етнографії та Доїсторії.

Реєстр орігінальних праць О. Г. Алеши

1) Музей Антропології та Етнології і Антропологічний Інститут

ім. Хв. Кіндр. Вовка при Українській Академіїї Наук − записка надрукована в працях Комісії по виробленню статуту Академії.

2) Антропологічні досліди Українського населення Уманського і Таращанського повітів Київщини. Збірник пам'яти Хв. К. Вовка. [Антропометричні досліди українського населення Уманського і Таращанського повітів на Київщині. К., 1919.]

3) Хв. Кіндр. Вовк як антрополог. − Там же.

4) Антропологічні та Етнографічна карта до статті Вовка «Антропологические черты украинского народа» в II томі «Украинский народ в его прошлом и настоящем».

5) Наукова редакція «Больше» «Походження людини». Переклад з нім[ецького].

6) Наукова редакция Мечников «Етюди з природи людини».

7) Наукова редакція Веле «Культура безкультурных» та «Элементы культуры».

8) Наукова редакція та доповнення до Шимкевич «Будуще людини з погляду натураліста».

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5141, арк. 1, 1 зв. Копія. Машинопис.

Ім'я О. Г. Алеші, учня Ф. К. Вовка, насамперед пов'язують зі збереженням імені вчителя, перевезенням у складних політичних та економічних умовах часів Української революції його цінної наукової спадщини й бібліотеки в Україну, заснуванням першої в Україні установи, що відповідала меті всебічного комплексного антрополого-етнологічного вивчення українського народу – Музею антропології та етнології ім. Ф. К. Вовка при Спільному зібранні УАН, розробкою завдань і статутних документів музею. Він також долучився до обґрунтування потреби розвитку національної музейної справи, зробив вагомий внесок у формування українських музеїв як науково-дослідних інститутів. До цього процесу були причетні патріотично настроєні висококваліфіковані знавці української науки і культури академік В. І. Вернадський, М. П. Василенко, душоприказники Ф. К. Вовка – С. О. Єфремов і П. Я. Стебницький.

О. Г. Алешо доклав багато зусиль, щоб повернути з Петрограда надзвичайно цінну колекцію П. П. Потоцького, яка містила, зокрема, порцеляну з різних країн світу, старовинні італійські й німецькі меблі, японські та китайські колекції посуду, картини, а розділ україніки – книжки, рукописи, альбоми різними мовами світу, малюнки, інші раритетні речі, починаючи з XVI ст. Саме Олександр Гаврилович подав УАН клопотання про важливість і умови повернення цієї спадщини в Україну.

У 1918–1922 рр. О. Г. Алешо був безпосередньо причетний до створення Української академії наук і деяких її комісій, до розбудови Українського народного університету в Києві, створення в ньому спеціальних кафедр – фізичної географії та антропології, до становлення й діяльності Сільськогосподарського наукового комітету України, зокрема створення секції сільськогосподарського народного побуту.

АЛИМОВ ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ (24.08.1867, Санкт-Петербург, нині РФ – після 1931) – інженер, кораблебудівник, педагог.

№ 35

КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПРОФЕСОРА-ІНЖЕНЕРА АЛИМОВА ВОЛОДИМИРА ІЛЛІЧА

20 ноября 1931 г. Одесса[1]

Родился 24.08.1867 г.[2] в Ленинграде. Мой отец был преподавателем Морского училища и Морской Академии. В училище он преподавал ряд предметов математического цикла; в Академии преподавал «Теорию корабля» и считался большим специалистом по этой дисциплине не только в быв[шей] России, но и заграницей. Одновременно с глубоким уважением, который отец пользовался со стороны представителей ученого мира, наша семья терпела материальные стеснения настолько, что приходилось матери моей много работать, дабы избежать фактической нужды.

Среднее образование я кончил в Кронштадском реальном училище и предполагал поступить в Ленинградский Технологический институт. Но обстоятельства сложились так: во время моих выпускных экзаменов в училище, умер отец (1884)[3]. Отсутствие средств побудило меня, вместо Тех[нологического] инст[итута], поступить в Кронштадское коммерческое училище Морского ведомства, где 4 года обучение и содержание относилось за счет казны. Имело в этом случае большое значение и желание отца видеть сына работающим в той же специальности, которой он посвятил много лет жизни, по вопросам которой им были оставлены ценные труды.

В то время Коммерческое Инженерное училище Морского ведомства было единственным учебным заведением, в котором было специальное кораблестроительное отделение; на которое я и поступил в 1884 г. За 4 года пребывания в инженерном уч[илище] можно указать на два факта,

---

[1] Під текстом документа вказано адресу автора документа: г. Одесса, Свердлова, № 46, кв. № 9.

[2] Дату народження подано над рядком.

[3] Дату подано над рядком.

имеющие для меня значение. В первый же год во время летних практических занятий я свалился в сухой док (11 метров выс[оты]) на каменные плиты (я остался жив, но калекою на всю жизнь). Факт этот не только не оттолкнул меня от специальности, но наоборот, побудил глубоко изучать ее как со стороны практической, так и со стороны теоретической. Вторым фактом, имевшим значение, была моя первая работа по специальности, написанная и напечатанная в специальном органе: «Развитие мирового судостроения за последние 25 лет» (1888). По окончании училища (1888) назначен был младшим инженером на постройку судов в Николаеве, а через 2 года был по экзамену назначен в числе 6-ти человек в Морскую Академию на кораблестроительный отдел.

В течение прохождения курса работал над вопросом сопротивления воды движению судов и представил конференции Академии выпускной проект корабля, отличительное свойство которого заключалось в том, что форма подводной части была спроектирована, приняв в основание исключительно предложенные мною линии строго-теоретического происхождения, что до сих пор не практиковалось.

Возвратившись по окончании Академии (1892) к кораблестроительной деятельности, пришлось выполнять не только срочные работы по постройке судов и ремонтные работы, что отнимало массу времени, не давая ни умственного, ни материального удовлетворения и лишало возможности заняться учебными или научно-исследовательскими работами.

В результате мне пришлось оставить службу во флоте и свою специальность и согласиться на предложение занять место фабричного инспектора в Одессе и одновременно преподавателя в открывшемся там Морском учебном заведении, − ныне Техникум вводного транспорта. Основатель этой школы Лог. Лог. Гавришев вложил много труда, заботы, свежей мысли при создании этого учеб[ного] завед[ения]. Были приглашены профессора местного университета и видные представители практики.

Это время совпало с волной рабочего движения. Принимая место фабричного инспектора, я считал его естественным правозаступником с соответственными обязанностями и правами. К сожалению, по условием времени это не могло быть исполнено; тем не менее, когда я был фабричным инспектором, находил возможность неоднократно отстаивать интересы рабочих и восстанавливал их права.

Считая необходимым тесное общение с рабочими, я участвовал в организации вечерних курсов для рабочих и преподавал на них.

Период зубатовщины внес разлагающие моменты в историю рабочего движения и одновременно не мог не отразиться на работе фабрич[ной] инспекции. Моя деятельность фабрич[ный] инспектор;

кроме служебных функций, выразилась напечатанною мною работою под заглавием «Ремесленные фабрики» (1904)[1], а также рядом статей в газете «Русская жизнь» (1905)[2]. Что касается преподавательской деятельности, то так как она касалась главным образом предметов кораблестроительной специальности, мною выпущен труд: «Устройство и теория корабля», 1908[3] (263 стр., 203 черт.).

В тот же период выпущена статья: «О причинах высокой стоимости судов». В 1907 г. вследствие значительного изменения условий службы фабрич[ных] инспекторов, я вновь вернулся к своей специальности, получив назначение на должность инженера Добровольного флота. Живое дело, значительная ответственность, в особенности во время частых и продолжительных отъездов управляющего, не дали возможности уделять время теоретической работе, хотя преподавательское дело я не оставлял. Так дело шло до войны и революции. На время войны и благодаря войне, я был оторван от нормального дела, хотя и выполнял инженерно-военные морские задачи.

Период революции вернул меня к прежнему моему делу, только измененному по существу и по форме. Инженерная моя работа касалась уже всего объединенного национализацией торгового флота на юге (1921)[4]. Надо было разрушенный флот собрать, восстановить, а затем приступить к строительству. Работа требовала огромного напряжения.

В равной степени требовалась перестройка нашей школы. Мне удалось много работать по преобразованию Морск[ого] училища в Морск[ой] Техникум сообразно вновь поставленным задачам, отвечающим коммунистическим запросам и пролетарскому направлению.

Был создан, вернее закреплен в Одессе, Политехнический институт. В работах по его строительству мне выпало на долю принять живейшее участие. Началась работа организационного комитета, в котором я состоял членом и секретарем. В первый период, когда институт как таковой, начал функционировать, ему пришлось испытывать, кроме материальных, и иные затруднения (1919–[19]20); мне пришлось переживать их в качестве профессора и проректора института. Эти годы, годы холода и голода при не вполне твердом материальном положении Института, были для него крайне тяжки.

Условия жизни и работа, в результате подорвали мое здоровье и я тяжело и опасно заболел: у меня на нервной почве был удар.

---

[1] Дату подано над рядком.
[2] Те саме.
[3] Те саме.
[4] Те саме.

Институт, техникум, Народный университет, организация технического факультета, который был создан под моим руководством, организация торгового флота… пришлось оставить на продолжительное время.

Только спустя 6 мес[яцев], в августе 1921 г. я начал опять работать. От многих занятий пришлось отказаться по требованию врачей, но через полгода я уже работал в Техникуме и Политехническом институте с прежним напряжением. В Институте меня избрали председателем предметной Комиссии, а в образовавшейся научно-исследовательской кафедре, заведующим секцией по кораблестроению (1922).

Одновременно из Центрального Управления Водных путей Н.К.П.С. последовало приглашение мне занять место начальника Бюро классификации судов. Создавая это учреждение, аналогичное с заграничными классификационными обществами; центр считал, что работа будет носить характер, в значительной мере, научно-исследовательский. Это побудило меня согласиться на предложение.

За последние годы работы в Институте и научно-исследовательской кафедре мною написаны два труда: «Введение в судостроение» (1928), «Применение некоторых кривых при составлении теоретического чертежа судна» (1931).

Работая в Регистре, я принимал участие в коллективных трудах, издававшихся центральным управлением Регистра. В 1930 г., почти одновременно, Полит[ехнический] Инст[итут] и Регистр в Одессе прекратили свое существование. Я получил предложение в Кораблестроительный институт в Николаев с занятием должности декана факультета и профессора. Ведя дело в (…) Институте при тесной связи с производством мною была предпринята крупная научная работа.

Но в ноябре 1931 г. у меня повторилась моя болезнь, бывшая 10 лет тому назад; только в гораздо сильнейшей степени так, что врачи запретили всякие занятия и признали меня нетрудоспособным инвалидом 2-й группы.

До настоящего времени я заниматься не мог, и лишь за последнее время врачи дают надежду, что начатый мною труд до моего заболевания, не утруждая себя, я буду в состоянии продолжать, а пока ожидаю назначения пенсии, как профессору и научному работнику.

Болезнь моя, от которой не поправился до настоящего времени, отразилась особенно на моей памяти, что отразилось в наибольшей мере при пользовании нерусскими словами. Это обстоятельство поставило меня в необходимость, в ответ на повестку ВУАН от 21.1931 № 248, предоставить биографические сведения на русском языке.

В. Алымов

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4799, арк. 1–4. Автограф.

№ 36

ЛИСТ ДО КОМІСІЇ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ВУАН

9 січня 1932 р.

По просьбе профессора В.И. Алымова, ввиду его болезни, сообщаю Вам сведения о печатных трудах профессора.

1. В 1888 г. в «Морском сборнике» (Кронштадт) напечатана работа: «Развитие мирового судостроения за последние 25 лет».

2. В периодическом журнале «Народное хозяйство» (1904, кн. VI) напечатана статья «К вопросу о положении труда в ремесленном производстве».

3. В газете «Русская мысль» в разное время печатались статьи В[ладимира] И[льича].

4. В 1904 г. издана в Петербурге (изд. МТ и П.) книга Алымова «Устройство и теория корабля (263 стр., 203 черт[ежа])».

5. Специальной брошюрою издан в Одессе доклад В[ладимира] И[льича] на I-ом Южно-Русск[ом] торгово-промышленном съезде в Одессе: «О причинах высокой стоимости судов».

6. В 1927 г. изд[ана] в Одессе Политех[ническим] Институтом книга Владимира Ильича «Введение в судостроение».

7. В 1903 году в трудах Научно-Исследов[ательской] Кафедры Одесск[ого] Полит[ехнического] Инст[итута] напечатана работа проф[ессора] Алымова «Применение некоторых кривых при составлении теоретического чертежа судна».

Инж[енер] В. Зданевич

Одесса, Свердлова, 8

Морской техникум Водн[ого] трансп[орта].

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5269, арк. 1, 1 зв. Автограф.

Автобіографія В. І. Алимова, ймовірно, надійшла до Біографічної комісії через одеський науковий біографічний осередок. Сам В. І. Алимов пише, що автобіографія є відповіддю «на повестку ВУАН от 21.10.1931 № 248, предоставить биографические сведения на русском языке».

В. І. Алимов походив з родини відомого вченого в галузі теорії суднобудівництва генерал-майора Алимова Іллі Павловича (1831–1884). Біографічні довідки про нього містяться в «Русском биографическом словаре» (1900), «Морском энциклопедическом словаре» (1991), «Морском биографическом словаре» (2000). Син продовжив родинну справу. На початку XX ст. він викладав в Одеському училищі торгового мореплавства. У довіднику цього навчального закладу працю В. І. Алимова

названо високоякісною і професійною. Після революції його діяльність була спрямована на створення торговельного флоту на півдні України, зокрема службою на Добровільному флоті, а після 1925 р. – на Радянському торговому флоті та в Миколаївському кораблебудівному інституті (нині Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова).

АНДРЄЄВ ПАВЛО СЕРГІЙОВИЧ (1869−1939) − російський і український архітектор.

№ 37

АВТОБІОГРАФІЯ АНДРЄЄВА ПАВЛА СЕРГІЙОВИЧА

24 вересня 1931 р. Київ[1]

Народився у 1869 році у Петербурзі, де жив до 1913 року. Батько − селянин, але, щоб дати освіту своїм дітям, переїхав до міста, де мав торгівлю. Середню освіту одержав у 7-ій класичній гімназії; вищу освіту − в Академії Мистецтв з архітектурного відділу, в 1900 році, зі званням архітектора-художника.

В 1901 році поступив на службу в Страхове Товариство «Росія», де працював за своїм фахом; крім того будував будівлі і для приватних осіб. У 1913 році переїхав до Києва, де була головніша робота[2]:

1) Проектував і будував будівлю Страхового Товариства «Росія» на вул. Воровського, 25 (Пасаж). За проектом 240000 куб метрів; але будування не закінчив через світову війну: треба було розібрати старий будинок, що на вул. Воровського і продовжувати нову забудову до вул. Воровського.

2) Проектував і будував будинок Волго-Камського Банку на вул. Воровського 8 Б (тепер ощадна каса) (1914−1916).

3) Будував за проектом проф[есора] Л. Н. Бенуа будинок для «Учетно-Судного Банку» на вул. Воровського 8 А (тепер житлова управа Міськради) (з 1914−1916 р.).

У 1920 році, коли було зліквідовано Товариство «Росія», поступив на службу в Києві в Комгосп, відділ Порядкування.

В 1921 році поступив в Політехнічний Інститут, де викладав проекти громадського будівництва і малювання.

---

[1] Під текстом документа вказано адресу автора документа: Київ. Вул. Воровського, 25, кв. 149.

[2] Підкреслено в тексті.

В 1930 році залишив службу у Комгоспі і перейшов на штатну посаду Будівельного Інституту зі званням професора.

П. Андреев

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4805, арк. 1−2. Автограф.

На початку XX ст. відомий петербурзький архітектор П. С. Андрєєв був запрошений київською владою для забудови центру Києва.

У 1910–1914 рр. він спроектував і побудував у Києві прибутковий будинок Терещенка (сучасна адреса: вул. Терещенківська, буд. 13; 1910–1914), Волзько-Камський банк (нині вул. Хрещатик, 10; 1912–1914), ансамбль торгового пасажу з прибутковими будинками між вулицями В. Воровського (сучасна Хрещатик), 15 і Мерінгівською (сучасна М. Заньковецької), 4 (1913–1914). Брав участь у конкурсі на будівництво Київського залізничного вокзалу (1927−1932).

Архітектор працював у стилі модернізованого ампіру. Декор в архітектурі будівель збагачений мотивами, що прийшли від європейської архітектурної традиції. У них поєдналися елементи декоративного і раціоналістичного модерну.

Будинок на вул. Хрещатик, 10 був оформлений у стилі неоампір. На його фасаді збереглися барельєфні багатофігурні композиції, центральними постатями яких є античні боги – Гефест, Посейдон, Гермес, що символізують промисловість, судноплавство й торгівлю, тобто галузі, фінансовані Волзько-Камським банком.

Щодо декору ансамблю пасажу, то наведемо цитату з київських замальовок письменника В. П. Некрасова: «Даю голову на отсечение, что ни один из многих тысяч жильцов этого дома не знает, что же изображено на его фасадах. Более того, смею утверждать, этого не знает ни один киевлянин, даже ни один житель земного шара, кроме разве что авторов проекта (если они еще живы) и... меня... детишки на барельефах вовсе не играют со львом и львицей, они просто-напросто... спаивают их. Да, спаивают! Одни раскрывают ему пасть и подносят чашу с вином, наливая его из какой-то амфоры. Другие же малыши с гроздьями винограда в руках приготовляют вино. А двое даже дегустируют его... Вот о каких интересных вещах рассказал нам Андреев…» (Некрасов В. «Городские прогулки. Киев», журн. «Юность», 1988, № 7).

АСТРЯБ МАТВІЙ ГРИГОРОВИЧ (01.08.1843, с. Висове Горлицького пов. на Лемківщині, нині Польща – 18.01.1925, м. Лубни Полтавської обл.) – історик, архівіст, педагог, краєзнавець.

№ 38

АВТОБІОГРАФІЧНА ЗАПИСКА
АСТРЯБА МАТВІЯ ГРИГОРОВИЧА[1]

1923 г. [Лубны]

Родился я (1843 г. VIII. I с. с.) в Галицкой Лемковщине, в с. Высове Горлицкого повета на границе Галиции и Венгрии. Фамилия моя представляет славянский архаизм «астряб», вместо современного «ястреб». Только в конце 1856 года я познакомился с начертанием и именованием кирилловских букв у сельского дьячка. Уже самоучкой одолел я склады своего букваря в начале 1857 г. Букварь помог мне добраться до часословца. Эта духовная книжица стала моей утешительницей при пастьбе отцовской коровы и волов. Стал я потом в лесу собирать землянику и продавать посетителям Высовских курортов. На вырученные деньги я купил себе псалтырь, приблизивший меня к дьячкам и батюшкам. Один батюшка даже поохотился взять меня в свои работники и приготорить меня к поступлению в Перемышльское псаломческое училище, но сельчане побудили отца отвести меня в Горлицкое городское училище. Туда я попал в начале 1859 года. Летом этого года меня перевели во 2-й класс, и начал уже свою школьную страду без отцовской поддержки, поступил репетитором к мальчику резника. По переходе в 3-й класс в наставники своего сына и дочки взял меня довольно состоятельный мещанин, поместивший меня с своим отцом в подвальной неотапливаемой зимой комнате своего загородного дома. На следующую зиму мещанин перебрался в свой городской дом, где я уже получил ночной покой в конюшне вместе с кучером мещанина. Такая обстановка окрыляла мой начальный школьный труд. Результаты получились такие: в 1862 г. приехал из Тарнова окружной инспектор ревизовать наше училище. Заинтересовали его мои ответы, и он спросил учителя, куда я стремлюсь по окончании курса моего здешнего учения. Учитель ответил, что мое желание поступить в Перемышльское псаломщицкое училище. Ревизор выразил сожаление. Учитель пояснил, что я не имею никаких средств и сам себя содержу. Ревизор записал мою фамилию и обещал отыскать средства для помещения меня в гимназию.

[1] Надруковано: Некрологія. Заслужені для української науки і українознавства діячі, що померли в рр. 1918–1925. (доповненняя до некрологів поданих в III кн. «Україна» за р. 1924). [Астряб, Матвій Григорович] // Україна : наук. двомісячник українознавства. Київ : ДВУ, 1925. Кн. 6 (15). С. 175–178.

Окончил я училище в 1862 году и тотчас написал письмо своему дяде Кириллу Федоровичу Курилу, брату матери, священнику в Восточной Галиции. Это была первая капитуляция моего самолюбия с привкусом чванства. Дядя тотчас ответил и пригласил к себе на каникулы. У дяди я продолжал репетировать его дочек и пасти скот. Ревизор, ободривший меня, оказался товарищем школьным моего дяди, дядя написал ему письмо обо мне и получил ответ, чтобы 1-й год дядей оказана была мне помощь. Дядя отвез меня в город Перемышль и поместил репетитором к сыну его арендатора, арендовавшего домик и землю дядиной жены, перемышлянки. Но уже с января 1863 года гимназический законоучитель Юстин Желеховский взял меня к себе на квартиру для примера своему племянику Альфонзу Желеховскому, моему однокласснику, и мне была предоставлена возможность посещать вечерние занятия в псаломщицком училище. На каникулах я у дяди исполнял псаломщицкие обязанности, обязанности домашнего учителя, обязанности пастуха. По окончании 4-го класса в 1866 году я на собранную маленькую толику деньжат из Перемышля на каникулы отправился не к дяде, а в г. Горлицы пешком, взял себе здесь заграничный паспорт в Россию и пешком побрел в Киев, куда добрался с иссякшим кошельком. Здесь три дня я питался только квасом и куском черного хлеба, посещая киевские святыни. За спасением от голодной смерти я обратился к директору 1-й Киевской гимназии. Тогдашний директор Алексей Фомич Андреяшев принял меня очень тепло. Он поместил меня в отдельной комнате с молодыми людьми, готовившимися к испытанию на звание сельских учителей. Мне тоже выданы были учебники, чтобы я готовился к экзамену на право поступления в 5-й класс гимназии. Экзамен я выдержал и был помещен в гимназический ученический пансион на так называемый экономический счет, причем с меня словесно было взято обещание помогать товарищам-пансионерам приготовлять заданные уроки по языкам немецкому и латинскому. Три года, проведенные мною в гимназическом пансионе, оставили для меня самое приятное воспоминание из моего прошлого. Мне не нужно было думать, чем питаться, как одеваться, откуда добыть учебники и книги, интересные для чтения, свободу мою не только не стесняли, а инспектор Палиенко часто посылал меня пойти погулять и подышать свежим воздухом, а не засиживаться излишне за занятиями. Мне часто устраивали сельские поездки с моими гимназическими товарищами. Особенно часто ездил я в м. Прохоровку к гимназисту Александру Суровцеву, кварировавшему у директора Андреяшева. По окончании гимназии в Прохоровку пригласили меня заниматься с сыном 1-го ректора Киевского университета Михаила Александровича Максимовича. Этот ученый украинец так

меня наэлектризовал, что я переменил свое намерение искать убежища в Петроградском филологическом институте, а поступил в Киевский университет на филологический факультет по славяно-русскому отделению. Здесь ожидали меня старые невзгоды по добыванию себе пропитания и более тихого пристанища.

Перебывал я в разных семейных домах, как репетитор, и последние полтора года провел я в этой должности у профессора-хирурга Караваева, где ко мне относились замечательно тепло, По протекции своего факультетского декана Селина я провел одни каникулы у местного филантропа Григория Павловича Галагана в его селе Сокиринцах и с этим человеком у меня соединены очень трогательные воспоминания. По окончании университета со степенью кандидата я поступил преподавателем в 1-ю Киевскую гимназию, где подвергался двоекратной ревизии грозного министра Дмитрия Толстого, которые не только не сбраковал новичка, а записал в свою книжку, как очень понравившегося преподавателя, что конечно, не могло не порадовать моих бывших наставников. Познакомился я здесь с девицею – деревенскою труженицею, которую мачеха одевала в старое заштопанное платье. При первом же взаимном объяснении я откровенно поведал ей о всем своем прошлом и об учительской материальной скудности, а также о моем стремлении попасть на Кавказ. Это вызвало у нас обоих только еще больше сердечности, которая не разлучала нас во всю жизнь этой женщины-страдалицы (умерла в 1913 году 16 мая с.с.). Из Киева я был командирован в Глухов, где опять за свое преподавание удостоился благодарности от попечителя округа. Очень упрашивали меня не уезжать на Кавказ. Из Глухова я попал на службу в Закавказье, в г. Кутаис, в 1874 году. Здесь я пользовался полным расположением учащихся, учащих и учебного начальства и местных жителей. Турецкая война лишила меня возможности материально сводить концы с концами, хотя при должности учительской занимал я и должность воспитателя при гимназическом пансионе. Полтора года я хлопотал о своем переводе на Северный Кавказ. Наконец в 1880 г. моя просьба была уважена, и начальство переместило меня в Екатеринодарскую гимназию. Здесь состоял я преподавателем преимущественно старших классов по языкам греческому и латинскому до выслуги полной учительской пенсии (в 1893 г.), занимая многие годы должности учительскую и должности воспитателя при гимназическом пансионе. В последние годы службы я был подбодрен неожиданным благосостоянием моей жены, получившей в дар от двоюродной бабушки, очень привязанной к нашей семье, небольшой кусок земли. Земля находилась в Лубенском уезде. Я вспомнил свое детство и начал хозяйничать. Но земля, по моему убеждению, банк, в который, если вложить

капитал, то получишь проценты. Какой у учителя может быть капитал? Пришлось в землю вкладывать капитал заемный да оплачивать расходы по обучению шестерых детей. Работал я больше, чем работал учителем и воспитателем, не одевал себя в новую одежду, а ежегодно прибавлял долга по тысяче рублей. Я приходил в ужас, что своим детям не оставлю никакой материальной поддержки, но даже погружу их в долги. Стал я опять искать своей учительской службы, освобождавшей меня от всякого долга. Поступил я на службу в Полтавский пансион-приют воспитателем в 1904 году (1904.VIII.10–1910.VII.5). По службе воспитателя у меня было немного свободного времени, и я его употреблял на любимую науку. Меня огорчала гибель исторических документов, и я записался в число членов Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Здесь я встретил большого труженика, своего университетского товарища Ивана Францевича Павловского, секретаря Ученой Комиссии и полного осветителя полтавского прошлого. Ученые исследователи Полтавщины меня тепло приняли в свои соратники, постоянно отводили место для моих писаний в своих «Трудах» и меня подбодряли к работе. Но война и материальное оскуднение вышибли перья из рук этих тружеников. А я все строчу, хотя без надежды свои строки отдать на типографский станок, хотя я подвергаюсь насмешкам за свою работу, не дающую мне никакого материального вознаграждения, но меня радует мысль, что я еще думаю, хлопочу, не плеснею.

Мои печатные труды. Упражнять свое перо я начал еще на гимназической скамейке, а став студентом, я воспользовался своим пребыванием в Сокиринцах, списал песнопения тамошнего кобзаря Вересая, собрал песнопения «вертепные» и отдал их своему декану А. И. Селину. В университете писал я о княжении Данила Галицкого, за что удостоился почетного отзыва.

1. На лемковском языке написал я студентом статью о лемковском языке, в опровержение ложного взгляда в Галиции о происхождении этого языка. Моя статья была напечатана во львовском журнале «Учитель».

2. а) В 1873 г. в львовской газете «Галичанин» напечатано мое сообщение о последних днях жизни 1-го ректора Киевского университета М. А. Максимовича, о его смерти и погребении с надгробным словом, сказанным Прохоровским иереем у его могилы;

б) В том же «Галичанине» напечатано мое сообщение о воспитании русской женщины в средней школе.

3. «Процессы Андрея Марковича» напечатаны в 1909 г. в «Трудах» Полтавской Ученой Архивной Комиссии, вып. VI, стр. 81–145; вып. VII, стр. 47–90 за 1909 год.

4. «Старая Полтавщина», Вып. VIII, стр. 49–193.

5. «Население Малороссии по ревизиям 1729 г. и 1764 г.», вып. IX, стр. 61–65.

6. «Старшина Лубенского Полка в 1777 г.», там же, стр. 65–80.

7. «Земли церквей Лубенского Духовного Правления в 1878 г.», вып. X, стр. 1–49 (за 1913 г.).

8. «Столетие Лубенского Высшего Начального Училища», вып. XI, стр. 121–178 (окончание в особом оттиске, стр. 60–134).

9. «Лубенский монастырь», вып. XIII, стр. 33–82 (за 1915 г.).

10. «Войсковая и Городовая Старшина в Малороссийских полках 1725 г.», вып. XIV, стр. 71–83 (1916 г.)

11. «Лубенский Ботанический Сад», вып. XV, стр. 87–105 (в 1916 г.).

12. «Плантация чужестранных табаков в Малороссии», там же, стр. 107–166.

13. «Мгарский монастырь» (к окончанию 300-летнего существования), в «Полтавских Епархиальных новостях» за 1918 год, стр. 533–560, 582–590.

В рукописях остаются:

14. «Исторический очерк Лубенского Городского Общественного Банка (1866–1916)».

15. «Ревизия маетностей Лубенского полка 1726–1730 гг.».

16. «Лубенский малороссийский полк» (рукописи посланы в Петербургскую Академию Наук 1913. VI, 21, а Академией получены 1923 г. VIII.5).

17. Веду исторический очерк Лубен.

АСТРЯБ ОЛЕКСАНДР МАТВІЙОВИЧ (1879, м. Кутаїсі, нині Грузія – 1962, Київ) – математик, педагог, заслужений діяч науки УРСР.

№ 39

CURRICULUM VITAE

АСТРЯБА ОЛЕКСАНДРА МАТВІЙОВИЧА

18 жовтня 1931 р. [Київ]

Батько мій Матвій Григорович Астряб[1] з селянської родини, що жила в Лемках у Галичині. Здобувши собі щасливим збігом обставин середню та вищу освіту, він учителював на Кавказі, а після вислуги пенсії переїхав на Полтавщину в Лубни, де працював до останніх днів свого життя як науковий робітник в галузі історії України (має 17 друкованих праць). Вмер батько в Лубнах на початку 1925 р.

[1] Тут і далі підкреслено автором документа.

Я, Олександр Матвійович Астряб, народився на Кавказі (в Кутаїсі) в 1879 р. Закінчивши Лубенську гімназію, в 1899 р. поступив в Київський Університет на математичний відділ фізико-математичного факультету, який закінчив в 1904 р. з дипломом 1-ої ступені.

Першу посаду вчителя одержав в Глухівській гімназії, де викладав математику та фізику на протязі 1904–05 навчального року. В осені 1905 р. був призначений в Київ на посаду вчителя математики та фізики в Комерційну школу Л. М. Володкевича. З цього року працював у Києві, викладаючи математику та фізику різних Київських середніх та вищих школах. Середні школи, де я працював: Комерційна школа Л. М. Володкевича, Комерційна школа «1-го Общества Преподавателей» (одним з організаторів якої я був); гімназія Жекуліної, гімназія Дучинської. Вищі школи, де я викладав математику, фізику та методики математики й фізики такі: Вищі курси Жекуліної, що їх перетворено було потім на Вищі курси «1-го Общества профессоров и преподавателей», Фребельський інститут; технічні курси Пермінова, Народний Університет.

1907 р. я був командирований Міністерством на 1,5 місяця закордон у Францію для ознайомлення з новою реформою викладання математики у французьких школах (що провадилося в той час у Франції).

В роки економічної скрути я був примушений працювати короткий час в провінції по місці мешкання родини: на протязі 1920/21 та 1921/22 навчального року я викладав методику математики на Лубенських Вищих Педагогічних курсах, завідуючи деякий час навчальною частиною цих Курсів. В осені 1922 р. я повернувся знову до Києва. В Києві з 1922 р. по 1925 р. я читав лекції з математики на Рабфаках Київського Політехнічного та Київського Сільськогосподарського університетів. (В 1922/23 році я тимчасово виконував обов'язки зав[ідуючого] навчальною частиною обох цих рабфаків). З 1922 р. по 1929 р. майже без перерви[1], я читав лекції з математики та її методики[2] на Київських Педагогічних Курсах ім. Грінченка, які перетворені були спочатку в Педтехнікум, а з цього 1929 року в факультет І[нституту] Н[ародної] О[світи].

З 1925 року я викладав методику математики в Київському Інституті Народної Освіти, як штатний професор 2-ої групи (Постанова Кваліфікаційної Комісії Державного Науково-Методичного комітету УССР від 1.09.1927 р.).

Починаючи з 1907 року я читаю лекції з методики математики на ріжних вчительських курсах (наприклад в Полтаві, Кременці, Лубнах, Черкасах, Білій Церкві, Чернігові, Києві).

---

[1] «Майже без перерви» написано над рядком.

[2] «Та її методики» написано над рядком.

Зараз я професор Київського Фізико-Хеміко-Математичного Інституту (читаю курс методики математики) та професор Київського Інституту Соціального Виховання (де читаю курси методики математики та основи математики).

Ол. Астряб

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4827, арк. 1−1 зв. Автограф.

№ 40

НАУКОВО-ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ О. М. АСТРЯБА

10 жовтня1931 р. [Київ]

1. Участь в Педагогічному з'їзді в 1916 році. Доповідь: «О самоврядуванні учнів».

2. Участь в робітничих клубах в 1906−1907 роках, як лектора з фізики та математики (Київ).

3. Участь в Математичних з'їздах 1-ому та 2-ому.

4. Активна участь в «Воскресних школах» м. Лубен, Полтаві, Києві.

5. Участь в Першому з'їзді Робіт[ничих] факів в Харкові в 1924 році. Доповідь: «Принципи побудови навчальних плянів Робітфаків».

6. Конференція Педвузів при Київському ІНО в 1928 р. (січень). Доповідь: «Математика та її методика в Педвузі».

7. Пленум Держ[явного] Наук[ового] Метод(…). в Києві в 1928 р. Доповідь: «Вимоги до підручника з математики».

8. Консультація методистів-математиків Педвузів, що її скликав Інститут Педагогіки в 1928 р. в липні. Доповідь: «Педпрактикум з методики математики в Педвузі».

9. Доповіді на пленумах Окр[ужного] Метод[ичного] Ком[ітет]у (всього прочитано 9 допов[ідей]).

10. Участь в конференції авторів в Москві в 1926 році.

11. Головування гуртком викладачів – математики при Робос'ї. (з 1924 року) та Окр[ужному] Методкомі (1926−1928 рік).

12. Конференція Південно-Західних Залізничних шкіл. Доповідь на тему: «Стабілізація нових методів викладання математики в трудшколі» в 1929 році.

13. Дослідно-Педологична Станція: 1) Доповіді на пленумах про «Принципи побудови формального математичного матеріалу в Трудшколі»; 2) Головування комісією «Математика дошкільника» 1929−30 рік.

14. Голова методичної Секції Математичного Товариства, де я прочитав 6 доповідей в 1929 року.

15. Мобілізований Наркомосвіти в 1929/30 році, 1930/31 та 1931/33:

1) по складанню підручників для трудшкіл; 2) по складанню навчальних планів та програмів Педагогічних інститутів.

16. Рецензую на протязі довгого часу рукописи за дорученням: «Окр[ужного] Методкому», «Держ[авного] Методкому», Д[ержавного] В[идавництва] У[країни], Бюро винаходів.

17. Читаю лекції в Вечірньому Університеті Освітника другий рік.

18. Член Будинку Вчених.

19. Член Консультаційно-Методичного Бюро К[иївського] І[нституту] Н[ародної] О[світи] (з 1925 по 1930 рік).

20. Активно працюю як член та голова двох виробничих бригад Інституту Соціяльного Виховання та Фіз[ико]-Хем[іко]-Мат[ематичного] Інституту.

Ол. Астряб

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4828, арк. 1. Копія. Машинопис.

Надрукованій у часопису «Україна» автобіографічній записці, власноруч написаній М. Г. Астрябом 1923 р., передує короткий некролог, складений М. С. Грушевським 1926 р. Значна частина життєпису приділена шляху, яким він з 13 років самоуком поволі і вперто наближався до знань через буквар, часословець, псалтир. Пішки із Перемишля дійшов до Києва. Двадцятилітнім сів за парту першого класу гімназії. На шляху до вищої освіти його підтримували й допомагали директор 1-ї Київської гімназії О. Ф. Андріяшев, перший ректор Київського університету М. О. Максимович («этот ученый так меня наэлектризовал, что я переменил свое намерение искать убежища в Петроградском филологическом институте, а поступил в Киевский университет по славяно-русскому отделению»), хірург В. А. Караваєв, філантроп Г. П. Ґалаґан. Уже перебуваючи на пенсії (з 1893), він ґрунтовно досліджував архіви й історію Полтавщини. Як дійсний член Полтавської губернської вченої архівної комісії в 1905–1917 рр. М. Г. Астряб опублікував у «Трудах» комісії 10 історико-краєзнавчих розвідок, побудованих на документах. Мав чотири сини і двох доньок. Усі діти здобули освіту, були викладачами. Найвідоміший з них – Олександр Матвійович Астряб, фаховий математик, чию автобіографію вміщено разом з життєписом батька.

В архіві зберігається лист від М. Г. Астряба (від 24.10.1923) до Біографічної комісії, в якому адресат пропонує свої послуги в збиранні інформації і написанні біографій представників Лубенської округи. Також повідомляє: «более подробные сведения о себе для Киевской Академии наук я передал своему сыну Александру, живущему в Киеве, Большой Владимировской улице, № 48, кв. 20» (ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4826.).

ГАМЧЕНКО СЕРГІЙ СВИРИДОВИЧ [07(19).10.1860, м. Ратне Ковельского пов. Волинської губ., нині смт Волинської обл. – 06.10.1933, Житомир] – військовий, археолог.

№ 41

CURRICULUM VITAE ГАМЧЕНКА СЕРГІЯ СВИРИДОВИЧА[1]

15 листопада 1928 р. Київ

Гамченко, Сергій Свиридович народився 7-го жовтня 1859 р. в українській бідній, численній родині на Волині (м. Ратне, Ковельського пов.).

Скінчивши 1876 роки київську гімназію, вступив до Київського університету, якого й закінчив 1880 року по факультетах фізико-математичному (природничий Відділ) та історико-філологічне (історичний Відділ). У Московському університеті 1881−1882 рр. слухав курс історії у Ключевського та соціяльних наук у Фукса. 1911 року закінчив Петербурзького Археологічного Інститута, де захистивши дисертацію на тему «Дюные неолитические стоянки на побережье Финского залива», дістав ступень «Honoris causa» згаданого факультету.

В археології учень В. Б. Антоновича, з яким уперше провадив розкопи могил 1878 року біля Житомира. З того часу захоплюється спеціально археологією та антропологією. З доручення «Императорской Археологической Комиссии» та «Императорского Русского Археологического Общества» провадив розкопи та розшуки археологічних першоджерел на Волині, Київщині, Поділлі, Херсонщині, Одещині, Бессарабії, побережжі Фінської затоки та взагалі на терені колишньої Петербурзької губернії. Цікавився, переважно, старовиною побуту та мистецтва, вишукуючи кращих засобів розкопування могил, культурних шарів (стацій, печер, городищ, некрополів, гробниць та окремих пам’яток різних культур). У перше відважується самостійно провадити розкопи 22.VI.1886 року і з того часу щорічно провадив і до цієї пори провадить археологічні розкопи передісторичних та історичних пам’яток старовини.

1909 р. з доручення «Імператорської Археологічної Комісії» вів широкого масштабу розшуки й розкопи першоджерел трипільської культури у сточищі Південного Бугу, наслідком чого була численна збірка речей і матеріалів цієї культури, яка й досі міститься у головних музеях Ленінграду.

Під час революції (1919−1923 рр.) провадив рекогносцировки, розвідки та розкопи на секторах по радіусу до 50 км від Житомира. З 1926 року з доручення ВУАКу керує розкопами (за планом ВУАКу дослідження м. Києва та його околиць) на культурні шари кол[ишньої] садиби Трубецького.

[1] Заголовок написано від руки.

З друкованих та недрукованих праць найвидатніші такі: «Житомирський могильник» (Видання 1888 року, Волинського Статистичного комітету), «Городища и могильники реки Корчеватой» (Видання 1897 р. «Труды IX Археологического съезда), «Раскопки по Случи» (Виданная 1901 р.), «Труды XI-го Археологического съезда», «Городища и могильники урочища р. Стуга» (Видання 1899 р. «О[бщест]ва Нестора-летописца»), «Раскопки на побережье Финского залива» (Видання 1907 р. «Императорского Русского Археологического о[бщест]ва»), «Исследование Сестрорецких курганов» 1907 года» (Видання 1908 р. того ж «О[бщест]ва», «Сытенские курганы на реке Луге» (Видання 1910 р., того ж О[бщест]ва, «Раскопки 1909 г. Трипольской культуры на Подольи» (Рукопись передано з Императорской Археологической Комиссии до Госуд[арственной] Акад[емии] Истор[ии] Материальной Культуры), «Курганний некрополь в ур. Гремяче» (в рукопису), «Кургани с трупоспаленням по р. Гуйві» (рукопис), «Некрополь з трупоспаленням урочища «Чорна Долина» (рукопис), «Пятилетие (1919−1923) археологических исследований на Волыни» (рукопис знаходиться в ВУАКові), «Розкопи 1924 Войцеховських могил скорчених кістяків» (рукопис в ВУАКові), «Археологічні першоджерела, їх реєстрація та способи і засоби їх охорони» (Видання 1915. Волинського Н[ауково]-Д[ослідницького] Музею), «Спостереження по даних дослідів першоджерел трипільської культури за час 1909−1913 рр.» (Друковано у першому випуску Трипільського Збірника ВУАКу), «Археологічні досліди 1926 р. у допливі р. Тюхтірівки» (передано до ВУАКу для звіту), «Житомир по першоджерелах доісторичної археології» (рукопис друкується у першому томі «Записок» ВУАКу), «Трипільська культура на Волині по даних розкопів 1896, 1924 і 1926 рр.» (рукопис призначено до друку у 2−3 випуску «Трипільського збірника»), «Розкопи в садибі кол[ишньої] Трубецького» (Надруковано у звіті ВУАКу за 1926 р.), «Розкопи р. 1927 . у Києві (давня садиба В. П. Трубецького)» (Рукопис призначено до друку у звіті ВУАКу за 1927 р.), «Трипільська культура на Волині (по дослідам р. 1927)» (призначено до друку 2−3 випуску «Трипільського збірника» ВУАКу), «Археологічні дослідження р. 1927 на Шепетівщині» (Призначено до друку у звіті ВУАКу за 1927 р.).

Підготовляється до друку: «Мої археологічні досліди р. 1928 на Дніпрельстані» (призначено до збірника Наукової Експедиції Дніпрельстану), «Археологічна рекогносцировка то розвідка у Городянському районі Кременчукчині в 1928 р.» (призначено до звіту ВУАКу за р. 1928), «Археологічні розкопи р. 1928 у с. Малової, Златопільського району на Шевченківщині» (призначено до звіту ВУАКу за р. 1928), Археологічна розвідка р. 1928 у с. Галаганівці на Зінов'ївщині» (Призначено до звіту

ВУАКу за р. 1928), «Археологічний рейд р. 1928 узбережжа р. Тясмину на Шевченківщині» (призначено до звіту ВУАКу за р. 1928), «Археологічна рекогносцировка року 1928 Славута-Шепетівка на Шепетівщині» (призначено до звіту ВУАКу за рік 1928), «Розкопи року 1928 у Шепетівському некрополю з трупоспаленням» (призначено до звіту ВУАКу за р. 1928), «Археологічна рекогносцировка р. 1928 Славута-Лопушне на Шепетівщині» (призначено до звіту ВУАКу за р. 1928), «Розкопи р. 1928 першоджерел трипільської культури у с. Білому Камені на Тульчинщині» (призначено до 2−3 випуску «Трипільського збірника» ВУАКу).

Крім того є щось з 50 рукописів (між іншими «Матеріали до студіювання Трипільської Культури з дослідів 1909−1913 рр.») археологічного змісту, разом приблизно на 70 друкованих аркушів.

1895 р. заснував в Житомирі «Общество Исследователей Волыни», спадкоємцем якого є Волинський Науково-Дослідчий Музей. Керував організацією Шепетівського округового Музею та Шепетівського Накового Т[оварист]ва. Брав участь в поширенні збірок Коростеньського музею. З 1919 року організував та довів майже до відкриття Археологічний Відділ Н[ауково]-Д[ослідчого] Музею, що має підвідділи Археології та Антропології. На чолі зазначеного відділу стояв з 19 червня 1919 року до жовтня 1927 року.

1925 р. брав участь в нараді ВУАКу з приводу утворення Першої Археологічної конференції в Одесі. З 1923 року до жовтня 1927 року був членом, а в останньому році і Головою Бюра Волинської Секції Наукових Робітників. В лютому 1927 року був делегатом З'їздів Секції Наукових Робітників: Всеукраїнського у Харкові та Всесоюзного − у Москві. У грудні року 1927 був представником ВУАКу у Комісії НКО України по ревізії Округового Музею ім. Шевченка в Черкасах.

До революції вважався за дійсного члена деяких Історико-Археологічних та Археологічних установ на Україні, кол[ишньої] Росії та за кордоном (Чехія, Париж). З 1925 року − дійсним членом ВУАКу. 1926 року − д[ійсним] ч[леном] Трипільської комісії ВУАКу та Почесним членом Шепетівського Наукового т[оварист]ва. 22.VI.1927 року Пленум ВУАКу обрав на товарища Голови ВУАКу. З квітня року 1928 − Д[ійсний] чл[ен] Філії Всеукраїнської Наукової Асоціації Сходознавства. З грудня року 1927 обрано на голову Археологічного Відділу ВУАКу.

С. Гамченко[1]

ІР НБУВ, ф. 279, № 815, арк. 1–3. Копія. Машинопис.

[1] Власний підпис.

Перший варіант автобіографії Сергія Свиридовича Гамченка датовано 23.06.1927 р. (зберігається в Науковому архіві Інституту археології НАН України, ф. 3 (Гамченко С. С.), № 104, арк. 1, 2). У цей час він переїхав до Києва і співпрацював з установами ВУАН. У 1927 р. його було обрано дійсним членом і головою Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК) ВУАН, дійсним членом Трипільської комісії, Комісії по дослідженню великокняжого Києва ВУАК. Виправлений і доповнений С. С. Гамченком варіант автобіографії датовано 14.11.1928 р. Він зберігається в ІР НБУВ (ф. 279, № 815, арк. 1–3). Головна увага в обох автобіографіях приділена археологічній діяльності і викладена майже повно.

На перший погляд, в автобіографії подано типовий шлях археолога кінця XIX – початку XX ст. Але це тільки на перший погляд. У ній повністю замаскована персональна інформація – дворянське походження, дата народження (за метрикою – 7 жовтня 1860 р.), ім'я по батькові (батько – Спиридон Григорович), освіта (професійний військовий, генерал-майор). Не можна виключати, що ці зміни С. С. Гамченко вніс у текст документа свідомо у зв'язку зі взяттям його 6 квітня 1923 р. на облік Вовчанським ГПУ Харківської області як «бывшего белого офицера».

Ймовірно, основною причиною зазначених змін слід вважати бажання приховати родинні зв'язки з братами – Іваном, Дмитром, Євгеном – генералами Російської армії, а згодом – Української держави та належність родини до стану дворян і військових. Чого вартий лише такий факт з біографії вченого, як навчання в Олександрівському училищі разом з М. М. Юденичем, одним з головних «ворогів» радянської влади! Самі по собі ці факти могли мати непередбачувані наслідки для всієї родини Гамченків.

Зрештою доля чотирьох братів Гамченків склалася трагічно. Найбільшою їхньою «провиною» перед радянською владою була належність до офіцерського корпусу Російської імперії, фахова освіта, високі військові звання. Сумлінна служба в Червоній армії також не стала запорукою гідного життя. Долі братів Гамченків свідчать про ціну компромісів, на які археологу Сергієві Гамченку й успішним військовим Євгену, Дмитрові та Івану Гамченкам доводилося йти заради можливості робити улюблену справу – або заради фізичного виживання, або в ситуаціях, коли вибору немає. Політичні обставини вплинули на долю родини й кожного з її членів.

У цьому контексті доля Сергія Гамченка була щасливішою: його давні наукові уподобання дали змогу утвердитися в іншій сфері професійної діяльності – археології, здобути визнання в цьому професійному середовищі Російської імперії та в Україні в першій третині XX ст.

ГОРДІЄВСЬКИЙ МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ [23.05(06.06).1885, с. Зеленьки Канівського пов. Київської губ., нині Миронівського р-ну Київської обл. – 11.10.1938] – філософ, історик, педагог.

№ 42

АВТОБІОГРАФІЯ ГОРДІЄВСЬКОГО МИХАЙЛА ІВАНОВИЧА

12 лютого1933 р. Одеса

Народився я 23-го травня (стар. ст.) 1885 р. на Київщині в с. Зеленьках кол. Канівського повіту, у родині священика. Початкову освіту одержав у духовній школі в м. Богуславі в 1899 року. Закінчивши духовну школу, вступив до Київської Духовної семінарії. Із наук найбільше цікавився філософією. На 3-му та 4-му курсі надзвичайно захоплювався творами Ніцше, який був тоді модним філософом[1]. На 2-му курсі вступив до нелегального українського гуртка, який складався з учнів семінарії. Гурток збирався на конспіративній квартирі на Подолі[2]. Скінчивши семінарію 1905 року, вступив до Дерптського університету на історико-філологічний факультет. У Дерті пробув недовго − з серпня до кінця жовтня. У зв'язку з припиненням занять в Університеті (студентський страйк), залишив Дерпт і поїхав на Київщину в с. Лозоватку, де жив мій батько. Вкупі з місцевим учителем С. Скрипником провадив енергійну революційну і культурно-освітню роботу серед селянства[3]. Пригодую грандіозний мітинг влітку 1905 року на майдані посеред села, улаштований мною і С. Скрипником. Мойого товариша по роботі незабаром було заарештовано. Я ж уник арешту дякуючи своєчасному від'їзду до Одеси.

До Дерпту більше не повернувся, 1906 р. перевівся до Одеського Університету. Обравши історично-філологічний факультет, записався на історичний відділ цього факультету, а в межах відділу − на філософську групу. Філософію в Одеському Університеті викладали тоді два професори − М. М. Ланге та О. П. Казанський. Перший читав психологію, історію філософії, вступ до філософії та педагогіку, другій – логіку та стародавню філософію. М. М. Ланге був дуже популярний лектор, на всіх нас він справляв велике враження своїми змістовними й цікавими з боку форми лекціями.

Слухаючи лекції на історично-філологічному факультеті, одночасно слухав лекції де-яких професорів юридичного факультету. Узагалі юридичні науки мене захоплювали і я чимало простудіював друкованих курсів з різних галузів юриспруденції. За свій фах обрав філософію, почувши, що до вступу до університету особливий нахил до цієї науки.

---

[1] Наступні два рядки закреслено.

[2] Те саме.

[3] Наступні два речення додано над рядками.

Брав активну участь «у практичних заняттях» з стародавньої (проф. Казанський) і нової філософії (проф. Ланге) під час яких склав і зачитав три доповіді: а) «Діялог Платона «Пармені»; б) «Судження сприймання» і «Судження досвіду» Канта; в) «Критичний огляд двох перших антиномій Канта». Остання доповідь[1] радою факультету була ухвалена до друку. Ця доповідь, після її значного поширення, була зарахована мені за кандидатську працю і надрукована в «Записках» Одеського університету за 1910 рік. Ще на першому[2] курсі Університету вступив до українського студентського гуртка.

В 1910 року я закінчив Університет і за пропозицією проф. Ланге був залишений при Університеті для готування до професури. Того ж року почав викладати історію в реальній школі та в жіночій гімназії. Педагогічна діяльність остільки захопила мене, що протягом першого року своєї аспірантури я майже зовсім не працював над виконанням того широкого програму, що його треба було опрацювати протягом аспірантського стажу. Ґрунтовно готуватися до магістерських іспитів почав тільки з 1912 року[3].

Склавши магістерські іспити, постановою ради факультету був зарахований приват-доцентом при катедрі філософії. На початку вересня 1915 р. в присутності професури і студентів зачитав вступну лекцію на тему: «В. В. Лесевич як філософ», в якій дав загальну характеристику поглядів цього видатного українського філософа другої половини XIX сторіччя. Цю лекцію потім надрукував під псевдонімом Михайло Журливий в журналі «Основа». Курс, що його я почав читати в Університеті – був «Вступ до філософії», при двох лекціях на тиждень. Такий самий курс з жовтня 1915 р. почав читати на вищих жіночих курсах. Працюючи в Університеті та на жіночих курсах, продовжував працю і в середньої школі[4].

Переходжу до своєї громадської діяльності. Я був членом «Молодої Громади» (як відомо, поруч «Молодої» була й так звана[5] «Стара Громада»). Крім того, був членом, а потім головою культурно-просвітнього Т[оварист]ва «Українська хата», робота якого полягала переважно в улаштовуванні концертів та літературно-музичних вечірок. Щороку «Хата» впоряджала в театрі великий концерт на Шевченківські роковини, який обов'язково попереджався доповіддю про життя та діяльність Шевченка. З такими доповідями мені теж проводилося виступати.

---

1 Далі закреслено 4 слова.
2 Слово «першому» додано над рядком.
3 Далі закреслено три рядки.
4 Далі закреслено два слова.
5 Слова «так звана» додано над рядком.

Брав деяку участь у видаваній Києві укр[аїнської] газеті «Рада». В нумері 230 «Ради» за 1913 р. з'явилася моя стаття філософського змісту «Питання моралі», а в нумері 32 за 1914 р. стаття під назвою «Основи національності». Це були мої перші літературні спроби українською мовою.

Настав 1917 р, вибухла революція. Хвиля громадського піднесення захопила мене, і моя громадська діяльність набула ширших розмірів. Вступив до партії Українських соціалістів-революціонерів. Дуже часто виступав з промовами і проповідями на різних зібраннях. Пригадую свою велику доповідь в Оперовому театрі на селянському з'їзді, скликаному українськими організаціями.

Темою більшості моїх доповідів була автономія та федерація. Це питання я ґрунтовно вивчав на підставі різних джерел, причому в цій справі допомогло мені те загальне ознайомлення з юридичними дисциплінами, що його я здобув ще за часів студентства. Свої міркування про федеративний устрій висловив у брошурі «Федерація», що вийшла в Одесі влітку 1917 р. Хронологічно ж першою моєю брошурою «Установчі збори та народний суверенітет» що вийшла в Одесі навесні 1917 р. Брошура ця дуже швидко розійшлася. Після свого виступу про автономію і федерацію в Оперовому театрі, я був запрошений херсонським земством до Херсону прочитати де-кільки лекцій на цю тему.

Був членом українського національного конгресу, що відбувся в Києві навесні 1917 р. Був гласним одеської міської Думи. Був обраний депутатом до Всеросійського та українських установчих зборів, однак до Ленінграду не поїхав. В 1918 р. продовжував свої виступи на політичні теми. Пригадую свій виступ на грандіозних зборах у залізничних майстернях 24-го березня 1918 р. На цих зборах було присутніх біля 10000 чоловік. Промова моя побудована на критиці декретів київського українського уряду, мала великий успіх серед присутніх, що було відзначено й часописами (див. «Одесские новости» від 26-го березня 1918 р.).

Членом партії Українських соціалістів-революціонерів я був не довго. Переконавшись в тім, що ця партія не має під собою грунту в широких народних масах, побачивши, що комуністична партія все більш зростає, що радянська влада в РСФСР все більш міцніє, я вийшов з партії українських соціалістів-революціонерів. Виступаючи з доповідями на політичні теми, виступав також з доповідями на літературні та історичні теми: про Шевченка, Франка, Сковороду, Драгоманова. Протягом декількох років був незмінним доповідачем на урочистих Шевченківських вечорах, що традиційно улаштовувалися на Шевченківські роковини.

Брав діяльну участь у роботі української вчительської спилки, в 1919 й 1920 роках був головою спілки.

1918 року одержав штатну доцентуру в Університеті, в зв'язку з чим залишив викладання в середній школі.

Після закриття Університету був професором ГУМОБІНу (Университет Гуманитарно-общественных наук), а потім Інституту народного господарства та Інституту народної освіти (ІНО). В ГУМОІБНі та ІНГ викладав логіку та методологію суспільствознавчих наук, а в ІНО − історію, філософію та історію педагогіки.

На початку 1924 р., коли при Губполітосвіті було засновано українську науково-методичну комісію з метою допомогти Губполітосвіті в справах українізації, я став на чолі цієї комісії і керував нею до кінця 1926 р., коли з огляду на перевтому, змушений був відмовитися від головування. З огляду на те, що українізація всього держапарату в межах Одещини постановою Одеського Губвиконкому була доручена Губполітосвіти, перед науково-методичною комісією зразу ж відкрилося широке поле діяльності. І комісія з великою енергією взялася за цю відповідальну справу. Перевірка установ, складання програмів для викладання укрмови й українознавства, проведення іспитів з укрмови на курсах для службовців, кваліфікація викладачів, переведення методичних конференцій, семінарів з укрмови й українознавства, улаштовування концертів, літературно-музичних вечорів і т. п. − ось ті різноманітні завдання, що з самого початку стали перед науково-методичною комісією. Згодом (з жовтня 1924 р.) межі діяльності комісії ще більш було поширено. Вона почала обслуговувати всю Губнаросвіту, допомагаючи їй в справі українізації різних типів шкіл, не виключаючи й вищів. За моєю пропозицією при комісії було організовано цілу низку секцій, кожна з яких мала певну ділянку роботи. Зокрема існувала художня секція, завданням якої, між іншим, було проведення урочистих святкувань Шевченкових роковин. У червні 1924 р. наукова-методична комісія улаштувала великий диспут про українську літературну мову, на якому з доповідями виступив і проф[есор] П. О. Бузук. У своїх доповідях нам довелося[1] спростувати той дуже поширеного тоді, особливо в Одесі, погляд, що українська літературна мова зіпсована галицькими впливами, що вона далеко відійшла від народної основи, що треба повернутися до мови Шевченка й таке інше. Диспут що тривав два дні, зібрав велику авдиторію і прийшов надзвичайно жваво, з великим успіхом для доповідачів. У скороченому вигляді моя доповідь була надрукована в місцевій газеті («Известия Одесского Губкома КП(б)У, Губисполкома и Губпросвета» від 21.06.1924 р.).

[1] Далі дописано над рядком «спростувати той дуже».

Щодо тих літературних і літературно-музичних вечорів, що їх улаштовувала науково-методична комісія, то крім вечорів пам'яті Шевченка, які завше збирали повну залю Оперового театру й проходили з великим успіхом, слід ще відзначити, як особливо вдалі, два літературних вечора, один − пам'яті Івана Франка, другий − пам'яті М. Коцюбинського. На обох вечорах довелося виступати з доповідями мені і проф[есору] Бузукові, при чому проф[есор] Бузук дав загальну характеристику творчості того й другого письменника, я ж подав аналізу двох творів: «Intermezzo»[1] та «Мойсей». Той успіх, що його мали ці доповіді, спонукав мене згодом надрукувати їх. «Доповідь про «Intermezzo» з'явилася в формі статті в місцевій газеті, а доповідь про тему «Мойсей» вийшла окремою брошурою («Мойсей» − поема Ів. Франка. Спроба характеристики». Одеса, 1926 р.).

Закінчуючи характеристику діяльності науково-методичної комісії, що в ній мені довелося багато працювати, мушу зазначити, ще те, що заходами цієї Комісії було засновано в Одесі українське бібліографічне т[оварист]во, яке згодом розгорнуло досить широку діяльність і видало декілька нумерів своїх «Записок», а також хорову студію, що потім перетворилася в хорову капелу.

У березні 1926 р. в Одесі заснувалося наукове Т[оварист]во при Всеукраїнської Академії Наук. На перших організаційних зборах, що відбулися 28-го березня, мене було обрано за голову Т[оварист]ва, кожного року мене знову обирали, так що на чолі Т[оварист]ва мені довелося стояти майже до кінця 1930 р. Наукове Т[оварист]во розпочало свою діяльність в складі 3-х секцій, соціяльно-історичної, історично-філологічної та природничо-математичної. Згодом повстали ще три секції: педагогічна, медична та технічна. Дякуючи дотаціям з боку виконкому, Наукове Т[оварист]во розгорнуло досить широку видавничу діяльність − кожна секція, за винятком технічної, видавала свої «Записки». Мені довелося безпосередньо керувати педагогічною секцією. З моєї пропозиції, педагогічна секція приступила до видання клясиків педагогіки українською мовою, при чому, з огляду на столітній ювілей смерті Гайнриха Песталоцці, в першу чергу заходилася коло видання творів Песталоцці. Як прелюдія до цього видання, 1926 р. вийшла моя брошура про Песталоцці під назвою «Напередодні великого ювілею», де я подавши загальну характеристику педагогічних поглядів Песталоцці, висловлюю думку про конечність видання українською мовою творів клясиків педагогіки, зокрема про наукові видання творів Песталоцці й подекуди подаю плян цього видання. Саме видання творів Песталоцці трохи запізнилося, −

[1] Назву твору вписано від руки.

замість 1927 р., як передбачалося, воно вийшло 1928 р. під такою назвою: «Клясики педагогіки. Випуск 1-й. Песталоцці. Вибрані твори». За редакцією проф. М. І. Гордієвського, проф. А. Г. Готалова-Готлиба та В. О. Чудновцева. Крім участі в редагуванні збірника, мені належить також стаття «Песталоцці у світовому щоденнику», та два бібліографічних покажчики. Збірникові цьому українські журнали присвятили надзвичайно сприятливі рецензії («Шлях освіти», 1928 р., № 7; «Червоний шлях», 1928 р., № 12; «Записки українського бібліографічного Товариства в Одесі», Ч. 1, 1928 р.; «Шквал», 1929 р., квітень). «Шлях освіти» навіть писав, що «вихід такої книги, як «Вибрані твори Песталоцці», свідчить про високий рівень історично-педагогічної науки на Україні». А «Червоний шлях» підкреслював: «Значіння, що його має для української культурного життя вихід цієї книжки, далеко виходить за межі вузько-педагогічних інтересів».

Участь моя у виданнях наукового товариства виявилася також у статті, що її уміщено в «Записках» педагогічної секції під такою назвою: «Наукова і громадсько-педагогічна діяльність проф. М. М. Ланге». Цією статтєю я хотів вшанувати пам'ять мойого незабутнього вчителя, видатного вченого й громадського діяча, якому я багато зобов'язаний.

Працюючи в науковому товаристві, я одночасно працював і в «Од[еському] бібліографічному товаристві», в «Записках» якого я умістив такі праці: 1) «Критичний огляд радянської ювілейної літератури про Песталоцці» («Записки українського бібліографічного товариства в Одесі», вип. 1, 1928 р.); 2) «Література з історії педагогіки за 10 років революції» («Записки», Вип. 2–3, 1929 р.); 3) «Пирогов и Одесский Вестник» («Записки», Вип. 4, 1930 р.).

1927 року при Одеському Інституті Народної Освіти, де я викладав педагогіку, було засновано науково-дослідницьку катедру педагогіки і педології, в складі 5-ти секцій: 1) історії педагогіки, 2) систем освіти й дидактики, 3) соціальної педагогіки, 4) рефлексології та педології, 5) дефектології. Постановою НКО мені було призначено за керівника катедри та керівника секції історії педагогіки. Головою катедри й зазначеної секції мені довелося бути до 1930 р., коли катедра припинила своє існування в зв'язку з реорганізацією мережі науково-дослідницьких установ. За своє недовге існування катедра видала досить великого збірника, де знайшла своє відбиття наукова продукція всіх секцій катедри. У цьому збірникові я умістив свою розвідку про Песталоцці під такою назвою: «Твір Песталоцці «Вечірня година самітника» як етап у розвитку його світогляду» («Праці науково-дослідницької катедри педагогіки й педології при Од[еському] Інституті Народної Освіти», т. 1-й, 1929 р.). Для збирання матеріалів для цієї розвідки мені довелося поїхати на мі-

сяць до Ленінграду за для праці в закордонному відділі Ленінградської Публічної Бібліотеки.

1930 року, в зв'язку з реорганізацією Вишів припинив своє існування Од[еський] Інститут Народної Освіти. На його базі повстали три інститути: 1) Інститут Професійної Освіти, 2) Інститут Соціяльного виховання, 3) Фізико-Хеміко-Математичний інститут. Того ж року я почав викладати в двох останніх інститутах, а через рік відмовився від викладання в Інституті Соціального виховання з метою уникнути небажаного сумісництва. Тепер керую кафедрою педагогіки Одеського Фіз[ико]-Хем[іко]-Мат[ематичного] Інституту й викладаю в цьому Інституті педагогіку. За останні два роки опрацював декілька тем і виготував до друку декілька праць.

Мих. Гордієвський

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ ПРОФ[ЕСОРА]
М. І. ГОРДІЄВСЬКОГО

1. «Критический разбор двух первых антиномий Канта». Записки Новороссийского Университета, 1910 (також окремою відбиткою).

2. «В. В. Лесевич як філософ». − Журн[ал] «Основа», 1915, кн. III (під псевдонімом Мих. Журливий. (також окремою відбиткою).

3. «Установчі збори та народний суверенітет». (Брошюра). Одеса, 1917 р.

4. «Федерація». (Брошюра). Одеса, 1917 р.

5. «Шевченко й соціялизм». Див. Збірник «Вінок Шевченкові». Одеса, 1920 р.

6. «По поводу одного недоразумения». Див. Збірник «В защиту украинской культуры». Одесса, 1919 р.

7. «К вопросу о социальной педагогике Платона». «Ученые записки высшей школы города Одесса». 1921, т. 1-й.

8. «Теоретична філософія Г. С. Сковороди». Див. Збірник «Пам'яти Сковороди». Одеса, 1922 р.

9. «Педагогическая мысль в современной Германии». «Народное просвещение». Одесса», 1922 р., № 6−10.

10. «П. Барт» Історія соціально-педагогічної ідеї». Переклад і передмова М. Гордієвського. Державидав. 1923 р.

11. «Педагогіка прагматизму». «Наша школа», 1924 р., №№ 1, 2, 3, 7–8.

12. Роза Люксембург. «Листи з в'язниці». Переклад з нім[ецької] мови М. Гордієвського. Державидав. 1924 р.

13. «Напередодні великого ювілею» (До святкування 100-х роковин смерті Г. Песталоцці)». (Брошюра). Одеса, 1926 р.

14. «Соціально-педагогічни погляди Пестолоцці в світлі його філософії». Записки Од[еського] Інституту Народної Освіти, 1927 р., т. 1-й.

15. «Песталоцці в свойому щоденнику». Див. Збірник: «Клясики педагогіки. Пестолоцці. Вибрані твори». Одеське Наукове при ВУАН Т[оварист]во. Педагогічна секция. 1928 р.

16. «Мойсей» − поема Ів. Франка. Спроба характеристики». (Брошюра). Одеса, 1926 р.

17. «Твір Песталоцці «Вечірня година самітника» як етап у розвитку його світогляду». Праці науково-дослідницької катедри педагогіки й педології при Одеському Інституті Народної Освіти, 1929 р., т. 1-й (також окремою відбиткою).

18. «Критичний огляд радянської ювілейної літератури про Песталоцці». Записки українського бібліографічного Т[оварист]ва в Одесі, 1928 р., № 1 (також окремою відбитою).

19. «Наукова і громадсько-педагогічна діяльність М. М. Ланге». Записки педагогічної секції Одеського Наукового при ВУАН Т[оварист]ва, 1930 р., № 1-й (також окремою відбиткою).

20. «Література з історії педагогіки за 10 років революції. Крітичний огляд». Одеське наукове при ВУАН Т[оварист]во. Педагогична секция. 1929 р. (Брошюра). Також у «Записках укр[аїнського] бібліографічного т[овариства] в Одесі», № 2–3, 1929 р.

21. «Пірогов» і «Одесский Вестник». Записки укр[аїнського] бібліографічного Т[оварист]ва в Одесі, 1930 р., № 4.

22. «Кант і Песталоцці». Див. Збірник на пошану акад. М. С. Грушевского. 1928 р.

23. «Л. А. Смоленський. До історії українського руху в Одесі». Журнал «Шквал» за 1930 р., № 35.

24. «Ленін як педагог». Журнал «Шквал» за 1931 р., № 4, 5.

25. «Проблема побуту й громадського виховання в соціялістичному місті». − «Шквал» за 31 р. № 7.

26. «Ідея політехнічного виховання в її історичному розвитку». Журнал «Шквал» за 1931 р. № 24.

Перелік окремих видань

1. «Федерація». Одеса. 1917 р.

2. «Установчі збори та «народний суверенітет». Одеса. 1917 р.

3. «Мойсей» – поема Ів. Франка (спроба характеристики). Одеса. 1926 р.

4. «Напередодні великого ювілею» (До святкування 100-х роковин Г. Пестолоцці). Одеса. 1926 р.

5. «Література з історії педагогіки за 10 років революції» (Одеське Наукове при ВУАН Товариство. Секція педагогічна). Одеса. 1929 р.

Список тих періодичних видань, де я співробітничав

1. «Рада». Газета політична, економічна й літературна. Київ.

2. «Одесские новости». Газета. Одесса. 1917 р.

3. «Молодая Украина». Газета. Одесса. 1918 р.
4. «Вільне життя». Газета. Одеса.
5. «Херсонщина». Газета. Херсон. 1917 р.
6. «Наше село». Газета. Одесса.
7. Известия Одеського Окружкома КП(б)У, Окрисполкома и ОСПС.
8. «Чорноморська комуна». Газета. Одеса.

Журнали

9. «Українське слово». Одесса.
10. «Народное просвещение». Одесса.
11. «Основа». Одесса.
12. «Наша школа». Одесса.
13. «Шквал». Одесса.

Мих. Гордієвський

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5066, арк. 1–6. Оригінал. Машинопис; Арк. 7–9. Автограф.

М. І. Гордієвський – один з яскравих представників когорти професорського складу університету в Одесі й всієї дореволюційної української інтелігенції. Учень М. М. Ланге, професор Новоросійського університету, Одеського інституту народної освіти, Одеського державного університету. В 1920–1930-ті рр. викладав філософські та педагогічні курси й семінари у вищих навчальних закладах, які утворилися в результаті низки реорганізацій Новоросійського університету: Одеському гуманітарно-суспільному інституті, Одеському інституті народної освіти, Інституті соціального виховання, Фізико-хіміко-математичному інституті, Одеському державному університеті. В 1930-ті рр. входив до складу редакцій наукових журналів, зокрема «Записок Одеського ІНО». Брав участь в українізації.

У 1920-ті рр. спільно з М. Є. Слабченком, О. О. Рябініним-Скляревським намагався відновити діяльність Одеського товариства історії і старожитностей, історико-філологічного і бібліографічного товариств. У 1926 р. науковець увійшов до двох академічних осередків – Одеського наукового товариства при УАН, створеного за сприяння М. Є Слабченка, та одеського біографічного осередку. Серед матеріалів Біографічної комісії збереглося кілька біографій, написаних М. І. Гордієвським.

М. І. Гордієвський брав активну участь у подіях національно-визвольного руху 1917–1921 рр., відстоював ідею державного, самостійного та демократичного розвитку України в лавах української партії соціалістів-революціонерів (боротьбистів). Розгром наукової

школи М. Є. Слабченка, звинуваченого в належності до «СВУ», мав трагічний вплив і на долю його давнього приятеля з університетських часів – М. І. Гордієвського. За сукупністю ярликів – «ворог народу», «колишній есер і націоналіст», «буржуазний націоналіст», «шпигун», член «контрреволюційної військово-націоналістичної есерівської організації» – М. І. Гордієвського було арештовано й засуджено до розстрілу 11 жовтня 1938 р. (реабілітовано 1992 р.)

На жаль, інформація про філософа, педагога М. І. Гордієвського відсутня в 4-томному виданні біографічного словника «Професори Одеського (Новоросійського) університету» (2005) (див. док. № 84).

ГРУШЕВСЬКА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА [дівоч. Парфененко; 04(16).01.1878, м. Шуя Володимирської губ., нині м. Іванове, РФ – 20.05.1961, Київ] – історик, літературознавець, бібліотекознавець.

№ 43

АВТОБІОГРАФІЯ ГРУШЕВСЬКОЇ ОЛЬГИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

[не раніше 1929 р.]

Народилась в 1878 р. Скінчила міністерську гімназію в царстві польському в м. Радомі. Пізніше переселилася до Київа; тут поступила на В[ищі] Ж[іночі] Курси на історичне відділення. Брала участь на курсах в організації першого українського семінару під керуванням проф[есора А. М.] Лободи. Улаштувала бібліотеку при семінарії, якою й завідувала. Потім ту бібліотеку передала до філологічного семінара при курсах. Одружилась і виїхала до Ленінграду, де і вступила на курси [М. П.] Раєва правничо-історико-літературні (перший жіночий університет). Скінчила повний курс і склала державні іспити при Ленінградському Університеті. Рада курсів залишила мене при курсах на катедрі порівняючого мовознавства у проф. [М.] Фасмера і командирувала мене до Ленінградського Університету, де я два роки слухала спеціальні курси по мовознавству у проф[есорів О. О.] Шахматова, [М.] Фасмера, [І. О.] Бодуєна де Куртене, [Л. В.] Щерби, [В. М.] Перетца та інших. Під керуванням проф[есора О. О.] Шахматова написала працю «Язык грамот XIV и XV в. по грамотам, собранным профессором Розовым». Але ця праця лишилася не надрукованою через видавничу кризу. В 1914 р. надруковані перші мої статті в Шевченківському збірнику (Петр., 1914). Будучи в Університеті, слухала бібліотечні курси, які читав проф[есор] Волтер при бібліотеці Академії Наук. В 1917 р. повернулась до Києва. 3 травня міс[яця] 1917 р. була за постійного секретаря в Комісії по заснуванню Українського Університету. В Університеті була обрана за секретаря правління діловода та скарбника.

З осені 1918 р., коли Університет став державним, була обрана за помічника бібліотекаря Укр[аїнського] держ[авного] Університету (бібліотекарем був обраний проф[есор] Ол. Сагарда). Коли проф[есор] Сагарда в осені 1919 р. виїхав до Золотоноші, я залишалася бібліотекарем Укр[аїнського] Дер[жавного] Університету, в якому було до 12 тис. томів. З злиттям Укр[аїнського] Дер[жавного] Ун[іверсите]ту з Київ[ським] Володимирським Ун[іверситет]ом, я була бібліотекарем окремого відділу фундаментальної Бібліотеки, який склала бібліот[ека] Укр[аїнського] Дер[жавного] Університету, він розрісся до 16 тис. томів. Брала участь до організації відділу Ukrainica (під головуванням т. Нагорного від Губнаросвіти). Було вироблено план цієї організації і мені було доручено перевести цей план в життя; але потім обставини змінилися: замість топографічного виділення Ukrainica, переведено було каталожне виділення (і то дуже обмежене). Над цим я також працювала.

З 1925 р. с скороченням штатів ІНО, я перейшла до бібліотеки І відділу УАН, де і працюю, як постійний нештатний співробітник.

Окрім бібліотечних праць я провадила наукову роботу в Комісії Істор[ично]-Географічного [словника] УАН[1]. Маю друковані праці[2]:

Оксана (Шевченківський Зб[ірник], СПб., 1914)

З Петербурзьких років Шевченка (Шевч[енківський] Зб[ірник], СПб, 1914)

Леонід Глібов (ЛНВістник, 1917)

Огляд нових праць про Шевченка (Шлях, 1917)

З діяльності Куліша в 1850 р. (Наук[овий] Зб[ірник]. Т. XIX, 1924, ст. 166−177)

Київська форпостна лінія (Іст[орично]-геогр[афічний] Зб[ірник], Т. 1, 1927, [стор. 135−144].

З історії кріпацтва в XVIII в. на Гетьманщині (Іст[орично]-геогр[афічний] Зб[ірник], Т. II, 1928).

Гетьманські універсали м. Київа (Іст[орично]-геогр[афічний] Зб[ірник], Т. II, 1928. [стор. 23−34].

З минулого м. Стародуба, (Іст[орично]-геогр[афічний] Збірник, К, 1929, Т. 3. [стор. 135−147].

Київські суперечки з приводу шинковання (Наук[овий] Зб[ірник] за 1928)

О. Грушевська

ІР НБУВ, ф. X, спр. 4754, арк. 1. Оригінал. Машинопис; Арк. 1-зв. Автограф.

---

[1] Комісія мала назву «Комісія для складання історично-географічного словника української землі»..

[2] На зворотній сторінці документа машинописний текст продовжено від руки.

У незалежній Україні ім'я Ольги Олександрівни Грушевської поступово виходить з тіні її видатного родича – М. С. Грушевського. Дружина Олександра Сергійовича Грушевського, молодшого брата М. С. Грушевського, для свого часу була високоосвіченою жінкою, науковцем, за фахом – літературознавцем.

Ольга Грушевська брала найактивнішу участь у розбудові української культури, зокрема книжкової, бібліотечної справи. У 1918–1920 рр. працювала помічником бібліотекаря Київського українського державного університету, займалася створенням відділу українознавства при бібліотеці, формуванням її фондів, складанням каталогів, створенням практичної моделі функціонування подібних установ. Була бібліотекарем Київського вищого інституту народної освіти (1920–1925), постійним позаштатним співробітником бібліотеки Історико-філологічного відділу ВУАН (1925–1927). У своїх наукових книгознавчих і бібліотекознавчих розвідках О. О. Грушевська намагалася на основі фактичного матеріалу проаналізувати стан тогочасного книжкового руху, написати історію наукових бібліотек Києва. У 1930 р. після «чистки» ВУАН вона була змушена покинути роботу в наукових установах. Від 1931 р. працювала бібліотекарем Київського хіміко-технологічного інституту. Організувала науково-технічну книгозбірню в Українському технологічному інституті кераміки та скла. Саме завдяки зусиллям Ольги Олександрівни було збережено неконфіскований архів М. С. Грушевського, повернуто чесне ім'я К. М. Грушевської.

ДАНИЛОВ ВОЛОДИМИР ВАЛЕРІАНОВИЧ (20.07.1881, м. Духовщина, нині Смоленської обл., РФ – 24.04.1970, Ленінград, нині Санкт-Петербург, РФ) – російський і український літературознавець, фольклорист, етнограф.

№ 44

АВТОБІОГРАФІЯ ДАНИЛОВА
ВОЛОДИМИРА ВАЛЕРІАНОВИЧА

6 листопада 1926 р. Ленинград[1]

Данілов Володимир Валеріанович народився на світ 1881-го року, 20/ VII, в повітовому місті Смоленської губ[ернії] Духовщині. Батько − учитель міської школи з безземельних дворян Курської губ[ернії], мати − з крестьян Духовщинського повіту.

Середню освіту здобув у гімназіях Смоленської, Вяземської, Рославльської та Ніжинської, яку скінчив у 1900 році. Тоді ж вступив до Ні-

[1] Під автобіографією вказано домашню адресу автора документа: Ленинград, ул. Декабристов, д. 52, кв. 15.

жинського Історико-Філологічного Інституту князя Безбородько; через рік подався до Новоросійського університету, але пробувши там два семестру, через грошеві хиби повернувсь знов до Ніжинського Інституту і скінчив його у 1905 році.

З сього року учителював по гімназіях у Катеринославі, Одесі та Петербурзі, викладая найголовніше російську мову та літературу, а також логіку, психологію та латинську мову. Два роки учителював у Петербурзькому Учительському Інституті, був професором методики російської мови в бувш[ому] Жіночому Педагогічному Інституті. В голодні роки учителював в с. Устьє Кадниковського повіту Вологодської губ[ернії] та Тихвині. З 1921-го року працює по шкільному ділу в Червонім флоті і займає посаду «помощника начальника учебного отдела Военно-Морского Училища».

Чимало його праць щодо російської літератури і педагогіки надруковано в таких виданнях, як «Русский филологический вестник», «Филологические записки», «Русский архив», «Русская старина», «Исторический вестник», «Известия II отделения рус[ского] яз[ыка] и словесности Академии Наук», «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Родной язык в школе», «Педагогическая Мысль», «Морской сборник» та інши.

Окремо були видані: «Методика русского языка» (Киев, два изд. 1914 и 1917 г.), «Литература как предмет преподавания» (1917 г.), «Комментарии к роману Тургенева «Рудин»» (Москва, 1918 г.), «Руководство по обучению грамоте» (Кадников, 1920 г.), «Концентрический курс русской грамматики» (ч. 1, 1923 г.; ч. 2, 1924 г.).

За праці з української етнографії одержав од «Географического Общества» в 1912 р. срібну медаль.

Небіжчик В. Гнатюк в 1914 р. перед самою війною закликав Данилова до Львіва за для редагування видання веснянок, але війна розруйнувала ці плани.

Данілов є дійсним членом Ленінградської спілки дослідників української мови, літератури та історії.

Про його, яко етнографа писав М. Сумцов; див. «Діячі українського фольклору» (в книзі «Малюнки з життя українського народного слова», 1910).

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ ДАНИЛОВА, ЯКІ ДОТОРКАЮТЬСЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА.

1. Песни села Андреевки Нежинского уезда. Стр. XIII+93+3; Сборник Ист[орико]-Фил[ологического] Об[щест]ва при Институте князя Безбородько, 1904 г., Т. V.

Рец[ензія][1] В. Н. Доманицкого в «Записках Наукового Товариства ім. Т. Шевченка», 1904 г., Т. LII, кн. VI.

2. Древнейшее малорусское причитание. «Киевская старина», 1904 г., декабрь, [с.]. 148−153.

3. К истории украинских духовных стихов. «Киевская старина», 1905 г., январь, [с.]. 7−10.

4. Взаимовлияние украинских погребальных причитаний и бытовых песен. «Киевская старина», 1905 г., март, [с.]. 230−238.

5. Носители похоронных причитаний в Малороссии. «Киевская старина», 1905 г., апр[ель], [с.]. 30−33.

6. Украинские лубочные песенки. «Киевская старина», 1905 г., июнь, [с.]. 213−228.

7. Отзвук былины о землеробстве Добрыни Никитича в украинском фольклоре. «Киевская старина», 1905, сен[тябрь], [с.]. 104−108.

8. Труды по изучению этнографии Екатеринославской губ[ерении]. «Киевская старина», 1905 г., окт[ябрь], [с.]. 51−56.

9. Одна глава об украинских похоронных причитаниях. «Киевская старина», 1905 г., ноябрь – дек[абрь], С. 193−209.

10. Народные картинки на темы из украинской жизни. «Киевская старина», 1906 г., февраль, [с.]. 23−28.

11. Земляк и предтеча [Н. В.] Гоголя (В. Т. Нарежный). «Киевская старина», 1906 г., март – апрель, Д. 385−398. Об этой статье: Ю. Соколов. В. Т. Нарежный. «Беседы». Сборник Об[щест]ва истор[ической] лит[ературы] в Москве, Т. 1, 1915 г., [с.]. 77−109.

12. Новый сборник украинских песен «Малорусские народные песни», собранные Д. И. Эварницким. «Киевская старина», 1906 г., июль – авг[уст], [с.]. 57−70.

13. Символика птиц и растений в украинских похоронных причитаниях. «Киевская старина», 1906 г., ноябрь – декабрь, [с.]. 611−628.

14. Екатеринославский областной музей имени А. Н. Поля. «Исторический вестник», 1907 г., март, [с.] 1021−1032 (с видом музея).

15. Литературные поминки. «Исторический вестник», 1907 г., июль, [с.] 205−212. (Се − коротка історія «Киевской старины», написана мною по усним споминам В. П. Науменка та О. І. Левицького).

16. Додатки до огляду луб’яних співанників та малюнків. «Україна», 1907 г., март, [с.] 390−393.

17. «Лілея» Шевченка и «Lilie» Ербена. «Україна», 1907 г., май, [с.] 180−188.

---

[1] Тут і далі підкреслення автора документа.

18. Порівняння смерті і весілля в українських погребових голосіннях. «Україна», июнь, [с.] 351−355.

19. П. А. Кулиш и «Киевская старина» под редакцией Ф. Г. Лебединцева. «Україна», 1907 г., июль – август, [с.] 202−221.

Рец[ензії]: «Живая старина», 1908 г., Ч. I; «Зап[иски] Наук[ового] тов[ариства] ім. Т. Шевченка», 1909 г., [Ч]. I, [с.]200−203.

20. Обращение к читателям о собирании украинских похоронных причитаний. «Україна», 1907 г., июль – август, [с.] 224−231.

21. К характеристике И. Г. Кулжинского и его литературной деятельности. «Україна», 1907 г., октябрь, [с.] 20−43.

Рец[ензії]: «Русский филолог[ический] вестник», 1908 г., № 1−2; «Живая Старина», 1908 г., [Ч] II.

22. Материалы для биографии Н. И. Костомарова. «Україна», 1907 г., ноябрь –декабрь, [с.] 225−274.

Рец[ензії]: «Живая Старина», 1908 г., Ч. I; «Зап[иски] Наук[ового] тов[ариства] ім. Т. Шевченка», 1909 г., Т. LXXXVII, кн. I.

23. Среди нищей братии. «Живая Старина», 1907 г., вып. IV. (Надруковано два старечих голосіння).

24. Графиня Салиас и Максимович. Письмо графини Е. В. Салиас о кончине Н. В. Гоголя. «Русский Архив», 1907 г., № 11, [с.] 433−441.

26[1]. Украинско-чешские отношения. «Russký Cech», 1907 г., № 36.

27. Письма русских писателей к М. А. Максимовичу. В. Л. Пушкин, В. А. Жуковский, П. А. Вяземский, Ф. Н. Глинка, А. Н. Майков. «Русский филологический вестник», 1908 г., № 3, [с.] 167−189.

28. А. С. Хомяков и М. А. Максимович. Письма Хомякова к Максимовичу. «Русский Архив», 1908 г., № 1, [с.] 134−142.

29. Письма И. С. Аксакова к М. А. Максимовичу. «Русский Архив», 1908 г., № 3, [с.] 354−362.

30. Из писем Н. П. Барсукова к М. А. Максимовичу. «Русский Архив», 1908 г., № 5, [С.] 101−116.

31. Из писем О. М. Сомова к М. А. Максимовичу. «Русский Архив», 1908 г., № 10, [с.] 259−268.

32. К биографии Н. С. Лескова. «Исторический вестник», 1908 г., окт[ябрь], [с.] 162−172 (о відносинах Н. С. Лескова та Ф. Г. Лебединцева).

33. Малорусская песня XIX века про убийство помещика. «Живая Старина», 1908, вып. I.

34. Малорусская этнография на XIV Археологическом съезде в Чернигове. «Живая Старина», 1908, вып. III.

---

[1] Номер 25 відсутній.

35. Катеринославский Музей. «Рада», 1908 г., № 242.

36. Памяти В. Б. Антоновича. «Одесское Обозрение», 1908 г., № 87.

37. «Гоголь» − стихотворение, перевод из Ярослава Врхлицкого «Russký Čech», 1908 г., № 47.

38. А. А. Котляревский и М. А. Максимович. «Русский Филологический вестник», 1909 г., № 1, [с.] 113−120.

39. Одесский музей. «Исторический вестник», 1909 г., янв[арь], [с.] 264−267 (с видом музея).

40. Нежин (К 100-летию рождения Н. В. Гоголя). «Исторический вестник», март, [с.] 1166−1175 (с 4-мя видами).

41. Из архива М. А. Максимовича. Письма к нему В. Н. Каразина, гр. Д. Н. Блудова и гр. П. С. Уваровой. «Русский Архив», 1909 г., № 3, [с.] 462−464.

42. Земельное хозяйство церкви села Березанки Нежинского у[езда] в XVIII веке. «Черниговские Епархиальные Известия», 1909 г., № 8.

43. До історії української етнографії. «Записки Наукового т-ва ім. Т. Шевченка» в Київі, 1909 г., кн. 4, [с.] 41−48.

Рец[ензії]: «Живая Старина», 1909 г., вып. IV; «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, 1910 г., [Т]. XCV, кн. III.

44. Ненародные песни в украинском фольклоре. «Пошана». «Сборник Харьковского Историко-филологического об[щества]ва». Издан в честь проф. Н. Ф. Сумцова. 1909 г., Т. XVIII, [с.] 279−285.

Рец[ензія]: «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, 1909 г., [Т.] XC, [кн.] IV.

45. Памяти Г. А. Залюбовского. «Летопись Екатеринославской Ученой Комиссии», 1909 г., в[ып]. V, [с.] 108−111.

46. Влияние бытовой и литературной среды на «Вечера на хуторе близ Диканьки». Н. В. Гоголь. «Сборник, изданный Новороссийским университетом по случаю столетия со дня рождения Н. В. Гоголя», 1909.

Рец[ензії]: «Живая Старина», 1909 г., [вып.] IV; «Исторический Вестник», 1910, апр[ель]; «Одесский Листок», 1909 г., № 68; «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, 1912 г., Т. CIX, кн. III.

47. Из народной жизни в Малороссии. «Живая Старина», 1909 г., вып. 1.

48. Красный траур в малорусском похоронном обряде. «Живая Старина», 1909 г., вып. 4.

Рец[ензія]: «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, 1911 г., Т. CIX, кн. IV.

49. «Киевлянин» М. А. Максимовича. «Известия отд[еления] рус[ского] яз[ыка] и словесности Академии Наук», 1909 г., Т. XIV, кн. 3, [с.] 286−306.

Рец[ензія]: «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, 1911 г., Т. CI, кн. 1.

50. Б. Д. Гринченко (некролог). «Русский филологический вестник», 1910 г., № 2, [с.] 371−376.

51. Малорусские народные песни в старых и новых лубочных изданиях. «Русский филологический вестник», 1910 г., № 3−4, [с.] 232−242.

Рец[ензія]: «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, 1911 г., [Т.] CI, кн. 1.

52. В. Н. Доманицкий (некролог). «Русский филологический вестник», 1910 г., № 3−4, [с.] 388.

53. Из прошлого Екатеринославского театра. «Летопись Екатеринославской Ученой Комиссии», 1910 г., вып. VI (Про ненадруковану пьєсу Дрейниха «Два брата з Санжарівки, третій − з Хорола»).

54. Из народной жизни в Малороссии. «Живая Старина», 1910 г., № 1−2, [с.] 18−21.

55. М. А. Максимович и отец Макарий Оптинский. «Руский Архив», 1910 г.

56. К библиографии драматических переделок Н. В. Гоголя. «Русский философский вестник», 1911 г., №2, [с.] 331−338 (тут є про українські пьєси).

Рец[ензія]: «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, [Т.] CIII, кн. 3.

57. Среди кобзарей и лирников. «Исторический вестник», 1911 г., окт[ябрь], [с]. 301−312 (с тремя снимками кобзарей и лирников).

58. К биографии Н. А. Макаревича. «Летопись Екатеринославской Ученой Комиссии», 1911 г., вып. VII, 13 стр.

59. Письма Ивана Вагилевича к М. А. Максимовичу. «Русский филологический вестник», 1912 г., № 4, [с.] 407−416.

Рец[ензія]: «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» в Київі, 1913 г., [Т.] CXV, [с.] 222.

60. На Южном Буге. «Исторический вестник», 1912 г., июнь, [с.] 258−271 (со снимком).

60[1]. Н. Д. Мизко − рецензент Екатеринославского театра 40-ых гг. «Летопись Екатеринославской Ученой Комиссии», 1912 г., в[ып.] VIII.

61. Из Запорожья в катакомбы. «Исторический вестник», 1913 г., июнь, [с.] 1011−1018.

62. Н. В. Гоголь и П. П. Свиньин. «Русский философский вестник», 1915 г., № 1, [с.]35−41.

63. «Денница» − альманах М. А. Максимовича. «Русский философский вестник», 1915 г., № 3.

[1] Номер 60 повторено двічі.

64. Из прошлого екатеринославской этнографии. «Летопись Екатеринославской Ученой Комиссии», 1915 г., вып. X, [с.] 162−168.

65. Екатеринославщина в архиве И[мператорского] Российского Географического Общества. Ibid, [с.] 376−378.

66. К цензурной истории сочинений Т. Г. Шевченко. «Начала», 1922 г., вып. II, [с.] 239−255.

67. «Киевская Старина» по цензурным документам. «Бібліологічні Вісті», 1925 р., № 1−2, [с.] 59−71.

68. О. П. Куліш і М. О. Максимович. «Україна», 1926 г., кн. 5, [с.] 13−22.

Поезії. «На лоні природи».

I. «Сіри хмари по небу пливуть».

II. «Зійшла на землю ніч весняна».

III. «Колись блукаючи у полі».

IV. «Вгорі така блакитна глибина». «Дніпрові хвилі» (Катеринослав), 1911 р., № 20−21, стор. 267.

Ненадрукована, але прийнята для друку в Академію Наук СССР праця: «Очерки научно-литературной деятельности М. А. Максимовича. I. Сборники украинских песен М. А. Максимовича. II. Труды М. А. Максимовича по «Слову о полку Игореве».

Володимир Данилів

ІР НБУВ, ф. X, спр. 5078, арк. 1–8. Автограф.

Етнічний росіянин В. В. Данилов «відкрив» для себе Україну, вступивши 1900 р. до Історико-філологічного інституту ім. князя Безбородька в Ніжині, «де українські фольклорні інтереси підтримував проф. Мих. Нест. Сперанський…». Закінчивши його 1905 р., короткий час викладав історію та методику російської літератури й мови, латинську мову, логіку, психологію та педагогіку в Катеринославі й Одесі. Від 1911 р. працював у Росії, брав участь у роботі Товариства дослідників української історії, письменства та мови в Петербурзі. Друкувався в українських часописах «Україна», «Етнографічний вісник», «Записки НТШ», «Киевская старина», «Летопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии» тощо. До Біографічної комісії надійшла автобіографія, датована 6 листопада 1926 р. До неї був наданий «Список друкованих праць Данилова, які доторкаються українознавства» (*68 позицій*).

У 2008 р. була опублікована інша автобіографія В. В. Данилова, яку вчений 1930 р. разом зі списком праць надіслав до Етнографічної комісії ВУАН. У цій автобіографії, що призначалася для покажчика праць

етнографів, пов'язаних науковою діяльністю з Україною, В. В. Данилов докладно оповідає, як він став «українським фольклористом». Список опублікованих праць відрізняється від попереднього за кількістю позицій (59) і за назвами, а також містить деякі коментарі, що пояснюють зміст праці. У ніжинському Історико-філологічному інституті ім. князя Безбородька працював одночасно з Ф. Д. Проценком (див. док. № 118).

ДОРОШЕНКО ДМИТРО ІВАНОВИЧ [27.03(08.04).1882, Вільно, нині Вільнюс – 19.03.1951, Мюнхен, Німеччина] – історик, історіограф, громадсько-політичний і культурний діяч.

№ 45

CURRICULLUM VITAE ДМИТРА ІВАНОВИЧА ДОРОШЕНКА[1]

1919 р.

Родився р[оку] 1882, скінчив гімназію у Вільні. Слухав лекції на історико-філологічному факультеті університетів у Варшаві, Петербурзі й Києві по історичному відділові. Скінчив Університет у Києві весною 1909 року. Того ж року одержав посаду вчителя історії у 1-ій Комерційній школі у Катеринославі, а з р[оку] 1913 у Києві у Комерційній школі Т[оварист]ва розповсюдження комерційної освіти, а також був бібліотекарем Київського музею старовини й мистецтва. Р[оку] 1914 був обраний на посаду бібліотекаря Київської Міської Публічної Бібліотеки, але не затверджений на цій посаді тодішним Губернатором через «неблагонадійність». Р[оку] 1917 був обраний на посаду помічника губернського комісара Київщини, а незабаром по тому призначений Тимчасовим Російським Урядом Краєвим Комісаром Галичини й Буковини, на якій посаді рахувався до квітня місяця 1917 р.: якісь час виконував[2] в кінці р[оку] 1917 обов'язки Чернігівського губерніального Комісара. З травня 1918 р. по середину падолиста 1918 р. виконував обов'язки Міністра закордонних справ.

На літературне поле виступив ще 1897 р. дописами в «Зорі». Потому був співробітником ріжних українських, російських, польських і німецьких часописів. Видав ряд книжок і популярних брошур по історії й історії письменства. В р[оках] 1909–1913 був секретарем Катеринославської Архівної Комісії й неофіційним редактором її «Летописи», де уміщено ряд моїх праць, між іншим про Архіви Катеринославської губернії, про

[1] У лівому верхньому кутку помітка: «Арх. М.Н.О., 1919, арк. 29».

[2] Наступну фразу «в кінці р. 1917 обов'язки Чернігівського губерніального Комісара. З травня 1918 р. по середину падолиста 1918» додано над рядком від руки.

реформу Ст[ефана] Баторія, про Берестейській бій та инш. В р[оці] 1914 був фактичним редактором «України», а потому «Укр[аїнського] Наукового Збірника». В р[оці] 1904 видав «Указатель источников для ознакомления с Южной Русью», в р[оці] 1917 – «Українська бібліографія за сто літ (1798–1897)» у Чернівцях, тепер друкується моя розвідка про Костомарова. З 1904 р. лічусь членом Наукового товариства[1] ім. Т. Г. Шевченка у Львові, дійсн[им] членом її бібліографічної Комісії, з 1913 р. членом Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Києві, з 1909 р., членом Катеринославської Ученої Архівної Комісії і з 1914 р. членом Чернігівської Ученої Архівної Комісії.

Дмитро Дорошенко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5107, арк. 1. Копія. Машинопис.

У січні 1919 р. за пропозицією В. О. Біднова Д. І. Дорошенко подав прохання до Міністерства народної освіти про призначення його приват-доцентом новоствореного Українською державою П. П. Скоропадського Кам'янець-Подільського державного українського університету по кафедрі історії України. «Я не передчував, – згадував він згодом, – що покидаю Київ надовго, може й назавжди…». Тоді ж Д. І. Дорошенком був написаний стислий «перебіг життя», про що свідчить примітка в лівому верхньому кутку документа: «Арх. М.Н.О., 1919, арк. 29».

Доля цієї людини розгорталася на фоні драматичних подій в Україні початку XX ст., про що свідчить його короткий curriculum vitae. Дмитро Дорошенко став свідком двох революцій у Росії, двох світових воєн, активним учасником подій відродження і перших кроків української державності в 1917–1921 рр. У 1917 р. він був членом Української Центральної Ради, крайовим комісаром Галичини і Буковини, губернським комісаром Чернігівщини, у 1918 р. – міністром закордонних справ в уряді П. П. Скоропадського. 1920 р. Д. І. Дорошенко опинився в еміграції, де присвятив себе науковій, викладацькій діяльності, організації української історичної науки та її популяризації на еміграції.

Д. І. Дорошенко – один із фундаторів державницького напряму історіографії України, автор академічної праці із зазначеної тематики – «Огляд української історіографії». У вступі він виклав своє бачення предмета української історіографії як «нарису розвитку на Україні наукової праці над дослідженням минулого життя рідного краю», і

[1] Наступну фразу «ім. Т. Г. Шевченка у Львові, дійсн[им] членом її бібліографічної Комісії, з 1913 р. членом Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у» додано над рядком від руки.

разом з тим – «огляду української національно-історичної думки», що уособлює процес розвитку національного самопізнання. Видана в Празі 1923 р. праця була схвально сприйнята історичним співтовариством в Україні, використовувалася в навчальних курсах. «Вона не тільки стала моєю настільною книгою, – писав сучасник Д. І. Дорошенка історик, історіограф, археограф О. П. Оглоблин, – але й покладена була мною в основу курсу української історіографії, що його я читав у Київському університеті (на той час І.Н.О.)».

Творчий доробок Д. І. Дорошенка налічує понад 1000 праць з історії України, української історіографії, культури, релігії тощо, визнаних в інтелектуальному середовищі України, української діаспори, європейських науковців. Особливе місце в українській публіцистиці займають книжки спогадів Д. І. Дорошенка «Мої спогади про недавнє минуле. 1914–1920 роки» (1923–1924), «Мої спогади про давно минуле. 1901–1914 роки» (1949) (див. док. № 49, 55, 79, 66).

ДРОЗДОВ-МИШКІВСЬКИЙ СТЕПАН ЛЕОНТІЙОВИЧ (27.03.1867, с. Корнилівка Мстиславського пов. Могильовської губ., нині Смоленської обл., РФ – не раніше вересня 1933) – краєзнавець, музеєзнавець, архівознавець, колекціонер, бібліофіл.

№ 46

ЖИТТЄПИС ДРОЗДОВА-МИШКІВСЬКОГО СТЕПАНА ЛЕОНТІЙОВИЧА

15 листопада 1927 р. Біла Церква

С. Л. Дроздов-Мишківський, син «казенного» селянина (поселянина) народився року 1867 березня 27-го дня в с. Корнилівці Мстиславського повіту на Могилівщині. Вчився в Мстиславському уєздному училищі, а після реформи цих шкіл закінчив курс 3-хкласового «Городского Училища» в 1885 році.

Жонатий на Л. А. Красовській, маю шисть душ дітей: два сина, чотири дочки. Позапартійний, член спілки Нарзв'язку з 1917 р. по 1923, а з 1923 . по 1-е травня 1927 року – член спілки Робос, з 1-го травня 1927 року – Радторгслужбовців.

В 1885 році поступив на службу в Поштове Відомство на посаду пошталіона до Уманської Поштової Контори, де познайомився з сином Уманського Поштмейстера Микити Дмитровича Канчера – Михайлом Канчером, під впливом якого став прихильником до революційного руху. Михайло Канчер року 1887 приймав участь в замаху на вбивство Олександра III вкупі з Олександром Ульяновим, за що був засланий на о. Сахалін.

Року 1887 в Умані познайомився з нотаріусом Михайлом Федоровичем Комаровим (відомим українським письменником), під впливом якого зацікавився українською літературою і с того часу почав збирати українські книжки, яких зараз лічиться 4000.

З 1890 року по 1892 р. відбував військову службу по жеребку в 8 Гренадерському Московському полку в м. Твері. Вийшов в запас старшим унтер-офіцером. 6 жовтня 1892 р. був призначений на посаду пошталіона до Київської Поштової Контори, де працював по 1900 р. За цей час мав тісни стосунки з відомими українськими діячами: професором Антоновичем В. Б., Кониським О. Я., Нечуй-Левицьким І. С., Лисенком М. В., Савицьким М. П., Петровим М. І., Науменком В. П., Єфремовим С. О.

З 1893-го року по 1900 включно під час служби на пошті спроваджував закордону революційну і взагалі нелегальну літературу, якою постачав як тодішні революційні організації (студентська та семінарська громади в Києві, Соц[іал]-Демокр[атичний] гурток Івана Стешенка), втак і поодинокі особи (Антоновича В. Б., [О. Я.] Кониського, В. Степаненко, С. [О.] Єфремова та інш.). Залишивши Київ в 1900 році, передав свої закордонні зв'язки К. Л. Хохлічу, який продовжував одержувати з закордону революційну літературу по день свого арешту у вересні 1905 року.

При арешті Хохліча у нього було знайдено мої листи (особиста переписка) завдяки яких був зроблений у мене на квартирі жандармський трус; тому, що мене було попереджено з Києва, трус пройшов без наслідків.

Під час служби в Києві з 1892 по 1900 р. познайомившись з відомими археологами: Б. [І.] Ханенко, [М. Ф.] Біляшівським, [В. В.] Хвойко, [В. М.] Щербаківським, [В. Є.] Козловською, [В. Є.] Гезе, М. [О.] Макаренком, [К. В.] Болсуновським, Хойновичем та Кундиревичем, почав ретельно вивчати археологію та збирати археологічні речи. Року 1900 був призначений на посаду начальника пошти в м. Ківшоваті, де в 1905 році за участь в поштово-телеграфному страйку у мене був зроблений подвійний трус.

Року 1911 був призначений на посаду в Білоцерківську Поштово-Телеграфну контору, року 1912 призначен на посаду начальника Каневської Поштово-Телеграфної контори, року 1913 вкупі з Вадимом М[ихайловичем] Щербаківським провадив археологічні розкопки в м. Ліпляві на Полтавщині. В 1914 році приймав жваву участь в підготовці Шевченківських свят вкупі з Грицьком та Ол. Варавами (Кобцем), але завдяки втручанню поліції, свято не відбулося.

В 1915 році був переведений на посаду урядовця до Київської Поштової Контори, а з 1 січня 1917 року до Київсько-Подільської п/т кон-

тори, де був обраний першим головою Районного Комітету службовців міських поштово-телеграфних установ.

Року 1917 липня 17 був обраний членом Організаційного Бюро по скликанню 1-го Всеукраїнського поштово-телеграфного з'їзду, а 20-го серпня був обраний делегатом на цій з'їзд. 1917 року 24 жовтня обраний делегатом на 2-й Всеукраїнський З'їзд, на якому 3-го жовтня був обраний Членом Головної Ради п[оштово]-т[елеграфної] Спілки. В 1918 році слухав лекції в Київському Археологічному Інституті, але курса не закінчив. Того ж року 16 квітня був призначений на посаду першого Завідуючого й організатора п[оштово]-т[елеграфного] Музею; посаду цю займав до 22 серпня 1918 року, з якого часу був призначений на посаду завідуючого Білоцерківською п[оштово]-т[елеграфною] Конторою. Зазначену посаду займав до приходу денікінців – 1-го вересня 1919 року. Після виходу денікінців залишився урядовцем Б[іло]ц[ерківської] п[оштово]-т[елеграфної] Контори, а 26-го січня 1923 року по хворості звільнений з посади на підставі п. Б 47 ст. Код[ексу] Зак[онів] про працю.

В 1918 році 12-го вересня був призначений зав[ідуючим] Археологічним Музеєм при т[оварист]ві «Просвіта», якої був дійсним членом. В 1920 році 27-го лютого був призначений членом Комісії по ліквідації музею Браницької, того ж року 15-го серпня був обраний і затверджений першим Головою Білоцерківського Комітету Охорони пам'яток старовини та мистецтва, якого був одним з фундаторів. В 1920 році 1-го вересня був призначений на посаду бібліотекаря міської бібліотеки й звільнений з посади за скороченням штатів 30 листопаду.

В 1923 році 1-го травня був призначений на посаду помічника діловода в канцелярію Фінінспектора 1-го налогового району, в 1924 році 1-го лютого був призначений на посаду Зав[ідуючого] і організатора Білоцерківського Окружного музею, а з 10-го вересня 1925 року по сполученню завід[уючим] і зорганізатором Білоцерківського Окружного Архівного Управління.

В 1926 року був одним з фундаторів Білоцерківського Краєзнавчого Товариства, членом якого рахуюся і по сей час. Крім того, був членом багатьох Товариств, як-то:

1. Киевского О[бщест]ва древності;
2. Киевского Общества охраны памятников старины и искусства;
3. Киевского Церковно-археологического Общества;
4. Киевского О[общест]ва Нестора-Летописца при [Киевском] университете;
5. Киевского О[бщест]ва исследования искусств;
6. Киевского Военно-исторического О[бщест]ва;
7. Московського Бородинского О[бщест]ва;
8. Могилевского Церковно-исторического Комитета;

9. 10, 11. Членом Полтавской, Черниговской и Саратовской Ученых Архивных комиссий;

12. Член Б[ело]ц[ерковского] О[бщест]ва Охраны памятников старины и искусства.

Писав статті по історії, археології, нумізматиці й архівознавству в журналах: «Киевского Военно-исторического Вестника», «Старая Монета», «Чтения Московского О[бщест]ва Истории и Древностей Российских», в трудах Полтавської, Чернігівської Учених Архівних Комісій і ріжні статті того ж змісту в ріжних часописах.

Мною надруковано працю «История Белой Церкви». В 1926 році приймав участь на І-м Всеукраїнським з'їзді Архівних робітників.

С. Л. Дроздов-Мишківський[1]

Всі зазначені відомості підтверджуються відповідними документами.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5112, арк. 1–2. Копія. Машинопис.

Степан Леонтійович Дроздов-Мишківський – яскравий представник плеяди регіональних археологів, краєзнавців, діячів музейної справи, пам'яткоохоронної діяльності 1920–1930-х рр. Дружні стосунки с українським письменником М. Ф. Комаровим спонукали його до знайомства з українською літературою. Під впливом В. Б. Антоновича, О. Я. Кониського, М. Ф. Біляшівського, К. В. Болсуновського, В. М. Щербаківського він захопився збиранням предметів старовини, нумізматикою, археологією, навчався в Київському археологічному інституті. Співпрацював із багатьма київськими науковими і краєзнавчими товариствами й архівними комісіями (член 17 товариств). У списку його досягнень – створення поштово-телеграфного музею в Києві (з 1918 р. – його директор), Білоцерківського окружного музею старожитностей (1924–1927 рр. – його директор). Основою музейного фонду останнього стали приватні колекції археологів-любителів – К. В. Болсуновського, Є. О. Дзбановського та самого С. Л. Дроздова. З його ініціативи в м. Біла Церква була заснована безплатна читальня (нині Центральна міська бібліотека), створено Білоцерківське окружне архівне управління (1925 р. – завідувач) (див. док. № 52).

[1] Особистий підпис.

ЄФИМЕНКО ПЕТРО САВИЧ (02.09.1835, с. Великий Токмак Бердянського пов. Таврійської губ., нині м. Токмак Запорізької обл. – 07(20).05.1908, Санкт-Петербург, нині РФ) – етнограф, історик, статистик, бібліограф.

№ 47

АВТОБИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ
ЕФИМЕНКО ПЕТРА САВВИЧА

[не раньше 1889 г.]

Родился 1835 г. в Таврической губернии Бердянского уезда в одном из хуторов слободы Большого Токмака. Родители местного крестьянского происхождения. Отец мой добровольно пошел за брата в солдаты, проявил храбрость в компании 1812 г., под Бородином был ранен пулею навылет, участвовал во взятии Парижа, обучился грамоте настолько, что по выходе за ранами в отставку мог поступить на службу в полицию, сначала писцом, потом становым приставом, заседателем земского суда и, наконец, городничим г. Ногайска. Был в свое время очень известен в Таврической губернии по неутомимой энергии и суровости, с какой он преследовал степных разбойников и духоборческий самосуд, обуславливавший тайные убийства. Мать моя – женщина очень добрая и тихая, крайне противоположная отцу, была неграмотна.

Детство мое прошло на хуторе, приобретенном отцом около г. Мелитополя. Несмотря на зажиточность, выдвигавшую нашу семью на панское полюдье, я рос на уединенном хуторе под теми же исключительно воспитательными влияниями, под какими живут крестьянские дети: впечатления природы и хуторской свободы, народные песни и сказки, общество пастухов и батраков. Я не знал другого языка, кроме родного языка моей матери и всех окружающих, т. е. украинского, так что по приближении школьного возраста, я стал чаще и чаще слышать от матери «Треба тоби, синку, вчиться балакати по панському». Лет семи я был отвезен в сельскую школу в слоб[оду] Большой Токмак. Затем в г. Симферополе приготовился к поступлению в Екатеринославскую гимназию. Здесь прекращается моя связь с деревней, туда я приезжал теперь только на летние каникулы и мои старые приятели пастухи уже говорили мне теперь «Мы не тямымо (не понимаем), що вы кажете». Таким образом, гимназия разорвала мои связи с родной почвой и ничего не дала взамен в смысле почвенного воспитания. Лишь в 6-м классе попалась мне случайно в руки книга, которая произвела на меня потрясающее впечатление, отразившееся на всей моей дальнейшей жизни. Эта книга − Кобзарь Шевченка, над которым я пролил потоки слез и отлетела от меня проза жизни и почувствовал я себя на седьмом небе.

Единственно под влиянием этой книги я начал при первом же приезде домой на каникулы записывать народные песни, пословицы, заклинания и проч[ее].Таким образом вышел из меня самодельный украинский народник и этнограф. Я стал ревностно читать книги по истории, литературному описанию Малороссии. Эти мои, так сказать, интенсивные симпатии начали осмысливаться к поступлению в Харьковский университет в 1855 г.

При вступительном экзамене из русской словесности я познакомился с профес[сором] А. Л. Метлинским, украинским поэтом и этнографом, который посоветовал мне собирать этнографический материал и очень обрадовался, когда я признал, что я это уже сам делаю. На направление же моей так сказать общественной мысли отразился сильно такой факт: мне случилось прожить несколько зимних месяцев в 1855 г. в г. Мелитополе, в то время, как через этот город возвращались остатки нашей разбитой армии. В нашем доме останавливались офицеры, крайне недовольные, раздраженные, которые распространяли вокруг себя отрицательное отношение к отечественным порядкам, и мысль о необходимости крупных реформ. Я с жадностью воспринимал их нигилистические взгляды. С этих пор я стал отыскивать в университете товарищей, солидарных со мной по взглядам и настроениям. Сначала я натолкнулся на украинский кружок, во главе которого стоял медик В. М. Нельговский, но кружок этот скоро распался, оставив мне в наследство свою украинскую библиотеку. Этот кружок, как сообщил мне потом А. А. Потебня, занимался собиранием этнографических и исторических материалов и оставил для печати (литературный сборник, в который, между прочим, вошли переводы [В. М.] Нельговского повестей Гоголя). Затем в 1856 г. я сошелся со студентом Я. Н. Бекманом и с ним образовал новый кружок, но уже общерусского направления. [Я. Н.] Бекман стоял au courant тогдашнего общественного брожения, как оно выразилось после Крымской компании. Через него я познакомился с Письмом Белинского к Гоголю и с находившейся тогда в зачаточном состоянии потребной литературой, в которой не последнее место занимали стихи молодого тогда Л. Н. Толстого:

Как 8-го сентября
Мы за веру, за царя
От француз ушли.

Наш кружок, которому еще так новы были тайны бытия, счел необходимым дать себе организацию: она была описана одним из наших товарищей в своем дневнике. Через три года, когда мы уже все были в разброде и забыли и думать о кружке, случайным образом попался в руки начальства этот дневник, из-за которого я и пострадал, в

числе 10 человек. В этот промежуток времени я вынужден был оставить г. Харьков, вследствие участия в студенческих беспорядках, происходящих по поводу оскорбления одного студента попечителем Катакози и окончившихся увольнением Катакози от должности. После этого я учился год в Москве, где посещал известный тогда кружок П. [Н.] Рыбникова (будущего собирателя былин в Олонецкой губернии). К нам, молодежи, приходили все известные тогда московские славянофилы для дебатов. Из них на меня особенное впечатление производил своим энтузиазмом К. С. Аксаков. Хотя кружок собирался исключительно с целью выяснить свои общественные воззрения, но Рыбников впоследствии поплатился за свои субботы ссылкой в Петрозаводск. После Москвы я больше года странствовал по Малороссии для знакомства с краем, собирая этнографические и исторические материалы, которые помещал в Черниговских губ[ернских] Ведомостях с 1858 года.

Между прочим жил (с августа 1859 г.) и в г. Киеве, где снова выдвинулись на сцену мои украинские симпатии, которые здесь приводились ярче к сознанию от их столкновений с враждебными космополитическими и национальными элементами. Там я проживал в студенческой квартире, которая известна была между товарищами под именем «Малороссия». Между прочим, с нами жил тогда студент Антоний Свидницкий, получивший впоследствии известность своей повестью «Люборацкие». Отец его состоятельный священник лишил его всяких средств к существованию за поступление в университет. Кружка у нас не было, но к нам приходила молодежь патриотически настроенная. Я помню студентом Малашенка, украинского поэта, дальнейшая судьба которого мне неизвестна, В.[Б.] Антоновича и Ф. [Т.] Рыльского, которые тогда еще признавали себя за поляков и обращались к нам с воззванием до братьев-русинов, (…) П. П. Чубинского, посетившего нас мимоездом из Петербурга, где он был студентом.

В конце 1859 г. здесь же в Киеве я был нежданно-негаданно арестован по Харьковскому делу, отвезен в Петербург, а оттуда через полгода пребывания в Петропавловке, отправлен в ссылку сначала в Пермскую губернию, а через год в Архангельскую губернию, с определением на государственную службу. В Архангельскую губ[ернию] я переведен был потому, что в Перми принимал живое участие в организации местных элементов, приведенных в брожение подъемом общественной волны, шедшей из центров.

В Архангельске, куда я прибыл в половине 1861 года, я был очень любезно встречен местным губернатором [М. К.] Арандаренком (автором Историко-этнографического описания Полтавской губ[ернии]), который обещал хлопотать о моем освобождении и советовал тем вре-

менем в глуши заниматься изучением народной жизни. Я был определен канцелярским служителем сначала в Онегу, а затем переведен в г. Холмогоры, где служил писцом при полиции, а потом дворянским заседателем в уездном суде.

По закрытии Холмогорского У[ездного] Суда я существовал на казенный паек, отпускаемый ссыльным. Хотя существовать было холодно, но не так уж скучно, потому что в Холмогорах пребывало всегда значительное количество административно сосланных лиц сначала поляков, заподозренных в сочувствии к польскому восстанию, потом русских, причастных к разным политическим процессам. Последние жили надеждой на скорое освобождение, но во мне остыли всякие упования. Местные губернаторы не раз вызывали меня в Архангельск для отправления обязанностей секретаря «Губернского статистического комитета», но вынуждены были по несогласию жандармов возвращать меня назад в Холмогоры. Там прожил я до 1873 года.

Все продолжительное мое пребывание на Севере я занимался изучением народной жизни, не специализируясь на какой-либо отдельной ее стороне, а интересуясь всей совокупностью ее явлений, поскольку они были мне доступны. Таким образом, в круг моих собираний входили материалы и этнографические и филологические, и исторические, обычно-правовые, экономические. В своих занятиях я находил большую поддержку в П. П. Чубинском, моем киевском знакомом, который тогда вынужден был проживать в Архангельске, но успел там занять авторитетное положение при губернской администрации, в качестве секретаря Статистического Комитета, и в редакторе Губернских Ведомостей Н. А. Альбертини, тогда известном писателе, сосланном в Архангельск. Труды мои я печатал в местных изданиях: в Архангельских Губернских ведомостях с 1865 по 1871 год много помещено (всего 115 разнородных статей о Севере), в Памятной книжке Архангельской губ[ернии] на 1864 г. и в трудах Арх[ивного] Статистического Комитета за 1865 г. (9 статей этнографического характера). Кроме того Статистич[еским] Комитетом изданы отдельно в 1869 г.: «Заволжская Чудь», (историко-этнографическое исследование) и в 1869 же году: «Сборник народно-юридических обычаев Архангельской губернии». Московское общество Любителей Естествознания, Антропологии и этнографии издало 2 больших тома моих материалов по этнографии русского населения Архангельской губернии (Москва – 1877–[187]8 гг.). В «Записках Русского Географического общества по отделению этнографии» напечатано в 1868 г. в II томе исследование «О Яриле, языческом божестве русских славян». В том же издании в III томе на 1873 год «Приданое по обычному праву крестьян Арханг[ельской] губ[ернии]» и в т. VIII

за 1878 г. «Договор найма пастухов». В журнале Мин[истерства] Нар[одного] Просвещения 1874 г. №№ 9–11 моя монография: «Знаки собственности [крестьян Архангельской губернии]» (опыт исследования по сравнительному обычному праву). Кроме того помещались: в Судебном журнале за 1873 г. № 7 и 8 «Семья архангельского крестьянина» (по обычному праву), в «Древностях Московского археологического общества» за разные годы разные археологические статейки и известия в «Русской старине» за 1875 г., [ноябрь] кн. XI, «Калнышевский, последний кошевой Запорожской сечи (его заточение в Соловец[ком] монастыре)».

Когда я был в 1873 году, по ходатайству покойного гр. А. С. Уварова перед Министром народного просвещения переведен в г. Воронеж, управляющий местной казенной палатой пригласил меня на должность чиновника особых поручений исключительно для собрания и разработки местных торговых юридических обычаев. Из этих работ были напечатаны в «Юридическом Вестнике» за 1879 и 80 г. «Договор купли-продажи» и «Договор найма купеческих приказчиков» (т. IV).

С 1876 года я уже мог свободно выбирать место жительства и, прослуживши год секретарем Губ[ернского] Статистического Комитета в Самаре, я окончательно поселился на юге, сначала в Чернигове, потом в Харькове. В Чернигове служил при Земском Статистическом Бюро и потом в редакции Земского Сборника. Здесь напечатано много мною статей исторических, статистическо-экономических и земско-хозяйственных, которые печатались в «Особом Приложении» к Губернским Ведомостям, преимущественно за 1878 г. и в «Земском Сборнике».

Еще раньше этого мои статьи и материалы, касающиеся местной жизни, печаталась в журнале Основа за 1861 и 1862 гг. в Черниговском листке за 1863 год. В Харькове я был приглашен известным тогда земским деятелем Е. С. Гордеенко в качестве статистика в Харьковскую подкомиссию по исследованию железнодорожного дела, в которой он состоял председателем, потом был уездным земским статистом, затем секретарем Губернского Статистического Комитета и, наконец, Членом-оценщиком Харьковского Отделения Дворянского земельного банка.

Мои труды этого периода: Доклад Харьковской железнодорожной подкомиссии о движении товаров по Курско-Киевской железной дороге за пять лет (1874–78) – Харьк[ов] 1880 г. Исследование кустарных промыслов Сумского уезда, изд[ание] Харьк[овского] Губерн[ского] земства 1882 г. Статистическо-экономическое описание Харьк[овского] уезда, изд[ание] уездного земства 1884 г. В качестве Секретаря Статистического комитета составлял и редактировал Харьковский календарь на 1884–87 года, открыл в нем литературно-научный отдел, по-

том этот отдел обособил в виде Отдельного Харьковского Сборника, которого 1-й выпуск на 1887 г. вышел под моей редакцией.

Я еще забыл упомянуть о труде моем, касающемся этнографии юга. В 1874 г. напечатан мой Сборник малороссийских заклинаний, изданный Обществом истории и древностей российских в Чтениях Общества и отдельно.

В Киевской Старине я принимал живое участие с 1882 г. по 1887 год. Список статей и материалов, помещенных в этом издании, прилагаю ниже.

Кроме этого, напечатаны такие мои программы. Программа для собирания сведений о народных суевериях и повериях в Южной Руси. (в Приложении к 4 № Известий Императорского Русского Географ[ического] общества 1866 г.). Программа для собирания народных юридических обычаев (изд. в приложении к Сборнику по обычному праву Арханг[ельской] губернии 1869 г.). Программа для Собирания сведений об общинном землевладении, в журнале Слово за 1878 год и отдельно.

За свои научные труды я был избран в члены следующих ученых обществ: Русского Географического, Московского Археологического, Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, Киевского Юридического, Летописца Нестора и Харьковского Историко-филологического. Имею серебряную и малую золотую медали от Российского Географического Общества.

К сожалению, приключившаяся со мной с 1887 года от переутомления, тяжелая болезнь (сначала нервный удар, а затем эпилепсивидные припадки) лишила меня возможности работать для науки, так что я едва могу зарабатывать свой насущный хлеб, состоя на должности члена-оценщика дворянского банка.

Вот мои статьи в Киевской Старине. За 1882 год № 1. Архив Малороссийской коллегии при Харьков[ском] университете. № 3.Образы обличительной литературы в Малоросски; № 3. Один из протестовавших; № 5. Экстренные расходы из сумм Малороссийской коллегии. № 8. Глоба, последний писарь Войска Запорожского; № 9. Ссыльные малороссияне в Архангельской губернии 1708–1802 г. № 12. Н[иколай] Д[митриевич] Мизко (некролог).

За 1883 год. № 4. Школа для обучения певчих, назначавшихся ко двору. № 4. Шпитали в Малоросски. № 6. Упыри (Из истории народных верований); № 7. Административное распоряжение по поводу слухов о кончине мира. № 7. Подозрение, возведенное на проезжающих, в отравлении воды во время холеры [1848 г.]. № 9 и № 10. Братства и союзы нищих. № 11. Откуда взялись запорожцы (народные предания); № 11–12. Суд над ведьмами.

За 1884 год. № 3. Попытка околдовать волостной суд; № 3. Последствия клятвопреступления; № 4. Могила гетманцев в г. Лебедине; № 5. Присяга духовенства; № 5. Библиографический указатель трудов П.П. Чубинского; № 6. [Е-ко, П.] Старинные способы возвратить язык немому и рассеять людские слухи.

За 1885 год. № 11. [П. Е.] Запрещение купальских огней.

За 1886 год. № 1-й. [П. Е.] Из эпохи крестьянской реформы на юге России (Народные слухи о воле и земле); № 3. [П. Е.] К истории семейных разделов у крестьян; № 4. [П. Е.] «Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей [и несколько слов о его программе]. № 5. [П. Еф.] Затерявшаяся песня о событиях 1696 г.; № 5. Околдование начальства; № 7. [Е-ко, П.] Переобмундирование воронежских чиновников конца XVIII ст.

За 1887 год. № 8. [П. Е.] Псальма XVIII столетия.

За 1888 год. № 4-й. Экономические заметки и материалы о старине (Рудни в Малороссии).

Петр Ефименко

О трудах моих, касающихся Крайнего Севера и отчасти Юга, сведения находятся в Т. № 1 Энциклопедического Словаря Брокгауза и Ефрона в статье Венгерова под словом «Ефименко», а также в Истории русской этнографии Пыпина, т. I и II.

ІР НБУВ, ф. І, № 302 (6376), арк. 1–6. Копія. Рукопис.

Петро Савич Єфименко посідає особливе місце в українській біографістиці. У 1886 р. він запропонував програму підготовки біографічного словника південноросійських діячів кінця XVIII – XIX ст. і висловив деякі міркування щодо методів його підготовки та підходів до визначення внеску особи в розвиток української культури, які виклав у статті «Потребность в биографическом словаре южно-русских деятелей и несколько слов о его программе» («Киевская старина», 1886). На теренах України ця програма стала однією з перших спроб порушити питання щодо створення національного біографічного словника.

Перебуваючи на засланні в Архангельській губернії, П. С. Єфименко почув від місцевих поморських селян про Петра Калнишевського. У 1863 р. він знайшов в архіві Архангельської канцелярії «Дело о сообщении государственной Военной коллегии об отправке в Соловецкий монастырь кошевого Петра Калнышевского, июня 11 дня 1776 года». Опрацьований матеріал ліг в основу статті «Калнышевский, последний кошевой Запорожской сечи» (1875).

Рукопис автобіографії П. С. Єфименка, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ, не має дати і підпису. Виходячи з тексту заміток та списку друкованих праць можна дійти висновку, що ці записки з'явилися не пізніше 1889 р. Біографія і деякі бібліографічні відомості були записані під диктовку Петра Савича його дружиною – О. Я. Єфименко. Згодом їх доповнив секретар Харківського статистичного комітету В. І. Каспаров і опублікував у виданні «Харьковский календарь на 1888 г.». Про це повідомляє О. Я. Єфименко в листі до С. О. Венгерова від 17 січня 1894 р.

Автобіографічні замітки П. С. і О. Я. Єфименків зберігаються також у Рукописному відділі Інституту російської літератури РАН (Пушкінський Дім) у спеціальному фонді відомого російського бібліографа й історика російської літератури С. О. Венгерова (ИРЛИ, ф. 377 (С. А. Венгерова), 1-е собрание биографий, № 1199–1200). Їх публікацію здійснила російська дослідниця В. Н. Ільїнська у 1978 р. Значні за обсягом автобіографічні записки П. С. Єфименка, які зберігаються в Інституті рукопису НБУВ, мають деякі несуттєві розбіжності з надрукованими раніше текстами, але загалом не змінюють змістової частини його біографії. Водночас вони містять посилання на більш поширену бібліографію, що дає змогу зрозуміти процес формування політичних і наукових поглядів П. С. Єфименка.

ІМШЕНЕЦЬКИЙ ЯКІВ КІНДРАТОВИЧ (21.03.1858, с. Бабі Сосницького пов. Чернігівської губ., нині с. Жовтневе Менського р-ну Чернігівської обл. – 02.06.1938) – статистик, кооператор, публіцист, громадський і політичний діяч.

№ 48

АВТОБІОГРАФІЯ ІМШЕНЕЦЬКОГО ЯКОВА КІНДРАТОВИЧА

31 липня 1932 р. Полтава

Імшенецький Яків Кіндратович родився в 1858 р. 21 березня в с. Бабі Сосницького повіту Чернігівської губернії в сім'ї сільського священика. Вчився в Чернігівській духовній семінарії. В 1879 р., коли закінчував четверту класу і збирався вступити до університету, якраз 21 березня, було одержано в семінарії звістку про заборону семінаристам вступати до університетів. В 1880 р. видержав при Чернігівській гімназії іспит за вісім класів і вступив до Московського університету на медичний факультет. Але в квітні 1881 р. через участь в заколотах студентів було виключено з університету. В тому ж році восени вступив до фізико-математичного факультету по відділу природознавства, який і скінчив в 1885 р. в Одесі. В 1886 р. трохи служив в Чернігівській казенній палаті.

1 квітня 1887 р. вступив на службу до Полтавської губернської земської управи статистиком і зразу поїхав в Кобеляцький повіт на подвірний перепис. Надалі брав участь в цій роботі по роменському, лохвицькому, константиноградському і пирятинському повітах. Ця робота і в додаток до неї участь в цінувальному перепису міст Полтавської губернії дали масу живих вражень щодо економічних і побутових обставин життя на Полтавщині. Праця в статистичному бюрі губернського земства по розробленню зібраних матеріалів та складанню статистичних описів повітів ці враження углубляла і зв'язувала в системні знання Полтавщини.

Роки 1887–1893 були роками реакції та громадського занепаду; громадського руху в Полтаві, як і скрізь, майже зовсім не почувалось, тільки «Полтавське Товариство сільського господарства» проводило тихо свою роботу. На кінці цього періоду, після моєї доповіді на якусь економічну тему, було обрано мене членом-кореспондентом цього Товариства. Починаючи з 1887 р. я став посилати кореспонденції в газету «Русские ведомости» в Москву. Перша моя кореспонденція була надрукована, мабуть, в червні 1887 р. На цьому й обмежувалась моя участь в громадському житті за ці часи. Деяке пожвавлення в громадське життя Полтави вносила група толстовців, що з початку дев'яностих років жили в Полтаві: М. С. та Т. С. Дудченки, [Б. М.] Леонт'єв, [Б. І.] Фейнерман та інші. В 1893 р. керівник полтавської казенної палати О. В. Шидловський, закликав мене взяти посаду податкового інспектора. Призначений на цю посаду в Миргородський повіт, я пробув там до 1897 р., коли було переведено мене на ту ж посаду в Полтавський повіт.

В 1897 р. Полтава багато різнилась від того, що було 1893 р., коли я її залишив. Товариство сільського господарства за цей час почало видавати щотижневий часопис «Хуторянин», який ставив своїм завданням давати сільським читачам, головним чином хліборобам, знання щодо техніки й економіки сільського господарства. Мене було зразу закликано вступити до редакційного комітету «Хуторянина». Робота в редакції «Хуторянина» мала типічний інтелігентський характер: надхненність, принциповість і безкорисливість. Тодішній президент Товариства сіл[ьського] господарства Д. К. Квітка, із своїх думок і з поглядів цілком хилився до поміщицьких кол. Але він був безсуперечно громадський чоловік і громадська робота дуже цікавила його і він з захопленням встрічав її; він мав значний талант організувати таку роботу і надавав широкий простір учасникам щодо виконання її. Через це і засідання Товариства, і «Досвідне Поле», і «Хуторянин» під його керівництвом були живими і спочутливими до запитань життя організаціями. Умів він притягати і примусити до цієї роботи підхожих людей. Кожний четвер вечером збирались ми на редакційні засідання «Хуторянина», де обговорювались

всі біжучі редакційні справи, читались написані співробітниками статті і визначався склад чергового номера. Співробітники «Досвідного Поля», губ[ернської] земської управи, деякі присяжні повірені й інші інтелігенти справно відвідували засідання комітету, писали статті, давали відповіді на запитання читачів, не ожидаючи за цю працю ні користі, ні слави, ні кар'єри. Вся платня за це обмежувалась почуттям того живого зв'язку, що все більш утворювався між редакцією і читачами.

Отже в складі редакції була деяка напруженість, бо всі співробітники були демократичного напрямку, а редактор, відповідний і перед Товариством і перед урядом, був іншого напрямку. А Д. К. Квітка був не тільки офіційним, а й дійсним, фактичним, редактором: він справно приходив на засідання, брав живу участь в обговоренні всіх справ. Ясно, що діло не могло обходитись без деяких конфліктів – і вони були. Я пам'ятаю, як в 1900 р. я, тяжко хворий, був примушений вести довге і докладне листування з Квіткою з приводу конфлікту через, – не пам'ятаю чию, – статтю, в якій щось переважно було сказано про земських начальників. Квітка писав мені, що вся організація і «Хуторянина», і «Досвідного Поля», і самого Товариства залежить не від його особисто, а від тих громадських кол, погляди яких він не може не брати до уваги і через те для його існують обов'язкові межі, що переступати їх він не може, і вимагав від нас не закривати очей на ці об'єктивні обставини роботи. Ми старались переконати йому, що ми розуміємо ці обставини і завжди беремо їх до уваги, але в цьому разі обов'язкових меж не було переступлено. А де саме ті межі? Як їх точно визначити? З неможливості певно виявити ці межі й виникали конфлікти; але вони улаштовувались, було улаштовано якось (не пам'ятаю – як, бо я лежав тоді хворий) і цей найбільш гострий конфлікт. І треба правду сказати, що позиція Квітки в цих конфліктах була дуже тяжка, бо він один був проти усіх: і урядовий губернський агроном П. М. Дубровський, і директор «Досвідного Поля» Ю. Ю. Соколовський були завжди з нами, а не з ним, і тільки часте нервове пересування окулярів з очей на лоб і з лоба на очі свідчило про те велике хвилювання, що його переживав Д. К. Квітка при обговоренні таких конфліктів.

Зв'язок редакції з читачами був живий і якось ясно він почувався і в характері тих дописів, що одержувались від читачів, і численних запитаннях до редакції дуже різноманітного змісту, що захоплювали всі сторони життя селянина.

В 1900 р. редакція розіслала анкети до передплатників, в яких прохала дати їх думки про те, що найбільш цікавить їх в часопису і що треба і як змінити в ньому на їх погляд. Одержані відповіді від 460 передплатників були дуже цікаві. За дорученням редакції цей матеріал було

мною розроблено і на річному засіданні Товариства, – які засідання звичайно відносились на час губернських земських зібрань, – в листопаді 1900 р. була мною розроблена доповідь про ці анкети. Розроблений матеріял було потім надруковано окремою брошурою (Я. К. Имшенецкий «Хуторянин» и его читатели. – П[олтава], – 1900). І ця анкета, і дальші стосунки редакції з читачами свідчили про те, що і час, і напруженість, що їх вкладали члени редакції в цю працю, були не марні, наш часопис безперечно мав великий вплив і на підвищення сільськогосподарчої техніки в господарствах селян, і на більш доцільну організацію складу їх, і навіть на більш свідоме ставлення селян взагалі до громадського руху і до громадських обставин їх життя.

В губернській земській управі працювало багато інтелігентних сил: О. М Лисовський (секретар), Ю. О. Бунин, С. П. Балабуха, М. О. Олеховський, С. І. Лисенко і інші. На посаду керівника статистичного бюро було закликано О. В. Пешехонова і він приїхав в Полтаву. Робота в управі, під керівництвом голови її П. Д. Шкляревича, проводилась з захопленням і з вірою, що ця робота помагає просувати життя нашого краю, як і усієї Росії, до чогось кращого. Але в 1898 р. адміністрація розруйнувала цю роботу і вислала із Полтави більш 25 співробітників земської управи. Отже коли громадське життя піде вгору, то ніякими адміністративними репресіями його зупинити не можна. Висланих замінили інші робітники, на посаду керівника статистичного бюро було закликано О. О. Русова. І квартира Русових, С. Ф. та О. О. стала певним центром для полтавської інтелігенції; тут панував національний український напрямок, але і питання загального російського руху притягали до себе увагу тих, що зібрались у цій квартирі. В статистичному бюрі провадилась жвава підготовча робота щодо переоцінювання земельних ланів та лісів полтавської губернії, щоб зрівняти їх земське оподаткування. Я не погоджувався з деякими методами, що передбачались для цієї роботи статистиками, і в січні 1900 р. зробив на засіданні Товариства сільського господарства доповідь про це. Але О. О. Русов і інші статистики не погодились зо мною. Моя доповідь була надрукована Товариством окремою брошурою (Я. К. Имшенецкий «К вопросу об основаниях оценки земель применительно к условиям Полтавской губернии». – П[олтава], 1900).

Друга громадська організація, яка виникла до мого повернення з Миргорода в Полтаву і в яку я вступив, була громадська бібліотека. Розмови про відкриття в Полтаві бібліотеки велись ще до мого від'їзду із Полтави, але здійснилась ця справа уже без мене. На перших загальних зборах після мого приїзду мене було обрано в комітет бібліотеки і я був членом комітету, поки бібліотека була громадською організацією. Багато труда й уваги було вкладено мною в це діло. Бібліотека швидко

набувала примітне значення в житті Полтави і полтавська міська дума, скупа й ощадлива, коли будовала будинок для театру, поруч збудувала двухповерховий будинок, в якому на другому поверсі містився музей, а в першому – бібліотека. Це зовсім гарне помешкання було віддано для бібліотеки безплатно. Інвентар бібліотеки швидко збільшувався. Найбільш повно були обхоплені відділи белетристики, громадських наук і філософії. Останній відділ поповнявся з 1904 р. майже виключно коштом присяжного повіреного П. О. Перцовича, який на спомин його померлого сина надав комітетові право виписувати для бібліотеки все, що друкувалось по філософи. При бібліотеці існував книжний склад для продажу книжок. В кінці 1906 р. чи в початку 1907 р., – точно не пам'ятаю, – було притягнено декілька членів комітету, – мабуть, тих, що працювали в складі, – в тому числі мене до жандармського слідства з приводу продажу з книжкового складу якоїсь революційної книжки. З цього слідства нічого не вийшло, діло було припинено, але бібліотека, як громадська установа, була за розпорядженням губернатора скасована і передана міському управлінню. Отже той напрямок роботи, що установився в бібліотеці, остався взагалі і при керівництві міської управи. Навіть осталось чинним і розпорядження П. О. Перцовича і я до самої революції 1917 р. стежив за виданням нових філософських книжок; а той час, коли посклались замовлення на книги для складу, мене закликали і ми з керівничою бібліотеки робили відповідне замовлення для бібліотеки; після одержання книг склад посилав рахунок Перцовичові і він сплачував.

В 1900 р. оселився в Полтаві В. Г. Короленко з сім'єю і незабаром короленківські суботи стали стягати в його квартиру полтавську інтелігенцію. І про що тільки не розмовлялось на цих суботах! З цього ж часу, з початку дев'яностих років, адміністрація, – мабуть щоб покрити вчинений нею в 1898 р. через виселення земських службовців прорив, – зробила Полтаву місцем адміністративного заслання для різних осіб. В ці часи прибули до Полтави, як адміністративно заслані: Гедеоновские, Флерови, [К. І.] Фролов, Козловський, Покотилов, Щеголев, Васил'євський, Власов, В. М. Хижняков, В. В. Хижняков і ще немало інших. Тайно іноді приїздили нелегальні П. С. Івановська, Брешковська [К. К. Брешко-Брешковська]. Тепер, як погляжу назад на ті часи, то мені здається навіть дивним, як це мені миналося без лихих наслідків, що я все ж, примірний урядовець, весь час перебував в оточенні політично неблагонадійних інтелігентів та адміністративно засланих; вони майже усі бували у мене; як що бажання у цих кіл було зібратись і поговорити про сучасні справи з С. М. Булгаковым, коли він приїздив викладати в Полтаві лекцію, з М. І. Туган-Барановським,

коли він перебував в Полтаві, як губернський гласний, то ці зібрання відбувались в моїй квартирі. І це все проходило мені даром. Я не ходив на конспіративні зібрання, на яких робились доповіді про різні сучасні справи, дружина моя ходила, а я боявся; сердився про себе, коли в мою адресу одержувався з-за кордону конверт, в якому на тоненькому папері був надрукований номер «Революционной России»: «і хто воно дав їм мою адресу?» Правда, що моє начальство, керівники казенної палати, О. В. Шидловський, після В. М. Залебедський, були люде дуже гарні і ніякого натиску в цьому відношенні на мене не робили, хоч і знали про характер моїх знайомостей. І тільки перед кінцем дореволюційного періоду, мабуть, в першій половині 1905 р., полтавський губернатор, кн. [М. П.] Урусов, послав до Петербургу телеграму такого змісту, що начальник відділу казенної палати Імшенецький та інспектор м. Полтави Оголевець в своїх публічних виступах підривають престиж уряду. На це казенна палата одержала телеграфом же розпорядження від Н. Н. Кутлера, що був тоді директором департаменту окладних зборів, щоб ми дали на це пояснення телеграфом. Я телеграфував, що давно уже у мене ніяких публічних виступів не було і нічого ніколи я проти уряду публічно не казав. Теж приблизно відповів і Оголевець. І це діло так і замерло. Розумніше зробив майже одночасно чернігівський губернатор відносно мого брата М. К. Імшенецького. Він написав у Петербург, що поки Імшенецький буде податним інспектором Чернігівського повіту, він не може керувати губернією. І брата зняли з цієї посади; коли він приїхав до Кутлера, то Кутлер сказав йому; що ж нам оставалось, коли він не може керувати губернією через вас. Брат остався в Чернігові і вступив до складу помічників присяжних повірених. В чому і губернатору йому стало легше керувати губернією, коли Імшенецький замість податного інспектора став поміч[ником] прис[яжного] повіреного, це трудно зрозуміти. Ці випадки свідчили про ту нервовість, яку переживала в ті часи, перед революцією 1905 р., провінціяльна адміністрація.

7 квітня 1899 р. в засіданні Т[оварист]ва сільських] госп[одарств] мною була зроблена доповідь «О съезде деятелей по кустарным промыслам при Полт[авском] Общ[ест]ве сел[ьского] хозяйства]». (Надруков[ана] в № 15 від 15.IV.1899 р. «Хуторянина»). Товариство з цієї доповіді ухвалило клопотати про дозвіл скликати з'їзд на лютий 1900 р. Але відбувся з'їзд тільки в 1901 р. На з'їзд приїхало багато людей, були представники з Харківської, з Курської губерній. Між іншим був і Петро Дм[итрович] Долгоруков, що був тоді головою суд(…) повітової земської управи; тоді я його бачив перший раз.

На жаль, ні журналів засідань Т[оварист]ва; ні номерів «Хуторянина» за відповідні часи я не міг знайти і у мене зараз бракує протоколів з'їзду.

В часи з'їзду, між іншим, трапилась така пригода. В якийсь день довго не було зранку О. О. Русова, який був в складі розпорядного комітету з'їзду. Засідання з'їзду відбувались в помешканні губ[ернської] земської управи, на тій же садибі в одному з будинків мав квартиру і Русов. Запитали, через що його нема, кажуть, що ще з ночі жандарми роблять трус в його квартирі. Ця звістка зробила таке враження, що якось і починати засідання не хотілось, члени з'їзду ходили по залі та коридорах трохи захвильовані. До мене підходить моя покійна дружина: «якось турботно, – піду я подивлюсь, що там діється», «іди». Пішла. «Хто ви і що вам треба». «Прийшла, щоб Олександр Олександрович скоріш шов на з'їзд, бо через його відсутність затримується засідання. Коли ви його відпустите ?» «Сідайте тут і посидіть, тоді знатимите, коли ми його відпустимо». Затримали. Трус продовжувався щось довго. Але закінчився нічим. Після закінчення його багато членів з'їзду відвідали Русових, я не ходив, боявся – все ж урядовець; і дальші засідання з'їзду продовжувались нормально.

Тоді люди якось не дуже боялись жандармів, бо і для жандармів були межі, що їх вони не мали можливости переходити. Через те, і ті, на кого навалювалася жандармська увага, почували себе не на самоті, почували зв'язок з людністю і твердіш шли тим шляхом, яким їх вела доля. Мабуть уже після цього ми урочисто святкували ювілей О. О. Русова, на який прибуло багато людей із Києва, Харкова й інших місць.

На засіданні Т[оварист]ва сільськ[ого] госп[одарства] 15 листопаду 1900 р. по доповіді В. В. Сазонова про виробничу кооперацію в сільському господарстві було ухвалено доручити правлінню Т[оварист] ва виробити план практичних заходів, щоб полегшити здійснення кооперації в житті селянства. В засіданні 14 березня 1901 р. по докладу К. А. Мацеевича було доручено скласти проекта кооперативного відділу Т[овариства]. Такий проект було складено мною, в кінці року затверджено зібранням Т[овариства] і послано до затвердження в м[ініcтерст] во земельних справ. Затверджено цей статут міністерством було щось через рік, мабуть. Мене було обрано першим головою кооперативного відділу. Кооперація на селі тоді проходила тільки самі перші кроки, виключно в формі споживчих товариств, і робота відділу, з 1903 р. почалась з встановлення зв'язку з цими товариствами, які з охотою пошли на зустріч роботі відділу.

На жаль, звітів про роботу відділу, головою якого після мене з 1906 р. був Ю. Ю. Соколовський, я в Полтаві не найшов. Після революції 1905 р. кооперація стала більш жваво поширюватись і в Полтаві через декілька років утворився союз кредитних товариств, а потім і спілки споживчих товариств.

Весною 1902 р. зовсім несподівано виникли селянські заколоти: селяне в селах, що лежали біля старого поштового шляху з Полтави до Харкова, почали розбивати в поміщицьких садибах комори і розбирати хліб через недостачу харчування. Почалось це в ближчих до Полтави селах і просувалось дальш по шляху в напрямку до Харкова. Ці заколоти скоро вийшли за межі потреб харчування і в них почувалось більш широке незадоволення. Ще до початку цього руху я призначив день, коли мав прибути до Чутівського волосного правління і прохав викликати на цей день всіх зборщиків, щоб перевірити надходження до волосної каси земельних зборів, бо волосного старшину обвинувачували в розтраті цих зборів. Чутово стоїть як раз на Харківському шляху, майже на кінці Полтавського повіту.

Підходить призначений день. Чи їхати, чи не їхати? Порадився з керівництвом Палати, були чутки, що до Чутово ще не дійшло. Поїхав. На ст. Кочубеївка питаю у візника з земської станції, що чути з Чутового. «Мабуть, сьогодні починають розбирати. Поїдемо?». «Поїдемо». В'їхали ми в село, минули садибу поміщика Дурново і виїхали на великий майдан серед села, що на протилежному краю його стоїть будинок волосного правління. На високому ґанку правління мені була видна кучка людей, з них деякі з книжками: то збірники, що мене ожидають. Не дуже мені хотілося в цих обставинах засісти за дрібну і морочливу роботу перевірки податних книжок. Коли ж дивлюсь, – люде з книжками швиденько сходять з ґанку і розходяться в різні сторони. Ото збірщики ждали мене і вагалися: чи ждати, чи розійтись, а як забачили земську бричку, то тут зразу склалося враження і вони хутко почемчикували геть з волосного правління. Під'їхали до волости. Зборщиків нема. Порадився з візником. Каже: «нехай півгодини коні відпочинуть, напою і можна буде їхати». «Добре». Увійшов до волосного правління, поздоровався. Людей багато, але нікого знайомого, – ні з волосної адміністрації, ні з писарського апарату: Сів і став питать, що у них тут робиться. Уже грабують. Став казати ним про недоцільність цього грабування, про тяжку відповідальність, що це ні до чого путного не приведе. Погоджуються і навіть додають такі ж саме свої думки і наче цілком щиро. Але я ніколи, ні раніш, ні після, не бачив у селянського натовпу таких блискучих очей, такого нервового напруження на лицях. І мені ясно було, що в настрої цих людей сидить якась сила, якесь поривання, більш могутнє, ніж ці розсудливі розмови, і що я оце поїду, а вони пійдуть грабувати. Так воно, мабуть, і було. Попрощались ми і я поїхав.

За ці нерозсудливі поривання одержали вони подвійну кару, але наслідок того, що вони пережили в ці часи, на глибині їх душ зостався і жив до нового такого ж часу. В Полтаву приїздив міністр внутр[ішніх]

спр[ав] Плеве. Ходило багато різних чуток, були арешти. І несподівано було одержано розпорядження про виселення з Полтави О. О. Русова, що дуже розладжувало роботу стат[истичного] бюра. Статистики й управа закликали мене взяти на себе цю посаду, бо помічник Русова Г. Г. Ротмістров рішуче відмовився брати на себе зобов'язання керівника бюра. Мене це закликання дуже спокушало, робота ця мене дуже цікавила. І я вагався. Керівник палати Шидловський дуже лаяв мене «Чого ви лізете на пороховий погреб?» Приїздив навіть до моєї дружини і умовляв її, щоб вона не дозволяла мені брати цієї посади. Порохового погреба я не боявся, бо я його там не бачив; але мене лякало інше. Я почував, що робота вимагатиме від мене усіх сил і усієї уваги, що я буду примушений відійти від тої роботи, що я проводив і в «Хуторянині», і в бібліотеці, і в кооперативному відділі. Я звик в моїй громадській роботі розкидатися, втручатися всюди, куди треба й куди не треба. І робота в стат[истичному] бюрі мені здавалась якимось мішком, що зв'яже мене по руках і по ногах. Порадилися ми з дружиною і кінець-кінцем я відмовився від цієї посади, а Г. Г. Ротмістров примушений був взяти її на себе.

В цей час мене пересунено було з посади податного інспектора на посаду начальника відділу казенної палати.

Протягом 1902–1904 років громадське життя наближалось до чогось, що почувалось, як досягнення громадськості, як зміна нашого державного укладу, що все більш виявляв свою невідповідність сучасним громадським настроям. 15 липня 1904 р. було вбито мін[істра] внутр[ішніх] спр[ав] [В. К.] Плеве. І дивна річ – звістка про це викликала радість навіть у певно правих колах, у консервативних земців, які ставились гостро негативно до революційного терору. Але В. К. Плеве сам заступив на позицію свідомо небезпечну. Він став в центрі громадських напружень і напинав ці напруження все більш і більш за межі життєвої розсудливості. Убивство розв'язало це напруження, цим щось в громадському житті виправилось. Через це звістка про це убивство мимоволі будила в свідомості якісь і світлі радісні надії, і викликала радість в дуже широких колах, в тому числі й у мене. От же, це не міняло погляду на убивство, як на неприпустимий в громадських стосунках спосіб боротьби: до цих світлих і радісних надій є й інші, більш надійні і правомірні шляхи, але ми прийшли, або нас привели в цьому році таким шляхом.

Після убивства Плеве жить стало якось вільніше. Заслані до Полтави стали роз'їжджатися, але з правого боку стали формуватися інші громадські організації, головним чином з земських і міських діячів, з якими я став входити в більш близькі стосунки. З революційними колами зв'язок у мене був чисто особистого характеру, на поставі однаковости поривань, що виникли з демократичних та ідеалістичних поглядів. Я ніколи

не встрявав до їх революційних справ, вони й не пробували притягати мене, бо я не почував себе ні соціялістом, ні революціонером, і вони це знали. Нові громадські організації, що почали складатися в 1904 р. ближче підходили до моїх поглядів більш широкими можливостями громадської роботи. З земськими колами у мене був зв'язок і раніш, і там давно у мене були зовсім близькі люде, як О. І. Смагин, І. Н. Присецький. В 1905 р. гурток полтавців купив у В. Я. Головні газету, що він недавно почав видавати в Полтаві, «Полтавщину». До цього гуртка увійшов і я, як трудовий пайовик, бо грошей у мене не було. Гурток мав на увазі громадські завдання і розподіл паїв не був дуже точний, фактично воно виходило більш за спроможністю або й за щирістю. Допускались і безгрошові трудові пайовики, в числі яких був і я. Точного складу цього гуртка не пам'ятаю, між іншим в його входили: В. Г. Короленко, О. І. Смагин, Є. І. Сіяльський, С. Ю. Семенченко, Ю. Ю. Старицкий, М. І. Сосновський-Ладанко, Е. Д. Саков. Офіційним видавцем і, мабуть, першим офіційним редактором був О. І. Смагин. Після увійшов до гуртка Д. Й. Ярошевич, який став секретарем редакції, а потім фактичним і офіційним редактором «Полтавщини». Вступ до газети Ярошевича, як постійного співробітника, зразу придав газеті більш стале і виразне обличчя. «Полтавщина» почала набувати широкі симпатії серед людности і послідовно збільшувала число її передплатників. Газета була заснована як безпартійний демократично-прогресивний орган, якою вона була і до кінця її існування, хоч більшість учасників її після і вступили до складу конституційно-демократичної (кадетської) партії. Був в газеті і редакційний комітет, але для щоденного часопису він не мав того значення, яке він мав, наприклад, в «Хуторянині».

Ярошевич був примушений всі невідкладні питання, – а в щоденній газеті майже все невідкладне, – вирішувати сам. З членів редакційного комітету найбільш часто заходили до редакції В. Г. Короленко та я, тоді з нами Ярошевич і радився щодо біжучих справ. Він був відважний і сміливий редактор; його багато разів притягали до суду і адміністрація, і приватні особи; але він рішуче виконував свою лінію, вважаючи, що все треба друкувати, як що до його є внутрішня упевненість, що це правда, не вимагаючи наперед формальних доказів: коли притягнуть до суду, то знайдуться й докази і свідки. І, дійсно, так завжди й бувало, – це перевага провінціяльного часопису, що статті ближче до життя, недосяжна до центральних органів. Ярошевичу, не глядючи на його «перманентну» підсудність, – як казав його теж «перманентний» правозаступник Є. І. Сіяльський, – не довелось ні разу відбувати кару, бо завжди знаходились достатні докази правдивости того, що він містив в «Полтавщині». Адміністративних кар не можна було відхилити доказами; бо тут суть

була не в правдивості і ці кари були, поки в кінці 1906 р., уже при конституційному режимі, «Полтавщина» ж була остаточно заборонена, про що ми одержали телеграфну звістку в Гельсинфорсі, де я з Ярошевичем були тоді на кадетському з'їзді, і яка звістка заподіяла нам великий сум.

Участь В. Г. Короленка в Полтавському громадському житті надавала цьому життю особливий характер. Всі течії цього життя: і революційно-інтелігентська, і земська, і міська, і робітничо-селянська, хоч випадково, в окремих пригодах, доходили до квартири В. Г. Короленка; і відтіля вплітались в загальний рух суспільності в Полтаві, надаваючи йому більш живий зміст. При всякому загостренні громадських стосунків ми шли до В. Г. Короленка. Адміністрація та чорносотенці часто обвинувачували Короленка за різні противоурядові події. З формального й юридичного боку ці обвинувачення були завжди безпідставні, а по суті в цьому була якась частина правди, бо те, що Короленко брав взагалі участь в Полтавському громадському житті, вносило в його більш рішучості і смілого натиску на уряд. Але ті обвинувачення Короленка, що взводились на його з приводу убивства соціялістами революціонерами Силонова в січні 1900 р., про адміністративні свавілля якого Короленко написав викритого листа до його, надрукованого в «Полтавщині», були дійсно цілком безпідставні. Ми добре знали і те, що це убивство було вчинено наперекір поглядів Короленка, про які знали організатори убивства, і те, яке тяжке враження воно утворило на Короленка і як воно пошкодило тому, що мав на увазі Короленко в цьому разі.

В подіях, що були зв'язані з революцією 1905 р., Короленко брав активну і гарячу участь. Мене ці події захопили в м. Ромни, куди я приїхав з керівником палати для чергової перевірки повітової скарбниці. Кажуть, що залізниця перестала працювати. Здавалось це зовсім неможливим. Пішли на вокзал. Дійсно, – поїзди ходять несправно, до Ромодана або до Кременчука. Можна ще зараз доїхати, а від Ромодана до Полтави, мабуть уже не ходять. І до Кременчука це буде останній поїзд. Найбільш доцільно було їхати кіньми через Гадяч та Зіньків. Але далеко було дуже грязно. Поїхали залізницею: може ще від Ромодана або від Кременчука доїдемо. Приїхали в Ромодан, до Полтави поїзду нема, приїхали в Кременчук – також сиділи ми тут, мабуть, тиждень, ходили щоденно на вокзал, перевірили скарбницю, хоч Кременчуцька скарбниця уже раз в цьому році перевірялась. Але дальш нічого не видно, газет немає, чутки зовсім дивні, якось не підхожі до наших російських обставин. Коли кажуть що полтавський візник привіз когось і вертатиметься до Полтави. Умовились, мабуть, за 25 крб. Приїхали до Полтави 16 жовтня. В Полтаві теж газети не виходять, нічого певно не відомо. Не пам'ятаю, коли, чи 17 и 18, була одержана телеграма про Маніфест 17 жовтня. І зразу жит-

тя забушувало; наборщики набирали текст Маніфесту для екстреного випуску; треба було писати статті для часописів, виступати на мітингах. З тюрьми повипускали політичних. Всі кругом хвилювались, ще чогось ждали. Почувши, що громадське життя пережило якесь істотне зрушення державного значіння, що сьогоднішня Росія по суті змінилась проти учорашньої. Тут скоро чорносотенці трохи очухались і стали підготовлювати погром проти інтелігенції та євреїв. І тільки організовані виступи залізничних робітників та почасти промова до чорносотенне настроєних юрб Короленка, Сіяльського та Ярошевича, якось здержували чорносотенний натиск і погрому в Полтаві не було. Короленко зовсім був вибився з сил в цих промовах. Помогали в цьому і мітинги, на яких роз'яснювалось те нове, що увійшло в наше громадське життя. Виступав на цих мітингах і я. Отже, чи посилав губернатор кн. Урусов в Петербург відомості про ці мої виступи, це було невідомо. В «Полтавщині» я в ці часи багато писав про земельні справи і про інші громадські питання. Після 17 жовтня, коли утворилась партія «народной свободи», в Полтаві організувався відділ її і до складу полтавського комітету партії було обрано і мене. Більшість учасників «Полтавщини» вступили до цієї партії і були членами полт[авського] комітету. Короленко увійшов до складу партії народних соціялістів, але і там з ним близький особистий зв'язок, і загальна робота в «Полтавщині» і в громадських справах і після нашого партійного розходження остались такими ж, якими вони були й до цього. При виборах в першу державну думу народні соціялісти утримались від участи в виборах, і Короленко, хоч і не погоджувався з цим поглядом, відмовився виставити свою кандидатуру. Виборщиками від м. Полтави було обрано 6 чоловік по нашому списку, в тому числі членів партії «народной свободи» – 4: Є. І. Сіяльський, Ю. Ю. Старицький, М. І. Сосновський і я, і від національних групувань Г. Г. Ротмістров та С. А. Едмін. Як треба було ставити свою кандидатуру в виборці, то ми радились з моєю дружиною про те, як ставитись до того, коли мене вибиратимуть і в думу, бо ця справа з особистого боку здавалась дуже не певною і можно було передбачати всяке; а у нас вчились діти і ніяких власних коштів не було. Погадали, погадали, і покійна дружина мене благословила: «іди, як-небудь переживемо». Моя дружина, Марія Захаровна, була людина надзвичайно гарна і мала на мене дуже великий вплив своєю спокійною, уважливою до людського горя і спочутливою вдачою; усякі поривання за межі життєвої розсудливості за її порадою здійснювались і спокійніше, і з більшою упевненістю. Так було і в цьому разі і мене дійсно було обрано до Думи.

В Думі я був в партії «Народной свободи», був головою одного з відділів Думи, членом різних комісій, працював найбільш в фінансовій ко-

місії по організації місцевих органів управління. Ті яскраві враження, які я пережив в Думі і від усіх обставин її короткого життя і від складу її членів, серед яких було дуже багато людей надзвичайно талановитих і надзвичайно різноманітних щодо їх духовного обличчя. Писати про ці враження тут не можна, бо це дуже збільшувало б розмір цього нарису, а й без того він уже вийшов далеко за межі помірності. Відзначу тільки, що наша напружена і натхненна законодавча робота в першій Думі мала одну дуже істотну хибу: в цій складній державній установі хтось роз'єднав якісь передання та зв'язки, і колеса прудко вертілись, поршні міцно рухались, але це все ні до чого не передавалось і наша напружена робота до життя людности прямо не доходила. Це почувалось і зразу, а дальш все більш виявлялось і відбивалось на настрою членів Думи.

Дума була розпущена 8 липня 1906 р.; цей розпуск було вчинено з явним порушенням відповідних законів. Щось треба було зробити, якось треба було реагувати на це революційне ламання урядом законів. Це питання за декілька днів до розпуску обговорювалось у нас у фракції, але ніякі певні постанови не було ухвалено, бо нічого певного не можна було і передбачати. Коли з газет я дізнався про розпуск, то пішов до кадетського клубу, бо в дворі Думи уже стояло військо і нікого туди не пускали. В клубі кажуть, що негайно треба їхати до Виборгу. Поїхав. І в той же день члени Думи, що приїхали в Виборг, почали обговорювати ту відозву, яку – як всі погодились, – треба було випустити до людности. Серед публіки була широко розповсюджена чутка про те, що мов Муромцев, відкриваючи засідання сказав: засідання державної Думи продовжується. Ця очевидна нісенітниця уперто повторювалась і її, навіть, можна чути й зараз.

Треба зовсім не знати, що за людина був С. А. Муромцев і як він ставився до засідань Думи і до свого головування в ній, щоб повірити цій видимій дурниці. Муромцев відкривав засідання булих членів Думи в Виборзі не через те, що він був головою Думи, а через те, що ми його обрали головою нашої наради в Виборзі, і він головував і тут з таким же спокоєм, об'єктивністю і тактом, як і на усіх засіданнях, де йому доводилось головувати. Обрана для складання тексту відозви комісія працювала всю ніч. Трудність цього складання полягало в тому, що воно повинно було задовольнити і нас кадетів, і трудовиків, і есдеків. Обговорення виробленого тексту затяглось, головні заперечення з нашого боку були в тому, що в відозві від людности вимагаються такі учинки, яких вона певно не зможе виконати.

Коли зібранню було оповіщено, що за вимогами з Петербургу фінляндський губернатор Виборгу примушений буде припинити нашу нараду, ми ухвалили припинити розгляд тексту відозви і підписати її в тому

виді, як вона оформилась до моменту припинення засідання. Комісія засіла, щоб остаточно її оформити і переписати для підпису. Я вийшов з отелю, де була нарада, в сквер, що був через дорогу перед отелем. Проти тексту відозви найбільш гаряче суперечили з нашого боку покійний Герценштейн та [Г. Б.] Іоллос і я. Коли я вийшов до скверу, до мене підійшло декілька селян «Як же тепер бути?» – питають. Як пам'ятаю, я ним відповів приблизно таке: «Я вам не буду радити підписувати, чи не підписувати, бо підпис може викликати тяжку судову відповідальність, а скажу вам, що я робитиму: я підпишу відозву без ніякого вагання, бо за головне доручення, що на нас поклали виборці, вважаю закріплення за людністю конституційних прав; і залишити без усякого реагування протизаконне порушення цих прав людности урядом визначало б, що я ухилився від виконання головного доручення, що брав на себе перед виборцями». Через деякий час нас усіх, що були в сквері, покликали і ми пішли пописувати. Всі селяне – члени Думи, що приїхали до Виборгу, як мені здається, відозву підписали. Відозва пропонувала людности до скликання урядом представників людности не давати ні податків в казну, ні рекрутів в армію.

Після повернення до Петербургу ми, кадети, ще декілька днів їздили в Теріоки і там на дачі у Комісарова обговорювали той громадський і політичний стан, що виник з розпуску Думи і з випуску нами відозви до людности. Потім стали роз'їздитись. Поїхав і я до Москви. [Г. Б.] Іоллос, редактор «Русских ведомостей», закликав мене до складу постійних співробітників редакції. Але я побоявся брати на себе цю роботу, бо я завжди писав з превеликою мукою, коли треба було писати не те, що хочеться, і не тоді коли хочеться, а те і тоді, що зараз вимагається. Поїхав до Полтави, потім в Миргородський повіт до О. І. Смагина і з ним в Сорочинці, де була розмова з селянами про «виборзьку відозву». Вона була надрукована в Виборзі з підписами і в Сорочинцях уже читали її. Селяне сказали, що якби в відозві закликали розгромити винову крамницю або що інше подібне, то це може, й можна було б здійснити, а не давати податків і рекрутів – це щось зовсім не підхоже до нашого життя. І вони були цілком праві: наша страна, що ще не жила політичним життям, не була підготовлена до таких способів боротьби. Але після цих розмов я змінив свій погляд на відозву і мені стало ясно, що надати їй іншого змісту, коли не мати на увазі закликати людність до революції, і не можна було: не могли ж ми пропонувати, щоб громили винові крамниці, а в відозві було зазначено той саме шлях боротьби, що ми його вважали за доцільний, і іншого способу життя не давало.

За підписання цієї відозви нас було притягнуто до слідства, через що ми втратили право участи в громадських виборах і право обіймати посади в державних та громадських установах. До слідства було при-

тягнуто тільки тих членів Думи, що підписали відозву в Виборзі (180 осіб). Після приєднались і дали свої підписи ще декілька осіб, що випадково не були в Виборзі і відозва з попередніми і з цими додатковими підписами була надрукована в Петербурзі. Але цих осіб, що підписали відозву після, до слідства не притягали. Тут для мене почався тяжкий період вишукування заробітку. Випадкові літературні заробітки в різних часописах, робота в редакції «Думського листка» в часи другої Думи, фактичне редагування «Смоленского вестника» після розгону другої Думи до суду над нами в грудні 1907 р. Судили нас 169 осіб, бо дехто (…) і виїхали за кордон. Суд мав якись зовсім особливий характер, у всіх обставинах і настроях всіх учасників: і підсудних, і суддів, і оборонців, і публіки почувалось щось певно громадське, а не кримінальне Присудили нас на три місяці тюрми. Цим присудом обмеження в правах залишились ті ж, що були, коли ми були під слідством. Після суду я вступив на службу в Петербурзький торгово-промисловий банк. Кару по суду відбував в Петербурзі в Виборзькій поодинокій тюрмі, з травня до серпня 1908 р. Я там писав денник, що було надруковано в книзі «К десятилетию первой Государственной Думы». Багато там читав книжок з тюремної бібліотеки. Написав статтю «Интенсификация в крестьянском сельском хозяйстве», що була надрукована в № 11 за 1908 р. в журналі «Русское богатство». Після виходу з тюрми я вернувся на службу в банк, де служив до квітня 1909 р., коли мене було обрано членом правління Полтавського товариства взаємного кредиту.

Громадські обставини в Полтаві, коли я до неї повернувся в 1909 р., були якось інші проти тих, що були до 1906 р. Неначе життя шло більш твердим шляхом і більш діловито. Д. К. Квітка вмер і на кінці життя в часи революції 1905 і 1906 р. перелякався і став придержуватись певно петроградського напрямку. Але все ж треба визнати, що його вплив на громадський рух у Полтаві був взагалі значний і позитивний. Президентом т[оварист]ва сільськ[ого] господ[арства] був А. Л. Шимков. Д. О. Ярошевич був секретарем і фактичним редактором «Хуторянина», якому він надав більш діловитий характер, тираж його значно збільшився і співробітникам за статті платили гонорар. Редакційний комітет існував, але ми відвідували його засідання уже не так пильно, як колись. Я деколи все ж писав дещо і мої статті про дрібний кредит було видано «Хуторянином» в 1913 р. окремою брошурою (Я. К. Имшенецкий «Мелкий кредит и его значение в народном хозяйстве»).

Наша група поновила видання газети в Полтаві і в 1913 р. стала видавати газету «Полтавський день». Мене скоро було обрано головою правління т[оварист]ва взаємного кредиту і а Петербурзі членом ради петербурзького «Центрального Банку об[щест]в взаємного кредиту», внаслідок чого я часто їздив до Петербургу на засідання ради і підтри-

мував через ці поїздки живий зв'язок нашого кадетського комітету, – головою якого я був, – з нашим партійним центром.

Потім війна, що нагнала великий сум, революція, зміни у нас в Полтаві влад, поки в кінці 1919 р. остаточно закріпився більшовицький режим. Радянська влада у нас встановлювалась тричі. Ще в часи другого більшовицького режиму я ставив на одному з засідань нашого партійного комітету питання про те, що як нам ставитись до участи в громадській роботі в умовах радянського режиму, бо мені здавалось, що цей режим остановився надовго. Але тоді, коли ще все хиталось й бурхливо клекотало, було визнано передчасним обговорювати це питання. Скоро прийшли денікінці і в умовах денікінського режиму стало ясно виявлятись, що наша партія умирає. В часи революції і ідеологія, і тактика нашої партії оставались такими, якими вони були і до революції, бо не можна ж нам було видумувати нову ідеологію, або перейти до іншої, революційної тактики, яка суперечила б ідеології і нашому еволюціонізму. А тому участь нашої партії в революційних подіях весь час якось криво випиналась з них: де вимагалась швидкість і рішучість, хоч не зовсім вирівняне, але швидке, а часто й жорстке виконання, ми грунтовно й довго обговорювали, неначе той громадський будинок, в якому ми працювали, був в тихому повітрі години, а не в полумі вселюдського пожару. Я пам'ятаю як мені здавалась неприємною зовсім практична пропозиція, – як після стало очевидно, – покійного М. В. Рклицького, що він висловив в «Хуторянині» в 1918 р. по аграрному питанню, щоб закріпити той стан землекористування, що склався в селах після того, як всі поміщики повтікали з своїх маєтків. Це було узаконенням грабування, що мені тоді здавалось неможливим. Я тоді ще не бачив, що в революції нема нікуди виходу, навіть і назад, поза грабуванням, що його обов'язково треба прийняти як звичайний революційний акт. Революційна ідеологія входила в нашу свідомість не швидко, але все ж входила, чи хотіли ми того, чи ні. На партійний з'їзд в Харкові в часи денікінщини від нашого комітету, недавно ще активного, уже ніхто не поїхав, бо почувалось, що це вже не пристосовується до нових обставин життя: потрібно щось зовсім інше. З встановленням в Полтаві в кінці 1919 р. остаточно радянського режиму уже не було ні нашого партійного комітету, ні партії, і кожен із нас був примушений вирішувати питання про участь в роботі в умовах радянської влади особисто, окремо для себе.

Я це питання вирішив для себе так. Я не вірю в можливість здійснити ті завдання, що їх ставить радянська влада, і гадаю, що життя вбере в себе те, що можна засвоїти, а що неприємне, те якось отпаде. Я не був революціонером при старому режимі, ясно, що я не буду вести ніякої революційної роботи і при соціалістичному режимі: це не збігалось би

ні з моїми поглядами, ні з моєю натурою. Мій громадський обов'язок таким чином зводиться до того, щоб своєю роботою допомогти життєві людности упорядковуватись і доцільно улаштовуватись. Але це можна виконати, тільки переводячи цю роботу в умовах того загального напрямку, який встановлюється владою для життя страни, в напрямку соціялізації громадського устрою, до того й треба пристосовувати ту технічну роботу, що спадатиме на мене; ми пристосовували свою роботу, ставлячись негативно до його, до старого царського абсолютизму, нема рації не робить того ж і в умовах радянського устрою. Не брати до уваги в своїй роботі загальний напрямок громадського життя, це б визначало шкодити своєю роботою і владі і людності перешкоджувати упорядкуванню й улаштуванню життя цієї людності, в тих формах, що в них тільки й можливо здійснювати це життя зараз. Це була б робота в кращому разі безнаслідкова і, вже не кажучи про громадську недоцільність такої роботи, кожний робітник звичайно буває зацікавлений в тому, щоб його робота давала якийсь реальний результат. А якщо моя робота бувала безнаслідкова і не завжди доводила до упорядкування життя, то в цьому була не моя вина. Виходячи з такого погляду, я й переводив свою роботу в різних радянських установах: був бухгалтером, викладав лекції по рахівництву, фінансовому праву, історії кредитової кооперації. Але важке навантаження роботою, що дедалі все більш ставало мені не по силах. З 1923 р. я вступив на службу до Сільбанку, що тоді закладався, і в останні роки відмовився від додаткових робот по викладанню лекцій, а в 1930 р., коли банк ліквідувався, вийшов в відставку, але залишився в Райсільбанку, а коли його було приєднано до Держбанку, то перейшов і до його на менш напружену роботу, де й доробляю трохи до моєї маленької пенсії.

За ці часи я написав курс рахівництва, українською і російською мовою. Писав я його в вільні години, головним чином зранку, на протязі приблизно трьох років. І коли закінчив, мабуть в 1929 р., то треба було його уже перероблювати, бо й рахівнича практика й вимоги до рахівництва багато змінились з того часу, як я почав писати. Але на перероблювання у мене не стало уже піднесення енергії: з моїми старечними силами за більшовицькими темпами не встигнути. Так воно й лежить. Написав книгу релігійно-філософського змісту, невеличку книжку про Толстого та Короленка, – теж не придатні до видання.

Ось так і живу зараз, ожидаючи смерти. А коли саме вмиратиму, не знаю.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5280, арк. 1–18. Автограф.

Період активної громадської і політичної діяльності Я. К. Імшенецького пов'язаний з Полтавщиною і припадає на перше 30-ліття XX ст.: член Полтавського осередку конституційно-демократичної партії, завідувач відділення Полтавської казенної палати, керуючий банком Полтавського товариства взаємного кредиту, член I Державної думи (від Полтавської губ.), де виступав і лобіював аграрні питання. Підтримував тісні зв'язки з родиною В. Г. Короленка. З М. М. Могилянським вони зблизилися під час думської діяльності Я. К. Імшенецького. Як журналіст М. М. Могилянський друкував інформаційні повідомлення щодо діяльності української парламентської фракції та Українського парламентського клубу у I Державній думі (27.04.–08.07.1906). Після саморозпуску кадетської партії Я. К. Імшенецький сприйняв нові реалії, працював статистиком у радянських установах.

У 1922 р. Я. К. Імшенецький взяв активну участь у масових акціях протесту парафіян кількох храмів Полтави проти вилучення церковних цінностей. У наступні роки виступав проти закриття радянською владою церков і молитовних будинків. За це 80-річний Я. К. Імшенецький був засуджений Особливою трійкою УНКВС Полтавської обл. і розстріляний 02.06.1938 р.

Автобіографія Я. К. Імшенецького надзвичайно інформативна, насичена описами подій, їх оцінками, іменами, датами. Містить досить цікаві матеріали з суспільно-політичного руху рубежу століть на Полтавщині. Два останні абзаци автобіографії сповнені трагізму реального життя людини, яка завжди жила «з вірою, що ця робота помагає просувати життя нашого краю… до чогось кращого».

КЛИМЕНКО ПИЛИП ВАСИЛЬОВИЧ (06.11.1887, с. Ярославка, нині Бобровицького р-ну Чернігівської обл. – 08.07.1955, смт Козелець Чернігівської обл.) – історик, архівознавець, археограф, джерелознавець, організатор архівної справи в Україні 1920-х рр.

№ 49

CURRICULUM VITAE КЛИМЕНКА ПИЛИПА ВАСИЛЬОВИЧА[1]

[1919 р.]

Я народився в листопаду 1887 р. в с. Ярославці Козелецького повіту на Чернігівщині. Першу освіту здобув у земської школі. Від 1899 р. до 1907 р. вчився у Ніжинської гімназії. Скінчивши гімназію, рік пробув студентом С.-Петербурзького політехнічного інституту на економічному

[1] У лівому верхньому кутку є помітка: «Арх. М.Н.О. 1919, ч. 16, арк. 8–9. Університет в Кам'янці-Подільському».

відділі, а потім вступив на історико-філологічний факультет Київського університету св. Володимира по відділові історії. Спеціалізувався тут по історії литовсько-руської держави під проводом проф. [М. В.] Довнар-Запольського, окрім академічних обов'язків, мав деякі громадські, але більшу частину свого часу й енергії віддав науковим вправам. Читав доклади в історико-етнографічному гуртку при університеті, писав медальну роботу. Скінчив університет у 1912 р., а медальну роботу в 1913 р. Працював у Київському Центральному архіві. 1914 р. був залишений професорським стипендіатом і став готуватися до магістерських іспитів, які й склав у 1917−1918 рр. Читав лекції у КАІ в осінній семестр 1918 р. Спис видрукованих праць на другій сторінці прикладено.

Спис видрукованих наукових праць.

«Западно-русские цехи XVI−XVIII вв.» в «Киевских университетских известиях», 1914 та окремою книжкою.

«Из истории финансового строя г. Дубно». Юбилейный сборник Историко-этнографического кружка при Университете св. Владимира и отдельной брошюрой.

«Про навчання історії у початкової школі». Вільна українська школа за 1918 р. та окремою брошурою.

Історія українського народу. Політичне становище України за часів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи». Часопис «Народна справа».

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5303, арк. 1. Копія. Машинопис.

У складеній Н. Д. Полонською-Василенко таблиці «Школа істориків України В. Антоновича» Пилип Васильович Клименко означений як представник її другого покоління, учень М. В. Довнар-Запольського. У 1918–1923 рр. він був професором української історії, деканом історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, після його реорганізації – професором Кам'янець-Подільського ІНО, очолював Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва при Головному управлінні мистецтв та національної культури УНР й Архівну комісію при університеті. У 1925–1933 рр. П. В. Клименко працював у ВУАН дійсним членом Науково-дослідної кафедри історії України під керівництвом М. С. Грушевського, в Археографічній комісії. Як науковець досліджував соціально-економічну історію України XVII–XIX ст., зокрема історію цехів та історію міст в Україні.

П. В. Клименко розділив долю багатьох науковців свого часу. Двічі його арештовували (1921 і 1938 р.). Лише в незалежній Україні до постаті вченого привернуто увагу дослідників.

Автобіографія П. В. Клименка надійшла до Біографічної комісії з архіву Міністерства народної освіти Української держави 1919 р. (див. док. № 45, 55, 66, , 79).

КОПИЛЕНКО ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ [19.07(01.08).1900, м. Костянтиноград Полтавської губ., нині м. Красноград Харківської обл. – 01.12.1958, Київ] – письменник, педагог, журналіст, критик.

№ 50

АВТОБІОГРАФІЯ КОПИЛЕНКА ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА

22 грудня 1925 р.[1]

Ось ніби біля себе – хоча мов у тумані, далекої двадцятирічної давнини бачу: мініатюрна хатинка під сивими пасмами очеретяної покривлі. До болю тиха вулиця на околиці повітового міста, тільки чути як кричать паротяги. Вулиця заросла шпоришом, лободою. Це повітове місто – Костянтиноград (тепер Червоноград) на Полтавщині.

Це звичайне, дореволюційне повітове місто, навіть з традиційною гоголівською калюжею гнилої води з зеленим жабуріням на майдані.

Тут у цей хатині, на цій вулиці я вперше пам'ятаю себе.

Перед тим, як переїхати до міста, мій батько мандрував по селах Полтавщини, міняв кілька професій, бо земля не давала нічого. Пізніше він поступив на залізницю. Отож під час отого блукання батьківського я й народився 1 серпня 1900 року у с. Красногорці на Червоноградщині.

Року 1914 прізвище мого батька було перероблено в Копилова, згідно наказу тодійного уряду, бо він був службовцем (діда прізвище було Копил). Через те частина сім'ї у нас Копилові, а частина Копиленко. Дядько мій хлібороб, має прізвище Копиленка[2].

Ріс я на вулиці, з такою самою відчайдушною дітворою. Разом усі каталися на потягах, лазили по садах за яблуками. Взагалі був порядним розбишакою і не визначав над собою ніякої батьківської[3] диктатури – та її й не було. Ніколи батькам було звертати увагу на мене – та й було нас, дітвори, багато.

Почав учитися в початкової школі, вже перед тим бувши письменним. Вчився з охотою. Майже через те любив я школу, що до знання заохочувала мене моя мати. Сама вона зовсім неписьменна людина, але з такою ласкою і так свідомо говорила про знання й про науку, що

[1] Дату отримання автобіографії Біографічною комісією дописано М. М. Могилянським в лівому кутку першої сторінки над текстом документа.

[2] Абзац закреслено автором.

[3] Замість слова «родинної» вставлено слово «батьківської».

вчився я з охотою. Не любив я ніколи в школі математику, та «закону божого». Задачі частенько списував, а закон вичитував з книжки. Читати почав рано, читав що попадало під руку від «Конотопської відьми» до класиків.

У вище-початковій школі захопився природничими науками. Багато читав з цієї галузі, збирав колекції, робив дослідження різні. Заняття природничими науками привчили мене до систематичної, серйозної праці. Працювати люблю взагалі.

У тій самій школі потоваришував з І[ваном] Сенченком – не розлучаємося і досі. Тоді почали удвох читати і думками обмінюватися. Я писав вірші, писав і І. Сенченко. Пізніше я покинув писати років на два захопившись природничими науками та філософією. Пам'ятаю нашу радість з І. Сенченком, коли ми п'ятнадцятилітніми юнаками, що ним ні в кого було спитати порад, «відкривали» нових письменників, філософів та критиків[1]. Ми «відкрили» тоді Кнута Гамсуна, А. Стринберга, І. Ібсена, Ф. Ніцше, пізніше Гюйо та Шопенгауєра та багато инших[2]. Останнього було дуже важко читати, але гризли з надзвичайною упертістю – навіть зараз іще знаю на пам'ять перше сторінку книжки «Мир как воля и представление».

«Історія українського письменства» С. Єфремова справила велике враження – мабуть тому, що вперше ознайомився я з великою українською літературою, а особливо з силою духа наших письменників, бо коли поглянеш на життєписи наших письменників – то ніби читаєш якийсь мартиролог[3]. З українських письменників надзвичайне враження справив В. Винниченко.

З 16 років почав заробляти і служити.

1917 рік – поступаю до вчительської семінарії. Революція. Тут закрутило мене – хоча кінчав школу, був під судом, при денікінцях з семінарії викинули. Прийшли більшовики – кінчив усе ж. Мав найрізніші посади.

Року 1920 – в Харкові. Попав до університету (тепер – І[нститут] Н[ародної] О[світи]). Голод, – я читав лекції по астрономії та инших дисциплінах, гоняв як і всі, за пайком і цілими днями просиджував у громадській та університетській книгозбірнях. Мене ще зразу після приїзду до Харкова приголомшила така сила силенна книжок. Не здоганяв те, що пропустив, бо не мав змоги раніш мати стільки книжок[4].

---

[1] Слова «філософів та критиків» дописано над рядком.
[2] Слова «та багато инших» дописано над рядком.
[3] Наступне речення дописано від руки.
[4] Слова «бо не мав змоги» додано над рядком.

У 1921 році познайомився з Сосюрою В. (у черзі до їдальні Наркомосу) – він приходив до нас із Сенченком І., на Журавлівку їсти гречану кашу. Вірші його слухали як «божественный глагол». Він пам'ятає усі свої вірші на пам'ять, перечитував нам їх кілька разів, а складає їх теж чудернацько: ходить по вулиці і наспівує, а потім записує[1] Він дуже щирий і простий і розхристаний як стихія – через те милий.

Ходив на літвечірки в естраду тодішнього «Літо» (Літературний Комітет Наркомосу, головою був В. Коряк). Писав у театральній газеті і писав оповідання. Друкувати боявся. На горищі у бувш[ому] будинкові Іозефовича виник «Плуг». А. Панів був у розцвіті свого таланту, писав вірші – зараз вони всі по хрестоматіях та читанках. С. В. Пилипенко – видрукував уривок з мого оповідання в журналі «Плуг». Взагалі С. В. Пилипенко дуже чутливо, дійсно по батьківському, поставився тоді до нас. Він уміє відчути й відгадати людину, уміє дати перспективу. Але ми його боялися трохи, коли він суворо, хоча завжди з охотою, вчив нас різної літературної премудрості і марксівському підходу до мистецтва. Тов. Пилипенко – радів з нами тим маленьким досягненням, що робили ми і весело блискав очима з-за окулярів. Багато товарищів з нашої харківської літературної молоді буде вдячна завжди тов. Пилипенкові, як учителеві й товарищеві. Бо й «сертифікати» з каси «Селянської правди», куди ми пролазили друкуватися завжди, спасали не раз убогих писак. Редактором цієї газети був тов. Пилипенко.

Ми жили з Сенченком І. у льоху на Басейній, 20, коли одного вечора до нас прийшов В. Вражливий – мрійний, наївний селюк у довгому аж до землі пальто. Він дуже захоплений був як і ми всі, роботою і поселився у нас на пічці. Удень ми топили велику грубу-плиту, а уночі В. Вражливий на ній спав, бо більше ніде було. Мабуть у тому льоху він і на туберкульоз захворів. Тоді ж, випадково мабуть, у нас і зійшовся наш гурток літературний. І. Сенченко, В. Вражливий, П. Панч, Г. Коляда та я. Цей зв'язок і зараз є між нами.

Потім далі – «Гарт» і всі инші перипетії, та про все це писати багато треба.

Року 1925-го, у травні місяці ДВУ випустило книжку моїх творів під загальною назвою «Буйний хміль».

О. Копиленко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5308, арк. 1–3. Оригінал. Машинопис з авторськими правками.

[1] Далі закреслено «мов пташка».

Олександр Іванович Копиленко – ровесник століття. Прийшов у літературу в 1920-ті рр. Був членом літературних об'єднань «Плуг», «Гарт», «ВАПЛІТЕ», «Спілка письменників України». Формування поглядів та індивідуального стилю О. Копиленка зумовлене атмосферою харківського культурного середовища 1920-х рр, про які він пише в автобіографії.

У творчості письменника переважали сучасні теми: нова доба, образи борців за нове життя, взаємини міста і села, минуле, сучасне і майбутнє села, класова боротьба, роль митця в суспільстві, емансипація жінки, родина, події громадянської війни тощо. У 1920–1930-ті рр. були видані збірки оповідань «Кара-Круча» (1923), «Іменем українського народу» (1924), повість «Буйний хміль» (1925), романи «Визволення» (1929), «Народжується місто» (1931–1932) та ін. Особливе місце в творчості посідають книжки для дітей і юнацтва. Перша така книжка «Сенчини пригоди» вийшла 1928 р.

У 1929 р. в умовах цькування і репресій письменникові довелося зробити важкий вибір, що наклало свій відбиток на розвиток таланту й долю митця.

КРАМАРЕНКО ВАЛЕНТИН КОСТЯНТИНОВИЧ [15(28).05.1868, м. Кишинів, Бессарабія, нині столиця Республіки Молдова – 27.10.1958, Київ] – лікар, педагог, методист і теоретик фізичної культури.

АВТОБІОГРАФІЯ ПРОФ[ЕСОРА]
КРАМАРЕНКА ВАЛЕНТИНА КОСТЯНТИНОВИЧА
№ 51

27 грудня 1931 р.[1]

Я народився в Кишиневі р. 1869 в родині архітекта шостою дитиною й жив в умовах матеріяльно кепсько забезпечених, бо батько мій рано помер. Близькою й дорогою людиною нашої родини й моїм першим учителем української мови був. І. С. Нечуй-Левицький. З самих ранніх років я кохався в туризмі й ще дитинкою 9 років я робив влітку під час страшенної спеки переходи пішки до 20–25 верст по Басарабії. Сімнадцяти років я по перше побував на річці й одразу дуже закохався в плаванні та веслуванні, а коли через декілька років я побував на морі, то міг без перевтоми запливати на декілька кілометрів від берега й плавати без перерви по 4–5 годин.

[1] У лівому кутку на першій сторінці зазначено дату отримання документа в Біографічної комісії.

Року 1886 я заснував у Тирасполі перший гурток пловців і був найкращим пловцем на швидкість та витривалість. Моїм першим вчителем був швейцарець Роїнцен-Героде. Під його керівництвом я досягнув досить значних успіхів в знарядних вправах. Особливо сильне враження на мене справляли (качающиеся) знаряддя (например, качающиеся складние дерев'яні лестници). Гімназію я закінчив трохи з запізненням (1889 р.), головним чином через те, що хворував на апендицит.

Незважаючи на досить гарні роботи з малювання аквареллю та масляними фарбами, я рішив поступити до Київського університету, попав спочатку на природничий, а потім на медичний факультет. Мене сильно цікавив розвиток людського організму. Студентом я вивчив масаж і продовжував приділяти багато уваги водному спорту в Київському Яхт-клубі.

Після закінчення медичного факультету Правління Університету затвердило мене штатним ординатором факультетної терапевтичної клініки, де я працював під керівництвом проф[есора] Чиркова. Клініка дала мені можливість серйозно вивчити внутрішні хороби, але мене тягнуло до фізіотерапії й особливо механотерапії.

Ось чому після закінчення ординатури я поїхав до Берліну, де в Шаріте у проф[есора] Тоффе року 1905 я вивчав ортопедію й механотерапію й став рішучим послідовником його системи анатомічного масажу. Між іншим у Берліні я познайомився з системою [І. З.] Заблудовського. Потім через рік мені вдалося побувати в Відні, де я присвятив декілька тижнів ознайомленню з системою Микуліча, Клепа й координаціонними вправами для хорих на атаксію.

З 1905 році я почав працювати в Червоному Хресті й працював там майже до самої революції. Року 1906 я виконував обов'язки ординатора Київського Військового шпиталю спочатку в нервовому відділені, а потім у судово-медицинському під загальним керівництвом проф[есора С. І.] Чирьйова.

Року 1908 я заснував в Київі установу під назвою «Верітас», а власне механотерапевтичний інститут зі школою масажу й лікувальних вправ та інститут фізичної культури (Ecole de culture physiqus) з курсами фізичного виховання. В цих закладах працювали видатні київські робітники з механотерапії, фізичного виховання, спорту та вправ. Найближчим моїм помічником був д[окто]р А. К. Анохін, бувший тоді викладачем з фізичного виховання на курсах Фребеля.

Ці установи відіграли велику ролю для Києва. Вони заснували кадри кращих масажистів (за свідченням багатьох професорів, що працювали на Кавказьких курортах). Зі студентів масажистів виробились згодом механотерапевти. Інститут фізичної культури випускав багато викладачів з фізичного виховання, що давали певний напрямок фізвихованню в

Києві Власне ці установи й створили можливість організувати р. 1912 у Києві Першу Всеросійську Олімпіаду: думку й основного плану було пророблено в самих стінах «Верітас». Крім того, ці установи прийняли саму безпосередню участь в організації виставки фізичного виховання на Всеросійській Сільсько-Господарчій виставці в Києві.

На голову Олімпійського Комітету було обрано д[окто]ра Анохіна, а на голову виставочного Комітету з фізвиховання – мене. Установи «Верітас» дали можливість заснувати державні курси з фізвиховання, або як їх тоді називали «Курси вправ та спорту для підготовці викладачів вищих та середніх учбових закладів». Ці курси настільки завантажили мене та інших моїх співробітників, що прийшлося закрити заклади «Верітас», тим більше, що уряд дуже косо дивився на ці вільні установи.

З заснуванням закладів «Верітас» починає розгортатися популярна й наукова робота з фізвиховання у Київі, з'являється ціла низка статтів в журналах та окремі монографії.

Так, з фізвиховання було вміщено дві статті д[окто]ра Анохіна в «Ниві», статті мої та д[окто]ра Анохіна в спеціальних журналах з фізвиховання: «Сила и здоровье», «Русский спорт», нарешті в спеціальному журналі, що його видавав «Верітас» – «Красота и сила». В статтях, що їх було вміщено в цих журналах, різко критикувалися основи сокольської системи вправ, що в тій час була під захистом урядової кліки. Крім того, в цих статтях розбиралися різні ухили в заняттях спортом тощо.

В цих журналах, крім перелічених статтів, було вміщено слідуючи мої статті, що мали значення для розроблюваної мною системи фізичного виховання «Основы учения об элементарных естественных физических упражнениях», «Законы совершенствования организма», «Система естественных элементарных движений», «Принципы движения» тощо.

В цей час видається багато окремих монографій: «О физическом воспитании, развитии, образовании» (1910), велика праця «Массаж и врачебная гимнастика», що служив гарним (…) засобом вивчення механотерапевтичних міроприємств. Їх написано за замовленням Пирогівського Видавничого Т[оварист]ва. Відділ масажа написав я (причому описано багато оригінальних прийомів, що їх виробив «Верітас»), відділ лікувальних вправ написав д[окто]р Анохін.

На цей час і припадає розгорнення літературної діяльності д[окто]ра Анохіна. Крім цілої низки статей загально-фізкультурного змісту в вищезазначених журналах, Анохін випустив за багатьома брошюрами про індивідуальні вправи, що деякі з них досягли декілька десятків видань, напр[иклад] «Психофизиологические системы» или «Волевая гимнастика». Найкращей й найбільш обробленою книгою є книга «Сила и здоровье для всех – критический очерк всех систем» (1911 р.).

Крім гарної форми викладання, вона цікава ще й зараз і своїм змістом. В ней розроблено методику різних індивідуальних систем, крім того приведено оригінальні вправи самого автора. Наведені ним вправи безперечно найбільш рівномірно розвивають, але вони приступні лише для тих, хто (…) трохи тренувався раніш в більш легких вправах. Крім того, сама система вправ претендує на прогресивний розвиток м'язів, чого вона, безумовно в повній мірі дати не може. Д[окто]р А. К. Анохін був цінним робітником, великим ентузіастом й великим знавцем, гарним практиком й теоретиком з фізвиховання. Помер він р[оку] 1920.

Року 1912 Правління Київської Учбової Округи пригласило мене на консультанта короткотермінових щорічних курсів з вправ та спорту. Програм та план занять як я ще вище згадував, було вироблено в «Верітас» а після їх затвердження в Петербурге курси функціонували що літо по два місяці. Вони випускали по 35–40 педагогів чоловіків та жінок для середніх учбових закладів, та крім того було відкрито ще спеціяльні курси для викладачів вищих учбових закладів. До змісту курсів з теорії та практики занять входило: вправи різних систем, спортивні гри, хореографія, теорія рухів (еволюція, механіка та психологія), історія фізичного виховання, педагогіка фізичного виховання, гігієна фізич[них] вправ, анатомія та фізіологія, знарядознавство та організація гімнастичних зал й майданів. На курси приймались педагоги та мед[ичний] персонал.

З року 1911 я проробляв нову систему, що її згодом було названо кінетичною системою або системою виховання рухом. До революції проробка її шла в «Верітас» та в двух лісових гімназіях (чоловічої та жіночої). В останніх провадилось фізичне виховання за методою та пляном проробленим мною, та під моїм безпосереднім керівництвом. Після революції дальша її розробка та остаточне оформлення було зроблено в Інституті Гігієни Виховання.

«Після революції» з самого ж початку я вступив до Червоної Армії, Всеобучі працював у клубах та був керівником учбової частини на курсах, (…) з фізвиховання та допризовної підготовці. Після Всеросійської Конференції Всеобучу 1921 р. за розпорядженням головного начальника Всеобуча мене було залишено в Москві й призначено на професора при відділі Фізичної Освіти, але незабаром, після цього я примушений був повернутися на Україну до своєї родини з причини прояву міокардиту та недокрів'я.

У Києві я зайняв місце професора Вищої Військової Педагогічної Школи та був призначений Головним керівником з дисциплін фізичн[ої] культури – «ШИФО» (3-й військової школи інструкторів фізосвіти). Тоді ж я приймав участь у київському журналі «Красный спорт», де було вміщено мою статтю «Критика системы физического воспитания».

Року 1924 мене було приглашено керувати кабінетом фізкультури Інституту Гігієни Виховання, що спочатку називався Санітарно-Педологічним Інститутом. Одночасово я читав лекції в Клінічному Інституті по вдосконаленню знань лікарів. В Інституті Гігієни Виховання, як я вже згадував, мною було остаточно вироблено систему виховання рухом та методи контролю над моторною діяльністю людини та збудовано дозировки навантаження (кинезометрія). Про головні засади цих робіт я робив доповіді на 1-му Всеросійському З'їзді Рад[янської] фізкультури, а на 1-й та 2-й Науковій Конференції з фізкультури в Москві на 1-й Всеукраїнській конференції Охматдиту в Харкові та на 1-й Всеукраїнській Конференції фізкультури в Харкові. Скрізь ця робота зустріла повну підтримку.

Основні засади (…) з цієї роботи, надруковано в першому випуску інститутського збірника «На путях к новому человеку» (1926 р.), а потім деякі розділи видано окремою монографією.

Так було видано окрему монографію «Типы телосложения, темперамента и характера в системе кинетического воспитания и образования» з додатком кинезометричних розрахунків (вийшла в двох виданнях 1927), «Лекция по физвоспитанию детей» (изд. КСФК, 1928 р.).

Крім того деякі статті з цих робіт вміщено в журналі «Теория и практика физкультуры» за 1926, «Влияние физических упражнений на организм», «Пневматика». Остання стаття є невеличкою частиною праці, що зараз закінчується – «Гигиена и воспитание дыхательного аппарата». Потім в журналі «Известия ФК» та «Вестник ФК» вміщено декілька дрібних дописів, як «Значення знарядових вправ», «Дихательні вправи» тощо.

Крім того, в Берліні було надруковано «Coeffizienten tabelle der Körperbelastung dem Ab[.]ter und Geschlecht nach». 1928 р. тов. [М. І.] Подвойський викликав мене в Москву, де я зараз працюю консультантом в редакції Фізкультурно-лікарського широкомовлення, при чому мною разом з проф[есором О. П.] Нечаєвим вироблено масові види наукового контролю (проф[есором О. П.] Нечаєвим – контроль над роботою центральної нервової системи, мною – над пульсом та диханням). Нами сумісно видано монографію про радіогімнастику.

1929 р. мене було обрано та затверджено ВРФК головою врачебно-контрольної секції Науково-методичного Комітету ВРФК та членом Комітету. 1930 р. я робив доповідь про кінетичну систему, методичний комітет постановив надрукувати матеріяли для широкого ознайомлення. Ця робота закінчено і під назвою «Система виховання рухом» вийде українською мовою з присвяченням її ВУАН, бо цю систему пророблено повністю на Україні.

«Система виховання рухом» пропонує певну класифікацію вправ для оздоровлення й виховання молоді й для дорослих. Вона розподіляється на три розділи: оздоровчий, учбовий та творчій. В першому розділі вправи так сконструйовано, аби вони максимально зміцнювали би сили та здоров'я працюючих, а в другому розділі аби утворювати низку надзвичайно важливих комплексних моторних звичок та вдосконалюючи моторну діяльність для підготовці до праці та оборони, максимально розвивати творчі сили працюючих та виховувати художні звички.

В основу оздоровчого методу взято вправи, що їх побудовано відповідно вимог анатомії та фізіології. В основу виховничого методу взято все об(…) використання елементарних натуральних рухів з переходом їх до складних, трудових, войовничих та виразних рухів.

В сучасний мент – здано до друку велику працю як наслідок моїх десятирічних спостережень та досліджень під назвою «Ходьба в многообразии ее форм», де описано понад 70 походок.

На закінчення моєї автобіографії я вважаю потрібним відмітити, що на протязі всієї моєї сорокап'ятирічної діяльності в галузі фізичної культури, я багато і дуже багато часу віддавав громадської праці і до революції сам організовував гурти та шляхом участи в гімнастичних та чи спортивних Товариствах як рядовій член, як голова, як почесний голова, а після революції напруженою працею в Радах Фізкультури багатьма доповідями на фабриках та заводах Києва та Москви і різним матеріалом для щоден[них] Київських часописів.

Особливо багато ваги, часу та енергії приділяв роботі в Київської Раді фізкультури. Всі великі з'їзди, конференції з фізкультури бачили мене делегатом, а частіші – доповідачем. Фізкультурний рух ніколи не заставав мене далеко поза межами (…) міцної течії, незважаючи на мої роки та тяжку хоробу.

Проф. Валентин Крамаренко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5317, арк. 1–4. Автограф.

В Україні ім'я Валентина Костянтиновича Крамаренка й нині відоме лише вузькому колу фахівців. Учень і послідовник видатного педагога, засновника наукової системи фізичного виховання П. Ф. Лесгафта, він стояв біля джерел зародження в Україні наукових засад теорії і практики фізичного виховання, був організатором і пропагандистом фізкультурно-спортивної і оздоровчої роботи, залучення широких верств населення до занять фізичними вправами, всебічного виховання культури рухової діяльності людини у будь-якому віці.

У 1908 р. під керівництвом В. К. Крамаренка була відкрита перша школа масажу й лікувальної гімнастики. Наступного року В. К. Крамаренко вперше в Російській імперії спробував створити на базі гуртка Київського університету «Спорт» (очолював клуб лікар О. К. Анохін) і спортивного товариства «Верітас» Інститут фізичної культури. У 1910 р. сприяв відкриттю щорічних літніх курсів підготовки вчителів гімнастики для навчальних закладів і став їх керівником. З його ім'ям пов'язана поява перших спеціалізованих науково-педагогічних журналів з проблем фізичного виховання і спорту («Красота и сила», 1913), заснування Київського важкоатлетичного товариства та багато інших ініціатив, спрямованих на розвиток фізичної культури і спорту.

Разом зі своїми однодумцями – київськими лікарями Є. Ф. Гарничем-Гарницьким та О. К. Анохіним – В. К. Крамаренко брав активну участь у пропаганді ідей сучасного олімпізму. На посаді заступника голови Київського олімпійського комітету доклав чимало зусиль до організації першої Російської олімпіади в Києві (серпень 1913), що проводилася в межах підготовки до VI Олімпійських ігор, на яких змагалися близько 600 спортсменів Російської імперії.

У 1920–1930-х рр. свій педагогічний досвід і знання з фізичної культури В. К. Крамаренко переносить у радянські установи й організації – спочатку у Всевобуч, згодом у Наркомат охорони здоров'я, Наркомат праці, Міністерство освіти України. Він залишив велику наукову спадщину. Одну зі своїх праць – «Система виховання рухом» – науковець присвятив ВУАН, «бо цю систему пророблено повністю на Україні».

Прожив В. К. Крамаренко 90 років. Працював плідно й сумлінно, вкладаючи в улюблену справу душу і серце.

КРАМАРЕНКО ЮРКО ЛЬВОВИЧ (03.04.1854, с. Мошни Черкаського пов., нині Черкаського р-ну Черкаської обл. – 1927, м. Умань, нині Черкаської обл.) – лікар, культурно-освітній діяч на Уманщині.

№ 52

АВТОБІОГРАФІЯ КРАМАРЕНКА ЮРКА ЛЬВОВИЧА

16 серпня 1924 р.[1]

Народився я у 1854 році 3 квітня у містечку Мошнах Черкаського повіту на Київщині. Містечко це розкинулося в долині під горами, вкритими лісом, які тягнуться грібнем від Дніпра поперек долини верстів на

[1] У лівому верхньому кутку першої сторінки вказано дату надходження документа до Біографічної комісії.

35. По цьому гребіню гір, котрі у долині підіймаються круто і спускаються на південь в лісові кущі, та болотяні гущавини, старий ліс стояв нерухомо з давен-давен. Належали ті гори і ліси з долини більш як на 30 верст навкруги, до маєтку князя Воронцова ще за кріпацтва.

Батько мій Лев Дмитрович Крамаренко був призначений (в 1848 р.) священиком на парафію до кам'яної церкви (в Мошнах), котру збудував князь на свої кошти. Родом з Звенигородському повіту с. Пальчик, син сільського священика, він скінчивши Уманську духовну школу і Київську Семінарію, як видатний учень, був призначений до Петербурзької зразкової Семінарії, де і скінчив навчання, а як повернувся до Києва, то перше був призначений вчителем до Київської бурси, а иншим на парафію до м. Мошен. Розумний, освічений і щиро прихильний до селян з глибокою вірою і любовію до свого пастирського діла, він і своїм життям і своїми поглядами і відношенням до парафіян дуже відріжнявся від сільських батюшок, котрі відносилися до його з особливим поважанням.

Мати моя була теж дочкою священика Костенка з Черкащини. Освіту мати мала домашню. В сім'ї рідної сестри мого батька, що була за священиком Олександром Єфремовим, народився Сергій Єфремов – сучасний видатний письменник і український громадський діяч.

Навчання своє я з малечку починав в Мошенський церковно-приходської школі, потім на 9 році (в 1863 р.) батько одвіз мене до Києва у приватний пансіон, де я рік готувався і вступив до 2-ої клясси 1-ої гімназії, як мені було 10 років. Через рік перевівся у 3-ю кляссу 2-ої гімназії, де вчився мій старший брат.

То було навчання формалістичне, сухе і мертве. Вчителі свої обов'язки одбували як урядовці, викладаючи свої лекції по наміченому програму по примірникам без жодного освітлення і поширення світогляду. Мені як молодшому у кляссі, та ще й мало підготовленому, приходилося трудненько і спочатку вченнє моє йшло мляво, а з 5-ої клясси пішло складніше Мені ледве минуло 16 років, як я скінчив гімназію, а треба було мати 17 років, щоб вступити до Університету, і от я мусив цілий рік перебувати вдома. Цей рік я готувався до Університету, поширював свій світогляд читанням книжок поступових авторів, як Писарів, Добролюбов та инши.

В 1870 році вступив до Університету на медичний факультет. За часів студентства окрім науки, я захоплювався українським рухом і, перебуваючи на батьківщині в літню добу, займався питанням селян і захоплювався ідеєю народолюбства і бажанням допомоги темному людові.

Меж студентами медиками було більше демократичного елементу, котрий і складав меж собою поступові гуртки з завданням політичного напрямку. Студентство гуртувалося і по національності. Більший гурток

складався з росіян і українців. Взагалі при гуртуванні студентства у ті часи не було різкого поділення на національні групи, але серед свідомих українців вже починали складатися гуртки чисто українські – народні, завданням котрих було йти в народ, нести йому освіту і самовизначення, розкривати очі на сучасне політичне становище.

Українці щирі, яких тоді звали українофілами, купчилися у Києві біля [В. Б.] Антоновича, [М. П.] Драгоманова, [М. В.] Лисенка, [О. О.] Русова, Старицьких, [П. П.] Чубинського, [Ф. К.] Волкова. Пам'ятаю, як я був на приватній лекції [М. П.] Драгоманова у його на квартирі, де була збірка студентів-українців. [М. П.] Драгоманов був тоді приват-доцентом при Університеті. В своїй лекції він, розповідавши про історію України й її сучасне становище, будив національне спочуття і любов до своєї неньки – України.

Спочатку 70-х років українофільство допускалося у вживанні національного вбрання, українських пісень і вистав, з особистого окремого дозволу. З приводу цього музика й автор Микола Лисенко написав українську оперу «Різдвяна ніч» і виклопотав дозвіл на постанову цієї опери, а тим часом згуртував хор студентства та семінаристів в 60 душ і готував хорові співи. Ще у гімназії я приймав участь у хорі філармонічного гуртка, потім в Університетському хорі, що співав у церкві. Цей хор згодом увійшов у зібраний Лисенком хор, і я вже старий хоріст, вів за собою 1-х тенорів.

Здається в [18]72 році постанову опери Лисенко здійснив і українське громадянство, розворушилося і захопилося цією новиною. Опера була влаштована 3-чі підряд і театр кожний раз був повний.

В [18]73 році як [М. В.] Лисенко виїхав за кордон, та [М. П.] Старицький скомпонував Український аматорський гурток і влаштував у Києві 2 українські вистави – «Наталка-Полтавка» і «Чорноморці». В цих виставах я брав участь в ролях Петра й Ілька.

В 1876 році скінчивши Університет, я був призначений військовим лікарем в Турецьку компанію на Кавказ. Перед подорожжю я одружився з приватньою вчителькою М. М. Підгоєцькою, і з нею виїхав в лютому 1877 року до Тіфліса, де і зостався при військовому шпиталю.

Маючи хист до хірургії, я був призначений до хірургічної палати, де і працював увесь той час. Восени заслаб на тіф, від котрого почав видужувати тільки з початку нового 1878 року. В квітні одібрав відпуск і виїхав на батьківщину, де і перебував ціле літо, подаючи медичну допомогу селянам.

В серпні виїхав до Києва, де був призначений до київського військового шпиталю, а в листопаді був призначений міськім лікарем до м. Умані, куди і прибув на посаду в кінці 1878 року.

Моя мрія – працювати на Вкраїні здійснилася, і я починав свою діяльність не тільки як лікар, а і як громадський діяч. Як лікар – в міській больниці, в Єврейській і тюремній. Я з великим задоволенням починаю упорядковувати ці больниці й заводити в них і дійсну допомогу медичну і хірургічну і кращі порядки, бо больниці існували при байдужому і офіційному відношенню службовців і лікаря.

В [18]80-х роках з моєї ініціативи засновано було Медичне Товариство, в організації котрого я брав діяльну участь і спочатку був за товариша голови, а потім й головою аж до 1920 року.

В 1881 році з моєї ініціативи засновано було в Умані відділення Червоного Хреста з метою поширити медичну допомогу бідному люду і особливо селянству.

Щорічно я влаштовував серед прихильників Шевченка роковини і панахіду, щодо того часу не вживалося. Людність у місті складалася з службовців, наполовину з росіян і пригнічених і обрусівшихся українців, поляків – як привелегірованого кляссу, і в більшості євреєв, й на передмістях з міщан і селян. Проводити в ті часи яку-небудь культурно-просвітню діяльність не можливо було.

В кінці [18]80-х років прибув до України на посаду нотаря щирий і відомий українець Михайло Комаров (псевдоним Уманець). Тоді згуртувалася перша українська громада, куди увійшло 7 громадян – Комаров, я, [З. І.] Краковецький, Пелихович (вчителі), Галенко, Сикорський й Стаховський (лікарі).

Завданням цієї громади була праця складання Русько-Галицького словника, що заснувався спілкою діячів-українців.

В 1887 р. я одібрав дозвіл на користь Червоного Хреста поставити прилюдно з українських вистав, поруч з російськими і привабив аматорів до гуртка. Це були перши ластівки на Уманщині, і ці вистави (особливо «По ревізії» [М. Л.] Кропивницького) зробили великий вплив на людність. В 1890 роках вже був дозвіл урядом українським трупам виступати і на Вкраїні. До Умані прибула трупа Грицая і Потапенка, відомого потім українського письменника, котрі своїми виставами зворушили українство. Потім вже прибували до Умані трупи [М. Л.] Кропивницького, [П. К.] Саксаганського, [І. К.] Карпенка-Карого. Особливо вистави [П. К.] Саксаганського мали великий вплив на людність і селянство, розбуджуючи національний рух і самовизначення серед українського люду.

В ті часи можна було розпочати і культурно-просвітню діяльність і я з жінкою заснували під захистом прихильного духовенства гурток для воскресної школи і почали воскресні читання, на котрих вже можна було читати й українські книжки видання Петербурзького Благодійного Товариства.

За часів кінця [18]80-х початку [18]90-х років я був два 4-хріччя за гласного Міської Думи.

В [18]90-х роках моя медично-хірургічна діяльність поширилася і захопила не тільки людність місцеву, а й селянство Уманщини і сусідніх повітів. В больницях, де керував я, було заведені і операційні кімнати, струменти і усяки приладдя.

В 1897 році я мав випадок поїхати за кордон – у Берлін, де і познайомився з хірургічними клініками і больницями, в котрих я якісь час перебував, захоплюючись операціями і постановою клінік і больниць.

В 1900 році я вдруге заслаб на тіф, й жінка моя вже давно була слаба і ми одночасно тяжко хорували. В жовтні того ж року я почав видужувати, а жінка померла.

Знесилений фізично і змучений морально, я виїхав за кордон у Швейцарію, де як (…), то теж оглядав видатні клініки і больниці.

Повернувшись з за кордону в 1901 році я розпочав свою медично-хірургічну працю інтенсивніше і від громадської праці не відхилявся, заснувавши український гурток.

Від нашої першої Української громади тоді зоставався Захарій Іванович Краковецький і я, і біля нас почала гуртуватися молода громада, завданням котрої було ширити український рух і давати допомогу українським письменникам, особливо тим, котрі були у Галичині.

В 1904 році, як почалася японська війна, я організував при Червоному Хресті курси сестер-жалобниць, а після війни при будинку Червоного Хреста заснував шпиталь для поранених і слабих вояків.

В 1905 році як починався революційний рух, на якісь час культурно-просвітницька діяльність змінилась в агітаційну в поступовому напрямку, а потім як реакційна внутрішня політика взяла верх, то наш поступовий рух виявляв свою діяльність в культурно-просвітницькому напрямку при громадській бібліотеці, біля котрої й гуртувалися поступовці. Заходами нашого гуртка засновано був відділ Київської Народної Освіти і була заснована невеличка книгозбірня з поступових народних видань російських та українських. За 2 роки існування багато книжок було поширено як серед селян, так і меж робітників цукроварень і заводів.

В 1907 році я одружився з А. А. Ісаєвою, котра увійшла в наш поступовий гурток і почала працювати при громадській бібліотеці як товариш голови і як дійсний організатор кращого устрою і поширення завдань бібліотеки шляхом улаштування прилюдних лекцій видатних поступових лекторів. В ті часи я був при бібліотеці відповідальною особою 7 років, доки при ревізії в 1909 році інспектором друку знайдено було три заборонених цензурних книжки, що було занесено в протокол, після чого я був звільнений з цієї посади губернатором з штрафом в 100 карб.

В 1912 році з моєї ініціативи в Умані був заснован відділ Ліги по боротьбі з туберкульозом і був за уповноваженого.

В 1915 році моїми персональними заходами в Головній Інспекції Червоного Хреста у Петрограді я добув для Уманського Червоного Хреста рентгенівський кабінет, котрий обслуговував шпиталь увесь час війни, а потім аж до сього часу і других хворих. В Червоному Хресті я працював до 20 року як лікар-хірург і як голова Комітету[1] Червоного Хреста.

Коли в Умані вперше була заснована Українська гімназія (Трудова школа), я як старий громадянин згодився бути лікарем і с часу заснування цієї школи і при неї кооперативних курсів, я працював в них і як лікар і як лектор гігієни до сього часу.

Після 47 років праці, зоставивши по себе пам'ятку серед селян Уманщини і міського люду, я ще і тепер, маючи 70 років, працюю як старий вже лікар-хірург на користь бідним, особливо селянам і міським громадянам. Але ж через велику слабість і операцію, котру перебув в 1919 році, а потім в 1922 році (вдруге мозковий вдар), почав втрачати сили фізичні і тепер вже ніде і інституціях не працюю, маючи моральне задоволення від дітей і котрі енергійно працюють в науковому напрямку – старший син, Євген – як приват-доцент катедри оперативної та експериментальної хірургії Одеського Університету; другий син, Юрко – приват-доцентом при катедри хирургії Київського Університету, третій син, Левко – професором при Академії Мистецтв в Києві.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5318, арк. 1–6. Автограф.

З 1878 р. доля лікаря за фахом Ю. Л. Крамаренка була пов'язана з Уманню, де він спільно з представниками ліберальної інтелігенції формував культурний і освітній простір життя міста. Працював у міській, єврейській та тюремній лікарнях, вів приватну практику й був єдиним лікарем, який робив операції, заснував хірургічну, протитуберкульозну, рентгенологічну служби та відділ судово-медичної експертизи.

Велика заслуга Ю. Л. Крамаренка в оснащенні повітового медичного закладу рентгенівською апаратурою і поширенні діагностичної допомоги населенню.

У 1887 р., збираючи кошти для відкриття амбулаторії, створив аматорський театральній гурток, який показав кілька вистав. На Шевченківські свята в квартирі лікаря збиралися члени літературного гуртка для ознайомлення із забороненою тоді творчістю

[1] Слово «Комітету» написано над рядком.

Т. Г. Шевченка. Згодом у своїх спогадах Ю. Л. Крамаренко писав: «В феврале 1884 года (ст. ст.), как раз на Масленице, праздновали мы годовщину Шевченко у нас. Кружок сочувствующих увеличился, и на празднование к нам собралось много молодежи и знакомых. Мы с женой устроили торжественный литературно-музыкальный вечер. Портрет Шевченко был на постаменте украшен цветами и полотенцами. Присутствующие были в украинских костюмах. Сначала читали реферат и биографию Шевченко, затем стихи из Кобзаря, чередуясь с пением, в конце исполнили хором «Заповіт…».

Родина Крамаренків (О. О. Ісаєва-Крамаренко, Ю. Л. Крамаренко) долучилася до створення 1897 р. в Умані громадської бібліотеки-читальні (з 1976 р. входить до Уманської міської централізованої системи бібліотек). Для бібліотеки передплачували сім назв газет і журналів, у 1905–1907 рр. вона обслуговувала 585 читачів, кошторис її становив 729 карбованців. Ю. Л. Крамаренко допомагав працівникам бібліотеки в поширенні знань серед населення, святкуванні Шевченківських днів тощо (див. док. № 46).

Діти Крамаренків здобули гідну освіту. Сини Євген і Юрко стали відомими лікарями. Лев – знаний живописець, працював у галузі монументального живопису (брав участь в оформленні драматичного театру ім. Лесі Українки, конференц-залу АН УРСР тощо).

ЛЕВИНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ПЕТРОВИЧ (08.08.1880, м. Дрогобич, нині Львівської обл. – грудень 1953, Відень) – публіцист, політичний і громадський діяч, учасник українського суспільно-політичного руху в Галичині й Буковині в першій чверті XX століття.

№ 53

АВТОБІОГРАФІЯ ЛЕВИНСЬКОГО
ВОЛ[ОДИМИРА ПЕТРОВИЧА]

2 квітня 1929 р.[1]

Народився я 8.08.1880 в Дрогобичі. Батько мій Петро був селянським кравцем (він уже давно помер). Народню школу скінчив у Дрогобичі у Василія. Гімназію теж там.

Спершу був москвофілом («твердим», опісля став українофілом («м'ягким»). Великий вплив мав на мене [І. Я.] Франко й [М. П.] Драгоманів. Був якісь час головою гімназіяльного «кружка». Літературні інтереси збудив у мене покійний Гнатюк, заохочуючи до збирання етнографічних матеріалів.

[1] Дата реєстрації документа в Біографічній комісії.

Будучи учеником VII кл. гімназ[ії], помістив я в львівській «Молодій Україні» (в Шевчен[ківському] числі I р[озділ]) свою промову, виголошену на студентських (гімназіяльних; В. Д.[1]) шевч[енківських] вечорницях. По матурі записався спершу на право. Вже в перших студ[ентських] роках зблизився я до місцевого соц[іалістичного] руху. В 1903 р. виїхав на постійне до Львова, де записався на філософію (історично-філологічний факультет; В. Д.), яку скінчив. Тут зразу почав брати участь в українському соціял-демократичному русі й віддався йому увесь. В 1905 і 1906 рр. був фактичним редактором «Волі» (укр. соц[іал]-дем[ократичний] орган у Львові).

В 1907 р. став редагувати (чернівецьку; В. Д.) «Землю і Волю», а коли в 1908 р. перенесено її до Львова, редагував її, здається, аж до половини 1912 р. В 1910 р. видавав на зазив Ц. К. УСДРП його орган «Робітник» у Львові. В 1913 р. виїхав до Києва, де з квітневого числа почав редагувати «Дзвін» і вів редакцію аж до вибуху війни. Час війни перебував у Швейцарії. З 1919 р. живу у Відні, де редагував по виїзді [В. К.] Винниченка до Москви «Нову добу».

ІР НБУВ, ф. Х, спр.5356, арк. 1. Оригінал. Машинопис.

Автобіографія В. П. Левинського – теоретика українського соціалістичного руху, одного з чільних представників Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини (УСДП) – датована 1929 р., але за змістом її текст завершується фактами 1919 р. Наступні десять років вмістили багато подій у житті країни й автора автобіографії: короткочасне членство в Закордонній групі Української комуністичної партії, редакторська праця в її друкованому органі «Нова доба», допомога екс-голові Директорії УНР В. К. Винниченку в його роботі над працею «Відродження нації», розчарування в комуністичній перспективі України, намагання опублікувати за підтримки ВУАН книжку «Філософія і марксизм», яка за ідеологією розходилася з офіційними оцінками марксизму в радянській Україні.

Пріоритетними напрямами його наукової діяльності були соціалістична теорія та ідея національного визволення України в контексті європейської соціал-демократії. Серед праць суспільно-політичної тематики: «Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині» (1914), «Царская Россия и украинский вопрос» (1917), «Народність і держава» (1919), «Соціалістична революція і Україна» (1920), «Соціалістичний

[1] «В. Д. – Володимир Дорошенко». Так зазначено в примітці до автобіографії.

Інтернаціонал і поневолені народи» (1920), «Асиміляція і ресиміляція в історичному процесі поневоленого народу», «Початки українського соціалізму в Галичині» та ін. (видані у Львові й Чернівцях).

ЛУР'Є ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ (21.01.1868, Київ – 1954, там само) – лікар, педагог.

№ 54

АВТОБИОГРАФИЯ ПРОФЕССОРА
ЛУРЬЕ АЛЕКСАНДРА ГРИГОРЬЕВИЧА

13 ноября 1929 г.[1]

Родился в г. Киеве 21 января 1868 г., происхожу из семьи 2-й гильдии купца. Иудейского вероисповедания. Среднее образование получил в Киевской 4-ой гимназии, которую окончил в 1886 г.

Высшее образование получил в Киевском Университете Св. Владимира, который окончил в 1893 г. 27 февраля по медицинскому факультету. На последнем курсе состоял на службе в санит[арном] отр[яде] Полтавского Губернского Земства по борьбе с холерой (Удост[оверение] Полт[авского] Губ[ернского] Земства от 4.11.1892 г. за № 17100). С 1893 по 1895 г. работал в Лукьяновском сифилит[ном] отделении Кирилловской б[ольни]цы под руководством проф[есора] С. П. Томашевского[2]. С 1895 по 1897 г. работал в качестве сверхштатного ординатора в клинике проф[есора] М. И. Стуковенкова.

В 1894 г. избран членом соревновательного Киевского Общ[ества] Взаимного вспоможения приказчиков (Пост[ановление] Общ[его] собр[ания] от 3.04.1894 г.), в котором безвозмездно оказывал врачебную помощь членам Общества в течение 10 лет. В 1894 г. принимал активное участие в Обществе для распространения просвещения между евреями в России (Сообщение комитета от 5.01.1895 г. за № 290).

С 25.04.1895 г. по сентябрь 1914 г. состоял сверхштатным ординатором Киевской Еврейской Больницы по кожным и венерич[еским] болезням (Совет КЕБ за № 10 от 11.06.1895 г.).

С 19 октября 1896 г. избран действительным членом Общества Киевских врачей, каковым состоял до расформирования Об[щества] в 1919 г. 18 января 1913 г. избран заведующим кожным и венер[ологическим] отделением Киевской Еврейской б[ольни]цы, каковым отделением заведовал до мобилизации. Отделение организованно мною.

---

[1] Дата реєстрації документа в Біографічній комісії.

[2] Речення додано від руки.

В 1903 г. избран консультантом лечебниц Обществ для хронически больных детей (прот[окол] от 12.05.1904 г. за № 91), в каковой должности состоял до 1914[1] г. В 1909 г. избран консультантом 5-днев[ного] прию_та для детей рабочего класса иудейского вероисповедания (прот[окол] от 24.04.1909 г. за № 719).

В 1909 г. организовал при Еврейской больнице Рентгеновский кабинет для лечения грибковых заболеваний волосистой части головы, каковым и заведовал до 1914 г.

10 мая 1904 г. призван на военную службу в действительную армию против японцев, где выполнял обязанности младш[его] ордин[атора] Харбинского Сводного Госпиталя № 15, Полевого подвижного госпиталя № 21, санит[арного] врача полевых хлебкопекарень. В запас уволен 28 ноября 1905 г. За время службы награжден орденами Св. Станислава 3-ьей степени с мечами и орд[еном] Св. Анны 3-ей ст[епени]. Организовал и принимал активное участие в Обществе Подания Помощи Бедным чахоточным евреям г. Киева с 1899 г. до его ликвидации в 1918 г. В 1908 г. организовал приют для тяжело больных чахоткой евреев.

В 1914 г. снова был призван на военную службу в действующую армию, где состоял старшим врачом летучего санит[арного] дезинфекц[ионного] отряда 9 армии, затем главным врачом полевого подвижного госпиталя № 334, испол[нял] долж[ность] ст[аршего] ординатора Киевского Военного госпиталя. Демобилизован 7.03.1918 г. За время службы награжден орд[еном] Св. Владимира 4-й ст[епени] с мечами и орденом, Св. Анны 2-ой степ[ени].

В 1918–1919 г. заведывал венерической секцией Губотздрава. С 1 июля 1919 г. по настоящее время состою заведующим Окружного Венерологического Диспансера. С 1910 г. по 1914 г. состоял преподавателем фльдшерско-акушерской школы. В 1918 г. избран преподавателем Клинического Института для усовершенствования врачей. В 1921 г. избран профессором по кафедре кожных болезней Клин[ического] Инстит[ута] для усоверш[енствования] врачей, каковые обязанности выполняю и по сие время.

В 1922 г. организовал Дерматологическое Общество, товарищем Председателя коего состою по настоящее время.

В 1928/29 г. избран председателем венерологической Секции Единого Научного Медицинского Общества, каковую обязанность несу по настоящее время. В 1926/27 г., 27/28 г., 28/29 г. был избран в члены Горсовета, работал в бюро секции (…)[2]. В 1926/27 г., 27/28 г., 29/30 г. был избираем в правление врачебной секции Союза Медсантруд.

---

[1] Останні дві цифри виправлено від руки на «14».

[2] Слова «работал в бюро секции (…).» додано від руки.

Имею следующие печатные работы:

1. (…)[1]
2. О влиянии подк[ожных] впрыскиваний лошад[инной] кров[яной] сыворотки на состав крови у сифилитиков. – Рус. Архив. патол. под ред. проф. Подвысоцкого.
3. Случай (…) – Тр[уды] Общ[ества] Вр[ачей] в Киеве, 1897.
4. (…) – Прот[окол] Общ[ества] вр[ачей] К[иевской] Евр[ейской] б[ольницы], 1901.
5. (…) – Русск[ий] ж[урнал] кожн[ых] бол[езней], 1903.
6. Случай узловатой проказы (…). – Рус[сский] ж[урнал] кожн[ых] бол[езней], 1907.
7. Об эвакуации больных и раненых и о так назваемых временных санитарных поездах в Русско-японскую войну. – Прот[окол] Общ[ества] Вр[ачей] в Киеве, 1907.
8. О применении, приготовлении и действии препаратов Эрлиха-Гата «606». – Русский врач, 1910.
9. Случай (…) – Рус[ский] ж[урнал] кожн[ых] бол[езней], 1911.
10. К лечению проказы сальварсаном. – Рус[ский] ж[урнал] кожн[ых] бол[езней], 1912.
11. К лечению сифилиса внутривенными вливаниями концентр. Раствора Неосальварсана. Дерматология. 1914 г.
12. К вопросу о врожденном сифилисе. Екатерин[ославский] мед[ицинский] журн[ал], 1923.
13. К вопросу о лечении паразитарных заболеваний волосистой части головы уксуснокислым Таллием. Венерология и дерматология, 1927.
14. (…) – D. W. 1927.
15. (…) – D. W. 1928.
16. Стригущий лишай волос[истой] части головы у взрослых по данным Киевского (…)озного диспансера за 1924–1927 гг. – Венер[ология] и Дерм[атология], 1929 г.
17. Эпидемиология и профилактика грибковых заболеваний. Доложено на 3-м Всесоюзном съезде по борьбе с венерологическими заболеваниями в 1929 г.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5726, арк. 1–2. Копія. Машинопис.

З часів Української революції розпочався новий етап розвитку національної медицини як науки і як практичної галузі наукового знання.

[1] Тут і далі назви праць – французькою, дописано від руки, нерозбірливо.

О. Г. Лур'є був з тих лікарів, які присвятили життя науковій, практичній діяльності та підготовці медичних кадрів. Учень М. І. Стуковенкова і С. П. Томашевського, він займався організацією боротьби зі шкірними й венеричними хворобами в Україні. У 1923 р. створив у Києві перший в СРСР мікологічній диспансер. 20 років (1921–1941 рр.) завідував кафедрою шкірних і венеричних хвороб у Київському державному інституті удосконалення лікарів, займався педагогічною роботою. Двоюрідний брат російського письменника І. Г. Еренбурга.

ЛЮБАРСЬКИЙ ІВАН АНТОНОВИЧ (15.10.1893, сл. Сенькове Куп'янського пов. Харківської губ., нині с. Сенькове Куп'янского р-ну Харківської обл. – ?) – викладач, богослов.

№ 55

CURRICULUM VITAE[1] ЛЮБАРСЬКОГО ІВАНА АНТОНОВИЧА

15 сентября 1918 г. Киев

Ив[ан] Ан[тонович] Любарский родился 1893 г. 15 октября в сл. Сеньково, Купянского у[езда], Харьковской губ[рении], сын псаломщика. По окончании курса низшего обучения в Купянском духовном училище, переведен был в 1909 г. в Харьковскую духовную Семинарию. Пройдя здесь полный курс обучения, в 1914 г. поступил волонтером в число студентов Киевской Духовной Академии. По наступлении времени для специализации в определенной области богословского знания, по совету проф[ессора] свящ[енного] писания Н[ового] З[авета], который на практических занятиях руководил рефератами группы студентов на темы из области новозаветной филологии, избрал предметом своего первого ученого сочинения вопрос о греческом языке в Новом Завете. В 1918 г. окончил Академию со званием магистранта и был рекомендован проф[ессорами] Н. П. Смирновым и Н. Д. Бессарабовым в качестве профессорского стипендиата. В августе 1918 г. вследствие запроса совета Киевской Духовной Академии о согласии участвовать в конкурсе по соисканию кафедры греческого языка. ответил согласием на таковое участие, причем Совету, между прочим, письменно заявил: «Могу указать следующие свои труды: 1) «Греческий язык Нового Завета». Первая часть этого исследования подана была в Совет Киевской Духовной Академии весною 1918 г. как курсовая работа. Присоединив к ней подлежащие еще дополнительной отделки изыскания по семасиологии Нового Завета греческого языка и его синтаксису, буду осмеливаться, если то благово-

[1] У правому верхньому кутку сторінки зроблено запис: «Арх. М. Н. Осв. 1919, ч. 16, арк. 25».

лит разрешить Совет, представить свою работу в качестве сочинения на следующую ученую степень. Из числа законченных работ: 2) «О произношении в греческом языке», 3) «К вопросу о Новозаветном греческом словообразовании» (Перевод с фр[анцузского] яз[ыка] «Грамматики греч[еского] яз[ыка] в Н[овом] З[авете]» Робертсона, 1911). 4) «Фонетика соседних согласных в язык Аристофана». Статьи 2–3 предназначены для одного из духовных материалов; работа же об языке Аристофана писана для «Записок Харьковского Нефилологического общества».

Адрес: Киев, Подол. Ник. Набережная, 13.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5728, арк. 1. Копія. Машинопис.

Магістрант Київської духовної академії І. А. Любарський розпочав свій трудовий шлях на початку 1919 р. у створеному в часи Української держави П. П. Скоропадського Кам'янець-Подільському державному українському університеті на богословському факультеті, кафедрі новогрецької мови. В історії освіти Наддніпрянської України це була перша спроба реалізації ідеї підготовки практичних богословів у стінах світської вищої школи. Викладав Святе Письмо Нового Заповіту. Кілька наукових статей написав про новозаповітну грецьку мову. 29 листопада 1919 р. рада професорів КПДУУ на підставі рішення ради історико-філологічного факультету обрала І. А. Любарського «за приват-доцента по катедрі класичної філології з дорученням читати обов'язковий курс».

Автобіографія І. А. Любарського надійшла до Біографічної комісії з архіву Міністерства народної освіти Української держави (див. док. № 45, 49, 66, 79).

ЛЯХОВЕЦЬКИЙ ЛЕОН ДАВИДОВИЧ (19.03.1861, м. Ананьїв Херсонської губ., нині Одеської обл. – після 1922) – російський журналіст, юрист.

№ 56

АВТОБІОГРАФІЯ ЛЯХОВЕЦЬКОГО ЛЕОНА ДАВИДОВИЧА

[не раніше 1922 р.]

Ляховецкий Леон Давидович, родился 19 марта 1861 г. в г. Ананьеве, Херсонской губ. По окончании гимназии в Ананьеве[1] поступил в 1880 году в Петербургский университет по юридическому факультету. В 1884 г. он окончил курс со званием кандидата права и записался в чис-

[1] Слова «в Ананьеве» додано над рядком.

ло помощников присяж[ного] пов[еренного] округа Петерб[ургской] Суд[ебной] Пал[аты], в 1889 г. принят в присяжные поверенные того ж округа.

Еще будучи гимназистом, Л. Д. занимался журнальной деятельностью. Он помещал заметки и корреспонденции в Одесской газете «Правда». Переехав в Петроград, Л. Д. продолжал, будучи студентом, сотрудничество в одесских изданиях «Пчелка», «Одесский листок» и в «Елисаветградском вестнике». С 1884 г. начал работать в петроградских газетах. В газ[ете] «Эхо» он помещал статьи по общественным и юридическим вопросам.

В 1885 г. вышла в свет его повесть из жизни еврейской молодежи «Мечта и действительность». В 1887 г. (…) его большая работа «Паспортная система в России» (№№ 1 и 3 журнала «Наблюдатель»). В журнале «Колосья» помещена его вторая повесть «Жених».

С девяностых годов Л. Д. стал постоянным сотрудником «Судебной газеты» и сотрудничал (…) в газетах[1] «Мировые отголоски» и «Северный курьер». В 1898 году издана им книга «Характеристика известных русских судебных ораторов и (…) избранные речи каждого из них»[2], произведшая переоценку (…) (…) судебных ораторов и привлекшая внимание.

В 1902 г. Л. Д. вместе с А. П. Корабчевским принял на себя редактирование популярно-юридического журнала «Юрист», имевшего значительное распространение как среди юристов, так и не-юристов. Журнал этот под той же редакцией выходил до 1906 г., когда был приостановлен.

В 1902 г. вышла в свет книга Л.Д. «Характеристики Плевако, Пржевальского и Шубинского». Отдельная статья Л. Д. в газетах отличных, главным образом, в газете «День» продолжали появляться и впоследствии. Л. Д. принимал участие в «Энциклопедическом словаре Брокгауза и Ефрона». В 1918 г. Л. Д. переехал на жительство в Киев и в Киевских газетах изредка появлялись его статьи, посвященные оценке[3] жизни и деятельности скончавшихся общественных деятелей.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5729, арк. 1. Автограф.

Російський юрист і журналіст Л. Д. Ляховецький пов'язаний з Україною походженням, здобуттям гімназичної освіти та початком журналістської діяльності. Для фахівців-адвокатів історіографічний інтерес становлять його праця «Характеристика известных русских

---

[1] Слова «сотрудничал (…) в газетах» додано над рядком.

[2] Робота має назву «Характеристика известных русских ораторов с приложением избранной речи каждого из них» (СПб., 1897, 312 с.).

[3] Слово «оценке» додано над рядком.

судебных ораторов, с приложением избранной речи каждого из них» (1897) та додаток до неї. Цю тему він і далі розвивав на сторінках українських видань у Києві після 1918 р.

Інформація про Л. Д. Ляховецького в сучасних російських і українських джерелах досить обмежена. Невідома дата його смерті (зазвичай вказується: «не раніше 1913 р.»).

Із тексту автобіографії випливає, що вона надійшла вже після 1922 р. Маємо припущення, що автобіографія була написана й надіслана до Біографічної комісії на запрошення М. М. Могилянського, з яким Л. Д. Ляховецький познайомився в петербурзький період свого життя.

МАЛЕЧА НЕСТОР МИХАЙЛОВИЧ [27.10(08.11).1887, с. Стругівська Буда Суразького пов. Чернігівської губ., нині в межах Брянської обл., РФ – 09.08.1979, м. Уральськ, Казахстан) – філолог, етнограф, лексикограф, краєзнавець, фольклорист, діалектолог, педагог.

№ 57

CURRICULUM VITAE МАЛЕЧІ НЕСТОРА МИХАЙЛОВИЧА

23 січня 1933 г. Київ

Народився Н[естор] М[ихайлович] Малеча 27 жовтня 1887 р. ст. ст. в с. Струговській Буді Суразького пов. Чернігівської губ. В родині попа (за радвлади зрікся попівства). Вчився в Новгород-Сіверській бурсі. По двох роках навчання в Чернігівській Духовній Семінарії, вступив у Новгород-Сіверську гімназію, але її не закінчив, бо за участь у рев-рухові був звільнений з вовчим білетом. Два роки (1905–1906) вчівся на біологічному факультеті Вільної Вищої школи в Петербурзі (Курси Лесгафта). Закінченої вищої освіти набув у Київському Археологічному інституті (етнологічний відділ).

Самостійно почав жити з 1903 р., заробляючи кошти репетиторством та «сочинениями» для гімназисток та гімназистів. З цього ж (1903) [року] почав брати участь у рев[олюційному] рухові, належав до РСДРП(б). Був пропагандистом серед шовкотрепальних робітників, розповсюджував прокламації, розвозив зброю й т. д. (Петербург, Обухівський завод та ін.). Як політзлочинець вперше був притягнутий до суду 1906 р. за проведення сільської масовки, але амністований у жовтні того ж року. Багато працював у купі з братом Семеном серед тютюнових робітників Стародубщини (успішні страйки на тютюнових плантаціях повітів й інших; організація селян наймитських комітетів і т. п.). Справа ця кінець кінцем закінчилась повстанням с/г робітників і селян, сутички з козаками (одного селянина вбито, кількох поранено), погроми поміщицьких економій тощо.

Брата заарештували (згодом у тюрмі його вбито). Я втік і жив нелегально в Петербурзі й інших містах, але був заарештований і просидів у тюрмі один рік. Як відгук цієї справи є суд над поміщиком Головкіним, провокатором, що провалив мою з братом роботу на селі. Суд відбувся через 20 років – 1926 р. в м. Стародубі. В присуді було зазначено, що ми належали до «революційного крила РСДРП». Головкіна засуджено до розстрілу, але зважаючи на його старі роки дали лише 8 років ізоляції.

З початком революції 1917 р. брав активну участь у громадському житті. Як член РСДРП в Херсоні (голова Херсонського парткомітету, радник Херсонської Думи, член Ради робітничих і селянських депутатів), секретар Херсонської Просвіти, учасник Всеросійської Демократичної Наради й т. п. й т. д.

За Гетьмана працював у (…) Комісії Лівобережної залізниці та такій же Комісії Міністерства Шляхів (Безпартійний з 1919 р.).

На педработі з 1917 р. (Херсон, Миколаїв, Київ). 1921–1922 рр. був шкільним інструктором агітпропу Політуправи Київської Військової округи (за працю тут отримав нагороду від Командувача Військової округи).

З 1922 р. до 1930 р. працював на різних посадах у Київській Наросвіті (Губ., Окр.). Голова Губ. Надзвичкому Лікнепу, інспектор Лікнепу, (…), українізації тощо.

За персональні заслуги в галузі культ будівництва отримав від ВУЦВК грамоту й нагрудний жетон (постанова ВУЦВК 6.11.1928).

З роботою в Наросвіті я сп(…)учав і велику громадську діяльність, працюючи за секретаря (спочатку голови) Київського Губ[ернського] і Окр[ужного] Товариства «Геть неписьменність», будучи членом Київської Міськради, членом Ради Всеукраїнського (…) Товариства (…).

Залишивши працю в Наросвіті, через довгу й тяжку хворість (1930 р. був директором технікуму м'ясної промисловості),[1] перейшов на наукову працю в науково-дослідному Інституті мовознавства (з 1930), де й досі працюю, керуючи Лексичною секцією (Лексичне бюро Діяктологічного сектору).

Н. Малеча

Список друкованих праць Н. М. Малечі

1. «Весілля в с. Пакулі Чернігівського повіту, Гонсіорово(…) губ.», 1912, 51 стор. (літографіровано).

2. Нестор-Літописець. «Словничок Шевченкової мови». Миколаїв, 1914 (1916), 71 стор. Ціна 35 коп.

[1] Наступне речення закреслено.

3. Нестор-Літописець. «Українсько-руський Словник до Кобзаря Т. Г. Шевченка». Херсон, 1917, 82 стор. Ціна 75 коп.

4. Н. Малеча і Я. Чепіга. «Міжнародний юнацький день». Збірник для шкіл і сільбудинків та ін. політосвітніх установ. Т-во «Час», Київ, 1924, 40 стор. Ціна 20 коп.

5. Н. Малеча і Я. Чепига. «День грамотности». Збірник Т[оварист]ва «Час», 1925, 51 стор. Ціна 20 коп.

6. Н. Малеча і Я. Чепіга. «Жовтневе Свято». Збірник Т[оварист]ва «Час», 1925, 31 стор. Ціна 20 коп.

7. Н. Малеча і Я. Чепіга. «День 9-го Січня». Збірник Т[оварист]ва «Час», 1925, 51 стор. Ціна 20 кон.

8. Н. Малеча і Я. Чепіга. «Червоне слово». Читанка для шкіл малописьменних дорослих. ДВУ, 1925, 333 стор. Ціна 1 крб 10 коп.

9. Н. Малеча і І. Бойків. «Робоча (робітнича) книга з української мови». Для шкіл жіносвіти 1-го ступеня, для гуртків жіночого технічного персоналу та самоосвіти. ДВУ, 1928, 157 стор. Ціна 70 коп. Вид. 2-ге, виправлене, 1929, 158 стор., ціна 70 (45) коп. Вид 3-е, ґрунтовно перероблене, 1930, 176 стор. Ціна 70 коп.

10. І. Бойків, Н. Малеча. «Українська мова». Книга для гуртків самоосвіти. Москва, 1929. Центрвидав народів СРСР. Стор. 336+VI. Ціна 60 коп. Вид 2-ге, перероблене, 1930. Москва, 1930, 210 стор. Ціна 1 крб. 30 коп. Вид. 3-е, перероблене, 1931. Москва, 283 стор. Ціна 1 крб 50 коп.

11. І Бойків і Н. Малеча. Заочний курс української мови для малописьменних. Видавництво Бюра Заочного навчання У.П.О. Н.К.О. Центральні заочні курси українознавства. К., 1930. 15 випусків. 341 стор.

12. «Програма до збирання відомостей про плахти». Київське видання ВЦЕТ, 1930, 32 стор. Ціна 30 коп.

13. «На колгоспних ланах». Сільський буквар для дорослих. ДВУ, 1930, 128 стор. Ціна 30 коп. Тираж 1400000 примірників.

14. І. Бойків і Н. Малеча. «Правописний задачник». Підручна книжка для шкіл малописьменних. Москва. Центр видав народів СРСР, 1930, 120 стор. Ціна 40 коп. Було 2-ге ф 3-е видання.

15. І. Бойків і Н. Малеча. «Український правописний Словник». Для шкіл жіносвіти (…), гуртків Укрлікнепу та інш. ДВОУ «Радянська школа», 1931. Київ-Харків, 119 стор. Ціна 25 коп.

16. А. Плаксин і Н. Малеча. «Ударник». Буквар для дорослих. ДВОУ «Радянська школа», 1931, 64 стор. Ціна 15 коп. Тираж 1400000.

Редагував

1. Газета «Дніпро» в м. Херсоні (1918).

2. «Мы уже грамотные !» Сборник статей ликвидировавших негра-

мотность. Киев, Губернская Черезвычайная Комиссия по ликвидации безграмотности. 1924. Издательство Киевского губернского общества содействия ликвидации безграмотности 64 стор.

3. М. Ліберман і Волянська. «Як навчати дорослих неписьменних». Видавництво Київського Губернського Т[оварист]ва «Геть неписьменність», 1925, 21 стор.

4. «Геть неписьменність». Одноденна газета. Київське Окр[ужне] Т[оварист]во «Геть неписьменність», 1925.

5. «Жовтнева перемога». Одноденна газета. Київське Окр[ужне] Т[оварист]во «Геть неписьменність».

6. Czarnecka/ Tlementarz Kolektywisty/ Centrwydaw. M. – Ch. – K., St.40. c. 20 kop.

7. Член редакційної колегії органу ВУЕТ «Побут», 1928–1931.

Статті, замітки, дописи, вміщував в таких виданнях

1. «Слово», газета щотижнева, Київ, 1909.

2. «Рада», щоденна газета, Київ, 1913–1914. Огляди страйкового руху на Україні.

3. «Дзвін», місячник УСДРП, 1914, № 5, Київ.

4. «Родной край», ежедневная газета, г. Херсон, 1916, 17.04 № 1170. Статья «Берегите книгу».

5. «Вісник Товариства «Українська хата» в Херсоні, 1917 (кілька статей, заміток, тощо). (бо в купі з М. Ф. Чернявським редагував її. Перше число цієї газети я видрукував не (…)й 1921 р. Передав Алешові).

6. «Воля», газета УРСДРП, Київ, 1917 за 11.09. Дописи з Херсону.

7. «Дніпро», щоденна газета, Херсон, 1917–1918.

8. «Листок политрука», журнал изд. «Политуправы» Киевского Военного Округа, 1922, № 6, № 4 (Кілька статей).

9. Бюлетень Відділу Народної Освіти Київщини, № 2, 1922.

10. «Більшовик», щоденна газета Київського Губкому КП(б)У за 1922–1923. Тут надруковано мій буквар для дорослих. «Червона грамота» й багато статей переважно міс(…)вського змісту, а почасті на етнографічну тему.

11. «Радянська освіта», журнал за 1924 р., № 1–2 (стаття «Ленін і ліквідація неписьменності» № 5, 3–4, 8 та ін. за 1925.).

12. «Пролетарська правда», 1914 – 1930, Київ.

14. «Красная газета» за 1922 г., березень. Изд. «Красная Армия» ПУКВО, Київ.

14. «Красная Армія», 1921. Орган Политуправы КВО.

15. В кількох одноденних газетах присвячено лікнепові. Київ, Товариство «Геть неписьменність !».

16. Бюлетень Київського Округу СНО, 1928, № 3(9) та ін. № 1–2.

17. «Політосвіта». Збірник другий (8). Вид-во «Радянський селянин», Харків, 1928. Тут (…) стаття «Дві спроби обліку рецидиву неписьменності» (стор. 17–31).

18. В окремих виданнях Київської Наросвіти та Політосвіти про ліквнеп (Матеріали різних порад, конференцій тощо).

19. Збірник праць, присвячених пам'яти Володимира Гнатюка. Матеріали до Етнологічної й Антропологічно-Етнографічної Комісії Наукового товариства ім. Шевченка: 1) Львів, том XXI–XXII, частина I. (Тут замітка: «З народної арифметики», стор. 363–368).

20. Статті і замітки в друкованих газетах «За Радянську Академію»: «Рабселькор (…) ударник (…) Київщини».

Про мене й мої праці надруковано в таких виданнях:

1. Біографію вміщено в журналі «За грамоту» № 10–11 за 1927, Харків, Видання Всеукраїнського Товариства «Геть неписьменність !», стор. 29–30 (дано й портрет).

2. Про мою ревдіяльність зазначено: а) в брошурі Я. Шуляцкого «Революционная провинция», Москва, Изд. «Новая Москва», 1926, стор. 46–47, 50. Автор помилково зазначив, що мене вбито в тюрмі. Як бачите, я живу: забито мого брата (…) ніяк не сберуся написати; б) В. Щербаков «Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині». Вид. (…) 1931, стор. 152, 160, 167, 173.

Рецензії

1. О. Курило. Нестор-Літописець. «Українсько-російський словничок до Кобзаря Т. Шевченка», Літературно-науковий Вістник, 1917, № V–VI, стор. 345.

2. Т. С. Ліберман. Рецензія на Роб[очу] кн[игу] з української мови у журналі «Самоосвіта».

3. (…) (не памятаю) рецензія на Роб[очу] кн[игу] з української мови в «Шляху освіти» за 1928 № 9 (треба перевірити).

4. Ку(…)овий О. Рецензія на «Правописний задачник» у «Национальной книге» за 1932, № 1 (жовтень).

5. Рецензія тов. Чухрая в газете «Більшовик» (Київ), 19.11.1926 на збірник «День грамотности».

6. Здається була рецензія в «Книгарі» на «Українсько-російський словничок до Кобзаря Т. Шевченка».

Мої псевдоніми й криптоніми

Нестор Літописець, Нест. Літ., Н. Літ., Н. М., Н. Мал., Абонент № 103.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5740, арк. 1–12. Автограф.

№ 58
ЖИТТЄПИС МАЛЕЧІ НЕСТОРА МИХАЙЛОВИЧА

2 липня 1974 р. Уральськ

Народився я в селі Струговська Буда, Суражського повіту на Чернігівщині (тепер Суражський р-н Брянської обл.) 1887 р. 27 жовтня ст. ст. (нов. ст. 8 листопада н. с.) в родині диякона. Року 1924 він через газету «Пролетарська правда» (Київ) зрікся свого попівського стану і релігійного світогляду.

Батько гадав дати мені духовну освіту й віддав мене учитися спочатку в Новгород-Сіверську бурсу, а потім я вступив в Чернігівської духовної семінарії. Через два роки всупереч батьківської волі, я вступив до Новгород-Сіверської класичної гімназії, з якої року 1904 я був звільнений з «вовчим» білетом за участь в революційному рухові.

Року 1905–1907 я був студентом Вільної Вищої школи в Петербурзі і кол[ишніх] Вищіх педагогічних курсів професора Петра Францевича Лесгафта на біологічному факультеті, але курсу не закінчив, бо був заарештований за розповсюдження більшовицької літератури[1] в Стародубському повіті, куди приїхав до батька з братом Семеном. У Стародубській в'язниці я просидів одинадцять місяців (Див. брошуру Я. Шумяцкого «Революционная провинция», М., 1926, стор. 46, 47, 50, а також книгу В. Щербакова «Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині» (1902–1907), Харків, 1928, с. 160–173)[2]. Шумяцький помилково написав, що під час утечі з в'язниці мене вбили. Убили брата Семена.

Царську солдатчину я відбував 1910–1913 рр. у м. Ломж та військ[овому] лагері Гонсіорово (тепер це Польща), де таємно в штабній літографії 4-ої піхотної дивізії надрукував «Весілля в селі Пакулі на Чернігівщині, Чернігівського повіту», Гонсіорово, Ломж[инської] губ[ернії], 25 липня 1912 року. У Києві це «Весілля» є в університетській чи в академічній бібліотеці (перевірив: нема там мого «Весілля»)[3].

З осені 1913 р. я працював статистиком у Київській окрузі водяних шляхів у Києві й звідсіль був відряджений на посаду завідуючого реєстрацією річкових вантажів Південного Бугу та Нижнього Дніпра (Миколаїв), де був майже два роки – 1914–1915.

Під час першої імперіалістичної війни, з 1915 до 1918 року я був у 130 зведеному евакуаційному шпиталі, спочатку діловодом, а потім смотрителем шпиталя у м. Херсоні.

---

[1] Закінчення речення дописано над рядком.
[2] Наступне речення дописано над рядком.
[3] Слова «(перевірив: нема там мого «Весілля»)» дописано над рядком.

Моя педагогічна праця почалася року 1917 у Херсоні, де я був секретарем шкільного комітету політиці Херсонської міської Думи. Потім я був учителем 3-класної школи у Миколаєві в 1919 й 1920 році.

Переїхавши до Києва, я став інструктором Політуправи Київської військової округи (1921–1922 рр.). А з липня 1922 р. до 1930 р. без перерви я працював у Київської губерніяльному, а потім округовому та міському відділі народної освіти на посаді інспектора ліквідації неписьменності шкільно-курсового, українізації та ін[1]. У Києві я одержав вищу освіту в Археологічному інституті (1925).

У 1930 й 1931 роках я став директором технікуму м'ясної промисловості й викладав тут же українську мову та літературу.

З середини 1930 р. й до листопаду 1933 р. я був діловодом лексичного бюро Інституту мовознавства АН УРСР. Тут дійшла до мене черга і я спинився у в'язниці Держ[авної] політ[ичної] управи у Харкові, де мене потримали до березня 1934 р. й адміністративно вислали на три роки до Уральська КазРСР. Тут я весь час і живу, бо ніде на Україні мене міліція не прописувала.

В Уральську я з рік був коректором у друкарні, а потім став науковим керівником Західно-Казахстанського Товариства вивчення Казахстану.

З 1936 р. я вже учителював у багатьох школах міста (викладав російську мову та літературу), німецьку мову, а в фельдшерській школі – латинську мову. Нарешті, з вересня 1939 р. я став викладачем Уральського педінституту на кафедрі російської мови. Спочатку я викладав методику рос[ійської] літератури, а згодом, коли почалася Вітчизняна війна й багатьох викладачів покликали до Радянської армії, кафедра російської мови доручила викладання рос[ійської] мови, методики її, історії рос[ійської] мови, історії рос[ійської] літ[ературної] мови, німецької мови та латині, а також старослов'янської мови, фольклор, діалектологію, вступу до мовознавства, загальне мовознавства та спецкурс по лексіці рос[ійської] мови.

Окрім викладацької діяльності в педінституті, я провадив науково-дослідну роботу, вивчаючи місцеві російські народні говори, тобто діалект уральських яїцьких козаків.

1945-го року я заочно закінчив другу вищу школу – Уральський педінститут, а року 1951-го – дворічний Вечірній університет марксизму-ленінизму.

18 лютого 1955 р. захистив кандидатську дисертацію: «Фонетична будова діалектів уральських козаків» і мені надано звання доцента.

З 1913 до 1918 р. я належав до Української соц[іал]-дем[сократичної] партії, а з 1919 р. я безпартійний.

---

[1] Наступне речення дописано над рядком.

За свою працю я неодноразово одержував нагороди, премії, подяку через наказ, медалі тощо.

У моїй родині: дружина (одружився 1913 р.), донька та онук і онука, уже дорослі.

Між іншим, мій життєпис уміщено в журналі «Геть неписьменність» за 1927 р., № 10–11.

Вивчаючи місцеві російські[1] говірки, я, між іншим, організував діалектологічну експедицію для опису української говірки трьох сіл – Федорівки, Долинного і Будьонівки, користуючися Програмою Інституту мовознавства Укр[аїнської] Академії Наук, та надіслав до цього Інституту карту, відзначивши села, де населення зберігає українську. народну мову. В Уральської області є три райони, заселені цілком українцями (Теректинський, Бурлінський, Чингирлауський,).

Доцент Н. М. Малеча

ІР НБУВ, ф. 271, № 17, арк. 1–3. Копія. Машинопис.

№ 59

АВТОБІОГРАФІЯ МАЛЕЧІ НЕСТОРА МИХАЙЛОВИЧА

13 июля 1979 г. Уральск

Родился я в 1887 году, 8 ноября (нов. стиля) в с. Струговская Буда Суражского уезда Черниговской губернии в семье священника, который сбросил свой сан через газету в Киеве «Пролетарская правда» в 1923 г.

Имею высшее образование: закончил Археологический институт в Киеве, педагогический институт и вечерний Марксистско-Ленинский институт в Уральске (двухгодичный).

Первая моя научная работа напечатана нелегально в 1912 г. в лагере Гонсиорово Ломжинской губ. (теперь это Польша), где я отбывал царскую солдатчину, в штабе 4-й пехотной дивизии. Это брошюра формата ученической тетради в 51 страницу: «Весілля в с. Пакулі, Чернігівського повіту на Чернігівщині». Тираж ее был, если не ошибаюсь, 10–15 экз[емпляров].

Я краевед, филолог, фольклорист, диалектолог, педагог, член-основатель Западно-Казахстанского отдела Географического Общества.

До 1934 г. моя деятельность проходила на Украине. Здесь на моих трех букварях для взрослых неграмотных ликвидировали свою темноту взрослые украинцы. Один букварь печатался на страницах украинской киевской газеты «Більшовик». Вышел еще букварь: «На колгоспівських ланах» и для робочих «Ударник». Я же редактировал польський буквар

[1] Слово «російські» дописано над рядком.

для взрослых «Элементаж коллективисты». Общий тираж букварей – 2835000 экземпляров.

Кроме того, для школ политпросвета, для школ малограмотних я написал 8 брошюр общим тиражом 35000 экз.

Учебников украинского языка с моим авторством издано шесть, тиражом в 206000 экз[емпляров]. Некоторые пособия выходили в трех изданиях и печатались в Москве в Издательстве для народов СССР. Когда я приехал в Уральськ в 1934 году, я на полках местного книжного магазина увидал свои книги, изданные в Москве. На некоторых книгах указан мой соавтор.

На Украине же изданы мои этнографические работы: «З народної арифметики» и «Програма для збирання відомостей про плахти». Тираж 1100 экз.

В Херсоне и Николаеве напечатаны мои Словарики к «Кобзарю» Т. Г. Шевченко, в 1916 и 1917 годах. Псевдоним Нест. Літ.

На Украине я работал учителем школ в г. Херсоне и в Николаеве, а в Киеве сначала я был инструктором по ликвидации неграмотности в Штабе Киевского военного округа, а потом инспектором ликвид[ации] неграм[отности] в Киевск[ом] губ[ернском] наробразе, преподавал укр[аинский] яз[ык] и укр[аинскую] лит[ературу] в некоторых вузах Киева и был научным работником Института языкознания АН УССР.

Уральский период моей жизни начался с марта 1934 года. В Уральск я прибыл по распоряжению Укр[аинского] ГПУ, как ссыльный на три года, будучи оклеветан. Здесь я некоторое время был корреспондентом местной газеты, а потом стал научным руководителем местного отделения Общества изучения Казахстана.

Здесь в газете «Прикаспийская правда» за № 3 от 3 января 1935 г. появилась моя статья «Найдена картина Т. Г.Шевченко».

За время моего пребывания на работе в Об[щест]ве изучения Казахстана была организована фольклорная экспедиция в Джамбейтинский и Каратюбинский районы Зап[адно]-Казахстанской обл[асти]. Было записано на фонограф сто казахских песен, кюев. Издано было около 15 брошюр, напр[имер,] Калмакова – флора Зап[адного] Казахстана, В. Иванова – Овсюг, Каракина – Курортные места Зап[адного] Казахстана и др.

Было организовано издание десяти казахских детских песен. Составила этот сборник учительница пения 1-й СШ Уральска – Пивоварова. Сборник издан в Москве Музгизом.

На 30 страницах машинописи составлен был список полезных ископаемых Зап[адного] Казахстана. Был созван съезд краеведов Зап[адного] Казахстана.

Потом я был преподавателем русского яз[ыка] и литературы, немецкого яз[ыка] в некоторых местных школах, а в фельдшерской школе преподавал латинский язык.

В Уральском пединституте я стал преподавать с 1936 года. В разное время преподавал я на трех факультетах, можно сказать, все дисциплины филологического цикла: русский яз[ык], русскую литературу, методику рус[ского] языка, методику литературы, латинск[ий], немецкий язык, введение в языкознание, общее языкознание, диалектологию, старославянский язык, историю др[евне]рус[ского] яз[ыка] и проч.

Под моим руководством производилось изучение местного диалекта рус[ского] языка. Ежегодно снаряжались диалектологические экспедиции для собирания сведений для атласа русского языка, а потом для собирания сведений для словаря местных говоров. С этой целью обследовано 180 поселков по академической программе. Записана речь от более чем 850 местных коренных жителей, носителей диалекта. Первая диалектологическая экспедиция состоялась в июле 1946 года. До 1970 г. было проведено 159, в том числе лексических, начиная с 1953 г.

По предложению Института языкознания АН УССР я обследовал говоры украинского населения Буденовки, Федоровки и Долинного в Теректинском районе Зап[адно]-Каз[ахстанской] обл[асти]. В этой области три района заселены украинцами.

Материалы для диалектологического атласа отосланы в Институт рус[ского] языка АН СССР вместе с магнитными записями.

В журналах Куйбышева, Москвы, Ленинграда, Алма-Аты и в Ученых записках Уральского пединститута появилось 19 статей о говорах русского языка Зап[адного] Казахстана общим тиражом в 129470 экз., в том числе брошюра: «Уральские казаки и их диалект».

Составлен мною Словарь говоров русск[ого] языка населения средн[его] и нижн[его] течения р. Урал. Он состоит из 4 томов: 3310 машинописных страниц, содержащих 25890 словарных статей. Комитет по печати Совета Министров КазССР поставил вопрос перед издательством Советской казахской энциклопедии о включении указанного словаря в издательский план Энциклопедии казахской.

Составлен также М. Н. и Н. М. Малечей Словарь имен русского населения средн[его] и нижн[его] течения р. Урал (уральских казаков) объемом 10 печатных листов. Этот словарь разрешен к печати Педагогическим институтом имени Абая объемом в семь печатных листов, но на печатание Лито не дал разрешения.

Собран богатейший материал по фольклору местного русского, казачьего населения всех видов народно-поэтического творчества. Кроме того, я получил фольклор, записанный Е. Э. Бломквист, научным работ-

ником Института этнографии АН СССР на 200 машинописных листах от уходцев, т. е. уральских казаков, сосланных на Аму-Дарью и Аральское море за непризнание нового положения об Уральском казачьем войске 1874 г.

Написаны мои статьи о языке В. И. Ленина в Ученых записках Томского университета, в журнале «Русский язык в школе», в тезисах научной конференции Уральск[ого] пединститута.

Есть еще несколько моих напечатанных работ.

Я не сказал еще, что принимал участие в Первой революции в России. Между прочим, я привез из Петербурга в Чернигов и Стародуб партийную большевистскую литературу. В Стародубе был арестован и сидел в тюрьме 11 месяцев. С братом Семеном я принимал участие в революционной работе среди крестьян и рабочих на табачных плантациях Стародубского и Новгородсеверского уездов Черниговщины. Брат в последствии был убит в Стародубской тюрьме. Об этом сказано в брошюре Я. Шумяцкого «Революционная провинция», М., 1926 г. и в книге Щербакова «Из истории соц[иал]-демократии на Черниговщине», Харьков, 1928. В брошюре Я. Шумяцкова ошибочно сказано, что я был убит при попытке к бегству, а не брат Семен. На честь его в Стародубе одна улица носит его имя и на могиле воздвигнут обелиск. А в селе Суворове решено соорудить обелиск для увековечения памяти восстания крестьян, намеревавшихся освободить брата. Был убит крестьянин Котов.

Во время первой империалистической войны я был делопроизводителем, а потом смотрителем 130 сводного эвакуационного госпиталя в Херсоне.

Некоторые мои работы на укр[аинском] языке получили высокую оценку академика [Л. А.] Булаховского, а мои словари – диалектный и личных имен рекомендован к печати высокими научными учреждениями Саратова, Москвы, Ярославля, Ленинграда. Я был научным руководителем семи ученых диалектологов.

Я украинец. До 1910 г. примыкал к партии социал-демократов-большевиков, потом до 1918 г. был членом украинских с[оциал]-д[емократов], а с 1919 г. – беспартийный.

Ветеран труда Н. М. Малеча

ІР НБУВ, ф. 271, № 17, арк. 4–6. Копія. Машинопис.

Нестор Михайлович Малеча здійснив дослідження лексики поетичних творів Т. Г. Шевченка і першим в українському мовознавстві уклав словопокажчик мови окремого письменника («Словничок Шевченкової мови», Миколаїв, 1916; «Україно-руський словничок до Кобзаря Т. Г. Шевченка», Херсон, 1917; обидві видано під псевдонімом Нестор-Літописець). Одним із завдань науковця була допомога українському і російському читачеві в кращому розумінні змісту та відчутті краси і сили Шевченкового слова в оригіналі. Для аналізу було обрано Санкт-Петербурзьке видання 1907 г. за редакцією В. М. Доманицького. У передмові до «Словничка…» автор зазначив: «Перше я мав на думці скласти повний словник Шевченкової мови з показником чисел вживання кожного слова зокрема, але на 82-ій сторінці «Кобзаря» переконався, що здійснити цього не зможу, тому й залишив свій замір… гадаю, що й з цими хибами моя праця стане в пригоді при складанні повного наукового словника Шевченкової мови».

Українська національно свідома інтелігенція була основною силою українізаційних зрушень у країні та інших регіонах СРСР, де компактно проживали українці. У 1920–1930-х рр. Н. М. Малеча самовіддано включився в культурне будівництво на ниві народної освіти. Працював у київських установах і інституціях з ліквідації неписьменності, викладав українську мову в Київському фінансово-економічному інституті, завідував лексичним бюро Інституту української наукової мови ВУАН (див. док. № 60). Під час кампаній українізації і ліквідації неписьменності Н. М. Малеча (сам і в співавторстві) підготував кілька посібників з української мови, зокрема букварі, читанки, підручники для малописьменних дорослих, селян, робітників, «гуртків нижчого технічного персоналу та самоосвіти». Н. М. Малеча писав: «Учебников украинского языка с моим авторством издано шесть, тиражом в 206000 экз[емпляров]. Некоторые пособия выходили в трех изданиях и печатались в Москве в Издательстве для народов СССР. Когда я приехал в Уральськ в 1934 году, я на полках местного книжного магазина увидал свои книги, изданные в Москве…» (за підрахунками М. Щербанова, їх загальний наклад становив 2 835 000 примірників). У контексті українського національного відродження на теренах України і Росії ці посібники виконували важливу освітню й виховну місію.

У березні 1934 р. Н. М. Малечу арештували й без суду вислали в м. Уральськ (див. док. № 58, 59).

МАЛИНКА ОЛЕКСАНДР НИКИФОРОВИЧ (07.08.1865, с. Мрин, нині Носівського р-ну Чернігівської обл. – 22.05.1941, Київ) – етнограф, фольклорист.

№ 60

АВТОБІОГРАФІЯ МАЛИНКИ ОЛЕКСАНДРА НИКИФОРОВИЧА

31 березня 1933 р. Київ

Народився я 7 серпня (ст. ст.) 1865 р. на Чернігівщині в м. Мрині кол. Ніжинського повіту. Батько мій, хоча сам був священиком, проте своїх дітей (я мав 3-х братів і 3-х сестер) до духовних шкіл не віддавав. Скінчивши Ніжинську гімназію, я вступив до Петербурзького історично-філологічного Інституту, звідки перевівся до Ніжинського, теж Іст[орико]-філол[огічного] Інституту, якій закінчив 1890 р., і зараз же одержав посаду вихователя учнів загальної квартири при Київській 2-ій гімназії.

За кілька місяців мене призначено було вчителем давніх мов Черкаської 4-клясної прогімназії. У Черкасах я організував недільну безплатну школу для робітників і був за керівника її. Дізнавшись про це, попечитель шкільної округи [В. В.] Вельямінов-Зернов перевів мене «для пользы службы» на Волинь до Острозької 6-кл[ясної] прогімназії. 1898 р. я перейшов у Глухів учителем російської мови та історії хлоп'ячої та дівчачої гімназій. 1903 р. мене призначено було інспектором Кременчуцької реальної школи, а 1906 р. на ту ж посаду до Полтавської 1-ої гімназії.

1909 р. я переїхав у Київ головою педради дівчачої та вчителем 3-ї гімназії, яку потім реорганізовано було в трудшколу. За моєю пропозицією «Общество благоустройства в Святошині» відкрило 1908 р. гімназію (тепер трудшкола) і обрало мене на її зава.

1929 р. був найважчим у мойому житті: 21 листопада упокоїлась моя дружина Катерина Миколаївна, незмінна моя, протягом 36 років, піклувальниця. Я залишився самітнім. 1 грудня 1930 р. подав у відставку.

Двічі ВУАН, за ініціятивою Етнографічної Комісії, дякуючи акад[еміку] А. М. Лободі та В. В. Білому, порушала питання про персональну мені пенсію; підносив питання й групком Робос про визнання мене «Героєм праці». І в тому, (…) було відмовлено.

Отже, тепер за більш ніж 40-літню педагогічну та наукову працю, я, науковий робітник, одержую 34 карб. на місяць пенсії, та 100 грамів на добу хліба. Важка старість, та ще при таких умовах…

Народню пісню я полюбив ще з малку: моя мати, родом з Роменщини, мала гарний голос, знала багато полтавських та чернігівських пісень, любила співати їх, а разом з нею співали хором і ми, діти, та сусіди-

гості. Гімназистом я почав збирати фольклорні матеріали, а студентом у Ніжині запропонував проф[есору] М. І. Соколову скласти етнографічний гурток. Проіснував він недовго: коли М. Ів. переїхав до Московського Університету, гурток розпався. Через проф[есора М. І.] Соколова я зав'язав стосунки з «Обществом любителей естествознания, антропологии и этнографии при Московском Университете».

Усюди, де доводилося мені потім учителювати, я збирав етнографічні матеріали, при чому мені допомагали старі мої учні, яких я приохочував до цієї роботи, та деякі сільські вчителі. Упорядкувавши, я надіслав матеріяли та свої статті до Московського Общества любителей…», а там вони почали друкуватися в «Этнографическом обозрении», а більша частина, зберігалась у архіві Етнографічного Відділу; «Общество…», як писав мені М. А. Янчук, збиралось уже випустити їх окремим томом, але під час великої Московської пожежі 1905 р. склад видань Етнографічного відділу згорів і мої матеріали загинули (про це в книжці проф. Савченка «Русская народная сказка», 1914)[1].

Частину ж матеріалів надрукувало 1902 р. Чернігівське Земство, як додаток до «Черниговского Земского Сборника» – цей мій «Сборник материалов по малоруському фольклору» викликав декілька рецензій. Б. Грінченко визнав його нікчемним. Не так суворо поставились інші рецензенти. Акад[емік] Вол[одимир] Гнатюк закінчив свою рецензію словами: «І хоч збірник не без хиб, на що я й поклав натиск, то все приносить він багато цінного матеріялу й зістане ся не малим вкладом у нашу фольклорну літературу» (Записки Наукового Товариства імені Шевченка, 1902, II).

Рецензент «Живой Старины» проф[есор В. І.] Ламанський висловився коротенько: «Сборник очень хороший», а проф[есор] С. В. Савченко в вище названій своїй книжці писав: «Последний по времени сборник сказок Русской Украины принадлежит известному собирателю этнографических материалов Ал. Н. Малинке… Сборник г. Малинки принадлежит, несомненно, к числу лучших сборников украинских сказок, а для Черниговской губернии – он самый лучший сборник». Російська Акад[емія] Наук видала мені за нього премію ім. Гоголя (500 карб.).

Московське «Общество…» обрало мене на свого члена-кореспондента, потім на дійсного члена й ухвалила видати мені медаль.

Познайомившись у Києві з В. П. Науменком, я став друкуватись у «Киевской старине». Як член підготовчого Комітету по Чернігівщині, я брав активну участь у Археологічному з'їзді в Харкові: виготував ет-

[1] Слова в дужках додано від руки над рядком.

нографічний альбом Чернігівщини. Чимало карток для нього надіслав мені з Парижу проф[есор] Хв. К. Вовк (про цей альбом та програм до нього див. «К[иевская] Ст[арина]». – июнь та окт[ябрь], 1901 г.)[1]. Збирав писанки, подавав відомості про кобзарів та лірників (див. «Труды Харьк[овского] Предварит[ельного] Комитета по XII Ареол[огическому] съезду», ст. 218)[2] і т. п.

Був я ще членом Чернігівської та Полтавської Археографічних Комісій. 1926 р. Етнографічно-фольклорна Комісія при ВУАН обрала мене на свого члена, а Всеукр[аїнське] Етнографічне Т[овари]ство 1928 р. – на голову своєї ради й разом з А. І. Онищуком та Н. М. Малечою на редактора свого органу «Побут».

Списки (правда, неповні) друкованих моїх праць є в «Известиях Нежинск[ого] Ист[орико]-фил[ологического] Института» кн. XX, у Грінченка: «Литература украинского фольклора»; Ол. Е. Андрієвського: «Бібліографія літератури з українського фольклору»; проф. М. Хв. Сумцова: «Діячі українського фольклору»; В. В. Білого: «Два ветерани украинской этнографии: П. Д. Демуцкий и О. Н. Малинка» («Зоря», 1926 р., № 22, жовтень). В останніх двох статтях міститься й моя біографія.

I. «Вестник Славянства»[3] проф. Качановского: 1. «Особенности говора м. Мрина Нежинского уезда» (кн. VII); 2. «Лермонтовский тип недовольніх жизнью» (кн. X).

II. «Киевская старина»

1. «Кобзарь П. Гарасько и лирник М. Прищенко». 1893, № 9.
2. «Хождение со звездой и вирши на Рожд[ество] Хр[истово]». 1894, № 2.
3. «Легенда о Спасителе и ап[остоле] Петре». 1894, № 2.
4. «Рассказы о ведьмах». 1894, № 3.
5. «Лирник Е. Мокровид». 1894, № 9.
6. «Польский бунт на Волыни». 1895, № 7–8.
7. «Лирн[ик] Корнієнко». 1895, № 9.
8. «Родины и крестины». 1898, № 5.
9. «Лирник Ан. Гомынюк». 1898, № 10.
10. «Матеріали до українсько-російської етнології за ред Вовка», т. I (рецензія). 1899, № 7.
11. Теж, т. II і III (рецензія). 1901, № 9.

---

[1] Слова в дужках винесено в підрядкові примітки.
[2] Те саме.
[3] Тут і далі назви видань підкреслено.

12. «Находка в Глухове на месте древнего Михайловского кладбища». 1901, № 6.

14. «К вопросу об источниках «Москаля-Чаривника» Котляревського». 1903, № 7–8.

III. «Этнографическое обозрение».

1. «Кобзарь Прокоп Чуб». 1892, кн. XII.

2. «Предание о дроке». 1892, кн. XV.

3. «Несколько вариантов на тему о госте Терентии». 1893, кн. XVI.

4. «Предания о Кармелюке». 1894, кн. XX.

5. «Немота и красноязычие». 1895, кн. XXIV.

6. «Из украинских сахарозаводских песен». 1897, кн. XXXIII.

7. «Малорусское веселье». 1897, кн. XXXIV.

8. «Живой вертеп» (к истории украинского народного театра)». 1897, кн.XXXV.

9. «Этнографические мелочи: масленица, великий пост», 1898, кн. XXXVI.

10. «Малор[русское] веселье» (прод[олжение]). 1898, кн. XXXVII.

11. «Иван Купала в Черниг[ове]». 1898, кн. XXXVII.

12. «Малорусские обряды, поверья и заплачки при похоронах». 1898, кн. XXXVIII.

13. «Писанки и крашанки». 1899. кн. I–II.

14. «Заметка о двух лирниках Черниг[овской] губ[ернии]». 1902, кн. II.

IV. «Земский сборник Черниг[овской] губ[рении]».

1. «Сборник материалов по малорусскому фольклору». 1902 (приложение к № 1 журнала).

2. «Кобзари и лирники (Пархоменко, Дудка, Побегайло)», 1903, апр[ель].

V. «Юбилейный сборник в честь Вс. Ф. Миллера».

1. «Апокрифы, записан[ные] в Волынск[ой] губ[ернии]».

VI. «Памяти А. С. Пушкина» (Юбил[ейный] сборник изд. Киевск[им] Уч[ебным] Окр[угом]).

1. «Памяти Пушкина». Юбилейная речь, сказанная в Глухове.

VII. «Полтавский вестник» (газета).

1. «Кобзари и лирники».
2. «К тысячелетию г. Переяслава».
3. «Две заметки по поводу пансиона при гимназии».

VIII. «Бюлетень» Етногр[афічної] Комісії при ВУАН.

1. «Діти, як збирачі фольклорного матеріалу». 1928, № 8.

IX. «Етнографічний вісник».

1. «Два мої листи до Б. Грінченка. Надрукував Ол. Андріївський», № 2.
2. «Учневі записи старечих прохань», № 6.
3. «Мої спогади про П. Я. Литвинову», № 7.
4. «Кілька слів про мої записи дум», № 7.

X. «Побут».

1. «М. М. Грінченкова», № 2–3.
2. «Укр[аїнські] нар[одні] думи». т. I корпусу (рецензія), № 2–3.
3. «Казки та оповідання з Поділля». Упоряд. М. Левченко, П. Я. Литвинова, І. Спаська (рецензія), № 4–5.

XI. «Первісне громадянство».

1. «Кобзарі С. Васько й д. Симоненко та лірник А. Іваницький, їхній репертуар», 1929, № 1.

XII. «Червоний шлях».

1. Н. Заглада. «Побут селянської дитини» (рецензія), 1929, № 12.

В одному рукописному збірнику знайшов я невідому до того часу комедію 1724 р.: «Слава Российская»; надрукував її проф. М. І. Соколов в «Известиях любителей российской словесности».

О. Малинка

ІР НБУВ, ф. X, спр. 5742, арк. 1–6. Автограф.

О. Н. Малинка – один з визначних дослідників кобзарства на Чернігівщині. Вивчав історію розвитку кобзарського мистецтва, особливості соціального стану, умови праці, навчання. Здійснив перший «систематический обзор кобзарей» – двадцяти чотирьох «черниговских старцев», створив їхні творчі портрети (доповідь на XII Археологічному з'їзді в Харкові у 1902 р.). Як етнограф і фольклорист збирав матеріал у Чернігівській, Полтавській, Волинській, Подільській губерніях, викладав у гімназіях Києва, Черкас, Глухова, Полтави, Острога. За «Сборник материалов по малорусскому фольклору» (1902) отримав премію імені М. В. Гоголя від Петербурзької академії наук. Його фольклорно-етнографічні твори стали джерелом творчості багатьох українських науковців і письменників. У 1928–1930-х рр. очолював Всеукраїнське етнографічне товариство. Спільно працював із Н. М. Малечею у Фольклорно-етнографічній комісії ВУАН (див. док. № 57, 58).

МІЛЬРУД МИХАЙЛО СЕМЕНОВИЧ (26.01.1883, Київ – 24.11.1942, с. Долинське Карагандинської обл., Казахстан) – журналіст.

№ 61

АВТОБІОГРАФІЯ МІЛЬРУДА МИХАЙЛА СЕМЕНОВИЧА

27 мая [не раньше 1920 г.]

Мильруд Михаил Семенович, журналист, родился в 1884 г. в Могилев-Подольском, с 1890 г. беспрерывно живет в Киеве. В 1903 г. окончил Киевское Коммерческое училище и в том же году поступил в Киевский Политехнический Институт. Будучи студентом, стал работать в киевских газетах. Первые хроникерские заметки помещал в «Киевских откликах», затем в августе[1] 1905 г. стал вести ответственную работу в газете «Киевское слово», когда газета приняла соц[иал]-дем[ократическое] направление. В 1905 г., вследствие студенческих волнений, прервал обучение в политехникуме и всецело посвятил себя газетной работе. С 1906 г. принимал ближайшее участие в редактировании газет «Киевские отголоски», «Отголоски Жизни», «Киевские Вести» – являвшимися, до некоторой степени, продолжением в смысле направления и части сотрудников газеты «Киевские отклики». В 1907 г. стал киевским корреспондентом телеграфного а[генст]ва «Юг» – первого частного телеграфного а[генст]ва, преследовавшего исключительно общественно-политические цели и информировавшего Западную Европу и Северную Америку об общественно-политической жизни России.

В качестве корреспондента «Юга» М. С. вел в столичной и иностранной печати энергичную кампанию по делу Бейлиса. В 1911 г. М. С. перешел в «Киевскую мысль», в которой принимал ближайшее участие до 1918 г. – момента закрытия газеты сперва Петлюрой, а затем Советской властью. В «Киевск[ой] мысли» М. С. вел разнообразную работу: ответственную хронику, отчеты, заведывал хроникой, исполнял почти все время обязанности выпускающего, с(…)шеся к точной редактуре и т. д.

В 1918 г., когда Киев стал крупным политическим центром, Мильруду было поручено заведывание политической информацией «Киевской мысли».

В 1911 г. М. С. стал киевским корреспондентом «Русск[ого] сл[ова]», обязанности которого выполнял беспрерывно до закрытия газеты Советской властью. Одновременно М[ильруд] корреспондировал из Киева в «Южный край» и «Одесский листок».

Будучи членом учредителем Киевского о[бщест]ва деятелей периодической печати и литературы и Киевского профессионального союза журналистов, М[ильруд] состоит членом правления обеих организаций

[1] Слово «сентябре» замінено на «августе».

и членом суда чести при этих организациях. М[ильруд] принимал близкое участие в созыве, работах двух Всеукраинских съездов журналистов, на которых выступал с докладами. Состоит директором Киевского литературно-артистического клуба.

Мильруд

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5801, арк. 1, 1 зв. Автограф.

М. С. Мільруд здобув перший публіцистичний досвід у газетах «Киевская мысль», «Русское слово», «Киевские отклики» (див. док. № 4, 48, 67, 81, 98). Найгучнішою дореволюційною публікацією М. С. Мільруда була викривальна стаття про «справу Бейліса». Покинув Радянську Росію 1920 р. У 1931 р. прийняв латвійське громадянство, до 1939 р. працював у ризькій газеті «Сегодня» – за висловом Івана Буніна, «любопытнейшей в мире газете». Листувався з письменниками російського зарубіжжя – Ігорем Сєверянином, Теффі, Марком Алдановим, Костянтином Бальмонтом, Іваном Шмельовим, Іваном Буніним та іншими відомими письменниками епохи. Заарештований 1940 р. Покарання відбував у Воркуті, потім у Караганді, де й помер.

МСТИСЛАВСЬКИЙ СЕРГІЙ ДМИТРОВИЧ [справж. Масловський; 23.08(04.09).1876, Москва – 22.04.1943, Іркутськ, нині РФ] – російський антрополог, письменник, російський і український державно-політичний діяч.

№ 62

АВТОБИОГРАФИЯ МСТИСЛАВСКОГО
СЕРГЕЯ ДМИТРИЕВИЧА

20 октября 1924 г. Москва[1]

Сергей Дмитриевич Мстиславский[2], автор «Пяти дней», из старого Черниговского рода; в революционном движении – с 1904 г.; в 1906–1907 г. был председателем нелегального Всероссийского Офицерского революционного Союза; в 1910 году был арестован по обвинению в подготовке военного восстания в Финляндии и содержался в Петропавловской крепости в Петерограде. 20 октября 1924 г.

В 1917 г. – был активным участником февральского переворота, 9-го марта, в качестве члена Исполнительного Комитета Петросовета,

[1] Коротка автобіографія була написана С. Д. Мстиславським на бланці редакції журнала «Красный интернационал профсоюзов» [Москва, Солянка, 12. «Дворец труда». Тел. 94-09].

[2] Підкреслено в тексті автором документа.

был командирован в Царское село для ареста Николая Романова; во время октябрьского переворота был членом президиума Октябрьского (второго) Съезда Советов и принимал активное участие в дальнейших событиях революции.

Весной 1918 года был командирован со штабом на Украинский Фронт для ознакомления с положением дел в войсках тов. [В. О.] Антонова-Овсеенко. На Таганрогском Съезде Советов избран в состав Украинского Советского Правительства, на должность Народного Секретаря по военным делам. В 1919 году – был членом Коллегии Всеукр[аинского] Наркомпропа, председателем Всеукраинского Литературного Комитета и пр., во время деникинщины – оставался на подпольную работу в Киеве; после восстановления Советской власти был избран во Всеукраинский Военно-революционный Комитет; в 1920 г. – был членом Киевского Губисполкома, завед[овал] Отделом Искусства и т. д.

В числе осуществленных за его время Отделом работ была постановка памятника Шевченко у Михайловского монастыря, впоследствии уничтоженного поляками. Во время польской компании был при Реввоенсовете 12-й Армии и участвовал во Всеукраинском Съезде Советов, как делегат от Киевщины. Позднее заведовал Политпросветом Дорпрофсожа Юго-Западных дорог и пр. С 1921 г. – вернулся в Москву, где работает с тех пор в Профинтерне.

Мстиславский имеет отношение и к кооперации: во время войны был председателем Петроградского Союза рабочих Потребительских Обществ и председателем Неторгового Отдела Северного Областного Союза Кооперативов. В числе его печатных трудов имеется вышедшая двумя изданиями книжечка о «Рабочей кооперации»[1].

С. Мстиславский[2]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5836, арк. 1. Копія. Машинопис.

№ 63

АНКЕТА ВУАН ДЛЯ БИО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО СБОРНИКА ДЕЯТЕЛЕЙ УКРАИНЫ

20 января 1925 г. Москва

I

1. Масловский-Мстиславский, Сергей Дмитриевич.

---

[1] До тексту додавалася інформація про вкладене фото Мстиславского біля пам'ятника Т. Г. Шевченкові, зроблене під час відкриття пам'ятника в Києві 1919 р. Фото в справі відсутнє.

[2] Текст завірено: «С подлинным верно: Секретарь журнала «Книга о книгах». Е. Лукашевич».

2. 23 августа 1876 года
3. г. Москва.
4. Сын профессора Ник[олаевской] Военной Академии, историка.
5. Отец, Дмитрий Федорович – основатель кафедры истории русского военного искусства в Ник[олаевской] Воен[ной] Академии, дед и прадед занимали видные посты в Армии.
6. В Петрогр[адском] Университете, окончил естественный факультет по 1-му разряду (золотая медаль за конкурсное сочинение по антропологии).
7. Начал с подготовки к проф[ессорской] кафедре по антропологии, с 1904 года – перешел на искусств[оведческую] деятельность.
8. Был заведующим русской секцией редакции отдела Всеукраин[ского] Ис(…) издательства и членом коллегии Всеиздата, а затем завед[ывал] редакционным отделом Всеиздата в 1919 г. (Киев). Был председателем Всеукраинского Литературного Комитета (Киев, 1919). Был членом коллегии Наркомпропа Украины (Нар[одный] Ком[иссариат] Пропа[ганды], Киев, 1919 г.). Завед[ывал] Домом Печати в Киеве (…) – 1920 г.)[1].
9. Ред[акционный] отд[ел] Профинтерна, проф[ессор] в Высшем Лит[ературном] Худ[ожественном] Институте.

II

1. Журналистика.
2. Литература.

III

1. Книги: 1) «Война и евреи». – СПб, 1911; 2) «Раб[очая] Коопер[ация]». – 1917, изд. 1-е и 2-е; 3) «Брестские переговоры». – 1917, изд. 1-е и 2-е; 4) «Не война, но восстание». – изд. 1–3, М., 1917; 5) «Пять дней». – изд. 1–2, М. – Берлин, 1921; 6) «Классовая война в Германии». – М., 1924; 7) «Рабочая Англия». М., 1924; 8) (…) мирового рабочего движения. – М., 1925; 9) «Деникинцы на Украине».

Статьи: «Свое и чужое» в «Деле народа». (1917); «Зн(…) Труда (1917–1918)»; «Борьба» (Киев) и др.

[2] В 1924 г. были напечатаны в Киев[ском] журн[але] «Нова Громада», «Пять дней», в переводе на украинский Калистратом Анищенко. В 1924 г. в изд[ательстве] «Книгоспилака» вышли «Пять дней», в том же переводе отдельной книжечкой.

Редактировал: журнал «Народная Армия» (нелегальный) (1905–1907); журнал «З(…)» (1911–1914); газеты «Знамя труда» (Петр[оград]-

[1] Інформація до пункту I.8 анкети міститься на окремому аркуші.
[2] Даний абзац до пункту III.1 дописано на окремому аркуші К. Анищенком.

Москва, 1917–1918); «Борьба» (Киев, 1919–1920); журналы «Наш путь» (М., 1918); «Зори» (Киев, 1919); «Книга о книгах» (М., 1924); сборники «Скифы» (1916–1917) и др.

2. Рецензии помещены в различных органах повременной печати. 1910–1924; перечня их не имею.

3. «Пять дней» – на украинский, английский, французский. В 1924 г. были напечатаны в Киев[ском] в журн[але] «Нова Громада» «Пять дней» в переводе на украинский Калистратом Анищенко. В 1924 г. в изд[ательстве] «Книгоспилка» вышли в том же переводе отдельной книжечкой.

4. В повременных изданиях революционного периода.

5. С. Дмитриев, С. М-ский, Сергей Пахар.

С. Мстиславский

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5837, арк. 1.

Старовинний рід Масловських походив з Чернігівщини. На думку С. Д. Мстиславського, його родовід древніший за родовід Романових. Військовий, антрополог, «письменник з біографією конкістадора» (за висловом В. Т. Скуратівського). У його житті було багато чого: участь в антропологічній експедиції на Памір і відкриття культури язгулямців (1896); навчання і праця в Імператорській Миколаївській академії Генерального штабу; участь у підготовці збройного повстання 1905 р. в Петербурзі та інших революційних подіях початку XX ст.. – у страті Гапона на чолі Бойової дружини Бойового робітничого союзу (1905), у створенні загонів Червоної гвардії, в арешті Миколи II в Царському Селі (березень 1917), у лівоесерівському заколоті в Москві (1918), у підготовці повстання проти військ А. І. Денікіна (1919); керівництво підпільним Всеросійським союзом офіцерів; участь у першій мирній делегації в Бресті.

Влітку 1918 р. на Таганрозькій сесії ЦВК Ради України від української партії лівих есерів (боротьбистів) С. Д. Мстиславського було обрано до складу Радянського українського уряду. Завідував бібліотечною справою Наркомосу, редакцією відділу Всевидаву, керував Всеукраїнським літературним комітетом (1919). У Київському губвиконкомі завідував відділом мистецтв і книги, Київським обласним відділенням Російського телеграфного агентства, агітпросвітою політвідділу Південно-західної залізниці (1920).

Під час його діяльності в Київському губвиконкомі біля Михайлівського монастиря (сучасна Михайлівська площа) у композиції пам'ятника (1911, автори І. П. Кавалерідзе, П. В. Сниткін, В. М. Риков) на місці се-

редньої фігури – княгині Ольги – було встановлено бюст Т. Г. Шевченка (скульптор Б. М. Кратко).

З 1921 р. С. Д. Мстиславський жив і працював у Москві, займався літературною творчістю. Автор романів «Крыша мира» (1925), «Грач, птица весенняя» (1937), «Накануне. 1917 год» (1937) та ін.

Автобіографічні матеріали С. Д. Мстиславського надійшли до Біографічної комісії в період його редакторської праці у видавництві «Большая советская энциклопедия», з яким Біографічна комісія підтримувала тісні зв'язки (див. док. № 101).

НОВИЦЬКИЙ ОЛЕКСІЙ ПЕТРОВИЧ [07(20)04. 1862, м. Симбірськ, нині обласний центр Ульяновської обл., РФ – 24.09.1934, Київ] – історик мистецтва, шевченкознавець, бібліограф, пам'яткоохоронець.

№ 64

CURRICULUM VITAE НОВИЦЬКОГО ОЛЕКСІЯ ПЕТРОВИЧА

19 березня 1922 р. Київ

Народився я року 1862, у Сімбірську, і вчитися почав у Самарі, де служив мій батько, але [потім] щоб дати мені Вищу освіту, він переїхав до Москви, де, ще під час гімназійного курсу я так захопився фізикою, що мені навіть не було ніякого питання з приводу вибора факультету, й я поступив на математичний факультет. Але незабаром це захоплення у мене минуло, а замість того все більше і більше зростало зацікавлення історичними науками, яке було в мене з дитинства й особливо до історії і мистецтва, так що я й на лекції ходив більше на історичний факультет[1], де тоді лекції читали таки професори як М. С. Тихонравов, М. І. Стороженко, В. О. Ключевський, О. М. Веселовський та інші. Як тільки скінчив університет, так прийнявся я за catalogue raisonne картинної галереї Румянцевського музею, що надруковано р[оку] 1889. Того ж самого року одержав я посаду помічника бібліотекаря Історичного музею, де головував тоді І. Є. Забелін. Там я вже опинився в гуртку, що цілком відповідав моїй любові до історії мистецтв й чимало доповняв те, що я втратив бувши не на історичному факультеті.

В 1892 р., тому що припинився «Вестник Изящных Искусств», єдина часопись, що видавалася тоді в Росії по історії мистецтва, я почав видавати «Руський Художественный архив», хоч на таке видання потрібні були не малі гроші, котрих мені зовсім бракувало. Я сподівався тоді, що коли видання почати, то знайдеться хтось з меценатів, що згодиться під-

[1] Далі додано над рядком «де тоді».

тримати його. Почати його мені вдалося через те, що друкарня і фотографія дали мені кредиту на цілий рік, а на початок П. М. Третьяков дав дві тисячі, під умовою, щоб я нікому не казав, бо тоді до нього почали б звертатися за допомогою й усякі інші видання, але он усі свої вільні гроші втрачає на Галерею.

Але коли довелося вже звернутися до тих меценатів, то ніхто з них не дав ані (…). Про державну допомогу на той час не можна було й думати, тому що як раз тоді розглядалася у суді справа про розтрату академічних грошей і мені довелося припинити своє видання через рік і навіть продати за безцінь (…) видання. Щоб заплатити хоч частину боргів, котрих в мене залишилося до 10 тисяч.

Коли прийшов ще один рік, то зовсім невідома мені княгиня Е. П. Демидова Сан-Донато прочитала статтю мою з приводу смерті співробітника «Архипа» К. О. Трутовського, де я казав і про перерву журналу, і дала п'ять тисяч на його продовження, тільки з умовою, на жаль, щоб ім'я її залишилося нікому невідомим. Кажу, на жаль, тому що з її ім'ям публіка дивилася б на справу як на забезпечену з грошового боку, а тепер після того, як журнал перервався і продавався по зм(…)ній ціні, то навіть співробітники не вірили, щоб він міг протягнути хоч рік, і передплатники залишилися лише такі, що за посильну допомогу, й число їх дійсно, значно зменшилося. Коли скінчився рік, продовжувати допомогу вона відреклася і журнал знову прервався, на цей раз вже остаточно.

Але моя редакторська праця далеко цім не скінчилася.

Ще раніше я був секретарем редакції «Сборника русских архитекторов и инженеров». В 1899 р. директор Строгановської школи М. В. Глоба задумав було видавати при цій школі журнал, присвячений мистецтву й запросив було мене редактувати. Я вже виробив план видання і зробив кошторис, але на цім справа скінчилася, тому що я безумовно вимогав редакційного комітету, а він на це не згоджувався.

23 грудня 1904 р. я обран був членом редакційного комітету Московського Архітектурного Товариства, де і працював як секретар комітету за весь час існування записок.

1898 р. я переменив свою посаду на бібліотекаря Училища Живописи, Ваяния и Зодчества, де пробув до 1918 р., коли поїхав лікуватися в Крим, а потім вже не міг звернутися до Москви.

Увесь свій вільний час я присвячував збиранню матеріалу по історії українського й російського мистецтва, чутка про це дійшла до видавництва «Книжное дело» й воне звернулося до мене з пропозицієй написати історію російського мистецтва, бо такої історії тоді ще зовсім не було, а вони гадали, що ліпше зараз дати хоч компіляцію усіх праць, що зроблено ріжними вченими, ніж чикати довгий час, поки я скінчу більше

самостійну працю. Так і зробилося, і в 1903 р. вийшла моя «История русского искусства», де самостійної моєї праці, крім самого плану, студії про ідольські светрики на Руси, про медальєрський клас Академії, про Д. І. Левицького, гр. Хв. П. Толстого, О. А. Иванова, та ще де-які дрібниці.

Після випуску в світ цієї книжки професор О. І. Кирпичников порадив мені, маючи на увазі так цю, як і інші мої надруковані вже за той час праці, шукати приват-доцента по кафедрі історії руського мистецтва. Факультет прихильно поставився до мого прохання і обрав комісію для цієї справи, але тим часом, налагодилися приватні колективні «Курси по історії мистецтв і літератури», ініціатором котрих, крім мене, були академік О. М. Веселовський, М. С. Кругликів і С. В. Но(…)ковський, і де крім лекцій по історії руського мистецтва, мені доручено була й адміністрація діла, так що на лекції в університеті мені бракувало було часу. Тому я взяв назад своє прохання.

Ці курси почалися досить добре. Але поза як усі ми грошей на це не мали, а видавали туди саму тільки нашу працю, тому раніше ніж почати лекції, ми мусили забезпечити себе певне число слухачів, щоб покрити необхідні витрати. Цілком зрозуміло, що нам зовсім не приємно було ще півроку переживати таку непевність: чи відкривати курси, чи ні. Тому ми вирішили зібрати спочатку оборотного капіталу прилюдними лекціями того же характеру. І дійсне, ми взяли кілька тем, де об'єдналися б усі галузі мистецтва. Перша лекція була: «Некрасов, Перов, Мусоргський», де я читав про Перова, потім про Міцкевича, Матейко і Шопена і нарешті «Народні билини в руськім мистецтві», де я читав про малярство. Лекції, особливо друга, збирали чимало слухачів, але так довго доводилося чекати дозволу адміністр(…) на (…) з них, що ми за цілий рік встигли улаштувати тільки три лекції, й тому зовсім припинили курси.

Але моя лекторська праця не обмежилася цими курсами. Увесь час до свого виїзду з Москви я приймав участь у так званих «Воскресных объяснениях» які що тижня читалися в Політехнічному музеї й насправді були нічим іншим, як народнім університетом, гаразд раніше, ніж це слово стало уживатися. У цим музеї[1] крім того я довгий час був секретарем комітету Архітектурного відділу.

Коли у Москві відкрився дійсно народний університет, то я там прочитав курс історії руської архітектури, конспект котрого був потім надрукований. А в 1917 і 1918 роках[2] викладав курс українського мистецтва на лекціях, улаштованих Українським Шкільним Союзом у Москві.

---

[1] Далі над рядком додано: «крім того».

[2] Далі «читав історію» було замінено на «викладав курс».

З приводу останніх лекцій скажу вже, до речі, яку я взагалі приймав участь у житті української громади в Москві.

Коли заснувалося Товариство слов'янської культури, то з'явилася перспектива під назвою «українські секції» з'єднатися там українському гуртку й почати свій науковий рух. Тому я прийняв гарячу участь в організації цього Товариства з перших його кроків. На жаль, незабаром довелося зневіритися в тіх надіях. Польська партія забрала верх і українцям не давала ходу. Я дуже охладів було до нього, але не бачучи іншого виходу, в 1909 році знову попитався, чи не можна чогось тут досягти. 25 березня я був обран членом «Исполнительного комитета» цього товариства, але тільки в кінці 1910 р. вдалося оживити там український рух, і то з приводу ювілею Шевченка. Тут я приймав велику участь, – як член комітету по улаштуванню свят і особливо по улаштуванню Шевченківської виставки, що мені було доручено, і потім, на Великдень, історичним музеєм. Свято прошло з великим успіхом, і це оживило наш гурток. Крім того, що Секція, де я був членом президіуму, оживилася, на де-який час, заснувався ще гурток «Кобзар», де я також був членом комітету. Але незабаром виявилося, що «Кобзар» зробився просто співучим товариством, у котрому (…) свідомих українців, а навіть і зовсім українців. Що ж до Секції, то тамо, по самому статуту, міг приймати участь усякий член Товариства, який би він не був. Тоді я заходівся зорганізувати наукову підсекцію, котру так обставити, щоб вона могла дійсно розробляти українську науку. Нарешті мені це вдалося і 13 листопаду 1912 р. вона зорганізувалася й обрала мене своїм головою. Але члени її так були обтяжені усякими працями, що не мали вільного часу, й ця підсекція, на жаль, так і залишилася мертвородженою.

Ще раз був замір оживити Українську Секцію в 1914 р., на цей раз не з мого вже боку, тому що я більше не вірив у таку можливість. Я тільки згодився прочитати там доклад про церковну архітектуру в Галичині, але коли мене обрано було головою Секції, то я зрікся тої честі і добре зробив, бо дійсно нічого з цього заміру не вийшло.

Гаразд краще йшло діло з заснованою нашим гуртком часопису «Украинская Жизнь», де я також приймав участь з самого початку і до кінця.

Ще 1910 р. Товариство імені Шевченка доручило мені студію над українським рукописним орнаментом; з приводу Шевченківського ювілею 1914 р., воно (...) (...) доручило написати про Шевченка як маляра, що й видало к святам, а мене обрало тоді своїм Дійсним членом. Дійсним же членом я був обрано 1900 р., Московським Археологічним Товариством; 1909 р. – Українським Науковим Товариством у Київі і Чернігівською Ученою Архівною Комісією; 1901 р. – членом-

співробітником Московського Архітектурного Товариства (Дійснм членом, по статуту, тамо може бути тільки архітект); 1917 р. – Почесним членом Комітету Київського Художественно-Промишленого Наукового Музею, а 1909 р. членом Російського історичного музею.

Так Архітектурне і археологічне Товариства обрали мене своїм делегатом на XIV Археологічний З'їзд у Чернігові, 1908 р., де я був секретарем секції Мистецтва, і на «Предварительные» з'їзди до XII-го й до XIII-го з'їздів. Ще раніше я був секретарем історичної секції на Первом Съезде «Русских Художников и Любителей Художеств» 1894 р., приймав участь у трьох архітектурних з'їздах і в «предварительном» з'їзді музейних діячів.

Велика справа була в мене ще з улаштуванням Першої виставки українських художників у Москві в 1916 р., у котрий і мали з'єднатися художники з усієї України, що мені пощастило вже було зробити, але розруха транспорту з приводу війни припинила цю справу, й довелося зовсім її залишити.

2 жовтня 1917 р. Генеральний Секретар Народної Освіти, маючи на увазі, як було сказано, бажання Української Ради аби українські національні клейноди було повернено на Україну, звернувсь до мене «з проханням взяти на себе організацію складання списку українських речей, що переховуються в музеях та церквах Москви», а 30 жовтня того ж року Бібліотечно-Архівний відділ при Секретаріаті Справ Освіти доручив мені «злагодити покажчик українських архівних матеріалів в архівах Москви».

За той час український гурток у Москві по більшості роз'їхався, й не було можливості швидко зорганізувати потрібних п(…)ків, тому я почав працю власними силами й провадив її до літа 1918 р., коли й сам вже виїхав до Криму.

Там, 14 травня 1919 р. я постановлений був керівничим фундаментальною бібліотекою у Теодосії, що утворилася з усіх реквізірованих книжок, довів діло до відкриття бібліотеки, але прихід денікінців припинив цю справу.

2 вересня того ж року Таврійський університет одноголосно обрав мене старшим асистентом при катедрі історії мистецтв для улаштування при Університеті музею старовини й мистецтв і для завідування цім музеєм, але за неможливістю знайти тоді помешкання для музею, через зробившийся той час квартирний кризіс у Сімферополю, до виконування цих обов'язків я не приступив.

24 листопада 1920 р. одержав я посаду члена Колегії при Коктебельському відділі Наробраза, де, крім зданого на мене керування бібліотекою й школою, я відкрив Народний Університет, не тільки керу-

вав їм, а приймав участь і в лекціях. Коли згадана колегія була знищена, я був поставлений 17 січня 1921 р. керівничим Бібліотечним Підвідділом, а коли знищено було Коктебельський відділ, залишився за штатом.

У квітні 1922 р. обран я й затверджен професором Феодосійського Інституту Народної Освіти по катедрі руської історії, завідуючим Теодосійським Археологічним Музеєм, і був на ціх посадах до того, як переїхав у Київ, після обрання 1 червня 1922 р.[1] мене Дійсним Членом ВУАН Академіком по катедрі українського мистецтва.

Ол. Новицький

[2] Академік О. П. Новицький прибув до Київа у вересні минулого року й незабаром був затверджений Головою Комітету по охороні пам'яток старовини й мистецтва і членом Археологічного Комітету[3]. У тому ж вересні обран проф[есором Київського] Ареол[огічного] Інституту, а в жовтні – Головою Секції Мистецтв і затверджен завідуючим Секції Мистецтв при катедрі Мистецтвознавства.

Як Голова Комітету по охороні пам'яток, він звернув увагу на неможливий стан цієї охорони, коли Комітет немає ніяких засобів ані доглядати за усіма пам'ятками, ані зробити негайно потрібного ремонту. Після обміркування цього питання у Комітеті, він закликав представників усіх київських інституцій, що мають відношення до цієї справи, як то: Академії Мистецтв, Дослідчої катедри по мистецтвознавству Архітектурного Інституту, Наробраза та Комунвідділу, і у спільному зібранні обговорено було це питання, й вирішено прийняти де-які міри, щоб поліпшити таке становище.

У Секції Мистецтв головну увагу звернув він на організацію комісій при Секції, особливо Комісії по реєстрації пам'яток мистецтва й на видавничу діяльність. Поки ще налагодилася добре лише видавнича справа і можна сподіватися, що незабаром улаштовані будуть (…) комісії й термінологічні словники по мистецтву.

Щодо ведення праць, то багато часу забрало впорядкування матеріалів, зібраних їм по історії українського мистецтва, що залишалися у Москві й дійшли звідсіля дуже переплутані.

Все ж таки він почав реєстрацію видань по українському мистецтву що переховується по ріжних бібліотеках Києва й встиг зареєструвати бібліотеки Антоновича, Вовка, Шмі[д]та та Університетську, написав доклад про Фортецю «Кафи» і вступне слово для майбутнього засідання

[1] «1922 р.» додано над рядком.
[2] Додаток до curriculum vitae.
[3] Наступне речення дописано від руки.

Секції Мистецтв з приводу святкування ювілею Д. Т. Левицького, зробив доклад у Дослідчий катедрі з приводу свого проекту реконструкції Київської Софії та екскурсію зі співробітниками й аспірантами Катедри для дослідування ц[еркви] Спаса на Берестові й, нарешті, останній час узявся до продовження своїх[1]

ІР НБУВ, ф. 279, спр. 1, арк. 4 – 9. Копія. Машинопис.

Українська ідея була провідною в житті О. П. Новицького. Вона визначила коло його наукових і громадських інтересів у московський і київський періоди життя.

Curriculum vitae написаний О. П. Новицьким, очевидно, у зв'язку з обранням його дійсним членом ВУАН – академіком по кафедрі українського мистецтва (червень 1922 р.). Автобіографія містить українські сюжети його життя і праці в Росії. Особливу історіографічну цінність становить опис подій, пов'язаних з участю О. П. Новицького в діяльності української громади в Москві, зокрема в українській секції Товариства слов'янської культури, заснуванні гуртка «Кобзар», підготовці до ювілею Т. Г Шевченка (1911), заснуванні журналу «Украинская жизнь», організації Першої виставки українських художників у Москві (1916) тощо. За дорученням Наукового товариства імені Шевченка він підготував статтю про Шевченка-художника, яка започаткувала велику Шевченкіану О. П. Новицького. На пропозицію керівництва УНР (1917) йому було доручено складання списку українських речей, зокрема клейнодів, які «переховуються в музеях і церквах Москви», та покажчика українських матеріалів, що зберігаються в архівосховищах Москви.

В Україні О. П. Новицький швидко адаптувався до нових суспільно-політичних умов і органічно вписався в контекст української історичної науки. У додатку до автобіографії подано перелік його посад (голова Комітету охорони пам'яток історії та мистецтва, голова секції мистецтв при кафедрі історії українського мистецтва та ін.) і основних результатів роботи на цих посадах (наприклад, проект реконструкції Софії Київської).

О. П. Новицький доклав чимало зусиль до дослідження і збереження національної історико-культурної спадщини, створення умов для обліку, вивчення та охорони найкращих зразків зодчества, популяризації визначних надбань вітчизняної культури. На пропозицію О. П. Новицького рішенням Спільного зібрання Академії наук від 28 червня 1926 р. було створено Музей українських діячів науки і мистецтва. Уже від початку

[1] Текст не закінчено.

своєї діяльності музей взяв на себе координацію питань, пов'язаних зі збереженням меморіальних об'єктів, розташованих у різних регіонах.

В ІР НБУВ зберігаються ще дві автобіографії О. П. Новицького, написані 1922 р. і 1928 р. (ІР НБУВ, ф. 279, спр. № 1, арк. 1–3; арк. 9–12), а також кілька документів щодо родоводу науковця, в якому є спільні моменти з родоводом Я. П. Новицького (див. док. № 65).

НОВИЦЬКИЙ ЯКІВ ПАВЛОВИЧ [24.10(06.11).1847, с. Аули Катеринославського пов. Катеринославської губ., нині смт Криничанського р-ну Дніпропетровської обл. – 19.05.1925, Запоріжжя) – вчитель, етнограф, фольклорист, краєзнавець, археолог, музеєзнавець, статистик, археограф.

№ 65

ЖИТТЄПИС НОВИЦЬКОГО ЯКОВА ПАВЛОВИЧА

[1924 р. Олександрівськ]

Пращур Я. П. Новицького, полковий старшина Іван Новицький, виходець з Гетьманщини (Козелецького повіту Черніг[івської] губ[ернії]). З початку XIX віку купив грунт в Олександрівським повіті на Катеринославщині, він заснував хутір Новики і з синами Петром (юнкер) і Іваном почав хліборобити. Дальніше покоління несло громадську й військову службу.

Яків Павлович Новицький народився 24 жовтня 1847 року, в старожитнім селі Аулах, Катеринославського повіту, де батько його мав садибу. Тут він ріс та вчився з селянськими дітьми, з ними-ж пас коней в степу, а в плавнях ловив рибу. Як і всі хлопці, на різдвяних святках ходив колядувати, посипати, щедрувати, а літом святкував Івана Купала і Мавчин Великдень. Першу освіту отримав у Олександрівській повітовій школі, і далі програм середньої школі продовжував при допомозі приватних учителів і самоосвітою. Перебуваючи постійно поміж молодих студентів, мав можливість користуватися науковими книгами, а далі, будучи дорослим, лекціями і науковими працями професорів І. І. Срезневського, А. Н. Бекетова, Н. І. Костомарова, В. Б. Антоновича та инш. Більше всього цікавився він історичними науками і природознавством. З 1869 по 1877 рік юнацтво своє присвятив сільському людові. Це було після того, як заснувалось земство. На чолі шкільних справ Олександрівського земства в ті часи стояв бар[он М. О.] Корф, чоловік ліберального напрямку, відомий публіцист, енергійний діяч і педагог.

На його заклик в сільські учителі з великим бажанням ішла молодь з середньою і вищою освітою; тим слідом пішов і Новицький. Після скасування кріпацтва між сільським населенням земство викликало вели-

кий рух; люде не шкодували коштів, будували школи, посилали дітей. З метою єднання поміж учителями і успіху в шкільній справі скликались з'їзди і конференції. Таким чином Олександрівське земство в справі освіти стояло вище за инші повітові земства на Катеринославщині.

Літом 1869 року Я. П. Новицького призначено було учителем в с. Вознесенку на Дніпрі в 4-х верст. від Олександрівська. Не бувши досвідченим в шкільних справах, перш за все взявся він за педагогічну літературу. По підручникам [М. О.] Корфа, [К. Д.] Ушинського і инш. ознайомився з найбільш легким навчанням. Із місячників одержував «Учитель» і «Народну школу». Статті проф. П. Г. Редькина і Н. І. Пирогова на тему про гуманні погляди на виховання читались і перечитувались з особливою увагою і не прийшли безслідно. Далі, щоб улекшити справу дитячого виховання, з'явилась потреба в збиранні допомічних колекцій. Для школярів це було саме охотне діло. В часи екскурсій на Дніпро і Хортицю довелось зібрати немало спиртових препаратів риб і гадів, колекцію яєць, всяких комах і зільник. На третій рік було в школі до 20 «чучел» зверків і птах, чимало черепів, з'явилась і колекція мінералів.

В 1872 році бар[он М О.] Корф запросив Я. П. Новицького в свій шкільний участок і ближче до його селитьби, де-б він мав можливість користуватися його бібліотекою. Згодившись на його запросини, Новицький був призначений в слободу по р. Вовчій, а через рік – в Ольгівку, в більшу школу. Вакаційні місяці він проводив у б[арона М. О.] Корфа з його заклику. Величезна бібліотека його, сад, гай, річка Яли з широким лугом і тернами, степ з могилами – це були луччі умови для спочинку і наукових дослідів. Тут на вибір було що читати, тут-же було над чим працювати. За час пробування у б[арона М. О.] Корфа Новицький, під керуванням його лікаря, спеціялиста по ботаніці Королькевича зібрав чималий зільник і окрим того, доповнив свою зоологічну і ентомологічну колекцію.

В 1874 році від Олександрівського повіту відокремився Марнопольський округ і заснувався самостійний повіт з земством. Б[арон М. О.] Корф по місту свого землеволодіння, і тут став до шкільних справ. Ольгівську школу, котрою керував Я. П. Новицький, земство обернуло на зразкову, через котру повинні були переходити заново призначені учителі для знайомості з прийомами й методами навчання в двохтижневий строк.

Треба згадати, що в 1870-х роках українське письменство і письменники мали великі утиски: хто єднався з народом, говорив, писав його мовою – лічився «неблагонадежным» (в слободах за цим слідкували окремі доглядачі, підслухачі, «навухо-доносори»). В такім стані опинився Новицький, і 1877 рік був послідним його учительства. На весні

цього року, неждано, негадано з'явився в Ольговку шкільний інспектор Лободовський і зробив в його помешканні трус. «Неблагорадежность» була виявлена про-між иншими книжками знайдено 10 примірників книги «Малорусских народных преданий и рассказов, «Свод» М. Драгоманова (изд. Ю[го]-З[ападного] О[тделения] Р[оссийского] Географического Об[щест]ва) і зшиток рукописних оповідань, пісень, матеріялу для словника і инш., зібраного Новицьким. Зібравши, що найшов, Лободовський поїхав. Через три тижні Новицький одержав повідомлення від Марнопольської шкільної Ради, про те, що він звільнений інспектором «за распространение в народе украинофильских тенденций» і що рада бере на себе обов'язок з'ясувати, в чім його провинність.

Злистувавшися з киянами, Новицький незабаром був закликаний чернігівським губерніяльним земством в співробітники статистичного Бюро. Прибувши, там в числі 3-х членів Бюра, він зустрів А. А. Русова, відомого діяча по розвідках економічного побуту населення Чернігівської губернії і зайняв посаду під його керуванням. В кінці травня почали опис Борзенького повіту експедиційним способом (6 чоловік). Опис торкався всього населення, тоб-то слобод і окремих хазяйств, були теж обсліди спільні і подвірні. Скінчивши опис в кінці літа, повернулись у Чернігів. Новицький взяв місячний відпуск на Катеринославщину, але з ріжних причин не повернувся в Чернігів. Оселившись в Олександрівську, займав посади то в повітовій військовій, то в земській інституціях. В 1881 році Марнопольська шкільна рада повідомила Новицького про те, що Катеринославська губерніальна рада поновила його учительські права. Після цього Новицький подав заяви до ради: 1) Губерніальний, щоб вернув його книги і зшиток, одібрані Лободовським, і 2) олександрівській про призначення на учительську посаду. Губерніальна рада, замісць 10 примірників збірника Драгоманова, вернула тільки 3 і не аби-як – через поліцію, а про зшиток трьохлітніх записів не обмовилася ні словом. Олександрівська рада призначив його учителем в с. Білоцерківку, але не успів він поїхати, як був закликаний на посаду секретаря при раді, де і працював 15 років.

В 1896 році його обрано на секретаря олександрівського повітового попечительства дитячих притулків. Працював і тут 23 роки, до зміни попечительства в часи революції. З 1919 року продовжував праці в радянських інституціях – спочатку в військовім комісаріяті, і потім у народній освіті, де продовжує посаду і по сей час завідуючим окружним архівом.

Не лішнім буде сказати, що з 1883–1917 рік повітове земство, через кожні три роки обирало Я. П. Новицького на попечителя шкіл, а шкільна рада призначала екзаменатором. За постановою ради що-року, на його

долю випало од 5 до 10 шкіл в ріжних кінцях повіту, котрі він об'їжджав що-весні двічі в березні, для перевірки успіху всіх учнів, і в травні задля випускних іспитів. Таким чином живучи нерозлучно 34 роки зі школою, Новицький кругляв повіт уздовж і впоперек, узнав всі села, річки, балки, старі шляхи, могили, мав зв'язки з селянами, що сказалось на його літературних працях.

Найбільшу енергійну діяльність Я. П. Новицький проявив в 1880 й [18]90 роки. В промеж часів цього життя, він за пропозицією губерніяльного земства при допомозі учителів зробив статистично-економічний обслід придніпрянських слобід Олександрівського повіту; за пропозицією предводителя дворянства гр. Канкріна, в такім-же напрямку обслідував 10 єврейських земледельческих колоній того ж повіту. Обслідувані архіви Олександрівська, мавшій початок з 1790-х рр., як-то: Покровського собора, Городської Ратуши, Канцелярії, повітового Предводителя дворянства, Опіки Сирітського суду і Казначейства. Проміж всякими справами і подорожою, зібрано немало етнографічного і історичного матеріялу. З 1900 по 1917 рік цікавився археологією і архітектурою давніх часів, розкопував могили, зфотографував майже всі церкви повіту. Немало теж зфотографував краєвидів дніпровських скель, степових могил, вікових дубів і багато де-чого іншого.

Окрім цього, торкаючись громадських справ в печаті на протязі довгих років був співробітником «Народньої школи», «Руських ведомостей», «Руського курьера», «Молвы», «Страна», «Недели», «Киевского телеграфа», «Одесского вестника», «Южного края», «Днепра», «Степи», «Екатеринославских Губернских Ведомостей» і др. Платню, яку одержував від редакції (гонорар), цілком тратив на поширення власної бібліотеки, на подорож в Київ, Москву, Харків, Одесу, Миколаїв, Херсон, Севастополь для огляду музеїв, виставок, університетських садів і инш. Був членом Наукових Обществ: «Юго-Западного отдела Географического Об[щест]ва» (в Київі), харьківських, історично-філологічного і «испытателей природы»; катеринославських – Статистичного Комітету, наукової і архівної Комісії, Хортицького охорони пам'ятників природи і древностей, запорожського о[бщест]ва пчеловодства в Олександрівську. З часу відкриття обласного музею ім. Поля, в Катеринославі, був членом його правління і мав можливість поповнювати річами, добутими розкопкою, нахідками і придбаннями.

Реєстр друкованих праць Я. П. Новицького:

1) Статистико-экономическое описание г. Александровска и уезда по архивным данным 1829 года (оттиск. «Ек[атеринославские] Губ[ернские] Вед[омости]» за 1888 г.).

2) Итоги народного образования в Александровском уезде 1876–1886 (от[тиск] оттуда же за 1889 г.).

3) Статистическое описание Александровского уезда и Мариупольского округа по архивным данным 1836 года (от[тиск] оттуда же за 1889 г.).

4) Александровск по архивным данным 1837 г. (от[тиск] оттуда же за 1890 г.).

5) История г. Александровска в связи с историею возникновения крепостей Днепровской линии 1770–1806 г. (Изд. Екатер[инославской] Архивной Комиссии 1905 г.).

6) Малорусские песни, преимущественно исторические (от[тиск] из «Харьковского Сборника историко-филологического Общества» за 1894 г.).

7) С берегов Днепра. Путевые записки и исследования (от[тиск] из «Сборника Екатеринославского научн[ого] Общества» за 1905 г.).

8) Малорусские и запорожские старинные предания и рассказы (от[тиск] из «Александровского адрес-календаря за 1907 г.»).

9) Слобода Вольная Гупаловка (от[тиск] «Екатер[инославских] Губ[ернских] Вед[омостей]» за 1887 г., №№ 24, 25, 27).

10) Малорусские народные предания, поверья и рассказы (от[тиск] из «Александровского адрес-календаря за 1907 г.»).

11) Запорожские и гайдамацкие клады (от[тиск] оттуда ж 1908 г.).

12) Мало русские исторические песни, собранные в Екатеринославщине 1874–1903 г. (от[тиск] из «Летописи Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии. Вып. IV, 1908 г.»).

13) Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья. Предания и рассказы (от[тиск] з «Александровского адрес-календаря за 1909 г.»).

14) Первые училища Александровской крепости и Александровского уездного города 1785–1880 (от[тиск] оттуда-ж за 1908 г.).

15) Материалы для истории Запорожских казаков (Из сечевого архива за 1770–71 г.) Изд. Екатер. Архивной Комиссии 1909 г.

16) Описание границ и городов бывшей Азовской губернии. (Левобережная часть нынешней Екатеринославской (1775–1783 г.) (от[тиск] з «Александровск[го] Адрес-Календаря за 1910 г.»).

17) Народная память о Запорожье (відбиток з «Летописи Екатер[инославской] Ученой [Архивной] Комиссии за 1911 г. »).

18) Духовный мир в представлении мало русского народа (от[тиск] отуда-ж за 1912 г.).

19) Малорусские народные заговоры, заклинания, молитвы и рецепты, вып. I (от[тиск] оттуда-ж за 1913 г.).

20) Малорусские народные заговоры, вып. II (от[тиск] оттуда-ж за 1915 г.).

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 17380, арк. 1–5. Автограф.

Постать Я. П. Новицького знана на теренах Катеринославської губернії. У своїй багатолітній подвижницькій праці він керувався бажанням «дати матеріал для людей науки» (з листа до Д. І. Яворницького). Збір фольклорних і етнографічних матеріалів, історико-археологічні, статистико-економічні дослідження проводив переважно в Олександрівському повіті Катеринославської губернії, завдяки чому було створено опис певної території наприкінці XIX – на початку XX ст. та джерельну базу для наступних історичних досліджень. Організатор і перший директор Олександрівського краєзнавчого музею. За життя його фольклорний і етнографічний доробок схвально оцінили М. П. Драгоманов, М. Ф. Сумцов, Д. І. Яворницький, В. М. Гнатюк, Ф. М. Колесса та ін. В. В. Дорошенко в некролозі назвав його «Нестором української етнографії».

У 1924 р. Я. П. Новицького з нагоди 50-річчя його наукової діяльності обрано членом-кореспондентом ВУАН – у зв'язку з цим він і написав «життєпис».

ОКСІЮК ЙОСИП ФЕДОРОВИЧ (09.09.1894, с. Луковисько Радинського пов. Седлецької губ., нині Більського пов. Люблінського воєв., Польща – 02.03.1991, Львів) – релігійний діяч, церковний історик, каноніст, богослов, патролог.

№ 66

CURRICULUM VITAE ОКСІЮКА ЙОСИПА ФЕДОРОВИЧА

29 серпня 1918 р. Київ[1]

По походженню українець, родом з Підляшща, син селянина, народився 9 вересня 1894 р. Нижчу освіту одержав у Холмській духовній школі, середню – в Холмській духовній семінарії, котру скінчив року 1914 зі званням «студента семінарії». Того ж 1914 р. склав іспити й вступив по конкурсу першим до Київської духовної Академії, де за весь час навчання лічився першим у списках студентів свого курсу.

За чотири курса з 1914 по 1918 р. в Академії написав, окрім обов'язкових проповідів, шість т. зв. «семестрових сочиненнів» на теми

[1] У лівому верхньому кутку сторінки напис: «Арх. М.Н.О. Дело № 16.Університет Кам'янець-Подільський, арк. 45».

богословського, філософського, церковно-історичного та історико-літературного характеру. Крім сього, в музею при Академії займався дослідженнями українського народного мистецтва в сфері церковної музики та співу.

На II–IV курсах був виборним бібліотекарем студентської бібліотеки при Академії, де за останній рік спеціально завідував і упорядкував бібліотеку т. зв. «Українського гуртка» студентів.

На четвертому курсі подав кандидатську дисертацію по історії стародавньої латинсько-християнської літератури на тему: «Ausonius D. M. – християнський поет IV століття». Про нашу дисертацію рецензент – проф[есор] М. М. Скабалланович[1] писав (подаємо в перекладі): «В особі автора Авзоній знайшов досконалого робітника, що зумів і підійти до вивчаємого предмету з цілком бездоганними засобами і зробити із свого досліду захоплююче читання»… «Портрет Авзонія, яко людини і, що особливо є важним, – людини свого віку та своєї середи, виступає з рідкою виразністю. Але ж і огляд літературної діяльності з необхідним науковим апаратом (рукописна традиція, література предмету) дано з потрібною повністю та у гармонійній системі (по змозі в хронологічному порядку). Огляд йде поруч з критичною оцінкою ріжних творів Авзонія…».

Свою рецензію проф[есор] Скабалланович закінчує визнанням нашої роботи чудовою («отличной») кандидатською дисертацією і докладає, що «починаючому авторові, в котрому видно вельми бажаного робітника задля науки, можна зробить дуже мало закидів або дати якінебудь поради…». (Див. Журнал Ради Київ[ської] Дух[овної] Академії з 13 липня 1918 р., № 12, ст. IV).

По закінченню курсу в Академії був запрошений до служби в Міністерстві Ісповідань, де служу й досі по Департаментові Православної церкви. Тут я брав участь – саму безпосередню – найближчу у розробленю всіх законопроектів; де-які з них зробились законами.

Йосиф Оксіюк

ІР НБУВ, ф. X, спр. 5970, арк. 1. Копія. Машинопис.

Й. Ф. Оксіюк – вихованець Київської духовної академії, кандидат богослов'я (1918). Заява й автобіографія написані ним для подання до Міністерства народної освіти Української держави П. П. Скоропадського з проханням призначити на кафедру історії стародавньої Церкви богословського факультету Кам'янець-Подільського держав-

[1] Друга літера «л» у прізвищі додана над рядком.

ного українського університету. В проханні на ім'я ректора І. І. Огієнка зазначалося: «Щиро бажаючи віддати сили свої на користь рідного народу на тій ниві, з якою зв'язує мене моя освіта та особиста вдача, маю за честь ласкаво прохати Вас, Пане Ректоре, мати на увазі мою кандидатуру при обсадженню катедри історії стародавньої Церкви на богословському факультеті Кам'янець-Подільського університету. До сього вважаю за повинність додати, що з першого ж року згадану науку я можу викладати мовою українською». Згодом він брав участь у перекладі Біблії українською мовою.

З 1922 р. Й. Ф. Оксіюк зосередився на церковних справах, був висвячений на єпископа УАПЦ з осідком у м. Кам'янці-Подільському, через рік обраний архієпископом Лубенським і Миргородським, в 1927 р. – другим заступником митрополита Київського і всієї України Василя (Липківського), 1928 р. очолив Полтавську єпархію. Запам'ятався як один із чільних архієреїв українського православ'я. Під тиском влади і внаслідок ліквідації УАПЦ змушений був відійти від справ Церкви. В 1937 р. засуджений Особливою нарадою при НКВС СРСР до 8 років позбавлення волі (див. док. № 45, 49, 55, 79).

ОЛЕКСАНДРОВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ [05(18).08.1872, за ін. даними – 15.07.1872, с. Стрільники Борзенського пов. Чернігівської губ., нині Бахмацького р-ну Чернігівської обл. – 04.05.1941, за ін. даними – 1936, Київ) – педагог, літературознавець, редактор, журналіст, громадський діяч.

№ 67

АВТОБІОГРАФІЯ ОЛЕКСАНДРОВСЬКОГО ГРИГОРІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА

20 березня1927 р.[1]

Олександрівський Григорій Володимирович 55 років, українець. Народився 5–18[2] серпня 1872 року в селі Стрільниках, Борзенького повіту Чернігівської губернії. По закінченні 1890 р. Чернігівської гімназії вступив до Київського університету, спочатку на фізико-математичний факультет, а потім перешедши на ІІ-й курс цього факультету, перевівся на Історико-філологічний і закінчив його по словесному відділу в 1895 році. За працю на тему: «Критико-библиографический обзор по русскому богатырскому эпосу» одержав медаль. По закінченню Університету

[1] У лівому верхньому кутку сторінки запис: «24.03.1927. Скласти біогр. коротеньку на підставі автобіографії». Підпис: Могилянський.

[2] За новим і старим стилем.

викладав в Київських середніх школах російську мову, словесність, історію літератури, методику російської мови, психологію, педагогіку. Був співробітником Київських газет. В 1903–4 р. видавав та редагував газету «Киевские отклики». В 1905 році був обран директором колективу професорів новішої російської літератури на відкритих тоді Вищих Жіночих Курсах, де й проводив працю до об'єднання їх з В[ищим] І[нститутом] Н[ародної] О[світи]. В 1910 році був обраний лектором Київського педагогічного Інституту по катедрі педагогічної психології та новішої російської літератури, де й працював до об'єднання Фребелівського інституту з В[ищим] І[нститутом] Н[ародної] О[світи]. 1917 році був обраний лектором Київського Народного Університету й працював там до об'єднання його з В[ищим] І[нститутом] Н[ародної] О[світи] в 1920 р. В 1920 р. був обраний лектором В[ищого] І[нституту] Н[ародної] О[світи] ім. Драгоманова, де читав лекції з новішої російської літератури. В 1924–5 ак[адемічному] році мені[1] доручено в І[нституті] Н[ародної] О[світи] ім. Драгоманова керівництво педпрактикою та проектними працями студентів, що закінчують фак[ультет] соц[іального] вих[овання][2]. З 1925 р. – мене призначено шт[атним] професором І[нституту] Н[ародної] О[світи] по педагогічних дисциплінах. З 1895 до 1919 р. брав активну участь в різних громадсько-(…)[3] установах, наприклад в «Киевском обществе грамотности», де на протязі де-кількох років до закриття його владою був членом ради в «Киевском Фребелевском обществе», де був головою та скарбником, в Киевском об[щест]ве распространения высшей среды и низшего образования й та инш[4]. З вересня 1920 р. до березня 1922 р. – на Біб[ліотечних] курсах політуправління Губвоєнкомата.

В першій половині 1921 року – на Губполіткурсах.

З липня 1920 р. по березень 1922 р. – в Робітничий і Драматичній школі Т[оварист]ва Народного театру та Мистецтв (яко лектор та директор школи).

В липні та серпні 1921 р. – на Бібкурсах Губнаробразу.

З липня 1921 р. по березень 1922 р. – на Політпедагогічних курсах для учителів трудшкіл при Губнаросвіти.

Много читались лекції та проводилась праця в семінарах по таких предметах: російська мова, методика російського язика, новіша російська література, психологія читача, психологія художньої творчості, праця з читачем та над книжками з белетристики, бібліографія, теорія

---

1 Замість слова «йому» (закреслено) над рядком дописано «мені».

2 Наступне речення додано від руки.

3 Куток сторінки деформовано.

4 Далі – машинописний текст.

та практика літературної творчості, історія театру, історія драми, історія громадської думки й инш.

З 1923 р. працюю на Робфаці К[иївського] П[олітехнічного] І[нституту] та С[ільсько]-Х[Господарського] І[нституту].

В 1925–26 ак[адемічному] році в К[иївському] І[нституті] Н[ародної] О[світи] викладав студентам такі курси:

1) Методологію старшого концентру трудової школи.
2) Методику мови та літератури.
3) Проблеми організації дит[ячого] колективу в трудовій школі.
4) Облік праці в старшому концентрі трудової школи.

В 1926–27 ак[адемічному] році я викладаю такі предмети:

1) Система радянської освіти.
2) Організація дитколективу.
3) Трудова школа старшого концентру.

Як в 1925–26, так і в 1926–1927 р. всі зазначені дисципліни проробляються в зв'язку з педпрактикою студентів по дитустановах.

Г. Олександрівський

Додаток: список праць[1].

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4784, арк. 1, 1 зв. Копія. Машинопис.

Яскравою сторінкою в житті Г. В. Олександровського є заснування у Києві 1903 р. спільно з братом Ізмаїлом Володимировичем (редактор) щоденної літературно-політичної та економічної газети «Киевские отклики», в якій багато уваги приділялося українській тематиці. Протягом 1903–1906 рр. редакторами і співробітниками газети були І. В. Лучицький (університетський вчитель Г. В. Олександровського), С. О. Єфремов, Б. О. Кістяківський, М. М. Могилянський, М. С. Мільруд, М. П. Василенко (див. док. № 4, 48, 61, 81, 98). Входив до складу масонської ложі «Правда» й майстерні «Єднання» (разом з І. В. Лучицьким, С. О. Єфремовим, М. П. Василенком та ін.). Театральний критик періоду творення українських театрів 1917–1919 рр. Майже все життя викладав російську мову, словесність, історію літератури, методику російської мови, психологію, педагогіку в навчальних закладах усіх рівнів у Києві.

У цьому ж фонді (спр. 4785, арк. 1–3) зберігається біографія рідного брата Г. В. Олександровського – Ізмаїла Володимировича Олександровського (1862–1920), журналіста і театрального критика.

[1] Список праць у справі відсутний.

ОСЬМАЧКА ТОДОСЬ [Теодосій Степанович; 03(16).05.1895, с. Куцівка, нині Смілянського р-ну Черкаської обл. – 07.09.1962, Нью-Йорк, США] – письменник, поет, перекладач.

№ 68

АВТОБІОГРАФІЯ ОСЬМАЧКИ ТОДОСІЯ

[початок 1920-х рр.][1]

Мій батько селянин с. Ташлика Черкаського повіту. З малих літ служив у Миколінській економії в поміщика Терещенка робітником[2]. Там і одружився з дівчиною Івгою Лукієнковою, яка стала потім моєю матір'ю. Вона була із села Куцівки згаданого повіту.

Через деякій час по одруженню, батько перейшов конюхом у Куцівську економію. Займав сю посаду літ двадцять. Так як він весь час був коло скоту, то се дало змогу йому спостерігать хвороби скотини і вчиться ставить[3] правдивий діагноз і лікувать твар[ин]. За два роки до сеї[4] революції батько був уже на два заводи (Лебединський і Матусівський) і чотири їкономії ветеринарним фельдшером. По революції перейшов до хліборобства і лічить скотину в околиці. У мого батька було сім душ дітей. Всі ми родились в їкономії. Я в ній й виріс. Ходив до парафіяльної Кумівської школи. Її я не закінчив і перейшов до Матусівської 2-хкласової школи, яку закінчив у 1912 році.

Вчився я погано. Мабуть через те, що по-руські вчили, бо я добре насідав на вроки путнього успіху. Се обридло і я захопився казками, життями святих, «натпінкертонами» і нарешті, доброю російською книгою. По степені розвитку, я хотів буть: казковим героєм, святим, стражником і нарешті поетом. У книзі Толстого «Детство, отрочество, юность»[5] я вичитав про те, як Миколка Іртєньєв написав своїй бабуні вірша. Я рішив, що можу краще од його написать… І почав. Вчителі глузували. Особливо Микола Земніцький. Товарищи ставились із повагою. Після 2-класної школи я служив у Куцівської їкономії – писарчуком.

Се скоро мені обридло та ще я не хилив голови перед начальством, то мусів кидать. Повчись трохи сам, поїхав тримать екзамен до Черкаської вчительськ[ої] семінар[ії]. Провалився. Звернувсь особисто до Попеч[ителя] Київськ[ого] Учб[ового] окр[угу] Деревицького, щоб дозволив ще тримать іспит у ту семінарію. Не дозволив. Один учитель Пилип Линник наняв мені в Київі репетитора Івана Зах[аровича]

---

1 Дату встановлено за текстом документа.

2 Слово дописано над рядком.

3 «вчиться ставить» дописано над рядком.

4 «сеї» дописано над рядком.

5 Назву книжки дописано над рядком.

Плендрика. У нього я вчивсь шість місяців і став учителем. Учителював у своєму повіті. Поки не опинивсь у Київі.

Перший вірш був десь надрукований в «Черкаських вістях», вірш «Село спить».

Теодосій Осьмачка

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5977, арк. 1. Автограф.

У 1920-х рр. Т. С. Осьмачка перебував у вирі культурно-мистецького життя, був членом «Асоціації письменників» («Аспис»), належав до складу «Ланки» (МАРС). Перша збірка поезій Т. С. Осьмачки «Круча» з'явилася друком 1922 р., а остання, що вийшла в радянській Україні, «Клекіт» (1929), надрукована в розпал процесів над українською інтелігенцією. Рятуючись від репресій, Т. С. Осьмачка мандрує світом – Галичина, Німеччина, США, Канада, і знову Німеччина (Мюнхен), США (Нью-Йорк)… Працює над прозовими творами, перекладами. Більшість його творів стосується Черкащини, Смілянщині, Куцівки – органічної частини України. Досліджуючи творчість письменника, М. Ф. Слабошпицький пише: «У нього немає жодного сумніву в справедливості ним обраного шляху. За всієї трагічності, нещасності його долі в цьому розумінні він – щаслива людина. Він не знав тих душевних терзань, які випали на душу Тичини, Рильського, Бажана, Сосюри та інших поетів, яких зламав і тримав на золотому ланцюзі комуністичний режим. <…> Він був один такий. Його шляхом не пішов ніхто. Він не мав ні послідовників, ні учнів. Важко сказати, хто все це міг би витримати».

ПАВЛОВ-СІЛЬВАНСЬКИЙ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ (13.08.1877, Санкт-Петербург, нині РФ – ?) – російський і український юрист.

№ 69

CURRICULUM VITAE

ПАВЛОВА-СИЛЬВАНСКОГО НИКОЛАЯ НИКОЛАЕВИЧА

1 декабря 1918 г. Киев[1]

Родился 13 августа 1877 года в Петербурге. В 1884 году отец мой, получив назначение на должность члена Елисаветпольского Окружного Суда, переселился в Закавказье, где и оставался до самой своей смерти 7 января 1899 года. 7 января 1887 года я поступил в Елисаветпольскую классическую гимназию, каковую и окончил с золотой медалью в мае

[1] Внизу сторінки після дати вказано домашню адресу автора документа: г. Киев, Сретенская ул., 17, кв. 9.

месяце 1895 года. В том же году поступил на юридический факультет Московского университета, получив, в изъятии из правил, стипендию Кавказского Учебного Округа. Курс университета окончил с дипломом первой степени в 1900 году, потеряв один учебный год вследствие происходившей в 1899 году общестуденческой забастовки.

9 декабря 1900 года был принят в сословие присяжной адвокатуры округа С[анкт]-Петербургской Судебной Палаты в качестве помощника присяжного поверненого.Стаж проходил под руководством патрона – приват-доцента Петербургского университета по кафедре государственного права – Мих[аила] Бор[исовича] Горенберга. Одновременно с зачислением в адвакатуру пришлось поступить на государственную службу для выслуги обязательного шестилетнего стажа, установленного для казенных университетских стипендиатов Кавказского округа. 1-го января 1901 года был принят на службу на должность Счетного Чиновника Департамента Военной и Морской Отчетности Государственного Контроля. До 1908 года непрерывно оставался в Петербурге, одновременно служа в Департаменте, где с 1904 года занял должность Младшего Ревизора, и продолжил занятия адвокатурою.

12 мая 1904 года женился на казачке Золотоношского уезда Полтавской губ[ернии], слушательнице историко-филологического отделения Бестужевских высших женских курсов – Ксении Петровне Труш. От этого брака у меня трое детей: сын Николай, родившийся 25 июля 1905 г. на хуторе Леснивщина близ с. Батьки Зеньковского у[езда] Полт[авской] губ[рении], дочь Наталия, род[ившаяся] 8 февраля 1907 г. в Петербурге, и дочь Леонида, родившаяся 8 ноября 1908 года в г. Севастополе.

К 1908 году мною были выполнены все требования, представлявшиеся Петербургским Советом Присяжных Поверенных к лицам, желающим получить звание Присяжного Поверенного, а именно: проведено необходимое количество защит по уголовным делам с присяжными заседателями, засчитаны два года работ в юридических конференциях и защищены положенные рефераты по юридическим вопросам.В 1908 году последовал указ Правит[ельственного] Сената о воспрещении совмещения государственной службы с званием помощника прис[яжного] поверенного. Мною было подано прошение о зачислении в Присяжные Поверенные, но обострившаяся летом 1908 года легочная болезнь воспрепятствовала осуществлению этого намерения, принудив остаться на государственной службе.

Пришлось выйти из сословия и уехать из Петербурга, приняв назначение (20 августа 1908 года) в Крым на должность Заведующего Контролем Севастопольского военного порта. До переезда в Крым я принимал участие в качестве Члена Правления в работах Невского Общества Народных

Развлечений, руководимого профессором-гигиенистом Дмитрием Петр[овичем] Никольским. Организовал при этом Обществе популярные лекции по юридическим вопросам, читал лекции по правоведению в Смоленской школе для взрослых рабочих на Шлиссельбургском тракте (1904–1905 гг.), читал лекции по энциклопедии права и государственному праву в Обществе Народных Университетов, членом Совета коего был избран в 1906 году. С возникновением в 1903–1904 гг. по инициативе проф[ессора] Дмитр[ия] Андреев[ича] Дриля «Общества борьбы с жилищной нуждой среди рабочего населения Петербурга» я был избран сначала Членом Совета этого Общества, а потом – с 1907 года – Директором его Правления.

В учебные годы 1906–1907 и 1907–1908 читал курс законоведения в гимназии С. А. Столбцова, учрежденной «Родительским Союзом средней школы» в Петербурге. Одновременно с этим, по возникновении в 1901 году «Консультации для оказания юридической помощи малоимущему населению» на Петербургской Стороне, был избран, со дня основания консультации, Товарищем Председателя и Казначеем консультации, в каковом звании и оставался бесплатно до отъезда в Крым в 1908 году.

С 1901 по 1905 гг. под руководством покойного профессора Ник[олая] Павл[овича] Павлова-Сильванского, работал в качестве сотрудника в издаваемом Половцевым «Биографическом словаре Рус[ского] Ист[орического] Общ[ества]». В 1905 году напечатал в журнале «Русское богатство» (май) исследование по вопросу «О праве женщин быть адвокатами».

В Севастополе в мае 1909 года был избран Членом «Комитета попечительства о нар[одной] трезвости» и Председателем «Общества содействия воспитанию и защите детей». Организовал при Попечительстве юридическую консультацию для оказания помощи малоимущему населению, каковою и заведывал до отъезда из Севастополя в октябре 1914 года. По отъезде из Севастополя был избран Членом Попечит[ельства] о нар[одной] трезв[ости] Об[щест]ва сод[ействия] воспит[анию] детей.

В конце 1914 года снова перевелся в Петербург на должность Старшего Ревизора Деп[артамента] Военного и Морского Очетн(…) Госуд[арственного] Контроля. За пребывание в Севастополе напечатал в «Вестнике Права и Нотариата» (Москва) две статьи: «О праве необходимой обороны против незакономерных действий органов власти» (июль-август 1910 г.) и «Шантаж как уголовное преступление» (август 1911 г.).

В Петрограде в мае 1915 года был избран Товарищем Председателя Юридического Отдела Петроградского Областного Комитета Союза

Городов, и в этом звании работал в юридической консультации Отдела до июня 1918 года.

Был одним из составителей изданного в 1916 году Отделом популярного Справочника о законоположениях, касающихся вознаграждения и пенсий воинских чинов. В 1917 г. представил доклад об организации повсеместной юридической помощи населению. Доклад этот Юридическим отделом был передан в Министерство Юстиции. Министерством Юстиции в июне 1917 года была образована специальная Комиссия для разработки вопроса о государственной юридической помощи населению, под председательством Тов[арища] Мин[истра] Юстиции [Г. Д.] Скарятина, в состав каковой Министр Юстиции пригласил и меня. В виду последовавшего засим захвата власти большевиками, Комиссия не смогла выполнить своей задачи.

В сентябре 1917 года при моем непосредственном участии при Центральном Комитете Служащих Госуд[арственного] Контроля был основан журнал «Вестник Государственного Контроля», в котором мною, за период времени до марта 1918 года, был помещен ряд статей: «О независимости и самостоятельности ревизоров контрольного ведомства», «Noblesse oblige», «Демократия и Демагогия» и пр. В марте 1918 года, по инициативе Центрального Комитета Союза служащих Государств[енного] Контроля, мне предложено было занять место Управляющего Морским Отделом Центрального Контроля и одновременно с этим я был избран постоянным сотрудником журнала «Известия Госуд[арственного] Контроля» по отделу профессионального движения.

Областным Комитетом Союза Городов в марте 1918 года я был избран Председателем Отдела о военнопленных. Последние должности выполнялись мною недолго, ибо с июня 1918 года я уехал на Украину.

С 15 июля 1918 года занял должность Начальника Отдела Департамента Законодательных Дел Государственной Канцелярии Украины. Вместе с этим избран был Членом Совета Киевского Общества «Просвіта», а в октябре 1918 года, по приглашению Правления Административно-экономического института приступил к чтению лекций по Государственному бюджету в этом институте[1].

Н. Павлов-Сильванский

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5353, арк. 1–2. Автограф.

[1] Після тексту документа подано додаткову інформацію: «В Киеве мною издана брошюрка „Новый закон о повышении ставок гербового сбора”».

№ 70

CURRICULUM VITAE

ПАВЛОВА-СІЛЬВАНСЬКОГО МИКОЛИ МИКОЛАЙОВИЧА

20 жовтня 1923 р.

Микола Миколайович Павлов-Сільванський народився 13 серпня 1877 р. в Петербурзі. Батько та мати були українцями: батько – Харківської губернії, мати – Миргородського повіту Полтавської області. Після закінчення в 1895 р. курсу елісаветинської класичної гімназії і в 1900 р. курсу юридичного факультету Московського університету з дипломом першої ступені, оселився в Петрограді, де до 1908 р. займався літературно-науковою роботою, викладав законознавство в старших класах гімназії і, як фахівець по бюджетному праву, працював в державному контролі. В 1908 р. захворів на туберкульоз і переїхав в м. Севастополь, де одержав посаду завідуючого контролю порту, яку займав до 1914 р. Одночасно був членом Комітету Севастопольського Народнього Дому, заступником голови консультації для юридичної допомоги незаможному населенню.

Після повернення в 1915 р. в Петроград, був обраний заступником голови юридичного відділові петроградського краєвого комітету спілки міст та продовжував працю в державному контролі.

В 1918 р. переїхав до Києва, де був обраний керуючим працями Постійної Комісії по виучуванню звичаєвого права УАН, заступником голови академічної бібліотечної секції, одночасно викладав бюджетове право в вищому адміністративно-економічному інституті і був співробітником Київського журналу «Державний контроль» (1919).

В середині 1920 р. переїхав до м. Лубен Полтавської губернії, де був одним з фундаторів Наукового Товариства, що в 1922 р. було прийнято під захист УАН і до кінця 1922 р. був головою цього Товариства.

Одночасно викладав на Лубенських агрономічно-сільськогосподарчих курсах в профшколі, був членом Лубенського Комітету «(…)» допомоги голодуючим і т. п.

В кінці 1922 р. переїхав до Петрограду, де співробітничаю в Центральному Бюро Краєзнавства при Російської Академії Наук, в журналі «Краєзнавство», і одночасно працюю в Окружній інспекції Транспорту.

Мої друковані праці: «О праве женщин заниматься адвокатурой» (Рус. (…), 1905, май), «О праве необходимой обороны против незаконных действий органов власти» (Вест. Права (…), М., 1910), «Шантаж как уголовное преступление» (Вестник Права и Нотар(…), 1911), «О не-

зависимости и самостоятельности работников контроля» (Вестник Государственного контроля, Птр, 1917) и др.

Н. Павлов-Сильванський

ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 5980. – Арк. 1, 1 зв. Автограф.

Перша автобіографія М. М. Павлова-Сільванського закінчується інформацією про його переїзд у червні 1918 р. до України. Український період його життя (1918–1922 рр.) відображений у другій автобіографії (1923). М. М. Павлов-Сільванський реалізовував свій досвід правника й науковця на посаді керівничого Комісії для виучування звичаєвого права,, що діяла у складі Соціально-економічного відділу ВУАН. Комісія складала бібліографічний покажчик, збирала й досліджувала матеріали звичаєвого (народного) права, в тому числі норми народного права в народних судах Києва, спадкове і земельне право, торговельно-звичаєві норми тощо. У серпні 1919 р. через несприятливі умови діяльність Комісії тимчасово припинилася й М. М. Павлов-Сільванський переїхав на батьківщину матері, у Лубни. Там він спільно зі Г. Я. Стеллецьким створив «Комітет Науки і культури на Лубнях» та Лубенську філію Українського наукового товариства при ВУАН. На меті вони мали створити культурний простір і закласти наукові підвалини майбутнього Лубенського університету (див. док. № 38).

ПАХАРЕВСЬКИЙ ЛЕОНІД АНДРІЙОВИЧ [16(04).09.1883, с. Щербачинці Звенигородського пов., нині Богуславського р-ну Київської обл. – 1938] – письменник, актор, режисер, драматург, перекладач, журналіст, педагог.

№ 71

АВТОБІОГРАФІЯ ПАХАРЕВСЬКОГО ЛЕОНІДА АНДРІЙОВИЧА

[поч. 1920-х рр.][1]

Пахаревський Леонід Андрієвич, український белетрист, народився на світ 1883 р. 4 вересня в с. Щербачинцях Звенігородського повіту на Київщині. Походить з духовної сім'ї, син священика. Вчився спочатку в бурсі (духовній школі) в м. Богуславі, звідсіля, з переїздом батька на парафію в с. Летичівку Липовецького пов[іту], перевівся до такої ж школи в м. Умань, яку й скінчив в числі перших учнів, а тоді вступив до духовної семінарії в Києві. В Київ же переїхала вся родина його і з того часу Л. А. Пахаревський живе в Києві, підлягаючи всім культурним впливам

[1] Дату документа встновлено за текстом.

великого міста. З семінарського інтернату молодого семінариста весь час тягне до театру, лекцій та ін. культурно-громад[ських] установ.

Вже з перших класів семінарії в його складається план вступу до університету, що до 1905 р. було дуже трудно для семінаристів, бо їх допускали тільки в Університети Томський та Юріївський. Перед самим кінцем семінарської науки, за два тижні до випускних іспитів з 6 класу, Пахаревський, один з кращих по успіхам учнів, мало не був виключений за виступ з рефератом про Чехова в літературному гуртку, в дискусіях про голо(…) нового життя, що лунає у «Вишневому саду».

Скінчивши третім[1] учнем у 1905 р. семінарію, Пахаревський восені того ж року їде вчиться до Юрьєва, на істор[ично]-філ[ологічний] факультет. Революція цього року захоплює його в Юрьєві і перериває лекції, на які молодший студент накинувся з великим запалом.

В час перерви академічного життя Пахаревський повертається до Києва, містить в грудневій книжці «Киевской старины» своє перше оповідання «Довгий ряд днів» і з того часу віддається на довгий час літературі і мистецтву. В тій же «Киевской старине» друкується в початку 1906 р.[2] друге оповідання Пахаревського «Тихеньке життя», а далі він стає близьким співробітником першої української газети «Громадська думка», а за її закриттям – газети[3] «Рада», в якій довгий час займає посаду секретаря редакції. В цих газетах містяться оповідання, фейлетони та театральні рецензії Л. Пахаревського. Окрім справжнього прізвища, він підписується псевдонімами – Чулий, Л., Litera. В цей же час, з 1906 до 1911 р. оповідання та переклади Пахаревського («Пан» Гамсуна та ин.) друкуються в журналах, альманахах[4] та тижневиках «Нова Громада», «Літ[ературно]-н[ауковий] Вістник», «Слово», «Село», «Засів», а згодом – «Сноп», «Терновий вінок»[5].

На укр[аїнській] сцені з'являється в його перекладі п'єси Чірікова «Євреї» – популярна в ті часи та «Жарти» А. Чехова[6]. П'єса «Євреї» виходить окремою книжкою. Слідом за нею з'являється оригінальна драма Пахаревського «Нехай живе життя», а далі виходять збірники його оповідань: «Буденні оповідання», «Пожовкле листя» та «Оповідання», кн. III. Після другої революції всі ці оповідання з'являються в другому виданні в 2-хтомниках, виданих у Черкасах вид[авництвом] «Сіяч».

---

1 Слова «третім учнем» дописано над рядком від руки.
2 Слова «в початку 1906 р.» дописано над рядком від руки.
3 Слово «газети» дописано над рядком від руки.
4 Слово «альманахах» дописано над рядком.
5 Назву «Терновий вінок» дописано над рядком.
6 Слова «та „Жарти"» А. Чехова» дописано над рядком.

До цього прилучається невеликий драмат[ичний] етюд «Тоді як липи цвіли». Деякі з оповідань уміщені були в російському перекладі в газетах та журналах «Голос Москви», «Наши дни», «Киевское утро» та ин.

[1] Одночасно з літературою Пахаревський захоплюється театром; вступає до відділу драми української, в школу М. В. Лисенка, кінчає там курс і навіть дебютує в «Освідчинах» Чехова в укр[аїнському] театрі М. Садовського. Скілька років бере участь як актор-комік та резоньор і режисер в Театрі Лук'янівського народного дому в Києві під орудою М. М. Старицької, деякій час перебуває в трупах І. Сагатовського та Т. Колісниченка на провінції, складає серйозний драмат[ичний] гурток для спектаклів нової драми при київській «Просвіті». Під орудою російського режисера Г. [І.] Матковського цей гурток дає в Києві скілька вистав нового репертуару: «На новий шлях» Б. Грінченка, «Блакитна троянда» Л. Українки, «Нора» Г. Ібсена (в укр[аїнському] пер[екладі]), «Ювілей» Чехова та «Огні Іванової ночі» [Г.] Зудермана. Але всі зусилля цього гуртка прищепити укр[аїнській] сцені новий репертуар – розбиваються в той час (1907–10)[2] об байдужість публіки: Пахаревський, що грав на сцені під псевд[онімом] «Свіргорського», розчарований[3] зовсім, одходить од цієї справи.

У «Просвіті» ж, на чолі якої з самого його заснування в Києві[4], (…) Б. Д. Грінченко, Пахаревський, що вважав себе літературним учнем цього письменника, енергійно працював по Комісіях – артистичний та видавничий – до самого закриття цього Товариства.

В 1910 р. Пахаревський одружився з артисткою української драми В. Валерик, в 1911 р. скінчив по історичн[ому] відділові Київський університет і примушений матеріальною скрутою, поїхав учителювати в Мітаву до німецької гімназії. В Київській окрузі посади йому не дали як «політично неблагонадійному», бо за свою українську громадську роботу та за участь в українській[5] газеті, він був двічі заарештований і попав в списки неблагонадійних.

З переїздом в 1911 р. до Курляндії, припиняється оригінальна[6] літературна праця Пахаревського.

В 1915 р. під час війни, Пахаревський повернувся до Києва, де учителює по укр[аїнських] та рос[ійських] серед[ніх] школах, цій професії він

---

[1] Початок речення закреслено.
[2] Слова «в той час (1907–10)» додано над рядком.
[3] Слово «розчарований» дописано над рядком.
[4] Слова «в Києві» додано над рядком.
[5] Слово «український» дописано від руки над рядком.
[6] Слово «оригінальна» дописано від руки над рядком.

віддав себе цілком і тільки зрідка працює як перекладчик на укр[аїнську] мову. По домовленню «Книгоспілки» він переклав на укр[аїнську] мову всі найвидатніші твори Чехова, а окрім того працює в Академії наук в Комісії Енциклопедичного словника.

ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 5986. – Арк. 1–7. Автограф.

№ 72

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК У КИЇВІ.
ПОСТІЙНА КОМІСІЯ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ[1]

1927 р.

У відповідь на надіслану мені анкету, подаю такі відомості про себе [2]:

I

1. Пахаревський Леонід Андрієвич.
2. 1883 р. 4 вересня (ст. ст.).
3. с. Щербачинці Звенігород[ського] пов[іту] на Київщині. Православний. Українець.
4. Батько був священик. Українець. Мати українка з роду Шмигельських.
5. В історії роду нікого видатного не було.
6. Скінчив Київський університет 1911 р. по іст[орично]-філ[ологічному] фак[ультету], середню освіту одержав у Київськ[ій] дух[овній] семінарії.

7–8. В семінарії вступив до укр[аїнської] громади, якою керував учитель Волод[имир] Чехівський. З того часу приєднався до укр[аїнського] руху, найбільше схиляючись до кол[ишньої] [Української] рад[ікально]-демократичної партії. Писати почав ще в семінарії. Перше оповідання рос[ійською] мовою друкувалося в часоп[ису] «Юго-Западная неделя» (чи «край»). Перше оповідання укр[аїнською] мовою надруковано було в кінці 1905 чи 1906 р. по закінченню семінарії, коли я був студентом Дерптського університету, – «Довгий ряд днів» у «Киевской старине». Познайомився тоді з В. П. Науменком, С. О. Єфремовим, Б. Д. Грінченком, яких вважаю за своїх ідейних учителів в укр[аїнській] роботі. Друге опов[ідання] «Тихеньке життя» вміщено було в 1906 р.

[1] Відповіді на запитання анкети.

[2] У лівому верхньому кутку рукою М. М. Могилянського написано: «Одержано 29.09.[19]27; Автобіогр[афія] № 34. Пахаревський».

там же. Перебуваючи в київській семінарії, склав кантату, яку виконано було на ювілеї М. В. Лисенка в Купецькому зібранні. Музику до неї написав К. Г. Стеценко, тоді ще учень тієї ж семінарії. З заснуванням у Києві першої укр[аїнської] газети «Громадська Думка», я, тоді студент ун[іверсите]ту, почав писати в цій газеті, а після її закриття, вступив як постійний співробітник до газ[ети] «Рада», де згодом перейшов на посаду секретаря редакції, на якій був до 1911 р.

В цей час писав у журн[алі] «Нова Громада» (опов[ідання] «Батько»), в газеті «Рада», в журн[алі] «Літ[ературно]-Наук[овий] Вістник», газ[еті] «Село», журн[алі] «Укр[аїнська] хата», газ[еті] «Слово». Підписував оповідання повним прізвищем, а статті, рецензії та ін. псевдонімами: «Л. Чулий», «Л. П-ський», «Litera», «Л. Пухор» (газ[ета] «Діло»). У «Літ[ературно]-Наук[овому] Віснику» містив оповідання, рецензії, переклади («Пан» Гамсуна). Одночасно писав рос[ійською] та укр[аїнською] мовою рецензії на вистави в театр[альних] часописах: «Киевский театр», «Курьер», «Театр и искусство», «Рампа». Посилав дописи до газ[ет] «Речь» та «Русские ведомости». Під час перебування в ред[акції] «Рада» брав активну участь в Київському Т[оварист]ві «Просвіта» (головував у драмат[ичній] секції, був членом видавничої комісії). За цей час підлягав політичним репресіям: двічі був арештований, сидів у Лук'янівському та Бульварному участках, скілька разів був потрушений. На допитах у жандармському упр[авлінні] та в охрані мене обвинувачували в належності до С[оціал]-Р[еволюціонерів], хоч я ні до якої партії, окрім укр[аїнського] об'єднання «Туп», ніколи не належав. За участь в укр[аїнській] роботі, по закінченню Київськ[ого] у[ніверсите]ту, був позбавлений права вчителювати на Україні і мусив з своєю дружиною В. А. Гарвалінською їхати на посаду вчителя літератури і іст[орії] до Мітави, до Німецької Дворянської гімназії, де пробув з 1911 р. до 1915 р., а тоді повернувся до Київа, де весь час учителював по середніх школах, а тепер завідую трудшколою № 50 (укр[аїнська]).

Ще в університеті вступив до відкритої тоді укр[аїнської] драмат[ичної] школи М. В. Лисенка, яку й закінчив по класу М. Старицької (в першому укр[аїнському] випускові). В цей час грав в укр[аїнській] драм[атичній] трупі М. Старицької в Київськ[ому] Лук'янівському Нар[одному] Домі (на ролях коміків і режисера), брав участь в виставах і концертах «Просвіти». Псевдонім сценічний – Л. Свірговський (див[ись] кн[игу] Комарова «Українська драматургія»). Мріяв про заснув[ання] нового укр[аїнського] театру з європ[ейським] репертуаром, але справа обмежилася тільки скількома виставами «Просвіти» в Києві («Огні Іванової ночі», «Нора», «Ювілей») та в Чернігові («Нора»). Пробував служити в провінц[ійних] укр[аїнських] трупах Колісниченка та Сагатовського,

але нового нічого внести не можна було і я залишив сцену. Мав дебют у трупі М. Садовського в жарті Чехова «Освідчини». Вчителюючи далі в Мітаві та Києві, не поривав зв'язків з літературою. Писав у газетах рос[ійською] та укр[аїнською], перекладав укр[аїнською] мовою вибрані твори Чехова та Короленка. З 1917 р., з моменту революції, був закликаний до ред[акції] газ[ети] «Киевская Мысль» на відділ укр[аїнського] життя. Реферував для цієї газети історичні тепер конгреси та з'їзди і збірки Центр[альної] Ради. Писав в цей час статті в «К[иевскую] М[ысль]» за підписом «Мечтатель» та «Л. П-ський» в театр[альній] газ[еті] «Зритель», в газ[еті] «Нова Рада». В радянській пресі містив статті в газ[еті] «Вечерний Киев» (1927), в «Глобусі» (оповід[ання]), педагогічні статті в «Пролет[арській] Правді» («Трибуна совітника»). Працюю як перекладач з художньої літератури в вид[авницт]ві «ДВУ» та «Сяйво».

Один час був перекладачем у телегр[афному] агентстві «БУП» (перед наступом Деникіна). За часів війни імперіал[істичної] та громад[янської] працював тимчасово в кооперативних об'єднаннях «Городской Потребитель» (інстр[уктор] культ-осв[ітнього] відділу) та «Дніпросоюз» (секр[етар] юрид[ичного] відділу). Під час імпер[іалістичної] війни скілька місяців служив за інспектора в Центроцукрі. Тепер завідувач 50-ї укр[аїнської] трудшколі в Києві.

II

1. Основна робота – педагогічна. В літерат[урі] – красне письменство і журналістика.

2. Література й історія.

3. Школа. Мова. Дитячий рух.

III

1. Маю такі друковані твори: «Буденні оповідання», «Пожовклелистя» (власні вид[ання]), «Оповідання», кн. III (вид-во «Вік»), «Оповід[ання]», т. I та II (вид-во «Сіяч» у Черкасах), «Нехай живе життя», п'єса на 4 д[ії] (власне вид[ання]), «Тоді як липи цвіли», др[аматичний] етюд на 1 д[ію] (власне вид[ання]), «Євреї», др[ама] [Є.] Чірікова, в укр[аїнському] перекл[аді] (моєму) жарт Чехова «Сватання» (зб[ірник] «Жарти» Чехова). У повн[ому] зібр[анні] творів В. Короленка за ред[акцією] С. Єфремова (укр[аїнський] пер[еклад] оповід[ань] «Соколинець», «Ат-Даван»; вид-во ДВУ), перекл[ад] роману Гамсуна «Пан» (одбиток з «Л[літературно]-Н[аукового] В[істника]»). Окремі опов[ідання] були друковані в таких часописах: «Киевская Старина» (1905–[190]6), «Нова Громада» (1906), «Літ[ературно]-Наук[овий] Вістник», «Село», «Слово», «Укр[аїнська] хата», «Глобус» (1927, ч. 14), «Рада».

Статті друкувалися в часописах «Гром[адська] Думка», «Рада», «Нова Рада», «Україна, «Киевская Мысль», «Речь», «Киевская Жизнь»,

«Киевские Новости», «Русские Вед[омости]», «Зритель», «Киевский Театр», «Курьер», «Театр и иск[усство]», «Рампа и жизнь», «Наши дни» (1918), «Пролет[арская] Правда» (1925), «Вечерний Киев» (1927).

2. Рецензії на мої твори було надруковано в часописах: «Рада», «Літ[ературно]-Наук[овий] Вістник», «Українська хата» та ін. В книжках згадано: С. Єфремов – «Іст[орія] укр[аїнського] письменства», О. Дорошкевич – «Підручник історії української літератури»

3. Російською мовою перекладено такі оповідання: «Горе», «Дід знав усе» («Наши Дни», К., 1918), «Дід знав усе» (в одній з харк[івських] газет). В газ[еті] «Киевское утро» («Пісня дзвона» та «Дівчина Мрія»).

4. Портретів поміщено ніде не було.

5. Псевдоніми: Чулий, Л., Litera, Мечтатель, Л. П-ський, Л. П., Л. Андреєвич, Л. Свірговський (театр[альний]).

6. Фотографічну картку надішлю згодом.

Л. Пахаревський

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5985, арк. 1–3. Автограф.

Л. А. Пахаревський – представник українського відродження 1917–1920-х рр., яке охопило різні сфери українського життя: освіту, науку, культуру, літературу. Ім'я драматурга, актора Леоніда Пахаревського залишилося в літописі Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого та в історії українського театру. Працював редактором українськомовної газети «Рада» (1906–1914), навколо якої гуртувалися визначні діячі майбутньої УНР (Є. Х. Чикаленко, В. Л. Симиренко, П. Я. Стебницький та ін.) та формувалися підвалини української свідомості передвоєного часу. Визнаний у царині художнього перекладу з російської, польської, французької, німецької, норвезької мов (зокрема й українською) творів К. Гамсуна, Е. Золя, Жуля Верна, Г. Гауптмана, А. Шніцлера, Ґ. Деледди. Разом з Павлом Майорським здійснив перший повний переклад однієї з книжок світової слави раннього італійського Ренесансу – «Декамерон» Дж. Боккаччо (1929). Хоча Л. А. Пахаревського не було притягнуто до судового «процесу СВУ» (1930), ім'я митця там неодноразово згадувалося. Подальша доля Л. А. Пахаревського малодосліджена.

Автобіографію Л. А. Пахаревський написав власноруч на початку 1920-х рр. Текст не закінчено. Очевидно, автобіографія і відповіді на запитання анкети (1927) були подані автором документів до Біографічної комісії одночасно.

ПЕЛЕНСЬКИЙ ЙОСИП ГАВРИЛОВИЧ (31.12.1879, м. Комарно Рудківського пов., нині Городоцького р-ну Львівської обл. – 29.11.1957, Львів) – історик, мистецтвознавець, археолог.

№ 73

CURRICULUM VITAE[1] ПЕЛЕНСЬКОГО ЙОСИПА

12 липня 1918 р. Львів

Підписаний уродився у містечку Комарні біля Львова в р. 1879, мислить отже 39-тий рік життя. Там укінчив початкову (народню) школу. Середню школу укінчив у Львові, це є ц. п. і українську (академічну) гімназію. Вищу освіту побирав в Кракові, від року 1900 до 1908, де з найкращим вислідом укінчив студії університетські, а також Академію штук. За весь час прикладав з особливим замилуванням до наук історичних, в першій же мірі історії мистецтва й археології класичної. Через рік 1908 – заохочений своїм професором др. Маріяном Соколовським – перебував в Київі, де провадив досліди над архітектурою старокняжої доби, що відтак спожиткував у своїх пізніших виданнях. Два роки був потому преподавателем в гімназії в Галичині. В році 1911 – на підставі друкованих праць своїх з царини історії мистецтва – здобув ступень доктора філософії на унів[ерситеті] Краківському.

Почавши від року 1910 провадив археологічні досліди, получені з розкопами церковищ і двора княжого в Галичині, бо місце цьої старої столиці князів наших затратилось через пізніші віки, – не було нікому знане, а навіть спірне в науці. Вислідом згаданих дослідів, котрі тривали від р[оку] 1910 до 1912, було відкриття численних руїн, це є фундаментів церков з XII–XIII віка, розміщених кругом княжого замку, як неменш відкриття самого замку (княжого двора) з прегарними останками укріплень города і його соборної церкви (єпископії).

Рівночасно провадив підписаний досліди над другими старинними городами в Галичині, а також над будівництвом народним, котрого найкращим пам'ятником є старі деревляні церкви в Галичині, яких вже не мають другі землі українські. З тої області призбирав підписаний чималий матеріал задля основної студії. Головним вислідом всіх тих дослідів в краю й за границею є твір про мистецтво на Україні у віках середніх, котрий появився саме перед заголовком: «Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej» . Книга обнимає не тільки пам'ятники, добуті з Галича, але також Перемишля, Холма, Володимира Вол[инського], Київа, Чернігова та других городів, джерела літописні, словом все, що

[1] CV надійшов до Біографічної комісії з архіву МНО. Про це свідчить запис: «З архіву М.Н.О. Справа № 6 про Український Народний Університет в Київі. Стор. 189, 199».

причиняється до пізнання й висвітлення руху мистецького на землях українських в тих давніх часах.

Тепер працює підписаний над тим, що зразу хотів учинитися, а саме доповнити польське видання (на підставі котрого мав габілітуватися на доцента мистецтва на Краків[ському] університеті, новодобутими матеріялами й видати згадану студію ще раз на мові українській.

Врешті годить ся згадати, що підписаний мав запевнену професуру мистецтва через свого професора д[окто]ра Маріяна Соколовського. Та часи, які наступили по смерті згаданого професора особливо вельми загострені відносини національні в краю межи Поляками й Українцями, мимо всіх запевнень і найкращих кваліфікацій ударемнюють всі заходи підписаного так в Кракові як і у Львові в тій справі ще від р. 1913, а чинники польські, в чиїх руках справа ця спочиває, велять йому дожидати кінця війни, поки справа основання окремого українського університету в Галичині не буде розв'язана.

Др. Йосип Пеленський

Печатні праці наукові д[окто]ра Йосипа Пеленського.

1[1].

2. Старовина города Києва. «Діло» в липні 1908.

3. Стиль і його мова в архітектурі. 1908. «Вісник науково-літературний».

4. Дзвони на Україні; їх початок і розвій. «Діло», 1909, квіт[ень], травень.

5. Національний музей у Львові. «Діло», 1911.

6. Народний театр у Львові. «Діло», 1911.

7[2].

8. Володимирія; край і його столиця. «Календар просвіти у Львові на 1907 рік.

9. Печерська Лавра. «Діло» за май 1918.

Опріч того, деякі поменші розвідки й записки.

Справедливість цих Curriculum vitae та списка друкованих праць стверджую. Оригіналів документів д. Пеленський не має, яко біженець.

31.12.[19]18. – ректор Ф. Сушицький

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5988, арк. 1. Копія. Машинопис.

Й. Г. Пеленський народився і здобув вищу освіту в Австро-Угорській імперії. Як історик мистецтва вивчав архітектуру давніх церков кня-

[1] Назву праці подано польською, нерозбірливо. Можливо, йдеться про статтю: «Geneza i rozwój starożytnych bazylik». Lwów, 1907.

[2] Назву праці подано польською, нерозбірливо.

жого періоду, що збереглися на території Галичини (серед інших – церква св. Пантелеймона в Галичі). Видав ґрунтовну монографію про місце архітектурних пам'яток Галича в історії зодчества Київської Русі (1909). Під час Української революції Й. Г. Пеленський не залишився осторонь суспільно-політичних подій. У львівській пресі публікував статті, присвячені духовному розвитку українського народу (спостереження стосовно національного духу, про Києво-Печерський монастир тощо). Висловив тривожний запит до уряду Української держави: «Що буде з історичними скарбами?» Разом з іншими галицькими українцями опікувався долею історичних скарбів і їх поверненням з музеїв, архівів Петрограда і Москви, розв'язанням проблем становлення державної системи охорони пам'яток. Увійшов до спеціальної комісії при Міністерстві народної освіти Української держави, яка займалася науковим обґрунтуванням рекомендацій та інструкцій щодо збереження культурної спадщини. На запрошення І. І. Огієнка викладав у Кам'янець-Подільському державному українському університеті. У повоєнні роки викладав у Львівському університеті.

Автобіографія підписана Ф. П. Сушицьким, на той час ректором Українського народного університету в Києві (з 29.09.1918 – ректор Київського державного українського університету і очільник департаменту вищої та середньої освіти Міністерства народної освіти Української держави).

ПЕТРОВ МИКОЛА ІВАНОВИЧ (24.04.1840, с. Вознесенське Макар'євського пов. Костромської губ., нині Галичського р-ну Костромської обл., РФ – 20.06.1921, Київ) – церковний історик, історик української літератури, етнограф, літературознавець, мистецтвознавець, археолог, краєзнавець, музейник, громадський діяч.

№ 74

До Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України при Української Академії Наук у Києві.

20 липня 1920 р. Київ

Згідно прохання Постійної комісії від 26 лютого 1920 р., маю за честь надіслати до цієї Комісії свої біографічні та бібліографічні відомості.

При цьому надсилаю також свій гравірований портрет, зроблений художником В. Мате з фотографічної карточки Ф. Мезера 1889 р., та дві фототипії, виповнені п. Шульженко коло 1913 р.

Академік Н. Петров

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5997, арк. 1. Автограф.

№ 75
ЖИТТЄПИС АКАДЕМІКА М. І. ПЕТРОВА[1]

Микола Іванович Петров, син дяка, народився 24 квітня 1840 року в селі Вознесенськое, що знаходиться біля посаду Унжа Макаріївського повіту Костромської губернії. Після домового підготовлення, в 1850 р. він поступив до Макаріївської духовної школи, прямо до другого классу; в 1856 р. він перейшов до Костромської духовної семінарії, з котрої в 1861 р., за один рік до повного скінчення семінарського курсу, його було призначено казенним вихованцем для вступлення до Київської Духовної Академії. По скінченні академічного курсу, наказом Св. Синоду від 9 жовтня 1865 року, його було призначено вчителем словесности до Волинської духовної семінарії. В 1867 р. товарищами по службі його обрано було до складу фундаторів – редакторів знову дозволених до видання «Волынских Епархиальных ведомостей», а з 1868/9 шкільного року він був секретарем Правління Волинської духовної семінарії. В вересні 1868 р. Радою Київської Духовної Академії за друковані твори М. І. був вшанований ступенем магістра богословія; 24 квітня 1870 р. він був обраний на доцента Київської Духовної Академії по історії словесності, огляд чужоземних літератур та історії російської літератури, а 17 вересня 1871 р. – на екстраординарного професора по тій-же катедрі. 18 листопада 1875 р. Радою Київської Духовної Академії було присуджено йому ступень доктора богословія, 26 липня 1876 р. Св. Синодом був затверджений в цім ступені, а 24 вересня того ж 1876 р. – обраний Радою Академії на посаду ординарного професора. З лютого 1884 і до 1887 р. М. І. був редактором «Киевских Епархиальных ведомостей», що видавалися при Київській Духовній Академії. З 1884/5 акад[емічного] року, зі введенням в чинність нового академічного статуту, М. І. припинив викладання історії російської літератури. З 1 травня 1890 р. він був членом Правління Київської Духовної Академії. Новим академічним статутом 1910 року катедру теорії словесності та історії чужоземних літератур в Духовних академіях було скасовано й введено граничний строк в 30 років для служби академічних професорів. Наслідком цього проф[есор М. І.] Петров з 1910/11 акад[емічного] року вже не був на штатній службі в Академії.

---

[1] Внизу сторонки зроблено примітку: «Виготовлено до друку при (…) наукового співробітника Української Академії наук професора М. Ф. Оксіюка». Очевидно, йдеться про переклад автобіографії українською мовою, яку здійснив М. Ф. Оксіюк за дорученням історико-філологічного відділу ВУАН. Співробітники відділу В. І. Барвінок та М. Ф. Оксіюк також переклали і підготували до друку в збірці «Записки історико-філологічної секції УНТ в Київі» (К., 1918, кн. 17) кілька праць М. І. Петрова.

Офіційно науково-літературна діяльність проф[есора М. І.] Петрова виявилась у рецензіях на кандидатські, магістерські та докторські роботи та на дисертації, pro venia legend приват-доцентів, приблизно по п'ять рецензій що року; отже, за сорок літ академічної служби повинно бути до 200 рецензій. По посаді члена академічного Правління, він складав справоздання про стан Київської Духовної Академії в 1891/92, 1895/96, 1900/901, 1904/905 та 1908/909 рр., що друкувалися в «Трудах Киевской Духовной Академии» та окремими відбитками.

Неофіційна науково-літературна діяльність проф[есора М. І.] Петрова виявилась у творах, що перелічені в нищедоданому бібліографічному спискові. Але ж цифра праць в цім списку потребує деяких пояснень. Не увійшла до списку значна кількість студій публіцистичного церковно-громадського характеру, особливо тих, що містилися в «Руководстве для сельских пастырей» з 1876 до 1883 р., бо вони, не маючи наукового значення, втеряли інтерес сучасності. Зате до списку введено кілька дрібних журнальних і навіть газетних заміток з науковим елементом, досі не задокументованими иншими виданнями, як напр[иклад] замітки про колекцію барона Шодуара, про словяно-молдавський літопис XVI віку, про збірку документів П. С. Соломки, про містечко Полонне та образ початку XVII ст., про Холмський музей церковної старовини, про Антифієвку, про вали на цвинтарі Києво-Вознесенської церкви та ин. З'єднані статті ріжних літ і навіть в ріжних періодичних виданнях, що мають споріднений характер.

Всі твори та статті, що зазначені в бібліографічнім списку, мають місцевий київський або український характер не лише по своїм джерелам українського походження чи міста находження, але й по змісту, за небагатьома (…) винятками. До таких винятків відносяться розвідка та статті про Пролог, про «Странників, їх псальми та канти» та про поему «Семинаріада», що мають деяке автобіографічне значення[1]. Останні ж твори та статті майже всі місцевого українського характеру по ріжних галузях знання.

Деяким виразом наукового значення творів проф[есора М. І.] Петрова служить і той список наукових установ, що в ріжні часи вшановували його званням свого члена.

Він есть членом таких установ: 1) з 7 вересня 1870 року – членом-співробітником Російського Географічного Товариства; 2) з 17 листо-

[1] Примітка внизу сторінки: «Проф. Петров в ранній молодості перечитав вечорами кілька разів „Четьї-Мінеї" та Пролог для своєї матері й в батьківськім домі мав змогу приглянуться до „странників" та наслухатись співу їх „псальмів та кантів"».

пада 1872 р. – дійсним членом-фундатором та секретарем Церковно-Археологічного Товариства при Київській духовній Академії, а з 1877 р. і фактичним доглядачем Церковно-Археологічного Музея; 3) з 1873 р. – членом фундатором, а з 3 грудня 1900 року – почесним членом Історичного Товариства преп[одобного] Нестора Літописця в Київі; 4) з 16 грудня 1881 р. – дійсним членом Російського Археологічного Товариства; 5) з 29 листопада 1882 р. – дійсним членом Одеського товариства історії та Стародавностей; 6) з 6 грудня 1886 р. – дійсним членом Московського Археологічного Товариства; 7) з лютого 1888 р. – членом-співробітником Археологічного Інституту в Петербурзі; 8) з вересня 1886 р. – членом Тамбовської Архівної Комісії; 9) з 22 жовтня 1888 р. – Нижегородської Губерніяльної Вченої Архівної Комісії; 10) з 28 листопада 1889 р. – Орловської Вченої Архівної Комісії; 11) з квітня 1890 р. – дійсним членом Православного Св.-Володимирського Брацтва у Володимирі-Волинськім; 12) з 24 січня 1891 р. – почесним членом Подільського Єпархіального Історично-Статистичного Комітету (згодом перейменованого в Товариство); 13) 22 листопада 1893 р. – дійсним членом Московського Нумізматичного Товариства; 14) з 24 жовтня 1896 р. – дійсним членом Товариства Історії та Стародавностей Російських при Московськім Університеті; 15) з 27 жовтня 1896 р. – почесним членом Ростовського музея Церковних Стародавностей; 16) з лютого 1897 р. – почесним членом Смоленського Церковно-Археологічного Комітету; 17) з 5 березня 1900 р. – довічним членом Володимирської Губерніяльної Вченої Архівної Комісії; 18) з 2 листопада 1902 р. – почесним членом Чернігівської Вченої Архівної Комісії; 19) з 20 травня 1904 р. – почесним членом Бесарабського Церковного історичного Археологічного Товариства; 20) з 4 липня 1904 р. – почесним членом Курської Вченої Архівної Комісії; 21) з 1905 р. – почесним членом Київського Товариства Стародавностей та Штуки; 22) з 23 березня 1905 р. – дійсним членом Київської Комісії для розбору стародавніх актів; 23) з 2 травня 1905 р. – дійсним членом Холмського Православного Св. Богородицького Брацтва; 24) з 16 грудня 1906 р. почесним членом Полтавського Історично-Археологічного Камітета; 25) з листопада 1907 р. – почесним членом Російського Археологічного Інститута в Константинополю; 26) з 22 листопада 1907 р. – дійсним членом Українського Наукового Товариства в Київі; 27) з 5 жовтня 1909 р. – почесним членом Витебської Вченої Архівної Комісії; 28) з 10 січня 1910 р. – дійсним членом Російського Воєнно-Історичного Товариства; 29) з 1910 р. – членом-фундатором Київського Товариства охорони пам'яток старовини та проектуємого Археологічного Інститута в Київі; 30) з жовтня 1910 р. – почесним членом Смоленської Архівної Комісії; 31) з грудня 1910 з – почесним

членом Псковського Церковного Історично-Археологічного комітету; 32) з 24 квітня 1911 р. – почесним членом Полтавської Вченої Архівної Комісії; 33) з червня 1911 р. – дійсним членом Наукового Товариства імені Шевченка у Львові; 34) з 14 вересня 1911 р. – почесним членом Церковного Історично-Археологічного Товариства Казанської єпархії; 35) з липня 1912 р. – почесним членом Курського Єпархіального Історично-Археологічного Товариства; 36) з 31 січня 1912 р. – почесним членом Київської Духовної Академії; 37) з 8 вересня 1914 р. – почесним членом Холмського Православного Богородицького Брацтва; 38) з 25 жовтня 1914 р. – почесним членом Казанської Духовної Академії; 39) з 17 жовтня 1915 р. – почесним членом Одеського Бібліографічного Товариства при Новоросійськім Університеті; 40) з 28 січня 1916 р. – почесним членом Петроградської Духовної Академії; 41) з березня 1916 р. – почесним членом Київського Товариства охорони пам'яток старовини та штуки; 42) з 30 квітня 1916 р. – почесним членом Мстиславського (Могильовської губ.) Музея древностей; 43) з 30 вересня 1916 р. – почесним членом Московської Духовної Академії; 44) з 29 грудня 1916 р. – членом-кореспондентом Петроградської Академії Наук; 45) з 12 травня 1917 р. – дійсним членом Центрального Комітету охорони пам'яток старовини та штуки на Україні; 46) з 16 березня 1918 р. – почесним членом Київського Товариства дослідження мистецтва й 47) з 14 листопада 1918 р. – дійсним членом Української Академії наук у Київі.

З почесних нагород за наукові твори проф[есор М. І.] Петров одержував кілька разів Євгенієво-Румянцевську й Макарієвську премії від рідної для нього Київської Духовної Академії.

Крім того, 24 вересня 1886 року Петроградською Академією Наук його вдостоєно було Уваровської премії в 500 карб. За твір «Очерки украинской литературы XIX века» (Кіев 1884) 17 березня 1898 року Російське Археологічне Товариство присудило йому золоту медаль за твори «Указатель Церковно-Археологического Музея при Киевской Духовной Академии», «Историко-топорафические очерки древнего Киева» (Кіев 1897) та «Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве» (Москва 1897).

З 10 травня 1907 року Рада Харківського університету надала йому ступінь доктора російської мови й словесності, в якій ступені його й затверджено було Міністром народної освіти 11 липня цього ж року. 15 березня 1914 року Російське Археологічне Товариство в річному загальному зібранню присудило йому велику золоту медаль Товариства за «Альбом достопримечательностей Церковно-Археологического Музея при Киевской Духовной Академии»; вип. I, II і III (Кіев 1912, 1913). В 1913 р. Петроградська Академія Наук присудила йому неповну

Макарієвську премію в 1000 карб. за твір «Очерки истории украинской литературы XVII и XVIII вв.» (Кіев 1911) [1].

З наведеного переліку творів проф[есора] М. Петрова можна бачити, що він не мав на увазі якої-небудь наукової спеціальності. Але всі майже його твори мали блізьке відношення до українознавства. Це українознавство проф[есора М. І.] Петрова навіяно було духом часу 60-х років, коли в Росії піднімалися корінні питання про волю простого народу та про політичну волю заневолених народностей. З перекованих українофільських діячів того часу мав особливий вплив на проф[есора М. І.] Петрова бакаляр, а потім екстраординарний профессор Київської Духовної Академії Єфим Михайлович Крижановський, котрий на молодшім курсі в Академії викладав лекції по історії російської літератури, звертаючи особливу увагу на південно-російське письменство XVII століття. Той же Крижановський в 1864 р. дав студентам Академії тему про словесні науки та літературні заняття студентів Академії до переобразовання її в 1818 р. проф[есор М. І.] Петров узяв цю тему для наукового розроблення й з того часу майже цілком присвятив себе дослідженню українознавства, при тому визначилися дві групи предметів, що входять в область українознавства – це словесність та історія південно-західної церкви. Розвитку останньої групи допомагав архів Почаївської Лаври, котрий проф[есор М. І.] Петров вислідив за час свого пробування преподавателем Волинської духовної семінарії. Коли в 1872 р. засновано було Церковно-Археологічне Товариство при Київській Духовній Академії, то катедра словесності була пристосована до заняттів цього Товариства з огляду на те, що до обсягу цієї науки однесено було рукописну російську літературу. Тому проф[есор М. І.] Петров і склав в ріжні часи описи рукописів Церковно-Археологічного Музея та рукописних зібрань, що знаходяться в Київі, всього шість випусків. Коли ж з 1877 р. проф[есора М. І.] Петрова фактично зроблено було завідуючим Церковно-Археологічним Музеєм, то він дивився на цей Музей з естетичної точки погляду, як на зібрання історичних пам'ятників мистецтва в усіх його видах і галузях. Необхідність заставляла його знайомитися з іконописю та малярством взагалі, з різьбарним мистецтвом, з нумізматикою та инш. Цім і з'ясовується появлення, між його науковими творами ріжних статей та заміток майже по всіх видах російського мистецтва.

[1] Далі на с. 10–60 рукопису розміщено перелік надрукованих праць М. І. Петрова (№№ 1–285). Повна бібліографія праць вченого була видана в 1994 р.: Академік Микола Іванович Петров. 1840–1921. Бібліографія / Упоряд. В. Л. Микитась, Н. Д. Микитась. К., 1994.

Короткі біографічні та бібліографічні відомості про професора Петрова надруковано було І. Городецьким во «Всемирной Иллюстрации» (1890 р., № 1134, 13 жовтня) та невідомим автором в «Русском Паломнике» (1890, № 43, 27 жовтня) з приводу 25-ліття його служби. В цих же часописах, в тих самих №№-роках, також уміщено було гравірований портрет проф[ссора М. І.] Петрова, зроблений художником В. Мате з фотографічної карточки Ф. Мезера 1889 р. З кліше В. Мате було зроблено 200 окремих відбиток. Характеристика археологічної діяльності проф[есора М. І] Петрова надрукована в «Летописи Южной России» (за 1905 р.) Є. К. Рєдіним (та окремими відбитками). В жовтню 1910 р., з приводу 45-ліття служби М. І. та залишення ним цієї служби в Духовній Академії, в Київському часопису «Рада» уміщено було досить докладну статтю про проф[есора М. І.] Петрова. Нарешті, в «Записках Історичної і Фільольогічної секції Українського Наукового Товариства в Київі» (Кн. XVII, Київ 1918 р.) надруковані статті В. Дурдуковського «Микола Іванович Петров» та С. Єфремова «М. І. Петров – як історик літератури».

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5996, арк. 1–62. Автограф.

Микола Іванович Петров – професор Київської духовної академії, академік Академії наук України, який працював одночасно в ділянках церковної історії і українського літературознавства. Один з яскравих представників історико-церковної школи КДА, засновник Церковно-археологічного товариства та першого в Російській імперії Церковно-археологічного музею (1872) при КДА. Великого значення надавав створенню джерельної бази церковно-історичної науки, збиранню речових і документальних пам'яток. Виховав плеяду учнів та послідовників. Залишив велику інтелектуальну спадщину. Бібліографія праць М. І. Петрова репрезентує різнобічні й різнотематичні напрями наукових інтересів ученого.

М. І. Петров у 1918 р. одним з перших був обраний Академіком УАН. Як «найстаріший літами споміж усіх академіків» мав честь скликати 27 листопада 1918 р. перше спільне зібрання Академії наук. Очолив кафедру історії українського письменства в історико-філологічному відділі. Про цю подію його повідомив і привітав у листі від 14 листопада 1918 р. П. Я. Стебницький, на той час міністр народної освіти в уряді П. П. Скоропадського: «В зв'язку з створенням законопроекту про УАН я маю представити на санкцію п. Гетьмана список кандидатів, які складуть первісну організацію Академії і її внутрішнього життя та наукової роботи. Зі свого боку, я вважаю за свій обов'язок вшанува-

ти Ваші заслуги у сфері історії української літератури й узагалі Вашу довголітню наукову працю включенням Вас в цей основний список членів УАН по історично-філологічному відділу» (див. док. № 14). Перебував у міжособистісних контактах з теми давньоруського та візантійського мистецтва з професором Д. В. Айналовим (див. док. № 24).

ПИЛИПЕНКО СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ [10(22).07.1891, Київ – 03.03.1934] – письменник, журналіст, редактор.

№ 76

ЖИТТЄПИС ПИЛИПЕНКА СЕРГІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА

25 липня [19]21 р.

Народився року 1891-го. Родина – з полтавських козаків, за офіцерський чин – по-старому – особистий дворянин, як і батько, що був народним вчителем, а з переконання – народовольцем.

Дитячі роки – в селі, на полі і коло череди. Далі – Київська Перша гімназія, казеннокоштним за маломочність і добре вчення. Літо – в селі і в ріжних трудових артелях, як і в дальшому житті і учнем у політурні, стельмашні, теслярні, грабарем, косачем, десятником на болотяних роботах. Далі це сполучалося з революційною пропагандою між селянством, бо вже в 1905 [р.] зв'язався з гуртками с[оціалістів]-революціонерів, а року 1908 став їх дійсним членом. Початкові соціалістичні знання одержав від свого батька, а в партію у[країнських] с[оціалістів]-р[еволюціонерів] увійшов через гурток Я. [М.] Шульгіна, батька відомого Ол[ександра Я.] Шульгіна, Міністра Центральної Ради і автора «Історії Коліївщини».

Найбільший ідеологічний вплив за часи юнацтва зробили на мене твори [М. П.] Драгоманова. Вирішив іти його шляхом, пішов на історично-філологічний факультет Київського Університету по відділу славістики. Крім античних мов, вчив фр[анцузьку], нім[ецьку], італ[ійську], чеш[ську], пол[ьську], серб[ську] болг[арську] (тепер на всіх читаю, але розмовляти не можу – дев'ять років не доводилося). Готувався до професури, написав переклад і історично-філологічний дослід про «сербську Іліяду» – «Горски Віјенау», одночасно працював над українською історією новою і літературою. Практичні роботи вів під керунком проф[есорів Т. Д.] Флоринського, [О. М.] Лук'яненка, [А І.] Степовича, [В. П.] Науменка, [М. В.] Довнар-Запольського, [В. М.] Перетца, [В. І.] Резанова, [М. Н.] Покровського і др.

Поставивши собі за мету раніше здобути освіту, великої активної участі в партійній праці не брав, був членом студентських Громад, переховував нелегальну друкарню, брав участь в перевозці і розповсюдженні

закордонної літератури, складанню відозв і проклямацій і видрукованні останніх.

Одначе, року 1912-го, з намови мого однокласника, сина проф[есора Т. Д.] Флоринського і з доносу цього останнього, був висланий з Києва на 1 р[ік] 8 міс[яців] «без права в'їзду в університетські міста» як підозрілий щодо приналежності до анархо-революційних груп. Певних доказів винайдено не було, в тюрмі був недовго.

З другими документами получив посаду вчителя вищої початкової школи в м. Баришполі на Переяславщині. Викладав історію, словесність, логіку, психологію – як в цій школі, так і потім в учительських семінаріях і жіночій прогімназії. Прослухав спеціальні курси при Глухівському учительському інституті, куди вніс проект курсу лекцій для вищих народних шкіл по «історії людської культури», замість окремих курсів історії, словесності і мови.

Одночасно брав участь в Переяславсько-Лохвіцькій організації с[оціалістів]-р[еволюціонерів]. Мої учні складають тепер основне ядро комуністичної партії на Переяславщині.

На початку імперіялистичної війни рядом есерівських гуртків було вирішено неодмінно йти в війська Київської округи, що мали певне революційне минуле, з надією, що по скінченні недовгої, либонь, війни зчиняться події, аналогічні [190]5–[190]6 рр. і закінчаться соціяльною революцією.

На фронті (разом з 20 т.т., що дійсно попали в XXI Арм[ійський] корпус і всі, крім трьох, загинули) я перейшов стадії від рядового до капітана, мав усі обер-офіцерські нагороди, був тричі поранений і двічі контужений. Через це, а також через попсовані очі (складний астігматизм і близькозорість) тепер підлягаю звільненню від військової служби, одначе брав участь в кампаніях проти Денікіна і поляків, як командир бригади (60-ої і 21-ої див[ізій]), причому ще раз получив контузію.

Революційна пропаганда на фронті дали свої наслідки: з першого дня революції був обраний, не дивлячись на свій чин і посаду батальйонного командира, в полкову солдатську Раду, далі – в дивізійну, корпусну і армійську. Був товаришем голови Української Ради XII армії і північного фронту. Вів агітаційно-пропагандистську секцію, видавав газету «Український Голос» (в Ризі).

З часу жовтневого перевороту був комісаром полку (151-го) і дивізії (33-ої), але лишався членом У[країнської] П[артії] С[оціалістів]-Р[еволюціонерів], будучи в армійських і фронтових полкових комітетах. Тим часом свою кандидатуру до Установчих зборів зняв, мотивуючи прихильністю до форми влади радянської, що змушує також заявити

про певне розходження з загальною позицією с[оціалістів]-р[еволюціонер]ів. Це був наслідок юнацького знайомства з максималістами і ідейним розчаруванням в перший фазі революції, а також товаришування з членами латишської п[артії] с[оціалістів]-д[емократів] (б[ільшовиків]). Раніше з більшовиками ніде ні стрівався і їхня позиція була мені неясна (на Вкраїні до війни я про їх не чув).

Після демобілізації повернувся до Києва – за скілька день до гетьманського перевороту. Не мав змоги одразу орієнтуватися в політичних угрупуваннях і тактиці, бувше весь час революції в Латвії. Заїмпонувала мені «Селянська спілка» своєю масовістю і реалістичним зв'язком з революційним селянством, що виступило проти гетьмана.

Був членом Київського військово-революційного Комітету, членом губернського, а далі Центрального Комітету «Селянських Спілок», редагував «Народню Волю», одсидів 3 міс[яці] в гетьманській в'язниці, в осені [19]18 р. був кооптований в Центр[альний] Ком[ітет] У[країнської] П[артії] С[оціалістів]-Р[еволюціонерів], де займав ліву позицію, наміряючись зробити на «Трудовому Конгресі» з групою однодумців виступ на користь Радянської Влади і союзу з більшовиками. Це не вдалося – захорів на запалення легенів, вийшов з лікарні вже під звуки Інтернаціоналу, прочитав перші відчити про 8-й з'їзд комуністичної партії, оголосив у київських газетах про свій вихід з У[країнської] П[артії] С[оціалістів]-Р[еволюціонерів] і 13.III.[19]19 р. був прийнятий в партію комуністичну, оминувши стадію боротьбізму.

В К[омуністичній] П[артії] У[країни] працював переважно, як редактор партійних і радянських часописів (київських «Більшовика», «Вістей», «Комуніста»), в редвідділах Всевидаву, завідував видавництвом Ц[ентрального] К[омітету] К[омуністичної] П[артії] У[країни] «Космос», за маркою котрого вийшла перша партійна програма вкраїнською мовою і т. п.

Завідував Губвідробселем і був членом Київського бюро Губкомпарта. В часи кампаній військових – на фронті комбригом. Квітень-червень ц. р. на продукц(…) роботі – столярував на машино-будівельнім заводі.

Як лектор і промовець виступаю рівно російською і вкраїнською мовою, пишу – теж. Лекторував на курсах Пуокра, районних школах, курсах для селян при «Селянських будинках», де працюю і тепер на посаді завідуючого політвідділом Всеукр[аїнського] Управління.

Крім того, редагую орган Ц[ентрального] К[омітету] К[омуністичної] П[артії] У[країни] «Селянську правду».

С. Пилипенко

ІР НБУВ, ф. X, спр. 6003, арк. 1–4. Автограф.

С. В. Пилипенко як письменник, автор різноманітних за жанром творів, редактор, журналіст брав активну участь у літературному процесі 1920–1930-х рр. Зі створеної ним письменницької організації «Плуг» вийшли талановиті українські письменники – А. В. Головко, П. Й. Панч, Г. Д. Епік, Д. К. Гуменна, О. І. Копиленко (див. док. № 50) та інші, для яких він був літературним «папашей». Як головний редактор Державного видавництва України (ДВУ) виконав, за висловом Юрія Лавріненка, історичну роль «організатора незалежної окремої видавничої бази, без якої ніякого українського літературного Відродження 20-х років не було б». Учасник знакових літературних дискусій тієї доби. Автор публіцистичних статей про голодомор 1921 р. Один з учасників зустрічі українських письменників з Й. В. Сталіним 12 лютого 1929 р. у Москві, на якій літератори порушили питання про «включення до складу України її етнографічних територій Курщини, Вороніжчини, Кубані, відстоювали єдність у мові Наддніпрянщини та Галичини, говорили про неприпустимість зверхнього ставлення до українців та української культури…». Репресований: вирок «судової трійки» (розстріл) затверджено 3 березня 1934 р. Реабілітований посмертно 1957 р.

ПЛІЧКО СЕМЕН КЛИМОВИЧ (21.07.1908, с. Онуфріївка, нині Кіровоградської обл. – ?) – письменник-початківець.

№ 77

АВТОБІОГРАФІЯ ПЛІЧКА СЕМЕНА КЛИМОВИЧА

19 квітня 1929 р. Олександрія

Плічко Семен Климович народився 21 липня 1908 року в с. Онуфріївці Кремінчуцької округи (був[шої] Херсонської губернії) в селянській середняцько-хліборобській сім'ї. Жив у релігійному оточенні. До школи вступив, коли мені було 8 років. В 1921 році, закінчивши V групу Онуфріївської трудшколи, пішов на шевця вчитись шити чоботи. 4 роки вчився. Разом з тим грати на гармонію вивчився.

Тому не дивно, що коли мені було 14–15 років, старший брат почав водити мене з собою грати на різних гулянках, складках, вечорницях. Почав я, одне слово, парубкувати. Самогон пив. Не любив, а доводилось пити за гуртом, щоб не глузували. Так було аж до 1924 року. Восени цього року мій брат пішов до Червоної Армії, а незабаром у листі до мене написав:

– Кидай, брат, байдикувати, а краще до комсомолу ходи!

Послухав я, пішов: в лютому 1925 р. мене прийняли до осередку ЛКСМУ. Почав в осередку працювати: в редколегії працював, ходив Остапа Вишню молоді читати то-що. В серпні 1926 року Онуфріївський

райком ЛКСМУ командирував мене до Кременчуку на округові курси сільського комсомольського активу. Пробув там 3 тижні. Повернувшись знову до свого села – працював (з жовтня 1926 р.) секретарем та бібліотекарем Онуфр[іївського] Райсельбуда (був членом ради), одержуючи по 25 карб. на місяць.

З травня по вересень 1927 року – працював на посаді листоноші в Онуфріївському Агентстві зв'язку. В вересні 1927 р. осередок ЛКСМ і споживче товариство командирували мене до Кремінчуцької торговельно-промислової профшколи м. Олександрії (Крем[інчуцький] округ).

Працюю в школі по культосвітній роботі: був головою культ-комісії школи, головою редколегії шкільного часопису, головував (і головую) в бюро літературного гуртка.

Писати почав у 1924 році. Писав я (та й до цього часу не кидаю) свій особистий щоденник. Він навчив мене, в деякий мірі, володіти пером, збудив бажання до творчості.

В 1925 році в стін[ному] часопису вміщав свої дописи та вірші.

В 1926 році надрукував свій перший вірш в округовій газеті «Радянський Селянин». Після того вміщав у цей газеті чимало дописів, але віршів майже нікуди не надсилав аж до 1928 року.

Будучи в Кремінчуцькій торг[овельно]-пром[исловій] Профшколі, зацікавився і вступив до кременчуцької літературної групи «Перо Труда» (травень 1928 року). В червні того-ж року літгрупа видала перший № газети «Горно» (орган групи), в якому я вмістив свого вірша українською мовою (всі останні твори, крім передової, були російською мовою).

В сучасний мент теж рахуюсь членом тієї-ж групи «Перо Труда», хоч і живу від неї на віддаленні 70–80 верстов.

С. Плічко

Моя «творчість»:

1. Селянин С. К. Плічко «Весна». Вірш в газеті «Радянський Селянин» (Кремінчук) 1926 рік, № 54, квітень 4 дня на 7-й сторінці.

2. Кузьма Невдобний. Вірш «Перед іспитом», літературний листок, орган Кремінчуцької літ[ературної] групи «Перо Труда» «Горно» (Кремінчук), 1928 р., № 1, від 17-го червня на 2-й сторінці.

3. Кузьма Невдобний. «Веселими рядками». Вірш в газеті «Радянський Селянин» (Кремінчук) 1928 р. № 141 (385) 2-го вересня, стор. III.

Про мене:

Читатель [про автора]:

«Неудачный первенец». Литературный листок «Горно» № 1. «Кременчугский Рабочий» (Кремінчук), 1928 р. № 169 від 22 липня, стор. 4.

Надіслати щось із моїх віршів, на переважний жаль, не маю змоги, бо схоронив лише по одному примірнику. Та, може мої «твори» там не дуже й потрібні, а може я все оце даремно написав, даремно прийняв на свою адресу слова з «анкети»:

«…відомості потрібні не про самих значних і свідомих письменників, а також і про менших та про зовсім малих і про найменшу їхню продукцію». Може, хто зна? Можна-ж-бо помилитись. Як що-ж не помилився, то дуже вдячний Вам, що й за нас – пєшок не забуваєте.

Пишу під псевдонімами:

1. Кузьма Невдобний
2. Валентин П.
3. Ва. Плі

Оце все, що міг написати у відповідь на Вашу анкету сьогодні (підкреслюю: сьогодні, бо завтра я, може, додав-би щось нове).

С. Плічко

[Адреса]: м. Олександрія Крем[інчуцької] округи. Первомайська вул. К. П. Ш.

Плічко Семен Климов

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6011, арк. 1, 2. Автограф.

Автобіографія С. К. Плічка нагадує шлях до «великої літератури» героя роману В. П. Підмогильного «Місто» – Степана Радченка. Головний герой покидає село і переїжджає до міста, де починає причащатися до літературного життя. Він в однаковій мірі хоче бути прозаїком і поетом. Робить перші письменницькі проби. Пристає до літературного угрупування. Придбаває собі псевдонім, який, на його думку, мусить прикрашати сторінки журналів. Має великі надії бути видрукованим, щоб потрапити до читача й зачарувати його. Заводить письменницький щоденник. Такий типовий на той час шлях веде до «завоювання» міста і входження до письменницького кола або повертає героя до села (див. док. № 122, 125, 127, 128, 129, 131, 133, 138, 139).

Орієнтуючись на дату написання автобіографії, наведену автором цитату, порядок викладення матеріалу, припускаємо, що документ було написано як відповіді на запитання анкети Біографічної комісії.

ПОГРІБНЯК МИКОЛА СТЕПАНОВИЧ (05.12.1885, с. Козацьке Звенигородського пов. на Київщині, нині Черкаської обл. – 30.09.1965, Дніпропетровськ, нині Дніпро) – художник.

№ 78

АВТОБІОГРАФІЯ ПОГРІБНЯКА МИКОЛИ СТЕПАНОВИЧА

1925 р. Катеринослав

Погрібняк[1] Микола Степанович, син селянина народився 5-го грудня 1885 року на Київщині, Звенігородського повіту в селі Козацькому. В дитинстві любив стежити за роботою старшої в сем'ї сестри, яка дуже гарно розмальовувала перед святами грубу та піч ріжними птахами та квітками.

Перше навчився малювати і писати. Грамоті вчив рідний дядько Варфоломей, що здобув науку у дяка, а потім вже таким методом і свого небожа вчив. Коли бракувало паперу та олівця, малював крейдою та вуглем на стінах хлівів та клуні, за що батько не раз давав прочухана. На художній хист не звертали уваги та й не було кому й коли за роботою. Коли вже скінчив 2-хкл[асну] школу і завідуючий помітив мій хист до малювання, радив вступити до художньої школи.

Часто бідуючи скінчив школу і гадав далі провадити свою освіту, але матеріальні засоби не дали. Спромоги вчитись далі і мимоволі примушений був іти на тяжку посаду вчителя графічних мистецтв в м. Катеринославі. 1908 р. свою художню працю розпочав з ілюстрування дитячої літератури та обкладинок, кінцівок та заставок до книжок ріжних видавництв як то: «Дзвін», «Слово», «Українське вид[авницт]во», «Споживач», «Каменяр», «Сіяч». Давав малюнки і на історичні теми до історії війська запорізького низового А. Кащенка. Мандрував скрізь по селах, збираючи переважно орнамент.

Де який час завідував художньо-керамічною майстернею на Київщині. Тепер знов працює в м. Катеринославі як учитель і провадить свою ілюстраторську працю для видань Д[ержавного] В[идавництва] У[країни].

М. Погрібняк

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6064, арк. 1–2. Автограф.

М. С. Погрібняк – яскрава постать генерації митців українського відродження. Працював у жанрах монументального і станкового живопису, книжкової графіки, декоративно-ужиткового мистецтва. Один з тих, хто повірив у революційне оновлення українського суспільства. Своїми плакатами оформлював будинки, вулиці та площі

[1] Підкреслено в тексті автором документа.

Катеринослава (Дніпропетровська), організовував виставки творів про життя Придніпров'я. Найбільш відомий як ілюстратор української дитячої книжки. У пореволюційний період оформлював дешеві книжечки для народного читання, «книжки-копійки», громадські й дитячі журнали, що видавалися на Катеринославщині. Проілюстрував і оформив «Кобзар» Т. Г. Шевченка, збірник творів Олени Пчілки, казку І. Я. Франка «Коваль Бассім», перекази народних казок І. М. Труби («Пан Коцький», «Як гриби збиралися воювати з жуками») тощо. Книжки в оформленні М. С. Погрібняка являли собою невеличкі шедеври своєї доби, вирізнялися національними мотивами, традиційним українським духом, у якому був вихований учителями в Миргородській промислово-художній школі – Ф. С. Красицьким і О. Г. Сластіоном. У 1927 р. брав участь у виставках у Києві, Москві та Парижі – в Міжнародній виставці дитячої художньої літератури, де журі високо оцінило його книжку «Посуд». Один з організаторів Катеринославського художнього музею (1915). Засновник дніпропетровської школи живопису.

ПРАХОВ ОЛЕКСІЙ ВАСИЛЬОВИЧ (1886, Вологодська губ. – ?) – викладач, богослов.

№ 79

CURRICULUM VITAE ПРАХОВА АЛЕКСЕЯ

1918 г.[1]

Я – сын крестьянина Вологодской губ[ернии], родился в 1886 г. Окончив Вологодскую духовную семинарию, поступил в Петроградскую духовную Академию, курс которой окончил в 1913 г. со степенью кандидата богословия перваго разряда (как при поступлении, так и при окончании, в разрядном списке занимал первое место).

С 17-го августа 1913 г. состоял профессорским стипендиатом при кафедре еврейского языка. Но уже в начале стипендиатской работы при Академии проф[ессор] Троицкий, уходя за штат, официально указал на меня как на своего преемника (см. «Журн[ал] Совета Академий», сент[ябрь], 3-е число), так как в неавтономной Академии это представление не имело результата, и кандидатура моя была снята властью Епископа, Ректора Академии, то к конкурсу не был допущен.

13 сентября был назначен преподавателем латинского языка в Казанское духовное училище; но даже не явившись туда, 28-го октября

[1] У лівому верхньому кутку аркуша запис: «Взято з Архіву М-ва освіти. Справа № 16. Кам. Подільський Університет. Арк. 42».

был переведен в Киевскую Духовную семинарию преподавателем греческого языка. В той же семинарии преподаю также и еврейский язык.

Curriculum plumae. Кандидатское мое сочинение – «Факты и лица Евангельской истории по Талмуду». По представлению рецензентов проф[ессора] Троицкого и проф[ессора] Петровского, Совет Академии присудил высшую денежную премию (Журн[ал] 1917, № 1). В 1915 г. в мае мною представлено в Петроградскую Академию магистерское сочинение: «Песнь Пророка Божия Моисея (Второз. 32 гл.). Установление текста; изъяснение смысла; исследование о происхождении Песни и об истории ее толкования и сохранения в Иудейской Синагоге».

В ноябре 1917 г. рецензенты проф[ессор] Рождественский и проф[ессор] Петровский предоставили свои благоприятные отзывы о сочинении и Совет постановил допустить оное к печатанию и принять на соискание ученой степени магистра богословия. Сочинение еще не напечатано исключительно по обстоятельствам времени.

Curriculum pressae. В ученом органе Петроградской Духовной Академии «Христианское чтение» 1913 г., № 7 была напечатана (хотя и с запозданием на 2 года), по особой рекомендации проф[ессора] Рождественского моя студенческая-ученическая работа: «Песнь Моисея» (Второз., 32 гл.), впоследствии легшая в основу вышеупомянутой магистерской диссертации.

В Киевских богословских журналах мне принадлежат следующие статьи: «Экзегетическая заметка о двух местах в посланиях к Коринфянам» («Пропов. Листок», 1917, № 5); «Новозаветные заметки»; «Святой Василий Великий как царь, первосвященник и победитель в церковных песнопениях»; «Заметки пояснительные к церковным песнопениям»; «Библиография» («Свободное слово христианина», 1918, № 1); «Мертвых ради крещенье и усопших поминовенье»; «Богословие и политика в кондаке Сретению»; «Мелхиседек, царь правды, по апостолу на Сретение»; «Апостол и Евангелие в первую неделю Великого поста, из Еврейской Каббалы и Мидраша изъясненные» (№№ 2–3); «О Пасхальном Евангелии. (Очерк литургически-экзегетический»; «Призвание пяти учеников» (№ 4); «Тропарь и кондак Николаю Мирликийскому»; «Объяснение ирмоса. Крест начертав (как именно Моисей изобразил крест)» (№ 5).

Алексей Прахов

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6088, арк. 1. Копія. Машинопис.

О. В. Прахов – один з представників церковної еліти, котрі брали участь у розгортанні церковного відродження на Поділлі в добу

Директорії УНР. Кандидат богослов'я, вихованець Петербурзької духовної академії (1913). Викладав грецьку мову в Київській духовній семінарії. У 1920 р. був призначений приват-доцентом кафедри давньої єврейської мови богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету (див. док. № 45, 49, 55, 66).

САВИЧ ОЛЕКСІЙ ПЕТРОВИЧ (04.01.1888, м. Могильов, нині в Білорусі – ?) – кооператор, педагог.

№ 80

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС САВИЧА ОЛЕКСІЯ ПЕТРОВИЧА

1 августа [19]31 г.

Кооперат[ор] и общественный деятель, писатель по вопросам экономики и внешк[ольного] образования, историк[1].

Родился 4 января 1888 года (в Могилеве – на Днепре). Сын учителя гимназии. Учился в Московском университетете на юридическом факультете (с уклоном в экономику и кооперацию). Университет окончил в 1913 году с дипломом первого разряда.

Кроме дипломной работы (исторический обзор законодательства по мелкому кредиту), напечатал работу по сельско-хозяйственной кооперации в «Сборнике работ студенческого семинара при Московском университете», Из[дательст]во Будагова, 1914 года, Москва, редакция проф[ессора] Тотомианца.

Писать по вопросам кооперации начал с 1911 года, занимаясь одновременно и организационной работой (в кредитных т[оварищест]вах и потреб[ительских] о[бщест]вах), а также читал лекции по разнообразным вопросам на курсах кооператоров в Черниговской губернии[2]. Все время работал на Украине.

В 1913–[19]15 гг. принимал главное участие в организации районного союза Кредитного Кооператива Севера – Черниговской губернии – Новозыбковского союза кредитных т[оварищест]в, будучи уполномоченным учредителей союза. В 1916 г. председатель Совета Союза, а в 1917 г. член правления. Начиная с 1913 года активный участник ряда местных и Всероссийских Кооперативных Съездов. Особо отмечу свое участие в Ярославском Земском Совещании по внешкольному образованию (1915 г.), о чем есть соответствующая корреспонденция в «Кооперативной жизни» (Москва., 1915 г., № 17–18 [3]).

---

[1] Дефініцію додано від руки над рядком.

[2] Наступне речення дописано від руки.

[3] «№ 17–18» додано над рядком від руки.

В 1916 г. – один из организаторов Черниговского Губернского Кооперативного Комитета (член Президиума), привлечен к ответственности за организацию Комитета по 129 ст. В крепости по этому делу[1] не был: началась революция 1917 г.

В 1914 г. – 1916 г. инструктор Новозыбковской Земской кассы и председатель правления[2].

В 1918–[19]19 г. принимал активное участие в организации и деятельности Черниговского Совета Кооперативных Съездов и Черниговского Краевого Союза. В Совете последовательно занимал такие должности: ответственного секретаря, инструктора-лектора, члена Правления. Принимал участие в редактировании «Черниговского кооператора», читал лекции на курсах разных типов, в том числе и инструкторов. Устраивал 1-й Съезд кооперативных служащих Черниговской губ[ернии] в 1918 г., а в 1919 г. 1-й Съезд сапожных артелей на Черниговщине. Активный участник в Губернских и Всеукраинских кооперативных Съездах 1918–[19]20 г.г.

В 1919–1920 г.г. инструктор – зав[едующий] лекционным п/отд[елом] Харьковского Союзбанка, а потом и Сельского – Секции Вукоспилки.

В 1921 г. инструктор-культурник ТПО Южн[ый] (Харьков). Один из редакторов Кооперативного Бюллетеня ТПО.

В 1922–1923 г.г. инструктор Новгород-Северского сельскохоз[яйственного] Кредит[ного] Кустар[ного] Союза, а потом заведующий Проф[обром] Новгород-Северского ОНО (до августа). Переехал в Смелу, получив назначения в качестве лектора Смелянского Высшего Кооперативного Техникума (1923–[19]24 г.г.).

В 1924 г. – 1925 г. лектор Киевского Высшего Кооперативного Техникума.

С 1926 г. работаю во Всеукраинском Центральном Кооперативном Музее, занимаюсь исключительно историей кооперации и революционного движения и библиографией. В музее выполняю ответственно-организационную и научную работу: положил начало в 1926 г. библиотеке архива Музея. Как инструктор, читал лекции, проводил экскурсии, организовывал специальные исторические выставки (артельное движение 90-х годов; потребит[ельская] кооперация 60-х годов). Ездил с передвижными выставками Музея (в 1930 г. в г. Луганске).

Был секретарем Комиссии Истории Кооперации при Музее. В настоящее время заведую Отделом Музея, Центральной Научной Библиотекой при Музее. В настоящее время приглашен, кроме того, Научно-

---

[1] Слово «делу» додано над рядком від руки.

[2] Слова «председатель правления» додано над рядком від руки.

исследовательским Ин[ститут]ом Кооперации вести библиографическую работу (составление разных указателей, руководство аспирантами Ин[ститу]та).

Научно-литературная работа[1].

С 1926 года член Секции Научных работников. Как сказано выше, писать по вопросам Кооперации начал еще с 1911 г. В 1913–1914 г.г. печатался в журнале «Кооперативная жизнь», где отмечу мои статьи о местных кооперативных музеях (1915, № 10[2]), о воспитании членов Кредитного т[ехнику]ма (1915[3]) и т. д.

В 1925–[19]28 гг. писал в газете «Пролетарская правда» (Киев), в журнале «Сільський господар» (Харьков), особенно близкое участие принимал в 1925–[19]26 гг. в журнале «Нова Громада» (Харьков, Киев).

Начиная с 1919 г. написал и напечатал такие работы:

В 1919 г. «Сельскохозяйственное Кредитное Т[оварищест]во», издание Черниговского Совета Коопер[ативных] Съездов. В 1926 г. – «Сільськогосподарська кредитова кооперація», видання «Книгоспилки». В 1927 г. «Права и обязанности члена Сел[ьско]хоз[яйственного] Кредитного Т[оварищест]ва», издан[ие] «Книгосоюза», Москва. В 1928 г. «Указатель литературы об артелях 90 г.г.», «Труды Научно-исследовательского Ин[ститу]та кооперации», IV т., Киев.

На основании архива материалов и печатной литературы написал, но не напечатал, исторический очерк: «Общественное кооперативное движение и Н. П. Баллин», «Артельное движение 90-х гг. и Н. Н. Левитский», «Указатель литературы о потребительской кооперации 60 г.г.». В настоящее время работаю над историей революционного и артельного движения 60-х – 80-х г.г.

По предложению Комиссии по составлению Биографического словаря при Украинской Академии Наук дал редакции указанного словаря ряд биографий кооперативных и общественных деятелей.

В настоящей краткой справке я не имею времени остановиться на той борьбе, которую я вел, организуя кооператоров против помещичьего Земства.

А. П. Савич

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6361, арк. 1–2. Копія. Машинопис.

---

1 Підкреслено в тексті.

2 «1915, № 10» додано над рядком.

3 «1915» додано над рядком.

Олексій Петрович Савич як практик споживчої кооперації в 1920- х–1939 рр. зробив свій скромний внесок у розбудову кооперації і популяризацію кооперативного руху на теренах України (Чернігів, Сміла, Новгород-Сіверський, Харків, Київ). Був учасником губернських і всеукраїнських кооперативних з'їздів. Брав участь в організації регіональних кооперативних товариств і спілок, стаціонарних і пересувних виставок досягнень господарської діяльності різних видів кооперації (для працівників кооперації, пайовиків й некооперованого населення), у заходах з ліквідації неписьменності пайовиків, з підвищення кваліфікації працівників кооперативних організацій. У кооперативному музеї Вукопспілки заснував кооперативну бібліотеку. Діяльність О. П. Савича на цій ниві сприяла зростанню кооперативної свідомості громадян.

Серед матеріалів Біографічної комісії зберігається написана О. П. Савичем біографія відомого українського кооператора другої половини XIX ст. – Віктора Семеновича Козлова (ф. X, спр. 6360).

САЛІКОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ХОМИЧ (13.03.1866, с. Старий Потік, нині с. Потоки Жмеринського р-ну Вінницької обл. – 22.11.1925, Варшава) – публіцист, видавець, громадський, державний діяч.

№ 81

CURRICULUM VITAE САЛІКОВСЬКОГО ОЛЕКСАНДРА ХОМИЧА

3 серпня 1918 р.

Син священика. Родився в березні 1866 р. в с. Старім Потоці Вінницького повіту на Поділлі. Учився, одночасно зі своїм родичем Мих[айлом] Коцюбинським, спочатку в Шаргородськім духовнім училищі, а потім в Подільській духовній семінарії. В університеті лекції слухав лише випадково й контрабандою, бо поліція заперечила складати матуру.

Перша стаття – про церковно-парафіяльні школи в зв'язку з новим законом про них – була надрукована в 1885 р. в петербурзькій народницькій газеті «Неделя» (ред. П. Гайдебурова). Після того більш-менш регулярно друкував статті та дописи в російських виданнях «Неделя», «Русское богатство», «Русские ведомости», «Школьное обозрение» та инши. Писав також в Київських та Одеських газетах. В 1904 р. переїхав з Кам'янця-Под[ільського] в Київ і вступив в склад редакції газети «Киевские Отклики». Потім редагував як цю газету, так і її епігона – «Киевские вести». Приємно згадати, що в «Киевских откликах» під цей час, а саме в жовтні 1905 р. була надрукована перша газетна стаття українською мовою (С. Єфремова). Українські часописи виникли вже після цього. Те число газети мало надзвичайний успіх.

В 1907 р. яко редактор названих газет відсидів, по присуду Київської судової палати, 2 місяці в Лук'янівській тюрмі. В 1910 р. переїхав з Києва в Москву, де разом з С. В. Петлюрою редагував місячну часопись «Украинская жизнь», засновану на громадські кошти, й посилав «Листи з Москви» до Київської «Ради».

В 1913 р. переїхав в Ростов над Доном, запрошений редагувати щоденну газету «Приазовский край». В ній за 3 роки вмістив багато своїх статтів про українське питання та національні взаємини. На жаль газета потім попала в чужі руки і значно змінила свій фронт. В 1916 р. знов повернувся до редагування «Украинской жизни», а також[1] входив одночасно в склад редакції газети соціалістичного блоку «Власть народа» та разом з Л. С. Козловським став на чолі національного відділу в московськім видавництві «Задруга», котре випустило, між иншим, кілька книжок й брошур по українському питанню.

За довгий час літературні праці приходилося писати по самим ріжноманітним питанням громадського життя, літературним, шкільним і т. ин. Де які твори були видані окремими брошурами. Збірника творів не випускав.

Літературна праця не завжди давала достатошні засоби для прожиття; тому приходилося паралельно працювати в инших сферах діяльності. Змолоду був сільським вчителем, потім урядовцем. В 1904 р. по наказу міністра Плеве був усунутий з посади радника губерніяльного правління через політичну неблагонадійність. Після того служив в залізничних інституціях, в союзі городів та инших громадських організаціях, а під час перевороту 29 квітня 1918 р. займав, по вибору губерніяльного комітета громадських організацій Київщини, посаду Київського губерніяльного комісара. Зараз служить, по вибору Всеукраїнського[2] Земства, членом Управи Всеукраїнського союза земств.

З 14 років, ще будучи учнем Подільської духовної семінарії, прилучився до соціалістичних гуртків. І з цього шляху ніколи не сходив. В російському визвольному рухові приймав участь як член партії народних соціалістів, в українській – як член Т[оварист]ва українських поступовців, а потім – автономістів-федералістів (був головою Московського комітету). В 1917 р. після заснування української партії соціалістів-федералістів, вступив в її склад і на партійнім з'їзді був обраний членом головного комітету.

---

[1] Наступну фразу – «входив одночасно в склад редакції газети соціалістичного блоку» – додано над рядком.

[2] Закінчення речення додано над рядком.

До цього громадського формуляра треба додати, що в 1884 р. був висланий на два роки під гласний нагляд поліції, в 1887 р. відсидів 4 місяці в Кам'янецькій тюрьмі «за участие в противоправительственному движенії»; в 1906 р. був арештований в зв'язку з виборами в 2-гу Державну Думу; під час перевороту 29 квітня підлягав арешту по ордеру нової влади, але випадково уникнув цієї неприємності.

Зараз працює як постійний співробітник, в часописах «Нова Рада», «Народная Справа», «Одесская Мысль» та инши.

Ол. Саліковський

Прохаю шановну редакцію – як що визнає потрібним – скоротити й виправити це Curriculum vitae.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6363, арк. 1–3. Копія. Машинопис.

О. Х. Саліковський – одна з яскравих постатей доби українського національного відродження. Входив до кола української еліти свого часу (С. О. Єфремов, П. Я. Стебницький, Є. Х. Чикаленко, І. О. Кістяківський, О. Г. Лотоцький, А. В. Ніковський та ін.). Прибічник ідей національного визволення, які пропагував у своїх статтях у газетах «Киевские отклики» (див. док. № 4, 48, 61, 67, 98), «Киевский голос», «Украинская жизнь» (1917, Москва, спільно з С. В. Петлюрою), і стосовно яких полемізував з С. О. Єфремовим, О. Я. Шульгиним та ін. У дореволюційний період поділяв симпатії до революційного народництва, був членом партії народних соціалістів, Союзу українських автономістів-федералістів, Української партії соціалістів-федералістів (один з її засновників, червень 1917). Сповідував цінності політичного лібералізму. Підтримував гасла демократичної республіки та національно-територіальної автономії України в реформованій на федеративних принципах Російській державі. Учасник Української революції 1917–1921 рр. Обіймав відповідальні посади в урядах Української держави П. П. Скоропадського (Всеукраїнська земська управа), Директорії (Міністерство внутрішніх справ УНР). У революційну добу друкувався у виданнях ліберально-демократичного спрямування («Нова Рада», «Трибуна», «Книгарь», «Літературно-науковий вістник» тощо). У статтях 1918–1919 рр. («Од минулого до майбутнього», «Криза федеративної ідеї на Україні», «Україна і Московщина», «До проблем української державності» та ін.) висвітлював «найбільш важливі моменти українського революційного руху… безперервного зросту української державності на національних підставах». Після поразки Української революції виїхав до Варшави, де й далі працював як публіцист і редактор.

САМІЙЛЕНКО ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ [22.01(03.02).1864, с. Великі Сорочинці Миргородського пов., нині Миргородського р-ну Полтавської обл. – 12.08.1925, м. Боярка Київської обл.] – поет, сатирик, перекладач, драматург.

№ 82

АВТОБІОГРАФІЯ САМІЙЛЕНКА ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА

1925 р.

…[1] Таким чином я скінчив Полтавську гімназію р[оку] 1884 на 21 році свого життя.

Пам'ятаю, що тоді ж у травні місяці я в книгарні в Полтаві вперше побачив нову книжку М. Старицького – переклад «Гамлета» – Шекспіра. Зараз же його купив і з захопленням його перечитав, побачивши в факті видання великий крок вперед українського письменства.

Коли я скінчив гімназію, то по дорученню М. О. Трохимовського, полтавський лікар – поляк Маріян Петрович Кульчицький добре мене одяг і дав гроші на дорогу, щоб я їхав до університету. Кульчицький радив мені їхати до С[анкт]-Петербурзького університету, де жив тоді і Сенатор М. О. Трохимовський, що мені також писав про це, але я свідомо сам собі вирішив їхати тільки до Києва, яко огнища української літератури, щоб найбільше познайомитись там з українськими письменниками і щоб потім працювати самому в українському письменстві.

Вступив я на історико-філологічний факультет Київського університету в осені 1884 року, саме під час заколотів студентських з приводу 50-тирічного ювілею У[ніверсите]та. Тут я швидко познайомився з старими студентами: К. Арабажиним, Г. Житецьким, А. Синявським, Моршинським, Ханариковим, Ігнатовичем (Н. Тучанським), С. Шелухіним та ин.

Одразу я не скільки ходив на лекції як більше цікавився українським життям у Києві. Я зараз же вступив в студентське товариство – «Хрестоматію», де йшла праця по складанню українських підручників. Але гурток цей швидко розпався, бо К. Арабажин з Моршинським відокремилися, посварившись з «Ігнатом» (Житецьким) за головування. Одразу я пристав до гуртка К. Арабажина, бо він казав, що у них буде В. Б. Антонович, видатний член «Старої Громади» і відомий професор, а потім одійшов до «Ігната», коли довідався, що одколовся од «Хрестоматії» не він, а К. Арабажин. Члени «Хрестоматії» тоді встигли скласти тільки читанку, яку у Львові на кошти «Старої Громади» видав Ів[ан] Франко під назвою «Веселка». Але ця читанка погано розходила-

[1] Початок автобіографії відсутній. Текст починається зі сторінки 7.

ся, бо надруковано її було поганим правописом – «полуярижкою», так що 600 примірників її загинуло на горищі у І. Франка, бо для шкіл Галичини її визнано було нездатною за правопис, а до нас її не пускали зовсім. Гурток «Хрестоматія» по суботах збирався по черзі: у В. П. Науменка, Трегубова, К. Михальчука, лікаря Панченка, Ізм. Новицкого та инш.

Окрім цього студентського гуртка, був ще гурток «політиків», але я до нього не належав, бо пристав до «культурників», як звався гурток «Хрестоматія».

Пам'ятаю, на Шевченкові роковини 1885 року я вперше прилюдно виступив з своїми власними віршами. Це було в господі професора Хандрикова (астроном) на Обсерваторніму провулку. Цей патріотичний вірш так починався:

У раю душа козацькая
Так у господа просилася:
Ой пусти мене, мій Господе,
З раю любого, веселого
На одну малу годиночку
На Вкраїну мені глянути…
Подивитись хочу я ще раз,
Чи щаслива Україонька,
Чи ще волю ту козацькую
Не стоптали люті вороги,
Чи ще віру християнськую
Не стоптали ляхи, турчини…

Далі віршів не пам'ятаю. Зміст його такий. Бог пустив душу козацьку подивитись на Україну. Душа побачила, що Україну задушили не ляхи і не турки, а свої брати православні, себто – кацапи.

На цих роковинах тоді були В. Б. Антонович, М. Лисенко, М. Старицький, І. Левицький, Олена Пчілка та инші. Пам'ятаю, що зразу Олена Пчілка не хотіла читати свої вірші, кажучи: «Нехай молоді таланти пишаються», а потім таки читала й свої.

Незабаром я вступив і до «Літературної Громади», яка складалася з письменниць і письменників. Туди входили: Л. Старицька, Л. Українка, М. Славинський, М. Обачний (М. Косач), Одарка Романова та инші. Ця Громада збиралася тільки у М. Лисенка і М. Старицького. Там, я пам'ятаю, читав свого «Герострата», який всім подобався, окрім Ол. Пчілки, що казала: «не варт таку людину вихваляти». Там же я читав свого «Смутного Чоловіка», прозу та важні свої вірші.

На одній з таких вечірок на жартовливу заяву Л. М. Старицької (тоді дівчини), неначе вона збирається мандрувати на Амур'я, написав їй такі жартівливі вірші:

Навіщо Вам збиратись на Амур ?
Навіщо Вам Вкраїну покидати ? ...
О, ні ! Коли б Вас прикувати
Тут міг у Києві un autre amour,
Тоді я Ваш довічний трубадур,
Готовий мир навколо збудувати,
Щоб не могли нікуди Ви із хати
Втікти через високий, мідний мур.
Я знаю сам, проект мій дуже лютий,
Але що-ж діяти повинен я ?
Інакше Вас не можна тут прикути,
Без Вас-же нудиться душа моя
І я хутчій волю забути
І сонця світ, і співи солов'я…

Під час свого студентства я склав український збірник під назвою «Хвиля», який складався з моїх віршів і якихсь инших та прози. Цей збірник я подавав до київської цензури, але цензор [В. Л.] Рафальський не дозволив його друкувати. Це було 1886–87 року.

Тоді і пізніше я багато писав, друкуючи свої твори в Галичині – в «Зорі», «Правді», «Дзвінку», «Дзеркалі». Бо на Україні тоді все українське було заборонено друкувати, а постійної преси й зовсім не було. В альманасі Харківському Вл. [С.] Александрова «Складка» я надрукував одну пісню свого полтавського перекладу «Іліади» Гомера. Але В. [С.] Александров, друкуючи «Іліаду», проредагував її і почасти її зіпсував, виправивши мою мову на слобожанську говірку, ввів багато русізмів, навіть зіпсував метр. У мене, напр[иклад], було просто «богине», а він додав «гей», чого грецька мова не знає; у мене – «щиреє серце», а він виправив на «щирое серце»; поучав мене, що треба акцентувати «можу́», а я йому доводив, що треба – «мо́жу» і т. ин.

З Вл. [С.] Александровим я потім листувався чимало, навіть їздив до нього у Харків гостювати. Там у нього був власний гарний будинок, де я й перебував у нього. Пам'ятаю, мені дуже подобалося, що по стінах у нього красувалися портрети усіх українських гетьманів. Але, на жаль, тільки сам В. [С.] Александров цікавився українським письменством і взагалі всім українським, а в родині його чулася тільки російська мова і ніхто з його дітей не пішов за батьком.

В перші роки свого студентства у Києві я познайомився з Ів[аном] Франком, коли він приїздив сюди перед своїм одруженням з Ольгою Хоружінською. Ми бачилися з ним на вечірці «Старої Громади», з приводу його приїзду в господі у Трегубова, при чому І. Франко (…) дуже

приємне враження на мене зробив. Потім я бачив І. Франка і під час катання на човнах по Дніпрові, яке спорудила «Стара Громада» для нього.

Року 1888 на кошти «Старої Громади», яка через свого скарбника – Ізм. Новицкого видала мені 100 карб[ованців] і я поїхав до Галичини. Це робилося «Старою Громадою» щороку, щоб українська молодь могла добре ознайомитися з галицьким українським рухом в конституційній державі, для чого вона на свої кошти посилала за кордон двох студентів.

Я приїхав до Львова і спочатку заїхав до отелю, але зараз-же пішов до І. Франка. І. Франко дуже радо мені зустрів, навіть в той же день знайшов мені на Гончарній вулиці кімнатку на 10 гульд[енів] в місяць, де я прожив біля місяця.

Оглянувши добре Львів, я разом з студентами Ос[ипом] Маковеєм, Величком та громадкою инших студентів, як це у них робиться літом, мандрував по Буковині. Ми всі заїздили до Січей по ріжних селах, де нас громада селянська радо вітала після промов студентів. Пам'ятаю, що між иншим, ми заїхали до о. Декана Кантемира, який нас всіх дуже добре вітав і частував. Тоді-ж у Львові з І[ваном] Франком та ще де з ким я пішки ходив до Францишка Ржегоржа у гості (15 верстов від Львова), де познайомився з чехом Людвиком Кубою, що видавав тоді українські пісні в чеському перекладі.

Там же в Галичині я зустрівся з нашим студентом К. [І.] Арабажиним (те-ж посланий «Старою Громадою»). Між иншим, пропонував мені перевезти до Києва 2 корзини нелегальних українських та инших книжок. Ми умовилися, що переїхавши кордон в Волочиську, я заночую там в «номерах» Боруха Кольмана, де мені в ночі хтось невідомий (контрабандист) у відчинене вікно нишком подасть мені два кошики з книжками, які далі потягом я повезу до Київа. Переїхавши кордон, я так і зробив: усю ніч не спав і біля відчиненого вікна чекав книжок. Вже пізно в ночі я чув десь здалека на кордоні якусь стрілянину, але книжок до ранку не діждався та так і поїхав до Києва без книжок. Потім вже я одержав од якогось галичанина-прикордонника листа, що начкар піймався з книжками, що по йому палили з рушниць, але він втік, покинувши книжки.

Приблизно через місяць у кінці літа, я одержав від В. [С.] Александрова з Харкова «накладну» на одержання на вокзалі посилки – 40 примірників «Складки» його видання у Харкові для передачі книжок книгарям у Київі «на комісію». Коли я прийшов за книжками на вокзал, то біля каси мене заарештували жандарми і разом з цими книжками одвели [до] жандармського генерала В. Д. Новицького, а одночасно на моїй квартирі на Назар'ївській вулиці зробили трус і забрали там все моє листування.

Розпитавши мене про мої стосунки з В. [С.] Александровим, генерал В. [Д.] Новицький одразу почав мене розпитувати про мою подо-

рож до Галичини і чого я зупинявся в Волочиську у Боруха Кольмана, додавши: «Что это вы там (в Галичині) «малороссийскими гадостями» занимались?»[1] З запитань жандарма В. [Д.] Новицького я зрозумів, що за мною на кордоні стежили і як-би я тільки з'явився на вокзалі з кошиками книжок, то безумовно мене було-б заарештовано.

Тоді я пробув у генерала В. [Д.] Новицького тільки цілий день під вартою, а після запису до протокола моїх всіх пояснень, в-вечорі він мене пустив до дому, повернувши тільки 40 примірників «Складки», все-ж моє листування, а тако-ж лист В. [С.] Александрова з поемою П. Куліша – «Курка з курчатами» (се Україну він так назвав в поемі) не повернув мені зовсім, а тільки дав мені прочитати листа В. [С.] Александрова. А лист В. [С.] Александрова цікавий тим, що там був рівнолежний текст поеми П. Куліша з поправками В. [С.] Александрова, які він зробив через те, що, як це він писав до мене, «Куліш там дуже лає козаків», а далі пише, що засилає все це для мого перегляду ціх його поправок.

В. [С.] Александров, окрім видання «Складки», тако-ж тоді видавав маленькі календарики народні хоч і російською мовою, бо по-українськи не дозволяли, але з українським змістом. Ці календарики були розміром, як книжечки паперові для цигарок. Деякі українські пісні (наприк[лад]: «І шумить і гуде» та «Ой, дівчино, горлиця» та ин.) В. [С.] Александров переклав на латинську мову та надрукував в книжці «Песни студентов 40-х годов» у Харкові.

Вперше я надрукував свої вірші в студентські часи в «Зорі» 1886 р. (№ 3 від 15 лютого), де був надрукований мій переклад з російського «В кого серці немає весни», підписаний псевдонімом моїм «Іваненко», другий потім і найчастіше підписував своїм псевдонімом – «В. Сивенький», але де-які вірші підписував в галицьких виданнях так: «В. І. Полтавець», «Смутний», та (…). Пізніше (після 1900 р.) під російськими фельєтонами в «Приазовском Крае» (газета в Ростові-на-Дону) – «…»[2], а ті пародії в «Дзеркалі», що складали ми вдвох з О. [Я.] Кониським підписували: «Сивий з Лисим».

Перший рецензент, що похвалив мене за перші вірші і переклади, був Д. [Л.] Мордовець, який надрукував в газеті «Новости» (СПб) прихильну статтю, а потім вже і «Киевская старина».

В студентські роки я багато часу віддав на виучування мов чужих, яких я тепер в ріжній степені знаю: французьку, італійську, іспанську,

---

[1] Дописано внизу сторінки під текстом: «Це крилате слово жандарма В. Новицкого дуже подобалося О. Кониському. І він часто, жартуючи, коли ми сідали за якусь працю літературну, казав: «Давайте, Сивенький займатися «малоросійськими гадостями».

[2] Псевдонім між лапками відсутній.

польську, грецьку, латинську, українську, російську та есперанто. В університеті я найбільше цікавився лекціями Вол. [Б.] Антоновича, Н. [П.] Дашкевича, [Ф. Я.] Фортінського, [В. М.] Малініна, а у проф[есора] Н. [П.] Дашкевича я, навіть, прослухав необов'язковий курс лекцій «Провансальської літератури». Я зачитувався тоді головним чином класичною літературою. Але пишучи вірші, я власне любив, щоб не мною володів вірш, а щоб я володів віршем. Форми вірша я або свої будував, або брав європейські форми, або свої вигадував, але, наприклад, з Шевченка я нічого не брав.

1890 року я прослухав 8 семестрів університета і одержав «Выпускное Свидетельство», але державних іспитів вирішив не здавати, бо не захотів бути учителем, а мріяв служити де-небудь у Києві, а разом працювати в українському письменстві. Але на жаль, після університету ніде у Києві путящої служби не знайшов і вимушений був за для заробітку, за порадою Начальника Поштової Контори на Подолі Ришковського, вступити на службу на телеграф спочатку на Подолі, а незабаром на головному телеграфі – «Чиновником V розряду» з платнею 37 карб[ованців] на місяць, яко знавець французької мови.

Року 1890 на кошт «Старої Громади», яка видала мені 80 карбованців, я надрукував книжечку своїх творів – «З поезії Вол. Самійленка» (всього 1200 прим[ірників]), але нічого не заробив, бо книгарі нічого мені не заплатили. Книжечку мою всі зустріли прихильно.

За своє життя у Києві я був знайомий зо всіма українськими письменниками та громадськими діячами: Вол. [Б.] Антоновичем, М. [В.] Лисенко, М. [П.] Старицьким, Ол. Пчілкою, І. [С.] Левицьким, О. [Я.] Кониським, П. [Г.] Житецьким, К. [П.] Михальчуком, І. [В.] Лучицьким, В. [П.] Науменко та ин. І бував у всіх них. Але найбільшими до мене були – Ів. [С.] Левицький, Ол. [Я.] Кониський, у яких я найчастіше бував, бо якось тепліше, найкраще себе у них почував. Ми з ними читали, мріяли про волю України, складали ріжні проекти… Окрім того, Ол. [Я.] Кониський якось приваблював до себе особливим хистом гуртувати людей, пробуджуючи в них глибоку національну свідомість, які до нього сунули просто лавами.

Частенько я тако-ж бував у великого українського патріота і природнього філософа – Андрія Д. Юркевича (учитель в одставці), який був дуже прихильний до мене. У нього, пам'ятаю, була окрема збірка під назвою «Піхнятина», куди він записував все, що торкається тодішнього редактора українофобської газети «Киевлянин» і проф[есора] Дм. Піхна, ренегата-українця і звісного україножера (син селянина з під Чигирина, вихованого заходами Київських громадян за часи М. Драгоманова).

В цьому збірнику, між иншим, були таки вірші:

И не то, чтобы он
Был уж очень умен…
Враки.
Он в доценты попал
Лишь за то, что лизал
С(…)и.

За студентські часи я написав 3 вірша: «Гостра стаття», «Брехня» і «Пiїта» (на мотив Лермонтова), які ніколи не друкувалися.

Вірші ці такі[1]:

В студентські роки я жив у масажистки Христини Іванівни Вовчихи (племінниця Вол. Антоновича і дружина проф[есора] Хв. [Ф. К.] Вовка) на Жулянській вул., буд[инок] Іванова, недалеко від будинку В. [Б.] Антоновича. Жив у Вовчихи яко репетитор її двох синів – Юрка і Володимира. Старший син Володимир був хворий, а через те з 4–5 кляси гімназії вийшов і вступив до цукроварні Симиренка. Менший Юрко – дуже талановитий, скінчив 2 факультета (правничий і філологічний), і потім був Директором Полтавської гімназії.

Після еміграції Хв. [Ф. К.] Вовка за кордон, дружину його Христю було заслано адміністративно до Вятки, де вона прожила 5 років. Повернувшись з заслання до Києва, вона їздила в Париж до чоловіка, але застала там вже другу сім'ю і, повернувшись назад, заробляла на життя масажем. Хр. Вовчиха була щира українка, людина добра, поступова, бойова, дуже оригінальна, але не спокійна. Вона завше сварилася з старими громадянами, доводячи їм, що вони нічого не роблять в українських громадських справах. Особливо чогось вона ненавиділа М. [П.] Драгоманова за те, що він буцім-то користувався якимись працями її чоловіка. Хр. [Ф. К.] Вовчиха була дуже музикальна людина і, навіть, добре грала ролю Кулини в «Чорноморцях». Ол. [Я.] Кониський, що бував у Хр. Вовчихи, теж був неприхильним до М. [П.] Драгоманова, визнаючи його не щирим націоналістом українським. Під впливом таких розмов все це вселило в мене на деякий час нелюбов до [М. П.] Драгоманова.

У Хр. Вовчихи тако-ж жила на квартирі Августа Максимиліановна Верещинська (полька), що написала українську повість (було надруковано в «Зорі» під псевдонімом «Маруся Максименко»).

Пам'ятаю свою поему «Герострат» я вперше прочитав у Х. Вовчихи під час перебування у неї В. [Б.] Антоновича та инших. Антонович хвалив мої вірші.

Пригадую цікавий епізод з цензором [В. Л.] Рафальським. Коли я в 1890 році подав до Київської цензури збірку своїх тво-

[1] Далі наводяться три сторінки віршованого тексту.

рів – «З поезій В. Самійленка», то книжку цю було одразу заборонено С[анкт]-петерб[урзькою] цензурою після такої рецензії цензора [В. Л.] Рафальського, яку мені за 3 карб[ованці] Секретар цензора Самойленко дав почитати. Перш за все, цензор зробив в де-яких місцях моїх віршів критичні уваги. В строчці вірша, де у мене сказано: «Та не діють нам наше поле», Рафальський додав: «Это поле – Украина». У вірші «Горе піїти» біля слова «(…)оеву згорнули свічку» – цензор з боку додає: «А для стеариновой еще слова не выковали». Коло слова в якомусь вірші – «чоло», цензор робить приписку – «это у неба» і т. ин. А сама рецензія цензора [В. Л.] Рафальського для «Головного Цензурного Комітету» (бо тоді тільки для українських книг цензура була подвійна) була таки (дословно): «Автор обнаруживает стремление к созданию искусственных слов и оборотов или к видоизменению уже существующих в русском языке, причем обнаруживает больше смелости, чем таланта. В рукописи имеются переводы». Прийшлося вдруге свої вірші подавати до цензури, де що з них викинути і переробити.

В цей Київський період, цю найсвітлішу і найкращу добу мого життя, окрім писання власних віршів, я переклав з італійської мови «Пекло» – Данте (10 пісень), з французької мови – 5 пісень Беранже («Сенатор», «Цар Горох» і «Пташки» було надруковано, а останні два я потім знищив), а тако-ж друкував в «Дзеркалі» (в Галичині) чимало жартівливих віршів.

Маючи на увазі, що я виключно писав по-українськи, українську-ж пресу тоді на Україні і, навіть, в Росії було заборонено не за зміст, а за мову[1], то все це друкувалося тільки у галицьких виданнях без жодної платні. Маючи єдиний заробіток – службу телеграфіста і за три роки намучившись добре на цій службі від ночних черг, після чого я нічого писати не міг, я написав до Іл. Шрага в Чернігів, що пропаду від телеграфа. Щира душа – [І. Л.] Шраг зараз-же примостив мене на службу в Чернігівську Земську Управу на посаду Редактора Земского Сборника з платнею 720 карб[ованців] на рік. Це було за Голови Земської Управи Василя Хижняка, який дуже був прихильний українець (1893 року) [2].

У Чернігові я ще застав старих наших письменників і громадян: Леоніда Глібова, С. [Д.] Носа, О. [О.] Русова, Ол. Тишинського, А. [В.] Верзилова *(див. док. № 105)*

---

[1] Підкреслено в тексті.

[2] У підрядковій примітці подано додаткову інформацію: «Цікавий випадок. Племінниця В. Хижняка – красуня Елена (дочка його брата-інженера у Києві) під час свого вчення у середній школі якось познайомилась з Сіамським принцем – наслідником – Чакрабаном, що він вчився тоді в військовій школі в Петербурзі, потім він з нею одружився і вона стала Сіамською Королевою».

Л. [І.] Глібов вже був дуже старим і зовсім сліпим, але сліпим 10 останніх років перед смертю лічився на службі «Завідуючим Земською друкарнею», хоч всю працю його проводив син його Олександер.

Останні роки свого життя Л. [І.] Глібов був дуже працьовитий і весь час до самої смерті диктував своєму синові – Олександеру свої твори, бо мав перерву праці 20 років. Він добре грав на гітарі і часто співав свій романс – «Стоїть гора високая». Цей вірш, як сповідав мені його син, Л. [І.] Глібов написав в м. Седневі у Лизогуба під впливом чарівної природи того містечка: там гора, гай, і річечки.

Я бував у Л. [І.] Глібова і стрівав там старого С. [Д.] Носа. Це була дуже оригінальна людина, наприклад: руки він ніколи не подавав, бо це «на запорізький звичай», казав він. Він був гарний музикант на скрипці і на гітарі, а також співав.

В Чернігові я вступив до української громади, яка тоді складалася з 5 осіб: Іл. [Л.] Шрага, А. [В.] Верзилова, В. [Т.] Андрієвського, О. Тишинського, Ф. Шкуркиної. Чи робилися тоді постійні внески до громади, не пам'ятаю, але коли були потрібні на що-небудь громадські гроші, то їх збирали з кожного окремо. Громада збиралась переважно у І. [Л.] Шрага, у якого було велике, добре помешкання, приблизно один раз на 1–2 тижні. В господі у І. [Л.] Шрага що-року Шевченкові роковини справлялися.

Через 3 роки після свого переїзду до Чернігова, а саме року 1896 я одружився з Ольгою Степанівною Орешко-Якименко. У нас було 4 дітей: 2 сина і дві дочки, але всі вони повмирали.

Після мене до Чернігова прибули: М. [М.] Коцюбинський і Б. [Д.] Грінченко з родиною. Спочатку М. [М.] Коцюбинського було призначено «Завідуючим» книжковим складом Земства, але коли Губернатор [Є. К.] Андрієвський його не затвердив на цій посаді, то Голова Управи В. [М.] Хижняк призначив його спочатку «Делопроизводителем» народної освіти, а потім Завідуючим «Статистичним бюро».

[М. М.] Коцюбинський переїхав до Чернігова не жонатим, а потім там одружився з Вірою Іустівною Дейшею, досить гарною з себе панною, мати якої служила «Классною дамою» в початковому «Єпархіальному училищі», а дочка – бібліотекаршею.

З М. [М.] Коцюбинським я був в гарних відносинах. Він був людина інтелігентна, великий естет, дуже гарячий, але потайний. Він ніколи не любив радитись відносно своїх творів, а читав вже тільки готове, а, найчастіше ми довідувалися про його нові твори після їх друку.

Я дуже люблю всі твори М. [М.] Коцюбинського за його тонку психологію. Талан його, на мій погляд, чисто європейського масштабу. В натурі М. [М.] Коцюбинського було щось артистичне, художне. Він кохав-

ся в коштовному убранню, любив щоб в хаті все було чепурне, красиве; взагалі у нього було в натурі щось панське.

У Коцюбинського було 2 сини – Юрко і Роман та дві дочки. Коцюбинські між себе жили дуже добре.

З Грінченками у мене теж були добрі відносини, бо вони були люде прості, щирі і сердешні.

Я завше дивувався великій працьовитості Б. [Д.] Грінченка і його упертості в праці. Він міг 5–6 разів переробляти кожну недозволену цензурою книжку, переміняти заголовок і таки добитися її друку. Він був дуже настирливий. – «Ви повинні це зробити. Ви повинні це написати», – це були улюблені його слова. Взагалі треба сказати, що [Б. Д.] Грінченко був дуже добрий організатор, але підгоняв других до праці, яко диктатор, через що його де хто й не любив.

Б. [Д.] Грінченко шанував мої твори, але робив де які уваги, з якими я іноді згожувався що до синтаксису та зворотів.

Поема Б. [Д.] Грінченка – «Галина» гарна поема, епічна. Драми теж добрі, особливо «Ясні зорі», переклади точні, але суховаті. Сонети не таки гарні, бо не мають форми італійського сонету.

Коли я жив у Чернігові, частенько бував у Київі. Під час одного приїзду до Києва, я зайшов до М. [В.] Лисенка. М. [В.] Лисенко сказав мені, що він написав «Запорожский марш» і прохав мене під музику написати текст. Я тут же написав йому такий вірш:

Гей за наш рідний край
Станьмо разом за Вкраїну,
За наш тихий, любий рай,
За її свободу, за добро народу
Будем до загину сміливо іти,
Всяк, хто знеможений, переможений,
Всяк, хто в ярмі цілий вік конав –
Уставайте, поспішайте:
День ясної долі засіяв.
Нумо до праці святої, брати,
Сміливо будемо йти.

Пам’ятаю такий цензурний курьез у Чернігові при друкуванні «Земского сборника». Цензурою не було дозволено надрукувати промову Ол. Русова (український відомий діяч і тоді земський статистик) при відкритті якоїсь «гончарної школи» в повіті, «бо він не мав права виїзду з Чернігова». Ол. Русова тоді раз-у-раз жандарми трусили, але не арештовували, а проте він залишався весь час на службі Статистика в Земській Управі.

Під час мого життя у Чернігові ми частенько з Б. [Д.] Грінченком разом ходили у проходку, то нас чомусь прозвали Моцарт (мене) і Сольері (Грінченка).

В Чернігові я написав між иншим віршовану драму в 5 діях – «Маруся Чураївна». Її було надруковано 1896 р. у збірнику «Складки». Сюжет для цієї драми я взяв з повісти князя Шаховського – «Маруся – Малоросійська Сафо» (Вид[ання] Смирдина – 100 руських літераторів). Цю драму я читав на вечірці в господі І. [Л.] Шрага під час приїзду до Чернігова М. [Л.] Кропивницького. Драма йому подобалася. Він тоді зробив мені де-які уваги сценичні, якими я скористувався. Драму мою було дозволено цензурою, але один примірник її я отдав М. [К.] Заньковецькій, яку зацікавила роля Марусі Чураївни, який у неї і пропав, а другий «цензурований» примірник я передав через Б. [Д.] Грінченка комусь з антрепреньорів, але вони примірника мені не повернули назад.

В цій останній редакції Маруся не труїть героя, як було раніш, а вона уявляє собі, що отруїла його, а коли опам'ятался, то зарізує себе. М. Чураївну на сцені не виставляли, в останній редакції вона не друкувалася.

Окрім цього, в Чернігові я написав такі п'єси: 1) «Химерний Батько» (комедія на 2 дії); 2) «Дядькова хороба» (комедія на 3 дії); 3) «Драма без горілки» (жарт на 1 дію). «Дядькову хоробу» разом з Ол. Волевським я переробив в другу редакцію, в якій її ставив у Києві М. К. Садовський). З цих п'єс тільки «Драму без горілки» було надруковано в «Зорі» і в Чернігівському збірнику Б. [Д.] Грінченка «Хвиля за хвилею», останні не друкувалися.

У Чернігові я також написав вірші: «Україна» (гімн), «На печі» (українська патріотична дума), поеми «На смерть Л. Глібова» та ин. Окрім того р[оку] 1895–96 я переклав прозою «Лікаря ні по волі» – Мольєра (комедія на три дії), подав її до СПб-кої цензури, але її не дозволили. Рукопис я дав прочитати В. [М.] Хижнякові, потім не міг у нього його найти.

В Чернігові я тако-ж переклав на російську мову поему І. Франка віршом-же «Іван Вишенський», заслав її до часописів «Вестника Европы» і до «Русской мысли», але її ніде на захотіли друкувати, бо дуже довга (1000 строк). Пам'ятаю, що з цим перекладом я тоді їздив радитись до В. Лесевича в Ромодан, то він мені де-що порадив, викинувши деякі українізми.

В Чернігові тако-ж я написав «У Гайхан-Бея» (сатира-фантазія на 2 дії). Це сатира на російський уряд під виглядом Туреччини. Ця п'єса друкувалася у «Літ[ературно]-Наук[овому]-Вістн[ику]», і її потім виставляли в Одесі. Там-же в Чернігові я переклав комедію Мольєра «Жорж

Данден», а також брав участь в газеті «Десна». Переклав й половину «Ревізора» М. [В.] Гоголя, але рукопис діти порвали.

Під час добродійних театральних вистав у Чернігові я грав в де-яких п'єсах комічні ролі, наприклад: Мацієвського в «Мартині Борулі»; одного з босяків (Юхима) – в «Борцях за мрії»; сина-хлопця – в «Степовому гості»; д'яків – в «Чумаках» і в «Бувальщині». Мої виступи театральні подобалися публіці. Брав я тако-ж участь в аматорськім оркестрі, граючи на другій вовторні.

В Чернігівський період свого життя я листувався з І. Франком і М. [М.] Мочульським з приводу видання моїх творів в Галичині, які й вишли потім під редакцією М. [М.] Мочульського і з передмовою І. Франка. До Чернігова приїздили: В. [Г.] Щурат з Галичини до Музею В. Тарнавського, Микола [В.] Ковалевський, який збирав гроші для М. [П.] Драгоманова, а також М. [В.] Левитський (кооператор), з яким всі у І. [Л.] Шрага фотографувалися.

Я забув згадати, що Б. [Д.] Грінченко служив зі мною в Земській Управі секретарем.

В останні роки свого життя у Чернігові зо мною трапився досить комедній випадок. Якось у день я йшов по головній вулиці, де зустрів Губернатора [Є. К.] Андреєвського, який йшов против мене з жандармським полковником Рудовим. Коли ми з ним розминулися, то раптом до мене підходить Губернатор з жандармом і питає: «Ви знаєте хто я такий?». Я відповідаю: «Знаю, Губернатор». «Чого ж ви мені не кланяєтеся?» Відповідаю: «Не маю чести бути з Вами знайомим».

[Є. К.] Андреєвський страшенно розлютовався і, промовивши: «Да я теж не маю чести бути з Вами знайомим. Але Ви повинні мені уклонитися!». Тут же обернувся до Рудова: «Прохаю Вас записати його прізвище!». І той записав – Вол. Самійленко.

Наслідком цієї зустрічі було те, що коли я переїздив потім на службу до Катеринодару (на Кубані), то мені довго не видавали свідоцтва за мою «благонадежность», так що тільки заходами І. [Л.] Шрага та Рашевського Губернатор нарешті видав цей папірець.

1900 року Директор Міського Банку в Катеринодарі Ст[епан] І[ванович] Ерастов[1] умовив мене переїхати на Кубань на посаду «Делопроизводителя Кубанского Областного Управления». Людина з вищою освітою, щирий, свідомий українець, людина енергійна, палка. Ст. Ерастов поклав собі на мету зібрати на Кубані побільше української свідомої інтелігенції, щоб підвищити культурно цю цікаву країну колишніх запоріжців. І таким робом він зібрав на Кубані чималу україн-

[1] У підрядковій примітці додано: «Ст. Ерастов забито року 1919».

ську Громаду[1] (*див. док. 109*). Жилося мені на Кубані добре матеріально і морально, бо своїх людей там було до волі, але я пробув там дуже мало (всього 2 роки з чимось, бо занедужив на пропасницю, та й взагалі більше 2 років я ніколи не міг жити канцелярщиною, яка мені зовсім не задовольняла, а приходилося працювати тільки для заробітку).

На Кубані я писав по-українські і навіть по-російські. Там я переклав з французької мови комедію «Тартюф» Мольера і його було надруковано в «Літ[ературно]-Наук[овому] Віст[нику]». Переклав тако-ж на російську мову «Перехресні стежки» – І. Франка, але їх Вол. [Г.] Короленко не надрукував в «Русском богатстве». Писав там і укр[аїнські] вірші: «Заспівав-би я», «Те деум» та инші. «Те деум» я написав року 1901 ось під яким враженням. В Катеринодарі було одержано з Петрограду телеграму про замах на життя «Великого Інквізитора», себ-то Обер-Прокурора Святійшого Синоду – К. Победоносцева. Всіх нас службовців зараз-же примусово запросили до собору на молебен. На молебні хтось з духовенства казав навіть промову. Під враженням всього цього я й написав цей вірш.

Російські твори власні мої – це два фейлетони, які я надрукував тоді віршами в газеті «Приазовский Край» (Ростов-на-Дону) під заголовками: 1) «Ведро води» та «Разговор о падающей башне Екатеринодарских гласных и прочих трогательных предметах» та ще один переклад з української мови оповідання Т. [А.] Зіньковського – «Кудою йти».

Ці два фейлетони, які були підписані моїм псевдонімом «…»[2] мали місцевий успіх.

Катеринодар взагалі робив тоді на мене гарне враження своїм суто українським оточенням, наприклад: козаки кудись виступають на конях з українськими піснями (у нас це було заборонено на Україні), а в «Областном Управлении» – вищій установі краю зовсім не вміють розмовляти по-російські, а тільки по-українські.

З Кубані року 1903 я переїхав з родиною до Миргорода (на Полтавщині) на посаду «Секретаря» повітової Земської Управи (голова Смагин). Там я пробув коло 3 років, де писав дуже мало, бо праця секретарська мене просто вимучувала через те, що повинен був писати доклади на всі теми (медицина, ветерінарія, коневодство, сіл[ьське] господарство і т. и.). В Миргороді я тільки переклав 5 байок [П'єра] Ляшамбоді та писав якісь власні вірші, але які – не пам'ятаю. Між иншим там я до ювілею російської преси написав російські вірші (але їх не пам'ятаю). Посилав їх до Москви (в часопис «Русская мысль»), але їх не прийняли, бо як писав

[1] Наступне речення написано на окремому аркуші.
[2] Псевдонім у лапках відсутній.

мені В. Гольцев, визнали вірші нецензурними, де маючи що «стихотворение остроумное и поднимает новые вопросы».

В Миргороді я приятелював з Пом[ічником] Бухгалтера С. Пасічниченком, щирим українським громадянином і організатором драматичного гуртка. Там був службовець Управи Непийвода, що писав слабенькі вірші і друкував їх в «Зорі». Там-же я познайомився з хуторянином М. [Н.] Кочурою, письменником-самородком (літер[атурний] псевдонім його М. Одинокий), який писав вірші, драми та ин., навіть надрукував свої дві книжки. Він радився зо мною про свої твори, але хоч вони були не високої ваги, я його писати не одмовляв.

До Миргорода тоді приїджали М. [В.] Лисенко з своїм знаменитим хором і давав гарні концерти. Тоді я поклопотався у нього, щоб він взяв до своєї Музичної школи (у Києві) учня Гоголевської школи з гарним голосом – Мекишу. М. [В.] Лисенко, за допомогою Судового Слідчого Ярошенка та др. взяв хлопца до Києва, він гарно скінчив Лисенківську Музичну школу і потім став Артистом Опери.

Коли року 1905 повіяло волею слова, я зараз-же переїхав до Києва, а родина часово поїхала до Чернігова. У Києві я працював в газеті «Громадська Думка», де служив і фельетонистом, і коректором, а також писав вірші, друкуючи це все досить часто в газеті. Крім того я писав тоді для місячника «Нова Громада» (ред. Б. Грінченко) свої вірші: «Сенатор» (Беранже), «Невдячний кінь» та инші.

Але мої літературні заробітки в Києві були дуже малі, бо «Гром[адська] Думка» не мала коштів багато платити (5 коп. за прозу та 10 коп. за вірш платили тоді) – через те я не міг жити на дві родини і нарешті мусив їхати до Чернігова до своїх. Там я витримав іспити на Нотаря і мене було призначено Нотарем до м. Добрянки Городнянського повіту (на Чернігівщині), де я прослужив 10 років, аж до 1917 року.

М[істо] Добрянка – досить глухий куток, мало не весь заселений «старообрядцами» – кацапами. І хоч служба ця була нудновата, але жилося там добре. Одразу я мав заробітку 1500 карб. на рік, а далі – 2000 крб., а доходило до 3000 [карб.] на рік. Ми жили там з сім'єю цілком окремим життям, бо української громади там вже зовсім бракувало. В Добрянці я мав більше вільного часу і через те написав там чимало віршів: «Пісню про свободу», «Думу-Цяцю», «Оборону Столиці», «На смерть Лесі Українки», декілька фельетонів і гуморесок і т. инші. Там же в Добрянці я написав свою байку «Переможець» під враженням офіційних свят 1909 р. «Полтавської перемоги» над гетьманом І. Мазепою та Карлом 12. В байці Кирило – це Карл 12, а Яцько – це Японці. Грунтовна думка цієї байки така, що свої перемоги російська влада добре пам'ятає, а чужі над собою забуває (а тоді ще всі пам'ятали Цусімську перемогу японців).

Там же я зробив переклади: 1) «Хатию» Бляска Ібан'єса, 2) «Грози Міністрів» Н. Кольсона, 3) «Рекомендації», 4) 5 новель Кат. Мандеса (вид[авництво] «Шлях»), 5) 2 оповідання Анат. Франса та инші.

В 1917 році, коли було зкинуто Миколу II і Україна стала вільною, я зараз-же покинув свою контору Нотаря і подався до Києва, де вступив на службу в Міністерстві Фінансів.

За цей час вільного українського слова видано такі мої твори 1) «Дбаймо про фонетичну красу мови» (начерк укр[аїнської] фонетики). К., 1918 р. 2) «Чужомовні слова в українській мові» К., 1918, вид. «Шлях»; 3) Друге видання моїх творів – «Україні» (вид. «Промінь»); 4) «Тартюф» Мольєра. К., 1918 р. 5) Як роблять революцію. – Е. Скриби. К., 1918 р.

В 1918 р. також у Києві переклав з іспанської мови прозою комедію на 4 дії – «Силою плазування» Х. Ечеґарайя та ін. Цей переклад я передав для друку Черкаському видавництву «Сіяч», але потім Голову цього видавництва було забито. Через те я не знаю, що сталося з рукописом. Щось про це повинен знати Пост(…) вид[авництва] «Час». Крім того я написав: 1) Підручник української мови (в рукопису); 2) Українська версифікація (рукопис) та инш.

У січні місяці 1920 року без сім'ї я виїхав разом з Міністерством Фінансів з Києва до Винниці, де лежав хворий, бо приморозив собі в дорозі ноги. Потім ми переїхали до Камянця на Поділлі, де разом з Ф. Коломійченко редагував газету «Україна». В Камянці я з Мін[істерства] фінансів перейшов на службу до Міністерства Ісповідань (І. Огієнко, де працював в Комісії по перекладу Діяній Апостолів). В Камянці написав вірші – «Від чого люде ліхі» (60 строчок) і надрукував їх в «Україні» (ред. Певного і Черкасенка), а потім ці вірші було передруковано в Львівському Календарі – «Дніпро»; в «Україні» також друкував прозові фельетони. Там-же я видав книжечку свою «Роля діалектів в українській літературі».

З Камянця на Поділлю я з Міністерством своїм виїхав у Галичину. Про все закордонне життя я не буду розповідати, бо занадто тяжко з морального боку в стані мого здоров'я про все згадувати. Скажу тільки коротенько, де я жив і що робив.

В еміграції я жив тільки в Галичині: в Станіславі, в Тарнові, в с. Карлові (Снятинського повіту) у В. А. Білецького, а потім у Я. Онищукової в с. Миловані (Томшаевського пов.). Я жив в Миловар і «Просвіті», де й харчувався. Там я читав лекції по українській літературі та географії.

В Галичині я написав: 1) «Пісні Гея» (поема в 5 частинах); 2) Вірші «Шляхи». Переклав: 1) «Шлюб Фігаро» – Мольєра; 2) «Скупий» – Мольєра; 3) «Мадам де Фігаро» – Бомарше. 4) Переклади віршів

Верхарна (друкувалися в «Літ[ературно]-Наук[овому] Вістнику», 1923). Брав також участь в Станіславові в газеті «Українське слово». Потім переклав «Царя Федора Івановича» – А. [М.] Толстого.

Із «Пісні Гея» було надруковане в «Літ[ературно]-Наук[овому] Віст[нику]», а 4 і 5 пісні ще не друкувалися. Ці дві останні пісні в єдиному рукопису я послав Богацькому до Праги для якогось збірника, але цей збірник чомусь не вийшов. Тоді Богацький вислав мені дві пісні, але 5 пісня в дорозі пропала, бо я одержав тільки четверту. Добре те, що Богацький вислав мені не первотвор, а в переписанім вигляді на машинці, так що у нього повинні бути мої рукописи цих двох пісень «Царя Федора» – А. [М.] Толстого я залишив в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка у Львові у В. [В.] Дорошенка перед поворотом в 1924 р. на Україну.

Коли в Галичині вмерла моя старша дочка Галя, я надумав їхати у Київ до дружини. За допомогою В. [С.] Стефаника та ин., який мені дав гроші на дорогу, у травні 1924 р. я приїхав до Києва, но узнав, що в той саме час тут умерла моя й остання дочка.

Взагалі можу сказати, що Галичина зустріла і привітала мене, у себе, як рідна мати, допомогаючи мені дуже часто грошами, які надсилалися мені зо всіх боків «Просвітами», Учительськими громадами і їх філіями, крім того, що дали дурне помешкання і навіть харчували мене.

А найбільше і найширше за мене піклувався М. [Ю.] Обідний. М. [Ю.] Обідний – це справжній мій добрий геній під час перебування мого у Галичині 1920–24 років. Окрім піклування за мій матеріальний стан він разом з Лисянським в Тарнові спорудили мені вечірку ювілейну (35 літ моєї літературної діяльності р[оку] 1922), а тако-ж той же М. [Ю.] Обідний до цього ювілею написав книжку і видав її в Тарнові – «Вол. Самійленко на терезах поетичної думки». На вечирці доповіді читали М. [Ю.] Обідний і [Б.] Лисянський. Народу на вечірці було чимало. Я дякував за пошану і читав свої старі вірші: «На печі» і «Те деум».

Там-же в Галичині я написав на слова «Наша славна Україна», музику, яку виконував хор в Тарнові на вечірці, присвяченій Гетьманові Мазепі (в готелі Брестоль), але я не міг бути на цій вечірці.

Прибувши до Києва ще в 1924 році я й досі не знайшов собі постійної посади, а тому примушений був заробляти на життя перекладами з чужих мов. Через це до цього часу я написав тільки одну поему «Спритний Ченчик» (іспанська поема з чернечого життя) в 348 строчок на зразок сюжетів Бляско Ібан'єса. Окрім того переклав більше 10 віршів з Ади Негрі: 2 надруковано в «Новій Громаді» (Київ, 1924). І вірш в «Глобусі» (1924 у Києві), а 6 віршів одіслав для друку в «Червоний шлях» (у Харкові, де друкується і «Спритний Ченчик»).

На протязі 1924–25 рр. я переклав для видавництва «Червоний шлях» 13 оповідань Бляско Ібан'єса під назвою «Валенсійські оповідання», що друкуються під редакцією С. Савченка у Києві.

Ці оповідання такі:

1). Люча Беламор (велика повість)
2). Засуджена
3). Смутна весна
4). Заєць
5). Подвійний удар
6). Урядовець
7). Покинута барка
8). Потвора
9). Бенкет для опришка
10). Стіна
11). Валесійські від(…)ність
12). Дімон
13). Ев(…) стайня

Що до перекладів, то в своїй літературній праці я завше тримався того погляду, що найбільше треба робити переклади найкращих зразків європейських письменників, бо російську мову більше людей знає і з неї лехше перекладати. Єдиний раз я одступив од цього погляду, зробивши переклад з А. [М.] Толстого «Царя Федора», бо просто захопився цією чудовою річчю. З сучасних молодих поетів українських я мало кого знаю детально. Випадково переглянув твори одного молодого поета з претензіозною назвою «Кобзар Семенка». На цього поета у мене такий погляд: я-б його розклав-би та всипав-би йому 150, а потім би спитав: «А будеш ще писати…». От такий це поет і така його поезія.

Коли-б яке-небудь видавництво тепер видавало-би всі мої твори, то я не радив би їх друкувати хронологічно, як це робилося раніш видавцями з моїми віршами. Я би всі свої твори розбив-би на такі відділи: 1) Лірика; 2) Сатири поважні; 3) Сатири лехкі; 4) Переклади (Беранже, Барб'є, А. Негрі, Верхарна, Данте, Гомера та ин.); 5) Переклад «Цара Федора» – А. Толстого. А в кожному відділі розподіляти хронологічно.

З дитинства я був великим мрійником, мабуть, через те, що дуже малим почав читати романи і плакав над ними, як дівчина. Таким мрійником я залишився і на все своє життя… Я неначе по-над життям проходив і так «по-над життям» і жив, більше всього кохаючись в читанні на ріжних мовах класиків, особливо на французькій. Через те, мабуть, у мене немає в творах реалістичної поезії, немає побутових подробиць, ні самого життя… Все – мрії, та мрії…Цим тільки і можна тепер з'ясувати те, що в буденному житті я ніколи не міг приладнатися ні до яких умов

життя, бо все мене не задовольняло, бо не міг я жити канцелярщиною більше 2 років, яка мене сушила, а зараз-же мріяв про одне: працювати в нашому письменстві. Але при наших буденних умовах життя, та ще й сім'єю за шматок хліба цього не можна було ніколи виконати. І от головна причина моїх вічних (…)мів, вічного незадоволення обставинами життя, непристосованности моїй до життя, не практичності…

Тільки і мав я насолоду, коли читалось, як відпочинок і коли писалось в хвилини спокія от того самого тяжкого життя.

Я і тепер свої болі, свої страждання легше переживаю, коли поглиблююся в читання і їм захоплююся. Навіть в-ночі, коли мені не спиться от страшних болів від моєї хвороби, я зачитуюсь на французькій мові і чим – Поль-де-Коком. І так захоплююся тим веселим читанням, що иноді своїм гучним сміхом буджу свою сім'ю, а за читанням забуваю і про свої страшні болі. І потім, жартуючи, кажу, що Поль-де-Кок мені допомагає краще ніж морфій.

Почуваючи в своєму серці щиру подяку тим, хто я в теперішньому моєму стані здоров'я піклується, яко мога, щоб підтримати мене, добуваючи мені допомогу, як А. [Ю.] Кримський, С. [О.] Єфремов, А. Дорошевич, П. [Г.] Тичина, бо я вже й не сподіваюся дожити до пенсії – не без журливого почуття і образи мимоволі, я згадую цілком не зрозуміле відношення де кого із громадянства до мене, старого письменника з 40-літнею літературною працею.

Це вже у мене така вдача, що все життя всі мене вчать, як хлопчика. В одному місці, напр[иклад], мені кажуть, коли я приношу переклад: «Я ще не продивився Ваш переклад», або «У Вас важка мова». А в другому місті дуже авторитетним тоном мені просто в вічи кажуть: «У Вас важкий штіль перекладу. І взагалі, такі переклади нам не цікаві, а купуємо його тільки для того, щоб підтримати Вас». А в той же день до мене заходить професор-філолог, знавець мов, і коли я йому читаю свій переклад, то він дивується, як таку важку мову цього письменника я так лехко перекладаю та й ще віршами.

А в третьому місці ще краще. Якось мені було дуже скрутно з грошми. Прихожу і прохаю дати мені 3–5 карб. авансу, бо в них лежить прийнятих щось більше 10 моїх віршів-перекладів, але мені рішуче відмовляють. Ображений, я зараз-же забираю всі свої вірші, посилаю їх в друге видання, звідки мені зараз же висилають всі гроші авансом, бо знають, що це мій заробіток.

Яка ріжниця відношення до мене: в Галичині і у себе дома. Хоч тяжко це казати, але треба скзати правду всю…

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6365, арк. 1–23. Копія. Машинопис.

В. І. Самійленко був серед українських літераторів кінця XIX – початку XX ст. помітною постаттю. Сучасники високо цінували його талант (І. Я. Франко, С. О. Єфремов, М. К. Зеров, Л. М. Старицька-Черняхівська, М. Т. Рильський та ін.). Вони відзначали бездоганність техніки й мови віршів та перекладів, задушевність, щирість поетичного натхнення, тонку критику часу. І. Я. Франко, з яким В. І. Самійленко познайомився в Києві в перші роки свого студентства (1884) і підтримував дружні стосунки, чиї твори перекладав, писав про нього: «Володимир Самійленко – поважне, заслужене знамення в історії української поезії. З цим іменем завше сполучається згадка про м'який, ласкавий гумор, своєрідну фактуру вірша і бездоганно чисту, ясну, як небесна блакить, дзвінку і прозору українську мову».

За 40 років своєї літературної діяльності В. І. Самійленко залишив багату спадщину: поезії, переклади з «Іліади», Дантового «Пекла», п'єс Ж.-Б. П. Мольєра, А. Франса тощо, французьких поетів, талановиті сатиричні вірші («сатирик від Бога» – О. Я. Кониський), фейлетони. В різні періоди свого складного життя стояв на рідному національному ґрунті й невтомно працював для національної справи.

Ідея написання власних споминів, як згадував О. О. Тулуб, виникла ще в 1919 р. В квітні 1925 р., коли Володимир Іванович тяжко занедужав, він згодився на записи розповідей «про різні часи свого життя». Протягом двох місяців складалися автобіографічні спомини: «я розпитував його про ріжні часи життя, ловив кожне його слово і між розмовами робив собі коротенькі замітки, по яких потім складав просторіші записи, при чому при нових зустрічах прочитував Самійленкові свої замітки, ставив йому ряд нових запитань, на які він відповідав новими відомостями, і т. д.». Останні записи зроблено 5 серпня 1925 р. на дачі агронома В. Ващенка в с. Будаївка (поруч з Бояркою) за сім днів до смерті письменника. Володимир Іванович уважно вислуховував записане, робив зауваження, додатки і виправлення. Всього О. О. Тулубом було зроблено «чотири редакції записів». «Матеріяли до життєпису Володимира Самійленка», надруковані в часопису українського наукового товариства історії «За сто літ» (1928), за словами О. О. Тулуба, «переглянув сам небіжчик».

Автобіографія, що публікується в цьому збірнику, очевидно, є одним з чотирьох варіантів, із записаних О. О. Тулубом. Текст подається від першої особи. Як зазначав О. О. Тулуб, «хоча сам Вол. Ів. мені радив робити записи від третьої особи, я, за-для яскравости й точности цих матеріялів, ввесь час складав їх від першої особи».

У збірнику автобіографій «Самі про себе» (2015) публікуються «Curriculum vitae» В. І. Самійленка від 20.04.1925 (ІР НБУВ, ф. XXVII,

од. зб. 1004, арк. 3) та фрагмент його автобіографічних записок, складених на прохання М. Ю. Обідного (06.07.1925). У преамбулі до автобіографічних нотаток, написаних в останній місяць життя, він звертається до свого друга М. Ю. Обідного: «...Ви збираєтесь написати більшу книжку про мене, саме буде на часі подати Вам відомості, які можуть стати Вам у пригоді. Отже подаю Вам факти з мого життя, які я пам'ятаю, і в ширшій і в точнішій формі, ніж ті, що ввійшли в книжку Б. Лисянського» (Лисянський Б. Володимир Самійленко. Тарнів : Освіта, 1921. 30 с.).

САМОКИШ МИКОЛА СЕМЕНОВИЧ [04.12.1860 – так в автобіографії, за ін. даними, 13(25).10.1860, м. Ніжин Чернігівської губ., нині Чернігівської обл. – 18.01.1944, Сімферополь Кримської обл. РРФСР, нині АР Крим] – художник.

№ 83

АВТОБІОГРАФІЯ САМОКИША МИКОЛИ СЕМЕНОВИЧА

14 лютого 1929 р. Сімферополь

Родився у 1860 р. 4 грудня ст. ст.[1] в с. (…) Ниженського повита Чернигивськой губернии.

Батько мий служив на почти почтильоном, а мати була козачка.

В року 1870 отдали мене в класическу гимназию при лицее графа Безбородко, що у Нижени, туди, де учились Гоголь, Кукольник, Гребенка. Пид час учения в Гимназии я дуже полюбив рисование, так що забував учить латин, та гречески и за це часто седив в карцери и дома од батька получав здорову нагайку, а все ж потихеньку, ховаючись рисував и мулевав фарбами, все бильше коней та битви, тоди як раз була франко-пруська война, и с великою увагою роздивлявся на картини з тоей войни в журнали «Всемирна Иллюстрация».

В року 1878 я скинчив гимназию и батько бажав, щоб я поступив в Университет на Юридичний факультет, а я сказав, що хочу в Академию Художеств, вин и слухать не хотив, що ти хочеш бути Богомазом и не думай, лучче иди учиться в Университет, будеш адвокатом и дуже будеш гроши зароблять, а як не пийдеш я тоби ничого не дам йди куди хочеш.

Знайшлись добри люди що допомогли мени поихать в Петербург, і я поїхав. Поступив в Академию [Мистецтв] в року 1879 на Батальний виддил, де робив коней та салдат. В той час я подружився з С. И. Васильківським, вин був пейзажист и приходив до нас малювати коней. В

[1] Над рядком додано: «4 грудня ст. ст.».

року 1882 я и С. И. Василькивський кончили Академию и були випущени на конкурс на заграничну поездку, для цього треба буле одибрати две золоти медали, малу та велику.

Медаль малу я одибрав за картину на тему 1812 рок «Битва под Малоярославцем», а року 1883 другу медаль (велику) за картину «Бой под Аустерлицем», теми для картин давались Советом Академии и вибирать було неможно.

В року 1884 поихали ми з С. И. Василькивским у Париж, де нам треба було кинчить наше художественне образование. Я поступив в працовню знаного майстра Едуарда Детайла и робив у него етюди та картини 2 роки, а С. И. Василькивский скоро поїхав с (…) сами в Бай(…)у и часто повертався в Париж, де ми жили з ним разом.

В року 1886 мене позвали з Петербургу, щоб приихав на Маневри пид Р(…) (Волинь). В той же рок я писля маневров знов вернувся у Париж, де був до року 1887, аж поки кончилась моя стипендия. З Парижу я частенько издив в Италию, та Испанию, де придивлявся до великих майстрив по Музеях та Палацах.

Приихав в Петербург в року 1887 и зараз получив заказ на 3 велики картини для Тифлисского Музею (Храм Слави) 1) Ав(…)арский бой з Турецькой войни 1877 р. 2) Сражение на реке [Иори] 1800, 3) Защита Наурськой станици. Вси тепер у Тифлисскому Музеи. В року 1892 поступив преподавателем до Школи общества Поощрення Художеств.

Коло того часу приихав С. И. Василькивский и ми почали собирати материал для «Украинськой старовини» видавця (…) А. Маркс згодився напечатать нашу роботу и заказав текст професору [Д. І.] Еварницькому. На лито я издив по знакомим помещикам на етюди и на охоти з собаками (борзими та гончими), писав на киньских заводах коней та (…) и дуже багацько зробив иллюстраций для журналив, та книг, особливо историчних. Найважливиши мои роботи [та] иллюстрации: 1) 23000 миль на яхте Тамара, 2) Беловежская пуща. 3) Охота на Руси 3 тома, 4) Дневник художника, Русско-японская война 1904–1906 г. 5) Приезд в Петербург Президента (…), 6) История лейб-г[вардии] кирасирского полка, 7) Апшеронская памятка, 8) Суворов, 9) Севастополь. 1854 г., осада, 10) Холстомер (Толстого) та ще багацько инших книг.

Щодо журнальной роботи то им нема кинця и краю – плакати, рисунки, акварели, меню, адреса от (…). Писля випуску «Украиньской Старини» ми з С. И. Васильк[ивським] почали збирать материали для «Украинського орнаменту». Я ще рок я прииздив до С. И. в Харкив и ми издили в Полтаву в етнографіческ[ий] Музей, та в зибрання Скаржинской, щоб найти цикавие мотиви для издання. Як раз у Полтаві сбудували новий Будинок Губернского Земства, нам пропонували зро-

бить розпись стин и ми взяли ту роботу. Печатали ми «Украинский орнамент» за границею у Прази.

В року 1898 я получив звание Академика за картину «Табун на водопое».

В рок 1900 на Парижськой Всемирной виставци получив срибну медаль за картину «На повороте» из життя на Поділю – як почалася Японська война я поихав в Манчжурию и с 52 Ниженським Драгунським полком зробив поход через усю Манчжурию (Моя книга, текст и рисунки «Дневник художника. 1904–1905 г.»). Часто виставляв свою працю на виставках в Петербурзи. В Третьяковськой Галлереи в Москви есть моя картина «Прогулка». З виставок куповали мои картини частние любители та колекционери, так ще де вони тепер сказати трудно. Робив я и офорти т. е. гравюри на меди. В рик 1910 був вибраний Професором Академии Художеств на Батальний виддил, де був до року 1918. Слабе здоров'я змусило мене поихать у Крим личить свий ревматизм, котрий получив на Японськой войни. В рок 1916 як началася Германска война, я з учениками-баталистами поихав на фронт спочатку на Польський (Ломжа), а після на турецький – (...) Армения у побережже Чорного моря (...)еники, (…) до Трапезунда.

Працював и сам и мои ученики и зробили багацько етюдив, малюнкив та рисункив. Революция застала мене в Криму, де й я й остався, вени личив, свои ноги, а писля начав робити сцени з Гражданской войни.

Плакати та рисунки до журналив и газет. Був професором школи ИЗО в Симферополи, окрим того приватно учив учеников.

Найзначнишу роботу яку я зробив тут у Криму:

1) Перекоп

2) Голод у Крыму. Дви чимали картини «Перекоп» стоить у Симферопол[ьському] музеи «Таврида», «Голод у Крыму» в будинку крестьянина.

3) Написав невеличку картику «Запорожци обидают» и акварель «На татар», «Запорожци бьють татар».

4) «Пид Бахчисараєм», «Запорожци руйнують татарське мисто».

5) «Тройка» – в Музее Таврида.

6) «Гармаш» у частного любителя. Роблю ілюстрації до книжок «Красный октябрь» та годи гражданской війни.

7) Співробітничаю у журнали «Красная панорама» Ленінград.

8) В харьковском журнали «Український мисливець» та «Рибалка».

Пишу статті по искуству з початку революції багацько зробив різних рисунків та плакатів для військових. Одна велика картина «Защита Красного Знамени» – в військоматі в Реввоенсовете в Москві. Недавно

послав в А[соціацію] Х[удожників] Р[еволюційної] Р[осії] заказану ними картину «Советская артиллерия».

По заказу А[ссоциации] Х[удожников] Р[еволюционной] Р[оссии] зробив 2 картини:

1) «Дневной бой» (проволочное заграждение),

2) «Ночной Бой» (идут через воду под Перекопом).

Далеко не все Вам переличив з моих робот затоновився на главнейших. При цим листи посилаю Вам де яки репродукции що у мене були та кілька моих фотографий з разних периодов моего життя.

Як що маєте до илюстраций романів та книжок историчних, я з великою охотою буду працювати для Вас. А поки ще вибачайте за «безграмотне писанье, бо вже забув писати по Украинськи. Тепер пріучаюсь потроху.

З великою пошаною до Вас [1].

М. Самокиш

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6366, арк. 1–4. Копія. Машинопис.

М. С. Самокиш – глибокий знавець історії українського народу, його культури й мистецтва. Ця тема була провідною в творчості майстра. Широко відомі альбоми «З української старовини» (1900), «Мотиви українського орнаменту» (1912), створені спільно з С. І. Васильківським. У їх виданні взяв участь видатний український історик і етнограф Д. І. Яворницький. Художник створив цикл творів з історії України, зокрема «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ у 1648 році» (1929), «Абордаж турецької галери запорожцями» (1930), «Бій Івана Богуна під Монастирищем 1653» (1931), «Бій під Царичанкою 1709», «Похід запорожців на Крим» (1934), «Голод у Криму 1921–22» (1923). Як ілюстратор української книжки оздобив рисунками оповідання Марка Вовчка, повісті «Микола Джеря» І. С. Нечуя-Левицького і «Тарас Бульба» М. В. Гоголя, думу про Джуру тощо. До 125-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка М. С. Самокиш підготував твори: «Розгін демонстрації в Києві 1914 у соті роковини з дня народження Т. Шевченка» та «Царські жандарми везуть Шевченка в заслання» (1938). З 1919 р. жив у Криму. Багата мистецька спадщина художника зберігається в музеях і приватних колекціях України, Росії тощо.

[1] Далі додано: «П. С. Прохаю мои материяли як то: фотографии и репродукции з моих робит писля печатаня вернуть мини. Репродукции вишлю Вам заказною бандеролью».

СЕЛІНОВ ВАЛЕНТИН ІВАНОВИЧ (1876, м. Карасубазар Таврійської губ., нині м. Білогірськ, АР Крим – 16.02.1946, місця ув'язнення в Дніпропетровській обл.) – історик, краєзнавець, педагог, пам'яткоохоронець.

№ 84

CURRICULUM VITAE СЕЛІНОВА ВАЛЕНТИНА ІВАНОВИЧА

9 травня 1929 р.[1]

Мій батько міщанин міста Карасу-Базара, був землеробом, мати після виходa заміж де-який час перебувала вчителькою на селі (Феодосійського повіту).

Середню освіту я одержав у Феодосійській гімназії. Вищу освіту у Київському Університеті, по істор[ико]-філологічн[ому] факультету, якого закінчив р[оку] 1907.

Після закінчення Київського Університету мене було закликано на посаду викладача російської мови та літератури до 1-ої Комерційної школи м. Катеринослава.

Р[оку] 1910 я переїхав до Київа, де працював: 1) як викладач ріжних середніх шкіл, 2) як член Історичного Товариства імені Нестора Літописця при Київському Університеті, 3) як лектор учительських курсів, що їх улаштовувала Київська шкільна Округа, 4) як лектор вищих Педагогічних курсів, де я читав курс методики історії.

З 1921 р. читаю курс методики суспільствознавства в Одеському І[нституті] Н[ародної] О[світи].

Постійно беру участь, як лектор з краєзнавства та методики суспільствознавства, на курсах для викладачів трудшкіл та профшкіл Одеси та Одещини.

Мої друковані праці, починаючи з 1913 р. (методика, краєзнавство, історія, історія літератури).

В сучасний мент беру участь у працях таких наукових Товариств:

1. Одеської Комісії Краєзнавства при УАН.
2. Одеського Наукового Товариства при УАН (педагогічна секція).
3. Всеукраїнської Асоціяції Сходознавства (Одеська філія).
4. Пушкінської і Толстовської комісії при Дому Вчених м. Одеси.
5. Одеської Краєвої Комісії для охорони пам'яток матеріальної культури та Природи.

В. Селінів

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5354, арк. 1. Оригінал. Машинопис.

[1] Дату дописано автором від руки під текстом документа.

Доля В. І. Селінова, фахівця у галузях історії, краєзнавства, археології, архітектури, історії літератури, віддзеркалює драматичну долю багатьох представників дореволюційної наукової інтелігенції, які потрапили у вир репресій радянської влади в 1930–1940-х рр. (див. док. № 42). Як науковець він зробив вагомий внесок у генезу теорії, практики та визначення сутності й призначення краєзнавства (праці 1920–1940-х рр., зокрема праця «Современные вопросы теории исторического знания в связи с задачами методики истории»). Його книжка «Культуроведение в краеведческой работе» була видана авторитетним видавництвом «Брокгауз – Ефрон» у серії «В помощь краеведу» за редакцією професорів В. Буданова і С. Совєтова. В. І. Селінов був одним із теоретиків і практиків використання екскурсій як методу навчального процесу, що були впроваджені в одеські виші з 1925 р. Плідна наукова діяльність В. І. Селінова пов'язана з Одеською комісією краєзнавства при ВУАН. Уперше заарештований 1931 р. за підозрою в участі в підпільній контрреволюційній діяльності «Української організації» в Одесі. Вдруге – у серпні 1945 р. Помер В. І. Селінов 16 лютого 1946 р. в місцях ув'язнення в Дніпропетровській обл. Реабілітований 21 липня 1997 р.

СЛАДКОПЄВЦЕВ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ [03(25).01.1876, Оренбург, нині РФ – 29.11.1957, Ленінград, нині Санкт-Петербург, РФ) – російський актор, педагог.

№ 85

АВТОБІОГРАФІЯ СЛАДКОПЄВЦЕВА
ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРОВИЧА

1922 г.

Родился в 1876 г. 21 декабря в г. Оренбурге. Женат. При нем жена Анна Абрамовна (42 г.), дочери: Вера (15 лет), Ирина (8 лет).

Общее образование. Тамбовская гимназия. Московский университет (юридический факультет и год на филологическом. Государственные экзамены выдержал в 1903 г.).

Специальное образование. Московское филармоническое училище (не окончил ввиду приглашения в театр Корша).

Профессорское звание. Согласно Уставу получил по Высшему Музыкальному – Драматическому институту единогласным избранием.

Специальность. Театроведение. Художественное чтение и мимодрама. Кроме того, теория и практика сценического искусства.

Настоящий педагогический стаж. Преподает: в Высшем Музыкально-драматическом институте им. [Н. В.] Лысенко, Киевском Археологическом институте, в Центральной студии, в Обществе

Народного Театра и Искусств, в бывшей Соловцовской студии, на курсах Социального воспитания.

Прежний педагогический стаж. С 1904–1907 г. – в Драм[атической] Школе А. И. Доминова в Одессе; с 1907–1911 гг. – в Драм[атической] Школе литературно-художественного Общества в Петербурге. В том же городе с 1911–1917 гг. в Школе сценического искусства, с 1917–1918 гг. в студии А. П. Петровского. С 1918 г. последовательно в Киеве. В Драматической Консерватории, в Театральной Академии, Обществ[е] Нар[одного] театра и искусства, в Высшем Музыкально-драматич[еском] Институте им. [Н. В.] Лысенко, на инструкторско-режиссерских курсах ВУТЕКОМ, а с 1918–1919 г. в Высшем Педагогическом Институте, на Инструкторско-режиссерских курсах Днепросоюза (Губсоюза), летом 1920 г. организует в м. Златополь 2-хнедельные курсы по театральному делу, а в 1921 г. там же производит опыт повторности, в Первой показательной трудовой школе. В 1921 г. на краткосрочных политико-педагогич[еских] курсах для учителей средней школы. Кроме того, в числе других основывает в Петербурге в 1911 г. первые в Европе педагогические курсы выразительного чтения. Состоял лектором Петербургского учительского института и Педагогических курсов выразительного чтения Н. И. Сентюриной.

Специальный научно-литературный стаж. В 1910 г. в издательстве «Театра и искусства» печатает свой труд «Искусство декламации». В 1912 г. – большая принципиальная статья в ряде №№ «Театра и искусства» на тему «Театр как игра», затронувшая и разработавшая вопросы, впоследствии выдвинутые В. Мейерхольдом и Н. [Н.] Евреиновым. В 1913 г. в ряде №№ приложений к «Театру и искусству» помещает технические статьи по организации и поднятию художественного уровня любительского театра: в издательстве «Театр и искусство» выходит его совместный с [П. П.] Немвродовым перевод книги Гессена (Avonianus) «Технические приемы драмы». В 1918 г. в том же издательстве выпускается 2-е изд[ание] «Искусство декламации», заново переработанное и сильно дополненное (стр. 392). В 1920 г. в издании Днепросоюза выходит его «Вступ до мимодрами» (стр. 115). Губсоюзом приняты к напечатанию его же труды «Архитектоника драмы», «Художественное чтение», «Психология зрителя». В 1921 г. в Украинской Академии Наук по этнографическому отделению делает доклад «Теория И. Рутца в связи с творческой аккомодацией нашего тела, как новое средство сближения народностей».

Общий литературный стаж. В 1921 г. выходит том I художест-в[енных] юмористич[еских] рассказов, а в 1913 г. – II том первым, а I-й – вторым изданием.

Командировки. В 1903 г. командируется в Германию Моск[овским] Общ[еством] Искусств и литературы по театр[альным] делам; в 1920 г. Днепросоюзом в м. Златополь для организации театрального дела. В 1921 г. Высший Музыкально-драм[атический] Институт им. [Н. В.] Лысенко командирует в Златополь для организации повторного курса театрального дела.

Художественно-административный стаж. В период возглавления ВУТЕКОМ К. А. Марджановым и П. И. Ильиным и Соловцовским, а в период заведывания театральной секцией Наробраза С. Д. Мстиславским состоит инструктором-консультантом по секции, а с 1914 г. – состоит членом Театральной секции «Днепросоюза» (Губсоюза) фактически, а затем юридически возглавляя ее; с 1920 г. состоит заведующим Инструкторско-режиссерскими курсами на Днепросоюзе, проводимыми по разработанной программе; с 1915 г. – выборный директор Школы сценического искусства в Петербурге. За время пребывания в Киеве состоял Председателем Художественного Совета Театральной Академии и Высшего Музыкально-драматического Института им. Н. В. Лысенко. В 1921 г. по его инициативе создается при Институте научно-театральное отделение, какое он фактически возглавляет.

Артистический стаж. С первых шагов зарождения в Московском Обществе Народного Развлечения работает в нем сначала в качестве любителя, а затем – профессионала. В Московском Обществе Искусства и Литературы сначала в качестве актера, а затем – ответственного помощника режиссера. В 1904 г. подписывает контракт к Коршу, но там не служит, а по обоюдному соглашению уезжает на сезон в Одессу в городской Театр. В Одессе до 1907 г. выступает профессионально со своими рассказами, с 1907–1914 гг. служит в Петрограде в Театральном Литературно-художественном Обществе. С 1912–1918 гг. совершает ряд гастрольных и концертных поездок по России.

В. Сладкопевцев

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6403, арк. 1, 1 зв. Копія. Машинопис.

В. В. Сладкопєвцев – російський актор театру. Сценічну діяльність розпочав в Одесі (1904–1907), виступав в антрепризі О. І. Сибірякова. Після 1918 р. перейшов на педагогічну роботу. В 1918–1923 рр. викладав техніку сценічної мови в Київському музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка (нині – Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. Карпенка-Карого) та інших українських інституціях театрального спрямування. У ті самі роки в цьому закладі викладав сценічне мистецтво, практику сцени, сценічну імпровізацію Г. П. Гаєвський (див. док. № 106).

СРЕЗНЕВСЬКИЙ БОРИС ІЗМАЇЛОВИЧ [19(31)03.1857, Санкт-Петербург, нині РФ – 24.03.1934, Київ] – російський і український метеоролог, кліматолог, організатор науки.

№ 86

АКАДЕМИК БОРИС ИЗМАЙЛОВИЧ СРЕЗНЕВСКИЙ
АВТОБИОГРАФИЯ [1]

[1928 г.]

Я родился в 1857 г. в Петербурге, в семье И. И. Срезневского, слависта и археолога, родом из Рязанской губ. Отец дал всем 8-ми детям домашнее среднее образование, приучившее нас к полезному труду. Я путешествовал с отцом как по России, так и за-границей, а поучался у лучших педагогов и известных писателей. Любознательность моя была чрезвычайно разнообразна: я интересовался и походами Суворова, и работами окружавших нас филологов, и языкознанием, ознакомился с иностранной литературой, увлекался музыкой, занимался композицией еще до ознакомления с гармонией, а, в особенности, был увлечен личностью [Г. Л.-Ф.] Гельмгольца, чья теория слуховых ощущений побудила меня пойти на математический факультет, где я сформировался как физик под влиянием физиков [Ф. Ф.] Петрушевского, [О. Д.] Хвольсон и [В. В.] Лермонтова. Затем я работал в Гейдельберге, в лаборатории известного экспериментатора [Г. Г.] Кванке над задачами, переданными мне [Ф. Ф.] Петрушевским по испарению жидкостей. Специалистом в этой области я выступил впервые на съезде естествоиспытателей в конце 1897 г. К 1883 г. я закончил и напечатал диссертацию на эту тему, но продолжаю по сие время разрабатывать ту-же тему, с точки зрения метеорологии, гидрологии, ботаники, агрофизики и санитарии.

Полученные закономерности неоднократно докладывались мною на съездах по курортным делам и в 1915 г. составили содержание книги под названием «О влажности». В области сельского хозяйства я накопил такой материал, что понадобилась помощь и подготовка деятеля в лице студента Лоске, давшего два издания большого тома сельскохозяйственной метеорологии, под моей редакцией. Связь с лифляндскими сельско-хозяйственниками, образовавшаяся во время моей 25-летней службы в Юрьеве, где я был профессором университета, посодействовала созданию этой книги, давшей большую популярность имени Лоске. Там-же я обработал материал, собранный за 25 лет существования Прибалтийской дождемерной сетки, издав его на немецком языке.

[1] Надруковано: Академик Борис Измайлович Срезневский : Автобиография // Вечерний Киев. 1928. № 22 (293).

Переселение в Воронеж в 1918 г. и ближайшее ознакомление с крайностями погоды в жаркой зоне нашей континентальной страны, направили меня к установлению законов, касающихся «предельных» линий, столь вредных для посевной площади и губительных по размывам железнодорожных путей. Переселение в 1919 г. в Киев дало мне материал для составления теории «признаков засушливости» и для установления закономерности при помощи вариационной статистики. Успехом увенчались мои усилия выводить средние величины из рядов неоднородных именованных чисел. Эти успехи побудили Укрнауку раздвинуть рамки деятельности здешней Метеорологической обсерватории и с 1927 г. присоединить к ней научно-исследовательскую кафедру геофизики и сельско-хозяйственной метеорологии.

Другая линия моей работы связана с синоптической метеорологией, которой я стал увлекаться во время 10-летней службы моей при главной физической обсерватории в качестве физика отделения штормовых предостережений. Здесь я посодействовал углублению и расширению работ при помощи исследований, печатавшихся на русском и немецком языках в изданиях Академии Наук. Наиболее крупными были исследования бурь Черного и Азовского морей, путей циклонов за 6 лет, снежных заносов на железных дорогах, сильных колебаний барометра (предупредивших аналогичные работы Экгольма по методу изалобар). Последняя работа была напечатана московским обществом естествоиспытателей на немецком языке в 1894 году. Русское географическое общество дало мне возможность организовать 10-летний ряд ежемесячных обзоров погоды (1891–1900) при участии многих провинциальных метеорологов. Эти заключения в виде указателя дали повод к присуждению мне Ломоносовской премии Академией Наук. Через участие в географическом обществе я мог сблизиться с знаменитыми нашими географами А. И. Воейковым и А. А. Тилло, когда как служба в главной физической обсерватории проходила под ближайшим надзором не менее известных ученых Г. И. Вильда и М. А. Рыкачева.

Интерес к аэрологии побудил меня в 1889 г. совершить подъем на воздушном шаре из Петербурга, а в Юрьеве и Киеве организовать наблюдения высоких воздушных течений с помощью выпуска «пилотов». В Киеве была устроена база для уточнения этих наблюдений с помощью визирования с двух точек.

К области оптики принадлежит мой первый печатный труд «Об электрическом освещении маяков» (1880 г.), и экскурсы в области «рефракций», как метеорологического элемента. Я также пытался, в сотрудничестве со студентами Крыжановским и Куриком, выводить заключения о вертикальном градиенте температуры по сжатию солнечного диска

при всходе и заходе, для чего был устроен особый теодолит с призмами и дихроичным светофильтром.

В 1920 г. программа моей методики исследования метеорологического наблюдения была издана на украинском языке, а Украинская Академия Наук почтила меня избранием в свои действительные члены. В качестве такового я принимал участие в работах 1-го съезда по изучению производительных сил и, затем, был избран членом бюро съезда при Союзном Госплане.

Конец первого года революции ознаменовался для меня деятельным участием в работах ученого комитета Наркомпроса по организации ассоциации геофизиков в качестве председателя комиссии. Болезнь не позволила мне откликнуться на приглашение прибыть в Москву для окончания этого дела. В настоящее время возобновились шансы на образование соединенной украинской ассоциации физиков и геофизиков. В связи с этим я готовлю издание своих «тезисов» по методике и достижениям в области метеорологии.

Общественная деятельность моя выразилась в трудах по участию в делах частных университетских курсов в Юрьеве, заведовании Русской публичной библиотекой, в устройстве студенческого оркестра, в ряде чтений и речей о [П.] Бере, [Г. Л.-Ф.] Гельмгольце, [Н. В.] Гоголе, [А. С.] Пушкине, [В. А.] Жуковском, [А. С.] Аренском, [Дж.] Верди, [Э.] Григе, о выразительности в музыке и пр. Я был также председателем Юрьевского общества естествоиспытателей, и в качестве такого организовал в Воронеже, по переезде туда, свод исследований по малярии, а также при содействии К. Д. Глинки учредил местный Геофизический институт. Принимая участие в академической комиссии по устройству курортов, я сам завел специальный термометр для оценки качества рабочих помещений в отношении здоровья и производительности труда.

Будучи в своей специальности теоретиком-методистом, я чувствовал, однако, всегда влечение идти к удовлетворению потребностей страны и полагаю, что назначение мое на кафедру прикладной физики отвечало направлению моего научного анализа.

Б. И. Срезневский

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6422.

Б. І. Срезневський походив з родини відомого російського й українського славіста Ізмаїла Івановича Срезневського. Один з визнаних у світі корифеїв метеорології. Дійсний член ВУАН (з 1920). У 1919–1934 рр. жив і працював в Україні: створив метеорологічну службу (Укрмет) і очолив відділ служби погоди; заснував Київську метеорологічну об-

серваторію (нині Центральна геофізична обсерваторія імені Бориса Срезневського), при якій діяла радіологічна лабораторія – проводилися електрометеорологічні вимірювання, дослідження верхніх шарів атмосфери. Організував при Укрнауці науково-дослідну кафедру геофізики та сільськогосподарської метеорології (1921–1926). Залишив вагомий спадок досліджень у галузі фізичної географії та кліматології України. Розробив теорію ознак посушливості клімату, а також одну з перших схем кліматологічного районування України. Вивчав шляхи циклонів, хуртовин, передбачення ураганів і смерчів, вплив погоди на людину. Заснував кілька українських періодичних наукових видань з метеорології (див. док. № 22, 30).

СТЕПОВИЧ (ДУДКА-СТЕПОВИЧ) АНДРОНИК ІОАНИКІЙОВИЧ (1856, м. Прилуки, за ін. даними, с. Лебединці, нині Срібнянського р-ну Чернігівської обл. – 26.11.1935, Київ) – славіст, літературознавець, педагог, перекладач.

№ 87

ЖИЗНЕОПИСАНИЕ (КРАТКОЕ) ПР[ОФЕСОРА] СТЕПОВИЧА[1] АНДРОНИКА ИОАННИКИЕВИЧА

[не раньше 1929 г.]

Андроник Иоанникиевич Степович родился в 1856 г. на Полтавщине в Прилуцком уезде. Исходя из малосостоятельного сельского состояния он воспитывался в детстве[2] в Сокиринском[3] доме богатого прилуцкого помещика Григория Павловича Галагана вместе с единственным[4] сыном его Павлом Григорьевичем, в память которого умершего в 16 лет в 1869 году, основана была отцом известная «Коллегия Павла Галагана» в Киеве 1871 г.

В отрочестве дети пошли разными путями: Павлусь, живя дома в селе Сокиринцах[5] при помощи домашнего учителя Федора Ивановича Гурьева, подготовлялся к поступлению в 6-й класс Киевской 2-й гимназии, двенадцатилетний же мальчик Степович был подготовлен учителем Черниговской гимназии Бобром к поступлению во 2-й класс сей гимназии, куда и поступил после успешного выдержанного испытания. Когда в Киеве была открыта коллегия П. Галагана, С[тепови]ч, перешедший в 5-й кл[асс] гимназии, был определен Гр. П. Галаган**[**ом**]** в 1

[1] Над рядком дописано – Дудка-Степович.
[2] Слова «в детстве» дописано над рядком.
[3] Слова «в Сокиринском» дописано над рядком.
[4] Слово «единственным» дописано над рядком.
[5] Фразу «живя дома в селе Сокиринцах» дописано над рядком.

кл. сего учебного заведения, равный 5 кл[ассу] гимназии, и окончил его с отметками на золотую медаль. Наибольшее значение для развития в юноше научных вкусов и интересов имели в коллегии П. Г[алагана] преподаватели истории и русской словесности Василий Дмитриевич Сиповский, впоследствии редактор хорошего педагогического издания в Петрограде «Женское Образование» (позже – «Образование») и составитель прекрасной трехтомной книги «Родная Старина» и Павел Игнатович Житецкий, автор книги «Очерки звуковой истории малорусского наречия», «Очерк литературной истории малорусского наречия» и мн[огих] друг[их]. Под одною из моих работ, писанных уже в 4 кл[ассе] (8-й гимназии) над заглавием «Слово о полку Игореве и Краледворская рукопись» Павел Игнатьевич [Житецкий] сделал такую пророческую подпись: «Труд ценный искренностью молодого увлечения научными интересами. Можно надеяться, что со временем сделаетесь человеком науки, если не свернете в сторону».

Весь осенний семестр 1875–[187]6 учебного года, да почти, можно сказать, и весь этот год у С[тепови]ча припал для научных занятий на избранном им Историко-филологическом факультете, ибо молодой человек вместе с другими товарищами своего выпуска подпал под влияние народовольца Александра Дмитриевича Михайлова и занимался изучением Катехизиса Бакунина, сочинений П. Лаврова[1], К. Маркса и т. п. Этому благоприятствовало то обстоятельство, что на 1 курсе факультета (ему)[2] Степовичу нечего было делать: греческий, латинский яз[ыки] он знал настолько основательно, что свободно переводил с одного на другой, славяноведение там еще не преподавалось, так как представитель сей науки пр[офессор] Александр Александрович Котляревский ожидался только после Р. Х. во 2-м уже семестре, а из историков стоило слушать лекции одного только Владимира Бонифатьевича Антоновича. Впрочем влияние Михайлова на молодежь[3] уже через год сильно ослабело. Пока он занимался в нелегальных кружках чисто теоретическим ознакомлением своей аудитории с разными социалистическими учениями и системами, призывал молодежь университетскую к освобождению молодых девиц от родительской власти и опеки путем устройства фиктивных браков и т. п. его еще слушали внимательно благодаря его искреннему самоувлечению и дару красноречия. Но когда он стал призывать молодежь к хождению в народ для пропаганды и даже оставлению университета для того, чтобы в роли народных учителей,

[1] Прізвище «П. Лаврова» дописано над рядком.
[2] Слово «ему» взято в дужки, над рядком дописано «Степовичу».
[3] Слово «молодежь» дописано над рядком.

фельдшеров и пр. совершать террористические убийства урядников, становых, приставов и т. п., она от него в большинстве отшатнулась, а из 1-го выпуска Коллегии П. Г[алагана] за ним пошел только Павел Осипович Иванов, медик и один из лучших моих товарищей, погибший потом в Сибири. Второй учебный год прошел у Ст[епови]ча уже в более или менее правильных университетских занятиях[1], которые хотя и нарушались иногда разными университетскими «историями» вроде столкновения студентов-филологов с проф[ессором] латинского языка [И.] В. Цветаевым[2], все же шли более или менее правильным ходом. Более всего работал С[тепови]ч у пр[офессора] [А. А.] Котляревского вместе с товарищем своим Андреем Владимировичем Стороженком, которому, а равно и С[тепови]чу, профессор предложил осенью 1879 г. с согласия факультета[3] заниматься у него при кафедре для приготовления к профессорству. Скорая смерть [А. А.] Котляревского расстроила эти[4] планы. Стороженко бросил свои исторические занятия, а Степович, который сначала вообще несколько колебался, в скорости обзавелся семьею и решил добиться профессуры несколько позже, а пока, чтобы было чем жить семейному человеку, взялся за преподавание русского языка и словесности в разных средних учебных женских гимназиях (напр[имер] М. Н. Просв(…) Фундуклеевской, частной гимн[азии В. Н.] Ващенко-Захарченковой), училищах реальном и юнкерском и Военной гимназии (заменял П. И. Житецкого, выехавшего в Петер[бург] на 2 года). Учителем С[тепови]ч оказался хорошим и даже довольно опытным, так как, помимо частных уроков, он, живя студентом у учителя Военной гимназии Ю. Ю. Цветковского (члена старой украинской «Громады») вел под его руководством преподавание в[5] небольшом содержащемся им частном училище. Научно С[тепови]ч продолжал работать, не оставляя мысли о профессорстве; так в 1882 г. были написаны им 1) «Славянские наречия» Гебауэра – пособие для студентов (перевод с примечаниями были сделаны им еще в 1879–80 г.), «Этюды» в области новой чешской литературы, «Кумач и его сборник южнославянских песен», а в 1886 г. «Очерк истории чешской литературы», премированный Академией Наук – плод неоднократных поездок автора в славянские земли, как и другой подобный его труд – «Очерк истории сербохорватской литературы», писаный им в сербской столице Белграде. В 1888–1893 гг. С[тепови]ч составил 2 книги научно-литературного сборника

---

1 Слово «занятиях» дописано над рядком.

2 Вочевидь, йдеться про Івана Володимировича Цвєтаєва.

3 Фразу «осенью 1879 г. с согласия факультета» дописано над рядком.

4 Слово «эти» дописано над рядком.

5 Слова «преподавание в» дописано над рядком.

«Славянская беседа». Одну книгу такого же сборника «Рассвет» и ряд небольших исследований, объединенных в книге «Очерки из истории славянской литературы» изд. Ф. [А.] Иогансона.

В 1892 г. С[тепови]ч по прочитанной в университете пробной[1] лекции «Главнейшие направления в новой чешской словесности» получил звание пр[иват]- доцента по кафедре славянской филологии, но чтение правильных лекций для студентов-славистов 3–4 курса начал только через 2 года (вступительная лекция «Борьба главнейших течений в новой сербской литературе» напечатана как пробная в «Университетских известиях»). Преподавание в университете С[тепови]ч вел до 1924 г., когда, вследствие упразднения самой кафедры Славяноведения, в связи с преобразованием у[ниверсите]та в Высш[ий] инст[итут] нар[одного] образов[ания][2] вышел осенью в отставку.

Причиною небольшого перерыва в университетском преподавании С[тепови]ча было приглашение его на предполагавшуюся должность инспектора «чешских школ Волынской губернии», для чего ему предложили сначала поруководить съездом чешских народных учителей, состоявшимся 1888[3] в здании Острожской учительской семинарии. Указанная должность однако не была учреждена, а С[тепови]чу просто пришлось после съезда управлять чешскими школами 3 районов Волынской губернии в качестве инспектора оных.

В 1893 г.г. С[тепови]ч, избранный Советом Коллегии Павла Галагана, управлял этим заведением в качестве его директора, не покидая также преподавания в университете и на Высших Вечерних женских курсах, учрежденных г. Жекулиною. В это время сельские общества сел Макеевки[4] Нежинского уезда Черниговской губернии и Лебединца Прилукского уезда Полтавской губернии выбрали С[тепови]ча в почетные попечители своих училищ, а Киевское педагогическое общество в свои члены (в члены Исторического Общества Нестора-летописца С[тепови]ч был избран еще в 1886 г., а в 1925 г. был избран в почетные члены его). Служебные и пр. обязанности С[тепови]ча осложнились еще избранием его в председатели Педагогического Совета женской частной гимназии г. Конотопа, а также долговременным участием его в редакции журнала «Киевская Старина», для которого в течение 25 его существования С[тепови]ч дал очень много разных статей и заметок и в журнале воронежских «Филологических Заметок», в которых печата-

---

[1] Слова «в университете пробной» дописано над рядком.

[2] Фразу «в связи с преобразованием університета в (Высш[ий] инст[итут] нар[одного] образов[ания])» дописано над рядком.

[3] «1888» дописано над рядком.

[4] Тут і далі підкреслено автором документа.

лись его «Славянские известия» до самого их прекращения в 1917 году. В 1927 г. Киевская Акад[емия] Наук, в «Записках» которого С[тепови]ч вел отдел славянской библиографии в лице президента его Влад[ислава] Иппол[итовича] Липского предложила мне «С[тепови]чу»[1] вопрос о праздновании его[2] 50-летия ученой работы, но С[тепови]ч от всяких юбилейных чествований уклонился и дело ограничилось печатанием приветственной статьи в «Записках» Всеукраинской Академии Наук (кн. 10 с портретом) и поздравлениями (письменными) со стороны учеников его и почитателей.

К 1930 г. С[тепови]ч настолько уже ослабел в отношении здоровья, что уже занимался только кабинетной работой, а от всяких приглашений к преподаванию уже отказывался. Последним его выступлением на этом поприще были: 1) преподавание славянской филологии аспирантам М. С. Грушевского и 2) преподавание истории культуры балканских народов в Киевском[3] институте Востоковедения[4].

С названного же года ученая работа А. Степовича исключительно сосредоточилась в Ленинград[ской] акад[емической][5] комиссии по составлению «Словаря русского языка» при Академии наук СССР (институт яз[ыка] и мышления им. Марра); немного статей его наход[ятся] в ред[акции] временника «Труды Инслава» (Институт славяноведения пр. Акад[емии] Наук СССР), выход[ящего] под ред[акцией] Н. С. Державина; много из написанного наход[ится] в отделе рукописи В[сеукраинской] Б[иблиотеки] У[краины] и дома.

Приложение[6].

Фамильное прозвище «Степович» – происхождения черногорского и принадлежало, вероятно, какому-либо выходцу из этой страны в Россию 18 века, когда в ней селилось много южных славян, бежавших от турецких зверств. Г. Эрдельянович в своей книге «Стара Церна Гора» – Белград, 1924, в числе множества племенных родовых прозвищ – Бандичи, Бериловичи, Ивановичи, Мартыновичи, Поповичи и т. д. указывает «Степовичи». См. отзыв об этой работе в кн. 21–22 «Записок» ВУАН 1929 стр. 420–422, написанной пр. А. Степовичем.

ІР НБУВ, ф. 179, № 1. Оригінал. Машинопис. Рукопис.

---

1 «С[тепови]чу» дописано над рядком.
2 Слово «его» дописано над рядком.
3 Слово «Киевском» дописано над рядком.
4 Далі текст продовжено від руки.
5 Слова «Ленинград[ской] акад[емической]» дописано над рядком.
6 Текст «Приложения» написано на звороті аркуша.

№ 88
АВТОБИОГРАФИЧЕСКАЯ ЗАПИСКА СТЕПОВИЧА (ДУДКА-СТЕПОВИЧ) АНДРОНИКА ИОАННИКИЕВИЧА

[не ранее 1921 г.]

Андроник Иоанникиевич Степович (Дудка-Степович) – уроженець Полтавской губ. (род[ился] в 1857 г.), гимназический курс проходил в Чернигове (до 4 класса включит[ельно]) затем в Коллегии Павла Галагана, где как воспитанник первого приема и выпуска, окончил курс в 1875 г. с отметками на золотую медаль, причем особенную склонность обнаружил к истории (преподаватель В. Д. Сиповский) и словесности (под руководством преподавателя П. И. Житецкого написал работу «Сравнение „Слова о полку Игореве" и „Краледворской рукописи"»). В Университете св. Владимира специально занимался славяноведением под руководством известного ученого А. А. Котляревского, предложившего ему и тему для кандидатской диссертации «В. Небеский и его работы по литературной истории средневековых повестей».

Окончив курс ун[иверсите]та со степенью кандидата, С[тепови]ч получил приглашение остаться при у[ниверсите]те для подготовки к профессорству, но по домашним обстоятельствам временно вынужден был отказаться от него.

Служба в разных учебных заведениях Киева (первое реальное училище, Военное училище, Военная гимназия, женские гимназии: М[инистерства] Н[ародного] Просвещения, Фундуклеевская, [В. Н.] Ващенко-Захарченко) для содержания большой семьи, затем пятилетняя деятельность в должности инспектора народных училищ (сначала только чешских школ на Волыни)[1] – совершенно почти отвлекли С[тепови]ча от излюбленной им ученой работы в Области Славяноведения, хотя от времени он и выпускал небольшие работы – плод незначительного досуга… В это время им была написана лишь одна большая работа «Очерк истории чешской литературы», удостоенная Академией Наук премии гр. Толстого (К., 1886 с приложением снимка «Краледворской рукописи»). Только получение должности директора родной ему Коллегии

[1] Додано в підрядковій примітці: «В 1888 г. С-ч руководил двух-месячным съездом чешских учителей (какового сотрудником был Т. Г. Лубенец; сам съезд был сначала поручен руководству Е. М. Крыжановского, а после его смерти – С-чу) после чего ему было поручено управление чешскими училищами Волыни. См. Rusky Czech. К., см. Из воспоминаний деятелей по народному образов[анию] на Волыни».

П. Галагана в 1893 г. (по приглашению почетн[ого] попечит[еля] [Г. П.] Галагана) дало возможность С[тепови]чу несколько освободиться от возложенной заботы о материальном обезпечении большой семьи и получить возможность начать наконец в университете преподавание столь любимого славяноведения (пробная лекция – «Главнейшие направления в новой чешской литературе» для получения звания пр[иват]-доцента). Вступительная лекция: «Борьба и смена главнейших течений в новой сербской словесности» (Обе лекции напечатаны в Киевских «Университетских Известиях»). Прослуживши в родном заведении 13 лет и сильно надломив здоровье непосильным трудом, С[тепови]ч вышел в отставку и открыл в Киеве частную мужскую гимназию своего имени, в которую им были перенесены многие порядки из Коллегии П. Г[алагана] (см. «Семилетие Киевской А. Степовича гимназии» Киев, 1913 г. – К истории среднего образования в России).

Необходимость несколько отдохнуть наконец от долговременной педагогической работы и заняться переизданием важнейших трудов, особенно необходимых в университетском преподавании («Ист[ория] чешской литературы», К., 1899; «Очерки из истории славянских литерат[ур]» Киев, 1893 г. изд. Иогансена) вынудило С[тепови]ча, после почти 10-летнего управления гимназией, уйти от этого дела (Гимназия существует и теперь под назв[анием] Г[имназия] Общества преподавателей, (б[ывшая] С[тепови]ча), почти с тем же учительским составом, какой был и при С[тепови]че. Чтобы сохранить связь с наукою, С[тепови]ч оставил за собою лишь преподавание в высшей школе (Киевский университет и Вечерние Высшие Женские курсы), но то дело, ради которого он отказался от руководства своею гимназией, именно – переиздание трудов по славяноведению, ему так и не удалось пока осуществить, так как всем известные неблагоприятные события внутренней нашей жизни решительно не представляют никакой возможности к этому.

В настоящее время С[тепови]ч, являющийся одним из очень давних старожилов-педагогов г. Киева – в 1921 г. исполнится 50-летие жизни его в этом городе – озабочен составлением своих воспоминаний о Киеве и его деятелях за время 1871–1921 гг. в виду того, что, вероятно, лиц, имевших возможность столь долго наблюдать пеструю и сложную жизнь нашего города, осталось уже немного, и на этих немногих лежит обязанность предать печати и на общественный суд свои ценные долговременные наблюдения и суждения о происшедшем за 50 лет.

Вот некоторые из материалов для жизнеописания С[тепови]ча.

1. Библиографический указатель материалов по истории русской школы (приложение к «Педагогическому Сборнику» за 1899 и следующие годы). № 5. стран. 83–84; статья № 219 П. И. Житецкого.

2. 25-летие Коллегии П. Галагана. Киев 1896 г. «Ежегодник Коллегии П. Галагана» (№№ 1–18, выходивший под редакцией своего основателя С[тепови]ча до 10-го №. Последн[ий] выш[ел] в 1916 г.).

3. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. XXXI. Стр. 607. СПб, 1901 г. Между портретами сотрудников Словаря в 82 полутоме – портрет С[тепови]ча.

4. И. Ф. Павловский: Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губ. с половины XVIII в. Полтава, 1912 г. с портретом, Стр. 191–193.

5. Список печаных работ С[тепови]ча очень неполный и кроме того доведенный лишь до 1913 г., приведен на обложке книжечки «Семилетие Киевской А. И. Степовича гимназии» [К., 1913, 71 стр.]. «Новый шаг в деле славянского общения». Доклад А.Степовича в О[бщест]ве Нестора-летописца.

Более важные печатные работы А.Степовича после 1913 г.:

1914 г. Славянские известия. (От[зыв] о 93 книг[ах]. Воронеж, 1914. – 75 стр. Оттиск из «Филологич[еских] записок»).

Мысли об опере П. Чайковского «Опричник». Отт[иск] из Сборн[ика] Истор[ико]-филологич[еского] Об[щест]ва при инст[итуте] кн. Безбородько. Нежин, т. IX.

1915 г. Славянские (…). (Воронеж. «Филологические записки». Оттиск).

Рецензия на книгу А. Л. Погодина: «Славянский мир». Отт[иск] из Известий Отделения русс[кого] яз[ыка] и Славян[ской] Акад[емии] наук. Т. XX, кн. 4-я.

1916 г. Славянские известия. (Воронеж. «Филологич[еские] записки». Оттиск).

Отзыв о книге А. Погодина «История польского народа в 19 в.» М[осква], 1915 г. (Оттиск из Ж[урнала] Минист[ерства] Народного Просвещения).

1917 г. Доклад в Киевском историко-литературном Обществе: Нов[ая] немецкая книга о Т. Г. Шевченко (о книге Енсена). Приготовл[ена] к печати.

А. Степович

ІР НБУВ, ф. X, спр. 6429, арк. 1–5. Автограф.

№ 89

ДОДАТКИ. БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ А. І. СТЕПОВИЧА

Более важные учено-литературные работы А. И. Степовича[1]

1913 г.

1877 г. а) Поэтические предания сербов о падении их царства. б) Три казацкие думы о турецкой неволе (обе эти печатные работы (студенч[еские]) помещены в «Сборнике статей и рассказов для юношества», изд. Журн[ал] «Женское образование» СПб. 1877 г.).

1879 г. Значение художественного элемента в жизни и школе («Женское образование»).

О происхождении и значении малорусских фамильных прозвищ («Филологические записки». Воронеж).

1882 г. «Славянские наречия» Гебауэра. Перевод и примечания А. Степовича (для студент[ов] университетов). Киев. Цена 50 коп. Одобр[ено] ученым комит[етом] М.Н.П. для библ[иотек] учебных заведений.

1883 г. О преподавании истории в средних учебных заведениях («Женское образование»).

1883 г. Беглые грамматические заметки (Филологические Записки. Воронеж).

1884 г. Горные рассказы А. Ираска. Перев[од] с чешского и объяснения. Киев. 166 стр. и (Отт[иск] из «Славянского Ежегодника» вып. 5–6).

1884 г. а) Этюды в области новой чешской литературы. Киев. (Отт[иск] из «Славянского Ежегодника» выпуск 5 и 6). б) Кухач Ф. и его сборник югославских песен. Киев ((Отт[иск] из «Славянского Ежегодника» вып. 6).

1884 г. И. С. Тургенев (ст[атья] в Киевском календаре Фабрициуса).

1885 г. Св. Кирилл и Мефодий И. И. Хемницер (там же).

1886 г. Русское правописание (По поводу книги Грота. Отт[иск] из «Женского Образования». СПб.).

1886 г. Еще по поводу книги Грота (Женск[ое] Образов[ание]. СПб.).

1884–[188]5 г. Из поездки в Чехию («Известия Слав[янского] Общества». СПб.).

1885 г. Байда, драма Кулиша («Киевская Старина»).

---

[1] Бібліографію праць А. І. Степовича подано на внутрішніх сторінках обкладинки брошури: Степович А. Семилетие Киевской А. И. Степовича гимназии. Киев : Типо-литография Губернского правления, издание Присутственных мест, 1913.

1886 г. Три мнения о постановке русск[ого] яз[ыка] в средн[их] учебн[ых] заведениях (Филологические Записки. Воронеж).

1886 г. Очерк истории чешской литературы (с фотографическим снимком Краледворской рукописи. Киев. XIII + 336 стр. Цена 1 руб. 50 коп. Удостоен от Академии Наук премии гр. Д. А. Толстого. Издан[ие] Киевского Славянского Общества).

1886 г. Pisemnictvi ruske roku Hlidka literarni 1887 г.

1887 г. Школьная икона Л. Лазаревича. Перевод с сербского с объяснениями (из журнала «Русская мысль» то же в сокращении «Марьица» см. «Родник» за 1888 г.).

1887 г. О книге Чаебского «Historya literat czeskiej» (Жур[нал] М[инистерства] Народ[ного] Просв[ещения]).

1887 г. К 50-летию смерти Пушкина (Изд[ание] в пользу О[бщест]ва всепомощ[ествования] Киевск[ого] реальн[ого] у[чили]ща).

1888 г. Славянская беседа. Литерат[урное] издание Киевскаго Славянскаго об[щест]ва. Кн. I Стр. XVIII + 240. кн. I–II – 108 стр.

1888 г. Новые издания сочин[ений] Пушкина (Киевский календарь Фабрициуса).

1888 г. Из обзора зарубежной русской литературы (Филологические Записки. Воронеж).

1890 г. К малорусским лечебникам (Киевская Старина книга 4-я).

1889 г. К сборнику русских песен Лопатина (Киевская старина).

1891 г. По поводу книги Г. Пича «Dejiny naroda ruskeho» (Журнал М[инистерства] Нар[одного] Просвещения).

1889 г. По поводу книги «Франц[иск] Скорина» П. Владимирова (Киевская старина кн. 2).

1890 г. К «Новой сбирке» Комарова («Киевская старина», книга 11-я).

1892 г. Главнейшие направления в новой чешской словесности (Лекция в университете Св. Владимира для получения прив[ат]-доцента славяноведения). Киевские Университетские Известия.

1892 г. Я.-Амос Каменский (Издан[ие] Киевск[ого] Славянск[ого] О[бщест]ва).

1892 г. О происхождении дум (Киевская старина).

1891 г. Поминка по Л. Лазаревиче сербском писателе. Доклад в О[бщест]ве Нестора-Летописца. См. в кн. «Чтений» о[бщест]ва.

1892 г. Памяти Я. Неруды, чешского писателя. Доклад в О[бщест]ве Нестора-Летописца (см. кн. 7 «Чтений» О[бщест]ва).

1893 г. Очерки по истории славянской литературы. Киев II+III – 112 стр. издание Ф. Иогансона.

1894 г. К столетию рождения Я. Коллара. Киев 26 стр. (Отт[иск] из Ежегодн[ика] коллегии П. Галагана).

1894 г. Черты литературного общения между русскими и сербами (Отчет К. Славянск[ого] О[бщест]ва).)

1895 г. Борьба главнейших течений в новой сербской словесности (Вступительная лекция в университете Св. Владимира. (см. Киевские университетские известия).

1895 г. Вопрос об общеславянском языке. Киев, 17 стр. (см. также Ежегодник Коллегии П. Галагана).

1896 г. 25-летие Коллегии Павла Галагана. Киев, 410 стр.

1896 г. Две славянские утраты (Л. Ненадович, П. Соловейков. Доклад в Об[щест]ве Нестора-летописца 14 января 1896 (см отчет Киевского Славянского об[щест]ва).

1896 г. Из семазиологических наблюдений над словарем Кашубского наречия. (Киевские университетские Известия).

1896 г. От Львова до Коломыи (Киевская старина. Из путевых записок Ф. Регоря).

1896 г. П. Шафарик. Характеристика. (см. «25-летие Коллегии Павла Галагана»).

1896 г. Е. В. Галаган. Киев. 1896.

1897 г. Ярослав Верхлицкий, чешский поэт. Доклад в Литературно-артистич[еском] Об[щест]ве. Киев, 19 стр. (см. «Ежегодник Коллегии Павла Галагана». Т. 2-й (1 октября 1896 г. по 1 октября 1897 г.).

1898 г. О древнерусской беллетристике. Киев, 50 стр. (Оттиск из «Ежегодника Коллегии Павла Галагана»).

1898 г. Мысли о средней школе. (см. «Педагогич[еский] еженедел[ьник]» при журнале «Гимназия». Ревель).

1897 г. Славянские известия. 172 + II стр. 93 отзыва о книгах. Воронеж.

1899 г. Очерки истории сербохорватской литературы (С 2-мя снимками и дополнениями). VIII + 400. Киев, 1899 – 1902 г. Цена 3 рубля.

1898 г. Славянские известия. Воронеж. 28 стр. (см. Филологические записки).

1899 г. № 56. Пушкин и славянство. Киев. 13 стр. (Отт[иск] из юбилейного сборника Киевск[ого] Университета «Памяти А. С. Пушкина»).

1899 г. Из пушкинской юбилейной литературы у славян. Киев. 16 стр. (Отт[иск] из университет[ского] сборника «Памяти А. С. Пушкина»).

1899 г. Мысли о средней школе. (Педагогич[еский] еженед[ельник]. г. Ревель).

1899 г. О Пушкине (Речь выпускная питомцам коллегии П. Г. См. Ежегодник П. Галагана. т. 4-й, а также юбилейный сборник о Пушкине, изд[анный] Киевским учебным Округом). Перепеч[атанные] в «Истор[ической] Хрестом[атии] В. Покровского).

1899 г. Пушкин и его музыкальные толкователи (см. Сборник

Пушкину изд[анный] Киевским Педагогически[им] Обществом. Перепечат[ка] в Пушкинск[ой] хрестом[атии] Н. Покровского).

1899 г. Пушкин у славян (см. тоже издание).

1899 г. К 50-летию литер[атурной] деятельности Змая Иовановича. 25 стр. Речь в Славян[ском] обществе. Киев.

1900 г. «Хорваты» А. Липовского. (Отзыв. См. «Известия отделения Русс[кого] яз[ыка]» и «Словесн[ости] Императорской Академии наук».

1901 г. К вопросу о русском правописании. Киев, 20 стр. (См. также Ежегодник Коллегии П. Галагана).

1900 г. Памяти Никифора Дучича. Доклад в Об[щест]ве Нестора-летописца (см. кн[игу] 14-го «Чтений» Об[щест]ва).

1900 г. Новый труд по истории сербохорватской литературы (О книге Шурмина). Там же.

1901 г. Славянские Известия. 14 стр. Воронеж (см. Филологические Записки).

1902 г. XII Археологический съезд в Харькове. Киев, 22 стр. (см. также Ежегодник Коллегии П. Галагана).

1902 г. К столетию рождения Ф. Прешерна, славянского поэта. Доклад в Об[щест]ве Нестора-летописца. Киев, 18 стр. (см. также Ежегодник Коллегии П. Галагана).

1902 г. Pro domo sua. (Известия отд[еления] Русск[ого] яз[ыка] и Словесн[ости Императорской] Академии наук).

1902 г. Славянские Известия. Воронеж 30 стр. (см. Филологические Записки).

1903 г. Лабиринт света в русской литературе. (Отт[иск] из сборника в честь В. И. Ламанского).

1904 г. Славянские Известия. Воронеж. (Филологические заметки).

1905 г. Новые славянские словари. (Известия Отд[еления] Русс[кого] яз[ыка и Словесности Императорской] Академии наук).

1905 г. Из этнографических материалов. (6 записей народн[ых] малорусск[их] песен с нотами. Отт[иск] из Ежегодника Коллегии П. Галагана).

1905 г. Заметки читателя. (Педагогич[еская] Мысль. Изд. Коллегии П. Галагана).

1905 г. К литературной истории Краледворской рукописи. Доклад на XII Археологич[еском] съезде в Харькове. Москва. 20 стр. (см. также Труды XII Археологического съезда. Москва).

1906 г. Педаг[огические] статьи в «Киевск[их] отклик[ах]» и др[угие] изд[ания].

1907–1908 г. Из воспоминаний деятеля по народн[ому] образ[ованию] среди чехов Волыни. (см. Rusky Czech. Киев).

1908 г. Вопрос о значении слова «Изгои». (Чтения [в] Об[щест]ве Нестор[а-летописца]. Киев).

1909 г. Памяти Святополка Чеха. Доклад в Об[щест]ве Нестора-летописца.

1910 г. Славянские Известия. (Филологические Записки. Вып. 5. Воронеж).

1910 г. Славянская Энциклопедия, изд. Академии Наук. Доклад в Об[щест]ве Нестора-летописца.

1911 г. Новый шаг в деле славянского общения. По поводу труда г. Кошутича «Русские примеры». Доклад в Об[щест]ве Нестора-летописца.

1912 г. Славянские Известия. (Филологические Записки. Воронеж).

1913 г. Славянские Известия. (Филологические Записки. Воронеж).

1913 г. Памяти Ад. Ос. Патеры и Ярослава Верхлицкаго. Доклад в Об[щест]ве Нестора-летописца.

Кроме того, статьи по славянской литературе в большом Энциклопедическом словаре Брокгауза – Ефрона (Лужицкая литература, сербская, словацкая, словинская, чешская и др.); много статей и заметок в «Известиях Петербург[ского] Славянск[ого] О[бщест]ва и друг[их] его изданиях, в журн[алах] Киевская Старина, Женское образование, Педагогический Ежегодник, Образование, Ежегодник Коллегии Павла Галагана и других.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6429.

На початку життєвого шляху доля звела А. І. Степовича з родиною Ґалаґанів – українськими аристократами, які багато зробили для розгортання національної культурної справи. Унікальну освітню і виховну традицію, започатковану в Колегії Павла Ґалаґана, він продовжив на посаді її директора в 1893–1906 рр.

У 1906 р. А. І. Степович відкрив у Києві чоловічу гімназію, яка готувала учнів з незаможних родин для вступу до Колегії Павла Ґалаґана, чим надавала їм шанс здобути університетську освіту. Навчально-виховна робота в гімназії базувалася на засадах гуманізму, поваги до дитини, розуміння її індивідуальних особливостей, використанні нових західних методів навчання.

У галузі славістики А. І. Степович – учень О. О. Котляревського та П. Г. Житецького. Своє науково-культурне кредо науковець виклав у передмові до перекладу «Горных рассказов» А. Їрасека, в якому визначив, що найкращим шляхом зміцнення міжслов'янського співробітництва є

ознайомлення суспільства з культурою чехів, сербів, болгар через переклад художньої літератури та використання досвіду слов'янських літератур.

У 1920–1930-ті рр. А. І. Степович викладав славістичні курси в Київському університеті, Вищому інституті народної освіти. Був членом-співробітником музичної секції мистецького відділу Інституту української наукової мови ВУАН. У 1926 р. українська наукова громадськість відзначила 70-річчя з дня народження і 50-річчя наукової діяльності Андроника Іоаникійовича Степовича. Стаття з портретом ювіляра була надрукована у «Записках ВУАН».

ТЕРЕЩЕНКО МАРКО СТЕПАНОВИЧ [07(19).01.1894, с. Ковалиха, нині Смілянського р-ну Черкаської обл. – 18.08.1982, Харків] – актор, режисер театру і кіно, заслужений артист УРСР (1930).

№ 90

АВТОБІОГРАФІЯ ТЕРЕЩЕНКА МАРКА СТЕПАНОВИЧА

10 квітня 1921 р. Київ

Терещенко Марко Степанович, народився 1893 року 26 грудня в с. Ковалисі Черкаського пов. на Київщині. Українець православної віри, син селянина.

Батьки Семен Давидович і мати Марфа Танцюра обоє селяне незаможні, мали коло ½ дес. землі. Займались хліборобством. Батько під старість почав гірко пити і з того помер. Од батьків я одійшов рівно в 12 років. Служив на кухні[1] на ст[анції] Бобринськая, мив посуд де познайомився з Мельниченком[2]. В селі до мене за те що я вчився почали відноситись дуже вороже, називали «босяком», а батьків мала не зжили зо світа. Так що я примушений був геть утікати з села.

У сусідньому селі був студент Микита Мельниченко. Він мене вчив безплатно, а потім я поїхав і тримав конкурс на земську стипендію де на 500 душ випало 1 стипендій. Конкурс я витримав і з'явився до дому. Тоді, коли я повернувся до свого села, це зробило велике враження. Селяне почали відноситись дуже прихильно, прохали порад як би їм своїх дітей віддати до науки[3]. Так що на слідуючий рік я вже зо 6 душ підготовив до іспиту на конкурс і вони витримали.

---

[1] «Служив на кухні» додано над рядком.

[2] Фразу «мив посуд де познайомився з Мельниченком» додано над рядком.

[3] Слова «віддати до науки» додано над рядком.

Вступив я до середньої медичної школи в м. Київі. Там зразу почав працювати в гуртку середньошкільників (українська підпільна організація). Далі викладав лекції і читав реферати по націон[альному] питанню і по (…) педагогічної справи в «Лекційній комісії студентів і середнєшкільників» приблизно в 1909 році. Мав великий успіх. Зайнявшись політичною роботою, я залишив медицину, яка була мені не по души, почав себе виховувати сам і почав дуже цікавитись мистецтвом. За неуспіх і за те що було помічене, що я пишу в газетах і за неблагонадійність мене було перед випуском виключене зі школи.

Свої замітки по мистецтву я друкував у «Раді», «Маяку» та инш. під псевдонімом Планида[1]. В «Раді» познайомився з Жебуньовим, С. Єфремовим і инш. укр[аїнськими] тогочасними діячами з інтелігентних кол, яки серйозно взялись за моє виховання і освіту передбачаючи виховати з мене громадського діяча. Але через те, що я почував потяг до мистецтва слова, то не піддався їхньому політичному вихованню.

Почав студіювати мистецтво театру. Роботу мою перервала військова служба, де я служив 5 років, але при допомозі Жебуньова мені вдалось весь час бути у Київі, й час віддав театральному мистецтву.

Вступив до Інституту ім. М. Лисенка, де не поділяючи основного артистичного виховання заснував там же окремий гурток-студію. Це продовжувалось до 1916 року. В 1916 році зустрівся з Лесем Курбасом і разом з ним відкрили студію «Молодого театру», в склад якого входили ще Бондарчук, Шевченко, Самійленко Поля, Баглій, Добровольська і инши. В 1917 році заснувався «Молодий театр» з тієї студії під проводом Курбаса, де я працював до приходу Денікіна, коли театр россипався. Я на рік відїхав на село, де заслаб на тифу і по повороті до Київа, втупив до театру ім. Шевченка, де режисерами були Курбас і Загаров. Перед тим я на гастролях в літній сезон «Молодого театру» працював в Одесі і в трупі Стадника в Кам'янці на Поділлю.

Потім виник перелом в моїх поглядах на мистецтво. Я інтуїтивно не задовольнявся останньою працею «Молодого театру», а тепер освідомив його, рахуючи фальшивим відносно до сучасного менту. А (…) «Молодого театру» так звану «європеїзацію», вважав як обміщанення до того запізнене.

Тоді інтелігенція зникла і було неприродними відірвавшись від народу, віддавшись «паничівству». В зв'язку з соціальними подіями я помітив що «Молодий театр» зробив фальшивий крок, відірвавшись від на-

[1] «Планіда» підкреслено автором документа.

роду, на грунті якого[1] стояв в свій час[2] театр Крапівницького і послідовно мусів розвіватись далі. Я революційно порвав з ідеологією «Молодого театру» на чолі еволюції якого був Лесь Курбас. Наслідком розриву був мій маніфест, видрукований в ч. 4 газ[ети] «Червона правда» від 16 квітня 1920 р. під заголовком «Мій одвертий лист до всіх присяжних і не присяжних опікунів театрального мистецтва».

Не знаходячи радости творчості в театрі з режисурою, я порвав з театром режисера і сам перестав бути актором, виконавцем чужої волі (режисера і автора) і явилась потреба перевоплотити свою власну фантазію та ідею і скорити матеріяли своїй ідеї. (матеріал автора, композитора, художника) і самому стати артистом свого мистецтва, а не актором. Після того я був примушений вийти з усіх драматичних театрів. Серед старого акторського суспільства співчуття я не зустрів і опинився сам серед літератів і малярів я в більшості зустрів також ворожість.

Тоді я відчув роздвоєння оточення між більшостю[3] і мною. А Курбас просто казав, що я збожеволів. Я примушений був, або боротись і бути «ізгоєм», або здатись. Я вибрав боротьбу. В той же час я відчув потребу студіювати життя[4] і матеріяли для свого мистецтва. Я провів аналіз в собі і в розвиткові театру вишукував принцип, де я б міг втілити свої думки. Наслідком було створення вільного театру артисту, розкріпощення від режисера і автора, зробити своє мистецтво колективним. Коли я дійшов до тих принципів, то почав гуртувати біля себе артистів. Перетягнув лишень одного Юрського, який не витримавши втік. Це остаточно переконало, що в консервативній богемі м. Київа починати діла було неможливо і я попросив у Курбаса щоб дано мені було одну зі студій, яку мені дали на Печерську.

Після місячної роботи в робітничий студії, я представив проект реорганізацію всіх театральних шкіл і преподаванія инших методів. Проекта було відкинуто, але «ввиду оригинальности проекта» дали змогу працювати у своїй студії далі.

Під час виходу радянської влади я студіював лишень свої матеріали, а с приходом Радовлади після поляків, я зібрав молодь, що прагнула до театру і заснував «Театр колективної творчості». Т. Лісовик, заступник наркома освіти побувавши на моїх репетиціях запропонував мені їхати до Харкова для докладу Наркомосу. Взяв мене до Харкова де я після докладу, відчитав на пропоз[ицію] влади чотири лекції про своє мистецтво.

---

1 Слово «якого» додано над рядком.
2 Слова «в свій час» додано над рядком.
3 Наступне слово «оточення» закреслено.
4 Слово «життя» додано над рядком.

Лекції зробили фурор, бо крім прихильности зустрів опозицію з боку[1] діячів московських театрів. Після того мене висунули як одного з працівників у сфері творення нового мистецтва театру. Я вибрав місце для реалізації своєї діяльності Київ. Тут заснував «Центростудію», яка згодом стала «Всеукраїнською Студією». Київ весь час зустрічав мене вороже. Через рік ми зустрілись з Курбасом[2] і виявилась уся протилежність наших поглядів. Після того я заснував колектив артистів «Мистецтва дійства», або популярно так званий театр ім. Михайличенка. Перед кінцем роботи я зустрівся ще раз з Курбасом де на спільній нараді в присутності Грінька, ми цілком щиро визнали свою протилежність: він індивідуальність і волю режисера, а я колективність, синтез мистецтв, активне дійство й виховання ще не з(…) артистичного матеріялу, яким вважав робітництво, та селянство. Курбас же навпаки інтелігентного актора.

Марк Терещенко[3]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6438, арк. 1–5. Оригінал. Рукопис.

Марко Терещенко – представник наступної після К. І. Ванченка-Писанецького та Г. П. Гаєвського (див. док. № 103, 106) генерації театральних діячів, які орієнтувалися на пошук нових форм втілення сучасної української та світової класичної драматургії.

Автобіографія М. С. Терещенка надійшла до Біографічної комісії 1921 р. Цей період у діяльності митця пов'язаний з розквітом культурного життя країни, розвитком нових форм українського театрального мистецтва, «Молодим театром» (1918–1925) Леся Курбаса та власною експериментальною студією. У 1921–1925 рр. він очолював Театр ім. Г. Михайличенка, на сцені якого ставив на основі літературних композицій масові видовища. У творчих футуристичних експериментах Марка Терещенка реалізовувалася формула авангардного мистецтва, а саме: вираження суб'єктного начала мас через розроблену ним теоретичну і практичну програму «мистецтва дійства» та «колективної творчості». У 1919 р. ним була зрежисована композиція «Перший будинок нового світу». Метод «колективної творчості» був побудований на основі підготовлених студійцями окремих самостійних етюдів, у яких поетично відображався дух часу. Сценарну основу колективного дійства становили вірші П. Г. Тичини «Плуг», «На майдані», «Псалом залізу», поезії В. М. Сосюри, В. Г. Чумака, Михайля Семенка, В. М. Еллана-

---

1 Частину речення «прихильності зустрів опозицію з боку» додано над рядком.
2 Слова «з Курбасом» додано над рядком.
3 Під датою і підписом дописано: «Записував Валеріан Поліщук».

Блакитного, а також ряд епізодів з драми Е. Верхарна «Зорі» у перекладі М. І. Терещенка (див. док. № 91). Зміст композиції полягав у масовому русі, в якому актор був його елементом. Експерименти з масовими дійствами М. С. Терещенко проводив також на площах Києва. У 1921 р. вийшла друком його брошура «Мистецтво дійства», що стала своєрідним маніфестом революційного авангардного театру.

Період захоплення «рухом» у різних сферах життя талановито описано в романі «Без ґрунту» В. П. Петрова – сучасника М. С. Терещенка: 1918 р. був добою «захоплення Далькрозом, Дункан, фізкультурою, біомеханікою, ритмічними вправами, цирковою акробатикою, принесеною в театр, – отже, коли традиції класичного танцю почали підупадати, а захоплення ритмікою тіла стало загальним» (*див. док. № 51*). *Цей період життя Марка Терещенка яскраво описано в його спогадах* «*Крізь лет часу» (1974).*

ТЕРЕЩЕНКО МИКОЛА ІВАНОВИЧ (13.09.1898, Щербинівка Золотоніського пов. Полтавської губ., нині Черкаської обл. – 1966, Київ) **–** поет, перекладач, редактор.

№ 91

АВТОБІОГРАФІЯ ТЕРЕЩЕНКА МИКОЛИ ІВАНОВИЧА

20 грудня [19]20 р.

Народивсь у тисячу вісімсот і дев'ятьдесят осьмому, вересень перший. Полтавщина, Золотоношенський повіт, Кропив'янська волость, а село Щербинівка – місце народження. Чотирьох літ переїхав у Константієвку коло Чорнобай. Тут пройшли роки дитинства й вакацій гімназіяльних. Батько Іван Михайлович, а мати – Ганна Аристарховна. Їхне заняття – хліборобство: мали до ста десятин й арендували поля околишніх земель. З батькового боку з давен українець: в роду якийсь відомий у середньовіччу запорожець на ймення Максим, а за гетьманства славивсь якийсь переяславський сотник. Він учивсь у монастирях і складав пісні, що співались у селах. Їх був зібравсь видати Сергій Шелухин. З материнського боку – італієць із походження: прапрадід прибув як архітект по запрошенню Катерини II до Петрограду, одержав у степах українських маєтки й оселивсь у них. На прізвище – Primo.

Освіту здобув у Золотоношських гімназіяльних класах, де й приймав участь у нелегальних українських організаціях. Перед революцією був у реєстрах, кого заарештувати збирались, та наспіло велике повстання. Зараз є студент Київського Політехнічного Інституту (хемічний факультет).

Ще за гімназіальних часів писав, управлявсь у версифікаційних речах, захоплювавсь тодішньою й попередньою європейською літера-

турою. У перший раз видрукувавсь через рік як приїхав до Київу. І з того ж часу почав заробляти на хліб насущний у таких установах як Секретарьят Освіти, Комісарьят Освіти, Відділ Освіти. Тепер вєдаю бібліотечною секцією. Фах і стиль улюблений є поезія. Зокрема – лірика. У садах настроєвих найбільш принад. Поза ліричними речами майже нічого не пробував писать. В останній час є потяг і до іншого.

Книжок окремих немає. Але ж виготувано: «Блакитний резонанс», «Сад пшеничний». Реєстр друкованих поезій, а також реєстр оглядів і рецензій прикладено до цього. В[іршо]ви автографи й фотографію додано ще.

Микола Терещенко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6439, арк. 1–4. Автограф.

«...Ім'я цієї людини незаслужено забуто в Україні, хоча ще Микола Бажан зауважив, що досить одного такого вірша, як „Печаль і ніжність", щоб навіки залишитися в українській поезії» (за Л. В. Череватенком, 1998).

Микола Терещенко увійшов у літературне життя країни в 1918 р. Учасник літературних об'єднань і груп 1910–1930-х рр.: «Аспанфут», «Комункульт», «Музагет», ВУСПП, Спілка радянських письменників (з 1932). Як символіст один з учасників процесу тематичного і стилістичного оновлення лірики і її жанрових форм, творців модерністського мистецтва. У творчості передавав природні людські настрої; пізніше зосередив увагу на героїко-романтичному оспівуванні Української революції, на внутрішніх процесах народження нової людини: «Лабораторія» (1924), «Чорнозем» (1925), «Мета й межа» (1927) та ін. Його вірші й переклади з'являлися в різних тогочасних часописах. Сучасникам М. І. Терещенка його ім'я відоме завдяки блискучим перекладам з Еміля Верхарна. У 1925–1934 рр. був редактором журналу «Життя й Революція», по війні – редактором Держлітвидаву України в Києві.

У 1966 р. видано «Літературний щоденник», у якому М. І. Терещенко – автор-укладач. У книжці акумульовані багатий перекладацький, літературний, редакторський досвід, енциклопедизм та ерудиція автора. В ілюстрованому виданні на кожний день припадає дата народження або смерті когось із плеяди письменників, перекладачів, бібліографів з усього світу.

До автобіографії подані два реєстри з переліком видань, у яких М. І. Терещенко друкував свої поезії та огляди.

ТЕСЛЕНКО-ПРИХОДЬКО ПЕТРО ВАСИЛЬОВИЧ (1850-ті, с. Семеренки, Миргородського пов. Полтавської губ., нині Миргородського р-ну Полтавської обл. – 1930) – громадсько-політичний діяч, народоволець.

№ 92

АВТОБІОГРАФІЯ ТЕСЛЕНКА-ПРИХОДЬКА ПЕТРА ВАСИЛЬОВИЧА

Покончив с воинской повинностью в начале [18]77 года (повинность отбывал в качестве вольноопределяющегося), я направился в Харьков, где у меня завязались знакомства с землевольцами еще до поступления на службу. В снятой мною квартире иногда собирались землевольцы, а некоторые, будучи нелегальными, и проживали в ней. Пассивность моя продолжалась недолго. После избиения студентов осенью [18]77 года и до осени [18]78 года, оставаясь в Харькове, я исполнял разные мелкие поручения нелегальных товарищей и занимался сапожничеством под руководством Мощенко, а осенью [18]78 года перекочевал в Питер. Здесь, по предложению Михайлова (кличка «Дворник»), я устроил конспиративную квартиру, в которой, между прочим, был решен вопрос о Соловьевском покушении, в котором я не принимал участия.

Имея склонность к физическому труду, с одной стороны, а с другой желая придать своему пребыванию в Питере легальное положение, я поступил практикантом в мастерские Технологического Института, где изучил столярное и токарное ремесло.

После раздела «Земли и Воли» я вошел членом в партию «Черного передела», когда же в партии был решен вопрос об издании газеты, мне предложили принять участие в организации типографии, в которой мне пришлось остаться в качестве рабочего, где я был арестован 28 января [18]80-го года.

Будучи арестован, я попал сначала в Третье отделение, где просидел 3 недели, а затем перевезен в Петропавловскую крепость, в которой оставался до начала судебного следствия. Велось следствие в окружном суде, а потом меня перевели в дом предварительного заключения. За непринятие присяги Александру III, я был лишен свиданий, а со стороны ротмистра Яковлева начались мелкие придирки, закончившиеся тем, что я выгнал его из своей камеры, за что был посажен в карцер, в котором голодал неделю, пока не перевели обратно в камеру. Этой голодовкой я добился того, что ко мне в камеру был запрещен вход Яковлеву и жандармам. За месяц до суда я был выпущен на поруки за 5.000 руб., вероятно потому, что мое состояние после голодовки было неподходящим для суда.

После конфирмации приговора, меня 21 декабря перевезли в Московскую пересыльную тюрьму, где в башне в общей камере я

пробыл до открытия навигации. В апреле [18]82 года в сопровождении полковника Коцари партия в 52 души, среди которых был и я, тронулись в Сибирь. В пересыльной тюрьме я принял участие в организации сапожной мастерской, которая занялась изготовлением обуви для высылаемых, нуждавшихся в ней.

Местом ссылки судом мне была назначена Тобольская губ. Без права отлучки в течении 5 лет, местной же властью я был выдворен в город Туринск, где занимался ремеслами: столярным, токарным, сапожным. По истечении 5-летнего срока пребывания в Тобольской губернии, я направился в Томск, но жить там долго не пришлось. С открытием Университета я вынужден был выехать обратно в Тобольскую губернию и поселился в Тюмени, где оставался до амнистии, по случаю смерти Александра III. В Тобольской губ. пришлось отведать каталашки два раза за отлучки из Туринска и один раз в Тюмени, после обыска во время проживания у меня Тютчева с семьей по распоряжению из Питера.

В ссылке в последние годы занимался постройками, а также ковровым делом: связывал кустарей с Московским кустарным музеем.

После амнистии я направил свою семью в Ригу, которая не была перечислена среди недозволенных городов для проживания. Выждав время определения сына в реальное училище, я и сам направился туда, но жить в Риге не мог. Нужда в средствах к существованию забросила меня в качестве управляющего имением в Черниговскую губернию. Ликвидация этого имения при моем участии дала мне возможность некоторое время существо-…[1]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6441, арк. 1, 1 зв. Машинопис. Копія.

Доля П. В. Тесленка-Приходька звичайна для революціонера-народовольця 1870–1880-х рр. Колишній студент Московського університету, член партії «Земля і воля», «Чорний переділ». Розповсюджував журнал «Земля и воля», працював у підпільній типографії. Арешти, Петропавлівська фортеця, заслання в Тобольську губернію. У 1884 р. на засланні одружився з Оленою Антонівною Косач (1845–1927), рідною сестрою батька Лариси Петрівни Косач (Лесі Українки). Був свідком при шлюбі Л. П. Косач з К. В. Квіткою у серпні 1907 р. Події в автобіографії обриваються на межі століть. Після амністії та продажу родинного маєтку Тесленків-Приходьків на Полтавщині родина купує садибу, землю і ліс в с. Запруддя поблизу Ковеля (нині село Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.). У 1901–1907 рр. в маєтку неодно-

[1] На цьому текст обривається.

разово відпочивали майже всі представники родини Косачів, навідувалися відомі українські діячі культури – Лисенки, Старицькі, Грицько Григоренко (О. Є. Судовщикова-Косач) та ін.

Син Тесленків-Приходьків – Юрій Петрович – був одним із організвторів рентгенорадіологічної служби в Україні, Київського рентгенівського інституту (1920), директором Української рентгенівської академії у Харкові (1920–1922).

ТРУБЛАЄВИЧ МИТРОФАН АНТОНОВИЧ (13.02.1848, с. Речинці (або Редчинці, Гредчинці), нині с. Гречинці Летичівського р-ну Хмельницької обл. – після 1929) – юрист, земець, подвижник кооперації на Поділлі.

№ 93

АВТОБІОГРАФІЯ ТРУБЛАЄВИЧА МИТРОФАНА АНТОНОВИЧА

12 січня1929 р. Київ

Я народився 13 лютого 1848 р. в селі Речинцях (воно ж Гредчинці), бувшого Летичівського повіту, а тепер Проскурівської округи на Поділлю. Батько мій був пан-отець, чоловік для свого часу досить освічений. Він скінчив Духовну семінарію в 1827 р. по першому розрядові, який давав право називатися «студентом», знав добре мови – грецьку, латинську й польську. У ті часи, на Правобережжю, крім Кийова, по всіх школах науки викладали польською мовою, лише богословські науки в православних семінаріях викладали російською мовою. В 1828 р. батько призначений був на посаду пан-отця в с. Речинці й там служив до самої смерті, тяжко працюючи. Він разом з робітниками виконував усі польові роботи й сам налагоджував усе хліборобське знаряддя, а також нас трьох синів своїх привчив до всякої господарчої роботи.

З 5–6 років я, коли не вчився в школі, пас коні, ходив за ралом, волочив борони, возив снопи та інше. Це поставило мене в найближчі стосунки з селянами. Я бачив їх тяжке життя в часи кріпацтва, знав близько їх побут і не поривав зв'язку з ними, поки остаточно не покинув села в 1872 р.

Із шости років, у неробочу на селі пору, мене почали вчити, послідовно я вчився у трьох дяків. Особливо добре пам'ятаю другого по порядку учоби дяка, у якого я вчився в містечку Межибожі б. Летичівського повіту. Це був не настоящий дяк, а «піддячий», себ-то не був призначений начальством, а запрошений парафією, яка мала дві церкви, а одного дяка. Мій учитель, піддячий, був місцевий міщанин, швець, так що разом бувало і чоботи шиє й нам учням диктує читанки й писання.

Піддячий часто випивав і тоді був добріший, ніж тверезий і він вчив нас слов'янської грамоті: граматику, часословець і псалтирь. За всяку

провину бив нас халявами, або «по тягачем» (ремінець, що ним шевці прив'язують ремінь до ноги, щоб ремінь при роботі не спадав), при чому обов'язково винуватого клав на шевський стілець. Пам'ятаю як ми учні відзначали, по вказівках «піддячого», вивчення граматики. Жінка його, для цього урочистого моменту, зварила нам учням великий горщик гречаної каші, ми винесли його на подвір'я, спожили кашу й потиками палками розбили горщик і знищили граматику. Так саме ми учні відзначили скінчення часословця й псалтиря, але книжок не нищили, бо вони були дорогі.

Коли я скінчив Псалтирь, то піддячий став посилати мене читати псалтирь над мерцями. Других учнів він не посилав на цю роботу, бо вони жили при своїх батьках, а я жив у піддячого. Пам'ятаю як мені, хлопцеві 6–7 років, раз у ночі прийшлось читати Псалтир над мерцями. Люди, що приходили до мерця, розійшлися, а сім'я небіжчика також кудись пішла, і я зостався один коло мерця. На мене напав такий страх, що я закричав не своїм голосом. Аж коли збіглася сім'я небіжчика, тоді я заспокоївся.

По суботах піддячий по закликах жидів-євреєв, не раз посилав мене до єврейських домів засвічувати свічки після шабату, за що мені давали по кавалку булки, а за читанку Псалтиря мені давали по 15 копійок за вечір. Цих грошей піддячий не брав у мені й то був мій заробіток.

По скінченні учоби у третього дяка, там же в Межибожі, мене відвезли в духовну повітову школу в с. Привороття, бувшого Ушицького повіту (тепер Калинецької округи) в 1856 р. Це була дуже кепська школа: вчили погано, а били учнів немилосердно, а учні-бурсаки, що утримувались на кошти казни, жили у великій нужді. Пізніше я описав цю школу зо всіма її жахами в статті, надрукованій в «Киевская старина» за 1885 р.

В Приворотській школі я пробув 3 роки й перейшов у Камянецьку повітову духовну школу, в старшу класу, пробув там 2 роки й перейшов у Камянецьку духовну семінарію, яку скінчив у 1867 р. і в 1868 р. поступив у Київський Університет, на юридичний факультет і в 1872 р. скінчив курс.

Того ж року я поступив на службу кандидатом на посаду судового слідчого. Посада ця в ті часи не давала зарплатні й я перейшов на посаду столоначальника в Камянець Подільську Палату Кримінального й цивільного суду, а потім – секретарем Камянецького з'їзду Мирових суддів, а в 1874 р. пійшов у адвокатуру й пробув спочатку помічником присяжного повіреного, а потім Присяжним Повіреним до 1891 р. Професія адвоката вимогала напруженої роботи нервів і після 15 років адвокатської праці, я став почувати себе дуже знервованим, так що лікарі порадили мені зовсім залишити адвокатуру.

У цьому ж (1891) році я вибраний був на посаду члена Камянецької Міської Управи й заступника Міського Голови. Через рік, крім цієї посади, мене вибрали на посаду Голови Камянецького Сирітського Суду, а ще через рік – Головою Міської оціночної Комісії. На цих трьох сполучених посадах, я пробув до липня 1904 р.

За цей час я згуртував групу з місцевих громадян, склав Статут Споживчого Товариства й ми відчинили споживчу крамницю, яка скоро розвинулась і через 5 літ набула власний дім і відчинила 2 філії в різних частинах міста. На нашому зразку скоро почали відчинятися споживчі крамниці в інших містах і селах Поділля. За той же час (1891–1904) я зібрав гурток знайомих, ми склали внески для видання часопису під назвою «Подолянин» і я був затверджений редактором «Подолянина», але як приступили до діла, то виявилось, що зібраних нами грошей вистачить на видання не більш як на місяць й гроші наші пропали даремно, а часопис так й не вийшов у світ.

В 1895 р. я був делегатом Камянецької Міської Думи на Київському Водопроводному з'їзді. Відомості, зібрані мною на цьому з'їзді дали мені змогу довести Камянецькій Міській Думі недоцільність та шкідливість договору, який вона хотіла скласти з Бельгійською Компанією капіталістів на 36 років про спородження в містах водотягу, каналізації та електричного освітлення і Дума відмовилась скласти цей Договір, проект якого почала вже була розглядати.

В 1891 р. (як не помиляюсь) я послав у Москву, на з'їзд (Всеросійський) сільських господарів мою доповідь про значення сільсько-господарчих Товариств для розвитку сільського господарства. Доклад цей надрукований був у «Записках Московського Товариства сільського господарства» в тому ж році. В 1895 р. (як не помиляюсь) призначений був у м. Проскурові з'їзд сільських господарів Поділля, в якому дозволено було брати участь не лише власниками землі, але також і всім особам, які цікавляться сільським господарством.

Я скористувався цим і послав на цей з'їзд своїх 4 доповіді по сільсько-господарчих питаннях і доповіді ці були надруковані в окремій книжці під назвою: «Проскурівський з'їзд сільських господарів». На підставі одної з моїх доповідів, де запростований був Статут Подільського Товариства сільського господарства, урядом затверджений був цей Статут з невеликими поправками.

В 1896 чи 1897 р. я зачитав на сільсько-господарчому з'їзді в Кийові, що відбувся разом з першою в Кийові сільсько-господарчою виставкою, дві доповіді: про сервітути на Правобережжю і про упорядкування лісів. Доповіді ці надруковані були в «Записках з'їзду». В часопису «Край», що видавався тоді на польській мові, відомим письменником Спасовичем,

надрукована була замітка про мою доповідь про сервітути, прихильна для мене.

В червні 1904 р. я запрошений був на посаду члена Подільської Губерніяльної Управи по земських справах; це був орган званого «укороченого» земства, утвореного на Правобережжю за ініціативою б[увшого] Міністра Внутрішніх Справ [В. К.] Плеве. Будучи на цій посаді, я, в 1905 р. згуртував групу україністів і ми утворили в Камянці «Просвіту», в якій я працював весь час мого перебування в Камянце в якості заступника Голови.

«Просвіта» ця скликала прилюдні збори для читанки творів видатних українських письменників, а також докладів членів «Просвіти» по українським питанням, видавала українські книжки, та помогала на терені Поділля утворенню «Просвіт», посилала молодим «Просвітам» книжки (…).

В тому ж 1905 р. я разом з другими українцями утворив у Камянці «Товариство допомоги фізичному розвитку дітей», яке запросило фахівця-фребеличку, що провадила разом з членами Товариства роботу з дітьми на майданах, вдома, на прогулянках без грошово для батьків дітей. Послугами Товариства найбільш користувалась єврейська місцева біднота, яка жила в великій тісноті. В тому ж році, коли при місцевих гімназіях утворені були «Батьківські комітети», я був членом таких комітетів в хлоп'ячій і жіночій гімназіях, де вчилися мої діти.

В 1906 р. я призначений був представником земства в Кооперативному (…)ісконтному Комітеті при Державному Банку, який видавав позики кооперативним організаціям. Крім того я брав участь в Губерніяльному Кооперативному Комітеті, який затверджував Статут кооперативів і пам'ятаю, що губернатор, що тут головував, ніколи не згоджувався затвердити статута як проміж членами були євреї й вимагав, щоб євреї складали окремі кооперативи без участі не євреїв.

В 1909 р. за моїми докладами, Губерніяльний Земський Комітет, що виконував функцію Земських зібрань у земських губерніях, призначив кошти на відчинення Тимчасових курсів і З'їздів по кооперації, на утворення трьох посад земських інструкторів по кооперації, на відчинення ремісничих шкіл у Камянці та на видання часопису «Кооперативний Листок». Усі ці призначення я виконав. Курси і з'їзди по кооперації були проведені під моїм керівництвом в 1910 р. в Жмеринці й в 1911 г. у Вінниці при участі запрошених мною відомих кооператорів, в тому числі Миколи Левицького. «Кооперативний Листок» я практично редагував до закриття бувшого «укороченого» земства.

В 1910 р. я призначений був делегатом цього земства на першому меліоративному з'їзді в Одесі, де зачитав мого докладу про «меліоративні

потреби Поділля», надрукованого в «Меліоративному Листку», що його видавав інженер Жерве.

За час моєї служби членом Губерніяльної Управи по земських справах, за моїм докладом створена була Губерніяльна земська каса дрібного кредиту, а в місцевому часопису «Поділля» надруковані були 2 моїх праці: «Забрання турками Камянця-Подільського» та «Камянецька конституція початку XIX століття».

В 1911 р. на Правобережжю утворене було цензове виборне земство; у мене не було ні якого майнового цензу й я прийняв по запрошенню Ярославського повітового земства, посаду секретаря повітової земської Управи. Тут, за моїми докладами, брацлавське земство влаштувало в 1912 р. виставку, відчинило повітову земську касу дрібного кредиту та дало кошти та утворення посади повітового земського інструктора по кооперації.

В 1913 р. особовий склад Брацлавської Управи змінився, працювати корисно з новою управою було неможливо й я попросився на посаду нотаря в м. Верхньодніпровському на Катеринославщині, здав належний іспит на нотаря й затверджений був на цю посаду. Тут я згуртував «Просвіту», взяв участь в організації споживчого Товариства, яке скоро гарно розвинулося, так що через рік набуло власний двохповерховий цегляний будинок. В «Просвіті» я був Головою, а в місцевій жіночій гімназії, де вчилась моя донька, весь час до революції був заступником Голови «Батьківського комітету».

В 1915 р. місцеве земство запросило мене на посаду фактичного редактора «Земського Листка» (офіційно редактором рахувався Голова Земської управи). Не покидаючи посади нотаря, я став редактором, і крім того, провадив заочне, юридичний відділ часопису «Хлібороб», що видавався в Полтаві чи в Харкові.

Коли почалася революція, я вибраний був членом міської Думи, зорганізованої в демократичному напрямку та призначений членом Комісії по складанню Списків виборців у Державну Думу. В червні 1917 р. я вибраний був, без майнового ценза, мировим суддею й дістав участь у самому місті Верхньодніпровську, де я почав виконувати обов'язки Мирового судді.

Скоро я дістав повідомлення, що мене вибрано Мировим суддею в Костянтиноградському повіті на Полтавщині та в Ольгопільському повіті на Поділлю. Мене потягнуло до рідного Поділля й я вибув в Ольгопіль, де дістав (…)вий участок в м. Рашкові, над р. Дністром. Але тут застав, що починалась війна за Бессарабію й я повернув назад до Верхньодніпровського. Скоро я одержав повідомлення, що я обраний Мировим суддею по Брацлавському повіту, а знайомі люди написали

мені, що на Брацлавщині спокійно й я переїхав на Брацлавщину. При цьому переїзді пропав вісь мій багаж, в тому числі значна бібліотека, в якій було надруковані мої твори, через що я не маю змоги показати певні часи надрукування їх.

На Брацлавщині, як показалось, я попав у саме вогнище бандитизму. Коли в 1918 р. я поїхав до Брацлаву на з'їзд мирових суддів і до мене підсів начальник поліції, то по дорозі коло с. Петрашівка, нас затримали бандити, відвели в це село, де показалось (…) 3 роти, озброєних селян, під керівництвом «полковника». Бандити повезли нас за собой у село Велику У[лит]у. Це село належало до мого мирового участку. Тут бандити розпитали про мене селян, які дали про мене прихільні відозви й мене бандити звільнили, а начальника поліції повезли за собою дальше і, як потім виявилось, дали в нього 5 пострілів, він стратив притомність і його покинули. Начальник поліції скоро виздоровів і покинув посаду.

Коли на Брацлавщину прийшла в 1920 р. Радянська Влада, я призначений був Народним суддею і пробув на цій посаді до червня 1923 р. і став оборонцем у м. Тульчині, але мене запросили на посаду юрисконсульта при Окружному виконкомі. Я прийняв цю посаду і пробув на ній до 15.11.1926 р. коли, за хворістю подався у відставку, з пенсією в 45 крб. 92 коп. на місяць. Через 3 місяці здоров'я моє поправилося і я став за кореспондента в Тульчинському у Окрархіві. На підставі розглянутого мною архівного матеріалу я написав твір про бандитизм на Брацлавщині в 1920–22 рр., одіслав його до Центрального Архівного Управління, яке передало його для друку до журналу «Летопись революции», редакція якого повідомила мене, що праця моя буде надрукована. Тепер я перебрався в Київ і працюю над архівними матеріалами про освіту на Правобережжю на початку 19 століття.

М. А. Трублаєвич

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6451, арк. 1–8. Автограф.

М. А. Трублаєвич – подвижник подільської кооперації, культурна і високоосвічена людина свого часу, правник, знайомий з ідеями кооперативного руху Західної Європи та Росії. У своєму житті він обіймав багато всіляких посад, зокрема був адвокатом, мировим посередником, головою з'їзду мирових посередників, кооператором, просвітянином, музейником.

У 1897 р. М. А. Трублаєвич створив одне з перших у подільському краї товариство споживачів, засноване на офіційному статуті, багато років успішно керував його роботою. Брав дієву участь у поширенні фахових знань серед сільського населення. Просвітницьку діяльність

проводив через «Просвіти» у формі лекцій, курсів, екскурсій, виставок, публікацій, що створювало можливості накопичувати досвід залучення сільського населення у сферу громадських і торговельно-господарських відносин.

ФЕДОРЧЕНКО ІВАН ІВАНОВИЧ (12.11.1864, м. Корсунь Канівського пов., нині Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. – після 1931) – службовець, письменник.

№ 94

ЖИТТЄПИС ФЕДОРЧЕНКА ІВАНА ІВАНОВИЧА

[не раніше 1931 р.]

Федорченко Іван народився[1] 12 листопада 1864 року в містечку Корсуні Канівського повіту од батька Івана і матері Марії по батькові Півнівни. Батько Ф[едорченка] із так званих «миколаєвських» солдатів родом був з Харківщини. Читати та писати Ф[едорченко] вчився дома, бо в Корсуні в ту пору була одна тільки церковно-приходська школа, де вчили церковно-слав'янського букваря та часослова і куди для такої науки батько Ф[едорченка] не хотів віддавати свого сина.

Наука йшла то під доглядом батька, то дядька, а то більше самотужки. Не зважаючи на те, хлопець, коли в Корсуні одкрилася 2-хклясова школа з п'ятилітнім курсом, вступив до неї в грудні 1877 році зразу до вищого, п'ятого отділення і скінчив ту школу весною 1878 року з «отличієм» і перший за увесь час існування школи дістав свідоцтво. Чотирнадцятилітнім хлопцем Ф[едорченко] мусів вже шукати заробітку, аби помогти батькові і родині, яка до того часу зросла до 10 душ, але працюючи годин по 10–12 що дня, Ф[едорченко] не переставав мріяти про дальшу науку і вчився, на скільки ставало сил і часу. Родичі Ф[едорченка] і приятелі його батька, бачучи велике замилування Івана до книжок, дарували їх йому, і вже 10-ти літ він мав власну книгозбірню, де налічувалось більше ста томів, що для того часу і глухого містечка було не аби чим. Перша українська книжка, яку довелося прочитати Федорченкові, була «Записки о Южной Руси» П. Куліша. Прийшла вона йому до рук на 12 році життя. За тією книжкою попалися писання Номиса та Котляревського. З писаннями Квітки та Шевченка він познайомився допіру на 18 році життя.Працюючи тяжко на шматок хліба за мізерну платню по провінціяльних канцеляріях та конторах, Ф[едорченко] увесь свій вільний час вживав на те, щоб учитись та для розривки читав, хоча книжки доставати в провінції[2] було трудно.

---

[1] Закінчення речення додано над рядком.

[2] Слова «в провінції» додано над рядком.

Самотужки проходив науки гімназіяльного курсу і в той же період часу, 14–20 літ, перечитує твори Пушкіна, Лермонтова, Кукольника, Марлінського, Пом'яловського, Тургенєва і майже всіх російських письменників; читає історії Кармазина, Полевого, Шлоссера, Устрялова; віддає пильну увагу науковим творам по фізіології (Л'юїса, Сеченова), гігієні, природничій історії, астрономії (Хандрикова, Мейєра, Бредихина, Фламмаріона і др.). Випадково діставши до рук твір Корсунського (…) (Мордка, Базілевського: «Влияние монотеизма на развитие знаний»), Ф[едорченко] зацікавлюється філософськими науками і перечитує між іншим таки книги, як Куно-Фішер: «История новой философии», Дж. Ст. Миль: «Огюст Конт и положительная философия», Л'юіс: «История философии», «Мировоззрение талмудистов», а під впливом цієї книжки знайомиться зі всією русько-європейською літературою. Мріям Федорченка про університет не вдалося здійснитись, бо не було у нього вільного гроша навіть на те, щоб десь одягтися як треба, а не то що на видатки, щоб десь поїхати, покинувши хоч який не був заробіток. Бачучи, що нема йому з біди виходу, Ф[едорченко] намислився вдатись в адвокатуру і взявся за виучування юридичних наук, маючи замір скласти потім при Суді іспит на «частного поверенного». Пройшов «Енциклопедію права» Ранненкампфа, «Общее учение о праве» Коркунова, «Курс гражданского права» Победоносцева, низку творів по історії права, міжнародному, канонічному, кримінальному, торговому і фінансовому правам і політичну економію Рікардо.

В 1887 році Ф[едорченко] поступає на службу в Управління Фастівської залізниці і рішає, що це буде його стале пристановище, де він матиме не такий гіркий, як було раніш, шматок хліба. Вирішивши так, Ф[едорченко] почав знайомитись із убогою тоді літературою по залізнодорожному господарству, учитися бухгалтерії, виписує книжки по «счетоводству». В 1889 і 1890 роках в журналі «Счетоводство» Федорченко містить свої перші літературні праці по питанням залізнодорожного, сільсько-господарського, громадянського (общественного) счетоводства і господарства.

Залізнодорожна служба більше чим попередні, давала Федорченкові вільного часу, а гарна та багата при Управлінні доріг бібліотека одкривала йому можливість систематичного використування вільного часу для поповнювання прогалин в освіті. Цей період часу є найбільш корисним для Ф[едорченка] в смислі його духовного і умислового розвою. За статтями в жур[налі] «Счетоводство» пішли у Фед[орченка] кореспонденції в Одеській газеті «Южный край».

В 1900 році в «Літературно-науковому вістнику» друкується перший Федорченків написаний по-українськи твір: «По закону», про який ре-

дактор цього місячника Ів[ан] Франко в листі до автора висловлюється, називаючи його «безперечно талановитим». В тім же місячникові друкується в 1900 р. низка віршів Фед[орченка] під титулом «Сколки душі», в 1903 р. вірші: «Перед пам'ятником Котляревському» і низка віршів під загальним титулом: «Із поезій Івана Федорченка», в 1907 році оповідання: «Хіба», в 1912 році двоє оповідань: «Без воспітанія» і «В тюрму з доброї волі». В тижневику «Рідний край» за 1908 рік друкуються його статті: «Далекий Схід і його заселення» і «Сучасний уламок шляхетського укладу життя». В 1906 році з ініціативи Ф[едорченка] починає виходити перший на Вкраїні сатирично-гумористичний тижневик «Шершень», в якому Ф[едорченко] умістив декілька віршів і статей. Своїм змістом і карикатурами «Шершень» звернув на себе увагу чужеземної преси і напр[иклад], в Пражськім «Revu Revue» були надруковані де які із «Шершневих» карикатур. «Шершень» добре провадився перші 4 місяця, а як Ф[едорченко] виступив із числа керівників тижневика, то він почав занепадати і через 2 місяці після того зовсім припинився.

В антології «Акорди» і в збірниках «Розвага» уміщені вірші Ф[едорченка], а його оповідання: «Коло смерті» газета «Діло» видала окремою книжкою як додаток (премію) для річних передплатників газети. Побіч зазначених праць Ф[едорченко], починаючи з 1912 року випускає окремими книжками такі свої твори[1]: «В чаду мрій», вірші та пісні; «Іродіада (…)», «Думи над Россю», поеми; «Благодать», поема, «Чотири артигули», «Вавилон та юдаїзм», «Летюча Зоря», поема, «Напередодні», «Пісні волі та недолі» і «Погробовець Запоріжської Січі». В 1917 році підготовлює до друку книжки: «Як малі діти», оповідання і «Вернигора», поема, але не встиг їх видрукувати, бо лиха більшовицька шрапнель на довгий час прикувала його до шпитального ліжка. В тім же році містить кілька статей в «Новій раді».

В російської літературі містив свої статті в журналах: «Железнодорожное дело», «Пути сообщения», «Тюремный вестник», «Вестник Юго-Западных железн[ых] дор[ог]» і в газеті «Киевские отклики» за 1905 р. Одна із уміщених в цій газеті статей «Российский интеллигент и украинский вопрос» була передрукована в «Ділі» по-українськи і в «Rithenische Revue» по-німецьки.

В громадському житті Ф[едорченко] приймає жваву[2] участь з 1902 року, організуючи серед малосвідомого українського громадянства культурно-просвітні гуртки, дістаючи для них відомими йому путями закордонну літературу. В 1905 році приймає участь в залізнодорожних

[1] Слово «праці» замінено на «твори».
[2] Слово «жваву» додано над рядком.

страйках як член головного страйкового комітету і організує культурно-просвітний гурток «Ранок». Арешт Ф[едорченка] жандармською поліцією припинив організацію гуртка. Другий арешт Ф[едорченка] в жовтні 1905 р. закінчився з виходом маніфесту 17 жовтня. В 1907 році Ф[едорченко] приймає діяльну участь в життю Київської колонії для малолітніх переступців і стоїть аж до 1914 року близько до справ цієї інституції як член Комітету. В 1913 році бере участь в організації на Київській всеросійській виставці «Благодійної секції» яко Віце-голова секції і під своєю редакцією випускає книгу: «Благотворительныя Общества г. Киева на Киев[ской] Всерос[сийской] выставке 1913 г.»; в ній надруковано 2 статті і таблиці, складені Федорченком.

В 1917 році Ф[едорченко] виявляє енергійну діяльність в організації українців залізничників у громади і гуртки і його обирають в члени Головної Ради залізничників Правобережних залізниць, а на першому Харківському з'їзді українців залізничників обирають Віце-Головою Виконавчого Бюро з'їзду.

На другому Київському з'їзді залізничників, організованому при безпосередньої участі Ф[едорченка], його обирають на Голову Виконавчого Бюро спілки залізничників-українців, яке разом з обраною на тім же з'їзді Головною Радою Шляхів приймає участь в організації Ради залізниць України, де Ф[едорченко] займає безплатно посаду члена скарбника і секретаря, тако як в організації Генерального Секретарства Шляхів, а потім Міністерства Шляхів, виступаючи публічно перед робочими і солдатами з промовами на питання часу.

В недовгім часі після того як вигоїться від більшовицьких ран Ф[едорченко] має приступити з пропозиції Головної Ради Правобережних залізниць до редагування залізнодорожного тижневика і до инших літературних праць.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6464, арк. 1–4. Автограф.

І. І. Федорченко – один зі скромних трудівників свого часу. На початку XX ст. працював на правобережних залізницях як управлінець середньої ланки, займався фаховою самоосвітою, друкував у фахових виданнях нотатки з питань залізничного господарства. У 1917 р. був членом Ради службовців Південно-Західної залізниці, в 1918 р. входив до Ради залізниць України.

У 1900–1918 рр. публікував свої оповідання й вірші в «Літературно-науковому вістнику», альманасі «Акорд», газеті «Діло», у видавництві «Гасла» (збірник «Напередодні»). У 1906 р. працював у першому українському сатиричному тижневику революційного спрямування

«Шершень» (видавець і редактор В. І. Лозинський). Над випусками «Шершня» працювали такі автори ілюстрацій і політичних карикатур, як І. М. Бурячок, Ф. С. Красицький, В. Л. Масляников, П. С. Наумов, В. В. Різниченко, О. Г. Сластіон та ін. Літературну частину журналу створювали такі літературні постаті, як М. М. Коцюбинський, А. Ю. Кримський, І. Л. Липа, І. Я. Франко, Леся Українка, О. С. Маковей, В. С. Стефаник та ін. Після 1923 р. працював у «Книгоспілці».

Окрім «Життєпису», серед матеріалів Біографічної комісії збігається ще три справи І. І. Федорченка з біографічними додатками до основного життєпису (спр. 6465, арк. 1–8; спр. 6467, арк. 1–4). Усі біографічні матеріали датуються 1930–1931 р.

ШАРЛЕМАНЬ МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ [24.01(06.02).1887, м. Кременчук, нині Полтавської обл. – 29.04.1970, Київ] – зоолог, природоохоронець.

№ 95

АВТОБІОГРАФІЯ ШАРЛЕМАНЯ МИКОЛИ ВАСИЛЬОВИЧА

20 листопада 1920 р. Київ

Народився р[оку] 1887, січня 24 (ст. ст.) в м. Кременчузі на Полтавщині, де його батько служив на гарбарні гр. Мусин[а]-Пушкина. В 1892 р. з родиною М. В. переїхав до Києва, з якого часу покидав Київ та Україну лише не на довгий час, коли виїздив на екскурсії та подорожі. Релігія М. В. до 1915 р. була євангелічно-лютеранська. В зазначеному році він прийняв православ'я. Далекі предки М. В. виїхали із Франції, батько народився в м. Варшаві. Серед роду Шарлеманей в останній чверті XIX сторіччя в Петрограді був відомий професор історичного малювання, а в останні роки перед революцією художник О. О. Шарлемань (сатирикон-івець). З боку матері, дівоче прізвище якої Лінгарт, було кілька видатних інженерів та промисловців-фабрикантів (дід М. В. був власником заводу с[ільсько]-г[осподарських] машин «Еміль Лінгарт» в Москві, цементового заводу в м. Коломні і т. ин.).

Середню освіту М. В. одержав в Київськ[ій] реальній школі, 7-й клас якої не скінчив в зв'язку з революційним рухом 1905 р., в якому М. В. брав досить активну участь. В 1908 р. був вільним слухачем на агрономічному відділі Політехніки.

Природознавством цікавився з самих малих років. В цьому напрямку вплив на М. В. мав його дядько О. О. Лінгарт, який трохи цікавився орнітологією. Більш-менш науково працювати М. В. почав коло 1905 р. Його найбільш цікавило досліджування живої природи в самій природі. Познайомившись з відповідною літературою, М. В. побачив, що фав-

ну України досліджено ще дуже мало і багато місць її – це певна terra incognita. Про тварин таких місць менш відомо, ніж про тварин будь-якої частини[1] Середньої Африки чи Австралії[2] тощо.

Довідавшись про це (а довідатися через брак відповідних керівників було дуже важко, і М. В. в області своєї праці в значній мірі нагадує закордонного Self made mana) М. В. всі свої сили віддав студіям фавни рідної країни. В 1908 р. він написав першу наукову працю «Список птиц окрест[ностей] Киева», яку надруковано в 1909 р. в «Зап[исках] Киев[ского] о[бщест]ва Естествоисп[ытателей]». З того часу і досі майже без перерви друкуються праці М. В., яких зараз більше 100. Всі ці праці торкаються природи Наддніпрянської України, за винятком 4–5 про природу Кавказу та Польщі[3]. Але більша частина зібраних М. В. матеріалів залишається ще не обробленою – особливо це колекція птахів Київщини та щоденники по орнітології за 10 років.

З 1907 р. М. В. був членом таких товариств та організацій: «Киевского общества Естествоиспытателей», «Киевского общества Любителей Природы», «Киевского Орнитологического общества имени Кесслера» (секретарем з дня заснування Т[оварист]ва); (бувш. Императорского) «Русского Географического о[бщест]ва» (кореспондент Озерної комісії); (бувш. Императорского) «О[бщест]ва Акклиматизации животных и растений» (honoris causa); «Русского Энтомологического о[бщест]ва»; «Киевского Энтомологического о[бщест]ва»; «Харьковского о[бщест]ва Любителей Природы». В 1918 р. був обраний на дійсного члена Українського Наукового Товариства, в праці якого бере активну участь як член Ради Т[оварист]ва, член Ради Відділу Природничих наук, та голова Зоологічної секції, голова Фенологічної Комісії Геофізичної секції та член Термінологічної Комісії.

В 1918 р. М. В. було обрано на Секретаря І Всеукраїнського Агрономічно-Економічного з'їзду, а в 1919 р. на скарбничого Попередньої Наради Природників України.

До 1910 р. посад не мав. З 1910 і до 1914 р. служив в Селянському Земельному Банку. З 1914 і по 1916 був практикантом по застосованій ентомології Департаменту хліборобства при Київській Станції по боротьбі зі шкідниками рослин. Одночасно завідував орнітологічним відділом Дніпровської Біологічної Станції (на цю посаду М. В. обрано в 1912 р.). В 1916 р. перейшов на службу до Київської Краєвої С[ільсько]-г[осподарської] Дослідної Станції, де спочатку займав посаду доглядача

[1] Слова «будь-якої частини» додано над рядком.
[2] Слова «чи Австралії» додано над рядком.
[3] Речення додано по лівому полю сторінки.

по ентомології, потім асистента, а нарешті завідуючого відділом застосованої ентомології. В 1917 був асистентом при кафедрі зоології Жіночого Медичного Інституту. Зараз крім посади на Дослідній Станції, М. В. ще займає слідуючі посади: зав. Секцією Охорони Природи Сільськогосподарчого Вченого Комітету України (обрано в січні 1919 р.), консерватора Національного Зоологічного Музею Української Академії Наук (обрано в жовтні 1919 р.) та редактор видань по зоології Всеукраїнського Видавничого Союзу. Під редагуванням М. Шарлеманя виготовлено до друку «Походження родів» Дарвіна, низку праць Леббока, Текелла, Буркхарта, Екарта т. инш.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6503, арк. 1–2. Автограф.

№ 96

СПИСОК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ М. В. ШАРЛЕМАНЯ. 1909–1919

20 листопада 1920 р. Київ

1. Список птиц окрестностей Киева. Зап[иски] Киевск[ого] О[бще-ств]а Естествоисп[ытателей]. 1909, Т. XXI. ст. 183–207. нем. резюме ст. 208–211.

2. К налету клеста-еловика (Loxia curviroostra) в 1909 году. Орнит[ологический] Вестн[ик]. 1911, № 3–4. ст. 328–331 (була перекладена нім. мовою в Ornitholog Jahrbuch[1]).

3. Каталог Зоолог[ического] Сада. Киевск[ое] О[бщест]во Люб[ителей] Природы. 1911 г. in 74 ст. 9 мал. в тексті і 24 на окр. табл.

4. Новая форма кулика-сороки (Hacmatopus ostralequs borqtheni) Тр[уды] Киев[ского] Орнит[ологического] О[бщест]ва им. К. Ф. Кесслера, 1912. Т. 1, ст. 1–12, резюме франц. мовою. ст. 12–13.

5. Массовое появление в Европейской России сибирских ореховок (Nucifraga carqvethactes maerhorr hqnchus Brhm) осенью 1911 г. Ibidem, ст. 14–20, резюме франц. мовою. ст. 20–22.

6. К вопросу о распространении степного жаворонка в Киевской губ[ернии] Орнит[ологический] Вестн[ик], 1912. № 4. ст. 306–307.

7. К налету ореховок. Ibidem 1913, № . ст. 54–54.

8. Дніпровська Біологічна Станція. Вестн[ик] Люб[ителей] Акв. и Терр. 1912, № 17–18.

9. Заметки о куликах-песочниках (подс. Triginae) окрестности Киева. Птицевод и птицеводство 1913, в.12. ст. 117–131.

10. Заметки о некоторых чайковых (Lariformes) окрестности Киева 1913. ч. IV, № 3, ст. 159–168.

[1] У машинописному тексті всі назви латиницею дописані від руки.

11. Заметки о некоторых кавказских птицах. Орнит[ологический] Вестн[ик]. 1913, № 4, ст. 262–263.

12. Кедровки в Киевской и Черниговской губ[ерниях] в 1913 г. Ibidem, 1913, № 4, ст. 272–273.

13. Наблюдения над весенним перелетом птиц в окр[естностях] Киева в 1913 году Ibidem, 1913, № 4, ст. 293–306.

14. Несколько слов о зиме 1912 г. Бюлл[етень] Харьк[овского] О[бщества] Люб[ителей] Пр[ироды] 1913, № 5. ст. 41.

15. Отдел «естествознания в средней школе». Киевская Мысль, 1913, № 222.

16. Два новых отдела на выставке. – Киев[ская] Мысль, 1913, № 240.

17. Бобр (очерк его прежнего и современного распространения). Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды] 1914, № 2, ст. 23–32.

18. Киевск[ий] Зоолог[ический] Сад. Ibidem, 1914. № 1, ст. 48–50.

19. Орнитологический отдел на охотничьей выставке. Киев[ская] Мысль. 1914.

20. Лягушка-альбинос. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1914, № 1. ст. 51–52.

21. Краснозобый конек (Anthus cervinus Pall.) в окрестностях Киева. Птицевод и Птицеводство. 1914, № 1, ст. 76–79.

22. Перелет скоп (Pandion haliae. Tos Linn) в окр[естностях] Киева осенью 1912 г. Ibidem, 1914, ч. 4, в. 1, ст. 82–83.

23. К биологии альбинизма. Ibidem. 1914, ч. V, № 2, ст. 93–98, I табл. рис[ованная].

24. Некоторые сведения о птицах Черкасского уезда Киевской губ[ернии]. Ibidem, ст. 111–118.

25. Охрана природы. Киев[ская] мысль, 1914, № 66.

26. Очерк Труханова (Алексеевского) острова. Тр[уди] Дніпр[овської] Біолог[ічної] Стан[ції]. 1914, № 1. ст. 15–35.

27. К вопросу о роли птиц в расселении двустворчатых моллюсков. Ibidem, ст. 44–51.

28. Заметки о некоторых кавказских птицах. Орн[итологический] Вестн[ик], 1914, № 2, ст. 127–131 (нем. резюме).

29. К налету кедровок в 1913 году. Ibidem, 1914. № 2, ст. 147.

30. Налет щуров. Ibidem, 1914, № 2, ст. 146.

31. Выставка охраны природы в Киеве. – Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды], 1914, № 3. ст. 65–71.

32. Отдел Киевского Орнитологического Общества на охотничьей выставке. Ibidem, № 4. ст. 65–66.

33. Выставка охраны природы. Люб[итель] Пр[ироды] 1914, ст. 189–190.

34. Интересная рыбка из Полтавской губернии. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды] 1914, № 3. ст. 63–64.

35. К распространению северного гальяна в бассейне Днепра. Ibidem, 1914, № 4. ст. 54.

36. Желтая полевка в Пензенской губ[ернии]. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1914, № 3. ст. 64–65.

37. Пищуха-альбинос. Ibidem, 1914, № 4. ст. 55.

38. К орнитофауне Полтавской губ[ернии]. Ibidem, 1914, № 5. ст. 56–57.

39. Еще о бобре. Ibidem, 1914, № 5, ст. 73–74.

40. Массовый перелет четырехпятнистых стрекоз в окрестностях Киева. Люб[итель] Пр[ироды] 1914, № 6. ст. 185–186.

41. Массовое размножение полевок и мышей в Киевской губ[ернии]. Бюлл[етень] о вредит[елях] сельск[ого] хоз[яства]. 1914. № 6. ст. 8–10.

42. О массовом размножении полевок и борьба с ними (совместно с Е. В. Зверезомб-Зубовским). Хозяйство, 1914. № 48–49 ст. 1384–1387, № 5, ст. 1415–1419.

43. Восемь дней на Волынском Полесье. Люб[итель] Пр[ироды] 1914, № 11. ст. 332–339.

44. Наши помощники в борьбе с мышами. Киев[ская] Земск[ая] Газ[ета] 1915, № 3 и № 4.

45. Новые для Киевской губ[ернии] виды грызунов. Бюлл[етень] о вред[ителях] сельск[ого] хоз[яства] 1915, № 1. ст. 6–7.

46. По Военно-Сухумской дороге. Бюлл[етень] Харьк[овского] о[бщест]ва Люб[ителей] Пр[ироды]. 1915. № 1. ст. 18–30 и № 3. ст. 30–45.

47. Еще о бобре. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1915. № 1. ст. 80–82.

48. Птицы, наблюдавшиеся во время экскурсии по Военно-Сухумской дороге. Орн[итологический] Вест[ник]. 1915, № 2. ст. 118–125.

49. Краткий определитель мышей и полевок южной полосы Европ[ейской] России. Бюлл[етень] о вред[ителях] сельск[ого] хоз[яства]. 1915. № 2. ст. 6–16 с рис. на отд[ельных] таб[лицах].

50. Материалы к фауне стрекоз окрестностей Киева (совместно с В. М. Артоболевским). Мат[ериалы] к познанию фауны Юго-Зап[адной] России. 1915. т. 1. ст. 1–25.

51. Млекопитающие окрестностей Киева. Ibidem, т.1. ст. 26–92.

52. В борьбе за существование. Люб[итель] Пр[ироды]. 1915, № 3. ст. 83–85.

53. Первая весна. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1915, № 2.

54. Бобр в Полтавской губ[ернии]. Ibidem, № 2. ст. 85–87.

55. Рыбы Днепровского бассейна. Хозяйство. 1915. № 22, ст. 666–668.

56. К вопросу о пище стрекоз. Люб[итель] Пр[ироды]. 1915. № 1. ст. 14–15.

57. За тушканчиками. Шк[ольные] Экс[курсии] и шк[ольные] муз[еи]. 1915. кн. 4, ст. 1–3.

58. Очерк стариц Труханова о[строва]. В работе Н. Воронкова: Коловратки Днепра и стариц Труханова О[строва]. Тр[уди] Дніпр[овської] біол[огічної] Ст[анції]. 1915. в. 2.

59. Из жизни природы (с предисловием В. М. Артоболевского). Изд. Киев[ского] Орн[итологического] О[бщест]ва им. К. Ф. Кесслера. 1915. VIII + 84 ст. 7 рис. в тексте и на отд[ельных] таблицах.

60. Курсы для подготовки руководителей естественно-историч[ескими] экскурсиями. Шк[ольные] Экск[урсии] и Шк[ольные] Муз[еи]. 1915. Кн. 4, ст. 13–15.

61. Городской лес Пуща-Водица. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1915, № 3. ст. 81–82.

62. Зоологические экскурсии. Курсы по подготовке руководителей для ведения экскурсий с детьми в природу, устроенные в Киеве с 28-го апреля по 15 мая 1915 г. Киевским Орнитологическим Обществом им. К. Ф. Кесслера, 1915. ст. 35–38.

63. Экскурсии в Зоолог[ический] Сад. ст. 38–41.

64. О некоторых ракообразных Днепра. Энтом[ологический] Вестн[ик]. 1915, №. 2, ст. 125–129.

65. Наблюдения над птицами хвойных лесов окрестн[остей] Киева. Птицевод и Птицеводство, 1915. ч. VI. № 2 и 3, ст. 77–78.

66. К вопросу о массовом размножении полевок. «Хозяйство». 1915. № 45–46, ст. 1058–1059.

67. В пойме реки летом. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1915. № 4.

68. Памяти К. А. Сатунина. «Хозяйство». 1915. № 47–48. ст. 1074–1075; Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. № 5. ст. 96–97.

69. Несколько слов о борьбе с водяной крысой. «Хозяйство». 1915. № 49–50, ст. 116–1121.

70. День на Днепре. Люб[итель] Пр[ироды]. 1915, дек. ст. 359–363.

71. Промысловая охота на Днепре. «Рыболов и охотник». 1915.

72. Краткий путеводитель по Киеву и его окрестностям для естественно-исторических экскурсий. Киев 1916. Киев[ское] Орнит[ологическое] О[бщест]во им. К. Ф. Кесслера. 32, 59 ст. + II.

73.Аппарат Gelder's Probat для борьбы с сусликами. «Хозяйство». 1916, № 7–8, ст. 138–139.

74. К вопросу о пище водяной лягушки. Природа, 1916.

75. Каменный дрозд (Monticola saxatilis L.) в Киев[ском] Орнит[ологическом] Вестн[ике]. 1916. № 3. ст. 188–189.

76. Частичный альбинизм соловья. Орнит[ологический] Вест[ник]. 1916, № 3. Ibidem. ст. 190.

77. Грач (Trypanocorax frugilegus L) полный альбинос. Ibidem. 190–191.

78. Ботанические заметки. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1916. № 3. ст. 97–98.

79. Дополнение к списку птиц окрестностей Киева. Орнит[ологический] Вестн[ик]. 1916. № 4. ст. 252–253.

80. Об устройстве О[бществ]ом Люб[ителей] Пр[ироды] в уездн[ых] городах и сельск[их] местн[остях]. Киев[ская] Земск[ая] Газ[ета]. 1916. № 18.

81. Последние дни европейского зубра. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1917. № 1, ст. 12–13.

82. В ожидании нового и массового размножения мышей. Киев[ская] Земск[ая] Газ[ета]. 1917. № 13–14.

83. Замор рыбы в Днепре. Природа, 1917, апр[ель].

84. Работы по борьбе с вредителями сада весною. – Киев[ская] Зем[ская] Газ[ета]. 1917. № 3–4.

85. Охрана природы и земельный вопрос. «Хозяйство». 1917. № 35–38.

86. Охрана природы. Киев[ская] Мысль. 1917. № 139 (веч.).

87. Несколько слов о постановке дела борьбы с вредными в сельском хозяйстве насекомыми в наших губерниях. Вестн[ик] I Всеукраинского Агр[ономическо]-Экон[омического] съезда. 1917. № 5.

88. Задачи охраны природы и земельный вопрос. Ibidem, № 7.

89. I-й Всеукраинский Агроном[ическо]-Эконом[ический] Съезд. «Хозяйство». 1917, № 43–46.

90. Заметка о фауне, пресмыкающих и земноводнных окр[естностей] Киева. Мат[ериалы] к познанию фауны юго-зап[адной] России, 1917. № 2, ст. 1–17.

91. Дополнение к списку млекопитающих в окр[естностях] Киева. Ibidem. ст. 54.

92. Новые данные о бобрах. Ibidem. ст. 54.

93. К вопросу о распространении сонь. Ibidem. ст. 54–55.

94. К орнитофауне Киевской губ[ернии]. Ibidem. ст. 56–57.

95. К орнитофауне Полтавской губ[ернии]. Ibidem. ст. 57.

96. Массовый лет Leptetrum quadrimaculatum L. Ibidem. ст. 58.

97. К вопросу «о питании акридами». «Хозяйство». 1917.

98. Материалы о бобре. Бюлл[етень] Х[арьковского] О[бщества] Л[юбителей] П[рироды]. 1917. № 2–3. ст. 30–31.

99. Перечень мест Европ[ейской] России, где в последние годы были найдены бобры. Ibidem. 1918. № 1. ст. 9–11.

100. Дбайте про багацтва рідної природи… Народна Справа. 1918. № 16–17. ст. 26–30.

101. Треба пам'ятати про охорону природи. Ibidem. № 22, ст. 15–16.

102. Гуртки краєзнавства, як один з шляхів до розвитку культури. Ibidem. № 25.

103. Попытка заменить чай. «Хозяйство». № 21–38. ст. 133–134.

104. Охороняйте рідну природу. Харьков. 1918, ст. 31, 17 мал. в тексті. ст. 31.

105. До оборони природи. Вісті природн[ичої] Секції Укр[аїнського] Наук[ового] Т[оварист]ва. 1918. ч.1, ст. 13.

106. До питання про розповсюдження бобра на Вкраїні. Ibidem. ст. 26–27.

107. Охрана природы. Изв[естия] Киев[ского] студ[енческого] кружка нат[уралистов]. 1919.

108. Звірі України. Короткий порадник до визначення, спостерігання та збирання ссавців України. – Київ, 1920, 82 ст.

109. Природничо-досвідні інституції на Україні (організації по с-г ентомології). Вісти Природ[ничої] Секції У[країнського] Н[аукового] Т[овариства]. ч. 1. ч. 2, 1918–1919. ст. 53–56.

110. В природі. Ibidem. ст. 57.

111. Руйнування. Ibidem. ст. 57–58.

112. Закладаймо ловецькі заповідники. Ibidem. ст. 58.

113. Музей Полтавського губернського земства. Ibidem. ст. 70–71.

114. Лосі на Київщині. Ibidem. ст. 72.

115. Нові відомості про бобра. Ibidem. ст. 72.

116. Муха велетень (Satanas gigas Eversm) в Київщині. Ibidem. ст. 72.

117. Шишкар білосмугий (Loxia leucoptera bifasciata Brhm.) на Київщині та Полтавщині. Ibidem. ст. 72.

118. Сом (Silurus qlanis L.) альбінос. Ibidem. ст. 72–73.

119. Короткий огляд літератури по фауні Київщини. Ibidem. ч. 3–4. ст. 97–106.

120. До фавни Переяславщини. Щорічник Полтавськ[ого] Народного Природн[ичого] Музею. № 5–6–7, 1916–1918, ст. 15–28. Також «Збірник Природничої Секції У[країнського] Н[аукового] Т[овариства] в Київі», 1918–1919, кн. 4, ст. 63–71.

121. Заповідники для охорони дичини. Вісти Природн[ичої] Секції У[країнського] Н[аукового] Т[овариства] в Київі». 1918–1919, ч. 3–4, ст. 119–120.

122. Нова організація по охороні природи. Ibidem. ст. 121.

123. Ще про Пилявин. Ibidem. ст. 149–150.

124. Народні назви птахів, зібрані на Київщині. Матеріяли до української природничої термінології та номенклатури. 1920, т.1.[1]

125. Звірі України. Короткий порадник до визначення зібрання і спостерігання ссавців (Mammulias) України. Київ. 1920, in. 16, 83 ст.

126. Охорона природи за кордоном та на Україні (друкується).

Крім того, М. Шарлемань надрукував багато дрібних приміток по природознавству, рецензій на книжки, рефератів, хроніки в часописах: Киевская Мысль, 1910–1917, Хазяйство, Бюлл[етень] Харьков[ского] О[бщест]ва Люб[ителей] Природы, Вестн[ик] Рус[ской] Приклад[ной] Энтомологии, Люб[итель] Природы, Природа (Московська), Киевская Земская Газета, Народна Справа, Вісти Природничої Секції Українського Наукового Товариства та инш.

Шарлемань[2]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6504, арк. 3–5, 5 зв. Копія. Машинопис.

М. В. Шарлемань – відомий зоолог, природоохоронець. У першій третині XX ст. з його ім'ям пов'язано створення заповідників, заказників, національних парків в Україні. Серед них – перше в царській Росії орнітологічне товариство (Київське орнітологічне товариство імені К. Ф. Кесслера, 1909), «Музей місцевої природи», відділ по охороні пам'ятників природи при Міністерстві земельних справ УНР (1918), заповідник «Конча-Заспа» – «мудре царство Шарлеманя», за висловом поета М. Т. Рильського (директор заповідника в 1921–1932 рр.), Прохорівський заповідник Академії наук України (1930-ті рр.). Ним порушено питання про заповідання лісів на Коростенщині (Поліський заповідник, 1923), Канівський заповідник і заповідник Гористе.

Вчений вивчав фауну Київщини, Волині (експедиції в 1914, 1925, 1926 рр.), Полтавщини (1914, 1915, 1917, 1918, 1919, 1928 рр.), Черкащини (1914, 1915 рр.), Київщини (1918, 1919, 1923, 1925, 1926, 1928, 1932 рр.), Херсонщини (1920, 1926 рр.), Чернігівщини (1922, 1923, 1927, 1932, 1936 рр.), Криму (1922, 1925 рр.), Житомирщини (1923 р.).

---

[1] Починаючи з пункту 125 і до кінця текст рукописний.

[2] Власний підпис.

Як пише В. І. Ульянівський, у самому прізвищі «Шарлемань» (у перекладі з французької – Карло Великий) зберігається дуже потужний пласт середньовічної історії. Крім фахових зацікавлень, у його творчості були й історичні, що вписані в соціокультурний контекст доби. Понад 30 праць вченого – про «Слову о полку Ігоревім». У них він показував Стародавню Русь через життя тварин, рослин, людину в світлі природи («Спроба розкриття аноніма автора „Слова о полку Ігоревім”», «Із реального коментаря до „Слова…”», «Солов'ї в „Слові”», «Де був Путивль, згаданий у „Слові”» тощо). Для М. В. Шарлеманя «вся гениальная поэма преисполнена соловьиным щебетанием, вороньим кряканьем, сорочьим стрекотом, лисьим брехом, летом соколов и кречетов, веянием буйного ветра, того ветра, к которому, словно к живому существу, как к другу, обращается в своем „Плаче” Ярославна» (С. І. Білокінь).

Багаторічні людські й творчі стосунки М. В. Шарлемань підтримував з літературознавцем, дослідником літератури Київської Русі й у цьому контексті «Слова о полку Ігоревім» – М. К. Гудзієм, якому присвятив свою статтю «По Днепру со «Словом о полку Игореве» (1958) (див. док. № 108).

ЯРОШЕВИЧ АНДРІЙ ІВАНОВИЧ (01.10.1875, с. Мельниківці Гайсинського пов. Подільської губ., нині Немирівського р-ну Вінницької обл. — 05.11.1941, Новосибірськ, нині РФ) – статистик, економіст, педагог.

№ 97

АВТОБІОГРАФІЯ ЯРОШЕВИЧА АНДРІЯ ІВАНОВИЧА

12 лютого 1933 р.[1]

Народився в сім'ї сільського священика в с. Мельниківцях, Гайсінського пов[іту] Подільської губ[ернії] 1.10.1875 г. Виріс в с. Рудницькому Ольгопільського пов[іту], з яким селом тримав зв'язок до останнього часу (останній раз перебував в ньому р[оку] 1926). Освіту одержав в Немирівській гімназії, (на Поділлю, Брацлав[ського] пов[іту]), де колись перебували Марковичі, [І. І.] Нечипоренко, [М. К.] Чалий, [І. М.] Сошенко, [О. І.] Стронін то що. Вчився в ній з осені 1884 по літо 1893 р., коли одержав «атестат зрелости». Того ж року вступив до Московського унів[ерситету], на юридичний фак[ультет], але 1894 р. перейшов на істор[ико]-філолог[ічний] фак[ультет], на якому

[1] У правому верхньому кутку сторінки М. М. Могилянським вказано дату отримання автобіографії в Біографічній комісії – «12.02.1933».

одержав випускне свідоцтво в 1899 р. 15.02.1899 був заарештований й просидів в «Таганці» 3 місяці, потім вислатий «на родину», в зазначене с. Рудницьке при чому за постановою особого Совещания при М[инистерстве] В[нутренних] Д[ел] отдан под гласный надзор полиции на 3 года. Тому «госуд[арственный] экзамен» тримав в Комісії при Унів[ерситеті] Св. Володимира в 1902 р., одержав диплом І-го ступеня.

З 1.02.1903 р. по 26.08.1916 р. працював в страховій галузі на посаді інспектора «Северного Страхового О[бщест]ва» (Москва), при чому 1903–13 р. працював у Київі, 1913–16 р. в Москві, але майже половину часу подорожував поза межами цих міст, виконуючи свої обов'язки. Це дало мені спроможність добре ознайомитись з правобережною Україною та багатьма місцевостями Росії.

З 1908 р. почав викладати в Київ[ському] Комерційному інституті курс «Економічної географії Півд[енно]-Зах[ідного] краю».

Улітку 1916 р. мене було обрано на катедру статистики (після смерті О. О. Русова); з 6.1919 р. обрано на посаду штатного доценту. В той же час обрано приват-доцентом Державного Україн[ського] Університету.

Протягом 1920–24 рр. працював на Поділлі в статистичній, педагогічній й плановій галузях. Цей період позначився для мене й суспільства роботами в галузі адмін[істративно]-територ[іального] поділу Поділля й складанням відповідних проектів.

З осені 1924 р. працюю в Київі в плановій галузі (до 1931 р.) та в науково-дослідчий. З 1.01.1928 р. – науковий співробітник ВУАН, деякий час керував комісією для виучування продукційних сил України (УКОЖ).

Науковий світогляд склався підо впливом течій 1890-х рр., себто – до марксистського руху, але тако-ж і підо впливом московських професорів [О. І.] Чупрова, [В. О.] Ключевського, [П. Г.] Виноградова, [Д. М.] Петрушевського. Все-ж напрямок наукової самостійної праці був пов'язаний з київською школою Антоновича й присвячений економіці правобережжя. З початку працював в часописах (Киевская газета, Киевские отклики, Товарищ), але з 1908 р. почав видавати серію своїх дослідів під назвою «Очерки экономической жизни Юго-Западного края» (6 випусків – 1908–13 рр.).

До 1917 р. праці українською мовою. Див. Спис друкованих праць № 10, 61, 68, 69. Статті в «Товарищі» підписані – «А. Яр.», в «Слові» – «А. Я-ч». Рецензії на праці: № 7, 8, 12, 15, 16.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6560, арк. 1–4. Автограф.

№ 98

СПИС ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ
А. І. ЯРОШЕВИЧА за 1901–1927[1] рр.

І. Окремі видання та відбитки.

1. Очерк хуторских х[озяйст]в Киевской губ[ернии]. К. 1911, стор. 223 (з вид[ань] Київ[ської] Губ[ернської] Землеустр. [Землевпорядкувальної] Комісії – «Хуторские х[озяйст]ва Киев[ской] губ[ернии]», 2 тома, К., 1911).

Серія: Очерки экономической жизни Юго-Западного края.

2. Вып[уск] І. К освещению хуторского вопроса. К. 1908, стор. 61.

3. Вып[уск] ІІ. Типы х[озяйст]в Киев[ской] губ[ернии]. К. 1911, стор. 51. (з журн[алу] «Хозяйство»).

4. Вып[уск] ІІІ. Производительность сельского х[озяйст]ва и призводительные районы Киев[ской] губернии. К. 1911, стор. 53. (з вид.: «Труды Киев[ского] Губ[ернского] Агроном[ического] Совещания 26–27 февраля 1911 г.»).

5. Вып[уск] IV. Бывшие общинники Уманского у[езда]. К. 1911. стор. 43. (з вид.: «Хуторские Х[озяйст]ва Киев[ской] губ[ернии]», Т. 2-й).

6. Вып[уск] V. Крестьянские плантации сахарной свеклы. К. 1912. стор. 42. (з журн[алу] «Хозяйство», также з «Известий Киев[ского] Комерч[еского] института» за 1912 г.).

7. Вып[уск] VI. Общий очерк. К. 1913. стор. 21; на 42 шпальти (з вид.: «Весь Юго-Зап[адный] Край». Юго-Зап[адное] Отд[еление] Рос[сийской] Экспертной палаты).

Друга назва тієї ж серії: Нариси економічного життя України.

8. Вып[уск] VII. Капіталістична оренда на Україні за польської доби. К. 1927. стор. 144. (з Записок ІІІ-го Відділу УАН, кн. V–VI). За цю роботу одержав премію Наркомасу України в 1930 р[2].

8-а[3]. Вип[уск] VIII. З економіки птахівництва в районі південно-західних земель. К. 1928. стор. 217. (з «Праць Комісії ВУАН для виучування народного господарства України». К. 1928).

9. Малороссы по переписи 1897 г. К. 1905, стор. 13. (з «Киевской старины»).

---

[1] Дві останні цифри «32» замінено на цифри «27».

[2] Речення дописано від руки.

[3] Позицію 8-а додано вздовж лівої кромки сторінки від руки.

10. Опис маєтків як джерело по економіці Південно-Західн[ого] краю. К. 1909. стор. 16. (з «Записок УНТ в Києві», кн. 4, 1919 р.). Переклад Огієнка[1].

11. К вопросу о фосфоритах Подольской губ[ернии]. К. 1909, стор. 5. (з журн[алу] «Хозяйство»).

12. Винокуренная промышленность Киев[ской] губ[ернии]. К. 1912, стор. 11. (з «Трудов Комиссии по изуч[ению] х[озяйст]в Ю[го]-З[западного] края», в. I).

13. К вопросу о задачах обоснования экономич[еского] значения водного пути Рига–Херсон. К. 1911, стор. 9. (з «Трудов Совещания при Правлении Киев[ских] Окр[ужных] Путей Сообщ[ения]». 1–3 июня 1911 г. в Киеве).

14. Юго-Западный край, как производительная среда. К. 1912, стор. 8. (з журн[алу] «Хозяйство»).

15. Адміністративне районування Київщини. К. 1926, стор. 22. (з вид[ань] Київ[ського] ОВК – «Господарство Київщини», т. I).

16. Отчет о деятел[ьности] Комиссии по изучению х[озяйст]в Ю[го]-З[западного] края. К. 1911, стор. 4. (з «Трудов Комиссии», в. 2).

II. Значніші статті у різних виданнях

а) спеціяльні видання

17. Статистико-экономич[еский] очерк Киев[ской] губ[ернии], стор. 33 (у вид[анні] «Киев[ская] Земская Справ[очная] Книжка-Календарь» за 1910 г.).

18. Крепостное право и отмена его в Киев[ской] губ[ернии]. стор. 10 (у тому ж виданню за 1911 р.).

19. Стат[истико]-эконом[ический] очерк Киев[ской] губернии (у тому ж вид[анні] за 1913 р.).

20. Юго-Западный Край. 16 шпальтів (у виданні Фиша – «Вся Россия». К., 1911–12).

21. Эконом[ический] очерк плодовод[ства] на Украине. стор. 50. (у виданню Центросоюза – «Промышл[енное] садов[одство], огородн[ичество] и бахчеводство на Украине». ч. 1, «Плодоводство». К., 1919).

22. Районное х[озяйст]во. стор. 13. (у вид[анні] Поділ[ьської] губернії Фін. Від. – «Местные финансы Подолии» – Винница, 1924).

23. Решающая инстанция. стор. 6. (у вид[анні] Поділ[ьської] губернії Фін. Від. – «Местные финансы Подолии» – Винница, 1924).

[1] «Переклад Огієнка» додано від руки.

24. Город и городские поселения Киев[ской] губ[ернии]. Стор. 43. (у журн[алі] «Местное хоз[яйст]во». К. 1925).

25. Памяти А. И. Чупрова. Стор. 5. (у «Трудах Киев[ского] о[бщест]ва экономистов», К, 1909, ч. 1).

25. Київ як економічний центр. стор. 20. (з вид[ання] ВУАН. – «Київ[ський] Провідник» К, 1930)[1].

б) Енциклопедичні словники

1) Новый Энциклопедический словарь (Брокгауза)[2].

2) Энциклоп[едический] словарь Граната[3].

в) Різні часописи[4].

III. Невелики статті та заметки в часописах[5].

IV. Рецензії

а) Значніші рецензії – статті[6].

б) Значніші рецензії на такі видання[7].

в) Невеликі рецензії – замітки[8].

V. Редаговані видання

122. Хуторские хозяйства Киев[ской] губ[ернии]. К, 1911–12, 2 тома (стр. 408 + 309) – Киев[ские] Губ[ернские] Землеустр[оительные] Комиссии.

123. Весь Юго-Западный Край. Справочная Книга Юго-Западного Отделения Рос[сийской] Экспортной Палаты, изд. Фишем К, 1913. 111 стр.

124. Промышленное садоводство, огородничество и бахчеводство. – Изд[ание] Центросоюза стор. 116 стр. + XVI. К, 1919.

125. Труды Комиссии Киев[ского] Агрономич[еского] О[бщест]ва по изучению х[озяйст]в. В. 1. Стр. 66. К, 1911.

126. Адміністративна мапа Київщини. Вид. Київ. ОВК. К, 1925.

VI. Підготовані до друку

1. Поташ в історії господарства. I–II т.т. (до 50 арк.) (друкується I т. в 1931 р.).

---

[1] Пункт 25 додано від руки.

[2] № 26–47 – перелік статей.

[3] № 48–49. Те саме.

[4] № 50–74. Те саме. Серед часописів – «Киевская газета», «Хозяйство», «Товарищ», «Торгово-промышленный бюллетень», «Рада», «Киевские отклики», «Пролетарская правда» тощо.

[5] № 75–107 – перелік газетних публікацій.

[6] № 108–112. Те саме.

[7] № 113–119. Те саме.

[8] № 120–121. Те саме.

2. Капіталістична оренда на Правобережжі (5 арк.).
3. З економіки птахівництва на Правобережжі (1–3 арк.)[1].

VII. Відозви та рецензії з приводу зазначених праць[2]

Разом 2000 стор. + газетні статті.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6561, арк. 1–8. Оригінал. Машинопис.

Як пише сам А. І. Ярошевич, його «науковий світогляд» сформувався під час навчання в Московському університеті під впливом професорів – економіста і статистика О. І. Чупрова, істориків В. О. Ключевського, П. Г. Виноградова, Д. М. Петрушевського – киянина, учня І. В. Лучицького. Напрям наукової праці склався під впливом київської школи В. Б. Антоновича й стосувався економіки Правобережжя. Автор ґрунтовних досліджень «Очерки экономической жизни Юго-Западного края» (1908–1913; 6 випусків) і «Нариси економічного життя України».

У 1903 р. працював у «Киевских откликах» разом із М. П. Василенком, С. О. Єфремовим, М. М. Могилянським, Г. В. Олександровським, Я. К. Імшенецьким, О. Ф. Саліковським, О. Х. Мільрудом (див. док. № 4, 48, 61, 67, 81). З 1908 р. і майже до кінця життя викладав статистику, економічну географію в київських вищих навчальних закладах (комерційному інституті, університеті та ін.) З 1921 р. працював у ВУАН, зокрема в соціально-економічному відділі, очолював Комісію для вивчення продукційних сил України, був членом Комісії для виучування народного господарства. Одночасно з викладацькою і науковою діяльністю був працівником планових установ Києва. Заарештований 20 липня 1941 р.

Помер на засланні в Новосибірську.

[1] У примітках на полях додано: «див. 8-а».
[2] № 1–26 – перелік газетних публікацій.

АНКЕТИ ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ

АНКЕТА ВУАН ДЛЯ БІО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ЗБІРНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ[1]

Ш. Д.

Постійна Комісія для складання Біографічного Словника діячів України, яку організовано при Українській Академії Наук, звертається до Вас з проханням надіслати до неї біографічні та бібліографічні відомості про себе та про Вашу діяльність. До цього Словника збираються матеріяли для біографій діячів усіх національностей і по всіх царинах наукової, політичної, громадської, військової, мистецької, артистичної й взагалі культурної діяльности, починаючи з давніх історичних часів і кінчаючи сучасним моментом, при одній лише умові, аби діяльність була зв'язаною з Україною. Друкуватимуться біографії лише покійних діячів[2], але тому, що діяльність Комісії має постійний характер, постановлено збирати біографічні відомості й про сучасників, маючи на меті видрукувати їх опісля.

Додаючи до цієї відозви анкету, Комісія, не маючи сумніву у тім, що Ви не відмовитесь дати на неї вичерпуючу відповідь, просить задовольнити прохання Комісії по змозі найскоріше. Адреса Комісії, до якої треба надсилати відповідь на анкету, така: Велика Володимирська вул. 54, Українська Академія Наук, Постійна Комісія для складання Біографічного Словника діячів України.

Як що Ви не можете відповісти зо всією повнотою на всі точки анкети, просимо надіслати те, що знаєте.

Коли Вам трудно писати українською мовою, просимо писати мовою, якою Ви володієте.

Постійна Комісія для складання Біографічного словника діячів України.

І. ВІДОМОСТІ БІОГРАФІЧНІ

1 Прізвище (для заміжніх також їх дівоче прізвище), ім'я, та по батькові.

2. Рік, місяць та день народження.

---

[1] Академічний гриф і дату («____» липня 1919 р.) розташовано в лівому верхньому кутку сторінки над зверненням.

[2] Наступна частина фрази з'явилася у зверненні на початку 1920 р.

3. Місце народження, релігія, національність.

4. Хто були батько та мати. Їх соціальний стан, національність.

5. Короткі відомості з історії роду (чи були видатні діячі на якому-будь полі діяльності).

6. Де одержали виховання та освіту.

7. Початок та хід Вашої наукової, громадської, політичної, літературної, артистичної, військової та инших діяльностей. Хто з діячів вплинув на Вас та до якої наукової, громадської й т. и. школи Ви себе зараховуєте.

8. Видатні події у Вашому житті, основні моменти у Вашій діяльності.

9. Стан та посада (яку Ви займаєте тепер, та займали раніше).

II. ЯКИЙ ОБСЯГ НАУКИ АБО ДІЯЛЬНОСТІ ЯВЛЯЄТЬСЯ ФАХОМ

1. Основна галузь праці (напр. наука, поезія, журналістика, пропагаторська діяльність й т. и.).

2. Більш точне зазначення фаху (напр. літературна критика, телеграфна техніка, питання земського господарства й т. и.).

3. Фаховий предмет виучування (напр. земські школи й т. и.).

III. ВІДОМОСТІ БІБЛІОГРАФІЧНІ

1. Реєстр всього написаного, або перекладеного, з точним зазначенням:

а) коли говориться про книгу: року, місця, формата та кількости сторінок;

б) коли говориться про журнальну статтю: року, № та назви періодичного видання, в якому вона була надрукована.

2. Реєстр відомих Вам рецензій та оглядів про Ваші праці та діяльність з точним зазначенням № та року періодичного видання, де ці рецензії були надруковані. Дуже бажано було-б одержати вказівки що до рецензій, які з'явилися по книжках-підручниках, курсах, оглядах і т. и.

3. Чи були десь (де саме, коли та ким) перекладені на чужоземні мови Ваши твори.

4. Чи з'явилися де біографічні відомості про Вас (коли з'явилися, то в який книзі, або в якому № періодичного видання).

5. Чи було вміщено де Ваши портрети.

6. Псевдоніми.

7. Дуже бажана надсилка фотографічної картки, або тих №№ періодичних видань, де був надрукований Ваш портрет.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5313. Оригінал. Машинопис.

АЛЕКСЄЄВ МИКИТА ОЛЕКСІЙОВИЧ (1892, Київ – 1937) – партійний діяч.

№ 99

19 лютого 1931 р. Харків

I

1. Микита Олексійович Алексієв (Алексєєв).

2. Народ[ився] 1892 р. в м. Києві. Батько з селян, але весь час працював у Києві будів[ельним] роб[очим].

3. Освіта нища.

4. Працюю по наймам з 11 років, складач (тип[ографський] наборщик).

5. До лав партії вступив в Києві в 1912 р., де й приймав уч[асть] в загальному страйковому коміт[еті] друкарів від друкарні В. [С. В.] Кульженко.

6. В 1912 р. просидів в Київ[ській] Лук'ян[івській] в'язниці коло чого 7 місяців, після етапом на протязі 1 ½ міс[яця] пройшов по тюрмах Одеси, Севастополя, Харкова та Ростова на/Дону. В 1913 р. мав 2 ½ місяця в'язниці в Ростові на/ Дону за підпільну роботу та проведенню зборів по обговоренню закону про страхування робітників та больничних кас (що вводиться в життя в 1913 р.). Після чого було вислано на 3 роки під гл[асний] догляд поліції до Полтави.

З Полтави уїхав на нелегальну роботу до Харкова, а потім з початку 1914 року до кінця лютого 1915 р. працював в Києві в підпіллі, де й був заарештований і після 5 ½ м[ісяців] в'язниці, був знову надіслано до м. Полтави. В Полтаві також як і в Києві проводив роботу щодо страйків, друк[ування] прокламац[ій] тощо, за що й був знову заарештований в вересні 1916 р. і після перебування 1 м[ісяць] в Полт[авській] в'язниці, було вислано в Саратів.

Після лютневої револ[юції] в серпні м[ісяці] повернувся до Полтави, де й працював головою сп[ілки] друкарів, заст[упником] голови ЦБ профспілок та чл[еном] вик[онкому] ком(…) Полтавської Ради.

Після утворення рад[янської] влади на Полтавщині (здається 7 січня 1918 р.) мене було обрано на голову Полтавської Ради, де я й працював до повалення рад[янської] влади на Полт[авщині] Петлюро-німецькими окупантами.

В середині міс[яця] 1918 повернувся до Києва, де організував нелегальну друкарню Київського обл[асного] ком[ітету] КП(б)У. Попрацював 3–3 ½ м[ісяці], випустив коло 160–170 тис. прокламацій на рос[ійській], укр[аїнській] та німецькій мовах, а також 7 чисел газет «Київський комун[іст]», орган Київ[ського] обл[асного] ком[ітету] КП(б)У.

16.11.[(…) року] був заарештований й просидів 1 ½ м[ісяця] до повалення Гетьманщини на Укр[аїні]. Після цього працював до середини 20-х рр. в Полтаві заст[упником] голови губревкому та зав[ідуючим] від[ділом] керував(…).

Після виходу поляків з Києва працював в Києві заст[упником] голови губвиконкому та зав[ідуючим] від[ділом] (…).

З 1922 р. до 1924 р. був директор[ом] «Київдруку», після чого зав[ідував] Київ(…) о(…) від[ділом] Комун[ального] господ[арства] майже до кінця 1928 р. 1929 голова Київ(…) о(…), після секр[етарем] О(…) М(…), директ[ором] Катеринінської залізниці і зараз заст[упник] голови ЦКК та Наркома РСІ України.

Був декілька разів членом ВУЦВК і зараз теж, зараз також і член ЦК КП(б)У. Майже весь час чл[ен] ОПК та бюро ОПК тих міст, де працював.

В часописах писав лише тих питаннях, яки доводилось переводити практично в (…). Наукових праць не маю, бо маю нищу освіту.

Мені здається, що вже і досить, бо й так написав дуже багато.

З ком[уністичним] привітом М. Алексеев

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5368, арк. 1–2. Автограф.

До Жовтневого перевороту 1917 р. М. О. Алексєєв працював у друкарнях Полтави, Києва, Харкова, Ростова. На партійній роботі з 1912 р., після 1917 р. перебував на керівних партійних посадах: зав. відділу Полтавського губвиконкому, особливий уповноважений Київського губкому КП(б)У в Чернігові, секретар Маріупольського окружкому КП(б)У. Обіймав посади заступника голови ЦК КП(б)У та Робітничо-селянської інспекції УСРР (1931), секретаря Вінницького обкому КП(б)У (1932), голови Дніпропетровського облвиконкому (1932–1933), секретаря Харківського та Київського міськкомів (1933–1935), наркома місцевої промисловості УСРР (1935–1937). Делегат партійних з'їздів. Репресований.

АНДРІЄНКО ІВАН ДЕНИСОВИЧ (30.01.1897, с. Комишня, нині смт Миргородського р-ну Полтавської обл. – 08.12.1937, Новосибірська обл., нині РФ) – письменник.

№ 100

29 квітня 1932 р. Харків

I

Андрієнко Іван Денисович народився у м. Комишна колиш[нього] Миргородського повіту на Полтавщині 30 січня 1897 року. Батьки – се-

ляни середняки (4 ½ дес. землі). Учився в городській 4-клясовій школі в своєму містечку. Хотів дуже вчиться далі, але не було грошей. Тоді 1912 року втік із дому до м. Симферополя (Крим) де мешкав, працюючи за сторожа дядько по материній лінії. Там перепробував багато праць: був писарем у державній скарбниці, прикажчиком у мануфак[турній] крамниці, чорноробом у ресторані, навіть хронікером у бульварній газеті. Водночас натискував на самоосвіту. Складав іспити на атестат зрілості – провалився, на наручителя – витримав. Наприкінці 1914 року, опинившись безробітним, пішов добровільно на війну.

Був кілька разів пораненим, контуженим. Повернувся в своє село 1919 року в осені. Працював на освітній роботі, кооперативній, був актором. Наприкінці 1925 року виїхав до Харкова. Тоді ж почав писати прозою, також працював журналістом. Що мене наштовхнуло на це? Тяжко сказати. Можливо те, що ото колись був хронікером газети, а можливо творчість М. Коцюбинського, з якою я познайомився ще під час імперіалістичної війни і в яку ввесь час був закоханий.

Оце коротенько і все по моєму. Бібліографію творів маєте.

З тов. вітанням Ів. Андрієнко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4806, арк. 1, 2. Автограф.

І. Д. Андрієнко займався самоосвітою, шукав своє місце в житті, в літературі, був закоханий у творчість М. М. Коцюбинського. Не належав до українських письменницьких угрупувань, не перебував у лавах політичних партій.

З 1925 р. письменник жив у Харкові, працював у харківському ілюстрованому двотижневику «Селянка України». Майже кожен рік виходили книжки І. Д. Андрієнка – «Колишні люди» (1926), «Живий крам» (1927), «Рибальська легенда» (1929), «Новий вітер» (1930), «Сила незборима» (1931), «Забутий острів» (1932), «Дельфінети» (1933). Його творчість обірвалася в лютому 1934 р. через обвинувачення «в участі в контрреволюційній терористичній групі і проведенні шпигунської діяльності». Вдруге його було засуджено до найвищої міри покарання – розстрілу – в 1937 р. «трійкою» УНКВС по Новосибірській області, де він відбував ув'язнення. Реабілітований 30 листопада 1956 р.

У короткій біографічній довідці, надісланій до Біографічної комісії в квітні 1932 р., І. Д. Андрієнко описує події до 1925 р. Як зазначається в записці, що супроводжує біографічні відомості, бібліографія письменника (п. III анкети) надійшла до комісії раніше.

АНИЩЕНКО КАЛІСТРАТ РОМАНОВИЧ [14(26).09.1885, с. Красне, нині с. Красне Перше Обухівського р-ну Київської обл. – 28.03.1929, Харків] – письменник, перекладач, редактор.

№ 101

26 ноября 1924 г. М[осква]

I

1. Анищенко Каллистрат Романович
2. 1885 г., 26 сентября (вересня)
3. с. Красное Трипольской вол., Киев[ского] у[езда]
4. Крестьяне, украинцы
5. Крепостные (отец), казенная крестьянка (мать)
6. Высшее, заканчивал в Институте внешних отношений в Киеве; начальное – в Краснянской церковно-приходской школе; экстерном за курс гимназии.
7. В 1904 г. в газете «Белостокский Вестник» напечатан первый рассказ «Агашка», в 1908 г. в журн[але] «Беседа» (СПб) рассказ «В полночь»; в газ[ете] «Современное Слово» рассказ «Откуда»; в 1909 г. в «Голосе Кавказа» (Тифлис) рассказы «Костя» и «В пути»; в 1912 г. в газ[ете] «Закавказье» рас[сказ] «Кровавая пасха», переводы рассказов В. Винниченко; в «Закавказской Речи» – статьи на укр[аинские] темы; в «Тифлисском Листке», в «Агбюре», «Таразе», «Мшаке» (три армян.) статьи на укр[аинские] темы; в журнале «Джеджили» (грузин.) – статьи на укр[аинские] темы. В 1912 г. в газете «Рада» рас[сказ] «Нічь в саду», «Зустріч», «Цвіркун» и разные статьи. В 1918 г. – сборник рассказов «Оповідання», изд[ательство] «Чехослав», Киев; в 1924 г. в изд[ательстве] «Круча» рассказ «Сверчок», «Ночь в саду», перевод с украинского (одобрены для Красной армии) и рассказ «Ткачихи» в изд[ательстве] ДВУ, 1924 г. Сотрудничал в журнале «Нова Громада», «Більшовик», «Прожектор», «Огонек», «Красный воин», «Красная звезда», «Книга о книгах»[1]. В американских виданнях «Українські Робітничі Вісти», «Робітниця» (Канада, Виннипег), «Українські щоденні вісті» (Нью-Йорк). В 1924 г. разрешена к постановке одноактная комедия «Сверчок» («Цвіркун»), перевод с украинского. Оповідання «Ніч в саду» перекладено на мову есперанто Парижською громадою есперантистів, на французську. В 1924 році в збірнику українських авторов, вид. Москов[ського] Державного Видавництва Р. С. Ф. С. Р. уміщено переклад на рос[ійську] мову одноактної комедії «Сверчок» («Цвіркун»). В журналі «Нова Громада» (Київ) № 36, 37, 38, 39, [19]24 р. уміщено мій переклад «П'яти днів» С. Д. Мстиславського; окремою книжкою «П'ять днів» вийшли в вид[авництві] «Книгоспілка» (Київ).

[1] Наступне речення дописано над рядком українською.

8. Убийство матери невыясненными лицами; контузия во время империалистической войны.

9. Никаких положений, никаких должностей

II.

1. Беллетристика

2. Проза и редактирование

3.

III.

1.

2. На збірку оповідань «Оповідання» вид[ання] 1918 року була вміщена рецензія П. Гая в «Друкарі» (чи «Літопис українського друку») в тому ж році у (вид[авництві] здається «Часу»). На вид[ання] «Круча» – «Сверчок» – два оповідання. «Цвіркун» і «Ніч в саду»: в газете «Красная звезда», № 193, 1924 г., Москва, вид[авництво] «ПУР'а» і в бюлетені ГИЗ'а, Москва, № 6, 24 р., рецензія Г. Лелевича; на вид[ання] ДВУ «Ткачихи» рецензії: в № 118, газ[еті] «Коммунист», Харків, 24 р.; в газете «Більшовик» № 267 (1165), Київ, рец[ензія] Д. Чухрая і др.

3. Оповідання «Ніч в саду» перекладено на мову есперанто Парижською громадою есперантистів в 1913 році і на французьку в 1914 році (були з цього приводу листи до ред[акції] «Ради»).

4.

5.

6. К. Романов, К. Дальницький [К. О.; А-ко, К.; Вінже; Дальницький, К.; Новий; Онікей; Підпищик; Романов, К.; Тифлісець].

7. Фотограф[ічна] картка додається[1].

Каллистрат Анищенко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4810, арк. 1. Автограф.

№ 102

Т[ВАРИСТ]ВУ «ЧАС»

АНКЕТНИЙ ЛИСТОК

14 липня [19]18 р. божого. Київ[2]

Анищенко[3] Калістрат Романович, народив[ся] 26 вересня 1885 р. в селі Красному, Трипільської вол[ості], Київ[ського] повіту, од батьків

[1] У правому нижньому кутку від руки зроблено примітку «Фотограф. картку не одержали» та підпис «Мог[илянський]».

[2] 1918 р. К. Р. Анищенко проживав за адресою: Київ, Воздвиженська, 56, п. 21.

[3] Підкреслено в тексті автором документа.

селян. Освіта середня. Почав писати на 14-му році. Перше оповід[ання] «Агашка» було уміщене в «Белостокском вестнике», р[оку] 1903. Року 1908 в «Неделе современного слова» оповід[ання] «Откуда» та у «Беседе» Ї. Ї. Ясинського нарис «В полночь»; 1911-го в «Голосе Кавказа» оповід[ання] «Костя»; 1912-го в «Закавказье» − «Кровавая пасха»; 1913 р. у «Раді» − «Ночь в саду» (перекладена на мову есперанто Парижською громадою есперантів); оповідання «Зустріч»; деякі статті й замітки з життя українських громад на Кавказі (К. А-ко); у «Киевской жизни» статті й замітки; у «Вечерней Газете» оповід[ання] «Сверчок»; 1918 року в «Літературно-Науковому Вістнику» повість «Дезертир» і вийшла перша збірка оповідань, видавн[ицтва] «Чехослав». Засобами для життя були приватні уроки та конторська праця.

Року 1911 вперше на віку випадково побачив друковане українське слово (газету «Рада») і ознайомився з національним станом свого народу. Почав працювати в тифліській пресі («Закавказ[ская] Речь», «Закавказье», «Тифлисский Листок» та інши) по інформації кавказького громадянства в українських справах. Завдяки піддержці в пресі, тифліський гурток українців на чолі з артисткою М. П. Біляєвою, при допомозі Ф. Ї. Сидоренка та А. В. Бондаренка, розвинув широку національну діяльність: Шевченковські свята, збірка на пам'ятник Тарасу Григоровичу; колективний протест з приводу убивства Коцька і др. Тифліська «инородческая» преса: грузинська – «Сахалх-Газеті», «Джеджілі», армянська − «Агбюр», «Тараз», «Мшак», і татарські, з приводу біжучих подій на Вкраїні, малі відповідні інформаційні статті. Грузинський поет Акакій Церетелі та громадський діяч Парфен Готуа і редактор «Тараза» увесь час були в повному контакту з українською громадою. «Рада» не раз цітувала мої статті, згожуючись з принціпіяльними данними. Тифліська «охранительная» преса розпочала похід проти місцевих «сепаратистів» і незабаром почались репресії. Прийшлось тікати. – Перша російська революція 1905−[190]6 р. застала мене юнкером першого спеціального класу Казанського військового училища. Училище реагувало на події. Начальство також. При загальному трусі у мене було знайдено дві «недозволенные» книжки: «Что такое конституция?» Лассаля та «Спартак» Джіованіолі. За це одправлено мене з великою компанією других «неблагонадежных юнкеров» на спокуту в полки Царства Польського; нарешті весною 1906 року одпустили.

З цього часу і до загальної мобілізації 1914 року я жив в стані людини, що не мала «свидетельства о политической благонадежности». Хто пам'ятає царську Росію, то й знає, що це означає. Приходилось занадто круто… – Революцію 1917 року зустрів в окопах, поручиком російської армії. З самого початку війни і до революції, як мобілізований, − спер-

шу вільноопреділяющимся, а далі офіцером, − був у строю: приймав участь в кількох боях з австрійцями та німцями; був поконтужений і т. и. (3 гренадерський полк). Революцію на позиції чекали. Офіцери третього полку − Ю. Д. Липницький та я, другого – Золотницький, четвертого – Шаповал та другі підняли в своїй дивізії (перша гренадерська) прапор національного визволення нашого народу і ступили до звьязку з головним комітетом Західного фронту − Петлюра, у Мінському. Яко військовий представник, приймав участь на військових з'їздах у Києві (самостійник).

Калістрат Анищенко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4809, арк.1−5. Автограф.

К. Р. Анищенко, за його словами, мав «амплуа белетриста, хронікера, рецензента, фельєтоніста», перекладача. Відразу після Жовтневого перевороту й у 1923–1925 рр. жив і працював у Москві, де переклав українською «П'ять днів» С. Д. Мстиславського (1924), на той час редактора «Большой советской энциклопедии» (див. док. № 62, 63). В Україні був членом письменницької організації «Плуг». У Москві увійшов до всеросійської організації українських пролетарських і селянських письменників у РРФСР – «СіМ» («Село і Місто»). В український період життя працював у різних редакціях і видавництвах. Як письменник і публіцист співпрацював з київськими, харківськими, одеськими, львівськими журналами. Тематика творів К. Р. Анищенка – життя українського обивателя, селян, робітників, війна. За життя вийшли друком кілька його збірників, зокрема «Оповідання» (1918), «Ткалі» (1924), «Мироносиці» (1926), «Баланс» (1927) тощо. Вісімнадцять років життя письменника (до 1917 р.) з перервами пов'язані з військовою службою, у тому числі – в діючій армії. Ті часи «викрутили… душу, попередчасно состаріли тіло». Прожив письменник 44 роки.

ВАНЧЕНКО-ПИСАНЕЦЬКИЙ КОСТЯНТИН ІПОЛИТОВИЧ

(справж. Писанецький, театральний псевд. Ванченко; 01.04.1862, Житомир – 18.07.1928, Ташкент) – актор, режисер, антрепренер.

№ 103

13 листопада 1926 р. Ташкент

I

1. Ванченко-Писанецький Костянтин Іполитович
2. Народився 1 квітня 1862 р.

3. Волинщина. Українець.

4. Батько був адвокат, а мати − дочка приватного землеміра, українці.

5. Діди мали прізвище − Писанкі, – українці з Київщини, уніати. Коли були у підданстві під Польщею, за якісь-то заслуги возведені у шляхетство з придатком до прізвища Писанка-«нецький», − стали Писанецькі.[1] У зв'язку з родом Колтоновських – дядько моєї баби був митрополитом Київським − Арсеній.

6. Учився у Житомирській гімназії.

7. Був деякій час сільським навчителем у м. Черняхоті − Волинщина. Писарчукував у Казенній Палаті в Житомирі, а з 1881 р. вступив до театру у русську трупу, а з 1882 року почав служити на Українській сцені під орудою М. Л. Кропивницького і М. П. Старицького.

Ще з гімназії належав до політичн[ої] партії «Народна Воля», де що пописував, − оповідання, кореспонденції, рецензії, переклади, зміщуючи у руських часописах.

8. Видатною подією у мойому житті лічу: у 1883 р. я був ухвален премією за пієсу «Мужичка» (Катерина) Галицького крайового фонду. У часи революції 1907 р. з Панченком і Опоковим заснували у Ташкенті «Українську Раду», яка розгорнулася у велику організацію і вміщувала більше 1000 членів.

9. Укосився театром з малих літ, і коли писарчукував у Казенній палаті в Житомирі, почав виступати у аматорському гуртку.

10. Театральної освіти немає ніякої.

11. У 1881 році почав виступати як актер на невеличкі ролі в русській трупі Надімова у Житомирі і у Савіна у Київі, а у 1882 році вступив до української трупи Кропивницького-Старицького. В трупі Старицького прослужив 10 літ до поки та трупа існувала. А потім довелось служити в трупах Мірова-Бедюха, Івася-Мороза, Деркача, То(…)]боч(…)ого, Суходольського, Левицького і мало не 15 літ існувало Товариство під моєю орудою. У молодих літах відгравав «любовників», а на далі − «комиків-резоніорів». За усі ролі, які я відгравав, рецензії в столичних і місцевих, провінційних часописах, мене ухваляли яко першоступніового артиста і виконавця.

12. У продовж моєї (…) полувікової праці на Українській сцені, я дбав аби наш театр не загибав, а ширився за не тоді то була єдина нагода о істнуванні нашої великої народності при отсутності мови і літератури, яку очевидячки знищували царський уряд і цензура. А у продовж останніх 17 літ, прожитих мною у Ташкенті, я був у лічбі тих проводарів, які піклувались аби підтримати національні учуття закинутих сюди земля-

[1] Підкреслено в тексті автором документа.

ків. Ми чекали і вірили у відродження нашої нені України і відродження те настало!

II

1. Написано мною і перекладено для сцени багато, усього тепер і не пригадаю.

а) Було надруковано: Збірник під заголовком «Малоросійській театр» («Український» − цензурою закреслено і написано «малоросійській»), зміщував п'єси «Тарас Бульба», «Катерина» («Мужичка») прем'єра в Галіції, «Цигани на Подолі» («Аза») і «Відьма». Вид[аний] коштом театр[альної] бібліот[еки] С. Розсохіна у Москві (роспов. 2-ге видання). Збірники нівечили дві цензури разом, − драматична і для друку; з п'єс подостався тільки кістяк, а більшість викреслено, через те утрачена усяка літерат[урна] вартість. Окремі видання: «Чортячий напій» (по Толстому), «Дрібнички»(др. у Ташкенті), «Вечір на хуторі», «Оказія з (…)» (у (…)-Гомолинській), «Гріх» (Казань), «Дурникі» (Ташкент), «Мурло», «Весняний промінь», «Запорізький клад», «Чесний Лахман» (Розсохін − Москва).

б) Друковано у часописах і журналах: «Киевская старина» (опов[ідання] «Чорнокнижник»), «Зоря Галіції» (опов[ідання] «Дурний Михалко»), «Рід[ний] край» (опов[ідання] «На дрібні шматочки») і ін.

2. Рецензії зміщувались у багатьох часописах, але де саме тепер не пригадую.

3. П'єса «Чесний Нахман» було перекладено на єврейську мову.

4. Опісля того, як я одібрав премію за п'єсу «Мужичка», Комітет прохав примати мій автобіограф і портрет, я послав, а чи був зміщений і де − не знаю.

5. У багатьох часописах як столичних так і провінційних, де які посилаю.

6. Вміщу і портрети. Видань, де друкували мої портрети, на жаль не збереглось. Де які посилаю.

7. Псевдонім «Ванченко» (управлен по паспорту), а де-коли «Вєді».

8. До цього додам, що я писав і перекладав мо(…)не по умовам строгої царської цензури, маючи метою збільшувати нашу убогу того часу драмат[ичну] літературу і ніколи не гадав і думки не покладав, що за мої щирі потуги внести аби яку користь рідній сцені і народністі я оберу догану і заборону на Україні усього того, що я написав, мав ту непотрібну (…), як-то відродження України. Таку заборону я лічу образливою до сліз і у тим мою нову п'єсу «Попи» хтось-то самовільно видав у Харкові у літографських відтисках (я так і не дізнався хто) і розповсюдив з ухвалою для вистав на робітничих і селянських сценах. У продовж останніх 17 літ, промешканих мною у Закаспійському краю, я тримав Товариство

і у Ташкенті стою на чолі тих проводарів, які піклувались аби підтримати національні учуття закинутих сюди земляків. Ми спорудили гурток і Українську хату, чекали і вірили у відродження нашої нені України і відродження те настало !

Мною написані «Спогади» про моє життя і діяльність у продовж 45 літ служби на сцені. У моїх спогадах зміщується багато правдивих і одвертих поглядів на наш старий театр і його діячів, причини тодішнього занепаду його, відносини уряду і цензури, сміховинні курьіози з життя акторів і багато де якого матеріалу, що має вартість і для історії театру і цікавого для читачів, де не усе те скомпоновано не як сухі спогади, а у оповідальній формі. Спогади я послав до Академії на перегляд.

К. Ванченко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4909, арк. 1– 6. Автограф.

Життя К. І. Ванченка-Писанецького 50 років було пов'язане з театром. Від 1880 р. до початку 1920-х рр. працював в Україні – в російських і українських пересувних театральних трупах М. П. Старицького (1883–1891), В. Грицая (1892), О. Суслова і О. Суходольського (1895), П. Мирова-Бедюха (1895–1898), Г. Деркача (1898–1900) та ін. Сценічний репертуар театральних труп цього періоду формувався в умовах урядової цензури і заборони української літератури, у вузькому річищі селянської тематики.

Талановитому юнакові пощастило близько десяти років працювати в першій об'єднаній українській професійній трупі М. П. Старицького (разом з М. Кропивницьким, І. Карпенком-Карим, П. Саксаганським, М. Заньковецькою та ін.) актором, адміністратором, переробляти драматичні твори інших авторів. За спогадами сучасників, він мав ефектну зовнішність, красивий голос (низький баритон), умів гримуватися, носити костюм, а головне – передавати характер персонажа. Найкраще актор грав комедійні й характерні ролі – Кабиці («Чорноморець»), Карася («Запорожець за Дунаєм»), Винника («Утоплена»), Цигана («Сорочинський ярмарок») та ін.

Відповіді К. І. Ванченка-Писанецького на запитання анкети ВУАН містять цінну персональну інформацію щодо прізвища (Писанецький) і театрального псевдоніма: «Ванченко», «Ванченко-Писанецький», «управлен по паспорту». У сучасних довідкових виданнях і мистецтвознавчих працях досі зустрічаються помилки у написанні прізвища й псевдоніма актора (К. Ванченко-Писатцький тощо).

ВАРЗАР ВАСИЛЬ ЄГОРОВИЧ (16.12.1851, м. Люблін, нині Польща – 29.09.1940) – російський і український економіст, статистик.

№ 104

30 ноября [19]24 г. Москва

I

1.Варзар Василий Егорович

2. 1851 г., 16 декабря

3. Люблин

4. Отец подполковник рус[ской] армии, мать – Елизавета Петровна Брант, родом подолянка, из немецк[их] колон[истов] (отец немец[кий] колон[ист], мать – полька).

5. Происхождение из Молдавии, украинизировалась семья с 1857 г. поселившись в Чернигове.

6. Учился в Черниговской гимназии (окончил в 1869 г.) и СПб технологическом институте (оконч[ил] в 1874 г.).

7. Начало деятельности 1874 г. после окончания СПб Технологич[еского] Инстит[ута] последовательно: Земский статистик Черниг[овской] губ., Председ[атель] Черни[говской] Земс[кой] Управы, Мировой судья, фабричный инспектор, фабр[ичный] ревизор, Упр[авляющий] Отд[елом] Пром[ышленности] М[орской] Тор[говли] и Пер[евозок].

8. Профессор Высш[их] Стат[истических] Курсов при М[инистерстве] В[нутренних] Д[ел] в СПб., профессор Дон[ского] Университета.

9. Профессор 1-го Московск[ого] Универ[ситета], консультант при В[ысшем] С[овете] Н[ародного] Х[озяйства] и Ц[ентральном] С[татистическом] У[правлении].

II

1. Служба в различных учреждениях и наука (Стат[истика] Промышл[енности] и Труда)

2. Вопросы Земского хозяйства и Статистика Промышленности и труда

3. Статистическое обследование русской промышленности в период до и после войны

III

1. Сведения о научной деятельности помещены в моей статье: «Воспоминания старого статистика» в Донс[ком] Стат[истическом] Вест[нике] № 7–9, вышли отдельными оттисками

2. Все писавшие о русской промышленности за период 1900–1910 г., ссылаются на мое исследование, как единственный источник по этим вопросам. Из учебников см. Кауфман А. А. Курс статист[ики] 3 изд. 1916 г. стр. 407, Фортунатов «О статистике», изд. 1921 г., стр. 38, 56 и другие.

3. (…) д-р Клаус прислал мне статью, помещ[енную] в Конродовском словаре «О стачках в России», составленную по моим книгам.

4. Были в (…) словарях Граната (т. 7, стр. 602) и Брокгаузе 2-е изд[ание] и друг[их].

5. Нет

6. Иногда в газетных и журнальных статьях подписывал В. В. (часто смешивали с (…) пов. (…) тоже подписывал В. В.).

В. Варзар

Подпись собирающего сведения – Каллистрат Анищенко[1].

К анкете В. Е. Варзара, к сведениям библиографическим[2]:

1. Реестр написанного: знаменитая в свое время «Хитрая механика», изд[анная] в Женеве, в 1874 г., ред. журн[ала] «Вперед»[3], – о прямом и косвенном обложении трудящихся (… г.)[4]. «Программы для статистико-экономического исследования Черниговской губ.» (1877), «Материалы для оценки земельных угодий», «Труды Черниговского земского[5] статистического отделения», «Материалы для оценки земельных угодий», «Труды Черниговского комитета по еврейскому вопросу» (Чернигов, 1881 г.), статьи: «Евреи – арендаторы в Черниговской губ.» в «Отечественных записках» (1878 № 10); брошюра «Быть или не быть обществу взаимного кредита» (СПб., 1882), проект «Земского банка земледельческого кредита», «Какой кредит нам нужен» (Чернигов, 1891), «Труды Комиссии по исследованию кустарных промыслов в России» (СПб., 1880); исследование «Кустарная промышленность в Черниговском, Борзенском и Новозыбковском уездах Черниговской губ.»; статьи и заметки в журн[але] «Неделя» и газ[ете] «Киевская Заря» и др. Почвенная карта Новозыбковского уезда «Статистические сведения о фабриках и заводах по производствам, не обложенным акцизом за 1900 г.» изд[ание] минист[ерства] финан[ансов] СПб, 1903 г. «Статистические таблицы по обрабатывающей фабрично-заводской, добывающей, горной и горно-заводской промышленности России за 1892–1900 г.», изд[ание] отдела промышленности мин[истерства] финан[сов], СПб., 1902 г.; «Статистические сведения по обрабатывающей фабрично-

[1] У лівому нижньому кутку сторінки К. Р. Анищенком зроблено запис: «30 ноября 1924. ЦЕКУБУ».

[2] Дописано від руки К. Р. Анищенком.

[3] Слова «изд[анная] в Женеве, в 1874 г., ред. журн[ала] „Вперед”» дописано над рядком.

[4] (… г.) – так у тексті.

[5] Наступне слово написано над рядком.

заводской промышленности России за 1908 г.», в двух томах, изд[ание] Минист[ерства] торговли и промышл[енности] 1910 г. под его редакцией[1]. «Списки фабрик и заводов Российской империи за 1900 и 1908 гг.», изд[ание] «Вестника финансов», 2 тома, 1903 и 1910 г.; «Статистические сведения о стачках рабочих на фабриках и заводах за десятилетие 1895–1904 г.», «Статистика стачек рабочих за 1905 г.», изд. 1908 г. СПб., «Статистика стачек рабочих по фабрикам и заводам за тринадцатилетие 1894–1908 гг.»; «Обзор всего стачечного движения в России за 14 л[ет] (1894–1908 гг.)»; «Статистические сведения по применению закона 2 июня 1903 г. «О вознаграждении за несчастные случаи с рабочими» изд[анная] Минист[ерством] торгов[ли] и промышленности. Доклад «По вопросу о сельско-хозяйственном кризисе (конец 80 и начало 90 годов)», изд[анный] в «Трудах Вольного Экономического общества» и отд[ельным] изданием в 1895 г., СПб. Статьи: в энциклопедии Брокгауза и Ефрона «Промышленность России» (в отдельном томе «Россия»); «Хлопок», «Шерсть», «Химическое производство»; в сборнике «Россия в конце 19 века (…) «Маслобойное производство»; «Изделия из каучука»; в «Вестнике Европы» – «О сельско-хозяйственном найме рабочих» (1910); в «Вестнике финансов» статьи «Кустарная промышленность в России в 1900 г.» (не оконченная); в издании «Статистика Юго-Восточного края», Ростов н/Д, 1918–21. Статьи: «промышленность Юго-Восточного края» и «Итоги переписи 1920 г.»; «О понижении производительности труда в промышленности 1919–20 гг.»; «О номенклатуре товаров». В сборнике «Юго-Восточный край», изд[ание] СКВО, статья «Промышленность Юго-Востока». «Статистический обзор промышленности Юго-Восточного края за 1900–1920 гг.» – доклад на съезде статистиков 25 ап[реля] 1922 г., отд[ельное] брошюр[ное] изд[ание] в 1922 г., Ростов н/Д. В трудах Юго-Восточной плановой комиссии при КЭС ряд трудов: «Сборник по районированию» – Промышленность Юго-Востока, вып. I; «Статистический справочник Ю[го]-В[осточной] Р[оссии]» – составлен отдел[ением] по промышленности Юго-Востока, вып. II; «Динамика промышленности Ю[го]-В[осточного] к[рая] за 1921–22 гг.», отд[ельное] изд[ание] в 1923 г., Ростов н/Д; два доклада на Всероссийском съезде статистиков 1922 г. по методологии текущей статистики и «О единой номенклатуре товаров», напечат[анной] в труд[ах] статистич[еского] съезда 1922 г. «Методология текущей промышленной статистики»; «Воспоминания старого статистика», Ростов н/Д, 1924, отд. оттиск из «Статистического вестника» № 7–9, орг. Донского обл[астного] стат[истического] бюро. И, наконец, последние труды: в изд[ательстве] Госплана, М., 1924 г.

[1] Слова «под его редакцией» написано над рядком.

Отд[ельная] брошюра «О новом способе диаграммирования» (статистич[еские] знаки) и в «Вестнике статистики», изд[тельство] ЦСУ, М., – «О ценностном измерении влияния механизации в промышленности»; в сборники в память Н. А. Каблукова, М., 1924. – О предприятии, как единице учета в промышленной статистике (глава из очерков о «Промышленной статистике», изд. Госиздата, 1924, М., учебное пособие).

В работе для «Сборника экономической науки», М., 1924 г. – «О нагрузке промышленных предприятий» и др.

9 декабря 1924 г. Москва

P.S. 16 грудня 1924 р. в Москві відбулось вшанування 50-тилітнього ювілею громадської діяльності В. Є. Варзара. Статті з цього приводу уміщено в москов[ській] «Правде», № 287, та «Торгово-промышленной газете» № 286. 1-й держ[авний] Москов[ський] університет, Держплян і др. установи за 1000 чоловік шанували В. Є. банкетом і піднесли адреси.

К. А[нищенко]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4910, арк. 1–3. Автограф.

В. Є. Варзар вважається засновником промислової статистики в Російській імперії. У фундаментальній праці «Очерки основ промышленной статистики» (т. 1–2, 1925–1927) він розглянув проблеми російської і світової статистики, провів два статистичні дослідження російської промисловості (1900, 1908; «Варзарівський перепис»), матеріали яких В. І. Ленін використовував у своїх працях. Родина Варзарів жила в Чернігові з 1857 р. У 1875–1892 рр. В. Є. Варзар працював у статистичному бюро Чернігівського земства, був мировим суддею, головою Чернігівського повітового земства. На цій посаді його шляхи перетиналися з родинами Могилянських, Шрагів, Коцюбинських, Верзилових тощо.

ВЕРЗИЛОВ АРКАДІЙ ВАСИЛЬОВИЧ (08.12.1867, с. Ковчин Чернігівського пов., нині Куликівського р-ну Чернігівської обл. – 14.07.1931) – історик, краєзнавець, педагог, культурно-громадський діяч на Чернігівщині.

№ 105[1]

12 жовтня 1924 р. Чернігів

I

1. Верзилов Аркадій Васильович

[1] У правому верхньому кутку підпис «А. Верзилов», в лівому – примітка: «надійшло до комісії 22.10.1924».

2. Народився 8 грудня 1867 р.[1]

3. В селі Ковчині Черн[ігівського] пов. Черн[ігівської] губ. від православних батьків, тепер належу до української автокефальної церкви українців[2].

4. Батько й мати були Ковчинськи полупанки українці, у батька було 28 д[уш], а у матери 7 д[уш] і батько вчився в повіт[овому] Черн[ігівському] училищі й увесь вік служив в Чер[нігівській] Палаті, а потім в окр[ужному] суді, мати напівграмотна.

5. Рід Верзилових з підсу(…)дків с. Рогозок, що втикли в Ковчин, служили в черніг[івських] установах на маленьких посадах, женились на заміжних селянках, дід мій оженився на панні, викравши її, дістав у по(…) 84 д[уш]. Рід матері Делеурових від полоненого турка, дід служив у черніг[івській] поштовій конторі, оженився на панні з Н(…)ка, що в приданне привела сем'ю дворових крипаків. Визнаних діячів в роді не було.

6. Грамоті вчив мене батько та його письмоводи, потім я скінчив Чернігівську тоді класичну гімназію, маючи здібності й цікавість до мов і гуманітарних наук. З учителів, що мали з якого-нібудь боку добрий вплив на мене: директор Кизимовський, інспектор Лапа, класовий наставник Крилов, історик та географ Круковський, словесник Винник, класики Городецький й Титов.

З міркувань наукових і національних поступив на історико-філологічний факультет Київського університету, куди тягнув мене В. Б. Антонович, у якого я працював по історії України, археології й в Київ[ському] Ц[ентральному] архіві, де допомогав мені Каманін. У Ів. В. Лучицького працював по економічній історії й історії реформації в Польщі, у Фортинського й класиків вчився методології; приємне враження засталось від Якубовського, Гилярова, Плит(…)ова, Леціуса, Іконнікова й Голубева, а з чужих професорів від Дашкевича й Буданова-Владимирського.

В Університеті пробув з 1887 до 1891 р., державний іспит здав в Комісії під головуванням академіка В. І. Латишева в 1893 р.

7. З дитинства був релігійний до містицизму й аскетизму, хоч з домашних тільки мати трохи була релігійною; в гімназії під впливом товаришів, головним чином П. П. Полторацького, наївну релігійність замінила ідейність спершу народницько- народовольського напрямку, далі українського, що залишився назавжди, тоді як народовольчество замінилось толстовством і конституалізмом з додатком драгоманівського анархізму. В гімназії був потайний гурток-громада, но пізніше була під впли-

[1] Закреслено «від православних».

[2] Наступне речення закреслено.

вом поета Кононенка й Б. Кістяківського та М. Рудисова, що приїхали з Київа. За приводом Б. Кістяківського в Києві я вступив до студентської громади, що була під керівництвом В. Б. Антоновича і познайомився як з старими так і молодими українськими громадянами: Кониським, Ковалевським, Житецьким, Науменком, Лисенком, Старицькими, Косачами, Га(…)ними, Беренштамами, Трегубовим, Новицькими. З Кониським ще на першому курсі їздив до Галичини, де познайомився з Барвінським, Гл(…)иловичем, Франком, Павликом, Огоновським. Наукову працю почав у В. Б. Антоновича з 1-го курсу на семінарі, де почав обробляти тему з історії торгу й промислу на Україні до Люблінської унії, підібрав в К[иївському] У[країнському] Архіві матеріял, а через В. Б. Антоновича використав всі друковані джерела й книжки і написав свої очерки по історії торговлі Южної Русі до 1569 р., які подав в Госуд[арствену] Комісію Латишеві, як кандидатську працю і одержав диплом 1-го ст[упеня].

З Драгомановим і Франком мене зв'язував М. В. Ковалевський, якому я коли почав служити давав щорічно 100 р[ублів] на видання (…) «Народ, життя і слово». Отже зараховуя себе до школи наукової і громадської В. Б. Антоновича й Драгоманова – з чужих діячів признавав вплив Михайлова, Чернишевського, Тургенєва, Толстого, «Рус[ьких] Відомостей», «Вестника Европы», Глодстена, Парнеля, Бебеля.

8. Хоч по освіті я був філолог, по професії учитель та я ухилявся від бюрократії, тому коли мене обрано за Городського Секретаря в Черн[ігівській] Гор[одській] Думі в 1893 р., то це мене втягло в громадську службу по виборах і громадську діяльність на ціле життя в Чернігові. Як я осівся в Чернігові, то ми з Шрагом, Тищинським та Андріївським заснували Черн[ігівську] Укр[аїнську] Громаду, в якій я працював до 1906 р., їздив делегатом від неї на всеукраїнські з'їзди в Києві, Одесі, був делегатом від Ч[ернігівської] Думи в Полтаві на з'їзді та на святах відкриття пам'ятника Ів[ану] Котляревському. Під час революції 1905 р. я вступив в рос[ійську] К[онституційно]-Д[емократичну] партію і був обраний за Черн[ігівського] Голову від поступової й ліберальної більшості Черн[ігівської] Думи, проводив вибори до державних Дум за увесь час існування Державної Думи, брав участь в заснуванні Черн[ігівської] Просвіти, працював в Черн[ігівській] У[ченій] Арх[івній] Комісії, брав участь в заснуванні Черн[ігівського] історичного музею, тепер 2-й советський, проводив в Чернігові план загальної освіти, будував школи в українському стилю, даючи завдання архітектові Ів. М. Якубовичеві, заснував педагогічний музей. Під час столипінської реакції боровся з істинно-руськими й націоналістами й обстоював права гор[одського] і зем[ського] самоврядування й здобутки першої революції; провів в Ч[ернігівській] Думі постанову про вшанування пам'яті Шевченка з на-

годи 100-літніх роковин народження; коли вмер Л. Толстой, то після моєї пропозиції й промови вшановано пам'ять його. Губернатор А. А. Хвостов на передодні революції 1905 р. не хотів мене затверджувати за Городського Секретаря, міністр Св(…)ков теж не хотів затверджувати за Город[ського] Голову, хоч потім під притиском моїх прихильників і затвердили[1].

Під час революції 1917 р. я порвав з рос[ійською] К[онститутаційно]-Д[емократичною] партією й пішов з автономистами і федералістами, що перетворились в С[оціалістів]-Ф[едералістів] партію (…) на виборах до Чер[нігівської] Гор[одської] Думи так і до установчих зборів, (…) що в Городській Думі 1917 р. проти мене скла(…) К[а]детів і меншовиків і С[оціалістів]-революціонерів, що привели в Голову Серг. Соколова, а мене обрали тільки за Товарища Голови. Пізніше в 1918 р.[2] за виходом Соколова мене знов обрано за Голову, на цій посаді я добув до скасування Радянською Владою городських установ самоврядування в 1919 р.

В 1917 [році] чернігівські українці заснували українську гімназію (тепер трудова школа ім. Коцюбинського) і мене примусили завідувати ней, опісля українське мін[істерство] освіти затвердило мене директором. На цій посаді я пробув до приходу денікінців в кінці 1919 р., коли укр[аїнську] гімназію фактично закрили, бо заборонено було давати укр[аїнській] школи кошти, разом з тим Денікінський губернатор (…) не хотів мене залишати Головою, як би то (…). Тоді я під час війни Денікінців з більшовиками мусів виїхати з Чернігова до Єлісаветграду, де пробув 1920 и 1921 рр., учителюючи та лекторизуючи по українознавству.

Повернувшись в 1922 року до Чернігова, я працював якісь час в губкомхозі і разом учителював по українознавству.

9. Отже стан мій протягом всього життя громадянського службовця на посадах Городського Секретаря (Городської Думи і Управи) з 1893 р. до 1906 р., потім Чернігівський Городський Голова з 1906 р. до 1919 р., посади учителя по українознавству з 1917 р. до сего 1924 р. Коли в 1923 р. мене «вичищено» з Чернігівського Губ(…)комхозу, я поступив до Чернігівського губархіву председателем Укр[аїнської] розборочної Комісії, де і зараз служу, ще працюю на курсах українізації з 1923 р.

II

1. Основна (…) праці була громадська служба по виборах, наприкінці педагогічна, на другому плані наукова й на третьому газетярська.

2. Питання городського господарства, українознавство, а в науці історія українська, в газетах дописи, некрологи.

---

[1] Далі закреслено 16 рядків.

[2] Уточнення «в 1818 р.» дописано над рядком.

3. В науці[1] історія торгу й промислу, міст; в громадській діяльності народна освіта й муніципалізація підприємств.

III

Очерки по истории торговли Южной Руси с 1480 г. до 1569 г. (по щоденникам а не (…) уміщено в Чернігівському Земському Збірнику за 1898 р. № 1, 2, 6, 7. Були окремі відбитки книжкою.

«Очерк истории г. Чернигова» в сборнике тридцатилетия деятельности Черн[иговского] Гор[одского] Общ[ества] Самоуправления за 1901 г.; в 1908 р. було ще напечатано до [XIV] Чернігівського Археологічного з'їзду [1908] «Очерк истории г. Чернигова 967−1907 гг.»

В трудах Черн[ігівської] Ученої Архівної Комісії доклади – статті: «Были ли в Чернигове униатские архимандриты» (вып. 8); памяти А. М. Лазаревського (вып. 5); памяти В. Б. Антоновича (вып. 7); воспоминания о нем (приложение в 7-ом вып.); памяти П. М. Добровольского. В Земском сборнике Черн[иговском] приюте (история); некролог П. М. Добровольский.

Статті до історії Чернігівського городського господарства: взаимоотношения Черниговского Городского Самоуправления и Черниговского уездного земства по групі оподаткування − (…) брошура окремим відбитком.

В згаданім збірнику 30-ліття статті з історії торгу і промислу в Чернігові (…), писав дописи з Чернігівського життя до Київського часопису «Жизнь и искусство», (…) некролог Н. П. (…), пам'яті О. Марковича, кирилометодієвця з приводу упорядкування його могили й постанови надгробку Черн[ігівською] укр[аїнською] Громадою. Коли виникла в Києві Рада, я теж писав дописи з Черн[ігівської] пригоди про вибори до першої Думи Шрага, Муханова, Свечкина й Хижнякова. Писав також й про відділення Холмщини. Ще й у Франковсько-Драгоманівському «Народі» умістив якусь замітку, яка вийшла з приміткою Драгоманова. Ще студентом в Чернігівських Губ[ернських] Відомостях помістив етнографічний зошит легенд про Петра В[еликого], і там же опис розкопок Провалля на Соборній Площі, в яких я брав участь.

Писав також дописи до Русских Відомостей. Пригадую дописи про сліди Н. Д. Долгорукової, (…) Н. П. Савицького, про питання в Чернігівській Думі за вшанування пам'яти Шевченка з приводу сто літ з дня народження в 1914 р.

2. Рецензію на очерки історії торговлі дав І. Л. Шраг з додатком М. С. Грушевського в Записках наукового Товариства в зв'язку з оглядом

[1] «В науці» дописано над рядком.

Чернігівського Земського збірника. Потім М. С. Грушевський зазначив очерки по історії торговлі в своїй історії України-Руси в томі, присвяченому історії торговлі і промислу за литовських часів.

Рецензія на збірник тридцатиліття (…) Черн. (…) була в Вестнике Европы за (…) 1901 чи 1902 рік. На перепечатку «Очерк истории г. Чернигова» в 1908 р. була рецензія в Історичному Віснику в зв'язку з Черн[ігівським] Арх[еологічним] з'їздом.

Опис розкопу провалля на Соборній Площі (відбиток з Чернігівського Губернського Віснику). Губернатор (…) послав в Петербурзьку Археологічну Комісію, яка вислала мені (…) подяку не пригадую чи за розкопки чи за описання.

3. Перекладів на чужерідні мови моїх трудів не було.

4. В якомусь напівофіційному виданні (…) обсягу в 1913 чи 1914 р. з приводу трьохсотліття дому Романових було подано відомості про мою діяльність як Черн[ігівського] Гор[одського] Голову й уміщено фотографію, крім того знімався на (…) і в Полтаві під час одкриття Пам'ятника Котляревському 1902 р. на Земському городському з'їзді в Москві під час війни.

Псевдонім Ковчинець, (…) Ковчинський.

Верзилов А.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4930, арк. 1– 12. Автограф.

А. В. Верзилов – один із краєзнавців старого вишколу, відомий у Чернігові громадський діяч. Учень В. Б. Антоновича. Навчався в Університеті св. Володимира в Києві одночасно з М. С. Грушевським, М. В. Довнар-Запольським, М. Ф. Біляшівським. У листах до П. П. Курінного зізнавався: «Сковорода і Антонович – мої ідеали» (за інформацією Г. М. Кураса). Як краєзнавець він зібрав унікальні відомості про минувшину Чернігова і його округу. Чимало згаданих А. В. Верзиловим пам'яток і споруд не збереглися, численні підприємства, установи, заклади освіти та культури за різних обставин припинили своє існування й загубилися в часі, але вони залишилися в його краєзнавчих дописах. У них подається багато невідомих або маловідомих подробиць з наукового, культурного і суспільного життя Чернігова та його діячів. У назвах майже всіх його краєзнавчих праць є слова «Чернігів», «чернігівські», «чернігівці» тощо.

У громадській діяльності А. В. Верзилов впроваджував у життя національні й культурно-освітні ідеї, закладені його університетськими вчителями. Він був головою Чернігівської міської думи (1906–1919), чле-

ном перших українських політичних партій, Чернігівської губернської вченої архівної комісії, одним із засновників потужної просвітницької організації «Громада» (1893–1905), до якої входили О. А. Тищинський, В. П. Андрієвський, О. Л. Глібов, І. Л. Шраг, В. І. Самійленко, О. О. Русов, С. Ф. Русова, Б. Д. Грінченко, М. М. Грінченко, М. М. Коцюбинський, В. У. Коцюбинська, С. П. Шелухін та ін.

У 1920–1930-х рр. А. В. Верзилов співпрацював з установами ВУАН. Вів активну роботу в Постійній комісії для складання Біографічного словника діячів України, зокрема упорядкував списки діячів Чернігівщини з 1764 р., діячів Чернігівщини на літеру «А». Входив до складу Комісії Старого Чернігова та Чернігівщини (згодом Лівобережної України) у складі Історичної секції ВУАН.

Як справедливо писав Марко Антонович, «в українському житті він відіграв важливу роль, як солідний, сумлінний і невтомний робітник, один з тих тоді вже численних діячів, на плечах яких спочивало українське життя кінця минулого і початку нашого століття»[1].

В історіографії щодо А. В. Верзилова дослідники досить часто згадують як два самостійні документи автобіографію і біографічну анкету А. В. Верзилова з посиланням на ту ж саму архівну справу (ІР НБУВ, ф. Х, спр. 4930, арк. 1–12). В обох випадках ідеться про «Анкету Всеукраїнської Академії Наук для біо-бібліографічного збірника діячів України». Анкета містить три підрозділи, перший має назву «Біографічні відомості». Усі відповіді на запитання анкети А. В. Верзилов дає одноразово і власноруч. Окрім того, в архіві П. П. Курінного, за повідомленням українського історика Г. М. Кураса, зберігається ще одна автобіографія А. В. Верзилова (1928), невідома поки ще українському науковому загалу (Архів УВАН у США, фонд П. П. Курінного).

У відповідях А. В. Верзилова на анкету ВУАН багато нерозбірливих для прочитання слів. М. Д. Антонович, з ініціативи якого готувалася до друку праця А. В. Верзилова «Мої спогади про чернігівських археологів», відзначав: «Почерк у А. В. Верзилова був нерозбірливий, а тому машиністка, яка переписувала рукописа, дещо пропустила, дещо переписала неправильно. В цих випадках ми ввели дрібні редакційні зміни, залишаючи чернігівську мову без змін»[2].

---

[1] Верзилов А. Мої спогади про чернігівських археологів // Український історик. Нью-Йорк та ін., 1991. 1–2 (108–109). С. 151.

[2] Там само.

ГАЄВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ ПАРФЕНОВИЧ (1872, м. Тульчин, нині Вінницької обл. − 28.05.1933, Київ) − режисер, педагог, театральний художник.

№ 106[1]

январь 1922 г.

I

Профессор Высшего муз[ыкально]-др[аматического] института им. Н. Лысенко.

Родился в 1872 году, от роду 50 лет[2].

Режисером с 1899 г. − 23-ий год.

Театр[альным] педагогом с 1909 года − 13-й год (В звании професора Высшего Муз[ыкально]-др[аматического] Института с 1918 года).

1) Общее образование (высшее математическое) закончил в 1894 году.

2) Специальное образование − Музыкальная школа [М. А.] Тутковского по классу сольного пения проф[ессора О. О.] Сантогано-Горчаковой и оперный класс.

3) Режиссерскому делу за отсутствием специальных школ обучался самостоятельно (литература, история культуры и стилей, практика сцены и ея техника и др.), закончив поездкой заграницу, где изучал театры Австрии, Германии, Италии и главным образом Франции с технической и механической стороны.

I. Театральная деятельность

а) Русская драма. С 1899 года служил исключительно в крупных театральных делах режиссером, за 23 года режиссуры служил только у 4−5 антрепренеров, оставаясь у них подряд по много сезонов (Дуван-[Торцов И. Э.] − 3 сезона, Багров − 4 сезона, Михайловский − 7 сезонов и т. д.).

Служба протекала:

Вильно. Дуван. Город[ской] театр.

Киев. Дуван (т[еат]р Грамотности и т[еатр] Соловцов); [М. Ф.] Багров (там же); Мевес (т[еат]р Грамотности).

Одесса. Городской театр (Никулин, Багров, Браккале); Драм[атический] театр (Михайловский); Театр Трезвости (Попечительство, Кручинин, Михайловский).

Рига. Городской театр (Михайловский).

Самара. Городской театр (Кручинин).

---

[1] Над заголовком у правому верхньому кутку дописано: «Родился в Подольской губернии. Внук известного украинского писателя Василия Грогулевича, друга Кулеша». Під заголовком записано від руки: «Помер 1933 р.».

[2] Тут і далі підкреслювання в тексті авторські.

Гастрольные поездки:

1) С П. Орленевым (Одесса − Самара). 2) П. Самойловым (Петроград, Харьков, Полтава, Москва, Казань). 3) В. Н. Давыдовым (Рига − Одесса).

При 1-й национализации театров Советской властью был зачислен режиссером в Киев[ский] театр «Соловцов», ныне т[еат]р им. Ленина, где и состоял на службе до сего времени.

За период с 1899 г. по 1922 г. поставлено много пьес главным образом серьезного репертуара, из них более интересными постановками считались:

Киев. Т[еатр] Грамотности, антрепр[иза] Дуван (1905−1906 г.) − «Зеновар фиаско», «На пути в Сион», «Дети солнца».

Киев. Т[еатр] «Соловцов», антр[еприза] Дуван (1906−1907). «Эрос и Психея», «Виола», «Гамлет».

Одесса. Город[ской] театр, антр[еприза] Никулина (1907−1909) − Ибсен «Северные богатыри», «Пир в Соль(…)», «Маленький Эльф», «Джен Габр Борнмен»; Метерлинк: «Жизель»; Гофмансталь «Свадьба Зобенды»; Уайльд «Флорентийская трагедия» (1-й раз в России).

Одесса. Лето. Т[еатр] Трезвости. Сологуб: «Победа смерти»;

Одесса. Город[ской] театр, антреп[риза М.Ф.] Багрова. Аристофан «Лисистрата», Гордон «Сатана» (1-й раз в России), Ибсен «Столпы общества» (1909−1910);

Там же. «Волки и овцы» (новая инсценировка), «Любовь 3-х королей» С. Бенелли, «Ужин шутов» (1910−1914).

Киев. Т[еат]р «Соловцов», антреп[риза] Багрова (1911−12). «Пе(…) ша» Беляева, «Портрет Дориана Грея» Уайльда, «Бегство Габриеля Шилина» Гауптмана.

Рига. Рус[ский] театр, антр[еприза] Михайловского (1914−15–16). «Много шума из ничего» Шекспира, «С[оюз молодежи]» Ибсена, Андреева «Не убий», «Катерина Ивановна», «Проф[ессор] Старицын».

Одесса. Др[аматический] театр. Антр[епренер] Михайловский (1914–15–16) «Осенняя скрипка», «Мысль» Андреева, «Рас(…)» Ибсена, «Тот, кто получает пощечины» Андреева.

Киев. Гостеатр им. Ленина − «Заговор (…)», «Лоренцанио», «Последние», «Мария Ивановна» и другие.

б) Опера.

Пост[оянно] и весну 1911 года служил в Одесском город[ском] театре в Итальянской опере у антрепр[енера] Бракалле, где, между прочим, ставили оперы «Гибель Фауста» Берлиоза с участием артистов Пинтучи, Ди-Лукка и Анкона.

Режисерство в опере мог принять благодаря окончанию оперного класса проф[ессора] Сантогано-Горчаковой, где пройдены были и

по(…) ти на сцене 15 оперных партий, между прочими «Онегин», «Демон», «Пиковая дама», «Паяцы», «Травиатта» и др.

в) Украинская драма:

В сезон 1917−18 года по приглашению «Украинского национального театра» в Киеве (Троицкий народ[ный] дом) ставил с украинск[ими] актерами пьесы: «Огни Ивановой ночи» Зудермана, «Тартюф» Мольера (1-й раз на украин[ской] сцене), «Панна Марфа» Ви[нни]ченко (1-й раз в России), «Оборона Буши» Старицького и готовил «Уриель Л(…)сту», но изменившиеся политические события прервали работу. В 1921 году в том же театре по предложению Губнаробраза ставил пьесу «Куркуль».

II. Педагогическая деятельность

С 1909 года преподаю в драмат[ических] школах «практику сцены», «режиссерское искусство», «сценическую импровизацию» и «аналитику театра». Преподаю в русских и украинских школах, а именно:

1) в 1909−1910 г. в Одессе. «Драм[атическая] школа имени М. И. Морской»;

2) в 1910−1911 г. в Одессе. «Школа Е. А. Мочаловой»;

3) в 1911−1912 г. в Києве. «Муз[ыкально]-драм[атическая] школа Н. Лысенко»;

4) в 1912−1913 г. в Риге. «Муз[ыкально]-драм[атическая] школа Гижицкого».

5) в 1913−1914 гг. в Риге. «Муз[ыкально]-драм[атическая] школа Гижицкого»;

6) в 1914−1915 г. в Одессе. «Школа Е. А. Мочаловой»;

7) в 1915–1916 г. в Одессе. «Школа Е. А. Мочаловой»;

8) в 1917−1918 г. и по сие время в Киеве в «Высшем муз[ыкально]-др[аматическом] Институте имени Н. Лысенко» (на русском и украинском отделениях)[1];

9) в 1918 г. в Киеве в «Украинской Державной драмат[ической] школе»;

10) в 1920 г. а) «Высший муз[ыкально]-драм[атический] Институт им. Н. Лысенко»;

б) Режиссерско-инструкторские курсы «Дом профсоюза»;

в) «Драм[атическая] школа О[бщест]ва Народного Театра и Искусств»;

г) «Школа-студия о[бщест]ва Преподавателей» (рус[ское] и украин[ское] отделения);

11)

12) 1921 году.

[1] Тут і далі підкреслювання в тексті авторські.

а) «Институт им. Н. Лысенко»;

б) «Драм[атическая] школа О[бщест]ва Народ[ного] Театра и Искусств»;

в) «Студия О[бщества] Преподавателей», «Студия драмы Совработников».

В настоящее время читаю лекции в «Институте Лысенко» и «Студии О[бщества] Преподавателей». С 1 мая начинаю курс «Аналитика театра» на научно-драм[атическом] отделении «Высшего Института им. Н. Лысенко».

III. Литературно-музыкальная деятельность

Музыкальное образование давало возможность при постановке драмат[ических] пьес писать собственную музыку, например:

1) «Хор монахов» для пьесы «Уола» Жулавского (Киев).

2) «Серенада Джамино» − «Уфин (…)» Бенелли (Рига).

3) «Легенда рыцаря» − «Песнь любви и смерти» Бурженина (Одесса) и другие.

Кроме того В. Идзиковским изданы в Киеве следующие ноты:

1) «Les s[on]s verts» (Зеленые звуки), вальс.

2) «La Raillense» (Насмешница), вальс.

3) «Ночь смотрит тысячами глаз», романс для баритона.

4) «L'eto(…)deric» (Ветренница), вальс.

5) «Порой мне хочется забыться, умереть», романс для тенора.

6) «Песня без слов», на тему стихов С. Надсона.

Литературные работы разбиваются на две группы: 1) Статьи специальные по театру и 2) беллетристику. К 1-му отделу относятся (помещенные в журналах) «В мире искусств» и «Репертуар» (Рига), следующие специальные: 1) «Нем(…) поеты оперной сцены» (Режиссура»). 2) «О театре − вопросы репертуара». 3) «Что нам дал А. Чехов». 4) «О самообмане и красивой лжи» («Каинова печать» Л. Андреева). 5) «Одиночество» («Дикая утка» Ибсена). 6) «Женщина» (пьесы Л. Андреева). 7) о «Чайке» Чехова и много других статей в разных журналах. В журнале «В мире искусств» два года вел театральный и режиссерский отделы.

Из переводных работ: 1) «Миртовый венок» п. Зд. Жулавского с польського (шла в театре «Соловцов» в 1906 г.); 2) драматические этюды Олеся (с украинского) а) «На свой путь», б) «Осень», в) «При свете костра», г) «Трагедия сердца» (в стихах); все шли на русской сцене; 3) «Я должен быть с ними» др. Черкасенко, перевод приобретен в собственность Губнаробразом для районных театров (1921). Написаны еще (…) на сцене, исценировки: «Законы времени», «В карете», «А(…)асфер» и другие.

Научные работы:

Издание «Дніпросоюза» в «Театральном пораднике»:

1) «Задачи режиссера» (8 печатных листов с 42 иллюстрациями) на украинском языке;

2) «Устройство упрощенной сцены» (готовится к печати);

3) «Принципы и навыки постановки массовых и групповых сцен в театре» (заканчивается).

IV. Техно-строительная деятельность

Благодаря детальному изучению техники театра заграницей и математическому образованию, мною были отстроены и оборудованы по последнему слову техники 2 театра: 1) Евпаторийский городской театр (по приглашению Евпаторийской городской управы); 2) Драматический театр Ста(…)рова в Одессе (бывший Сибирякова).

Все сметы, планы, чертежи и расчеты были сделаны мною лично. Работы велись под моим личным наблюдением. В успешности работы мне выданы официальные аттестаты.

V. Служебно-административная деятельность

При советском правительстве занимал следующие должности:

1) Заведующий Державной Украинск[ой] драмат[ической] школой. 1918 г.;

2) инструктор театрально-педагогической секции Губнаробраза. 1919 г.;

3) завед[ующий] педагогич[еской] театральной секцией Губнаробраза. 1920 г.;

4) член репертуарно-театр[альной] комиссии Губнаробраза. 1920−11921 гг.;

5) професор Государств[енного] Высш[его] Муз[ыкально]-др[аматического] Института [Н.] Лысенко с 1918;

6) режиссер Гостеатров (с 1920);

7) заведующий театральным отделом Всевыдата с 1921.

Г. Гаевский

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5060, арк. 1−2. Автограф.

Г. П. Гаєвський – театральний актор, режисер, педагог. Його театральний шлях розпочався майже на 20 років пізніше, ніж К. І. Ванченка-Писанецького, в дещо іншій культурно-політичній ситуації в країні (див. док. № 103). Здобув різнобічну освіту – математичну, музичну; вивчав організацію театральної справи за кордоном. Театральну діяльність режисера розпочав у Києві на професійній сцені

першого стаціонарного російського драматичного театру «Соловцов» (після націоналізації – Другий театр Української радянської республіки ім. В. І. Леніна), з антрепризою в Одесі (з 1901). Нарівні з антрепризами, репертуар українських театрів був насичений закордонною класикою. Викладав сценічне мистецтво, практику сцени, сценічну імпровізацію тощо в Музично-драматичній школі Миколи Лисенка (з 1918 – Державний музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка), був професором у Київському державному музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка (викладав режисуру). Автор першого в Україні посібника з режисури «Завдання режисера» (в серії «Театральний порадник»; Київ, 1920, т. 1). Переклав українською мовою п'єси С. Моема, Е. Сінклера. В ці ж роки в Державному музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка викладав техніку сценічної мови В. В. Сладкопєвцев (див. док. № 85).

ГОЛИНСЬКИЙ МИХАЙЛО ТЕОДОРОВИЧ (02.01.1890, с. Вербівці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. – 01.12.1973, Едмонтон, Канада) – оперний співак, тенор.

№ 107

[не раніше 1927 р.][1]

Голинський Михайло Теодорович. 2 січня 1892 р. Село Вербівці повіт Городський (Галичина). Українці-хлібороби – отець шляхетського роду (дворянського. З родини – (…) брат д-р. Іван Семанюк (Марко Черемшина), визначний галицький новеліст. Студент-юрист.

Співу учився у найкращого проф[есора] поляка Чеслава Заремби (у Львові) – а закінчив студії (2 літа) у славного – бувшого співака-тенора, а зараз одного з перших маєстрів – Едоардо Гарбіна в Мілані (Італія). Був старшиною при Укр[аїнській] галицькій армії, яко ад'ютант тов[ариша] Міністра Військових справ.

В опері працюю 3-й рік – а змусила мене моральна потреба – о сцені мріяв я вже від 10 років життя. Підготовчу сценічну освіту одержав я у проф[есора] Заремби, з котрим переробив музично і сценічно 6 оперових партій. Сього(…) проф[есора] Зарембу уважаю провідною звіздою в моїй довгій кар'єрі.

Працював як прем'єр (6 місяців) в Поморських операх: в Торуна, Бідгоща, Грудзьондзі, а опісля був заангажований як перший тенор-прем'єр до столичної польської опери у Варшаві. Виступав в операх: «Галька»

[1] Дату встановлено за текстом документа.

(Йонтек), «Паяци» (Каніо), «Тоска» (Каворадосі), «Кармен» (Дон Хозе), «Аїда» (Радомес), «Жидівка» (Елеазар).

З Варшави приїхав до Укр[аїнської] Держ[авної] опери в Одесі – де був перший цикль – звідти приїхав до Української Державної опери в Києві і тут був 1 ½ місяця. В Одесі і Києві співав на українській мові: «Аїда» (Радомес), «Казки Гоффмана» (Гоффман), «Кармен» (Дон Хозе), «Паяци» (Каніо).

В Києві працював до 19 лютого 1927 р. Зараз виїджаю на гастролі до опер: у Львові, Варшаві, Відні (Staatsopera) і Букарешт (Королівська опера).

Відомості бібліографічні і критику підішлю пізніше.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5062, арк. 1. Автограф.

М. Т. Голинський – всесвітньо відомий український оперний і камерний співак- тенор. Учень Чеслава Заремби (Львів) і Едоардо Гарбіна (Мілан, Італія). Співав на сценах Львова, Одеси, Києва, Харкова, Москви, Тбілісі; пропагував українську музичну культуру в Європі, Канаді, США, де включав у концертні програми камерні твори українських композиторів – М. Лисенка, О. і Н. Нижанківських, С. Людкевича, М.-О. Гайворонського, В. Балтаровича, І. Недільського. У Харкові 1929 р. з ініціативи М. Т. Голинського була вперше поставлена опера А. Вахнянина «Купало», в якій партію Одарки виконувала Марія Литвиненко-Вольгемут, Степана – Михайло Голинський, Максима – Іван Паторжинський. 1929 р. на сцені Большого театру СРСР у Москві вперше за всю його історію співав українською мовою партію Радамеса в опері Дж. Верді «Аїда». У львівський період творчості виступав у концертах на пошанування діячів української культури, літератури, мистецтва: Тараса Шевченка, Івана Франка, Богдана Лепкого, Миколи Лисенка, Симона Петлюри. Від 1938 р. жив у Канаді.

Ось як писав про нього Остап Вишня 1927 р. в харківській газеті «Мистецькі силуети»:

«Михало Голинський – прем'єр нашої Харківської стольної опери.

Михайло Голинський – героїчний тенор.

Михайло Голинський – видатний артист, і ім'я його в мистецьких колах далеко-далеко поза Україною суще.

Героїчний тенор…

Що таке взагалі герой?

Це – людина, що після дванадцятої години вночі може спокійно собі повертатися додому Холодною горою аж до Григорівського шосе…»

ГУДЗІЙ МИКОЛА КАЛЕНКОВИЧ [21.04(03.05).1877, м. Могилів-Подільський, нині Вінницької обл. – 29.10.1965, Москва] – російський і український історик, літературознавець, педагог.

№ 108

1922 г. Москва

I

1. Гудзий Николай Каллинкович
2. 21 апреля 1887 г.
3. г. Могилев-Подольский, православный, украинец
4. Отец – чиновник из крестьян Киевской губ[ернии].
5.
6. Окончил историко-филологический ф[акульте]т Киевского университета в 1911 г.
7. Как историк литературы стал (…) с 1910 г., когда впервые (в «Рус[ском] Филолог[ическом] Вестнике») появилась моя статья «Прения живота и смерти» и новый украинский список».
9. С 1915 г. прив[ат]-доц[ент] Киевского У[ниверсите]та по кафедре русской литературы, с 1918 – профессор Крымского у[ниверсите] та, с 1922 – профессор 2-го Московского у[ниверсите]та, (…), член Рос[сийской] Академии худож[ественных] Наук.

II

1. Научная работа – история литературы

III

1. Важнейшие работы. «Литератур[…] «Слова о полку Игореве» за двадцатилетие (М. М. П. Пр. (…). 1913). «Переводы «Zywotów Swityсh» Петра Скарги в Юго-Западной Руси», К., 1917, «К истории ле(…)дно Па(…) Григории, Пб., 1917», К легендам об Чуде Пре(…) и А(…)о(…)ес Прите(…) Варшава, 1915 и др., всего свыше 20-ти печатных трудов.

7. Фотографической карточки приложить не могу. (…) сейчас (…).

Ник. Гудзий[1]

Москва, Трубниковский, 26, кв. 37.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5077, арк. 1. Оригінал. Рукопис.

М. К. Гудзій – дослідник літературної спадщини Київської Русі, давньої української та руської літератур у контексті літературної традиції слов'янських народів. Вищу освіту здобув в Університеті св. Володимира в Києві (1911), викладав у Таврійському університеті (1918–1921).

[1] Анкету зі слів М. К. Гудзія заповнено К. Р. Анищенком.

У 1957–1963 рр. завідував відділом давньої української літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Згодом працював у Москві (викладач вишів, співробітник Інституту світової літератури АН СРСР ім. О. М. Горького). Академік АН УРСР (1945).

Починаючи з 1914 р. серед наукових інтересів М. К. Гудзія – «Слово о полку Ігоревім», зокрема, він здійснив наукове видання тексту (1936, 1955), переклав його російською мовою, підготував наукові коментарі та понад 30 статей про «Слово», в яких розкрив різні аспекти дослідження визначної літературної пам'ятки. Автор кількох узагальнюючих монографій з літератури Київської Русі. У 1938 р. ініціював святкування 750-річчя написання твору. Тема «Слова» пов'язала на довгі роки літературознавця М. К. Гудзія і зоолога М. В. Шарлеманя. «Всячески приветствую Ваши разыскания по „Слову"», – писав у листі від 30.12.1948 р. М. К. Гудзій М. В. Шарлеманю. Вчені обмінювалися працями, обговорювали дослідження одне одного й колег, що вивчали «Слово», обмінювалися думками й гіпотезами, дискутували зі спірних питань, тлумачення слів тощо. (див. док. № 95, 96).

ЕРАСТОВ СТЕПАН ІВАНОВИЧ [19.12.1856(01.01.1857), м. Катеринодар, нині Краснодар, РФ – 14.04.1933, м. Сухумі, нині Республіка Абхазія] – публіцист, кооператор, громадський, культурний діяч на Кубані.

№ 109

[1920-ті рр.][1]

I.

1. Ерастов Степан Іванович
2. Родився 19 грудня 1856 року
3. Народився в м. Єкатеринодарі (Краснодоні зараз), офіційно православний, українець.
4. Батько – протопоп, був навчителем закону божого в середній дівочій школі. Мати – з роду Щербин – кубанських (а тоді чорноморських) козаків. Українка.
5. З боку батьків майже усі родичі були попами звичайними; а з боку матері – козацькими старшинами Кубанського війська.
6. Скінчив Кубанську військову гімназію, потім був 1½ роки на математичному факультеті Київського університету і на правничому Петербурзького, не скінчивши обох через покарання за політичну діяльність.

[1] Дату встановлено за текстом документа.

7. Ще в гімназії я почував нахил до українофільства та нелегально-революційної діяльності. Але остаточно я став в політично-громадської діяльності свідомим, переконаним українцем в Києві, де 1-го жовтня 1879 р. став членом організації молодших українців «Кош». Найбільший вплив на мене мали з початку Микола Вітал[ійович] Лисенко, проф[есор] Вол[одимир] Бон[іфатійович] Антонович, та Ірод[іон] [Олексійович] Житецький, з яким я був близько знайомий, а потім проф[есор] Михайло Петр[ович] Драгоманів, до якого я їздив в Женеву. В своїй громадській роботі я вважав себе завше соціялістом, українським самостійником з нахилом до всеслов'янської вільної федерації.

8. В 1880–1881 р.р. виїхав за кордон і прожив на протязі 7 місяців в Італії, Франції, наїзжаючи кілька разів в Женеву до Драгоманова. Повернувшись, узявся за організацію в Петербурзі серед студентів української національної громади і разом: таємного гуртка з народовольчим напрямом. Мав зносини з Драгомановим, а потім з «Вільним словом». Через це[1] й отримав транспорт женевських видань. Арештований в кінці жовтня 1882 р., просидів 10 місяців в одиночці і був засланий на три роки в Сибір. Повернувшись в 1886 р. в Єкатеринодар, розпочав гуртування розпорошених українофілів. В 1888 р. під час приїзду Олександра III був висланий за межи Кубанщини.

В 90-х роках віддався легальній громадській роботі: кооперації, т[оварист]ву (…), просвітнім, благодійним, економічним, піклуючись через них[2] усякими шляхами поширювати українські книжки по краю, маючи і книгонош[3]. Улаштував українські вистави, що року – роковини «Шевченка» і т. п. Що року, майже, їздив на таємні збори членів Тупу. В 90-х роках знову розпочав нелегальну працю. Організував гуртки, писав відозви, пристав до РУП, яка згодом перетворилася на УСДП. За для поширення українства, викликав чимало українців, яким здобував посади в Єкатеринодарі. Організував «Просвіту» з філіями в станицях, за яку згодом мусив отсидіти шість місяців в «Кріпості». В тюрмі надумав і розпочав агітацію про організацію «Українського народного Банку»[4]. Переїхавши в 1908 р. до Новоросійську, узявся за скупчення нечисленних тут свідомих українців. Потім організував легальний «Музично-драматичний гурток». А під час вибуху революційного повів широку роботу по з'єднанню суголосного елементу і організував «Громаду», «Просвіту», «Український кооператив», кооперацію «Запо(…)а», видав-

---

1 «Через це» додано над рядком.
2 Слова «через них» додано над рядком.
3 Наступне речення додано над рядком.
4 Речення додано над рядком.

ниче діло і ще ріжні кооперативні т[оварист]ва, в яких у всіх був головою, аж поки вони тією чи другою владою не позачінялися.

9. Був ще головою українського сільсько-господарчого Товариства в Новоросійську. Нині відмовився. Тепер (…) переважно працював в кооперативних організаціях, а давно колись був директором банку. Разом не забував і кохався в сільськім господарстві.

II

1. Найбільше мав здатність і працював по організаторчому фаху. Організував українців в гуртки і товариства: політичного напряму (нелегальні), потім громадсько-просвітні, а потім – економічні. В часописах писав переважно кореспонденції.

2. Нині прийнявся за складання драматичних творів.

III

1. Надруковані мої твори: «В засланні», оповідання (в Літер[атурно]-Наук[овому] Вістнику за (…) р. №… в Києві) і переклад з Короленка «Оповідання про царя Агріппу» (теж в Літ[ературно]-Наук[овому] Вістн[ику] в Львові).

А дрібні кореспонденції друкувалися в «Раді», в «По морю і суші», в «Вост[очному] обозрінні», в «Речи», в «Приазовском краю», в «Зорі», в «Кубані», «Куб[анських] відомостях» і т. п.

2. Біографічний нарис Ерастова був надрукований в «Северо-Кавказ[ском] альманахе» за 1908–1909 рр.

3. Псевдоніми мої: «Ст. Закубанський», «С. Попенко», «Сіверський», «С. П-ко».

Ст. Ерастов

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5123, арк. 1, 1 зв. Автограф.

С. І. Ерастов – «російський українець». Мав з Україною родинні коріння по материнській лінії, про що він пише в своїх спогадах: «З самих ранніх літ я був захоплений симпатіями до українського народу, а до Києва в університет їхав цілком свідомим і щирим українцем». На батьківщині (Кубань) і в Новоросійську займався справами, спрямованими на підтримку українців у Росії – створив «Кубанське просвітне товариство» («Просвіта»), кілька українських культурних товариств, займався пошуком вакансій для українців, які втратили з різних причин посади на батьківщині; у Новоросійську зорганізував Українське сільськогосподарське товариство тощо. Один з учасників відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві 1903 р. Про подвижницьку діяльність С. І. Ерастова в Катеринодарі згадує в автобіографії письменник В. І. Самійленко: «1900 року Директор Міського Банку в Кате-

ринодарі Ст. І. Ерастов умовив мене переїхати на Кубань на посаду "Делопроизводителя Кубанского Областного Управления". Людина з вищою освітою, щирий, свідомий українець, людина енергійна, палка. Ст. Ерастов поклав собі на мету зібрати на Кубані побільше української свідомої інтелігенції, щоб підвищити культурно цю цікаву країну колишніх запоріжців. І таким робом він зібрав на Кубані чималу українську Громаду». (див. док. № 82).

Під час навчання на математичному факультеті Університету св. Володимира в Києві брав участь у «словникових сходках» В. Б. Антоновича. На початку 1920-х рр. дістав від керівничого Біографічної комісії М. М. Могилянського запрошення взяти участь у збиранні й підготовці матеріалів до Українського біографічного словника. С. І. Ерастов склав список прізвищ кубанських діячів української орієнтації, написав кілька біографічних нарисів (Дикарів М. О., Россинський К. В., Ротар І. Т. тощо).

ЗАКЛИНСЬКИЙ РОСТИСЛАВ РОМАНОВИЧ (20.10.1887, м. Станіслав, нині Івано-Франківськ – 18.09.1974, Львів) – публіцист, редактор, педагог, літературознавець, фольклорист, музеєзнавець.

№ 110

[1920-ті рр.][1]

I

1. Заклинський Ростислав Романович.
2. 1887, жовтня 20 дня, нового стилю.
3. Станіславів (Галичина), «без віросповідний» (без релігії), українець.
4. Батько був вчителем нищої школи у Львові (тоді як був малий), а потім в Станіславові («школа вправ» при учительському семінарі в Станіславові). Ще змолоду покінчив батько університет, а в старшому віці (як я був в гімназії) здав у Львівському університеті «професорський іспит» (себто іспит, що давав право стати гімназіальним вчителем). По кількох літах батько став учителем семінаря учительського в Станіславові. На цій посаді оставався батько до того часу як пішов в пенсію. В 1919–1920 р. був вчителем в юнацькій школі у Кам'янці Подільському.

Мати, Марія Артемія з франковських, дочка директора нищої школи у Станіславові. Оби двоє українці, по релігії – греко-католики (уніяти). Батько зовсім не віруючий. Вся родина матері (з виїмком, мабуть, бабки (моєї) з материної сторони) − поляки і римо-католики.

[1] Дату встановлено за текстом документа.

5. Хтось з предків (мабуть із лінії моєї бабки з батькової сторони) був конзулом у Кам'янці – мабуть у XVIII століттю; його назвисько, мабуть, Скоторіг. Прадід, Вісгофер (мабуть з тої самої лінії) брав участь як національний гвардієць у війнах в часи Великої французької революції і в наполеонських війнах. Наша родинна традиція оповідає, що він як старшина з дозволу Наполеона покинув армію і повернув до Галичини. До кінця життя став крайним прихильником Наполеона I (родинна традиція переказує, що прадід як гвардієць стояв на варті біля тюрми, де сидів засуджений на смерть бувший король Люі (XVI) Капет. За випущення його з в'язниці пропонували прадідові величезну суму грошей, але він не хотів випустити засудженого).

Мій стриєчний дід (брат діда) Олекса Заклинський, брав участь в русі 1848 р., був Делегатом «Руської (української) Народної Ради» у Львові на слов'янський з'їзд у Празі – та підписав там умову українсько-польську. Скомпонував і уложив відому давніше в Галичині пісню «Там, де Чорна гора». – Брав участь у політичному життю як москвофіл та був послом до Сойму у Львові з Богородецького повіту (Богородчани). Написав і видав друком спомини.

Стрий (дядько, брат батька)[1] Леонід був завзятий Драгоманівець. В переписці Драгоманова з галицькими українцями часто його згадують. Стрий (дядька) Корнило був історик. Писав, між іншим, про зносини котрогось з Габсбургів з козаками запорізькими і ще щось (мабуть про Ракочого) у звідомленнях Академічної гімназії у Львові (по-українські). Обидва дядьки (стриї) в молодому віці повмирали на сухоти (чахотку). Батько писав по українські розвідки по географії й українознавству, популярні книжечки по природознавству та історії і публіцистичні статті. Мій брат Богдан записав багато етнографічних матеріалів.

6. Дещо дома (релігійність, національне), дещо в таємному гуртку учнів середніх шкіл («кружок», пізніше належав до «Драгоманівської організації»). Тут я познайомився з марксізмом, привчився самостійно працювати, шукати. Я ходів до української школи вправ при учительському семінарі в Станіславові (нища школа), до польської гімназії в Станіславові (української тоді ще не було), ходив 10 літ, покінчив 1908 р.

В Університет ходив у Градцю (в Стриї) (1 рік), у Львові (2 роки), у Відні (2 роки). Докторат прав здав у Кракові літом 1918 р.

7. До «кружка» вступив у 4 класі гімназії. В 1905 р. (мабуть під впливом російської революції) зродився в «кружку» «рух на села». Я приймав в ньому участь. Ми читали брошурки і вели розмови по сільських читальнях під Станіславовом. Скоро після того я зацікавився січовим

[1] Слова в дужках дописано над рядком.

рухом і їздив (ще як гімназист) на «січовий курс» у Коломию; опісля брав участь (як гімназист і студент) у січовому рухові в Станіславівському повіті. Я виступав більш як організатор і промовець, і опісля, як організатор. Був писарем «Повітової Січі»; в Станіславові – через січовий рух я наблизився до Української Радикальної партії (галицької) і ще як гімназист був на одному з'їзді радикальної партії у Львові.

На початку 1911 р. партія віддала в мої руки редакцію свойого органу «Громадський голос». Я належав якісь час до Головної Управи партії. В 1919 р. (на початку року) належав я до редакції партійного Дневника «Народ», що виходив 1 ⅓ місяця в Станіславові.

В 1919 р. партія призначила була мене заступником (товаришем) міністра преси й інформації, але Галицька Армія чи Галицька влада не хотіли мене звільнити з війська.

Реферати (доклади) почав я писати ще в середній школі у «кружку». Пізніше зробив два більші доклади про суспільно-політичну діяльність І. Франка (один на ювілею у Львові в 1913 р., другий – на концерті у Відні в часи війни) (обидва друковані), – і один про професійні спилки, їх суть та організацію; з окремим узглядненями профспілок сільських робітників (на з'їзді радикальної молоді у Львові).

Публіцистична діяльність

Ще в гімназії почав я писати до газет, зразу – «смішне», потім дописи і статті, які поміщував майже включно в «Громадському голосі». В 1911 р. я редагував цю газету і старався вести її більш наліво. Через це вивязалася довша полеміка з нац[іонально]-демократичними органами преси. В 1918–1919 р. редагував я щоденну газету «Нове життя» в Станіславові.

Я співробітничав у деяких американських газетах, в львівській «Ілюстрованій Україні», «Народі», «Літ[ературно]-наук[овому] вістнику», «Шляхах», «Життю» (орган Драгоманівської «організації» учнів), «Вістях Уманщини», «Галицькому комуністі».

Мистецькі епізоди

І. В нищої гімназії написав я повість «На Кавказі» під впливом фантастичних романів. В часи війни писав я воєнні оповідання, деякі друковані в журналах і в календарі львівської «Просвіти».

ІІ. В 1909 р. почав я ходити до театральної школи (приватної) у Градцю – і робив скорі поступи. Через брак грошей покинув Градець і ту школу. Зараховую себе до марксистів.

8. 1). Поїздка з батьком на Буковину (як я був у 2-й клясі гімн[азії]). Батько збирав тоді матеріали до біографії Ю. Федьковича – Гординського.

2). «Кружок» учнів в гімназії (таємний). Там познайомився я з марксизмом – головно з творів Каутського. З того часу рахую себе марксістом.

3). Поїздка в Градець на науку.

4). Боротьба за заснування українського університету у Львові. В 1910 р. – за це я був засуджений в процесі 101 в 1911 р. у Львові.

5). Визволення Мирослава Січинського з тюрми в Станіславові в 1911 р. Я брав участь в приготованнях.

6). Поїздка в Київ 1911–1912 р. (описано в нарисі «Етапом» і поміщена в «Ілюстр[ованій] Україні»).

7). Війна 1914, 1915 р. (утеча з російської жандармської казарми в Станіславові і на фронті).

8). Відродження України в 1917 р. Про його я читав і сам не бачив того.

9) Комунізм в 1920 р. Тоді я перший раз побачив спроби здійснювання комунізму. Про його я читав і сам не бачив того.

9. Стан: трудовий інтелігент. Посади: писар у адвоката (1910)[1]; редактор «Громадського голосу» (1911); писар у «Бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка» у Львові (1913); писар у Військовій канцелярії (1915–18); кандидат адвокатури (1918); секретар в канцелярії повітовій «Української Національної Ради» (1918); перекладчик в «Пресовому бюрі» «Отас» (1918); Державного Секретаріату Військових Справ в Станіславові (1919); історик 3 (бережанської) бригади (II Корпус) в Галицької Армії; завідуючий інформаційним відділом в Політвідділі 1-шої Червоної Бригади У.С.С. (44-та Дивізія, XII Червона Армія) (1920); перекладчиком при воєнкомі 31-го кавалерійського полку (1-ша бригада, 6 дивізія, 1-ша Кінна Армія) (1920), писарем, діловодом, а опісля завділами міськ.-повіт[ового] Ревкому Броди (в Галичині) (1920); слухачем політкурсів подіва 45 (1920); інструктором-організатором подіва 45 для роботи серед галицьких українців 45-ої дивізії (1920–1921); лектором Київської школи Червоних Старшин (1921), редактором журналу «Галицький Комуніст» (1921).

II

1. Наука, журналістика.
2. Право, марксизм.
3. Радянське право, редакторське діло.

III

1910, 1911

Около 100 статтів в «Громадському Голосі».

[1] Слова «писар у адвоката (1910)» дописано над рядком.

1913

1. «Етапом» – в «Ілюстрованій Україні» (журнал), Львів, 1913.
2. «Іван Франко як публіцист» в «Літературно-науковому вістнику».
3. Стаття в «Життю» (органі молоді середніх шкіл) і в «Шляхах», органі молоді вищих шкіл.

1916

Статті й нариси в «Шляхах», в Календарі «Просвіти» у Львові, в «Свободі» американській.

1917

1) «Світогляд Івана Франка» – фейлетон в «Гром[адському] Голосі» і окремою відбиткою п. 3: Р. Заклинський: «Світогляд Івана Франка», Львів, 1917. – 16º, стор. 16 (?).

2) Статті в «Шляхах».

1918

«Іван Франко як публіцист» (передрук з Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника, 1913), видавництво «Серп і молот» № 3, Київ, лютий, 1918, – 8º, стор. 40. Підпис: Ростислав Заклинський.

1919

Статті в «Новім життю» і в «Народі», в Станіславові.

1921

1) «Бунтар» (рецензія на драму М. Ірчана) в газеті «Вісті Ревкому і Парткому Уманщини», № 21 (289) за 2 лютого 1921 р. Підпис: Р. Заклинський. «Нова книжка» (Бібліографія. – Рецензія на книжку Дм. Рудик: «Короткий огляд українського письменства з виїмками творів»). – Там же, № 21 (289) за 2.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський[1].

1. «Приготовляються»[2]. (Стаття в щоденній газеті «Вісті Ревкому і Парткому Уманщини» – № 27 (295) за 9.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський).

2. «Гігантськими кроками». (Стаття, там же, № 28 (296) за 10.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський).

3. «Світовий облік». (Стаття, там же, № 32 (300) за 15.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський).

4. «На кінець». (Стаття, там же, № 34 (302) за 17.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський).

5. «Обов'язкові засіви». (Стаття, там же, № 38 (306) за 22.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський).

6. «Червоне військо». (Стаття, там же, № 309 (307) за 23.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський).

---

[1] Цей додаток зроблено на правому полі сторінки.

[2] Тут і далі підкреслено автором анкети.

7. «Становище пролетаріату в цукровій промисловості». (Стаття, передовиця, там же, № 409 (31) (sic !!) за 27.02.1921 р. Підпис: Р. Заклинський).

8. Крім того помістив я у «Вістях Ревкому і Парткому Уманщини» в січні, лютому й березні 1921 р. багато статтів. З них пригадую собі: 1) посмертну згадку про Кропоткіна[1], 2) Довгу статтю в річницю Паризької Комуни (17.03). Допис про б. Галицький полк при 45-тій дивізії, звідомлення про наради партійної конференції 45-ї дивізії і багато инших.

9. «Іван Франко» (Стаття в журналі «Галицький комунист», 1921, ч. 1, стор. 1–4; підпис: В. Юн).

10. «М. Ірчан. (Стаття, там же, № 2–3, стор. 52–54; підпис: В. Юн).

11. Переклад: Мархлевський. Селяне і комунізм. Переклав В. Юн (з польської мови на українську).

12. Переклад: Юзефович. Интернационал профессиональных союзов (переклад з московської на польську мову).

II. Не було.

III. Не було.

IV. Ні.

V. Ні.

6) «В'юн» і «В. Юн», «В» – зложене одно на одне РЗ; «Юн» – jun–junior–молодший (Старший Р. З. – мій батько, Роман).

Решту матеріалів, головно бібліографію, колись надішлю пізніше[2].

Р. Заклинський

ІР НБУВ, ф. X, спр. 5153, арк. 1–6. Автограф.

Р. Р. Заклинський – представник славетної династії західноукраїнських діячів Заклинських: Романа Гнатовича, Корнила Романовича, Богдана Романовича, Леоніда Романовича. Р. Р. Заклинський сприяв відкриттю в Станіславі української гімназії, заснуванню філії товариства «Просвіта», осередку українського педагогічного товариства «Рідна школа», очолював газети «Народ», «Галицький комуніст» (1919–1920). З цікавими творчими пошуками, осмисленням постаті І. Я. Франка в різних аспектах пов'язана франкознавча спадщина науковця: «Світогляд Івана Франка (реферат)» (1916), «Іван Франко як публіцист» (1918), «Перша повість І. Франка» (1932) та ін. У київський період життя був

[1] Далі закреслено чотири рядки.

[2] Далі на полях сторінки дописано (нерозбірливо) від руки кілька праць польською, виданих у 1921 р.

директором Історичного музею в Києві, одним з ініціаторів створення Київського будинку вчених (відкриття 1927 р.), брав участь у створенні Київського муніципального музею. Згодом працював в Інституті Тараса Шевченка в Харкові, де очолював музей Інституту. В 1933 р. за безпідставними звинуваченнями був висланий до Сибіру, потім до Карелії, Середньої Азії. Анкета могла бути заповнена після 1921 р.

КОЛЯДА ГЕО [справж. Грицько Панасович; 21.01(03.02).1904, м. Валки Харківської губ., нині Харківської обл. – 01.12.1941, м. Єльня Московської обл., нині РФ] – поет.

№ 111

27 листопада 1924 р.

I

1. Коляда Грицько Панасович
2. 1904 рік, 21 січня ст. ст.
3. м. Валки на Харківщині, релігії – ніякої, українець.
4. Батько – швець (в той же час і селянин, ¾ десятин землі на чол[овіка]), українці.
5. Батько славився на все місто Валки як п'яниця.
6. Виховання на вулиці, а освіту в початковій школі, а потім скінчив 7-літку.
7. Я – комункультовець. Працював у «Плузі» з самого початку і в «Гарті». З «Гарту» я вийшов, бо там сидять такі, як Блакитний та Коцюба. Ніхто на мене не мав впливу. Почав писати з 12, 13 літ.
8. Їх було багацько: революція, вступ до комсомолу, переїзд в Харків та Київ й т. п.
9. Зараз студент, раніше – завідував дитячим містечком ім. ВУЦК в Харкові.

II

1. Поезія.

III

1. Друкуються таки книги: «Місто дихає!» (Збірник поезії; в[идавницт] во «Червоний шлях»), поема «Оленка» – ДВУ, «Голубой гранит» – ДВУ. Друкую у всіх головних журналах і альманахах на України.
2. Рецензії є. Але я за ними не стежу. Так що точно вказати в якому числі журналу – не можу.
3. Так. На рос[ійську] мову. 1923–24 р. Харків – Москва.
4. Ні.
5. Ні.

Г. Коляда

Москва, Девичье поле, Б. Трубецкой, 16.
Акад[емия] Ком[мунистического] Восп[итания].

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5307, арк. 1. Оригінал. Машинопис з рукописними доповненнями. У справі є фото (Москва, 1925).

Початок творчої діяльності Гео Коляди припав на 1922–1923 рр. Дебютував разом з О. І. Копиленком. Був учасником українських літературних об'єднань «Авангард», «Плуг», «Гарт», «Нова генерація». У 1923–1929 рр. було видано сім збірок віршів поета українською мовою в Україні й Москві. У 1923 р. Г. П. Коляда був відряджений Наркоматом освіти УРСР на навчання до Академії соціального виховання ім. П. П. Блонського (згодом — Академія комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської). Закінчив Московський електромеханічний інститут інженерів транспорту ім. Ф. Е. Дзержинського (МЕМІІТ). Працював на посаді доцента кафедри теоретичної механіки у Військово-транспортній академії РККА. П'ятого липня 1941 р. нарівні з іншими викладачами МЕМІІТу Г. П. Коляда вступив до народного ополчення. Загинув у боях поблизу м. Єльня.

Гео Коляді належить особлива заслуга (спільно з К. С. Буревієм, В. А. Гадзінським, К. Р. Анищенком, які також жили в Москві) у заснуванні в столиці СРСР грона українських культурних осередків: письменницької організації «Село і Місто» (СіМ), Центральне видавництво Союзу українських пролетарських і селянських письменників РРФСР), журналу авангардистського спрямування «Нео-Ліф».

КОСЯЧЕНКО ГРИГОРІЙ ПАНФІЛОВИЧ [16(29).09.1903, с. Черняхівка, нині Яготинського р-ну Київської обл. – 11.02. 1935, Київ] – поет.

№ 112[1]

3 жовтня [19]27 р.

I

1. Косяченко Григорій Панфілович
2. 1903, 29 вересня ст. ст.
3. с. Черняхівка на Полтавщині. Українець
4. Селяни, українці

[1] У лівому верхньому кутку сторінки записано: «Автобіогр. Одержано 8/Х [19]27». Відповіді на запитання зроблені власноруч Г. П. Косяченком на бланку анкети.

5. Ні
6. Виховання – в полі коло плугу. Освіту – в Київ[ській] Комерц[ійній] школі.
7. Літературна [діяльність]
8. Нема де писати
9. Секретар «Літ[ературної] газети»

II

1. Поезії

III

1. «Віхоли», «Залізна кров»

б) «Літерат[урній] Газеті» № 9. 1927 р. про С. Жигалка

2. Де ж писать?!
3. Ні
5. «Всесвіт» № 1925 р. (…) «Черв[оне] слово» 1926 р. Літ[ературна] Газ[ета] № 1, 1927 р. та инші

Гр. Косяченко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5313, арк. 1. Автограф.

Г. П. Косяченко – поет доби українського відродження. Входив до спілки пролетарських письменників «Гарт» і Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП). Автор восьми поетичних збірок. Оспівував красу рідного краю, водночас був «найхарактернішим представником „соціального мінору”».

ЛЕВІТІН САМУЇЛ АНАТОЛІЙОВИЧ (24.12.1876, м. Новгород-Сіверський Чернігівської губ., нині Чернігівської обл. – ?) – російський педагог, журналіст, редактор.

№ 113[1]

[не раньше 1924 г.][2]

I

1. Левитин Самуил Анатольевич
2. 26.11.1876 г.
3. Новгород-Северск, Черниговской губ., еврейск[ой] нац[иональности].
4. Народный учитель.

[1] У лівому верхньому кутку сторінки дописано М. М. Могилянським: «До біографії пр. Левітіна».

[2] Дату встановлено за текстом документа.

5. Двоюр[одный] брат – публицист, ближ[айший] сотрудник Цедербаума.

6. До аттест[ата] зрелости – автодидакти(…), затем Университет, Киев, Берлин, Лейпциг.

7. Первая статья в 1892 году; учит[ельская] деятельность с 1894 года. Начало научной деят[ельности] 1906 г. (науч[ное] прилож[ение] к Leipziger Volkzeitung, ред. Меринга). 1-я большая статья – «Kriminalpsichologie und Kriminalsoziologie» в Philosofisch Studien Wund(…) в Verlag Dietz Stuttgart: Das Fozit des J. 1906[1]; «Интернациональные проблемы социальной педагогики», тт. I, II (220 и 280 стр., Госиздат, 1919/20), Kriminalpsychologie und Kriminalsoziologie[2]. Психол[огия] детских рисунков. 1911. Труды Моск. Психол.

8.

9. Завед[ующий] отд[елом] Профтехнич[еского] образов[ания] при ВСНХ, член Г.У.С., редактор (в 1913–17 г.)[3] отд. «Интернацион[альных] проблем соц[иальной] педагогики» в журн[але] «Русск[ая] школа».

10. Психология детского рисунка. 1911. Труды Моск. Психол.

II

1. Наука, журналистика[4].

2. Психология. Философия. Педагогика. Профессион[ально]-технич[еское] образование.

3. Проф[ессионально]-технич[еское] образов[ание] (отчасти, психол[огия] детск[их] рисунков.

III

1. Трудовая школа. Т. I, 170 стор., 1916, 2-е изд. 1919; Т. II – 1920 г.; 2) Педагогика и милитаризм. СПб., 1916. 148 [с.]; 3) Гербарт Монтесори. 1916/1919; 4) Юношество (Скаутизм в Европе, 1917); 5) Интересные не закон(…) (психол[огия] детей в воен[ное] время), 1919 г.; 6) К(…) и Зейдель, 1914 и др.; Вестник Воспитания, 1914 г., кн. I или II–III; Русская школа, 1914; Р[усское] богатство, 1916 г.; Нар[одное] просвещ[ение], 1919 г., 1923 г.; Вестник просвещения, 1924/10[5]. В ч. 39 журнала «Нова Громада» надрукована його стаття, в перекладі на укр. мову «Про батька трудової школі Роберта Зейделя і саму трудову школу». В тому ж номері стаття К. А-ка[6] про «Данські селянські університети» за матеріалами Левітіна.

---

[1] Назви наступних двох статей дописано внизу сторінки під текстом.

[2] Назву наступної статті дописано уздовж лівого поля сторінки.

[3] Роки в дужках дописано над рядком.

[4] Підкреслено автором анкети.

[5] Наступне речення додано до пункту III, 1 на окремій сторінці.

[6] Читати – К. Р. Анищенка.

3. На голл[андском] языке H. Roland – Holst, 1923 и на нем[ецком] языке в «Verlag Viva», Berlin (трудов[ые] школы[1] – готовится к печати).

4. нет

5. В «Огоньке» в 1923 г. в ноябре [нижегор.]. Радио-Лаборатория.

6. Л. Е. Витин, Л. Витин, Лев Сатин.

С. Левитин

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5357, арк. 1. Оригінал. Машинопис з рукописними доповненнями.

С. А. Левітін народився в Україні. Вищу освіту й ступінь доктора філософії здобув у Лейпцизькому університеті. Діяльність С. А. Левітіна в 1920–1930-х рр. пов'язана з науково-педагогічною і редакторською (у журналі «Русская школа») працею в Росії. Автор багатьох статей і монографій з педагогіки й трудового виховання молоді – «Педагогика и милитаризм в Германии» (1915), «Трудовая школа – школа будущего» (1916), «Милитаризация юношества в Германии и других странах Европы» (1917), «Теория и практика единой трудовой школы» (1919) тощо.

МАРКОВИЧ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ (01.03.1865, за ін. даними, 1861, м. Вологда, за ін. даними, Полтава – 1942) – російський і український флорист, географ, систематик рослин.

№ 114

31 декабря 1924 г. Москва[2]

I

1. Маркович Василий Васильевич

2. 1865 г., марта 1-го

3. г. Вологда, православный, украинец

4. Василий Васильевич Маркович – отец Лесной ревизор, украинец, мать Антонина Францевна урожденная Де-Олива – по отцу испанка, по матери (фон Бер) немка.

5. Дед Василий Иванович, помещик пирятинского уезда (дер. Кулажинцы), имел 12 сыновей, из них Афанасий Васильевич – муж и вдохновитель Марко-Вовчок, брат Дмитрий Васильевич, украинский писатель. Вся родословная описана в 80-х годах Лазаревским в «Киев-

[1] Закінчення фрази додано над рядком.

[2] Анкета була заповнена під час перебування В. В. Марковича на відпочинку в одному із санаторіїв ЦЕКУБУ. У заповненні анкети брав участь К. Р. Анищенко.

ской Старине» «Люди старой Малороссии». В родословной я значусь под 144 номером.

6. Кончил Полтавское реальное училище, потом был 2 года в Харьковском Технолог[ическом] Институте и по болезни должен был изменить род занятий. Потому поступил и кончил Ново-Александровский институт сельского хозяйства [и лесоводства].

7. После окончания Института 10 лет служил в лесном ведомстве на Кавказе и одновременно исследовал ледники и флору Кавказа; с 1902 по сие время служу по [делу] и сначала заведовал Сочинской, потом Сухумской сад[оводческой] и с[ельско]-х[озяйственной] опытной станцией, сейчас Ботаническим отделом Сухумской оп[ытной] станции. Был по пять [лет] трехлетним председателем Сухум[ского] общ[ества] с[ельского] х[озяйства] и редактором двух его журналов «Черноморское сельское хозяйство» и «Черноморский селянин». Учителями по ботанике были Вл. Ив. Пал[л]адин, И. [Н.] Горожанкин и Н. И. Кузнецов, с которым начали издание Трудов Юрьев[ского] Бот[анического] сада и обменное бюро растений.

8. 1) Переход из Лесного ведомства в Депар[тамент] З[емледел]ия. 2) Переход из Сухуми в Сочи в 1920 г. в качестве директора Сочинск[ой] областной станции и председателем Черноморского (Понтийского) управления по опытному делу. 3) Уход из Сочи в Сухуми и начало занятий чисто научных ботанических по сие время.

9. Заведующий ботаническим отделением Сухумской опытной станции, работающий в областном масштабе, сотрудник Всесоюзного Института [прикладной (…)] ботаники и селекции. Пр[едыдущая служба] – см. п. 7.

II

1. Наука (Прикладная ботаника и селекция)
2. Ботаник
3. Субтропические растения

III

1. Полный список печатных работ состоит из 165 №№. Главнейшие из них: В лесах Ичкерии (с рисунками); На ледниках Дигории (с рисунками); В поисках за вечным льдом (с рисунками); В верховьях Ардона и Риона (с рисунками); Предсказания погоды и урожая в сельск[ом] хоз[ястве] по местным признакам; Цветочный календарь; Флора Сухумск[ого] Ботанич[еского] сада; Монография померанцевых (13 листов, 124 крашеных и 29 черных рисунков); Маслины на Черноморском побережье (6 листов, 19 крашеных рисунков); Эвкалипты – определитель с 11 крашеными рисунками; Акации – 4 краш[еных] рис[унка]; Роль гигрометрии в деле предсказания погоды; Первая печатная работа

появилась в 1891 г. в декабре в книгах (7) «Киевской Старины» под заглавием «Знахарки нового типа»

2. Не помню.

4–5. В прогрессивном садоводстве и огородничестве за 1913 г., там же помещен портрет. В трех списках географич[еского] общества отзыв о трудах при назначении малой золотой медали за труды по исследованию флоры и ледников Кавказа. В отчете о деятельности Сухум[ской] оп[ытной] станции 30 лет с портретом[1].

7. Вышлю по приезде в Сухуми.

Маркович[2]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5750, арк. 1, 1 зв. Оригинал. Рукопис.

Відомий ботанік-рослинознавець, систематик, фенолог. Зробив вагомий внесок у галузь інтродукції і акліматизації субтропічних рослин. Багаторічний директор Сухумської дослідної станції, один із засновників субтропічної науки. Працював у системі Російської академії наук.

Глибоким родовим корінням пов'язаний з Україною. В анкеті він наголошує, що за національністю є українцем. Весь козацько-старшинський, згодом дворянський родовід Марковичів (Маркевичів) описаний О. М. Лазаревським, де під номером 144 записаний В. В. Маркович. З цієї славетної української родини вийшли відомі історики, літератори, етнографи, математики, природознавці тощо.

ПАНЧ ПЕТРО ЙОСИПОВИЧ [справж. Панченко; 26.06(04.07).1891, м. Валки на Харківщині, нині Харківської обл. – 01.12.1978, Київ) – письменник.

№ 115[3]

20 грудня 1925 р. Харків

I

Петро Панч (псевдонім) народився 5-го липня 1891 року у м. Валках на Харківщині в сім'ї колісника. У 1915 році закінчив Полтавську

[1] Підкреслено в анкеті.

[2] У правому нижньому кутку сторінки особистий підпис К. Р. Анищенка, який, очевидно, брав участь у заповненні анкети.

[3] Надіслані матеріали супроводжувалися коротким листом: «Направлено до Постійної Комісії для складання Біографічного словника діячів України. На Ваше запрошення посилаю відомості про себе. З пошаною. Петро Панч. 20.12.1925 р. Харків, Мироносицька 77, 4».

Землемірну школу і з 1916 р. артилерійським офіцером брав участь в імперіялістичній війні, а після цього до 1922 року в громадянській війні в лавах Червоної Армії.

Перші спроби видруковано в кінці 1921 року в валківській газеті («Незаможник») і журналі («Селянин»). Потім дав біля двох десятків нарисів переважно з сільського життя, під назвою «Житні етюди» в газеті «Селянська правда» (за псевдонімом Максим Отава) і дрібні оповідання в газеті «Вісті» ВУЦВКу».

У 1923 році із Валок переїхав для праці в редакції журналу «Червоний шлях» і в Спілці «Плуг», членом якого був уже з 1922 року до Харкову. З цього часу почав друкуватися і в журналах «Червоний шлях», «Знання», «Селянський будинок», «Всесвіт», «Нова книга», «Плужанин» (в останніх двох містив критичні нариси). Брав також участь і в альманахах «Плуг» та «Квартали».

В 1925 р. вийшов із «Плуга» і став за одного із фундаторів «Вільної Академії Пролетарської Літератури («ВАПЛІТЕ»)[1].

Перша повість «Там, де верби над ставом» вийшла у В[идавництві] «Шлях освіти» [в] Харкові у 1923 році.

Належить до школи реалістів[2] [які на мій погляд, найбільше відповідають сучасній добі].

Петро Панч

III

Бібліографія[3]

1. Там, де верби над ставом. Повість. «Шлях освіти». 1923 р.
2. Те-ж (Друге видання). – «Червоний шлях». – 1925 р.
3. Гнізда старі. Повість. «Шлях освіти». – 1923 р.
4. Те-ж. (друге видання). «Червоний шлях». – 1925 р.
5. Бій преподобний. Оповідання. «Шлях освіти». – 1924 р.
6. Те ж (друге видання). 2 оповідання. «Ч[ервоний] шлях». – 1925 р.
7. Поза життям. Збірка оповідань. «Шл[ях] Освіти». – 1924 р.
8. У містечку Бе. Збірка оповідань. «Книгоспілка». – 1925 р.
9. Калюжа. Збірка оповідань. «Книгоспілка». – 1925 р.
10. Соляний дим. Вибрані твори. «ДВУ». – 1925 р.
11. Мишачі нори. Вибрані твори. «ДВУ». – 1926 р.

Рецензії були в журналах «Червоний шлях», «Шлях Освіти», «Сільськосподар[ський] Пролетар», «Життя й революція», «Шлях до

[1] Речення додано над рядком.
[2] Закінчення речення закреслено.
[3] Далі текст машинописний.

комунізму», «Знання», «Нова книга» та инших, а також і в газетах харківських, київських і провінційних.

Петро Панч

На російську мову переложені й видруковані[1]:

1. В газеті «Звезда» (Екатерин[ослав]), «Смерть Януляжа».
2. Окрем[ою] книжкою (Вид-во «СіМ»): На перепут'и» (Дороговказ) і «Як би була інша політика».
3. «…»[2] (вид[авництво] «СіМ»). «Земля».

Бібліографічна замітка з портретом була вміщена в № 1 – 1925 р. ж[урналу] «Плужанин».

Петро Панч

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5984, арк. 1–3 арк. Оригінал. Машинопис з рукописними доповненнями.

П. Й. Панч розпочав літературну діяльність 1921 р., маючи за плечима великий життєвий досвід (участь у Громадянській війні, боротьба із самодержавством, перебування у війську Директорії, Червоній армії). Це відбилося в нарисах, оповіданнях, фейлетонах, новелах, романах, життєвих етюдах, дитячих казках тощо. У 1920–1930-х рр. він належав до літературних об'єднань «Плуг», ВАПЛІТЕ, ВУСПП. Одна за одною виходять його книжки: «Там, де верби над ставом», «Гнізда старі» (1923), «Поза життям» (1924), «Солом'яний дим» (1925), «Мишачі нори» (1926), «Голубі ешелони» (1928). Працював у редакціях журналів «Червоний шлях», «Радянська література», допомагав багатьом початківцям набувати літературного досвіду. Брав активну участь у розбудові Спілки письменників України.

Роман «На калиновім мості» (1965) став своєрідним сплавом автобіографічного, документального та художнього матеріалу. За цей роман письменника удостоєно Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка (1966). Про цей твір Петро Панч писав: «Мой „калиновый мост" берет свое начало еще из глухих дней девятнадцатого века, а доходит вплоть до наших дней... Сюжетом здесь стала сама жизнь, во всех своих проявлениях прошедшая перед моими глазами. Она не однообразна, поэтому в повести используются разные жанры и стили, разрушающие каноническую форму, но приближающие к истине. Об одном я позаботился – чтобы каждый факт был отражением дней минувших, а взятые вместе факты стали отражением эпохи...»

---

[1] Далі текст рукописний.

[2] Так у тексті.

ПЕТРИЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ ГАЛАКТІОНОВИЧ [31.01(12.02).1895, Київ – 06.03.1964, там само] – художник театру.

№ 116

26 березня 1921 р. Київ

I

1. Петрицький Анатолій Галактійонович.

2. Народився 1895 р., 31 січня у Києві.

3. Релігії православної, української національності. Батьки – Галактійон Григорович Петрицький, залізничний чиновник, мати Євдокія Петрівна (Федорченко дівоч[е] прізв[ище]) селянка з Полтавщини, Прилуцького повіту, обоє українці.

Учився і жив з дитинства в залізнодорожньому притулку у Києві. Потім у Київській художній школі, яку скінчив з премією за картину «Співачка» і рекомендацією до Петербуржської Академії Мистецтва. Під час навчання на мене вплинув худ[ожник] Василь Кричевський.

В 1914 році перший раз із В. Кричевським ставив українські інтермедії на Сирецькому іподромі, куди мене було запрошено худож[ником]. З того часу я почав вивчати українське мистецтво по збірці Кричевського народне різбярство, малярство, гапти, вишивки і т. ин.

Зараз є на посаді худ[ожника] Державних театрів, раніш поруч з Л. Курбасом був ідеологом «Молодого театру», худ[ожником] «Дому інтермедії» і худ[ожником] балету [М. М.] Мордкіна.

II

Основна галузь праці малярство станкове, але в революційний час був примушений працювати головним чином у театрі.

III

Головні мої праці:

1914 року.[1] Українські інтермедії (ескізи, збірка Антоновича).

Пано інтермедій зроблено в будинку [М. С.]Грушевського із збіркою Кричевського.

1915–1916. Портрети і карт[ина] «Хліб косять»; вист[авлені на] Київ[ській] весняній вистав[ці]. Рецензія «Киев[ская] Мысль» 1915–1916 приблизно за травень.

Постановки 1917 р. Театр «Гротеск» російського театру, декорації «Казки Андерсена» (феєрія). (Перша спроба у Києві, коли художник увійшов у склад театру і завоював для малярства вплив на постановку) (вул. Кругл[о]універ[ситетська], 15).

1918 р. «Дом Интермедий». Постановка «Комедія de l'arte», «Шарф Коломбины» Шніцлера; «Кружево капризной Коломбины»

[1] Тут і далі в тексті підкреслення автора документа.

«Восточные забавы» і ин. Декор[ації] і постановки. Перша спроба розписі театру (див. жур[нал] «Мистецтво», ч. 1, (Декоративні пано, ескізи збірки Бонч-Томашевського).

«Молодой театр» – «Цар Едип», «Горе брехунові», «Вертеп», «Затоплений дзвін». (Рец[ензії] «Нова Рада», «Відродження», «Последние новости», «Киевлянин»).

1919 р. Українська Музична Драма. Декорації та костюми до опери Лисенка «Утоплена» – зберігся один ескіз у арт[иста] Васильєва. Під час Денікіна[1] декорації після розгону опери знищені. Костюми до опери «Тарас Бульба», збірка Кам'янець-Подільс[кого] Університету чи Огієнка.

Балет в постановці М. Мордкіна «Жізель» костюми для Мордкіна і його ансамблю (з них видатні «Полішенель»), ескізи до балєту «Египетская ночь» (костюми та ескізи у збірці Мордкіна).

1920 рік. Розпис Українського Клюбу в Кам'янці на Поділлю. «Дума про Самійла Кішку». Див[ись] Газ[ету] «Наш шлях» рецензія Б. Мандніни.

Портрети Білоскурського і инши.

Ескіз до Мойсея збірка Держ[авного] театру ім. Шевченка.

1921 рік. Ескізи до «Олівера Кромвеля» Луначарського. Другій варіант «Тараса Бульби» і портрет В. Поліщука. Рецензії в жур[налі] «Театральная жизнь» 1918 р., «Мистецтво», ч. 1 і 2, стаття «Піонери». Портрети були уміщені в журналах «Театральная жизнь» і «Мистецтво».

А. Петрицький

Записано під діктуру Валеріяном Поліщуком [2].

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5994, арк. 1–5. Оригінал. Рукопис олівцем.

Анатолій Петрицький належить до художників-новаторів, авангардистів. Він заклав основи декораційної майстерності на українській сцені. За висловом Леся Курбаса, «художник в українському театр з'явився тоді, коли в Молодий театр прийшов Анатоль Петрицький».

Учень В. Г. Кричевського. У своїй творчості поєднував європейський модерн, багатство української народної культури і сучасність. У 1920–1930-х рр. – активний учасник мистецького життя Києва, Харкова, Одеси. Спільно з режисерами Лесем Курбасом, Марком Терещенком, Гнатом Юрою та ін. шукав нових форм втілення на театральних підмостках сучасної і класичної драматургії, у тому числі й через оформ-

[1] Наступне слово «решта» закреслено.

[2] Ці два рядки є автографом А. Г. Петрицького.

лення сценічного простору. На сценах новостворених українських театрів відстоював нову роль художника в театрі – як співавтора режисера. Серед сценічних робіт А. Г. Петрицького того часу – «Цар Едіп» Софокла, «Горе брехунів» Ф. Грільпарцера, «Тартюф» Ж.-Б. Мольєра, «Тарас Бульба» М. В. Гоголя та ін. У ці роки художник створив серію портретів діячів української культури – актриси Л. М. Гаккебуш, оперного співака І. С. Паторжинського, наркома освіти М. О. Скрипника, письменників Ю. К. Смолича, М. В. Семенка та ін. (загалом 58 портретів). Про художника і його картину «Інваліди», що експонувалася на венеційському бієнале в 1930 р., писали в Європі й Америці.

У своїх споминах актор і режисер М. С. Терещенко (див. док. № 90), який з А. Г. Петрицьким працював у Молодому театр, пригадував враження від розпису художником стелі та стін приміщення «Дому інтермедій»: «На нас як живі рухалися зі стін, кричали і сміялися персонажі творів М. Гоголя. У вихрастому танці перепліталися фігури, ніби вихоплені з народного середовища… найбільше вражали добір кольорів, різноманітна гра барв, її оптимістичне звучання…»

Мистецтвознавці поділяють творчість художника на два періоди: яскравий період пошуків нової форми нового мистецтва і період певним чином пристосування, обмеження. Відповіді на запитання «Анкети Всеукраїнської Академії Наук для біо-бібліографічного збірника діячів України» охоплюють перший період творчості.

ПОЛІЩУК ВАЛЕР'ЯН ЛЬВОВИЧ [18.09(01.10).1897, с. Більче Боремельської вол. Дубенського пов. на Волині, нині Демидівського р-ну Рівненської обл. – 03.11.1937, Сандармох, Карелія, РФ] – поет, письменник.

№ 117[1]

31 грудня 1920 р.

I

Поліщук Валеріян Львович[2] (Раніш до прізвища додавалось по документах «Плюто», або «он же Плюта», але батько Лев Олександрович знищив, викресливши у волості з посесійних списків). Родився 1 жовтня (нов. ст.)[3] 18 вересня (ст. ст.) 1897 р. в селі Більчі Боремельської волості, Дубенського повіту на Волині; релігії православної, українець.

[1] На титульній сторінці записано: «Автобіографія Валеріяна Поліщука. Для Української Академії Наук. Сторінок вісім».

[2] Тут і далі підкреслення автора документа.

[3] «1 жовтня (нов. ст.)» додано над рядком.

Батько Лев Олександрович (вулішне прізвище Вус, або Вусик, яке перейшло од діда) Поліщук та мати Софія Миколаївна в дівоцтві Ковалевська, перший селянин з кріпаків, працював на надільній землі, друга з кріпаків-челядників, батько й дід її були садівники у великих графських маєтках. Обидва – українці, хоча по матері прадід її був виходцем з Франції. Такі були усні перекази.

Освіту одержав початкову в Малевській сільської одноклясової школі, з якої при допомозі учителя тієї ж школи Ів[ана] Тимошенка, перейшов до Мирогощанської двохклясової школи. Потім не знав, що далі робити, чи вчитись, чи господарювати, а одного разу, навіть, за помічника волосного писаря вступав, та випадково допоміг бувш[ий] інспектор Луцької гімназії, підготовили мене і я вступив до IV кляси Луцької хлоп'ячої гімназії. З вибухом війни зі своїм братом, якого вже потягнув сам до Луцької гімназії, мусів утікати у серпні 1915 р. до Катеринославу, де скінчив І-шу класичну гімназію весною 1917 р. з медалем.

Після того поїхав до Петербургу, де вступив до Інституту цивільних інженерів на відділен[ня] художньої архітектури, але через тяжкі матеріальні обставини, повернувся знов на Вкраїну, вчився в Кам'янецькому Українському Університеті на істор[ико]-філологічн[ому] факульт[еті]. Під час науки дуже бідував, бо з 14 літ жив на свій кошт, займаючись репетиціями. Особливо бідував в Мирогощі та в 1916 р. в Катеринославі, коли приходилось за 15 коп. в місяць, зароблених уроками, жити вдвох с братом. Батько рідко допомагав, бо мав велику сім'ю дрібних дітей і всього 8 десятин землі. В Петербурзі на перших порах, щоб прожити, приходилось бути грузчиком дров на морській пристані і одночасно учитись. Літературну працю почав ще гімназистом сьомої кляси в Катеринославі, де зорганізував офіційний, але секретно од гімназіального начальства – збірник-журнал «Первая Ласточка», в якому всі твори були російські, а мої українські. Допоміг видрукувати Г. Берс, а наборщикам заплатили в складчину, потім другий журнал – «Блуждающие огни».

З початку революції приймав участь в катеринос[авських] укр[аїнських] газетах як «Вісті Катеринославської Просвіти». Під час Гетьманщини, будучи у Києві, був співробітником газети «Народна Воля», де містили мої вірші та статті. Тоді ж в ч. 3 1918 р. журнал «Шлях» видрук[овані] мої мініатюри та рецензію. З повстанням Директорії був запрошений на секретаря редакції катеринос[авської] газети «Республіканець», потім писав в єлісаветській газеті «Наша Хата», а з поворотом до Катеринославу в 1919 році приймав участь в збірнику юнацької спілки «Жарина», якого сам організував.

Далі з нашої ж ініціативи при найближчий участі П. О. Єфремова (юноші), Верби, Щукина, Д. Чернявського, заклалось літературно-

наукове т[оварист]во «Січ», яке нарешті скупчило свою діяльність коло Катеринославського Учительського Т[оварист]ва. Тоді ж заклали збірник-журнал «Січ», якого вийшли I та II книжки. Окремо була видана моя поема «Сказання давнеє про те, як Ольга Коростень спалила».

По політичним обставинам мусив утікати від Денікінщини за кордон в Румунію, відкіля по довгих митарствах попав до Кам'янця-Подільського весною 1920 р.[1]. Тут приймав участь в ч. I–II студентського журналу «Нова Думка», умістивши заклик до молодих поетів, а ч. III того ж журналу по постанові Ради Студентських Представників було доручено редагувати мені.

Крім того, в Кам'янці приймав участь в газеті «Наш шлях» і її Літературно- науковому додатку. Після вступу більшовиків до Кам'янця літом 1920 р. пішки прийшов до Києва, де приймав участь в газеті «Вісті» Київського Губревкому та «Більшовику».

Нарешті зорганізував літературно-мистецьку групу «Гроно», видавши першу декларацію ідеології «гроністів» синтетико-динаміків в ч. 229 «Вістей» (Див. хроніка літ[ературно]-мист[ецької] групи «Гроно» в збірнику «Гроно», 1920 р.). Група видала збірник «Гроно», в якому прийняли участь також не «гроністи»[2] [Д. Ю.] Загул, Мик. Терещенко, [Ю. О.] Меженко та [П. П.] Пилипович зі старших. В падолисті 1920 р. вийшла перша книжка поезій під назвою «Сонячна міць» та книжечка-відбитка, поема «На полях». Після виходу першої книги «Грона» сталась диференціація на динамічну творчість і так би мовити течію музагетівців. До першої форми творчості в основному ядрі гроністів залишились Вал[еріан] Поліщук – голова редакції, Мик. Терещенко – секретар, та Гр. Косинка і Георгій Шкурупій і ін. Було після того видано другу декларацію групи «Дальше Гроно» в ч. 280 газ[ети] «Вісті» 1920 р. (4 року революції).

В період жовтень-грудень було видруковано під загальним заголовком «Бризки мислі» – сто афоризмів.

В моєму житті було стільки бурхливих подій, що їх не перебрати. Слід залишило з дитинства 3-хмісячне[3] перебування моє в лікарні м. Берестечка, серед хворих селян-робітників, молодих і дідів. Коли прилаштували машину-молотілку, я всадив у труби праву руку, так що мені поламало кости. Руку хотіли відняти, але батько не згодився, сказавши, що краще хай помре, ніж має бути калікою. Тоді знайшовся добрий фершал, який приклав усі старання, щоб мене вилікувати.

---

[1] Слова «весною 1920 р.» додано над рядком.
[2] Слово «гроністи» додано над рядком.
[3] Слово «3-хмісячне» додано над рядком.

Коли я подужчав, то старі діди, що лікувались, розказували щовечора довгі так звані «Стодньові казки», яки розвивали мою фантазію. Пам'ятаю, що сидіти в лікарні мені так набридло, що я раз було утік в жовтому халатику і туфлях зимою і попав на кладовище, де як раз когось ховали, але як замерз, то повернувся назад, а служниця, ще мене налякала, що скаже докторові, коли я вийду ще раз. Казкові образи в лікарні і події, яки в ній вершились, ще і досі живуть у моїй пам'яті: «Котигорошок», «Пан Твардовський», ріжні легенди та байки. Мені було тоді літ 10, був у III-й групі сільс[ької] школи. Тоді я перший раз дійсно[1] закохався в мою ровесницю, дочку доктора Лопушанського, з якою я грався у лікарні, коли одужав. Її образ ще й досі стає перед моїми очима, як зберігається і в'язаний нею з червоної і синьої вовни капшучок. Потім бідкання по школах, війна, яка одірвала мене від батьків, бо вони залишились на Волині, а я з братом виїхав до Катеринославу.

Зустріч[2] дружба з Ол. Тхоржевським, кілька загроз розстрілу, од яких я утікав, навіть з в'язниці, еміграція – все це стільки дало вражень, що не всякій людині, навіть в Революцію, може випасти на долю така їх злива.

Свідомим поборником визволення я був ще змалку. Часто балакав зі мною з приводу цього батько, ще як я був у двухкласовій школі, себто мав років 13. В гімназії я з першого року під впливом учителя Мих. Черкавського став свідомим українцем, себто ще з 1913 року. Пам'ятаю першу книжечку Черкавський мені дав з фундаментальної бібліотеки – це біографію Куліша з «Киевскої Старини». Коли я зацікавився, дав мені «Огнецвіт» Чупринки і т. д.

З початком революції організував з іншими товарищами в Катеринославі юнацьку спілку і був її першим Головою. Потім на Волині в 1918 р. був головою волинського земельного комітету, за що німці і гетьманці переслідували мене, а поляки ще в 1920 році, коли я з за кордону повернувсь до батьків, інтернували мене в лагер концентраційний, звідки я ледве що вирвався. Займав також інші політичні посади. Був Головою Комітету по скликанню Всеукраїнського Студент[ського] Конгресу, Головою Колегії Театру Держав[ного] «Червона Сатира».

II

Основна галузь праці – поезія, але пишу й прозу. Виступаю і з публіцистичними статтями, або по питанням мистецтва, рецензії і ин.

Пишу щоденник.

---

[1] Слово «дійсно» додано над рядком.

[2] Наступні кілька слів закреслено.

III

1. Сонячна Мить, поезії, 1920 р. К., in. 8, ст[ор]. 16.
2. На полях, поезія. Київ. 1920 р. in. 16 стор. 8.
3. Сказання давнєє про те, як Ольга Коростень спалила. Ліропоема, Катеринослав. 1919 року. In 8. стор. 10.
4. Журнал «Первая Ласточка» № 1, Катеринослав, 1915 року. Поезія, стор. 4а-15. Псевд. Gutta in В. П.
5. Журнал-збірник «Блуждающие огни» № 1. Катеринослав. 1916 року.
6. «Жарина». Літературний збірник. Катеринослав. кн. 1. 1919 р. поезії і проза.
7. «Шлях». Вісн[ик] літературн[ого], мист[ецького] та громад[ського] життя. Ч. 3, 3 березень 1918 р. Київ.
8. «Січ». Літер[атурно]-наук[овий] та педагогічн[ий] збірник. Ч. 1, Катеринослав, 1919 року.
9. «Січ» Літер[атурно]-наук[овий] та педагогічн[ий] збірник. Кн. II, Катеринослав. 1919 р.
10. «Нова Думка». Літер[атурно]-наук[овий] журнал студентства Кам'янецького Університету. Ч. 1–2, Кам'янець на Поділлю, 1920 р.
11. «Нова Думка». Літ[ературно]-наук[овий] журнал. Орган студ[ентів] Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. Число третє.
12. «Жовтнева Революція» 7-го листопаду 4-го року. Одноденна часопись. Київ. 1920 р.
13. «Наш шлях». Літер[атурно]-наук[овий] додаток. Ч. 3. Неділя, 28 березня 1920 р. (до Ч. 63 газ[ети] «Наш шлях», Кам'янець-Подільський).
14. «Гроно». Літературно-мист[ецький] збірник. Київ. 1920 р.
15. «Вісті Київського Губревкому». «Бризки Мислі» (сто афоризмів). Ч.Ч. 234, 240, 251 (6), 257 (12), 263 (18), 2774 (29), 277 (32). Жовтень-грудень 1920 р., Київ. Ibidem. Декларація літературно-мистецької групи «Гроно». Ч. 229, 1920 року. Київ.
16. «Споживач». Ч. 4 журнал. Кооперативний орган Катериносл[авського] союзу спож[ивчих] Т[оварис]тв, 1919 р.

З рецензій відома мені на журнал «Нова Думка», Ч. 3, у якому я був Головним редактором, уміщена в Ч. 107 Кам'янець-Подільської газети «Наш шлях» від 3 червня 1920 року. Автор рецензії П. Б. (Павло Богацький).

Біографічні відомості про мене були уміщені в одному з чисел газети «Республіканець» за місяць грудень 1919 року, до виборів делегатів на Трудовой Конгрес Українців.

Мої псевдоніми: Gutta, Валепо, Футурбільш, Микита Волок (М. Волок), Філософ з головою хлопчика та Василій Сонцвіт (Сонцвіт), а також Гроніст.

Валеріян Поліщук

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6076, арк. 1–8. Автограф.

У 1920-ті роки ім'я Валер'яна Поліщука гриміло на цілу країну. Він весь час перебував у пошуку новаторських форм, адже сама епоха зобов'язувала творити революційне мистецтво. Схвально сприйняв революцію 1917 р. Як і Микола Хвильовий, пов'язував її з оновленням України, підвищенням рівня культури, зокрема літератури, театру. Заснував у Києві літературно-художню групу «Гроно», яка проголосила принципи («новонайдена краса руху, швидкості як антитеза інертності…»), яких потребували нове життя й індустріалізація країни. Згодом ці принципи В. Л. Поліщук розвинув у створеній ним літературній групі «Авангард», що обстоювала програму конструктивного динамізму. За своє коротке літературне життя видав 15 поетичних збірок, романів у віршах. Наприкінці 1934 р. звинувачений у керівництві терористською групою, підготовці замаху на секретаря ЦК КП(б)У П. П. Постишева. Розстріляний 1937 р. в урочищі Сандармох (Карелія).

ПРОЦЕНКО ФЕДІР ДАНИЛОВИЧ [08(20).06.1867, за ін. даними 1866, м. Ніжин, нині Чернігівської обл. – 14.11.1942, м. Ленінабад, нині м. Худжанд, Таджикистан] – хормейстер, актор у Ніжині.

№ 118

[8 червня 1926 р.] [1]

I

1. Проценко Федір Данилович.
2. 8 червня 1867.
3. м. Ніжин. Українець.
4. Батько службовець, українець, мати українка.
5. Видатних діячів не було.
6. Загальна освіта: кол[ишня] повітова школа. Музична освіта: регентсько-вчительські курси в Києві і кол[ишньому] Петербурзі і музична школа в Ніжині (атестат на право викладати в школі співи і складати хор). Театральна освіта: музично-драматична студія при Ніжинському музично-драматичному товаристві.

[1] Дата надходження заповненої Ф. Д. Проценком анкети до Біографічної комісії.

7. Громадсько-артистична: артист-аматор, режисер і диригент з 1886 р. і до цього часу. Музично-педагогічна і театральна: вчитель співів і керівник шкільних драмгуртків з 1894 р. до цього часу (в кол[ишніх] гімназіях, нині трудшколах, в кол[ишньому] Історично-філологічному Інституті, нині ІНО), організатор різних театральних закладів Ніжина.

8. Вся моя театральна і музична діяльність пройшла в Ніжині. Мною були з'організовані – перший в Ніжині український драмгурток і народний хор з аматорів-робітників і хліборобів (не інтелігентів) при нарбудинку (комітет народної тверезості), яким я керував як режисер і диригент з осені 1900 р. до осені 1905 р. (ця праця була ідейною, без платні). Після 1905 р. ця організація поширилась за межи міста і за ініціативи самих робітників і селян дала низку таких гуртків на Ніжинщині.

В 1918 р. по дорученню Відділу освіти Міської Управи організував і був керівником української секції народного театру на літній сезон.

По наказу Відділу освіти військового Революційного Комітету організував українську мандрівну трупу і хор (драма, оперети, концерти) і керував ними як артист-режисер і диригент з осені 1919 до 1922 р.

З 1923 р. донині є лектор співів і керівник української драматичної студії ІНО (член секції наукових робітників).

9. В травні 1886 р. перший раз прийняв участь у виставі Т[оварист] ва допомоги незаможним мешканцям міста у російської п'єсі «Жених из (…)жевой линии». До першого виступу завжди прагнув до театру, відвідував вистави професійних труп і аматорів, які відбувалися у Ніжині, читав різні п'єси, книжки і статті про театр, це й було знайомство з театром.

II

З 1886 р. до 1888 р. брав участь в російських і українських п'єсах зазначеного Т[оварист]ва аматорів, а з 1888 р. працював як активний член-учредитель нового музично-драматичного Т[оварист]ва аматорів; відвідував музично-драматичну студію при ньому з 1888 до 1891 р.

Драматургія – під керівництвом режисера Біловодського і артистів – профес[іоналів] Каринина і Мірова; українська секція – керівник Дейкун. Музична студія – під керівництвом Михайлівського і Козуба (скрипка і сольові співи). Студіювали п'єси Островського, Сумбатова, Гоголя і ін., а з українських – переважно п'єси музично-співочі.

Етапи роботи: з 1886 до 1888 р. – мої виступи в аматорських виставах мали характер епізодичний, а з 1888 р. до 1891 р. – в музично-драматичному Т[оварист]ві вистави й концерти були більш організовані і систематичні – майже двічі на тиждень. Це був осередок не лише розумної розваги, а й підвищення культурно-художнього рівня інтелі-

гентської молоді. Одночасово я приймав участь у виставах професійних труп, переважно в українських п'єсах з метою матеріальної допомоги артистам.

З 1904 р. до 1920 р. без перерви був уповноваженим Ради «Русского Театрального Общества» на Ніжинщині і агентом «Русских драматических писателей и оперних композиторов». Завжди захищав в Ніжині інтереси робітників сцени перед поліцією і владою.

В осені 1900 р. ініціативний гурток робітничої молоді звернувся до адміністрації Нарбудинку з проханням розучити з ними будь-яку українську п'єсу. Цей гурток Комітет народної тверезості доручив мені як члену Комісії. Робота йшла в сприятливих умовах. Бо організації Комітету тверезості були поза контролем поліції, в процесі підготовки гурток значно збільшився і в решті в Нарсуді я мав українську трупу аматорів-робітників і селян з пригородів на 30 душ і окремо народний хор на 40 душ. Вистави й концерти 3–4 на місяць відвідували виключно робітники міста і селяни пригородів Мигайлівки, Овдійовки, Кручи; чудова гра своїх знайомих і родичів їх дуже захоплювали; ставили виключно українські побутові і історичні п'єси. Це була розумна розвага для них з метою відвернути їх від пияцтва і бешкетів.

Тут працював я без перерви до осені 1905 р. і за цю працю поліція і жандарми вважали мене за крамольника і довгий час я був на підозрі. Але ця праця дала корисні наслідки підвищення культурного рівня робітників-аматорів; політичні події того часу неодмінно впливали на них і мали позитивні наслідки. Вони охоче відвідували класи грамоти для дорослих, 7 душ видержали іспит на народних вчителів і пішли на село вчителювати, 8 душ пішли на українську сцену, решта, лишившись робітниками, продовжували культурпрацю в драмгуртках Просвіти Ніжинщини, ставши самі керівниками.

Організував і був керівником камерного квартету в подвійному складі для прилюдних концертів з культ-просвітньою метою з 1905 до 1918 р., нині в І[нституті] Н[ародної] О[світи] з 1924 р.

Маючи красивий широкий голос (баритон) я завжди брав участь в виставах українських музично-співочих п'єс, а в драмах і комедіях виконував ролі героїчні, драматичних резонерів і резонерів-коміків.

В 1919 р. по наказу місцевої реввлади організував державну українську мандрівну трупу і хор, яки мали завдання збирати велику аудиторію під час агітації ідеї закріплення на місцях радянської влади, керував ними як артист-режисер і диригент і робив з ними подорожі по селах Ніжинщини з 1919 до 1922 р.

Був першим головою Правління спілки Робміс (1919–1920).

Керував хором і драматичними гуртками в гарнізонному клубі воєнкомата, військових шпиталях (1920–1922) і робклубі Харчесмак (1922–1924), в дитбудинках (1921–1924).

Огляд і оцінку моєї музично-театральної праці було зроблено представниками місцевих органів влади і профспілки Робміс 29.07.1921 з приводу 35-річного ювілею моєї діяльності, при чому спілка Робміс, за затвердженнями Губробмісу, визнала мене героєм праці.

Мої колишні учні, яки починали театрально-аматорську працю під моїм керівництвом: Грудина Д. Я. – артист-режисер Харківської держдрами і ректор музично-драматичного Інституту; Олександрів О. К. – артист-режисер Полтавської держдрами; Остерський А. З. – артист Чернігівської держдрами; Милович Е. Д. – артист Українського театру ім. Заньковецької; Воробйов М. І. – артист Московської держдрами (лірично-драматичний тенор); Меленевський Д. – артист Паризької опери (драматичний тенор); Росин І. – колишній артист Московської опери (ліричний тенор) і інші, відомості про яких потеряні.

Ролі, яки я виконував в українських п'єсах (окрім російських): Макар Мак (Молода кров), Мікроб (Панна Мара), Середчук (Гріх), Потоцький (Сава Чалий), Золотницький (Степовий гість), Староста (Бондарівна), Мазепа (Гетьман Дорошенко), Мельник (Казка старого млина), Бурлака (Бурлака), Батько (Борці за мрії), Коваль (Невільник), Кобзар (Гайдамаки), Барабаш (Богдан Хмельницький), Воронов (Доки сонце зійде), Василь Овсійович (Я пан), Батько (Хмара), Кн. (…) (Назар Стодоля), Виборний, Мик[ола], Петро (Наталка Полтавка), Іван Карась (Запорожець за Дунаєм), Кабиця (Чорноморці), Ом. Дуб (За Немань іду), Олексій і Прокіп (Сватання на Гончарівці), Старш(…) і писар (По ревізії), Шпонка і Шило (Як ковбаса), Батько (Повинен) та інші.

Режисерував понад 60 п'єс з російського репертуару, брав участь в п'єсах Островського, Сумбатова, Гоголя і інших.

III

1. Книг або перекладів не мав. Складав інсценізації з дрібних революційних оповідань («Железная п'ята», «Борьба миров» і інші) в робітничому клубі Харчесмак.

З журнальних статтів робив дописи в журнал «Театр и Искусство» 2–3 рази на рік в 1904–1917 рр., як уповноважений Ради «Русского Театрального Общества» про театральне життя в Ніжині. Допис в журналі «Музика» за 1925 р. кн. 9–10 і 11–12 про музичне життя в Ніжині і інші дрібні дописи.

2. Огляди і оцінка моєї діяльності в Нарсуді з аматорами-робітниками щороку печатались в звітах Ніжинського Комітету народної тверезості з 1900 до 1905 р. включно.

Рецензію про ювілейну виставу див[ись] в «Червоному Слові» (Орган Ніжинського Виконкому). 1921 р., ч. 121 (201) – 31 липня 1921 р.

3. Власних творів не було.

4. Біографічні відомості не печатались.

5. Під час інтенсивної діяльності музично-драматичного Т[оварист] ва (1888–1891) і на ділі рецензії на мої сценічні виступи печатались в «Чернігівських Губернських Відомостях» (№№ не залишились).

6. Портретів ніде не вміщено.

7. Псевдонім «Тутешній» (епізодичний).

Ф. Проценко

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6331, арк. 1–3. Автограф.

Ф. Д. Проценко мав професійну освіту (регентсько-вчительські курси в Києві, Петербурзі), викладав музичні дисципліни в Ніжинському історико-філологічному інституті ім. князя Безбородька, член Російського театрального товариства. Своєю подвижницькою діяльністю він сприяв тому, що музично-театральне життя Ніжина було цікавим і різноманітним, а провінційне місто Ніжин стало одним з культурних осередків країни кінця XIX ст. – 1930-х рр.

Ф. Д. Проценко віддавав багато сил справі пропаганди українського мистецтва, національної культури як у часи заборони й гонінь самодержавством, так і в часи Української держави. Національне мистецтво популяризувалося через театральну сцену, Музично-драматичне товариство (1887–1900; почесний член товариства – М. К. Заньковецька), оркестр, народний хор (з 1919), «Просвіту». В заснованому ним Ніжинському народному домі діяли мішаний хор, струнний і вокальний квартети. У театральному житті Ніжина брали участь М. К. Заньковецька, М. К. Садовський, М. Л. Кропивницький. Ніжинський осередок культури відкрив шлях у мистецтво акторам Є. О. Островерховій (Хуторна), Ю. Д. Міловичу, М. С. Мітченку (Малиш-Федорець), А. З. Бородавці (Остерський), Г. В. Москвичовій (Ніженська), Д. Я. Грудині та ін. У Ніжинському історико-філологічному інституті ім. князя Безбородька він працював одночасно з В. В. Даниловим (див. док. № 44).

Свої музичні гени Ф. Д. Проценко передав дітям. Микола був солістом Київської оперети. Андрій став відомим музикантом-флейтистом, професором Київської консерваторії. Онука Л. А. Проценко закінчила Київський державний університет ім. Тараса Шевченка, Київську консерваторію; відомий історик, архівіст, некрополезнавець.

УШАКОВ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ [25.05(06.06).1899, м. Ростов, нині Ярославської обл., РФ – 17.11.1973, Київ] – російський письменник, перекладач.

№ 119

[не раньше 1924 г.] [1]

I

1. Ушаков Николай Николаевич
2. 25.05.1899
3. Ростов Ярославский. Православный. Русский.
4. Отец занимается хлебопашеством. Мать из сибирской семьи.
5. Из татар. Дед – в 60-х годах сослан в Сибирь за политическое преступление.
6. Первую гимназию в Киеве. В 1918 г. – юридич[еский] факультет КИНХ (окончил в 1924 г.).
7. Пишу с 9 лет, – испытываю на себе влияние Бориса Пастернака и Велемира Хлебникова – в стихах; в прозе – Рабле, Лесажа, Стендаля, Генри.
8. Первое публичное выступление в подвале поэтов «Х.Л.А.М.» – в 1919 г. – тогда же работал в мастерской худ[ожественного] слова под руководством Ильи Эренбурга, Мендельштама, Маяковского. Печатаюсь, с 1923 г. В том же году – вместе с другими киев[скими] поэтами организовал мастерскую художественного слова.
9. Работаю в качестве сотрудника в «Пролетарской правде» (Киев), «Красной Армии» (Киев), в журнале «Пламя» (Харьков) и «Красноармеец» (Москва). Читаю лекции по технике стиха в Мастерской худ[ожественного] слова при доме печати. Служил в Р.К.И. и Кооперации.

II

Пишу стихи и рассказы. Занимаюсь теорией поэзии и прозы.

III

1. Напечатаны отдельные стихи и статьи в периодических изданиях, указанных в пункте 1д. Из лучших вещей (напечатанные) сам считаю стихи: «Кладбище паровозов» («Пламя» – № 5 – 1924) – «Россия», «Мотоциклету», «Голубой уголь», «Неистовый «бронепоезд»», «Весна республики» (в «Пролетарской правде» №№ 556, 679, 718, 771, 797).

2. Рецензии об моих выступлениях на лит[ературных] вечерах напечатаны в «Прол[етарской] правде» за 1923–1924 год.

3. На иностранные языки не переводили.

4.

5. В общей группе сотрудников «Пролет[арской] правды» (19.08. [19]24 г.).

---

[1] Дату встановлено за текстом документа.

6. Псевдонима не имею.
7.

Н. Ушаков

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6461, арк. 1, 1 зв. Автограф.

М. М. Ушаков у 1920–1930-х рр. брав активну участь у літературному житті Києва, зокрема входив до групи молодих поетів «Майна», вів літературне об'єднання в Київському будинку друку, читав лекції з поетики в «Студії художнього слова». Йому належать статті про літературу, перекладне і поетичне мистецтво. Після 1930-х рр. перекладав російською твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, П. Грабовського, Л. Глібова, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, М. Бажана, А. Малишка, В. Симоненка, Б. Олійника, Д. Павличка, О. Гончара та ін. Редагував російські видання творів Т. Г. Шевченка (1939, 1949–1956), М. М. Коцюбинського (1951). Нагороджений Державною премією УРСР імені Т. Г. Шевченка (1973) за збірки поезій «Мои глаза», «Я рифмы не боюсь глагольной» та багаторічну плідну діяльність у галузі перекладів з української літератури. З 1995 р. Національна спілка письменників України присуджує українським поетам, які пишуть російською мовою, літературну премію ім. М. М. Ушакова.

ЩЕРБИНА МАТВІЙ ЛАВРЕНТІЙОВИЧ (16.11.1880, м. Стеблів Канівського пов. на Київщині, нині смт Корсунь-Шевченківского р-ну Черкаської обл. – 1937) – зоолог.

№ 120

21 березня1921 р. Київ

I

1. Щербина Матвій Лаврентієвич
2. Народився 16 листопаду 1880 року
3. В містечкові Стебльові Канівського повіту на Київщині. Православний. Українець.
4. Батько та мати були селянами Набокового Хутора при містечкові Городищі, Черкаського повіту на Київщині. Батько служив конторником в Головній Конторі маєтку п.п. Балашових. Займався самоосвітою, багато читав, найбільше цікавився науками філософськими та історичними, а по части й природознавчими. Слідкував за політикою та соціальним рухом. Мати хазяїнувала на власному наділі. Родом обоє були з Набокового Хутора. Дівоче прізвище матері – Понурко Євдокія Потапівна. Виховальний вплив матері на всю сім'ю був надзвичайно великий.

5. Предки з дідів були кріпаками. Після волі 1861 р. сім'ї обох ліній були заможними селянами, відріжнялись великою працьовитістю.

6. Виховання одержав дома. Освіту нижчу одержав у Мошно-Городищенській сільськогосподарській школі І-го розряду, яку скінчив у 1898 році і того ж року був командирований на курси бджільництва в м. Київ до О. Х. Андріяшева. В 1900 р. був командирований до Уманської середньої школи с[ільсько]-г[осподарст]ва та садівництва, де прослухав курси плодівництва та шовківництва. Середню освіту добув екстерном, одержавши в 1911 р. атестат зрілості при Київській 4-й гімназії. Вищу юридичну освіту одержав при Київськім Університеті св. Володимира, одержавши диплома в 1917 р.

7–9. З 1-го жовтня 1898 року був зоставлений при Мошно-Городищенській нижчій сільськогосподарській школи навчителем спеціальних (садівництво та городництво) та загальноосвітніх предметів, де й заснував пасіку для практичного проходження курсу бджільництва. В 1900 р. заснував для Мошно-Городищенської школи зразковий плодовий питомник серед 19-ти десятин саду маєтку п.п. Балашових, завідування яким було доручено мені з 1901 року. Навчителем зазначеної школи та завідуючим пасікою й садом перебував до 1903 р., з якого часу і до 1906 р. включно займав посаду завідуючого Боярською практичною школою бджільництва та садівництва під м. Києвом.

З осені 1906 р. до осені 1917 [р.] студіював науки гімназичного та університетського курсів і держав відповідні іспити.

З 1917 р. до 1919 р. включно був навчителем Законознавства та Економічної Географії України в гімназії В. П. Науменка в Києві.

З січня до вересня 1919 р. був завідуючим Відділом Садівництва зперше Міністерства, а потім Комісаріяту Земельних Справ України.

З 1 травня 1919 р. займав посаду члена Біологічної секції Академії Наук, а з перейменуванням її в Зоологічний Музей Академії при Фізично-Математичному Відділі її перебуваю зоологом Музею.

З січня 1920 р. до лютого 1921 р. був завідуючим Секцією сільськогосподарської та кооперативної освіти та виконував обов'язки завідуючого Агрікультурним Підвідділом Центрального Українського Сільськогосподарського Кооперативного Союзу («Централу»). З лютого 1921 року займаю посаду завідуючого Секцією Охорони Природи Київської філії Сільськогосп[одарського] Наукового комітету України.

З 1919 р. перебуваю членом Українського Наукового Т[оварист]ва в Києві. З кінця 1920 р. – обрано секретарем Зоологічної секції Укр[аїнського] Наук[ового] Т[оварист]ва. З половини березня 1921 р. обрано членом Єпархіальної Ради Старокиївської Укр[аїнської] Православної Парахвії.

II

1. Основна галузь праці – наука та популяризування знання.

2 [1]. Зоологія та орнітологія.

3. Садівництво та бджільництво.

III

1. Стаття: «Пасека Мошно-Городищенской сельсько-хоз[яйственной] школы в 1899 году», вміщена в «Ежегоднике Пчеловодства на 1899–1900 гг.». Издание Киевского Южно-Русского об[щест]ва Пчеловодства.

2. Стаття: «Пасека Мошно-Городищенской с[ельско]-хоз[явственной] школы в 1901 г.», вміщена в «Ежегоднике Пчеловодства на 1901–1902 гг.». Изд[ание] [К.] Ю.Р.О.П.

3. Стаття: «Совещание по вопросу о выборе промышленного ассортимента плодовых деревьев для Киевской губ[ернии]» в журналі «Сад и Огород» за 1909 р., ч. 7–8.

4. Стаття: «Второе совещание по вопросу о выборе промышленного ассортимента плодовых деревьев для Киевской губ[ернии]» в журналі «Сад и Огород» за 1910 р., ч. 4–5, 6.

5. Стаття: «Гарний пізній сорт яблук» в «Рілля» за 1913 р., ч. 1 і 4.

6. Стаття: «Промисловий асортимент плодових дерев для Київщини» в ж[урналі] «Хліборобська Справа» за 1919 р., ч. 1.

7. Стаття: «Заметки о глухарях (Tetrao urogallus L.) Волынской губ[ернии] Овручского у[езда]» в ж[урналі] «Птицеведение и Птицеводство» за січень 1915 р., рік 5-й, випуск 3–4, стор. 185–195.

8. Стаття: «Материалы к биологии рябчика (Bonasa canescens Sparm)» – там же, стор. 213–215.

9. Стаття: «Материалы к биологии кулика-черныша (Totanus ochropus L.)» – там же, стор. 246–247.

10. Стаття: «Материалы к биологии глухаря (Tetrao urogallus L.) Волынской губ[ернии] Овручского у[езда]» в ж[урналі] «Птицеведение и Птицеводство» за грудень 1915 р., рік 6-й, випуск 4-й, стор. 262–291.

11. Стаття: «Материалы к биологии вальдшнепа (Seolopax rusticula L.)» – там же, стор. 296–302.

12. Стаття: «Материалы к биологии кулика-перевозчика (Acticus hypoleucos L.)» – там же, стор. 305–308.

13. Стаття: «На глухарей (Tetrao urogallus L.)» в ж[урналі] «Пт[ицеведение] и Пт[ицеводство]» за червень 1916 р., рік 7-й, випуск 1–2, стор. 1–34.

14. Стаття: «Дневник наблюдений над пернатыми (1913, 1914, 1915 гг.)» в ж[урнале] «Пт[ицеведение] и Пт[ицеводство]» за листопад 1916 р., рік 7-й, випуск 3, стор. 173–222.

---

[1] У тексті цифри 2 і 3 поєднані фігурною дужкою від руки.

15. Стаття: «Материалы к биологии серой куропатки (Perdix cinerea Briss)» – там же, стор. 237–245.

16. Стаття: «Матеріали до вивчення орнітофавни Волині» – друкується в «Українському Зоологічному журналі» Українського наукового товариства в Києві.

17. Стаття: «Про деяких звірів України» – друкується там же.

18. Складено окреме видання: «Квіточка» – збірничок перлів української поезії. Видання 1907 р. в Києві. – 79 с.

19. Окреме видання: «Земля, рослини і тварі», популярно-науковий нарис. – Власне видання, К., 1909 р., стор. 28.

20. Окреме видання: «Садівництво плодове та ягідне» – підручник для сільскогосподарських шкіл України.

Роспочато друкуванням в Києві «Центр[альним] Укр[аїнським] С[ільсько]-госп[одарським] Кооп[еративним] Союзом», продовжується «Державним видавництвом». Праця розрахована на 17 друкованих аркушів альбомного папіру.

М. Щербина[1]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6521, арк. 1–2. Автограф.

Як зазначив у анкеті М. Л. Щербина, сферою його наукових зацікавлень є зоологія, орнітологія, садівництво й бджільництво та популяризація знань. З початку 1920-х рр. він реалізовував свої знання в діяльності установ УАН–ВУАН природознавчого циклу – зоологічної секції, її кабінету й музею (1923–1927) та біологічної секції. Одночасно з ним в природничих відділах ВУАН працював М. В. Шарлемань (див. док. № 95, 96).

ЯНОВСЬКИЙ ЮРІЙ ІВАНОВИЧ [14(27).08.1902, х. Маєрове Херсонської губ., нині с. Нечаївка Компаніївського р-ну Кіровоградської обл. – 25.02.1954, Київ] – письменник, редактор.

№ 121

(…)2 грудня 1925 р.[2]

1. Родився р[оку] 1902 в м. Єлисаветі (на Херсонщині).

2. Батьки: Єлисаветські міщани, мати – дочка селянина – був[шого] кріпака.

[1] Після особистого підпису вказано київську адресу автора анкети: «Київ, Столипінська 45, пом. 17».

[2] Дату реєстрації листа в Біографічній комісії – (…)2.12.1925 р.– вказано у верхньому правому кутку сторінки.

3. Вчився в Єлисаветі: Фирсовська нар[одна] школа, Реальна школа (закінчив), Механічний технікум. В Києві: 2 курси електротехн[ічного] факультета Політехніки. Перервав учебу з-за «гарних» матеріяльних обставин – виснажив був себе до того, що повстала небезпека з боку «Кирилівки». За радою лікаря – залишив науку і за цим жалкую. Я був би непоганим інженером.

4. Служив: у Повітов[ому] Статист[ичному] бюро, повіт[овій] Роб[ітничо]-Сел[янській] інспекції, Відділі (повіт[ового]) Управління, Пов[ітовій] Нар[одній] освіті. Зараз у ВУФКУ – редактором.

5. Безпартійній.

6. Ні в одній армії не був.

7. В 10 років – писав рос[ійські] вірші і хотів бути Пушкіном. Потім – до 1922 р. ніякою писаниною не займався. Р[оку]1922 і 1923 писав у стінгазеті КПІ вірші, фейлетони, статті. Газету розпочав сам і вів її більше року. Укр[аїнською] мовою почав писати з початку р[оку] 1924. Друкуватись – з березня р[оку] 1924.

8. Люблю М. Гоголя, Д. Лондона, Р. Кіплінга, О. Генрі, С. Єсеніна, М. Асєєва, Горького, Чехова, Винниченка.

9. (…)[1] земляків (з Єлисавету та округи) Троцького, Винниченка, Д. Бідного, (…), Тобілевичів, Мик. Левицького.

10. До безуму люблю степ.

11. Думаю прожити ще з 10 років

12. Кожний свій день устаю з бажанням їхати за море і за сині обрії. Лягаю – теж із цим. Люблю багато ходити. Всі мої бажання скеровані на: як би побачити більше світу! Мандри – мене тягнуть.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6559, арк. 1, 1 зв. Автограф.

Ю. І. Яновський розпочав шлях у літературі 1922 р. В 1922–1925 рр. входив до театрального кола Києва, зокрема театру-студії імені Г. Михайличенка (див. док. № 90), для якого написав гротескну п'єсу «Камергер» (у співавторстві із С. Греєм). У 1926–1928 рр. працював художнім редактором на Одеській кінофабриці одночасно з В. Г. Кричевським, О. П. Довженком, П. Ф. Нечесою, які стали прототипами головних героїв кіномемуарів «Майстер корабля». У 1920–1930-х рр. написав свої найкращі твори, що збагатили українську літературу й увійшли до фонду літератури українського відродження: «Мамутові бивні» (1925), «Майстер корабля» (1928), роман «Чотири шаблі» (1930), «Вершники» (1935).

[1] Кілька слів на початку речення встановити неможливо.

АНКЕТИ ВИДАВНИЧОГО ТОВАРИСТВА «ЧАС»

Травень 1918 р.

Шановн…. Пан…

Товариство «Час» має намір уложити й видати, по-можливости швидче, повний СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.

Бажаючи дати читачам як найдокладніші відомості про життя й працю наших письменників (від Ів. Котляревського до останніх днів), прохаємо в найближчім часі дати можливо вичерпуючі відповіді на подані нижче запитання. В числі запитань уміщені також – «додатки». В них прохаємо зазначити те, що ВИ хотіли б подати про себе, не обмежуючися нашими запитаннями, або-ж просто написати коротенько свого життєписа, відкинувши нашу анкетку.

З пошаною Дирекція Т-ва «Час».

1. Місце й час народження?
2. Соціяльний стан батьків?
3. Ваша освіта?
4. Коли вперше почали писати?
5. Де й коли було уміщено перші твори?
6. Де друкувались потім?
7. Чи були збірники творів?
8. Чим були примушені заробляти на прожиття?
9. Ваші політичні переконання й участь в громадськім житті під час 1-ої та після 2-ої револ[юцій] (по бажанню)
10. Власні додатки?

ГРУДНИЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ [07(19).07.1892, Полтава, за ін. даними, м. Хорол на Полтавщині – після 28.08.1921] – письменник, публіцист, громадсько-політичний активіст на Полтавщині.

№ 122

1. Полтава, 7 липня 1892 р.
2. Незаможні інтелігенти
3. Комерційний інститут
4. 15 років писав по московському і по українському

5. 1910–1912 р.р. дописи до «Ради»; 1912–1914 р.р. оповідання в «Русск[ом] Богатстве» та в «Новом журнале для всех»
6. 1917–1918 р.р. «Робітнича газета»; «Кооперативна Зоря»; «Книгарь»; «Будяк»
7. Ні, не було
8. Працею вчителя, а далі – урядовця
9. Належу до с[оціал]-д[емократів]
10. Цілком одійшов од російської літератури після початку війни (1914 р.)

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5074, арк. 1. Автограф[1].

О. Г. Грудницький як письменник-початківець друкував свої оповідання й публіцистичні нотатки в газетах і часописах «Рада», «Русское Богатство», «Новый журнал для всех», «Робітнича газета», «Кооперативна Зоря», «Книгарь», «Будяк».

Політичне життя О. Г. Грудницького в 1917–1921 рр. насичене подіями. Поділяв ідеологію УСДРП. Після 1919 р. перейшов до лав УСДРП (незалежних), зайняв ворожу позицію до більшовицької влади, очолив антибільшовицький виступ у Середньому Подніпров'ї (квітень 1919) з метою відновлення національної державності у формі Української Народної Республіки.

Улітку 1919 р. пристав до УСДРП (незалежних – лівих), потім – УКП (боротьбистів). Вів політичні переговори з Нестором Махном про створення української Червоної армії і з її допомогою – самостійної Української радянської республіки. В 1921 р., перебуваючи в лавах КП(б)У, став одним з організаторів Всеукраїнського повстанського комітету, якій увійшов у контакт із закордонними військово-політичними центрами Української Народної Республіки в Тарнові (місто на півдні Польщі). Організація мала за мету підготовку в Україні збройного повстання проти більшовицької влади (псевдонім Вернигора). За іншими джерелами, О. Г. Грудницький на той час був таємним агентом Київської ЧК. Страчений за постановою колегії Київського губернського ЧК від 28 серпня 1921 р.

[1] Анкета заповнена власноруч на типографському бланку Товариства «Час».

ДІХТЯР ОЛЕКСА ІВАНОВИЧ [12(24).02.1886, с. Кустолове Кобеляцького пов. Полтавської губ., нині Новосанжарського р-ну Полтавської обл. – 13.08.1936, Полтава] – письменник, перекладач, педагог.

№ 123

Діхтярь[1], Олекса Іванович – син козака, народився[2] 1886 р., лютого 12 дня в деревні Дублянщині (біля Шерстюківки) Полтавської губ[ернії], Костянтиноградського повіту. Спочатку скінчив Шерстюківську 2-хкласову школу, потім Новобугську Учительську Семінарію і сім років вчителював в Диканьській 2-хкл[асовій] школі, на Полтавщині. В 1914 році вступив до Полтавського Учительського інституту, але не скінчив його, бо в 1915 році був забраний до війська де й пробув звичайним рядовим солдатом цілих 2 S роки.

В 1917 р., – увільнившись, через хворість, зовсім з служби, – як тільки вибухла російська революція, переїхав до м. Києва за редактора «Вісти Київського Губерніяльного Виконавчого Комітету» – тижневик, що виходив на українській та російській мові. В тім же році перейшов на посаду редактора «Київські Губерніальні Вісти», що виходили тричі на тиждень те ж на українській та російській мові.

На поле літературної праці виступив в 1906 р., вміщаючи свої вірші та статті в тижневику «Рідний край». Потім друкував свої вірші в «Маяку», «Українській хаті», «Дніпрових Хвилях», «Селі» та збірниках «Розвага», «Альбом України» (1917), а тако-ж співробітничав, поміщаючи свої статті та дрібні оповідання в «Раді», «Сніп», «Новій Раді», «Київській земській газеті», «Народна справа», «Світлі» та инш., а тако-ж співробітничав в російських газетах «Полтавский голос», «Полтавский день» та журналі «Вестник Знания».

Під час перебування в Семінарії, в 1905 р., був головою «Українського семінарського гуртка». Вчителюючи на селі, і бачучи, як школярі прагнуть до читання книжок на своїй рідній українській мові, Діхтярь переклав на українську мову і видав чудовий твір італійського письменника [Е. де Амічіса] «Батьки та діти», що вийшов в 1910 році. Ця книжечка під заголовком «Шкільні товариші» вийшла другим виданням в 1918 р.; крім того вийшло шість книжечок «Шкільних оповідань» Амічіса в перекладі О. Діхтяря.

О. Діхтярь переклав на українську мову М. Твена «Принц та бідак», Г. Бічер-Стоу «Томова хатка» і чимало дитячих оповідань та казок кращих письменників світової слави, як Мопассана, Толстого, Вільденбруха,

---

[1] Тут і далі підкреслено в тексті автором документа.

[2] «1886 р., лютого 12 дня» додано над рядком.

Мачтета, Евальда, Жюль Верна, Варісгофера, Шеффауера, Бердау та инш. Крім того, написав драму «За громадську землю».

З його оповідань для дітей вийшли окремими книжечками «Убогий Гірей» та «Сирітка Галя». Поезій своїх ще окремою книжкою не видавав.

Прохаю Шановне Т[оварист]во «Час» додати до моєї автобіографії (в відповідне місце), що я надіслав через Дирекцію «Час» в словнику українських письменників такі відомості[1]:

Діхтярь, Олекса Іванович: співробітничає в «Книгарі», «Вільна українська школа».

За час семилітнього вчителювання енергійно працював над пробудженням національної свідомості серед рідного народу, впоряджаючи лекції, читання та роздаючи й поширюючи книжки на українській мові як серед школярів, так і дорослих. Взявши на себе режисуру, майже що місяця впоряджав українські вистави, зорганізувавши драматичний гурток з свідомого селянства та інтелігенції. Його учні, що скінчали 2-хкл[асову] школу, вступаючи до середніх, а потім і вищих шкіл, визначалися справжніми свідомими робітниками на праці поширення українського національного руху. За всю цю ідейну роботу його позбавили місця і перевели до другої школи кудись в глухе село Полтавщини, та він не скорився цьому…

Також окремими книжками видрукувано такі його літературні праці: «І. П. Котляревський – батько українського письменства». «Т. Г. Шевченко – апостол правди й волі». «Історія в піснях та думах».

О. Діхтярь

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5085, арк. 1–3. Автограф.

О. І. Діхтяр більше відомий українському читачеві як перекладач з італійської та англійської мов. Перші переклади О. І. Діхтяра творів італійського письменника Едмондо де Амічіса з'явилися 1910 р.: «Батьки та діти», «Шкільні товариші». Переказ твору «Томова хатка» Гаррієт Бічер-Стоу не раз перевидавали різні українські видавництва (1918, 1928, 1930). За підрахунками письменника П. Й. Капельгородського, Олекса Діхтяр видав понад 12 книг, деякі з них (переважно переклади) витримали до 8 видань. Багато зробив для с. Диканька, зокрема створив і очолював сільськогосподарську кредитну кооперацію, побудував школу, за 22 роки праці виховав багато учнів.

Як і П. В. Тенянко, майже в ті самі роки навчався в Новобузькій учительській семінарії та учителював у с. Диканька. Обидва обрали літературний і педагогічний шляхи (див. док. № 139).

[1] Починаючи від цього речення текст написано на окремому аркуші.

ДРАГОМАНОВ СВІТОЗАР МИХАЙЛОВИЧ [17(29).06.1884, Плєнпалє, кантон Женева, Швейцарія – 04.12.1958, м. Рочестер, шт. Нью-Йорк, США] – економіст, кооператор, перекладач, публіцист.

№ 124

ДО ХВАЛЬНОГО ВИДАВНИЦТВА «ЧАС»[1].

Маю честь переслати Вам відповідь свою на запроваджену Вами анкету і беру на себе сміливість подати де котрі свої уваги щодо редакції запитаннів сподіваючись, що Видавництво не поставить мені у мінус моїх уваг.

1. Народився я в Женеві, в Швейцарії, 29 червня н. ст. 1884 р.

2. Соціальний стан батьків?[2] Мені здається, що редакція сього запитання не виразна: відповідаючи на анкету не можна лично уявити собі, що саме хоче від нього видавництво. Гадаю, що сю мою думку підтвердять відповіді на анкету своєю різнорідністю. Можна розуміти запитання, яко бажання виявити з якою верстви вийшов письменник: з поміщицько-дворянської, з міщанської, козацької, селянської, духовенства. Але, знов, можна розуміти тут бажання виявити клясу, з котрого вийшов письменник: з поміщицько велико або середньо землевласницького, з дрібної буржуазії або великої, з робітництва.

Не знаючи докладно, що має на увазі видавництво, даю відповідь по обом розумінням: а) батьки мої належали до стародворянського роду Полтавщини Драгоманових (батько) і Кучинських (мати), б) з середнє землевласницького.

Нарешті можна покласти в основу відповіді принципи професії, тобто тої праці, котра давала головне джерело коштів для піддержування життя родини. В такім разі батьків моїх слід залічити до інтелігентних працівників – батько мій, Михайло Петрович людина відома кожному громадянину України.

3. Ваша освіта? Питання це загально зредаговано. Слід було деталізувати, бо при розробленні анкети виникнуть великі труднощі, бо відповіді носитимуть занадто суб'єктивний характер. Тому я подам ті школи, де я вчився, а видавництво нехай виясняє «мою освіту» коли спроможеться.

Малим хлопцем в Женеві мене віддано до дитячого захистку, з переїздом до Болгарії мене послано до французької початкової школи в Софії, де був коло 2-х років. Після сього я вступив до Lyссй Janson de Sailly в Парижу, куди батько мій їздив лічиться. В ліцеї був три роки, аж

[1] У правому верхньому кутку аркуша рукою автора дописано: «Київ. 15/ VIII, 1918. Паньківська, 14».

[2] Тут і далі підкреслено автором документа.

до смерті батька. Через неможливість по матеріальним причинам навчання мене в Парижу, мати віддала мене до Collkge S'Antoine в Женеві, де я вчився два роки 1895–1897. По тім через ті-ж причини переїхав до Києва, де жив в сім'ї моєї тітки Олени Пчілки. Тут я навчився російської мови і вступив до 4-ої гімназії. Українська атмосфера, що панувала в сім'ї і вплив тітки та Лесі Українки створили з мене свідомого Українця і вже в 5 клясі гімназії я належав до українського гімназіяльного гуртка. Треба, однак, сказати, що батько мій, коли я ще був малим хлопцем, lусйеn, під час перебування в околицях Парижу на вакаціях, в[1] години, коли я з ним повторював курс, що проходився в ліцеї – учнів ліцею було зобов'язано давати в письмі справо(…)дання про сю роботу під час вакацій, багато розказував мені про історію України в таких формах, котрі легко западали в мою душу дитячу. Один рік перебування в сім'ї Косачів – до приїзду з Болгарії матери – поповнив ту на чверть свідомість, котра зародилася, ще під час навчання батьком. Російська гімназія зробила на мене страшенно гнітюче враження: звикши до відносин, що існували в французьких та швейцарських школах між учителями та учнями, я гадав що те саме існує і в російській гімназії. Я скоро опікся і зробив відповідчі висновки. Оскільки в Парижі та Женеві ходити до школи було до певної міри потребою, остільки російська школа не задовольняла мене і я шукав задоволення своєму прагненню до знання поза школою, що, розуміється, зле впливало на «заняття». – Гімназію я скінчив в 1904 році. Після того вступив до Київської Політехніки – хотів на механічний відділ, «определено» – на хемічний, але в 1909 році кинув Політехнікум і вступив до Київського Комерційного Інституту, де прослухав повний курс економічного відділу, взяв «золотое» свідоцтво в 1915 році.

4) Коли вперше почали писати? Точна відповідь буде: в початковій школі. Певно Видавництво має на увазі вияснити, коли я почав приймати участь в літературній роботі і писаним словом висловлювати свої думки для загалу. При такому розумінні свого запитання[2] не можу дати точної відповіді. Коли пам'ять мене не зраджує, то коло 1905–1906 року.

5) Де й коли було уміщено перші твори? Власне я уперше виступив в літературі яко перекладчик з болгарського в «Рідному Краєві», під редакцією Олени Пчілки, але переклад – не твір для мене. В тім же часопису в 1909 році уміщено мій чи мої, не пам'ятаю, дописи з Швейцарії.

6) Де друкувався потім? Не друкувався і, гадаю, що взагалі жива істота не може «друкуватися». Мої писання було надруковано в «Слові»,

[1] Наступне слово закреслено.
[2] Наступні два слова закреслено.

«Раді», «Городском Деле», «[Новостях] Киевской Городской Думы», «Київскій Почті», «Дзвоні», «Комашні», «Київської Земської Газеті», «Народній Справі», «Нашій Кооперації», «Кооперативній Зорі», «Українській Кооперації», «Робітничій Газеті», «Віснику Кооперації», «Bulletin Cooperatif International» (про українську кооперацію).

7) Чи були збірники творів? Ні.

8) Чим були примушені заробляти на життя? Невдала редакція, бо причиною, що примушує заробляти, се є бажання жити, побоювання вмерти з голоду. Коли Видавництво хоче вияснити що саме було головним джерелом прибуткового бюджету, то треба було відповідно редагувати запитання. Було-би краще коли б було винесено запитання до анкети про те, з якого часу письменник почав жити на заробіток з власної праці і яку частину, хоч приблизно – головну чи ні, складав заробіток від літературної праці. Тоді зібрано було б надзвичайно цінній матеріал. Потім редагувати треба було не в прошедшему часі, бо часи міняються і ми з ними, а запитувати про те, що відбувається зараз і, скажемо, відбувалося під час І революції.

Для мене заробіток від літературної праці не складає головної частини мого доходного бюджету, коли взяти цілий останній рік. Де котрі місяці заробіток від літературної праці складав значну частину місячного доходного бюджету.

9) Ваші політичні переконання й участь в громадському житті під час І і ІІ революцій? Український соціял-демократ, член У[країнської] С[оціал]-Д[емократичної] Р[обітничої] П[артії]. Про участь в громадському житті під час І і ІІ революції не вважаю для себе можливим писати зараз.

10) Власні додатки? – не має.

Світозар Драгоманів

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5108, арк. 1–2. Автограф.

Відповіді на запитання анкети Товариства «Час» С. М. Драгоманова, сина М. П. Драгоманова, «відомого кожному громадянину України», особи з тісними родинними зв'язками з Косачами, цікаві з різних позицій. Автор відповідей досить прискіпливо й критично аналізує зміст запитань анкети. Докладно повідомляє про свою шкільну освіту. Своєрідні літературні університети він пройшов у домі Олени Пчілки і до 1918 року його публіцистичні «писання» були надруковані в тогочасних провідних пресових виданнях, у тому числі й українською мовою («Слово», «Рада», «Городское Дело», «Новости Киевской Городской Думы», «Київська Почта», «Дзвін», «Київська Земська Газета», «Народна Справа» тощо).

Економіст за фахом, у часи Української революції С. М. Драгоманов вкладав свої знання в побудову державних інституцій. Працював у Міністерстві праці Уряду УНР (віце-директор одного з департаментів), за Гетьманату – у Всеукраїнському союзі земств, у часи Директорії – в кооперативній секції державної ради народного господарства. Згодом, у 1919–1935 рр., працював у редакціях газет і журналів, зокрема «Сільський господар», «Більшовик», «Пролетарська правда», у видавництві «Мистецтво». Викладав в агрономічному технікумі в с. Мироцьке (нині Києво-Святошинського р-ну), Київському інституті народної освіти, Архітектурному інституті (Київському художньому інституті, проректор). У 1935 р. звільнений з посади консультанта Науково-дослідного інституту комунальної гігієни Діпроміста в Харкові без права на пенсійне забезпечення. У 1943 р. виїхав із Києва. З 1951 р. проживав у США.

ЖИХАРЕВ ОЛЕКСАНДР ІПОЛИТОВИЧ (17.10.1871, сл. Алексєєвка Бірюцького пов. Воронезької губ., нині місто, райцентр Бєлгородської обл., РФ – ?) – поет, громадський діяч на Харківщині.

№ 125

Шановне Т[оварист]во![1]

На анкету Вашу даю відповідь про себе, Олександра Іпполитовича Жихарева (псевдоним Олесь Жихаренко):

1. Родився в с. Олексіївці Бірючського повіту на Воронежчині в 17 жовтне 1871 року.

2. Безземельні «дворяне».

3. Скінчив Московського університету по правничому відділу.

4. Почав писати у 1900 році (з початку по російські) поезії.

5. В українських часописах 1913/1914 р. «Дзвін», «Укр[аїнська] Хата», «Маяк», «Сяйво», «Добра Новина», «Ілюстрована Україна».

6. 1917–1918 р. «В южному Краєві» (поема «Рідна мова»). В «Українському Голосі» (Москва). В «Селянській Спілці» (Полтава), «Провесіння» (Лохвиця). В «Нашому Селі» (Одеса). В «Світлі» (м. Вовча на Харк[івщині]). В «Шляху». Був кореспондентом «Рідного Слова» в «Новій Громаді». На політичні і громадські теми співробітничав увесь 1917 в «Голосі Народу» (м. Куп'янськ на Харків[щині]) в органі громад[ського] Комітету соціял[ьного] напрямку. Де які поезії були надруковані в виданнях Куп'янської Просвіти: «Збірник поезій»: «Пісне вітаймо свободи Зарю !» 1917 р. і «Роспалися пута вікові». 1917 р. ви-

[1] У правому кутку аркуша дописано: «Т-ву „Час" у Київі».

дав у Куп'янську на свій кошт і збірку поезій своїх з агітаційною метою «Листопад», «Пса(…)чка» переклад з Ів. Буніна, «(…)» (…) Лі, «Пісня пісень». Усі видання розійшлися в продажу в Куп'янську.

8. Маю урядову посаду по Міністерству фінансів.

9. Брав участь в громадському і політичному русі 1917.

Укр[аїнська] Пар[тія] С[оціалістів]-р[еволюціонерів]. Був членом ради «Просвіти» в м. Куп'янську на Харків[щині]. Був членом Куп'янського Громадського Комітету (…) і с[оціал]-д[емократичного]. Був делегатом од місцевої Просвіти на 1-му з'їзді Слобідської України 1917 р. у Харкові.

10. Висловлюсь з політичного боку. Зараз за «Самостійну» Україну але з повним демократичним устроєм, або за федерацію з Росією, але наприклад Амер[иканських] Злучених Держав. В земельному питанні стою за широке наділення землею селян, а також за широку і вільну працю інтелігенції за для культур[ного] розвитку народа.

Олександр Жихарів (Олесь Жихаренко)

23 вересня 1918 р.

ІР. НБУВ, ф. Х, спр. 5147, арк. 1, 1 зв. Автограф.

Громадська, політична діяльність О. І. Жихарева припала на роки Української революції 1917–1921 рр. і була пов'язана з м. Куп'янськ на Харківщині. Як прихильник ідеології партії УПСР він брав участь у громадському і політичному русі міста. Літературні дописи, переважно вірші, публікував на сторінках інформаційних просвітянських і земських органів («Селянська Спілка», Полтава; «Провесіння», м. Лохвиця на Полтавщині; «Наше Село», Одеса; «Світло», м. Вовча на Харківщині) та в інших популярних літературно-громадських часописах. Видав у Куп'янську збірку агітаційних поезій «Листопад», серед яких – «Довольно сомнений, бесплодных речей…». Одна з його листівок «Борцам за волю» (08.04.1917) зберігається в колекції Відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (Кл 0404).

КАТРЕНКО ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ [справж. Катрухін; 14(27).10.1859, с. Хомівка на Харківщині – після 1918] – письменник.

№ 125

Псевдонім мій Олександер Катренко.

Народився я в селі Хомівці в Харківщині Куп'янського повіту 1859 року 14 вересня в родині дідича, батька свого, який мав в Хомівці маєток.

Але рід мій козацький. Прапрадід мій в 1652 р. вивів з Київщини 50 родин козаків і оселився в Слобожанщині по річці Красній. (Документи до колонізації Слобідської України (…)). Потім він був козаком Ізюмського Слобідського полку. Й як він придбав 24.000 десятин землі я не знаю. У нас в родині були всі звичаї й поводження суто старовинні. З малих літ мені не забороняли товаришувати з селянськими дітьми. Починаючи з 5 років я проводив цілі дні в полі або в степу, товаришуючи з пастухами хлопцями: гусятниками, телятниками, навіть свинопасами й іншими. Десять років мати моя відвела мене за 160 верствів в Харків до гімназії.

Гімназія на моє вільнолюбство пово(…) (…) негативно. Тоді ще в гімназії не зовсім була знищена наука. У першому класі були великовозрастні, які седіли там по декілька років і малюків, які ім не подобалися, катували. Вони керували клясом. Їх боялися всі! Учителі були (…) не людяні. Вчитель математики пан Шейф(…) инок мене й не викликав, як «Сало» через те, що я був Українець. Те було за два (…) клясу. В 4-му клясі я видавав (…) газету «К(…)», але піймався, переніс багацько непреємностів. Нарешті ж гімназії не скінчив, молодий (…) ні підержки не було никакой.

19 років поступив на службу в бувше телеграфне ведомство. Там служило тоді богацько культурного люду. Поступили туда через те, що там довалося богато вільного часу і була (…) годуватися й бути вільнослухачем в Університеті. Мета й моя була така. Але (…) (…) пошту з телеграфом, дали мені адміністративне місце й засмоктало мене…

Почав я писати в 1886 р., коли нелічити дрібних етнографічних моїх статей по Українському в «Києвській старині» ще 1884–1885 роках. Почав я друкуватись в Галицькій «Зорі» першим оповіданням «Чумацька ліра». А потім співробітничав й в «Зорі» й (…) у всех газетах і журналах Галичини й Буковини, та навить і у Американській «Свободі», яку видавав тоді Ардан. Галицький Литературно-Науковий Вістник так же мав мені за співробітника. Так працював я до 1901 року. Тут я опинився через дуже гіркі життєві обставини. Не було часу. Мав відпочінку щодоби по 4–5 годин. Родину, детей треба було годувати й виховувати. Бідував гірко. Не писав я нічого аж до 1916 року. Відновився знову в нашому Лит[ературно]-Наук[овому] Вістнику.

В Галичині видані були окремо книжечками мої оповідання «Пан Природа» й інчі оповідання, «Омелько Цуценя» й на Буковині оповідання для детей «Спогади з дитинячих років». Може й ще які були видані, я не знаю. Видаючі, мене не питалися. Працював безкористно, идейно й можу похвалится, що за свою працю й досі не мав ламаного (…).

На Україні були видані моїх чотири брошюрки під моїм інчім псевдонімом «Александра Кирпатого». Було видано «Чумацьке лихо», «На

панському обіді» і «Дохтор». За популярністю не гнался. Задовольнявся тим, що хочь яку нібудь користь приносю любій Україні.

Зараз в теці Л[ітературно]-Н[аукового] В[істника] є дещо моє до друку. Маю й у себе ще де що. Може й ще, як поживу, напишу що не будь, як з'умію.

От і все Вам коротенько.

З побажанямм О. Катренко (Катрухин).

Адреса моя сйогочасна: Киев, В. Підвальна вулиця, буд. 36 п. 4. П. Матушевського[1].

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5297, арк. 1–2. Автограф.

Олександр Катренко – представник генерації українського письменства кінця XIX – початку XX ст., яка за своїми темами та літературними формами належала, за висловом І. Я. Франка, до «молодої України». Його творчий спадок у жанрово-стилістичному аспекті відноситься до малої прози і містить як повісті, оповідання, новели, нариси, образки етнографічно-побутового, побутово-психологічного характеру, так і твори з елементами модерної техніки. Друкувався в галицьких часописах «Зоря», «Літературно-науковий вістник», «Дзвінок» та ін., видав чотири брошури під псевдонімом Кирпатий Олександр. Як зазначав сам О. М. Катренко, «за популярністю не гнався. Задовольнявся тим, що хочь яку нібудь користь приносю любій Україні». І. Франко писав про нього: «Катренко – ученик Достоєвського… Читаючи його оповідання, ми переживаємо ті тяжкі моменти утиску, безнадійності, руйнування людських сил і людських надій, які в ту пору переживала вся Росія».

У радянські часи ім'я О. М. Катренка залишалося майже невідомим українським читачам. У незалежній Україні оповідання письменника поступово вводяться до навчальних програм (наприклад, «Омелько Цуценя», 1899).

КОВАЛЬЧУК ПОРФИРІЙ АНТОНОВИЧ (1888, с. Шкарівка Васильківського пов. на Київщині, нині Білоцерківського р-ну Київської обл. – ?) – письменник-початківець.

№ 126

Порфірій Антонович Ковальчук народився на світ 1888 р. в с. Шкарівці Васильківського пов. (на Київщині). Батько його безземельний селянин,

[1] На першій сторінці в лівому кутку олівцем зроблено запис: «1919».

немаючі з чого існувати в рідному селі, мусив переїхати до Києва, з маленьким тоді ще поетом, шукати собі якої нибудь праці, де й оселився на завше.

П. А. скінчив всього 2-клясову школу, але потім ще вчився, не маючи коштів по ріжним вечернім курсам, чим й здобував собі середню освіту.

Вперше П. А. виступив на літер[атурну] укр[аїнську] ниву в 1909 р., надрукувавши в «Українській хаті» поезію «О. Олесю», після чого друкував свої поезії у «Вільнім Слові», «Маяк» та инші. 1911 р. його товаришами була видана збірка його творів «На струнах»; 1917 р. вийшла друга його збірка «Моя муза».

Зараз П. А. працює на посаді урядовця у Київській головній телеграфній конторі[1].

П. А. Ковальчук

ІР НБУВ, ф. X, спр. 5304, арк. 1. Автограф.

П. А. Ковальчук згадується в покажчику А. Лейтеса і М. Яшека «Десять років української літератури. 1917–1927» (1928) як автор двох збірок «Моя муза», «Циганка Радда». Була також коротка рецензія М. К. Зерова в часопису «Книгарь» (1918). Подаючи імена малознаних початківців, укладачі покажчика розуміли, що українська література цього періоду є надзвичайним явищем. Це «стихійний рух від землі, від верстата до письменницької творчості». На їхню думку, зібрані докупи твори майстрів і твори початківців допоможуть дати картину літературного будівництва першого українського десятиріччя.

ЛЕВЧЕНКО ГАВРИЛО К. [26.03(07.04).1879, с. Козел, нині Михайло-Коцюбинське Чернігівського р-ну Чернігівської обл. – після 1925] – письменник, педагог.

№ 128

1. Я народився на світ 26 березоля 1879 року в с. Козлі Чернигівського повіту, в убогій селянський родині.

2. Самотужки дістав середню освіту (скінчив учит[ельський] інститут).

3. Почав писати року 1907.

[1] На конверті вказано: «Видавництво „Час”. Видавничий відділ „Словника українських письменників”» та адреса відправника – «Київська Головна телеграфна контора».

4. Перший мій твір («На межі») був уміщений в «Ріднім крає» в тім же 1907 р.

5. Потім написав чимало оповідань, п'єс та віршів, які в свій час містилися в «Раді», «Р. К.», «Укр[аїнській] хаті», «Засіву», «Маяку», «Огнях» (під редагуванням О. Прохаско) та ін. наших часоп[исах].

6. Збірників та поодиноких творів маю більш за 20, в котрі ввійшло 39 оповідань, 8 п'єс, 17 поезійок, 2 розвідки та один підручник. Більшій продуктивності заважала служба в земстві, де доводиться працювати 15–18 годин на добу, не виключаючи навіть і свят.

7. Заробляю на прожиття власним горбом – працею в земстві (служу в Пирятин[ському] зем[стві] на посаді інструктора кооперації), бо письменство мені окрім злиднів та хвороби – нічого не дає, але воно мені так сильно захопило, що я не маю ніякої сили волі визволитися од нього.

8. Політичні переконання – безпартійний. За часів неволі ретельно обороняв у своїх писаннях права української мови на самостійне існування й розвинення, за що не один раз доводилося годувати казенних вошей та блошиць…

Тепер працюю для добра всіх людей, не поділяючи їх на нації, партії, віру та політичні переконання, борюсь за правду, поліпшую умови життя для темного, затурканого, вбогого люду – взагалі, для українського – зокрема і т. д.

Під час 1-ої революції сидів у в'язниці за належність до селянської спілки, під час 2-ої – працював у Пирятин[ській] «Україн[ській] Громаді», яко голова Ради, в повітовій Раді (в качестве голови), окрім того раз-у-раз їздив по повіту та організовував селянство, закладаючи «Просвіти», «Спілки» і т. и.

Оце і все. Більш-менш докладну та правдиву оцінку моєї літерат[урної] праці хай зроблять, коли треба, складаючи словника, бо-ж я певен того, що вона їм відома краще ніж мені.

Можу тільки сказати, що я не гоняюсь за синєю птахою, як це роблять де-яки мої колеги, а міцно тримаю в руках доморосле курча.

Г. Левченко

30 червня 1918 р.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5360, арк. 1–2. Автограф.

Гаврило Левченко – один з багатьох представників літературного цеху, чиї життя, літературна творчість та професійна діяльність пов'язані з конкретним регіоном, населеним пунктом. Для Г. К. Левченка таким містом став Пирятин (нині – в Полтавській обл.). Тут літератор, починаючи з 1910 р., як голова «Української Громади» організо-

вував земські школи, кооперації, бібліотеки, театральні гуртки. Його перші літературні спроби датуються 1907 р. Останній нарис надрукував 1925 р.

Провідна тема малої прози письменника – життя українського села. П'єси Г. К. Левченка свого часу входили до репертуару професійних театральних труп і аматорських колективів. У 1918 р., відповідаючи на пункт 8 анкети – «Чим були примушені заробляти на прожиття?», він писав: «За часів неволі ретельно обороняв у своїх писаннях права української мови на самостійне існування й розвинення… Тепер працюю для добра всіх людей, не поділяючи їх на нації, партії, віру та політичні переконання…».

МАЙСТРЕНКО ХВЕДОТ (справж. Шелудько Федот Макарович; 07.06.1877, с. Андріївка Гадяцького пов., нині Роменського р-ну Сумської обл. – ?) – письменник.

№ 129

Син селянина, народивсь 7-го червня 1877 року у с. Андрієвці Гадяцького повіту, на Полтавщині. Письма навчивсь у місцевій народній школі, а потім змушений кинути батьківську оселю і піти зароблять власний хліб (канцеляристською) з 9-ті років життя, весь вільний од праці час витрачав на самоосвіту. Письменницький хист прокинувсь рано, на 11-м році після народження, під впливом прочитаної української літератури.

Найсамперед почав складати поезії, − перші з сих поезій надруковано в «Літературно-Науковому Вістнику» за 1901 рік. Далі пійшли белетристичні нариси, оповідання, дитяча література, статті публіцистичні на ріжні теми, бібліографічні та біографічні замітки, рецензії. Все це підписане власним прізвищем, а також під псевдонімами і ініціалами (напр. «Zet»[1], «Байкарь», «Гаврило Розмажкаша», «Приятель», Ф. М., Х. М. і инши), друкувалось в таких виданнях: «Громадська Думка», «Рада», «Чорна Рада», «Акорди», «Українська Муза», «Розвага», «Маяк», «Будучність», «Молода Україна», «Дзвіночок», «Огни», «Нова Рада», «Народна Воля», «Шлях».

Крім друкування власних праць, брав у «Маяку» близьку участь в 1913−1914 роках як редактор отделу красного письменства.

Окремими книжечками видано казочки в обробці Х. Майстренка: «Івасик-Телесик», 1910 р., «Коза-Дереза», 1911 р., «Рукавичка», 1913 р.

[1] «Zet» дописано від руки.

і «Загадки-Забавки» віршом[1] 1915 р. Незабаром всі ці чотири книжечки видавництва «Криниця» випускає одним збірничком.

Двічі був на війні, покликаний з запаса яко чиновник: Російсько-Японської і останній − світовій (1914−1918 рр.). Під час 1-ї і 2-ої революції перебував на фронті. Зараз живе у Києві[2].

Х. Майстренко

4 липня 1918 р.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 5738, арк. 1. Оригінал. Машинопис.

У Петрограді 1915 р. побачила світ книжечка для дітей «Загадки-забавки», підписана псевдонімом «Майстренко». Згодом автор друкувався в дитячому журналі «Молода Україна» – першому в Наддніпрянській Україні дитячому журналі (редактор – Олена Пчілка).

ОНАЦЬКИЙ НИКАНОР ХАРИТОНОВИЧ [08(21).12.1874, за ін. даними 09.01.1875, х. Хоменки Бірківської волості Гадяцького пов. на Полтавщині, нині с. Хоменкове Липоводолинського р-ну Сумської обл. – 23.11.1937, Полтава] – художник, поет, педагог, мистецтвознавець.

№ 130

До видавничого Товариства «Час»

Прочитавши в часописях відозву, подаю про себе такі відомості:

1. Родився 28 грудня 1874 року в Хоменковому хуторі, Гадяцкого повіту на Полтавщині;
2. Батьки мої козаки – хлібороби (10 десятин землі).
3. Середню освіту здобув в Одеській художній школі, потім вчився в Академії мистецтв в Петербурзі, але ж не скінчив її через брак грошей.
4. Писати почав давно, але ж вірш «Погук» вперше був надрукований в «Рідному краї» в 1906 році.
5. Потім мої твори друкувалися: в «Рідному краї» і в збірниках: «З неволі», «Розвазі» (другий том), «Терновому вінку», «Українській музі» і в газеті Гадяцького земства.
6. Окремого збірника творів не було.
7. На прожиття заробляю посадою учителя рисунку й малювання – спочатку в Лебединській хлоп'ячій гімназії, потім в Сумській реальній

[1] Слово «віршом» написано над рядком.

[2] Уздовж лівого краю сторінки дописано адресу: «Адреса: Київ, Петровська, 37, 1».

школі, а зараз в Сумській військовій гімназії (бувший кадетський корпус), і в першій жіночій гімназії.

Никанор Харитонович Онацький

ІР НБУВ, ф. X, спр. 5971, арк. 1–2. Автограф.

У відповідях на запитання Товариства «Час» Н. Х. Онацький занотував про свої перші краєзнавчі розвідки. Згодом вийшла друком його брошура «Сім років існування Сумського музею» (1927), мистецтвознавчі праці «Старовинні кахлі Сумщини», «Українська порцеляна», «Межигірський фаянс», «Українське гутне скло» та ін.

Багато зробив митець для розгортання культурного життя на Сумщині. Н. Х. Онацький здобув класичну художню освіту (Московське Строганівське училище технічного малювання, Одеське художнє училище, Вище художнє училище при Імператорській академії мистецтв, де його вчителем був І. Ю. Рєпін). Сумський період життя митця (1913–1933) позначений активною творчою, педагогічною та громадською працею, коли він створив і очолив Історико-художній музей. Одним з найцікавіших відділів музею став Шевченківський зал. Н. Х. Онацькому пощастило відшукати Кобзареву власноручну копію вірша «Садок вишневий коло хати», офорт Т. Г. Шевченка «У шинку» («Приятелі»), «Кобзар» з дарчим написом поета. Художник створив офорт «Хата біля Тарасової гори». У пейзажних роботах відтворив тогочасний вигляд міст і містечок Сумщини, архітектурних споруд, пов'язаних з іменами відомих людей (садиби Линтварьових, Кублицького, Надаржинської), каплиць, пасік («Курінь», «Зимівник», «Соняшник» тощо), будинків, зведених коштом Харитоненків, Ліщинських, Хрущових та інших благодійників і меценатів. У 1928 р. він заснував у місті художню студію, був її першим викладачем. У 1929 р. Н. Х. Онацький став членом Асоціації художників Червоної України. Його мистецькі твори входять до золотого фонду українського пейзажу кінця XIX – початку XX ст.

ПИСЬМЕННИЙ МИХАЙЛО СТЕПАНОВИЧ (30.09.1892, с. Пустоварни Сквирського пов. на Київщині, нині с. Пустоварівка Сквирського р-ну Київської обл. – ?) – медичний працівник, письменник-початківець.

№ 131

Прочитавши в «Відродженні» про заміри Товариства «Час» коло видання словника українських письменників, я подаю (про всяк випадок)

й з себе короткі відомості, хоч, можливо, Товариство «Час» письменників мого гурту не має на увазі.

1). Народився в с. Пустоварни, Сквирського пов[іту], на Київщині, в 1892 р. 30 вересня.

2). Батьки – селяне.

3). Освіта нижча спеціальна (лікар, помічник).

4). Українською мовою почав писати з 12–13 років життя.

5). Друковані твори в хронологічнім порядкові з означенням часописів, де вони були поміщені:

1. «Так громада судила», оповідання, «Світова Зірниця» за 1911 р. № 26.

2. «Чуже сонце», нарис, «Світова Зірниця» за 1911 р. № 36.

3. «Є голодні», фейлетон, «Св[ітова] Зір[ниця]» 1912 № 1–2.

4. «Олекса Горщик», (з Толстого), «Світ[ова] Зір[ниця]» за 1913 № 15–16.

5. «Кохаймо дітей» (замітка про виховання), в «Житті і Знанні» за 1913 № 4.

6. «Земська медицина в Родомиському пов[іті] на Київщині в 1912 р.», в «Житті і Знанні» за 1913 № 8.

7. «Про старість і смерть» (біологічна замітка) в «Житті і Знанні» за 1914 № 1.

8. «Батьки і матері» (лист в редакцію про український фребельський дит[ячий] садок) в «Трудовій Волині» за 1917 р.

9. «Перший ступень», оповід[ання], в «Згоді» за 1917 № 3–4.

10. «Батьківщина» з Буніна, там же.

11. Заміток медичного власного спостереження в «Фельшерском вестнике» і «Згоді» тут перелічувати не буду.

Зауважу, що в збірникові «Стерні», що мав виходити в 1914 р. в Житомирі (але не вийшов), мав бути приміщено мій етюд «В осені».

7). Збірників творів не було.

8). Примушений заробляти на прожиття не був.

9). Під час 2 світової війни (коли першою лічити 1905 р.) був партійним робітником соціалістичної партії.

Михайло Степанович Письменний

З поважанням

20 липня 1918 р.

Нова-Водолага, Харківщина, Липковатівська с[ільсько]-г[осподарча] школа.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6005, арк. 1–2. Автограф.

Михайло Степанович Письменний як письменник-аматор друкував свої нариси, оповідання, замітки «медичного спостереження» в тижневику для селян «Світова Зірниця» й полтавському півмісячнику «Життя і Знання» в 1912–1913 рр. Батько відомої дитячої письменниці Лариси Михайлівни Письменної (1914–1992).

ПОЛІЩУК КЛИМ ЛАВРЕНТІЙОВИЧ (25.11.1891, с. Краснопіль, Житомирського пов. Волинської губ., нині Чуднівського р-ну Житомирської обл. – 03.11.1937, Сандармох, Карелія, РФ) – письменник, редактор, публіцист.

№ 132

ДО АНКЕТИ ПИСЬМЕННИКІВ

Син селянина – дяка, родився 1891-го року 25-го падолиста в містечку Краснопіллі Житомирського повіту, на Волині. Грамоті спершу учився в свого батька, а потім в місцевій двохклясовій школі, якої не встиг скінчити через те, що батько нагло помер з «білої горячки», а мати вирішила мене віддати в монастирські послушники, де «можна буде і до дяка добитися», як казала вона… Але, однакове, того дяківства я не захотів «добиватися», а натомість самотужки став учитися, чому немало допомогла батьківська бібліотека і місцевий священик.

Допомагаючи матері в тяжкій селянській праці, я мало мав вільного часу на читання книжок, але кожна вільна година мною використовувалася для своєї самоосвіти. У полі, під копою, на полуденнім спочивку я з захопленням читав Гоголя, Пушкіна, Лермонтова і Жуковського. Книжки, які тоді приходилося читати, переважно були московські. Коли мені було тринадцять літ, то я майже на пам’ять знав гоголівські «Вечорі на хуторі», але про Україну не мав ще ніякого поняття. Тодіж-то, цілком випадково, до моїх рук попала книжечка «Розмови про сухоти на рогатій худобі», яку я прочитав просто для «жарту», а потім ще довго сміявся з «чудної мови», якою було написано ту книжечку.

Моя мати знала і співала багато старовіцьких пісень, а довгі вечори розповідала старі перекази про місцеві церкви та палаци разом з тим, знала ще багато казок про татар, турків, поляків, бендерську чуму, гайдамаків та славного розбійника Кармелюка. Всі ці пісні і казки зворушували мене і розбуджували цікавість і любов до всього свого, рідного…

Особливо велике враження зробив на мене «Кобзар», якого приніс мені 1905-й революційний рік. Цей рік зробив з мене маленького революціонера, а «Кобзар» – поета. Я став старанно записувати старі перекази й казки, а разом з тим став писати свої власні оповідання і вірші. Того ж року в місцевій газеті «Волинь» з’явилася невеличка хронікальна за-

мітка про мене, яка була передрукована всими українськими газетами, а в тім числі і «Громадською думкою», за якою навожу зміст тієї замітки, яка читається:

«Будущий поэт»[1]. «Киевский голос» подає звістку, що в м. Краснополі Житом[ирського] пов[іту] живе хлопець – сирота, дуже здатний до науки. Він мало вчився, а знає те, що навчив його батько, який давно вже помер і хлопець сей – Климентій Поліщук – гарно малює і пише непогані вірші. Ось зразок його віршів:

«Дивлячись на Божий мир,
– Боже, що твориться?!...
Брат на брата йде війною,
Кров л'ється рікою…
Плаче в горі стара мати,
Плачуть дрібні діти,
Чого плачуть? – Батько вбито. –
Що будуть робити?
Стогне наша Україна,
Як колись стогнала,
Перше инш була причина,
Тепер друга стала…»

В результаті цієї замітки було моє знайомство з визначними українськими діячами і письменниками, які прийшли мені на поміч книжками і порадами. Особливо щиро поставився голова Петербурзького клюбу «Громада» Д[окто]р Грибенюк, який, навіть, запропонував мені приїхати до Петербургу учитися. Але мати, почувши таку річ, рішуче спротивилася цьому і не згодилася видати пашпорта.

Щось аж через цілий рік, вже весною 1907-го року, я в куценькому піджачку на плечах, з білетом 3-ї кляси в кишені вирушив в подорож до Петербургу, де поступив в четверту клясу Художньо-рисовальної школи при Цісарський Академії Мистецтва. Перебуваючи в Петербурзі до весни 1909-го року, я потихесеньку списував свої зшитки віршиками, але до друку їх не віддавав нікуди, а обмежувався друкуванням коротеньких заміток в «Раді» і «Ріднім Краї».

Літо 1909-го року я провів в Борозні, де часто бував в Ганни Барвінок, яка мала на мене свій шляхетний вплив в розумінні моєї праці. В кінці цього-ж року, в 23-му числі Львівського часопису «Дзвінок», було надруковано перше моє оповіданнячко – «Що співав соловейко?» З того часу аж до самої війни я постійно друкувався в таких часописах, як «Рада», «Рідний Край», «Світова Зірниця», «Дніпрові хвилі», «Сніп»,

[1] Підкреслено автором документа.

«Діло», «Ілюстрована Україна», «Добра Новина», «Громадський Голос», «Киевская Неделя», «Волынская Почта» і «Огни».

Друкував оповідання, статті, фейлетони і поезії як під своїм власним прізвищем, так і за псевдонімом «Ігор Мечеславенко», «Краснопільський», «К. Лаврінович».

В 1912-му році я замешкав в Житомирі, де мав посаду секретаря земського часопису і разом з тим намагався утворити українську часопись з новими літературними напрямами. За мій «злонамеренный» фельєтон в місцевій газеті, губернатор Мельников адміністративно випровадив мене за межи Волині, а начальник краю Трепов за межи України, позаяк Волинське губ[ернське] жандармське управління мало певні відомості, «що я ярий мазепенець, сепаратист і австрофіл…». Тоді я знов опинився в Петербурзі, де працював при українськім земляцтві, яке в той час заклало свою українську книгарню, якою я весь час завідував.

В січні 1913-го року я знов опинився в Житомирі, де працював в відділі страхової статистики губерніяльного земства. За допомогою Якова Савченка, мною було закладено в[идавницт]во «Стерні», яке мало видати ряд книжок молодших письменників, але встигло видати всього одну книжку моїх нарисів і оповідань «Далекі зорі». Але надвинулася війна і все розпалося… 31 січня 1915 року мене зробили жовніром і затаскали в 26-й запасний батальйон, звідки і почалися мої військові митарства, результатом яких є моя книжка «Серед могил і руїн», яку видало в[идавницт]во «Серп і молот». Пробуваючи весь час на фронті, я все ж таки не тратив надії на те, що ще повернуся до праці.

Коли вибухла революція, то вона застала мене на Північнім фронті фельдшаром «воєннаго времені» і писарчуком околодка 129-го піх[отного] Бессарабського полка, звідки я розпочав свою революційну діяльність як український ес-дек, хоч сам співчував російським більшовикам і навіть одверто підтримував їх в боротьбі проти війни.

Весною 1917 року я взявся за українізацію корпусу, а також був організатором корпусної Ради і автором її статуту. Згодом по постанові Викон[авчої] Ради XII-ї армії роблюся одним з редакторів «Українського голосу», який згодом перетворився в орган фронтової української організації в м. Пскові і проїснував до днів більшовизму.

В падолисті місяці я телеграмою тодішнього Секретаря С. Петлюри був викликаний до Києва, де працював яко співробітник Всеукраїнської Ради Військових Депутатів і приймав ближчу участь в її органі «Наш голос», який теж виходив до днів більшовицького повстання у Києві. В часи більшовицького повстання я приймав участь в боротьбі з ним, а потім виїхав на Волинь з Центральною Радою і Радою Народних Міністрів.

Перебуваючи якись час в Житомирі, я був запрошений на посаду секретаря «Народної Волі», з якою повернувся до Києва і зараз знаходжуся тут, яко відповідальний і фактичний редактор цієї газети.

Окрім праці в «Нар[одній] Волі», ще приймаю ближчу участь в «Народній справі», і співробітничаю в «Літ[ературно]-Наук[овому]-Вістнику», «Вільнім житті», «Селі», «Нашім селі» та инш.

Окремими виданнями маються такі мої книжки: «Далекі Зорі» – нариси й оповідання; «Співи в полях» – поезії; «Серед могил і руїн» – нариси й оповідання з часів війни 1914–1917 рр.

Живу переважно з літературної праці, хоч ще на «всяк випадок» маю досвід в кооперативній праці, як рахівник, а також знаю страхову справу, яка в свій час давала мені кусок хліба.

Зараз, разом з газетярською працею, я в вільну годину віддаюся мистецтву і готую до друку перший том своїх поезій – «Мінори», які вийдуть з друку на будуче Різдво.

З політичних поглядів і переконань належу до українських незалежних соціалістів і стою на грунті домагання Української Трудової республіки.

Клим Поліщук

P. Scriptum

Подаючи до поважного вид[авницт]ва «Час» свій автобіографічний нарис, я хотів би відповісти ним на всі запитання Вашої анкети, хоч те, що сказано тут зверх анкети і не може бути цікавим для Вас, але воно цікаве для мене особисто і сказалося само собою, що може й не брати на увагу.

З пошаною Клим Поліщук

Адреса: Київ, Гоголівська, 29, пом. 9

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6075, арк. 1–4. Автограф.

К. Л. Поліщук – один з найяскравіших представників української літератури 1920–1930-х рр., творець оригінального жанру «новели факту», проникливий сатирик і психолог революції і перших років радянської влади. Вперше ім'я К. Л. Поліщука з'являється в газеті «Вестник Волыни» від 4 квітня 1908 р. в повідомленні про те, що селянський хлопець, самоук, художник і поет Клим Поліщук з містечка Краснопіль Житомирського повіту склав збірку малоруських народних пісень з південної частини Житомирського повіту. «Було б гарно, якщо Товариство дослідників Волині потурбується про видання цієї збірки». Минуло понад 100 років від цієї першої згадки в пресі про Клима Поліщука, але жит-

тя і творчість письменника, публіциста, редактора і досі потребує істотного додаткового дослідницького імпульсу. Як пише наш сучасник, письменник і журналіст О. О. Коцарев, К. Л. Поліщук «стояв осібно від усіх, не вписувався чітко в жодне стилістичне чи організаційне явище, проте після того, як прочитаєш його тексти, годі вже буде уявити собі ландшафт української літератури XX століття без цього імені». Клим Поліщук розділив свою долю з побратимами «розстріляного відродження» в урочищі Сандармох (Карелія).

ПОНЯТЕНКО ПРОКІП ДМИТРОВИЧ (01.11.1878, Полтава – 24.12.1971, м. Гур'єв, нині м. Атирау, Казахстан) − громадсько-політичний діяч, журналіст, публіцист, письменник.

№ 133

1. Полтава, 1 ноября 1878 р.
2. Обиватель, ремісник.
3. Слухач Львівського університета.
4. Почав писати в рр. 1900−1904.
5. Вперше містив рецензії, хроніку, вірші, критичні замітки в «Літер[атурно] Науковому Вістнику» під криптонімами П. П. та П. Дмитренко, в партійних органах Укр[аїнської] Револ[юційної] Партії (Р.У.П.) та Укр[аїнської] соц[іал]-дем[ократичної] партії під псевдонімами Сулима, Дмитренко.
6. В щоденній укр[аїнській] пресі: «Рада», «Наше слово», в «Світлі», «Літ[ературно]-Наук[овому] Вістникові», «Вільній Україні», «Робітничій газеті».
7. Збірники творів не виходили, а виходили окремі видання «Національне питання в освітленні К. Маркса» (відбиток з «Літ[ературно]-Н[аукового] Віс[тника]»), «Культура, національність та ассіміляція», «Національність в освітленні законоспадковости», «Значення рідної мови для поетичної творчості Шевченка», переклади з Бласко Ібаньєса.
8. Служба в приватних бюро та урядових інституціях.
9. Член партії Р[еволюційної] У[країнської] П[артії], а потім – У[країнської] С[оціал]-Д[емократичної] Р[обітничої] П[артії]. Працював в партійних організаціях в Полтаві, Катеринодарі, Петербурзі та Києві. В зв'язку з провалом організації Р.У.П. в 1904 р. в Катеринодарі − мусив емігрувати за кордон, в Галичину, де працював в закордонному комітеті Р.У.П. В часи Революції 1917 року працював в партійній пресі УСДРП та яко делегат цієї партії в регіональних громадсько-політичних інституціях. З утворенням Українського уряду − був тов[аришем] Генерального Секретаря внут[рішніх] справ, а пізніше − Директором Канцелярії

Міністра Внутр[ішніх] Спр[ав]. Після державного перевороту 29 апреля 1918 року − від урядових справ відійшов.

10. P.S. Національні 1902 р.

П. Понятенко

23 вересня 1918[1]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6078, арк. 1, 1 зв. Автограф.

У відповідях на анкету Товариства «Час» 1918 р. П. Д. Понятенко перелічив видання, в яких викладав свої партійні погляди на розв'язання актуальних проблем української державності. За цим переліком – напружена багаторічна журналістська й публіцистична праця в часопису «Вільна Україна», газеті «Рада», політична робота в лавах РУП, УСДРП (разом із С. В. Петлюрою, М. В. Поршем). У статтях і виданнях П. Д. Понятенка обговорювалися актуальні партійні гасла, зокрема Української державності, питання утиску української мови тощо. Він писав: «Ігнорування, а тим більше боротьба з національними елементами гальмує поступальний розвиток, асиміляція забиває джерела, якими живе загальнолюдська культура, з денаціоналізацією того чи іншого суспільства людство втрачає оригінальну творчу культурну силу» («Культура, національність…», 1912).

З 1917 р. П. Д. Понятенко – активний діяч українського відродження: працював у комісіях УЦР, був директором канцелярії Міністерства внутрішніх справ УНР, за Директорії – співробітник української дипломатичної місії у Варшаві тощо, про що він пише в пункті 9 (Ваші політичні переконання…). Його погляди позначилися на подальшому життєвому шляху. В радянські часи відійшов від політики і працював бухгалтером.

РЕКУН ІВАН МИХАЙЛОВИЧ (1872, с. Ярошівка на Полтавщині, нині с. Українське Талалаївського р-ну Чернігівської обл. – ?) – вчитель, письменник-початківець.

№ 134

Іван Михайлович Рекун родився 1872 року в селі Ярошивці на Полтавщині. Батьки його були козаки хлібороби. Перше учився в сельській школі-дім. Зародила в його бажання писати сельська учит[елька]-курсистка Владимиро-Александровської Академії Н. Вовкова. Вона

[1] Дату дописано у лівому верхньому кутку сторінки автором документа.

познайомила його з «Кобзарем», творами Кропивницького і байками Глібова.

Під впливом сих великих корихвеїв українського письменства зародилось у його велике бажання писати вірші, котрі здивували учительку, а потім деяких свідомих селян.

Дорогу до освіти пришлось пробивать з незвичайною працею, так як на 15 році остався без батька і поїхав на Херсонщину в тім же році. Батько Дніпро і міст через його дуже схвилювали його так, що він у вагоні написав віршик по російські.

Ой широка река,
Река вольная,
Ты течешь с далека,
Многоводная.
Ой уносишь же ты
Стоны людския.
Унеси и мечты
Мои грустные.

На Херсонщині він познайомився з вихованцями учительської семінарії з Свиридом Черкасенком, а через скілько років з Григоріїм Шерстюком, з котрими траплялося вести розмови про українське письменство, українські політичні і економічні справи. В Новобугській семінарії жеврів український рух і учні – свідомі українці держалися тісного гуртка. Можна сказать були головою всеї семінарії, видавали «Зорю», в котрій жоден хлопець маючий хист, містив свої дитячі спроби.

На літературну ниву І. Рекун вступив, надрукувавши свій перший твір – вірш «На Дніпрі» в «Літерат[урно]-наук[овому] віст[нику]» в 1901 році. Далі його вірші були надр[уковані] в «Першій ластівці», потім вірші і замітки друк[увалися] в «Известиях Херсонского уездного земства». В «Лохвицком слове» в 1910 році виданий першим, а потім другім виданням жарт «Два глухих». 1914 році вироблений буквар и методика до нього надрук[овані] в «Известиях Херсон[ского] [уездного] зем[ства]». В 1913 р. отримав дозвол (…) Главним упр[авлінням] по делам печаті (…) драма «Квітка в будячках», котра не друкувалась за браком грошей. 1917 року на ст. Ніколо-Козельск ішла його драма «Покалічені» (див. рецензію в Екатерининском ж. д. вестнике). Зараз пише драми, вірши і комедії.

І. Рекун

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6343, арк. 1, 1 зв. Автограф.

І. М. Рекун – один із представників селянської інтелігенції. На його світогляд і суспільні прихильності під час спільного навчання в Новобузькій учительській семінарії вплинув С. Ф. Черкасенко, майбутній письменник і драматург. Обидва брали участь у самодіяльному театральному колективі, що збирав до п'ятисот глядачів. Під час вчителювання і в подальшому житті І. М. Рекун залишався палким прихильником театру. Його вірші («На Дніпрі: із поезій селянина», 1901; «До рідного краю», 1927), сценарії для аматорських театрів (драма «Покалічені», 1917; комедія «Жива бомба», 1918) створюють уявлення про літературне десятиріччя 1917–1927 рр.

У листі, що супроводжував відповіді на запитання анкети, І. М. Рекун повідомляє мету подання відомостей: «Звичайно, я себе письменником справжнім назвати не можу… але все ж таки хочется прилучитись до сем'ї українських письменників, бо і моя там крапля меду єсть. Адреса: Козельський пошт[овий] від[діл], Херсон[ського] пов[іту]» (спр. 6344, арк. 1).

РОМАНЧЕНКО ТРОХИМ МИКОЛАЙОВИЧ [23.07(04.08)1880, Полтава – 11.06.1930, Дніпропетровськ, нині Дніпро) – письменник.

№ 135

а) Трохим Миколайович Романченко[1]. Родився у Полтаві 23-го липня 1880 року. Батьки незаможні міщане, але батьки батьків були крестьяни: батькові – панські, материні – государственні. Вчився спершу в городській школі, а потім екстерничав. Почав писати в 16–17 років. Перші вірші були надруковані в «Першій ластівці» 1905 року. Потім друкувались в «Рідному краї», «Розвазі» Т. II, «Досвітніх огнях» II вид., «Українській музі», «Українській хаті», «Маяці», «Раді», «Дніпровських хвилях» і інше. Перший збірничок поезій вийшов у Катеринославі 1916 році. Заробляв на прожиття увесь час власними силами, служачи по ріжних інституціях. Політичне переконання на стороні українських соц[іал]-демократів.

б) Власні додатки. Зараз я готую два збірники своїх віршів і збірник оповідань, але через брак коштів видати їх немає ніякої надії, завдяки тяжким умовам життя. Я 15 років вже хворію хронічним запаленням легенів і зараз стан мого здоров'я кепський, бо не раз уже показувалась горлом кров. Через усе це я дуже хотів би видати де-що з своїх творів за життя, щоб не пропали вони, як пропало багато колись творів [В. М.]

[1] Підкреслено автором документа.

Забіли, [С. В.] Руданського і инших, які потім і розшукували, та уже було запізно. А вони мають літературну вартість і не бажано їхньої загибелі. На підставі цього, я щиро прохав би Вас відповідати мені, чи не видало б Т[оварист]во «Час» де що з моїх творів, зберігаючи цим народню творчість, а також допомогти хоч трохи в важкому становищі авторові. Як колись видало збірочку віршів П. Ротаря, прибуток від якої пішов на пам'ятник небіжчикові.

Потім студіюю народні пісні й казки, щоб розпочати цілу серію віршів і казок на народні теми, як це робив колись [П. П.] Єршов, автор «Конька-Горбунька» і Б. Д. Грінченко. Але… нема часу через працю, а також засобів.

Боже, скільки гарних думок-мрій в хворій души, скільки тем, бажання працювати на рідній ниві, а тяжкі обставини життя убивають все і не дають, навіть, дихати… І скільки роботи на рідній ниві…

А був огонь святий в грудях,
І пісня лагідно співалась…
Радів і мучивсь я в піснях,
Та пісня в груддях обірвалась
І замовчала… Через те,
Що люди серце отруїли,
Убили віру в все святе
І вік недовгий вкоротили…

З пошаною Тр. Романченко

Серпня 3, 1918 р.

Моя адреса: Катеринослав, Новосельна, 4. Олександрі Миколаївні Свіріденко, для Т. Р. Або ж відділ Народньої освіти Губерніального земства, Гостина, 4[1].

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6351, арк. 1–3. Автограф.

Життя Т. М. Романченка з 13 років було пов'язане з Катеринославом (з 1926 р. – Дніпропетровськ, нині Дніпро). У цьому місті він здобув самотужки освіту, сформувалися його світогляд, літературні смаки. Працював друкарем, бібліотекарем, книгарем, хранителем Катеринославського історичного музею (1900–1917). Був у центрі культурного і громадського життя – працював у «Просвіті», брав участь в організації вечорів пам'яті Т. Г. Шевченка, влаштовував вистави,

[1] Внизу сторінки під текстом додано: «в „Українську музу" були послані відомості моїм товаришем тоді, коли я був у відпуску, а через те не зовсім відповідають дійсності».

організовував виставки тощо. Продовжив справу відомих катеринославських дослідників старовини – фольклористів Г. А. Залюбовського, Я. П. Новицького, І. І Манжури, підготував «Збірник найкращих пісень» (вип. 1–2, 1919–1923). Перші твори опублікував 1905 р., перша збірка «Поезії» вийшла 1916 р. Його вірші, поеми, дитячі п'єси друкувалися в журналах, альманахах «Дніпрові хвилі», «Маяк», «Рідний край», «Українська хата», «Досвітні огні», «Час», «Українська муза» та ін. Високу оцінку Романченкові-поету дала Олена Пчілка: «Т. Романченко – поет з талантом, з чулою душею».

У листі до видавництва «Час» Т. М. Романченко пише, що, зважаючи на стан свого здоров'я, він хотів би видати власні твори за життя, щоб не пропали вони, як твори В. М. Забіли, С. В. Руданського, «які потім і розшукували, та уже було запізно. А вони мають літературну вартість і не бажано їхньої загибелі». Саме Т. М. Романченкові належать заслуги в збереженні літературної спадщини І. І. Манжури й авторство ненадрукованої монографії про поета-романтика В. М. Забілу.

СЛІСАРЕНКО ОЛЕКСА АНДРІЙОВИЧ [справж. Снісар; 16(28).03.1891, х. Канівцевий Шиповацької вол. Вовчанського пов. Харківської губ., нині с. Шипувате Великобурлацького р-ну Харківської обл. – 13.11.1937, ур. Сандармох, Карелія, РФ] – поет, письменник.

№ 136

Повне прізвище моє Олекса Андрійович Слісаренко (Снісарь). Народився р[оку] 1891-го, березня 17 на хут[орі] Канівцовому Вовчанського пов[іту] на Харківщині. Там батько мій Андрій Прокопович займав незначну посаду у панському маєтку, маючи за свою роботу по 7 карб[ованців] на місяць. Довго великій сім'ї мого батька довелось вести злідське життя і тільки з 1903 року заробітки значно збільшились і з'явилась змога вчити дітей. Останніми часами А. П. мав добру посаду управителя маєтку у Сумському повіті, а у сей час перебуває у м. Лебедині на Харківщині.

Освіту я здобув у Харківській середній хліборобській школі, яку скінчив 1912 р. Літо цього ж року працював у Миргородському земстві, а в осені був притягнений до війська. Протягом 5 років був у війську до війни солдатом, а під час війни офіцером.

Під час революції будучи у 51 гарматній бригаді дивізійним ад'ютантом, зорганізував у сей бригаді Військове Товариство, головою якого і був обраний. В осені 1917 р. був обраний Головою Армійської Виконавчої Ради І Армії та головою Національного блоку цій же армії.

Перші поезії свої видрукував у журналі «Рілля» 1 листопада 1911 року, будучи ще в Хліборобській школі. На протязі 1912 р. друкувався в журналах: «Літературно-науковий Вістник», «Рідний край», «Сніп», «Село», «Дніпрові хвилі» та «Засів». З 1913 р. і аж до 1917-го майже ніде не друкувався, тай писав дуже мало, завдяки прикрим життьовим обставинам.

У 1917 р. почав знову друкуватися у «Проміні», а останніми часами виключно свої поезії уміщую в «Шляху» та почасти в «Літературно-науковому Вістнику».

Окремої книжки поезії не видавав.

Сей час перебуваю в Києві, шукаючи заробітку.

Олекса Слісаренко

4 липня 1918 р., м. Київ.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6404, арк. 1–2. Автограф.

Олекса Слісаренко – один із письменників «розстріляного відродження». З першими віршами виступив у 1910 р. В літературному процесі 1920–1930-х рр. йому належить помітна роль. Як зазначають літературознавці, в його поетичній і прозовій творчості переломилося кілька важливих напрямів і стильових пошуків того часу («Аспанфут», «Біла Студія», «Музагет», «Гарт», ВАПЛІТЕ, «Техно-містецька група А»).

З 1924 р. почав працювати в жанрі прози, видав понад 20 книжок гостросюжетних новел, оповідань, повістей тощо кримінально-пригодницького жанру. В 1931–1933 рр. вийшло повне зібрання творів О. А. Слісаренка.

В 1928–1929 рр. О. А. Слісаренко очолював видавничий відділ «Книгоспілки». У літературних колах Харкова, за висловом тоді ще молодого письменника Ю. К. Смолича, його називали «добродієм та доброзичливцем» за виняткову увагу до літературних початківців (Гео Шкурупія, Миколи Бажана, Юрія Яновського, Василя Вражливого та ін.).

У 1927 р. виступив проти тези Максима Горького щодо недоцільності перекладів творів російської літератури українською мовою, бо російська, мовляв, зрозуміла українцям, відмовився перекладати роман «Мать» українською мовою.

Розстріляний 3 листопада 1937 р. в Карелії (урочище Сандармох).

СУПРАНІВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯКОВИЧ (16.05.1891, с. Соколівка, нині Буського р-ну Львівської обл. – 1964, Львів) – літературознавець, перекладач, ливарник дзвонів.

№ 137

КОРОТКА ЗВІСТКА ДЛЯ «СЛОВНИКА»[1] СУПРАНІВСЬКОГО ВОЛОДИМИРА ЯКОВИЧА

Супранівський Яковлевич Володимир народився 16 травня 1891 р. в містечку Соколівці Золочівського повіту, в Галичині.

Уперше вступив в органи української радикальної партії «Громадський голос» під орудою Михайла Павлика в 1909 нарисом про життя і твори Остапа Терлецького та перекладом з російської мови оповідання М. Морозова «За одно слово». Переклади з білоруської мови про Б. Беркзона друкував в газеті «Народне слово».

Осібними книжками вийшли:

На вічну пам'ять [Тарасові] Шевченкові (Поетична антольогія). В 100 роковин. Золочів. 1911 р. Накладом Золочивського Т[оварист]ва «Просвіта».

Легенда віків. Драма в V діях. Львів. 1912 р.

Життя і твори Івана Франка (в 40 ювілей) Львів 1913 р.

Як австрійський підданець був учасником Великої війни з серпня місяця 1914 року і попав в полон в Россію 22 січня (н. ст.) 1915 р. Освобожденний з полону в квітні місяці 1918 р.

Зараз живу на Слобожанщині і служу в земстві.

В. Супранівський

23 серпня 1918 р. м. Зміїв.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6431, арк. 1. Автограф.

В. Я. Супранівський – свідомий українець. З гімназійних років працював у книгарнях НТШ у Львові. На накопичені заощадження видав у Золочеві поетичну антологію «На вічну пам'ять Тарасові Шевченкові» (1911). Після повернення з полону брав участь в українських визвольних змаганнях. Навчався в українському нелегальному вищому навчальному закладі – Українському таємному університеті у Львові (1921–1924). Займався популяризацією гуманітарних знань, перекладав російською твори українських класиків (П. О. Куліша, Г. С. Сковороди), складав читанки, словники. До 1939 р. відливав дзвони в родинній ливарні с. Соколівці.

[1] Короткій довідці передує запис: «В редакцію „Словника українських письменників" Вид-ва „Час" у Київі» і адреса автора документа: «г. Зміїв на Харківщині. Повітова народня управа. Агрономічний відділ».

ТЕМЧЕНКО ПАВЛО КОНОНОВИЧ [14(27).01.1882, с. Широке Херсонського пов., Херсонської губ., нині Дніпропетровської обл. – 30.04.1946, с. Торговці, Кіровоградської обл.] – письменник, художник-аматор.

№ 138

Хвальна Редакція!

Думаю, що не можна з двох-трьох невеличких, хоча і друкованих праць, рахувати себе письменником, та це вже діло самої редакції, і я цілком покладаюся на неї.

Я селянин. Родився 14-го січня 1882-го року (ім'я дане 15-го січня). Батько мій Конон Гаврилович був дуже бідний і служив церковним сторожем. Звичайно, він міг би щось инше зробити, бо був кравець, але при церкві бути йому подобалось ще й тому, що це, мовляв, ближче до бога, бо він був дуже релігіозний.

Завше читав Біблію, «Четьи-Мінеї» та життя святих. Вивчившись самотужки читати й писати, він розумів вагу освіти і всі засоби покладав, аби б нас віддати до школи. Тепер, коли вже його давно немає на світі й коли я теж самотужки дійшов до більшого знання, на мої очі часто набігають сльози вдячності (…) батька за те, що він не лишив мене незрячим, яких багато було в ті часи, та ще багато їх й тепер.

Родився в містечку Широкому Херсонської губ[ернії] й повіту, скінчив тільки народню початкову школу. По скінченню навчання, батько найняв мене на хутір пасти воли, але я не міг пережити нудоти й «захворів» і таким чином опинився дома.

Читання почав теж з Біблії, але читав не з релігіозності, а з цікавості і ця велика книга багато сказала мені де-чого такого, що й на далі не виходило з моєї душі. Більш за всього любив читати про мандрівки, пригоди та астрономію. В 15 років від роду я вже поперечитував всіх чужоземних класиків у російських перекладах, а також і російських письменників в оригіналах. Між ними були й такі як Дарвин, Кант, Жорес, Бебель, Г. Джорж і т. п.

Скільки жив і ріс, то так ухитрявся, щоб роздобути то так, то так новинки літератури і таким чином завжди був у «курсі».

Це привчило мене «штокать» та «кокать», але чомусь так виходило, що коли до моїх рук діставалось «малоросійськая» книжка, то тоді для мене був дійсний Великдень. Наприклад, твори Квітки-Основ'яненка, М. Вовчка та Куліша зразу вивітрювали всю плеяду російських та інших чужеземних письменників. «Кобзар» Т. Г. Шевченка випхав Біблію й зайняв її місто. Але дійсної національної свідомості не було майже до 1905-го року. В 1903-му р. покликали до війська і в 1904-му вже був у Порт-Артурі, а в 1904–[190]5-го в полоні в Японії.

Так нічого не робив і тільки читав, ще здебільшого партійну літературу, яка звідкілясь сипалась цілими лантухами. До дому дістався по весні 1906-го року й за всі послуги по «защиті отечества» одержав хрещення від станційного жандарма, який (буквально) звільнив мене від зубів і я їх не маю й тепер. До того ж він мене (…)ував як «революціонера».

З того ж року, коли наша література нарешті вирвалась на світ, почалось і моє дійсне пробудження; мав той, що багато проспить, прокинеться й хапається нагоняти те, що проспав, так я накинувся на своє рідне й багато нагнав, але ще й тепер жалкую, що дуже багато втеряно.

Був оправщиком, був тесляром, слюсарем, але все кидав. Трохи вмів малювати й нарешті на цьому спинився. Одружився й нажив сім'ю, але нічого не нажив для сім'ї. Маю хатину і хоч і мале, але дуже гарне місце проти церкви над річкою, яке на сучасні гроші варто тисяч двадцять. Але місце не (…), а більш нічого не має. Через те доводиться завжди працювати й дбати на хліб насушний.

В 1914-му році знов покликали до війська, але прослуживши 7 місяців у Херсоні, звільнився по хворобі.

Писати почав з 1899-го року, писав по-російському і все написане зараз же нищив і знов писав. З 1902–[190]3-го – по-українському, але теж нищив і знов писав. Тільки 1913-го року наважився надіслати до «Маяка» оповіданнячко «Сонько», яке й було надруковане. Там же в 1914-му році надруковано «Убоїще» та «Він все знав». Далі йде тяжкий інтервал в нашій літературі і все, що написалось, так і лишилось, не побачивши світла.

З 1917-го року знов можна було щось починати, і в «Промені» вміщено «Тихо…». Потім тоді ж в «Л[ітературно]-Н[ауковому] Вістнику» – «Злодій». Але багато ще й тепер лишається не друкованого, бо 2–3 журнали, які ми маємо, примушують довго ждати черги. Окремо видав «Пожежу», «Мед» і «Після муштри».

З громадського боку належу до ініціаторів заснування місцевого «Сільсько-господарського Т[оварист]ва», в якому протягом 3-х років був секретарем.

В 1916 р. по дезорганізації та страшенній реакції, маючи на меті утримати вкупі всіх місцевих українців, завів філію Київського Т[оварист]ва «Помощи пострадавшим от военных действий», і коли з'явилась спроможність, то зразу ж заклав «Просвіту», перевівши в неї всіх членів згаданої філії, яка звичайно повинна була сама по собі вмерти.

Був першим головою «Просвіти», також слідкував за справами й допомагав иншим організаціям. Гласний нового демократичного земства волосного і повітового 1917–[19]18-го року.

Ні до якої партії не належу, але по переконанням – демократ, бо ним і родився. Партійність не приваблює мене через те, що душа моя все «шукає», а партійність члена свого бере ВР(…)ця.

Вся мета – добитись національної незалежності й повної народної освіти, щоб не бути «гноєм» та «(…)» у инших націй.

П. Темченко

м. Широке, Херсонського пов.
2 вересня 1918 р.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6434, арк. 1–8. Автограф.

П. К. Темченко прийшов в українську літературу з села, як і багато митців початку XX ст. Творче натхнення письменникові й художнику дарувала його мала батьківщина – с. Широке. Мала проза, в якій автор висвітлював життя українського села, друкувалася в журналах «Маяк», «Літературно-науковий вістник», «Промінь», «Шлях» тощо. Займався просвітянською роботою, брав участь у регіональних художніх виставках. Як «ворог народу» був заарештований 1931 р. й висланий у м. Липецьк Воронезької обл.

ТЕНЯНКО ПЕТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ (27.06.1884, м. Сорочинці Миргородського пов. Полтавської губ., нині с. Великі Сорочинці Миргородського р-ну Полтавської обл. – 1957, Вінніпег, Канада) – поет, педагог.

№ 139

КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ

Тенянко Петро Володимирович, український поет, народився року 1884, червня 27 дня (ст. стилю) в м. Сорочинцах, Миргородського повіту на Полтавщині; син селянина. Вчився в двохкласовій міністерській школі в Сорочинцах, а потім – в Новобугській учительській семінарії, яку скінчив 1904 року.

З осені того ж року був призначений учителем Нехайківської двохкласової школи Пирятинського повіту на Полтавщині, де й прослужив 1 ½ року. За організацію селянських спілок був 2 січня 1906 року заарештований і просидів у Полтавській в’язниці більше року; судився по 129 ст. карн[ого] закону.

В 1908 року за допомогою письменника В. Г. Короленка одержав посаду учителя в Диканьській двохкласовій школі Полтавського повіту, звідки через рік перейшов до Канівського повіту. Був деякий час слухачем Київського комерційного інституту. З 1910 по 1915 рік завідував

двохкласовою земською школою в Черкаському повіті. Під час війни пробув більше року на військовій службі. З початку революції 1917 року, будучи в одпускові, обраний Черкаською українською громадою радником Черкаського повітового земського зібрання, а зібранням – членом і заступником Голови Черкаської повітової народньої (земської) управи. Після виборів на основі загального виборчого права – переобраний на ту ж посаду. Одночасно був головою Черкаської повітової шкільної ради. Брав жваву участь в національному, політичному і громадському життю. Черкаським повітовим і Київським губерніяльним з'їздами представників селянських спілок виставлений кандидатом, а загальним голосуванням обраний членом Українських установчих Зборів. Зараз П. В. Тенянко є членом Київської губерніяльної народної управи її першого демократичного складу[1] і студент Київського українського державного університету.

Перша поезія була надрукована в альманахові «Перша Ластівка» в 1905 р.[2], а потім його поезії друкувались в газеті «Полтавщина»; тижневиках: «Слово», «Рідний край», «Народня справа», місячниках: «Літературно-науковий Вістник», «Шлях», збірниках: «З неволі», «Вільне слово»; декламат. «Розвага» (ч. 2), поетичній антології «Українська муза», «Учительському альманахові» (м. Коломия) і ин.

В кінці 1917 року видав збірник своїх поезій під назвою: «До раю злотосяйного».

12 серпня 1918 р.[3]
Київ, ул. Володимирська, 33. Губернська Народня Управа

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6436, арк. 2, 3. Оригінал. Машинопис.

П. В. Тенянко поєднував учительську працю в школах і земських освітніх установах Полтавщини, Київщини, Черкащини з поетичною творчістю. Його поезії були надрукувані в альманасі «Перша ластівка», тижневиках «Слово», «Рідний край», «Народня справа», «Шлях» тощо (1905–1917). Єдину збірку П. В. Тенянка «До раю злотосяйного» (1917) літературознавці зустріли досить критично (М. К. Зеров). На початку 1920-х рр. виїхав до Польщі.

---

1 Слова «її першого демократичного складу» додано над рядком.
2 Слова «в 1905 р.» додано над рядком.
3 Дату й адресу автора вказано в листі до редакції.

ТИЩЕНКО ЮХИМ ФЕДОРОВИЧ (12.10.1885, за ін. даними, 1899, х. Калиновиця Лохвицького пов. на Полтавщині, нині с. Варвинського р-ну Чернігівської обл. – після 1933) – письменник-початківець.

№ 140

1. 12.X.1885 на Полтавщині, хут. Калиновиця Лохвицького пов.
2. селянин
3. самоосвіта
4. в 14 років
5. в Віденській газеті «Чорна Рада» в 1909 р.
6. В журналі «Маяк», в літературних част[инах] Календарів, в газеті «Волинь» і инш. (Поезії)
7. не було
8. служба на залізниці
9. український демократ-народовець (самостійник)

Юхим Тищенко

Травень 1918 р.

ІР НБУВ, ф. X, спр. 6446, арк. 1, 2. Автограф.

Ю. Ф. Тищенко жив і працював на залізниці в Кобеляцькому р-ні Полтавської обл.

Юхим Тищенко – один з 1300 представників літературного життя України, що згадуються в покажчику «Десять років української літератури. 1917−1927» А. Лейтеса і М. Яшека (1928). У ньому автори намагалися найповніше зібрати докупи «можливо більше літературних фактів», розкиданих передусім по літературних журналах і періодичній пресі. Тому до нього були включені знані на той час письменники, маловідомі, початківці, а також ті, які залишили після себе лише кілька віршів чи оповідань на сторінках періодики.

В Національному банку репресованих (інтернет-проект «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні») міститься наступна інформація щодо Ю. Ф. Тищенка та його долі:

Дата народження: 1899 р.

Місце народження: Полтавська обл., Кобеляцький р-н

Національність: українець

Соціальне походження: із селян

Освіта: початкова

Професія / місце роботи: Службовець / залізниця

Дата арешту: 13.12.1933 р.

Орган, що засудив: Засуджений Особливою нарадою при Колегії ДПУ УСРР 28.04.1933 р. з ст. 54-10 КК УСРР до 3 років позбавлення волі

Реабілітуючий орган: Реабілітований Полтавською обласною прокуратурою 05.04.1990 р.

ТОВСТОНІС ВІТАЛІЙ ПАВЛОВИЧ [24.03(05.04).1883[1], ст. Знам'янка, нині місто в Кіровоградській обл. – 11.02.1936, м. Гадяч Полтавської обл.] – письменник.

№ 141

Народився на Херсонщині, Олександрійському повіті, станції Знам'янка, 1883 року, 22 квітня, в сім'ї служащего на залізниці (технічного агенту).

Рід мій тягнеться, з батьківського боку, від колишніх козаків-зімовників, що посідали круг Ненаситецького та Кайдацького порогів. Прізвище прадідів Забгаї (від слова забгати, бгати коровай, змісити). Після зруйнування Січі, в часи царювання Катерини, прадіди мої, в купі з іншими козаками, ошукані шахрайно російськими чиновниками, були підманою переселені на Курщину, Путівельський повіт, де згодом їх закріпостили панами. І тепер[2] оте село зветься Козацьке, воно ж Казацкое.

Згодом до прізвища Забгай, був причеплений додаток – Товстонос, і вже дід мій, славетній на вісь повіт майстер-цукровар, прозивався Забгай-Товстонос. Не диво, що суворий козарлюга-кріпак дід мій прагнув культури і освіти, і тому він свого сина, мого батька, – віддав до науки німцеві, на відомий в оті часи механічний завод Беліно-Фендриха. Пробувши у науці вісім років, мій батько вийшов першорядним, закінченим механіком-техніком.

Мати моя полька, родом з Італії, женщина з вищою освітою (лікарь). Оригінальна тим, що хоруючи хворих, не брала за се ніколи гонорару. Все життя своє допомагала обездоленим, що знесилило її і надало ранню смерть[3].

Але мені, на жаль, не довелось здобути вищої освіти на диплома, тому шкодила непосидяча батькова вдача, часті мандрування з місця на місце, а друге – я був кволою, слабою з днів народження дитиною, та, окрім того, сама моя матір була супротивницею казенних стін школи, особливо, російської; вона постановила собі метою готувати мене дома,

[1] У відповідях на запитання анкети вказано дату народження: 22 квітня.
[2] Слово «тепер» додано над рядком.
[3] Наступні два речення додано над рядком.

щоб потім я одержав іспити. І дійсно, домашнє навчання дало мені багато; на п'ятнадцятому році був підготовлений по програму за шосту клясу гімназії, мусив екстерничати, але рання смерть матері урвала все...

Батько, з горя почав пити, а я опинився учнем механічної майстерні. Важко було жити серед зграї темних, неосвічених робітників, в далечині від рідної сім'ї. Замість пестощів неньки, довелося спробувати стусанів від п'яних майстрів[1], замість культурного, розумного слова – чути брудну лайку; вчення моє складалося з того: ходив з хазяйкою до ринку купувати харч для робітників, носити воду, бігати за горілкою майстрам і не мати спочинку від раннього ранку до пізньої ночі (тоді робочий день був від 6 години ранку до 10 години вечора). Чаділа голова, крізь лунаючи по майстерні безсоромні кацапські пісні, пригадувалися рідні українські та італійські мелодії неньки, її цікаві лекції, ознайомлення мене[2] з найкращою світовою літературою.

На своє лихо я промовився комусь з учнів, що я добре грамотний, знаюся на геометрії і фізиці, а той переказав усім, і з того часу почалося зле цькування. Темний не прощає. Мене прозвали «професором», покотилися всі біди на мене, я був центром глуму і обвинувачення за всіх і за усе. Покинути майстерню не міг, боявся батьківського гніву. Мусив терпіти. Не раз спадало на думку – вкоротити віку. Визволила хвороба, після якої одужавши трохи, вирушив я з Ростову над Доном і поплентався до батька аж на Північний Кавказ, де батько служив у великій економії за механіка.

Одужавши зовсім, я на своє щастя, довідався, що хазяїн економії має величезну бібліотеку. Отут вже допався до книжки, читав дні і ночі, чому батько не боронив, бо й сам любив читати. Так минуло років за два. Нарешті батько вирішив їхати на Катеринославу і осівся в Нижньо-Дніпровську, де знову віддав мене до майстерні. Знову лихо, але менше, бо тут робітники були вже іншого складу, культурніші, між ними були театральні аматори і там вперше я побачив театр, який і захопив мене на все життя. До речі, там я познайомився з діловодом майстерні Д. Красицьким, свідомим українцем, онуком Т. Г. Шевченка. Знайомство це дало мені багато, він перший був учителем моєї свідомості українця. Сталася дивина! Я разом опанував рідною мовою, з жагою припав[3] до української книжки. Але любов до театру переважила усе; погравши з аматорами, я пристав до невеличкої мандрівної трупи і подався з нею на Південний Кавказ, потім – закаспійський край аж до Бухари. Мандруючи

[1] Слово «майстрів» додано над рядком.
[2] Слова «ознайомлення мене» додано над рядком.
[3] Слово «припав» додано над рядком.

з трупою, бачив всього, окрім гарного. Відоме було життя. І в оті часи поневіряння, почав я складати вірші; світу вони не побачили. Знищив.

Декілька років блукання з трупою ознайомили мене з технічним боком сцени, під впливом творів нашого письменства, я почав спробу писання п'єс. Але голодування та холодування актьорського життя не сприяли тому. Я замислив покинути сцену, стати до якої б то не було праці, щоб у вільний час була змога писати. Не пам'ятаю вже ні назв, ні змісту написаних[1] п'єс, але вони заборонялися цензурою до вистав, після чого я їх знищував[2].

Служачи на залізниці, то за конторника, то за помічника машиніста[3], часто кидав посади і знов повертався на сцену і знов кидав її, але писати не залишав. З п'єс перейшов на оповідання[4] і в 1908 році моє перше оповідання «Гематоген» було уміщено в журналі «Рідний край»[5]. Після того мої оповідання містилися в журналах: «Село», «Засів», газеті «Рада». Написано і уміщено було щось біля двадцяти оповідань, з них більшість була перекладена на російську мову по журналах. Нарешті, цензурою були дозволені до вистави п'єса «За друзі своя» і жарт «День правди». Сі п'єси мали великий поспіх на провінції і давали мені добрий гонорар; згодом я написав п'єсу «Вічна пісня» і декілька жартів.

Суворо, неприхильно зустріла мої твори наша критика, досить було лайки, або злої мовчанки. Занепав я зовсім духом, не знаю що було б, коли б щиро не одгукнулися Л. [А.] Пахаревський та С. [Ф.] Черкасенко, вони чесно розібравши мої перші твори, одмітили[6] їх в бібліографічних замітках, що надало мені бадьорості до праці на далі. Всіх написаних п'єс, рахуючи дрібні жарти – 14,[7] де які з них перекладені на мови: болгарську, російську, польську, жидівську.

Наприкінці можу додати, що далекій від самопевності в своїй праці, а більше зневірений і часом до того, що хотілося знищити все утворене; здержували мене від того мої численні читачі, орударі українських труп: С. [О.] Глазуненко, Л. [Р.] Сабінін, П. Прохорович і ін., та ще дрібні трупки[8].

В 1914 році, в часи лихоліття, коли наша література була придушена, я напівхворий, не здатний ні до якої праці, мусив співробітничати в

---

1 Слово «написаних» додано над рядком.
2 Наступні два слова закреслено.
3 Далі закреслено кілька слів.
4 Те саме.
5 Далі закреслено півтора рядка.
6 Слово «одмітили» додано над рядком.
7 Далі закреслено кілька слів.
8 Далі закреслено кілька рядків.

російських газетах, аж поки не почалося одверте цькування України деякими російськими «братьями-писателями» та зграєю журналістів, тоді, не дивлячись ні на що, покинув працювати меж ворогами.

Останні роки, хорючи, жив в Криму на кошти з гонорару[1] за вистави п'єс, та ще визволяли книгарні, беручи готівкою мої видання.

Відносно моїх політичних переконань, скажу, що в минулі роки юнацтва довелось і мені спробувати в'язниці ще в 1901 році вкупі з своїм учителем Д. Красицьким за страйки в Нижньо-Дніпровських вагонних майстернях. Тоді були загальні страждання і боротьба за кращу долю всієї Росії. Але тепер, також кажучи правду, люта безпідставна злоба «братів-росіян» до України, їх лютість до нашого народу, виробили з мене безпартійного самостійника.

18 серпня 1918. Миргород на Полтавщині.

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6450, арк. 1–4. Копія. Машинопис.

Перше оповідання В. П. Товстоноса «Гематоген» з'явилося в журналі «Рідний край» (1908). Наступні оповідання надруковано в журналах «Село», «Засів», газеті «Рада». У 1925 р. він вступив до спілки селянських письменників «Плуг». Зацікавленість молодого митця театром і драматургією підтримали письменник, актор, режисер Л. А. Пахаревський (див. док. № 71, 72) і письменник, драматург, педагог С. Ф. Черкасенко. Останній на той час вів рубрику «Із газет і журналів» у газеті «Рада», на сторінках якої «в бібліографічних замітках» відзначив перші твори автора. П'єси В. П. Товстоноса («Товариш Прилітайко», «День правди», «Скибині діти», «Смерть Тараса Бульби» та ін.), які побачили світ окремими виданнями, з успіхом йшли на аматорських сценах в 1917–1926 рр. Репресований на початку 1930-х рр.

ХОДЗИЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ГРИГОРОВИЧ [16.03(07.04).1877, с. Вербиця Звенигородського пов. на Київщині – 03.11.1937] – священнослужитель, історик, філософ.

№ 142

Олександр Григорович Ходзицький (священ[ик]) народ[ився] р[оку] 1877 березня 16 дня в великій сім'ї «стихарного дячка» с. Вербиця Звенигород[ського] пов. на Київщині.

З українством, як народньо-просвітною течією, познайомився ще коли був учнем повіт[ової] духов[ної] школи, з розмов та оповідань

[1] Першу частину речення написано над рядком.

старших братів, що вчилися тоді в К[иївській] дух[овній] семінарії. Збираючись на вакації під батьківську стріху для віддиха та допомоги в господарстві, брати по літніх вечорах цікаво та з захопленням розповідали про свої юнацькі пригоди в Києві; про укр[аїнський] гурток київ[ської] молоді, що складався з семінаристів, академіків та універсантів; про таємні зібрання гуртка по ріжних окраїнах Києва, де серед дружніх розмов за шклянкою гербати небіжчик славетн[ий] проф[есор В. Б.] Антонович викладав історію Вкраїни; про чи-малу книгозбірню українську, що заснована була та поповнялась книгами «на мідні гроші» духовної семінарської та академічної молоді.

Накльовувалися бажання, мрії… Тоді таки прочитано було й перші українські книжки: Кобзаря, деякі оповідання І. С. Левицького-Нечуя, як от «Хмари», «Кайдашева сім'я», «Рибалка Панаса Круть»… Коли вступив до семінарії о половині [18]90-х рр., вступив і в склад укр[аїнського] сем[інарського] гуртка, що тоді працював під головуванням С. О. Єфремова. Споминаються зібрання в убогій хатинці вчителя школи при К.-Вознесенський церкві на розмови та реферати по неділях та святах… З тодішньої літератури укр[аїнської] найбільше враження зробила повість Б. Грінченка «Соняшний промінь», яку як ин[ші] книжки я дістав з власної книгозбірні С. Ол. [Єфремова], вже й тоді чималої по кількості та добре улаштованої. – По закінченню сем[інарського] курса пішов на село, де два роки учителював, а потім получив парафію в Бердичів[ському] пов[іті]. Тут застала перша рос[ійська] рев[олюція] 1905 р.; з цього р[оку] став передплачувати укр[аїнську] газету для параф[іяльної] чайної «Общества трезвості».

Але в 1906 покинув парафію та поступив до К[иївської] дух[овної] Ак[адемії], котру й скінчив в 1910 р. – З початку другої рос[ійської] револ[юції] в лютому 1917, на загальному зібранні міського духовництва київськ[ого] вніс пропозицію підтримати народ[ницький] рух на Вкраїні й був обраний представником в Стару Раду, що тоді очікуючи проф[есора] М. С. Грушевського з Сибіру, збиралася в клюбе «Родина». Був обраний в склад Всеукр[аїнської] Церк[овної] Ради й брав участь в засіданнях та 2 сесії Собору. Приймав участь в приватній Ком[ісії] при Депорт[аменті] Ісповідання за директорства М. Безсонова для складання проекта Закона про взаємовідносини Церкви та Держави на Вкраїні. Фундатор Всеукраїнської церкви Кирило-Метод[ієвського] Братства.

В 1914 надрукував у ж[урналі] «Віра і Розум» свою розвідку про укр[аїнського] філософа проф[есора] П. Д. Юркевича під назв[ою]: «Професор філософ Юркевич. Начерк життя й релігійно-філософського світогляду» (рос.).

Друкує свої статті – рецензії переважно з приводу підручників укр[аїнських] по Зак[ону] Бож[ому] в часоп[ису] «Книгарь».

м[ісяця] серпня 18 дня 1918 р.

Свящ[еник] Олександр Ходзицький

ІР НБУВ, ф.Х, спр. 6492, арк. 1. Автограф.

О. Г. Ходзицький закінчив Київську духовну академію (1910), магістр богослов'я. Автор першого спеціального дослідження спадщини П. Д. Юркевича («Проф. Памфил Данилович Юркевич», Харьков, 1914). Був прихильником національної церкви з автокефальним статусом. У 1920-х рр. приєднався до українського церковного визвольного руху. Один із засновників Всеукраїнського Церковного Кирило-Мефодіївського товариства (1921), до якого входили В. К. Липківський, В. М. Чехівський, Л. М. Старицька-Черняхівська та ін. У 1930 р. – протоієрей УАПЦ. Засуджений 1930 р. Покарання відбував у Кемеровській обл. в одному з таборів Сиблагу.

ЧУМАК ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ [25.12.1900(07.01.1901), м. Ічня, нині Чернігівської обл. – 08(21).11.1919, Київ] – поет, публіцист, громадський і культурний діяч.

№ 143

Ш. Д.!

Одержав відповідь від Вас з пропозицією пояснити, про якого листа (№ 891) я запитую. Відповідаю.

Я листувався з товариством «Час» в слідуючий справі:

З ч. II «Книгаря» діставши відомості, що товариство «Час» укладує «Словник українських письменників» і публікувало з приводу цього анкету (яка уміщена в цьому журналі Ч. II «Книгаря»), прохаючи надсилати до товариства відповідні матеріали, як один з наймолодших українських письменників, я вважав обов'язком дати відповідь на анкету і цю відповідь надіслав у рекомендованому листі (№ 891).

Тепер же бажаючи запобігти маскуванню, яке може заважати Вам, я знову (на другій сторінці листа) надсилаю ці матеріали для «Словника». Коли потрібні – прохаю скористуватись.

З пошаною В. Чумак

Народився 1900-го року 25 грудня в м[істечку] Ічні Борзенського пов. на Чернігівщині.

Батьки – небагаті селяне-хлібороби.

Кінчаю навчення в гімназії.

Першого «вірша у прозі» написав у 1910-му році на місцевому жаргоні.

Почав друкуватись в 1917-му році: в ч. 176 газети «Земля и воля» (Харків) була уміщена перша друкована поезія «До праці». Далі співробітничав у тій же газеті і в «Новій Громаді».

Збірників творів не було, але в скорому часі маю випустити першу книжку поезій.

Зароблять на прожиття в повному розумінні цього слова не приходилось.

Що до політичних переконань, вважаю кращим не писати. Брав участь у роботі «Просвіти» і «Селянській спілці».

17 вересня (н. с.) 1918 р.[1]

ІР НБУВ, ф. Х, спр. 6500–6501. Арк. 4. Автограф.

В. Г. Чумак на своєму короткому творчому і життєвому шляху встиг створити власний особливий духовний поетичний світ. Літературно-публіцистична спадщина поета невелика: революційно-романтичні поезії, оповідання, нариси, публіцистичні статті («Революція як джерело», «Євангелія Новітнього Заповіту» тощо), цикл поезій («Червоний заспів», збірка поезій «Заспів», 1920). Мистецька вартість поезій В. Чумака, на думку сучасників, була незаперечною. Перші його критики називали В. Г. Чумака «Птахом революції». Його сучасник Б. В. Якубський визначав, що єдина невеличка книжечка «Заспів» назавжди залишиться в письменстві першим квітом ранньої революції, а також незмінним свідоцтвом того, що втратила українська поезія зі смертю В. Г. Чумака (1928). Інший сучасник – М. К. Зеров вбачав у перших поетичних спробах молодого письменника «живе поетичне чуття, перед яким не закрита була перспектива розвитку».

[1] Дату написання відповідей на запитання анкети, адресу її автора “м. Ічня на Чернігівщині. Василю Григоровичу Чумаку (в базарі)” вказано в супровідному листі.

ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОЇ СПАДЩИНИ ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ

Представлений у збірнику комплекс автобіографічних документів (документів особового походження, его-документів) – автобіографії-розповіді, відповіді на запитання анкет – є важливим джерелом первинної історико-біографічної інформації певного часу нашої країни. Вони ідентифікують особу за походженням, освітою, професійною ознакою, творчими здобутками, відношенням до певної території, дають змогу встановити ідентичність деяких осіб тощо. Як пам'ятки нашого історичного минулого автобіографічні документи містять інформацію про значущі для особи події, учасником або свідком яких вона була, передають суб'єктивні враження, що залишилися у свідомості й пам'яті на момент створення документа, фіксують вплив соціально-історичних, культурних, психологічних, світоглядних факторів на формування життєвих орієнтацій особистості та вибір нею напрямів самореалізації і тим самим виявляють індивідуальність особи.

У новітній історії автобіографія особи як самостійний предмет дослідження поки ще повільно входить в історіографічну практику. Нечисленність праць з цієї проблематики засвідчує методологічну складність такого наукового дослідження. Воно потребує від автора високої кваліфікації вченого, глибокого знання об'єкта дослідження, бачення процесів соціального життя, руху історії, здатності переосмислити й оцінити спадщину особи. Так, у пантеоні українського «національного відродження» особи Д. І. Багалія і Ф. Л. Ернста посідають особливе місце завдяки непересічним заслугам перед українською культурою та високій науковій цінності творчої спадщини. Дослідження їхніх автобіографій з'явилися в перше десятиліття XXI ст. У радянські часи на їхні імена й творчу спадщину було накладено табу, а сама проблематика особи в історії не належала до пріоритетних і актуальних проблем історіографії. Одну з найзначніших пам'яток української мемуаристики першої третини XX ст. – «Автобіогра-

фію» Д. І. Багалія[1] – дослідив В. В. Кравченко[2]. Невідому автобіографію Ф. Л. Ернста вперше оприлюднив дослідник його творчості С. І. Білокінь[3]. Дослідницький коментар до документа С. І. Білокінь завершує такими словами: «Чудово уявляючи джерельну базу до історії свого власного життя, вчений подумав і про майбутніх дослідників, про нас. Тому текст цієї автобіографії має силу нюансів, яких тепер більше нізвідки узяти, й такі деталі, які тепер ми так радо цитуємо». Кожне з таких ґрунтовних досліджень стає важливим кроком до написання інтелектуальної біографії особи.

Від початку 1990-х рр. історична наука в Україні почала швидко збагачуватися новими іменами, джерелами, в тому числі й автобіографічними, та новими засобами досліджень. У наукових виданнях дедалі частіше з'являються розвідки, автори яких звертаються до автобіографій як джерела для вивчення основних етапів життя, професійної діяльності, розуміння світогляду, унікального життєвого досвіду, стилю поведінки, які підштовхують особу до саме такого життєвого вибору тощо[4]. Такі студії розкривають різнобічні можливості документів особового походження як історико-біографічного джерела.

Сукупність вміщених у збірнику автобіографічних документів являє собою унікальне джерело комплексного характеру, що обумовлено метою їх накопичення й місцем зберігання, приналежністю авторів до одного соціального часу та різних сфер людського буття (наприклад, анкета товариства «Час» як джерело

---

[1] Багалій Д. І. Автобіографія. 50 літ на стороні української культури /Вст. ст., примітки та коментар А. П. Ярещенка. Харків: Прапор, 2003. 192 с.

[2] Кравченко В. Д. І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії» // Д. І. Багалій. Вибрані праці. Харків, 1999. Т. 1. С. 9–56; його ж, Історик для України // Україна, імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. К. : Критика, 2011. С. 132–196.

[3] Білокінь С. Федір Ернст: невідома автобіографія початку 1930-х рр. // Історія України : Маловідомі імена, події, факти : зб. статей. К., 2008. Вип. 35. С. 173–195.

[4] Гончаренко М. І. Автобіографія як біографічне джерело // Українська біографістика : зб. наук. пр. К., 1999. Вип. 2. С. 221–226; Дрогобицька О. «Автобіографія» М. Зубрицького (1856–1919) як джерело до вивчення побуту бойків // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Сер.: Історія. 2010. Вип. 17. С. 128–133; Голубовська І. Письменниця про себе: «Автобіографія» Наталени Королевої // Вісн. Житомир. державного університету ім. І. Франка. Житомир, 2001. С. 98–100; Ківшар Т. І. Автобіографія Михайла Антоновича як складова його наукової біографії // Українська біографістика : зб. наук. пр. К., 2008. Вип. 4. С. 137–153 та ін.

для вивчення історії українського письменства). У багатьох документах міститься інформація з різних сфер суспільного розвитку – соціально-економічної, політичної, культурної, освітньої тощо. У коло подій також включені інші особи з оточення головного героя, що робить его-документи взаємодоповнюючими.

Тексти автобіографій наративного формату, особливо автобіографій-розповідей, відповідають різним напрямам дослідження персональної та соціокультурної історії. Сукупність документів, окремий документ, фрагмент документа, в яких поодинокі факти або деталі мають зв'язок із соціальними системами (родинними, дружніми, професійними, локально-територіальними, етнополітичними, конфесійними тощо), можуть бути засобом для розкриття соціокультурного контексту часу. У таких дослідженнях групування джерел може відбуватися за змістом, мотивами написання, галузевими, проблемними чи іншими ознаками. Самі тексти піддаються поділу на структурні одиниці, кожна з яких може стати самостійним мікроджерелом для різноманітних подієвих інтерпретацій, у центрі яких перебуває особа з її індивідуальними життєвими стратегіями і перипетіями біографії. Це дає змогу також ввести науковий, культурний та практичний доробок з різних сфер діяльності в культурно-історичний контекст.

Підґрунтям для розуміння, тлумачення та інтерпретації его-документів у історико-біографічних дослідженнях мають слугувати засади герменевтики як методологічної основи гуманітарного знання. У текстах, що супроводжують документи, ми намагалися розширити герменевтичне поле. Тому брали до уваги не лише форму і зміст документа, а й обставини, які їх породили, смисл, що закладався автором, наслідки, які мала викликати їх поява (наприклад, автобіографія С. С. Гамченка).

Автобіографія як окремий вид джерела для персональної, колективної історії (просопографії) та інших видів біографії перебуває в загальному полі історичної науки, її похідних субдисциплін та компаративістики. Саме автобіографічне оповідання являє собою конструкцію, що розкладається на фрагменти, які одночасно є подіями/фактами біографії одного або багатьох людей[1]. Залежно від мети, типу моделі та виду дослідження ті самі

[1] И. Голубович. Основы теоретической биографистики: учебное пособие. Для студентов специальностей «Философия» и «Культурология». Одесса, 2015. С. 29.

факти можуть створювати нові смисли історичного наративу, перетворюючи їх у персональну, колективну, соціальну історію, історію культури. Як один з можливих варіантів використання автобіографічних документів нами обрано сюжетну побудову історико-біографічного наративу.

Сюжет як літературознавче поняття визначається як сукупність подій, що окреслюють характер зображуваного, зміст певного життєвого конфлікту, суспільних відносин, виступає основою для об'єднання складових твору. Сценарні варіанті також використовуються (за Е. Ю. Соловйовим) для створення біографічних наративів. Як зазначає Т. М. Попова, прийоми сюжетопобудови вживаються в біографістиці – «в контексті історичного/біоісторіографічного дослідження мова йде про професійне поєднання теоретичних і емпіричних аспектів, при якому текст не перетворюється у фактографію, але насичений фактологічно, знаходить конкретну форму, підпорядковану авторському задуму, заснованому на відповідній теоретичній платформі»[1].

Кожний тематичний історико-біографічний сюжет можна розглядати як сукупність системно організованих інтерпретаційних моделей історичних рефлексій, застосованих до однієї із соціокультурних сфер життя. У центрі кожного із сюжетів – подія, факт, згадка про участь або її значення в житті героя автобіографічного документа. В такому разі ідея (сюжет) виконує функцію інтеграції; факти перетворюються в історію, в якій дія набуває контурів, меж та протяжності[2].

Розширення кола інтерпретацій історичного минулого дає змогу вивчати всі сфери людського життя минувшини в їх структурній єдності та у фокусі перетинання соціальних зв'язків і культурно-історичних традицій, якою є людина як суб'єкт історії. Обраний методологічний інструментарій дає можливість досліджувати роль індивідуального начала в соціальних практиках (макро- і мікроаналітичні підходи до вивчення минулого, компаративні студії, (ре)конструювання історичного буття; колективна пам'ять як канал передачі історичного досвіду й чинник формування національної ідентичності; просопографічний та структурний аналіз текстів тощо). Як приклад наведемо декіль-

[1] Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика. Одесса : Бондаренко М. А., 2017. С. 82.

[2] Рикер П. Время и рассказ. Т. 1. Интрига и исторический рассказ / пер. з фр. Т. В. Славко; ред. С. Я. Левит. М. : СПб, 1998. С. 51, 80–83.

ка сюжетів із соціокультурної історії України 1920–1930-х рр., у конструюванні яких поєдналися загальнонаціональні, соціокультурні та особисті інтереси, родинні, професійні, територіальні та інші зв'язки осіб, чиї автобіографічні документи представлені в збірці.

***Сюжет перший**. Розбудова й організація національної науки*. Складовою державотворчого будівництва стала розбудова національної науки. 14 листопада 1918 р. була створена на законодавчому рівні Українська академія наук – «найвища державна наукова установа на Вкраїні»[1]. Гаряче підтримав ідею УАН і чимало зробив для реалізації ідеї і мети багатьох українських науковців і кіл інтелігенції М. П. Василенко. Під проводом Української академії наук було акумульовано високий інтелектуальний потенціал країни, спроможний гідно розвивати науку і культуру, та залучено дослідників, які робили свої перші кроки в науці.

Чільне місце серед академічних установ гуманітарного профілю посіла нова за напрямом своєї діяльності Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України. Задум Комісії розкрити величезний потенціал українського народу через Український біографічний словник збігся в часі з вибореною незалежністю України в 1918 р. У фонді Біографічної комісії зберігається 30 автобіографічних документів, усі вони увійшли до збірника. Серед авторів автобіографій науковці (М. П Василенко, П. Я. Стебницький, О. П. Новицький, І. Я. Айзеншток, С. С. Гамченко та ін.), які працювали в численних Комісіях УАН–ВУАН, зокрема Комісії для складання історично-географічного словника української землі, Комісії української історіографії (К. М. Антонович-Мельник), Комісії Лівобережної України та Слобожанщини, Комісії порайонованого дослідження Північної України (Г. Л. Берло), Постійній Комісії по виучуванню звичаєвого права, Комісії для вивчення продукційних сил України, Комісії для виучування народного господарства (А. І. Ярошевич), Бібліотечній (М. М. Павлов-Сільванський) і Археологічній секціях (О. П. Новицький, С. С. Гамченко), Національному зоологічному музеї УАН (М. В. Шарлемань) та ін.

***Сюжет другий**. Розвиток архівної справи.* Уряди Української держави, серед іншого, приділили належну увагу розвитку архівної справи. Був підготований законопроект про заснування Національного архіву. В країні розгорталася робота зі створен-

[1] Статут і штати Української Академії наук у Київі. К., 1919. С. 3.

ня регіональних, міських, відомчих та інших архівів. Для забезпечення вже діючих і новостворених архівів фахівцями було відкрито Київський археологічний інститут з відповідним факультетом. Провідні фахівці архівної справи були зосереджені в Українській академії наук. Свої знання, досвід, інтелект вклав у підготовку реформи архівної справи В. Л. Модзалевський. У розбудові українських архівних інституцій брав участь В.В. Міяковський (згодом – очільник Київського центрального історичного архіву ім. В. Антоновича). Чимало зусиль до становлення централізованої системи архівних установ України й оформлення архівознавства в самостійну галузь знань доклав В. О. Романовський. Він також є автором першого національного підручника з архівознавства (1927). У 1921–1931 рр. В. О. Романовський очолював Центральний архів давніх актів у м. Києві. Старше покоління науковців (О. М. Андріяшев, М. Г. Астряб, А. В. Верзилов, С. Л. Дроздов-Мишківський, Я. П. Новицький та ін.) своєю працею з організації повітових і земських архівосховищ створило підґрунтя для розвитку архівної справи в 1920–1930-х рр.

***Сюжет третій**. Національна освіта в Українській державі.* Свій внесок у розбудову національної освіти в Українській державі зробили всі її уряди. Уряд УНР зумів створити й налагодити діяльність Міністерства народної освіти та спрямувати цю діяльність на формування національної школи (П. І. Зайцев – директор канцелярії Генерального секретаріату освіти в 1917 р.; М. П. Василенко – куратор Київської шкільної округи, товариш Міністра народної освіти Тимчасового уряду в 1917 р., міністр освіти Української держави від 3 травня 1918 р.; П. Я. Стебницький – Міністр народної освіти Української держави у жовтні – листопаді 1918 р.; Й. Г. Пеленський – очільник департаменту вищої і середньої освіти МНО).

З ініціативи М. П. Василенка в Міністерстві народної освіти в гетьманському уряді була створена комісія у справах вищої школи і наукових закладів. На законодавчому рівні була прийнята концепція розбудови національної освіти, яка закріплювала загальну обов'язкову безкоштовну освіту, боротьбу з неписьменністю, матеріальну підтримку системи освіти, українізацію школи, передбачала підготовку педагогічних кадрів, заснування нових українських шкіл і культурних закладів. У кампанії з ліквідації неписьменності, що стартувала 1921 р., брав участь Н. М. Малеча.

Система національної освіти потребувала розвитку вищої освіти і науки. Початок цьому процесу поклала Центральна

Рада навесні 1917 р. Передбачалося заснування національних вищих гуманітарних і технічних навчальних закладів, створення мережі науково-дослідних інститутів з різноманітних наукових проблем, відкриття національної Академії наук. За часів Гетьманату набули статусу «державний український» найстаріші вищі навчальні заклади в Києві, Одесі, Харкові, Катеринославі. У Полтаві створено юридичний та історико-філологічний факультети з правами державного університету (серед викладачів установи були Д. І. Багалій, Н. І. Мірза-Авакянц). У новоствореному Київському археологічному інституті викладали Ф. Л. Ернст, П. В. Клименко.

На посаді міністра освіти М. П. Василенко доклав багато зусиль до створення українських університетів у Кам'янці-Подільському й Києві (Київський народний університет перетворений у Київський державний український університет; секретарем Комісії по заснуванню Українського державного університету була О. О. Грушевська). Відкриваючи державний український університет у Кам'янці-Подільському, уряд мав на меті охопити вищою гуманітарною освітою Поділля і Західну Україну та налагодити наукові зв'язки вищих навчальних закладів України з іншими європейськими ВНЗ. Для реалізації цього задуму в університеті було створено кафедри історії зарубіжних країн, польської, німецької, єврейської історії та культури. Для становлення вищої теологічної освіти в Україні вперше в структурі вищої світської школи було відкрито богословський факультет. В цьому процесі брала участь галицька еліта (І. І. Огієнко) й подвижники національної справи з Наддніпрянщини. На богословському факультеті викладали О. В. Прахов, Й. Ф. Оксіюк, І. А. Любарський. Професорами історії в університеті були Д. І. Дорошенко, Й. Г. Пеленський. Деканом історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету працював П. В. Клименко.

Для українізації вищих навчальних закладів було вжито активних заходів – відкрито українознавчі кафедри й факультети, введено спеціалізації та предмети. Розбудовувалася вища технічна, аграрна, медична, педагогічна освіта, функціонували заклади з підготовки кваліфікованих спеціалістів з мистецтва тощо. Процеси українізації найбільше позначилися на розвитку національної освіти і науки. Це стало підґрунтям для національного і культурного відродження, виховання кадрів національної інтелігенції, формування свідомості українського народу.

Серед осіб, чиї автобіографічні документи вміщено в збірнику, чимало представників професорсько-викладацького складу. У вищих навчальних закладах Російської імперії, а згодом і України, викладали М. П. Василенко, О. М. Астряб, Г. В. Олександрівський, В. І. Селінов, В. В. Сладкопєвцев, А. І. Ярошевич, М. К. Гудзій, М. С. Самокиш та ін. У ВНЗ і галузевих науково-дослідних інститутах столиці й обласних центрів України працювали представники молодшої генерації – Ф. Л. Ернст, Ю. Ю. Адешелідзе, Л. І. Айхенвальд, М. М. Акимович, М. І. Гордієвський, П. В. Клименко, Н. М. Малеча, В. І. Алимов, В. К. Крамаренко, О. П. Савич та ін.

Подальша розбудова вищої освіти й розгортання науково-дослідної роботи в радянський період набули дещо іншого змісту, що зумовлено трансформацією організаційних структур і установ науки, культури, закладів освіти, змінами в кадровій політиці. У 1920 р. керівництво УСРР прийняло рішення ліквідувати університетську освіту і створити на її основі мережу різногалузевих інститутів (Фізико-хеміко-математичний інститут в Одесі, Лісо-технічний, Інженерно-меліоративний інститути в Києві тощо). Серед освітніх навчальних закладів домінували ІНО та інші новоутворені типи вишів – Університет гуманитарно-суспільних наук, Інститут професійної освіти, Інститут соціального виховання.

Мета перетворень була як економічна (швидке забезпечення фахівцями з вищою освітою промисловості й сільського господарства країни), так і політична (через несприйняття частиною наукової й освітньої інтелігенції більшовицького режиму). Політика підпорядкування вищої освіти засадам «єдиної трудової школи» призвела до значного зниження теоретичного рівня підготовки фахівців і на багато років загальмувала розвиток вищої освіти країни, особливо гуманітарної, та низки напрямів науково-дослідної роботи. Немало вчених, представників професорсько-викладацьких кіл мусили емігрувати, серед них був, зокрема, Д. І. Дорошенко.

***Сюжет четвертий**. Шкільна освіта.* В останній чверті XIX ст. на теренах України громадська та суспільно-політична активність інтелігенції була спрямована на розвиток народної освіти, організацію шкіл, створення й видання популярної літератури, підручників задля надання народним масам потрібних наукових і практичних знань, ознайомлення з культурними досягненнями, розширення політичного кругозору. Культурно-

громадські й політичні рухи оформлювалися в розгалужену мережу інтелектуальних співтовариств.

Серед надісланих до Біографічної комісії автобіографічних документів є справи осіб, чия діяльність пов'язана зі шкільною освітою. Вони належать до представників двох поколінь українських науковців і освітян. Старше покоління (Г. Л. Берло, А. І. Степович-Дудка, М. Г. Астряб, М. П. Василенко, Я. П. Новицький, І. М. Рекун, С. А. Левітін, І. С. Абрамов) працювало на освітній ниві в умовах зрусифікованої системи шкільної освіти Російської імперії, дії Валуєвського циркуляра 1863 р. та Емського указу 1876 р., заборони друкування книжок, вживання українського слова в театрально-музичному мистецтві та незахищеності національно-культурних інтересів українського народу.

***Сюжет п'ятий**. Український національний рух.* На початку XX ст. істотно змінився характер українського національного руху. На зміну «Громадам» і «Просвітам» прийшли політичні партії. В автобіографічних документах можна знайти згадки майже про весь спектр політичних партій першого 30-річчя XX ст. в Україні та про членство в них респондентів анкет і авторів автобіографій. У цьому контексті простежується одна особливість. Якщо участі в громадських рухах автори документів приділяють відповідну увагу, то членство в політичних партіях лише згадується або позначається, а після 1928 р. така інформація зникає. Винятковою залишається відповідь на запитання анкети Біографічної комісії М. О. Алексєєва, члена ЦК КП(б)У (1931). Найбільш виразними є два автобіографічні документи М. М. Могилянського, колишнього члена конституційно-демократичної партії – «Чернетка автобіографічного нарису, надісланого до Інституту Леніна в Москві» (1929) та «Автобіографічний нарис» (1930). Вони пояснюють складні метаморфози в особистій долі автора, зарахованого в 1930-х рр. до кола «українських буржуазних націоналістів».

У політичному житті країни на початку XX ст. брали участь адвокати М. М. Могилянський («аграрні» процеси в Києві, Вінниці, Глухові, Чернігові; політичні процеси в Чернігові, Києві, Петрограді, зокрема участь у справі Бейліса), О. М. Александров (захисник лейтенанта П. П. Шмідта й повсталих матросів крейсера «Очаків»). Останній був депутатом Державної думи IV скликання від виборців Катеринослава. Депутатом Державної думи I скликання від Полтавської губернії був Я. К. Імшенець-

кий. На сторінках російської і української преси М. М. Могилянський висвітлював діяльність І і ІІ Державних дум і, зокрема, роботу депутатів від українських губерній.

***Сюжет шостий**. Формування національної ідентичності.* Автобіографічні наративи, як і «історія знизу», можуть відіграти істотну роль у процесі формування національної ідентичності, нагадуючи, що наша ідентичність сформувалася не лише завдяки вчинкам та ідеям визначних осіб. В анкеті Постійної комісії п'ятим пунктом значиться: «Короткі відомості з історії роду (чи були видатні діячі на якому-будь полі діяльності)». У багатьох анкетах є відповіді на це запитання, а також пошуки відчуття ідентичності. Наприклад, Г. Л. Берло цілеспрямовано вивчала історію свого роду від Івана Берла, який «був спочатку сотником вороньківським, потім суддею полковим Переяславським». Я. П. Новицький і О. П. Новицький родоначальником кожен свого роду вважали компанійського полковника Іллю Федоровича Новицького (бл. 1630–1704). Родовід В. В. Марковича був описаний «в 80-х годах Лазаревским в „Киевской Старине" „Люди старой Малороссии"». Сам він значиться у ньому під номером 144.

Дискусійну інформацію містять дві розміщені поряд автобіографії – академіка ВУАН О. П. Новицького і члена-кореспондента ВУАН Я. П. Новицького. Обидва майже одночасно працювали на ниві української науки й обидва ведуть свій родовід від Іллі Федоровича Новицького. Обидва пишалися своїм родом, збирали портрети предків та інші біографічні матеріали, що стосувалися історії роду. Сфери їхніх наукових інтересів за багатьма напрямами збігалися. Колізія полягає в тому, що документів, які підтверджують їхнє спільне родинне коріння, поки ще не знайдені, окрім власноручної записки Олексія Петровича – щодо доповіді Якова Павловича про створений ним історичний музей у м. Олександрівську[1] на засіданні Всеукраїнського археологічного комітету[2]. Зі змісту документа стає очевидним, що до цього засідання вчені не були знайомі.

Для соціалізації особи, конструювання нею свого «Я» важливим є засвоєння людиною певних зразків поведінки, знань, цінностей, обрання професії тощо через «значущих інших», важливих для індивіда людей (теорія епістемологічного конструктивізму). Про такий вплив зазначають Я. К. Імшенецький

[1] З 1925 р. – м. Запоріжжя.

[2] Засідання відбулося 12.11.1924 р., за місяць до обрання Я. П. Новицького членом-кореспондентом ВУАН.

(О. О. і С. Ф. Русови, В. Г. Короленко), П. С. Єфименко (П. П. Чубинський), А. В. Верзилов, С. І. Ерастов (М. П. Драгоманов), В. І. Самійленко (І. Я. Франко, О. Я. Кониський, Б. Д. Грінченко) та ін. Великий вплив справив В. Б. Антонович на покоління українських істориків – вихованців Імператорського університету св. Володимира в Києві (С. С. Гамченко, А. В. Верзилов, С. Л. Дроздов-Мишківський, О. М. Андріяшев, К. М. Антонович-Мельник, О. О. Тулуб та ін.). Такі зв'язки також свідчать про створення власних ідентичностей всередині груп.

***Сюжет сьомий**. Українське театральне й кіномистецтво.* Опубліковані автобіографічні матеріали дають змогу простежити тенденції в українському театрі й політику щодо нього Російської імперії (до 1917 р.) та Української держави (до середини 1930-х рр.). Театр в Україні був улюбленим мистецьким жанром. З березня 1917 р. почали утворюватися різні театральні об'єднання на національному ґрунті – «Вільне мистецтво», Комітет українського національного театру тощо, метою яких було сприяння розвиткові театральної справи, зокрема утворення нових труп, стаціонарних театрів, допомога з репертуаром, вирішення організаційних питань. При Комітеті працювала репертуарна комісія, до складу якої як діловод входив В. І. Самійленко. За часів Української держави в 1918 р. два театри набули статусу державних: Український драматичний театр став Державним українським драматичним театром; Український національний театр перетворено на Державний народний театр. У березні 1919 р. відомий театр М. Соловцова було перейменовано на Другий театр Української Радянської республіки імені В. І. Леніна. У російському драматичному театрі «Соловцов» розпочав свою сценічну діяльність Г. П. Гаєвський, а в 1920–1924 рр. тут працювала драматична студія, якою керував В. В. Сладкопєвцев.

У 1917–1919 рр. у Києві діяв «Молодий театр» («Перший молодий театр Київської Ради робітничих депутатів»), очолюваний Лесем Курбасом. Відмовившись від етнографічного репертуару, театр зайнявся пошуком нових форм втілення сучасної української і світової драматургії. Художником-постановником театру був А. Г. Петрицький. У театральній композиції «Перший будинок нового світу» (1919) були використані кілька епізодів з драми Е. Верхарна «Зорі» в перекладі М. С. Терещенка.

Зростанню культури й вихованню національної свідомості селян і жителів населених пунктів, віддалених від культурних

центрів, допомагали аматорські театральні й музичні колективи, зорганізовані місцевою інтелігенцією, «Просвітами» тощо. Так, у Ніжинському Народному будинку діяли мішаний хор, струнний і вокальний квартети, організовані Ф. Д. Проценком, а в театральному житті Ніжина брали участь М. К. Заньковецька, М. К. Садовський, М. Л. Кропивницький. У місті Пирятині організацією театральних гуртків і написанням п'єс займався Г. К. Левченко. У містечку Новобузьк на Херсонщині існував самодіяльний театральний колектив, у якому брав участь і для якого писав сценарії І. М. Рекун.

В Україні із заснуванням Всеукраїнського фотокіноуправління в 1919 р. починається одержавлення національної кіноіндустрії. Для потреб кіновиробництва реконструюється Одеська кінофабрика. В цей час в українському кінематографі почала заявляти про себе нова модерністська течія, одним з представників якої був Ю. І. Яновський (у 1926–1928 рр. він працював на Одеській кінофабриці художнім редактором). У 1925 р. на екрани країни вийшов відомий фільм С. М. Ейзенштейна «Броненосець Потьомкін», знятий на цій кінофабриці.

В Україні потяг до європейської літератури спостерігався ще з 1860-х рр. Перекладацтво зміцніло разом з укріпленням української інтелігенції і мало свою читацьку й театральну аудиторію з кінця XIX – початку XX ст. Цей процес збігся з кризою народництва у сфері культури, філософії, творчості і з розбудовою власної культури[1]. Особливо це явище посилилося після Першої світової війни в театральному житті. Переклад драматичних творів стає частиною літературної творчості, а зарубіжна культура – частиною національної культури (нового культурного дискурсу), способом розширити художній простір української літератури задля розбудови національної художньої свідомості.

Починаючи з 1905 р. поступово ліквідувалися цензурні утиски української культури, зокрема й музично-театрального мистецтва. Репертуар українських театральних труп поповнився найкращими творами світового надбання. Частиною українського соціального дискурсу стали п'єси норвежців Г. Ібсена (звільнення жінки, доля людини, особистість у сучасному суспільстві, розвиток у собі неповторних рис людської особистості тощо) та К. Гамсуна, іспанців Баско Ібаньєса (зображення соціальних

[1] Павличко С. Теорія літератури / Передмова М. Зубрицької. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. С. 46–55.

низів, психології мас) та Хосе Ечегарая (вводить поняття «динамічна естетика», побудоване на дії та конфлікті), французів П. Бомарше, Ж. Мольєра, А. Франса, бельгійців М. Метерлінка та Е. Верхарна, англійця В. Шекспіра (відображає соціально-історичні катастрофи своєї та попередньої епох) тощо. Перекладами займалися О. І. Діхтяр (з англійської), Р. Р. Заклинський (з польської), С. А. Левітін (з англійської, німецької), В. І. Самійленко (з російської, італійської, іспанської), Л. А. Пахаревський (з норвезької), Г. П. Гаєвський (з французької, норвезької), М. І. Терещенко (з французької), Тодось Осьмачка (з англійської), К. Р. Анищенко й П. Й. Панч (з російської і російською з української) та ін.

***Сюжет восьмий**. Образи української культури і життя в пресі.* Контури української культури й національної ідентичності проявлялися в різних формах і жанрах – у періодиці, альманахах, часописах. Періодика 1917–1921 рр. відіграла значну роль у відродженні національного самовизначення. Видавнича політика, за істотної урядової підтримки видавничого процесу, сприяла задоволенню інформаційних потреб суспільства, зокрема в подоланні мовної ізоляції попередніх часів. Скасування обмежень і заборон щодо української преси після 1917 р. відкрило шлях для вільного й бурхливого її розвитку. В автобіографіях згадується майже весь спектр газет і часописів, що видавалися на теренах України, та вказуються прізвища їх редакторів, співробітників, авторів, назви літературних угрупувань – засновників видань. Про історико-культурний контекст того часу можна скласти уявлення з газети «Киевские отклики», передусім з автобіографічних документів її співробітників Г. В. Олександровського, І. В. Олександровського, М. П. Василенка, М. С. Мільруда, О. Х. Саліковського та ін. А від середини 1930-х рр. простежується втрата потенціалу, що окреслився на початку 1920-х рр. Особливо це помітно в переліку видань різних регіонів України, наведених у документах збірника.

***Сюжет дев'ятий.** Культурно-освітні практики в Наддніпрянській Україні.* Національно-культурною діяльністю в Наддніпрянській Україні займалися майже всі представники старшого покоління діячів, які надіслали свої автобіографічні матеріали до Біографічної комісії. Великий вплив на їхні національні погляди справили М. П. Драгоманов і В. Б. Антонович. Останній – засобами історичної науки. Його учнями були С. С. Гамченко,

А. В. Верзилов, С. Л. Дроздов-Мишківський, О. М. Андріяшев, К. М. Антонович-Мельник, О. О. Тулуб та ін.

Культурно-освітні практики набули різноманітних форм. Виданням фольклорних творів займався Я. П. Новицький. Фольклорно-етнографічні матеріали збирали В. В. Данилов, І. С. Абрамов, О. Н. Малинка. Під керівництвом В. Б. Антоновича члени Старої київської громади збирали матеріал для Українського біографічного словника (Г. Л. Берло, Д. І. Багалій). Програма підготовки Біографічного словника південноросійських діячів кінця XVIII – XIX ст. була запропонована П. С. Єфименком. Праця над Українським біографічним словником продовжилася в УАН–ВУАН. Наприкінці 1880-х рр. українська Громада на чолі з М. Ф. Комаровим утворилася в Умані. Її завданням, як пише в автобіографії Ю. Л. Крамаренко, було складання Русько-галицького словника. У Полтаві місцева інтелігенція групувалася навколо О. О. Русова, потім – В. Г. Короленка (Я. К. Імшенецький). Членом Молодої громади був М. І. Гордієвський (згодом – член просвітнього товариства «Українська хата» в Одесі) та «син Кирило-Методієвського братчика 1847 року» Олександра Даниловича Тулуба О. О. Тулуб. Співчував і інтелектуально підтримував Братерство тарасівців О. М. Катренко (Катрухін).

Завдання культурно-освітньої роботи наприкінці XIX – на початку XX ст. виконували «Просвіти». Члени «Просвіт» відкривали громадські бібліотеки, народні театри й театральні гуртки, народні доми й недільні школи, видавали книжки, влаштовували шевченківські роковини, вечорниці, проводили панахиди тощо. Активними членами «Просвіт» були Я. К. Імшенецький (Полтава), Ю. Л. Крамаренко (Умань), Н. М. Малеча (Херсон), О. Н. Малинка (Черкаси), О. М. Астряб (Лубни), М. І. Гордієвський (Одеса), С. Л. Дроздов-Мишківський (Біла Церква), Ф. Д. Проценко (Ніжин), А. В. Верзилов (Чернігів), Л. А. Пахаревський (Київ) та ін.

Українські просвітницькі осередки створювалися й діяли за межами України – в Тифлісі (К. Р. Анищенко), Ростові-на-Дону (С. І. Ерастов), «Українська Рада» в Ташкенті, заснована для підтримки «національного учуття закинутих сюди земляків» (К. І. Ванченко-Писанецький).

Сюжет десятий. *Шевченківські роковини, панахиди*. Шевченківські сюжети є в багатьох автобіографічних документах представників старшого покоління – покоління земців, громадівців,

просвітян. Події й практика увічнення та вшанування пам'яті Кобзаря у містах і містечках України увійшли в громадське життя 1890-х рр. і в національну історію, перш за все, завдяки українській інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.

Сюжет одинадцятий. «*Місця пам'яті*» *в особистих і родинних історіях*. Особисті й родинні історії мають зв'язок з певними містами і містечками України. Одним з таких є містечко Боярка. Тамтешня дачна місцевість від початку XX ст. вабила творчих людей. У Боярці черпала натхнення творча інтелігенція Києва. У цьому райському куточку мали або винаймали літні дачі родини Грушевських, генерала Парфененка (батьки О. О. Грушевської), подружжя Василенків, Д. І. Дорошенко та багато інших діячів першої чверті XX ст. У Боярці знайшов свій останній притулок В. І. Самійленко.

Сюжет дванадцятий. *Становлення певних галузей науки*. Деякі автобіографії дають змогу заповнити лакуни в історії становлення тих чи інших галузей науки, зокрема метеорологічної служби (Ю. Ю. Адешелідзе, М. М. Акимович, Б. І. Срезневський), спортивної медицини (В. К. Крамаренко), суднобудування в Миколаєві (В. І. Алимов) тощо.

На кілька десятиліть випало з української історії ім'я історика, краєзнавця, педагога, пам'яткоохоронця В. І. Селінова, який зробив вагомий внесок у ґенезу теорії та практики краєзнавства в 1920–1940-х рр. [1], і цей внесок визнано лише на початку XXI ст. перевиданням двох його краєзнавчих розвідок Тінь забуття лежала до початку 1990-х рр. і на постаті М. В. Гордієвського – філософа, науковця, педагога, викладача Новоросійського університету, Інституту народної освіти, Одеського університету. Інформації щодо нього немає в жодному виданні з історії університету, відсутня згадка про нього й у біографічних нарисах, зібраних у 4-томному біографічному словнику «Професори Одеського (Новоросійського) університету» (2013).

У ситуації непростих взаємовідносин з Російською Федерацією, зокрема подій навколо Української бібліотеки в Москві (жовтень 2015 р.), особливого значення набуває діяльність призабутої спілки пролетарських і селянських письменників у РРФСР «Село і Місто» («СіМ»), що працювала в Москві у 1924–1927 рр.

[1] Левченко В. Селінов В. І. (1876–1946): теоретик, практик та організатор краєзнавства // Краєзнавство. К., 2014. № 3–4. С. 35–45.

за участю українських письменників Гео Коляди, К. Р. Анищенка та ін.

У багатьох автобіографічних документах міститься унікальна інформація щодо інших осіб, наприклад С. О. Єфремова: «Приємно згадати, що в „Киевских откликах" під цей час, а саме в жовтні 1905 р. була надрукована перша газетна стаття українською мовою (С. Єфремова). Українські часописи виникли вже після цього. Те число газети мало надзвичайний успіх» (О. Х. Саліковський) або «В сім'ї рідної сестри мого батька, що була за священиком Олександром Єфремовим, народився Сергій Єфремов – сучасний видатний письменник і український громадський діяч» (Крамаренко Ю. Л.).

У запропонованих сюжетах з історії України 1920–1930-х рр. поєдналися загальнонаціональні, соціокультурні та особисті інтереси, родинні, професійні, територіальні та інші зв'язки осіб, чиї імена представлені в автобіографічних документах. Документи особового походження передбачають також інші засоби конструювання історико-біографічних сценаріїв та форм біографічних рефлексій. Їх можна поєднати в певні тематичні поля і досліджувати з використанням різних типів біографічного аналізу, розширюючи сфери застосування традиційних для інших наук методик.

Виходячи з багатовекторності людини в суспільному й економічному житті, той самий факт, закладений в автобіографічних документах, можна розглядати в різних контекстах, забезпечуючи відповідний рівень інтегрованості в межах тематичного інформаційного простору, та використовувати його при створенні інших наративних конфігурацій (принцип компліментарності) щодо поліпшення розуміння людини (особи) в історії.

Використання его-документів може стати основою для написання колективної біографії, розкриття комунікативного світу героїв у контексті соціокультурної ситуації. Їх можна поєднати в лінійну, тезаурусну або іншу логічну систему. Такі конструкції не прив'язані жорстко до конкретних методологічних підходів і дають змогу комбінувати біографічний і фактографічний матеріал відповідно до авторської концептуальної ідеї (завдання автора) і типу аналізу (методичної платформи).

ДОДАТОК: БІБЛІОГРФІЧНИЙ СПИСОК АВТОБІОГРАФІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ОПУБЛІКОВАНІ В ВИДАННЯХ АБО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ В АРХІВАХ

Айзеншток І. Я.

Айзеншток Иеремия Яковлевич // Ленинградские писатели-фронтовики. 1941–1945: Автобиографии. Биографии. Книги / авт.-сост. В. Бахтин. Ленинград, 1985. С. 34–35.

Айзеншток І. Автобіографія. Вибрані листи (1910-і – 1920-і роки) / упоряд., підготовка текстів та коментарі С. Захаркіна. Київ : Критика, 2003. С. 9–26.

Айналов Д. В.

Гордієнко Д. Curriculum vitae Demetrii Ainalov // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Київ, 2012. Вип. 2. С. 96–121.

[Автобіографія] // СПб. Филиал архива РАН. Ф. 2. Оп. 1–1928. Д. 96. Л. 151–157.

[Автобіографія] // ИИМК РАН (СПб.). ОР. Ф. 2. Оп. 3. Ед. 9. Л. 13–14.

Айхенвальд Ю. І.

[Айхенвальд Ю. И.] // Венгеров С. А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых : ист.-лит. сборник. СПб. : тип. М. М. Стасюлевича, 1904. Т. 6. С. 313–314.

Протокол допроса Ю. И. Айхнвальда от 18 августа 1922 г. [и другие документы] // Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК–ГПУ. 1921–1923. Москва : Рус. путь, 2005. С. 203–207.

Андріяшев О. М.

Автобіографія Андріяшева Олександра Михайловича, редактора Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України // Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упор. С. М. Ляшко. Київ, 2003. С. 225–227.

Анищенко К. Р.

Анищенко Калістрат Романович // Слово і час. 2010. № 11. С. 80–81.

Анищенко Калістрат Романович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 48–49.

Антонович-Мельник К. М.

Автобіографія Антонович-Мельник Катерини-Миколаївни, нештатного постійного співробітника Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України // Постійна комісія УАН–ВУАН // Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упор. С. М. Ляшко. Київ, 2003. С. 227–232.

[Автобіографія] // ЦДІАУкраїни в м. Києві. Ф. 832. Оп. 1. Спр. 198. Арк. 1–5.

Берло Г. Л.

Берло Ганна Львівна // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 57–58.

Берло Г. З минулого. Баришпільський пансіон і П. П. Чубинський // Україна : наук. журн. українознавства. Київ : ДВУ, 1927. № 3. С. 110–113.

Берло Г. З київського життя 1880–1900 рр. // Україна : наук. журн. українознавства. Київ : ДВУ, 1928. № 4(29). С. 93–109.

Берло Г. Мої знайомства з деякими українськими діячами // Україна : наук. журн. українознавства. Київ : ДВУ, 1929. Кн. 33. С. 92–101.

Берло Г. Матеріали з громадського і літературного життя України // Україна : наук. журн. українознавства. Київ : ДВУ, 1929. № 3–4. С. 96.

Спомини з мого життя (1870–1920): в 2-х ч. [2(15).01.1928] // ІР НБУВ, Ф. Х. Спр. 16873, 58 арк.

[Автобіографія[// ЦДАМЛМ України. Ф. 271. Оп. 1. Од. зб. 27. Арк. 1–2.

Василенко М. П.

Василенко М. П. Вибрані твори: у 3 т. Спогади. Щоденники. Листування / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; упоряд. І. Б. Усенко. Київ : Юридична думка ; Видавн. Дім. «Академперіодика», 2008. Т. 3. 720 с.

Микола Прокопович Василенко // Полонська-Василенко Н. П. Спогади. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. С. 366–391.

Полонська-Василенко Н. Микола Прокопович Василенко. 1866–1935: матеріали до біографії. Электрон. версия: Historians.in.ua. Дата оновлення: 27.12.2015. URL: http://historians.in.ua/index.php/en/statti/1731-natalia-polonska-vasylenko-mykola-prokopovych-vasylenko-1866-1935-materialy-do-biohrafii (дата звернення: 04.07.2017).

[Автобіографія] // ІР НБУВ. Ф. 40. № 1242. Арк. 1–7. Автограф.

[Автобіографія] // Там само. № 1243. Арк. 1–11. Автограф.

[Автобіографія] // Там само. № 1251. Арк. 1–2. Машинопис. Копія.

[Автобіографія] // ЦДАМЛМ України. Ф. 542. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 1–101. Машинопис.

Гамченко С. С.

[Автобіографія] // НА ІА НАН України. Ф. 3. Архів С. С. Гамченка. № 104. Арк. 1–2.

Голинський М. Т.

Голинський М. Спогади / упоряд., коментарі та примітки : Г. Тихобаєва, І. Криворучка, Д. Білавич ; вступ. ст. С. Козака. Львів : АПРІОРІ, 2006. 616 с.

Данилов В. В.

Шевчук Т. З архівної спадщини Володимира Данилова: «Як я став українським фольклористом» (автобіографія) // Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме. Київ : Вид. Микола Дмитренко, 2008. С. 360–367.

Панченко Н. Т. Список научных трудов В. В. Данилова (1904–1962). Ленинград, 1963. 32 с.

Діхтяр О. І.

Діхтяр Олекса Іванович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 168–172.

[Автобіографія] (1929) // ЦДАМЛМ України. Ф. 271. Оп. 1. Од. зб. 58. Арк. 1–5.

Дорошенко Д. І.

Дорошенко Д. І. Мої спомини про недавнє-минуле. 1914–1920. Львів, 1923–1924. Т. 1–4.

Дорошенко Д. І. Мої спогади про давнє-минуле. 1901–1914 роки. Вінніпег, 1949. 167 с.

Єфименко П. С.

Ильинская В. Н. Автобиографии П. С. и А. Я. Ефименко // Из истории русской фольклористики. Ленинград, 1978. С. 93–106.

Ляшко С. М. Петро Савич Єфименко // Музейний вісн. : наук.-теор. щорічник. Запоріжжя, 2006. Вип. 6. С. 171–179.

Стариков Г. М. Матеріали до біографій Петра та Олександри Єфименків // Сум. іст.-арх. журн. 2009. № 6–7. С. 36–61.

Ернст Ф. Л.

Життєпис і реєстр наукових праць Ф. Л. Ернста // Перший піврік існування Української Академії Наук у Київі та начерк її праці до кінця 1919 року. Київ, 1919. С. 92–93.

Білокінь С. Федір Ернст: невідома автобіографія початку 1930-х рр. // Історія України: маловідомі імена, події, факти : зб. статей. Київ, 2008. Вип. 35. С. 173–195.

Щоденник Ф. Ернста, 1919–1920 // ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 13–5. Од. зб. 279 (опубліковано: Щоденник Федора Ернста: охорона пам’яток культури 1919–1920 роки / вступ. слово, публ. і прим. Сергія Побожія // Пам’ятки України. 1993. Ч. 1–6 (96–101). С. 130–136).

Щоденник Ф. Ернста, 1925–1933 // ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 13–1. Од. зб. 7 (опубліковано: Білокінь С. Щоденник Федора Ернста про боротьбу довкола української культурної спадщини у 1920–1939-х роках // Пам'ять століть. 2005. № 3–4. С. 61–137).

Зайцев П. І.

Міяковський В. Павло Іванович Зайцев (спогади і спостереження) // Недруковане й забуте: громадські рухи дев'ятнадцятого сторіччя, новітня українська література. Нью-Йорк, 1984. Т. 1. С. 202–224.

Імшенецький Я. К.

Нестуля О. О. До характеристики громадського руху кінця XIX – початку XX ст. на Полтавщині (автобіографія Я. К. Імшенецького) // Археологічний літопис Лівобережної України. Полтава, 1997. № 1–2. С. 39–45.

Имшенецкий Я. К. В тюрьме (8 мая – 6 авг. 1908 : одиночная камера в петербургских «Крестах». Режим дня. Письма с воли. Освобождение) // К 10-летию 1-ой Государственной Думы : сб. ст. перводумцев. Петроград, 1916. С. 130–143.

Коляда Гео

Коляда Грицько // Лейтес О., Яшек М. Десять років української літератури. Харків : ДВУ, 1928. Т. 1. С. 231–234.

Копиленко О. І.

Копиленко Олександр Іванович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 235–238.

[Автобіографія] // ЦДАМЛМ України. Ф. 271. Оп. 2. Од. зб. 9. Арк. 1. Рукопис.

Левинський В. П.

[Автобіографія] // ЦДІА України у Львові. Ф. 387. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1–6.

Любарський І. А.

[Автобіографія] // ЦДАВО України. Ф.2582. Оп.1. Спр.182. Арк. 23–27.

Могилянський М. М.

Могилянский М. М. В девяностые годы // Былое. 1924. Т. 23. С. 132–161 ; Т. 24. С. 97–139.

Могилянский М. М. Кабаре «Бродячая собака»: отрывки из повести о днях моей жизни // Минувшее : ист. альманах. Москва ; СПб., 1992. Вып. 12. С. 168–188.

Могилянський М. М. Щоденник. 1934, листопад – 1937, жовтень / публікація А. Сергеева // Хроника 2000 : Укр. культурологічний альманах. Київ, 2007. Вип. 59. С. 276–491.

Полонська-Василенко Н. Д. Михайло Михайлович Могилянський // Спогади / упоряд., вступ. ст. та іменний покажч. В. Шевчука. Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2011. С. 492–501.

Могилянский М. М. Повесть о днях моей жизни // РГАЛИ. Д. 1276. Оп. 1 [тетради 1–25].

Новицький О. П.

З життя академічних кіл Києва 20-х років: (за листами з архіву академіка О. П. Новицького) / публікація та коментарі Л. Федорової // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. Київ, 1997. № 17–18. С. 277–279.

Життєпис академіка О. П. Новицького (1928) // ІР НБУВ. Ф. 279. Спр. 1. Арк. 9–12. Машинопис. Копія.

Новицький Я. П.

Автобіографія Якова Павловича Новицького // Україна : наук. журн. українознавства. Київ : ДВУ, 1925. Кн. 6. С. 186–191.

Новицкие (историческая справка к родословной // Новицький Я. Твори: в 5-ти т. Запоріжжя : ПП «АА Тандем», 2010. Т. 4. С. 208–210.

Коротенька автобіографія Я. П. Новицького // Там само. С. 211–212.

Историческая справка о родословной // Там само. Арк. 1–2

Род Новицьких // Там само. С. 212.

Оксіюк Й. Ф.

[Автобіографія] // ЦДАВО України. Ф. 2582. Оп.1. Спр.182. Арк. 51–53.

Осьмачка Т.

Осьмачка Тодось // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 293–294.

Панч П.

Панч (Панченко-Панч) Петр Йосифович // Советские писатели: автобиографии : в 2 т. Москва : Художеств. лит., 1959. Т. 2. С. 197–207.

Панч Петро // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 299–301.

[Автобіографія П. Панча] (1923) // ЦДАМЛМ України. Ф. 271. Оп. 1. Од. зб. 135. Арк. 1–2. Рукопис.

Пахаревський Л. А.

Пахаревський Леонід Арієвич // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 302–304.

Пеленський Й. Г.

Автобіографія Йосипа Пеленського [1939] // Архів Львів. ун-ту. Электрон. версия: Archive.lnu.edu.ua. Дата оновлення: 30.04.2012. URL: http://archive.lnu.edu.ua/josyp-pelenskyj/ (дата звернення: 11.07.2018).

Петрицький А. Г.

Петрицький Анатолій Галактіонович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 305–307.

Автобіографія А. Г. Петрицького // Наук. архів Нац. худ. музею України. Ф[онд] Є. М. Кузьміна.

Петрицький А. Г. Український радянський художник. Автобіографія. Варіанти. 1944 – 1 грудня 1954 // ЦДАМЛМ України. Ф. 237. Оп. 2. Спр. 175. Арк. 1–10.

Пилипенко С. В.

Пилипенко Сергій Володимирович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 308–312.

Автобіографія (1923) // ЦДАМЛМ України. Ф. 271. Оп. 2. Од. зб. 13. Арк. 1–2. Рукопис.

Поліщук В. Л.

Поліщук Валер’ян Львович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 323–327.

Поліщук В. Дороги моїх днів (автобіографічні матеріяли) [1924] // Капустянський І. Валеріян Поліщук/ Спроба характеристики творчості з портретом, автографом і автобіографією поета та бібліографічним покажчиком. Харків : ДВУ, 1925. С. 11–52.

Поліщук К. Л.

Поліщук Клим Лаврінович // Слово і час. 2010. № 11. С. 84–87.

Прахов В.

[Автобіографія]//ЦДАВО України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 182. Арк. 49–50.

Проценко Ф. Д.

Проценко Ф. Д. // Советские писатели: автобиографии : в 2 т. Москва : Художеств. лит., 1959. Т. 2. С. 736–737.

Проценко Ф. Д. Мистецькі спомини: документ. вид. / ред. М. Шкурко [та ін.]. Ніжин : Ніжин. міська друк. Чернігів. облполіграфвидаву, 1993. 52 с.

Самійленко В. І.

[Автобіографія] // Самійленко В. Вибрані твори. Київ : Книгоспілка, 1926. С. 215–218.

Тулуб О. Матеріали до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: матеріали громадського й літературного життя України XIX і початку XX століття / за ред. М. С. Грушевського. Київ : ДВУ, 1928. С. 303–305.

Самійленко Володимир Іванович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 369–372.

Слісаренко О. А.

Слісаренко О. Автобіографічна новеля // Слісаренко О. Твори : у 6 т. Харків : Рух, 1932. Т. 1. С. 5–10.

Слісаренко Олекса // Слово і час. 2000. № 11. С. 87–88.

Слісаренко Олекса // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 377–378.

Стебницький П. Я.

Життєпис і реєстр праць П. Я. Стебницького // Перший піврік існування Української Академії Наук у Київі та начерк її праці до кінця 1919 року. Київ, 1919. С. 95–102.

Автобіографія П. Я. Стебницького // Стебницький П. Вибрані твори / упоряд. та вступ. ст. І. Старовойтенко. Київ : Темпора, 2009. С. 612–623.

Список друкованих праць П. Я. Стебницького // Там само. С. 615–623.

Степович І. А.

Степович (Дудка Степович) Андроник Іоанникович // Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Репр. изд. 1912 г. Харьков : САГА, 2009. С. 191–193.

Терещенко М. І.

Терещенко Микола Іванович // Слово і час. 2010. № 11. С. 88–89.

Терещенко М. С.

Терещенко М. С. Крізь лет часу. Київ : Мистецтво, 1974 . 166 с.

Тулуб О. О.

Автобіографія Тулуба Олександра Олександровича, співробітника Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України // Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упор. С. М. Ляшко. Київ, 2003. С. 241–243.

Харлампович К. В.

Автобіографія Харламповича К. В. // Сіверянський літопис. 2000. № 2. С. 71.

Чумак В. Г.

Щоденник // Чумак В. За ґратами. Щоденник. Червоний заспів : Поезії. Оповідання і нариси. Статті та рецензії. Засідання дитячого гуртка «Музо, геть», п'єса-шарж. Автобіографічні матеріяли. Спогади про поета / упоряд., авт. передм. та приміт. І. Ільєнко. Київ : Дніпро, 1991. С. 200–226.

Чумак В. Відповідь на анкету товариства «Час» // Там само. С. 227–228.

Шарлемань М. В.

Автобиографии // Шарлемань М. В. Природа и люди Киевской Руси: Воспоминания. Автобиографии. Переписка / сост., предисл. и коммент. В. Ульяновского ; указ. В. Ульяновского и Т. Ананьевой. Киев : Изд. дом «Антиквар», 2015. С. 803–811.

[Автобіографія] // ІР НБУВ. Ф. 49. Од. зб. 1061. Арк. 1–4.

Яновський Ю. І.

Яновський Юрий Іванович: автобиография // Советские писатели: автобиографии : в 2 т. Москва : Художеств. лит., 1959. Т. 2. С. 736–737.

Яновський Юрій Іванович // Самі про себе: автобіографії українських митців 1920-х років / упор. Р. Мовчан. К. : ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2015. С. 478–484.

Автобіографічний нарис (1929), автобіографія (1952), бібліографічна довідка для «Словаря советских писателей» (1935), «Міркування про себе» (1927) // ВР Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 116. Спр. 1.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ДВОУ – Державне видавниче об'єднання України
ДВУ – Державне видавництво України
ДПУ – Державне політичне управління
ВАПЛІТЕ – Вільна академія пролетарської літератури
ВСНХ – Высший совет народного хозяйства
ВУАК – Всеукраїнський археологічний комітет
ВУАН – Всеукраїнська академія наук (УАН)
ВУКОПМИС – Всеукраїнський комітет охорони пам‘яток мистецтва і старовини
ВУКСВ – Всеукраїнський комітет сприяння вченим
ВУСПП – Всеукраїнська спілка пролетарських письменників
ВУТЕКОМ – Всеукраїнський театральний комітет
ВУФКУ – Всеукраинское фотокиноуправление
ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
Губком КП(б)У – губернський комітет Комуністичної партії більшовиків України
Губнаросвіта – губернський відділ народної освіти
Губполітосвіта – губернський відділ політичної освіти
ГУМОБІН – Інститут гуманітарно-суспільних наук (Институт гуманитарно-общественных наук)
ИИМК РАН – Институт истории материальной культуры Российской академии наук
ІМФЕ – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України
ІНГ – Інститут народного господарства
ІНО – Інститут народної освіти
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
КБС – Критико-биографический словарь
КВО – Київський військовий округ
КИНХ – Киевский институт народного хозяйства
КП(б)У – Комуністична партія більшовиків України
КПДУУ – Кам’янець-Подільський державний український університет
КЮРОП – Киевское Южно-русское общество пчеловодства
ЛНВ – Літературно-науковий вістник (1898–1932)
МНО – Міністерство народної освіти
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НКО України (Наркомос, Нарком освіти, Наркомпрос) – Народний комісаріат освіти України
НТШ – Наукове товариство імені Шевченка
ОПК – обласний партійний комітет
ПУКВО – Політичне управління Київського військового округу
ПУР – Політичне управління Червоної армії
РАН – Російська академія наук
РГАЛИ – Российский государственный архив литературы и искусства
РККА – Рабоче-крестьянская Красная армия
Робміс – [профспілка] робітників мистецтв
РОБОС, Робітос – [профспілка] працівників (робітників) освіти
РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РСІ, Робселін – Робітничо-селянська інспекція
РУП – Революційна українська партія
ТПО – торгово-потребительское общество
УАН – див. ВУАН
УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква
УВАН – Українська вільна академія наук
УВУ – Український вільний університет
УНКВС – Управління Народного комісаріату внутрішніх справ (по … области)
УНР – Українська народна республіка
УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів
УРСР – Українська радянська соціалістична республіка (назва республіки з 1936 р. до 1941 р.)
УСДП – Українська Соціал-Демократична Партія
УСДРП– Українська соціалістична демократична робітнича партія
УСРР – Українська соціалістична радянська республіка (назва республіки до 1936 р., пізніше – УРСР)
ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАМЛМ України – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
ЦЕКУБУ – Центральная комиссия по улучшению быта ученых при СНК РСФСР; Центральна Комісія покращення побуту вчених при СНК РРФСР
ЦДІА України в м. Києві (у Львові тощо).
ЦК КП(б)У – Центральний комітет Комуністичної партії більшовиків України

ПОКАЖЧИК ІМЕН

ОСОБИ, ЧИЇ АВТОБІОГРАФІЧНІ ДОКУМЕНТИ УВІЙШЛИ ДО ЗБІРНИКА

Абрамов Іван Спиридонович (Абрамов И. С.) 100–105, 17, 499, 504
Адешелідзе Юрій Юрійович 105 – 107, 125, 498, 505
Айзеншток Ієремія Якович 107–112, 495, 507
Айналов Дмитро Власович 112–118, 10, 293, 507
Айхенвальд Лев Ісайович 118–120, 17, 498
Айхенвальд Юлій Ісайович 120–123, 17, 507
Акимович Микола Миколайович 124–25, 107, 498, 505
Александров Олександр Михайлович 125–130,
Алексєєв Микита Олексійович (Алексієв М. О., Алексеев М.) 386–387, 499
Алексєєв Федір Петрович (Алексеев Ф. П.) 130–133, 133, 135
Алексєєва Ганна Софронівна (Алексеева А. С.) 133–137
Алешо Олександр Гаврилович 137–140, 50
Алимов Володимир Ілліч (Алымов В. И.) 140–145, 498, 505
Андрєєв Павло Сергійович (Андреев П. С.) 145–146
Андрієнко Іван Денисович 387–388
Андріяшев Олександр Михайлович 26–28, 496, 501, 504, 507
Анищенко Калістрат Романович 389–392, 9, 23, 252, 253, 397, 413, 424, 503. 504, 508
Антонович-Мельник Катерина Миколаївна 28–33. 10, 495, 504, 508
Астряб Матвій Григорович 147–151, 9, 496, 499
Берло Ганна Львівна 33–35, 8, 495, 499, 500, 504, 508
Ванченко-Писанецький Костянтин Іполитович 392–395, 504
Варзар Василь Єгорович 396–399, 23
Василенко Микола Прокопович 35–43, 8, 11, 55, 64, 270, 383, 495, 495–499, 508
Верзилов Аркадій Васильович 399–405, 315, 316, 496, 501. 504
Гаєвський Григорій Парфенович 406–411, 334, 501, 503
Гамченко Сергій Свиридович 155–158, 495, 501, 504, 509
Голинський Михайло Теодорович 411 – 412
Гордієвський Михайло Іванович 159–168, 9, 504

Грудницький Олександр Григорович 450–451
Грушевська Ольга Олександрівна 168–170, 497
Гудзій Микола Каленикович 413–414, 498
Данилов Володимир Валеріанович (Данілов В. В.) 170–177, 443, 504, 509
Діхтяр Олекса Іванович 452–453, 503, 509
Дорошенко Дмитро Іванович 177–179, 22, 53, 79, 497, 498, 505, 509
Драгоманов Світозар Михайлович 454–457
Дроздов-Мишківський (Дроздов) Степан Леонтійович 179–182
Ерастов Степан Іванович 414–417, 319, 501, 504
Ернст Федір Людвігович 44–47, 22, 54, 117, 491, 492, 497, 498, 510
Єфименко Петро Савич (Єфименко П. С.) 183–190, 8, 9, 501, 510
Жихарев Олександр Іполитович 457–458
Зайцев Павло Іванович 47–59, 8, 9, 61, 67, 68, 510
Заклинський Ростислав Романович 417–423, 503
Імшенецький Яків Кіндратович 190–207 9, 25. 500, 501, 504, 510
Катренко Олександр Михайлович 458–460, 504
Клименко Пилип Васильович 207–209, 25, 497, 498
Ковальчук Порфирій Антонович 460–461
Коляда Гео 423–424, 211, 423, 511
Копиленко Олександрович Іванович 209–212, 424, 511
Косяченко Григорій Панфілович 424–425
Крамаренко Валентин Костянтинович 212–218, 9, 505
Крамаренко Юрко Львович 218–224, 9, 504, 506
Левинський Володимир Петрович 224–226, 511
Левітін Самуїл Анатолійович (Левитин С. А.) 425–427, 499, 503
Левченко Гаврило К. 461–463, 502
Лур'є Олександр Григорович (Лур'є А. Г.) 226–229
Любарський Іван Антонович (Любарский И. А.) 229–230, 22, 497, 511
Ляховецький Леон Давидович 230 – 232
Майстренко Хведот 463–464
Малеча Нестор Михайлович 232–243, 9, 246, 248, 496, 498, 504
Малинка Олександр Никифорович 244–248, 504
Маркович Василь Васильович 427–429, 23, 500
Мільруд Михайло Семенович, 249–250, 270, 503
Мірза-Авакянц Наталія Юстівна 59–61, 497
Міяковський Володимирович Варламович 61–68, 8, 9, 17, 496, 510
Могилянський Михайло Михайлович 68–80, 9, 14, 17, 19, 22, 24, 25,

28, 43, 99, 104, 105, 112, 117, 130, 207, 232, 268, 270, 280, 378, 399, 417, 425, 499, 500, 511
Модзалевський Вадим Львович 80–82, 8, 15, 20, 21, 64, 79, 496
Мстиславський Сергій Дмитрович 250–254, 9, 22, 334, 389, 392
Новицький Олексій Петрович 254–261, 17, 495, 500, 511
Новицький Яків Павлович 261–266, 479, 496, 500, 504, 512
Оксіюк Йосип Федорович 266–268, 497, 512
Олександровський Григорій Володимирович 268–270, 383, 503
Онацький Никанор Харитонович 464–465
Осьмачка Тодось 271–272. 503, 512
Павлов-Сільванський Микола Миколайович 272–277, 495
Панч Петро Йосипович 429–431, 211, 296, 503, 512
Пахаревський Леонід Андрійович 277–283, 9, 486, 487, 503, 512
Пеленський Йосип Гаврилович 284–286, 496, 497, 512
Петрицький Анатолій Галактіонович 432–434, 17, 23, 501, 512, 513
Петров Микола Іванович 287–293, 17, 54, 180
Пилипенко Сергій Володимирович 293–296, 211, 513
Письменний Михайло Степанович 465–467
Плічко Семен Климович 296–298
Погрібняк Микола Степанович 299–300
Поліщук Валер'ян Львович 434–439, 354, 433, 513
Поліщук Клим Лаврентійович 467–471, 513
Понятенко Прокіп Дмитрович 471–472
Прахов Олексій Васильович 300–302, 22, 497, 513
Проценко Федір Данилович 439–443, 177, 502, 504, 513
Рекун Іван Михайлович 472–474, 499, 502
Романовський Віктор Олександрович 82–83, 22, 496
Романченко Трохим Миколайович 474–476
Савич Олексій Петрович 302–305, 498
Саліковський Олександр Хомич 305 – 307
Самійленко Володимир Іванович 308–327, 9, 95, 97, 308, 326, 405, 416, 501, 505, 513, 514
Самокиш Микола Семенович 327–330, 498
Селінов Валентин Іванович 331–332, 498, 505
Сладкопєвцев Володимир Володимирович 332–334, 498, 411, 501
Слісаренко Олекса Андрійович 476–477, 514
Срезневський Борис Ізмаїлович 335–338, 125, 505
Стебницький Петро Януарійович 84–94, 15, 19, 21, 22, 23, 54, 55, 59, 64, 77, 139, 283, 292, 307, 495, 496, 514

Степович (Дудка-Степович, Степович-Дудка) Андроник Іоаникійович 338– 351, 9, 10, 293, 499, 514
Супранівський Володимир Якович 478
Темченко Павло Кононович 479–481
Тенянко Петро Володимирович 481–482, 453
Терещенко Марко Степанович 351–355, 433, 434, 501, 514
Терещенко Микола Іванович 355–356, 436, 503, 514
Тесленко-Приходько Петро Васильович 357–359
Тищенко Юхим Федорович 483–484
Товстоніс Віталій Павлович 484–487
Трублаєвич Митрофан Антонович 359–365. 9
Тулуб Олександр Олександрович 94–97, 64, 326, 501, 504, 513, 514
Ушаков Микола Миколайович 444–445
Федорченко Іван Іванович 365–369
Харлампович Костянтин Васильович 98–99, 514
Ходзицький Олександр Григорович 487–489
Чумак Василь Григорович 489–490, 354, 515
Шарлемань Микола Васильович 369–378, 414, 448, 495, 515
Щербина Матвій Лаврентійович 445–448, 107
Яновський Юрій Іванович 448–449, 502, 515
Ярошевич Андрій Іванович 378–383, 495, 498

ОСОБИ, ЗГАДУВАНІ В ДОКУМЕНТАХ

Авксентьев 128
Аксаков К. С. 185
Александров В. С. 310–312
Алфьоров П. 47
Алчевська Х. О. 63
Альбертини Н. А. 186
Андреєвський Є. К. (Андріївський Є. К., Адрієвський Є. К.) 316, 319
Андреяшев О. Ф. (Андріяшев А.Ф.) 148, 154
Андрієвський В. П. 405
Андрієвський В. Т. 316
Андрієвський Д. 50
Андрієвський М. 65
Андрієнко І.Д. 388
Андріївський 401
Андріяшев О. Х. 446
Андронников 127
Анохін А. К. 213–215, 218
Антонович В. Б. 5, 16, 26–31, 33–36, 60, 64, 155, 180, 182, 185, 220, 259, 261, 308, 309, 313, 314, 339, 379, 383, 400, 401, 403, 404, 415, 488, 496, 501
Апраксин 131
Арабажин К. І. 308, 311
Арандаренко М. К. 185
Арсеничев М. І. 23
Багалій Д. І. 15, 48, 54, 64, 65, 492, 497
Баглій 352
Багров М. Ф. 406, 407
Балабуха С. П. 193
Балицький П. 50, 53
Барвінок В. І. 287
Барвінок Г. 468
Барвінський О. 5, 401
Батуєв Л. Ф. 61
Безсонов М. 488
Безсонов Н. П. 49
Бекетов А. Н. 261
Бекман Я. Н. 184
Бем А. Л. 64
Бенуа Л. Н. 145
Берло І. 34
Бессарабов Н. Д. 229
Біднов В. О. 178
Білецький В. А. 322
Білецький О. І. 107, 112
Білий В. В. 246
Біловодський 440
Біляєва М. П. 391
Біляшівський М. Ф. 59, 180, 182, 404
Бломквист Е. Э. 352
Богацький 323
Бодуєн де Куртене І. О. 49
Болсуновський К. В. 182
Бондарчук 352
Бонді 62
Брешковська (Брешко-Брешковська) К. К. 194
Брикнер А. Г. 36
Буда С. 64

Буданов В. 332
Бузук П. О. 162, 163
Булаховский Л. А. 242
Булгаков С. М. 194
Бунин Ю. О. 193
Валевський О. 318
Валерик В. 279
Валк С. Н. 64
Василькивський С. И. 328
Введеньський О. І. 61
Величко 311
Вельямінов-Зернов В. В. 244
Венгеров С. А. 16, 17, 120, 123, 189, 190, 507
Верба 435
Вересай О. М. 150
Веселовский Н. И. 101
Веселовський О. М. 254, 256
Вильд Г. И. 336
Винниченко В. К. 53, 210, 389
Виноградов П. Г. 379, 383
Винокуров А. Н. 126
Владимирский-Буданов (Буданов-Владимирський) М. Ф. 36, 400
Вовк Хв. К. (Вовк Ф. К., Волков Ф. К.) 138, 139, 246, 259, 314
Вовчиха (Вовк) Х. І. 314
Воейков А. И. 336
Войнович 180
Володкевич Л. М. 152
Волтер 168
Вольтер Є. 63
Воробйов М. І. 442
Вражливий В. 211
Врублевский 128
Гавришев Л. Л. 141
Ґалаган Г. П. (Галаган Г. П.) 149, 338, 341, 343, 345, 347
Галенко 221
Гамченко Д. С. 158
Гамченко Є. С. 158
Гамченко І. С. 158
Ганцов В. М. 50
Гарбіна Е. 411, 412
Гарнич-Гарницький Є. Ф. 218
Гезе В. Є. 180
Генн Н. 135
Гермайзе О. Ю. 64
Герценштейн 203
Гиллерсон 29
Гиляров О. Н. 400
Гинзбург 131
Гінтовт 63
Глазуненко С. О. 486
Глібов Л. І. 75, 315, 316, 318, 373, 445
Глібов О. Л. 405
Глоба М. В. 255
Гнатюк В. М. 171, 224, 236, 245, 266
Головня В. Я. 199
Голоскевич Г. К.49, 50, 52, 54, 55, 59, 64
Голубев (Голубєв) С. Т. 400
Гольцев В. 321
Гордеенко Е. С. 187
Горенберг М. Б. 273
Городецький І. 400
Горожанкин И. Н. 428
Готуа П. 391
Гретер Я. 131, 132, 135
Григоренко Г. 359
Грицай В. 221, 395
Грінченко Б. Д. 48, 97, 245, 279, 280, 316–319, 321, 405, 475
Грудина Д. Я. 442

Грузенберг О. О. 129
Грушевська К. М. 170
Грушевський М. С. 32, 63, 65, 154, 170, 208, 404, 488
Грушевський О. С. 170
Гуковський 63
Гурский М. 131
Гурьев Ф. І. 338
Давыдов В. Н. 407
Дашкевич М. П. 313, 400
Дейкун 440
Демидова Е. П. 255
Державин Н. С. 66, 342
Деркач Г. 393, 395
Детайл Е. 328
Дзбановський Є. О. 182
Дзенс-Литовский А. И. 102
Добровольська 352
Добровольський П. М. 403
Довнар-Запольський М. В. 208, 293, 404
Долинин А. 64
Доманицький В. М. 243
Доминов А. И. 333
Донців Д. 49, 72, 73
Дорошевич 325
Дорошенко В. В. 51, 66, 68, 266, 323
Дорошенко П. Я. 54
Дорошкевич О. К 65
Драгоманов М. П. 5, 161, 220, 224, 263, 266, 293, 313, 314, 319, 401, 403, 415, 418, 501, 503
Дриль Д. А. 274
Дубровський П. М. 192
Дуван-Торцов И. Э. 406, 407
Дудченко М. С. та Т. С. 191
Дурдуковський В. 292
Еварницький Д. І (Яворницький Д. І.) 328, 266, 330
Евреинов Н. Н. 333
Едмін С.А. 201
Еллан-Блакитний В. М. 354
Єлачич В. С. 400
Єфименко О. Я. 190, 510
Єфремов П. О. 435
Єфремов С. О. 55, 64, 65, 93, 139, 180, 210, 219, 270, 280, 305, 307, 325, 326, 352, 383, 488, 506
Жадановский Б. 132
Жебуньов Л. М. 352
Жекулина А. В. 38, 54, 59, 152, 341
Железнов В. Я. 37
Желеховский А. 148
Желеховский Ю. 148
Желіґовский Е. 65
Житецький Г. П. 308
Житецький І. О. 415
Житецький П. Г. (Житецкий П. И.) 313, 339, 340, 334, 344, 350, 401
Забелін І. Є. 254
Забіла В. М. 475, 476
Заблудовський І. З. 213
Загаров 352
Загоровский 37
Загул Д. Ю. 436
Зайцев І. А. 48
Заклинський О. 418
Заньковецька М. К. 146. 318, 395, 442, 443. 502
Заремба Ч. 411, 412
Зарудиный 128
Зелінський Т. Ф. 49, 50
Зеров М. К. 54, 79, 326, 461, 482, 490

Зіньковський Т. А. 320
Иванов П. О. 340
Ильин П. И. 334
Івановська П. С. 194
Івась-Мороз 393
Ігнатович
(Н. Тучанський) 308
Іконніков
(Іконников В. С.) 400
Іоллос Г. Б. 203
Казанський О. П. 159
Калнишевський П. 189
Калюжный 131
Каманін І. М. 400
Кангр М. Д. 179
Кантемир Д. 311
Канчер М. М. 179
Караваев А. А.
Караваєв В. А.
Караваєв В. О.
(Караваев В. А.)
149, 154
Кареєв М. І.
Кареєв Н.
(Карєєв М. І.) 62
Каринин 440
Карпенко-Карий І. К. 221, 283, 334, 395
Каррік В. 63
Кванке Г. Г. 335
Квітка Д. К. 191, 192, 204
Квітка К. В. 358
Кирпичников О. І. 256
Кисіль О. 50, 86
Кістяківський Б. О. 270, 307, 401
Клеп 213
Ключевський В. О. 155, 254, 379, 383
Ковалевський М. В. 319, 401
Ковалів П. 66
Козловська В. Є. 180
Козловський Л. С. 194, 306
Козуб 440
Колесса Ф. М. 266
Колісниченко Т. 279, 281
Коломійченко Ф. 322
Колтоновські 393
Комаров М. Ф. 180, 182, 221, 281, 504
Кондаков Н. П. 113, 115
Кониський О. Я. 180, 182, 312, 313, 314, 326, 401, 501
Кононенко 401
Конопко А. Р. 134
Корабчевский А. П. 231
Корнилов Л. Г. 53
Короленко В. Г. 104, 194, 199–201, 206, 207, 282, 320, 481, 501, 504
Корф М. О. 261. 262
Корчинський М. 50, 52, 54
Коряк В. 211
Косач Л. П. 358
Косач М. П. 79, 309
Косач О. А. 358
Косач П. А. 61
Косинка Г. 436
Костомаров М. І.
(Костомаров Н. И.)
5, 178, 261
Котляревский А. А.
(Котляревський О. О.) 339, 340, 350
Котляревський І. П. 48, 365, 401, 404, 416
Коцюбинський М. М. 71. 72, 163, 305, 316, 317, 369, 388, 405, 445
Кочетова 129
Кочура М. Н.

(Одинокий М.) 321
Краковецький З. І. 221, 222
Крамаренко Є. Ю. 224
Крамаренко Л. Д. 219
Крамаренко Ю. Ю. 224
Красицький Д. 485, 487
Красицький Ф. С. 300, 369
Краснов А. Н. 64
Красовська Л. А. 179
Красовський І. Д. 65
Криванек О. 131, 132, 135
Крижановський Є. М. 291
Кримський А. Ю. 54, 325, 369
Кричевський В. Г. 4, 432, 433, 449
Кропивницький М. Л. 221, 318, 393, 395, 443, 473, 502
Кругликів М. С. 256
Кручинин 406
Куба Л. 311
Кузнецов Н. И. 428
Куликовский Т. О. 38
Куліш П. О. 5, 104, 312, 365, 437, 478, 479
Кульженко С. В. 386
Кульчицький М. П. 51, 308
Кундиревич 180
Курбас Л. 352, 353. 354, 432, 433, 501
Курдюмов М. В. 62
Кутлер Н. Н. 195
Лазаревський О. М. (Лазаревский А. М.) 36, 42, 427, 429, 500
Ламанський В. І. 245
Ланге М. М. 159, 160, 164, 167
Латишев (Латышев В. В.) 115, 400, 401
Лебединцев Ф. Г. 55
Левитський М. В. 319, 362, 449
Левицький (Нечуй-Левицький) І. С. 309, 313
Левицький Д. Г. 260
Левицький І. О. 16, 18
Левицький М. (див. Левитський М. В.)
Ленін В. І. (Ленин В. И.) 71–73, 399
Леонт'єв Б. М. 191
Лермонтов В. В. 335
Лесгафт П. Ф. 217, 232, 237
Лесевич В. 318
Леціус Й.-Е. А. 400
Липенський В. 50
Липский В. И. 342
Лисенко М. В. (Лысенко Н. В.) 180, 220, 279, 281, 309, 313, 317, 321, 334, 359, 401, 412, 415
Лисенко С. І. 193
Лисовський О. М. 193
Лисянський Б. 323, 327
Лінгарт О. О. 369
Лісовик Т. 353
Лобода А. М. 79, 168, 244
Лотоцький О. Г. 53, 59, 307
Лохов (Ольхин) Н. Н. 70, 74
Лук'яненко О. М. 293
Лучицький І. В. 270, 313, 383, 400
Ляцкой Е. А. 62
Ляшенко А. 62
Мазепа І. 49
Маклаков Н. А. 127, 129
Маковій О. С. 311, 369
Максимов (Максимов-Євгеньєв) В. Є. 62, 63, 66

Максимов Т. 72, 77
Максимович М. А. 97, 148, 150, 154, 176
Максимович О. 96, 97
Малінін В. М. 34, 313
Малянтович 127
Марджанов К. А. 334
Марко Вовчок 330. 427
Маркович О. 65, 403
Марковичі 378
Мартов Ю. 71, 74
Мате В. 286, 292
Махно Н. І. 451
Махов 129
Мацеевич К. А. 196
Маяковський В. В. 444
Медем 129
Меженко Ю. О. 65, 436
Мезер Ф. 286, 292
Мейер Е. 44
Мейєрхольд В. Э. 333
Мекиша 321
Меленевський Д. 442
Мельниченко М. 351
Мендельштам (Мандельштам) О. Э. 444
Метлинский А. Л. 184
Микуліч 213
Миллер А. А. 101
Миллер Р. 130
Милович Е. Д. 442
Миров-Бедюх (Міров-Бедюх) П. С. 339,395
Михайлівський 440
Михайлов 357
Михайлов 401
Михайлов А. Д. 339
Михайлов М. Л. 62
Михайлов Ю. С. 66
Михальчук К.П. 49. 309, 313
Могилянський М. М. 104
Мордкін М. М. 432, 433
Мордовець Д. Л. 412
Моршинський 308
Мочульський М. М. 319
Муравьев 127
Муромцев С. А. 202
Мюнц Е. 114
Нарбут Г. І. (Нарбут Ю. І.) 54, 55, 64
Науменко В. П. 55, 172, 180, 245, 280, 309, 313, 369, 401, 446
Нельговский В. М. 184
Неплюев Н. Н. 100, 103
Нечаєв О. П. 53, 216
Нечуй-Левицький І. С. 180, 212
Ніковський А. В. 55, 56, 307
Новгородцев 128
Новицкий І. О. 309
Новицький В. Д. 311, 312
Ногин В. П. 71, 74
Нос (Носів) С. Д. 50, 316
Обачний (Косач) М. 309
Обідний М. Ю. 323, 327
Огієнко І. І. 16, 17, 268, 286, 322, 381, 433, 497
Огоновський 401
Оксіюк М. Ф. 287
Оксман Ю. Г. 62, 66
Олександрів О. К. 442
Олександровський І. В. 503
Олеховський М. О.
Ольденбург С. Ф. 102
Онищук А. І. 246
Орленев С. П. 407
Остерський А. З. 442, 443
Павловський І. Ф. 16, 150

Панів А. 211
Панченко 309
Панченко 393
Парфененко О. О. 168, 505
Пасічниченко С. 321
Пеленський В. 4
Пелихович 221
Переверзев 127
Переселенков 62, 63
Перетц В. М. 17, 168, 293
Перцович П. О. 194
Петлюра С. В. 63, 56, 249, 306, 307, 392, 412, 469, 472
Петражицький Л. 61
Петров В. П. 355
Петровский 301
Петровский А. П. 333
Петровский Г. И. 128, 129
Петрушевский Ф. Ф. 335
Петрушевський Д. М. 379, 383
Пилипович (Филипович П. П.) 436
Пирогов Н. І. 26, 262
Пирожков М. В. 71, 74
Підгірський С. 50
Піксанов Н. К. 63, 66
Плеве В. К. 132, 198, 306, 362
Победоносцев К. П. 302, 366
Подвойський М. І. 216
Покровський М. Н. 293
Полонська-Василенко Н. Д. 11, 42, 43, 68, 78, 208, 508, 509, 511
Полонувская Г. 135
Полторацький П. П. 400
Поль О. М. 30
Порш М. В. 472
Потапенко 221
Потебня А. А. 184
Присецький І. Н. 199
Прокопович В. К. 56
Прохорович П. 486
Пчілка О. 300, 309, 313, 455, 456, 464, 476
Радлов Є. 62
Раєв М. П. 168
Рафальський В. Л. 310, 314, 315
Редькин П. Г. 262
Рерих А. 135
Рєдін Є. К. (Редин Е. К.) 113, 292
Резанов В. І. 293
Рильський М. Т. 326, 272, 377, 445, 510
Рильський Ф. Т. (Рыльский Ф. Т.) 185
Римський-Корсаков М. М. 62
Рклицький М. В. 205
Рождественский Н. П. 301
Роїнцен-Героде 213
Росин І. 442
Ростовцев М. І. 50
Ротмістров Г. Г. 198, 201
Руданський С. В. 475, 476
Рудисов М. 401
Русов О. О. (Русов А. А.) 193, 196, 198, 220, 263, 317, 379
Русова С. Ф. 5, 405, 501, 504
Рыбников П. Н. 185
Рыкачев М. А. 336
Рябінін-Скляревський О. О. 167
Сабінін Л. Р. 486
Саввич П. С. 37
Савинков Б. В. 56
Савицький М. П. 180, 403
Савченко С. В. 245, 324
Савченко Я. 469
Сагарда О. І. 169
Сагатовський І. 279, 281

Садовський В. 50, 57
Садовський М. К. 279, 282, 318, 443, 502
Саков Е. Д. 199
Саксаганський П. К. 221, 395
Самолов П. 407
Сантогано-Горчакова О. О. 406, 407
Свидницкий А. 185
Святополк-Мирский П. Д. 132
Селин А. И. 149, 150
Семанюк І. Ю (Марко Черемшина) 411
Семевський В. І. 62, 63
Семенко М. В. 434
Семенніков В. 63
Семенченко С. Ю. 199
Сенченко І. 210, 211
Сикорський 221
Силонов 200
Симакин М. А. 50, 51
Симиренко В. Л. 283, 314
Синявський А. С. 308
Сиповский В. Д. 339, 343
Січинський М. М. 420
Сіяльський Є. І. 199. 201
Скабалланович М. М. 267
Скаржинська К. М. 328
Скарятин Г. Д. 275
Скрипник С. 159
Скрипник М. О. 8, 434
Слабченко М. Є. 167, 168
Славинський М. А. 17, 103, 309
Сластьон О. Г. 300, 369
Смагин О. І. 199, 203, 320
Смирнов Н. П. 229
Соколов М. І. 245, 248, 284
Соколов Н. Д. 127
Соколов С. 402
Соколовський М. 284
Соколовський Ю. Ю. 192, 196
Соловйов Н. 62
Соловцов М. 406, 407, 409, 411, 501
Соловцовский 334
Соломка П. С. 288
Сомка Я. 304
Сосновський-Ладанко М. І. 199, 201
Сосюра В. М. 211, 272, 354, 445
Сперанський М. Н. 176
Срезневський І. І. 261
Стадник 352
Старицкий Ю. Ю. 199, 201
Старицька М. М. 279, 281
Старицька-Черняхівська (Старицька) Л. М. 97, 309, 326, 489
Старицький М. П. 220, 308, 309, 313, 393, 395
Старицькі 220, 359, 401
Стаховський 221
Стеллецький Г. Я. 277
Степаненко В. 180
Стефаник В. С. 323, 369
Стеценко К. Г. 281
Стешенко І. М. 94, 97, 180
Стороженко А. В. 340
Стороженко М. І. 254
Струтинські Г. і Л. 50
Стуковенко М. И. 226, 229
Судовщикова-Косач О. Є. 359
Судьенко И. М. 36
Сумцов М. Ф. 17, 48, 107, 171, 246, 266
Сурец Я. 135
Суровцев А. 148
Суслов О. 395
Суходольський О. 395
Сушицький Ф. П. 285, 286

Тевельов Ю. В. 67
Тесленко 127
Тилло А. А. 336
Титов 400
Тихонравов М. С. 254
Тичина П. Г. 272, 325, 354, 445
Тишинський О.
(Тищинський О. А)
315, 316, 401, 405
Тіяндер К. 63
Тодорович 52
Толстой Д. 149
Томашевский С. П. 226, 229
Тоффе 213
Трегубов 309–311
Трепов Ф. Ф. 37, 469
Третьяков П. М. 255
Троицкий 300, 501
Трохимовський М. О. 308
Троцкий 128
Труба І. М. 300
Трутовськи К. О. 255
Труш К. П. 273
Туган-Барановський М. І. 61, 194
Тулуб З. П. 17
Тулуб О. Д. 504
Тутковский М. А. 406
Тхоржевський О. 437
Уваров А. С. 187
Уварова П. С. 33
Урусов М. П. 195, 201
Ушинський К. Д. 262
Фасмер М. 168
Фейнерман Б. І. 191
Флоринський Т. Д. 293, 294
Фортінський Ф. Я. 313, 314
Франко І. Я. 161, 163, 224, 300,
308, 310, 311, 318, 320, 326,
367, 368, 401, 412, 419,
422, 460, 501
Фукс 155
Футарян Б. 135
Ханариков 308
Ханенко Б. І. 180
Хвойко В. В. 30, 180
Хвольсон О. Д. 335
Хвостов А. А. 402
Хижняк
(Хижняков) В. М. 194, 315,
316, 318. 403
Хоткевич Г. 107
Хохліч К. Л. 180
Цагарелли К. С. 129
Цветаев И. В. 340
Цветковский Ю. Ю. 340
Церетелі А. 391
Черкавський М. 437
Черкасенко С. Ф. 322, 409, 473,
474, 486, 487
Чернов С. М. 63
Чернявський Д. 435
Чехівський В. М. 280, 489
Чижевський Д. І. 66
Чикаленко Є. Х. 59, 283, 307
Чикаленко Л. 50, 59
Чирьйов С. І. 213
Чубинський П. П.
(Чубинский П. П.) 185, 186,
189, 220, 508
Чупров О. І.
(Чупров А. И.) 379, 383
Шахматов О. О. 49, 168
Шелухін С. П. 355, 405
Шеляженко 131
Шерстюк Г. 473
Шидловський О. В. 191, 195, 198
Шимков А. Л. 204
Широцький К. 49, 52
Шкляревич П. Д. 193
Шкуркин Ф. 316

Шкурупій Г. 436, 477
Шмідт П. П. 128
Шраг І. Л. 315, 316, 318, 319, 399,
401, 403, 405
Штакельберг 37
Шульгин О. Я. 50, 59, 307
Шульгин Я. М. 293
Щаль 50
Щелгунов М. В. 63
Щерба Л. В. 168
Щербаківський В. М. 180, 182
Щербаківський Д. М. 21, 59
Щербаненко В. 50, 51
Щербина В. І. 17
Щукин 435
Щурат В. Г. 319
Энгельманн И. Е. 36
Эренбург И. Г. 444
Эристов 127
Юденич М. М. 158
Юркевич А. Д. 313
Юркевич П. Д. 488, 489
Яворницький Д. І.
(див Еварницький Д. І.)
328, 266, 330
Якубович І. М. 401
Якубовський 400
Янжул И. И. 126
Янчук М. А. 245
Ярошевич Д. Й. 199–201
Ярошевич Д. О. 204
Ярошенко 321
Ярошенко В. 50
Ясинський Ї. Ї. 391

Наукове видання

Світлана Миколаївна Ляшко

АВТОБІОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ (1918 – 1933) ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Редактори
Шевченко С. В., Котлярова Т. В.

Оригінал-макет
Вернік Ю. В.

На обкладинці використано малюнок
«Спогади про Цивілізацію»
заслуженого художника України Володимира Бахтова

Підписано до друку 16.08.2018 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура CentSch. Друк офсетний
Ум.друк.арк. 30,60. Наклад 300. Зам. № 11.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
03039, Київ, Голосіївський просп, 3.

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.